

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Геолого-географічний факультет
Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства
Студентське наукове товариство геолого-географічного факультету
Харківська обласна станція юних туристів

РЕГІОН - 2013:

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ

МАТЕРІАЛИ

**НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
СТУДЕНТІВ, АСПІРАНТІВ ТА МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ
З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ**

(18–19 квітня 2013 року, м. Харків)

Харків
2013

Редакційна колегія: **Л.М. Немець**, д. геогр. н., проф. (голова редакційної колегії), **К.А. Немець**, д. геогр. н., проф. (співголова редакційної колегії), **К.В. Мезенцев**, д. геогр. н., проф. (співголова редакційної колегії), **С.В. Костріков**, д. геогр. н., проф., **В.І. Редін**, к. геогр. н., доц., **В.А. Редіна**, к. пед. н., доц., **Л.В. Ключко**, к. геогр. н., доц., **Ю.І. Кандиба**, к. геогр. н., доц., **Г.О. Кулешова**, к. геогр. н., доц., **П.А. Вірченко**, к. геогр. н., доц., **К.Ю. Сегіда**, к. геогр. н., ст. викл., **Д.А. Шинкаренко**, зав. лаб., **В.Ф. Ліхван**, зав. лаб., **Н.В. Добровольська**, асп., **О.О. Яновська**, асп., **П.О. Кобилін**, асп., **А.В. Мазурова**, студ., голова студентського наукового товариства геолого-географічного факультету.

Адреса редакційної колегії: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, к. 3-62, тел. 8(057) 707-52-74, e-mail: konfregion@yandex.ru.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 4 від 01.04.2013 р.).

Регіон-2013: суспільно-географічні аспекти: матеріали науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців з міжнародною участю (м. Харків, 18–19 квітня 2013 р. / Гол. ред. колегії Л. М. Немець. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – 405 с.

Тексти представлено у авторській редакції. Автори несуть повну відповідальність за зміст доповідей, а також добір, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

Публікації пройшли внутрішнє рецензування.

ISBN 978-966-623-959-7

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, оформлення, 2013

З М І С Т

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

Абакумова Н.Ю.

ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ РАЗЛИЧИЯ ЭЛЕКТОРАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ
НАСЕЛЕНИЯ ЕВРОРЕГИОНА «ЯРОСЛАВНА» 13

Барило І.М.

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ 17

Игнатенко Е.А.

ПРИРОДНО-РЕСУРСНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА
ПРИГРАНИЧНЫХ ТЕРРИТОРИЙ УКРАИНЫ И РОССИИ (НА ПРИМЕРЕ
ХАРЬКОВСКОЙ И БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ) 19

Ільїн В.М.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАШИНОБУДІВНОГО
КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ 21

Литовченко Ю.В.

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ
БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ 24

Мазурова А.В.

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ
ПАСАЖИРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ ВЕЛИКОГО МІСТА 27

Немова А.А.

ЗАПАДНАЯ БЕНГАЛИЯ: ПАРАДОКСЫ САМОСОЗНАНИЯ 30

Сизенко О.В.

ЕКОМЕРЕЖА ЯК ОСНОВА ОПТИМІЗАЦІЇ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ... 33

Устин В.В.

РАЗВИТИЕ ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА
УСТОЙЧИВОЙ ОСНОВЕ, КАК ЭЛЕМЕНТ ПЛАНА УПРАВЛЕНИЯ
ЗАКАЗНИКОМ «ПРИБУЖСКОЕ ПОЛЕСЬЕ» (БЕЛАРУСЬ) 35

Pantoja Álava M. E.

ACTUAL URBAN FUNCTIONAL DYNAMICS OF THE SMALL CITIES
SYSTEMS IN LATIN AMERICA FRONTIERS REGION AS REFLEXES OF
GLOBALIZATION IN XXI CENTURY. CASE OF STUDY: COLOMBIAN –
ECUADORIAN INTERNATIONAL FRONTIER REGION 38

Ünal Ö.

REGIONAL SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE SOUTHEASTERN
ANATOLIA REGION IN TURKEY 42

СЕКЦІЯ 1.

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Бережний В.А.

КОНЦЕПЦІЯ ГРАНИЧНИХ ГЕОМОРФОЛОГІЧНИХ СИТУАЦІЙ У
ПРАКТИЦІ ВИРІШЕННЯ КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ЗАДАЧ 44

Бережний В.А. , Сінча Є.В. ДО ПИТАННЯ МЕТОДИКИ ВИЗНАЧЕННЯ АНТРОПОГЕННОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДОВКІЛЛЯ	48
Безрученко А.П. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ФАКТОРНОГО АНАЛИЗА ДЛЯ ОЦЕНКИ ДИНАМИКИ РАЗВИТИЯ ТРАНСПОРТНЫХ СИСТЕМ РЕГИОНОВ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ	52
Борсук Д.А., Лазаренкова Е.В. ОЦЕНКА ПРОСТРАНСТВЕННЫХ СВОЙСТВ АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ЕДИНИЦ БРЯНСКОЙ ОБЛАСТИ	55
Вередин О.Я., Реуцька М.Г. ШКІЛЬНА ОСВІТА В СТРУКТУРІ ОСВІТНЬОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ	58
Дубницька М.В. РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «МІСЦЕ РОЗТАШУВАННЯ» ЯК БАЗОВОЇ ПОНЯТІЙНОЇ КАТЕГОРІЇ В ТЕОРІЇ ОЦІНКИ НЕРУХОМОСТІ	61
Егоров Д.О. ЭКОНОМИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ТАМОЖЕННОГО СОЮЗА ЕврАзЭС	64
Ігнатенко Є.В. АНАЛІЗ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ТРАНСПОРТНА ІНФРАСТРУКТУРА»	66
Лапушняк М.Д. ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ «РІВЕНЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ» В УКРАЇНІ	69
Омельченко В.І. ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ІНТЕНСИВНОСТІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	71
Полевич І.О., Бітюк Ю.П. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ	74
Топорина В.А. ГЕОИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ИССЛЕДОВАНИИ КУЛЬТУРНЫХ ЛАНДШАФТОВ (НА ПРИМЕРЕ УСАДЕБНО-ПАРКОВЫХ КОМПЛЕКСОВ ЦЕНТРАЛЬНОГО ФЕДЕРАЛЬНОГО ОКРУГА, РОССИЯ)	77
Шматько О.В. ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ «ДЕМОГРАФІЧНИЙ КАПІТАЛ» В СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	81
Шпак Є.В. СТАТИСТИЧНА ПОВЕРХНЯ ЯК СПОСІБ ВІДОБРАЖЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЄЮ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ	83
Bucher S., Mičšíková B., Nováková Š. HOW CAN WE UNDERSTAND THE SENSE OF PLACE THROUGH THE CONCEPTUALIZATION OF REGIONAL IDENTITY?	87

Nováková Š., Bucher S., Mičšíková B.

COMPARATIVE ANALYSIS OF CHOSEN FINNISH AND SLOVAK GEOGRAPHY TEXTBOOKS	90

СЕКЦІЯ 2.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Антоненко Е.Ю.

ЛАНДШАФТНОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ В УСАДЕБНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ КУЛЬТУРНОЙ СРЕДЫ РЕГИОНА (НА ПРИМЕРЕ УСАДЬБЫ МУХАНОВЫХ)	93

Антонюк О.С.

СУЧАСНІ СЦЕНАРІЇ ЗМІНИ КЛІМАТУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РІВЕНЬ ЧОРНОГО МОРЯ	96

Білько А.В.

ГЕОПОЛІТИЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЇЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕСПЕКИ	99

Ванда І.В.

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕНТРУВАННЯ У РЕГІОНІ (НА ПРИКЛАДІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)	101

Виноградова А.Д., Добровольська Н.В.

ВИЯВЛЕННЯ ЗАЛЕЖНОСТІ МІЖ КАПІТАЛЬНИМИ ІНВЕСТИЦІЯМИ В ЕКОНОМІКУ ТА ОБСЯГАМИ РЕАЛІЗОВАНОЇ ПРОДУКЦІЇ ПО МАКРОРАЙОНАХ УКРАЇНИ	104

Горбунова Ю.О.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ м. ХАРКОВА: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ	108

Дорошенко І.О., Добровольська Н.В.

ГЕОПОЛІТИЧНІ ІНТЕРЕСИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В СИРІЙСЬКОМУ КОНФЛІКТІ	111

Дьяченко А.А.

ВЛИЯНИЕ ЗЕЛЕННЫХ НАСАЖДЕНИЙ НА КАЧЕСТВО ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ (НА ПРИМЕРЕ ГОРОДА АСТАНА)	115

Ємець А.В.

ГОЛОВНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ ПРОМИСЛОВОСТІ МІСТА СУМИ	117

Забірченко О.А.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	120

Зарубіна А.В., Пелюховський С.С.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ	122

Зевякін С.В.

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	125

Зверєва Н.В. ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЛІКАРЯМИ (РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ)	128
Игнатенко С.А. ПРОБЛЕМЫ ЭКИСТИКИ СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ (НА ПРИМЕРЕ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ)	131
Клишина А.А. ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ СТАРООСВОЕННЫХ ТЕРРИТОРИЙ НА ПРИМЕРЕ КОЛОМЕНСКОГО РАЙОНА МОСКОВСКОЙ ОБЛАСТИ	134
Ключко Л.В., Ісмаїлова А.Г. ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ ПРОСТОРІВ (НА ПРИКЛАДІ ТОРГОВО-РОЗВАЖАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ)	137
Кобилін П.О. ВПЛИВ ПРОЦЕСІВ НАРОДЖУВАНOSTІ НА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ УКРАЇНИ	141
Кривошеева Н.В. ПРОВЕДЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ЗЕМЕЛЬНОГО КОНТРОЛЯ (НА ПРИМЕРЕ ГУБКИНСКОГО РАЙОНА БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ)	145
Кулик К.В. СТРУКТУРА СТРАХОВИХ ВНЕСКІВ ДО СТРАХОВИХ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗА ДЖЕРЕЛОМ НАДХОДЖЕННЯ	147
Лимар О.С. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИРОБНИЦТВА ВТОРИННОГО АЛЮМІНІЮ В УКРАЇНІ	149
Ліхван В.Ф. МІСЦЕ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ВИРОЩУВАННІ СОНЯШНИКУ В УКРАЇНІ	151
Логвинова М.О. АНАЛІЗ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	154
Лопина Е.М., Пенченкова А.С. ОЦЕНКА ЭСТЕТИКО-ПОТРЕБИТЕЛЬСКИХ ПАРАМЕТРОВ ГОРОДСКОЙ СРЕДЫ (НА ПРИМЕРЕ ГОРОДОВ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ)	157
Люкманов Э.Т. СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ РЕГИОНАЛЬНОЙ И ЛОКАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В МАЛЫХ ГОРОДАХ НИЖЕГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ	161
Майдаченко М.Ю. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РИНКУ ПРАЦІ ЧУГУЇВСЬКОГО РАЙОНУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	163
Надтока Ю.В. ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ВИСОКОПРОДУКТИВНИМ ОБЛАДНАННЯМ	166

Озерська Т.В.	
ОСОБЛИВОСТІ ДЕЛІМІТАЦІЇ ХАРКІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ	169
Павлюк М.С.	
ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ	172
Панкратьєва В.В.	
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ МЕРЕЖІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТІ	174
Пилька М.Э.	
ОСОБЕННОСТИ РАЗМЕЩЕНИЯ И СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ «ФАБРИК МЫСЛИ» В РЕГИОНАХ МИРА	178
Погребський Т.Г.	
СУЧАСНИЙ СТАН СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПРОБЛЕМ	180
Синиця Ю.П.	
СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ПОЛОЖЕННЯ МІСТА ХАРКОВА	183
Телебєнєва Є.Ю.	
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ	186
Чабань М.Т.	
ГЕОГРАФІЧНИЙ ОБРАЗ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ НА ОСНОВІ ПЕРЦЕПЦІЙНОГО СПРИЙНЯТТЯ ТЕРИТОРІЇ	189
Яновська О.О.	
ПАРКИ КУЛЬТУРИ І ВІДПОЧИНКУ ЯК СКЛАДОВА СФЕРИ КУЛЬТУРИ ВЕЛИКОГО МІСТА (НА ПРИКЛАДІ МІСТА ХАРКОВА)	192
Ярьоменко С.Г.	
ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ МІЖЕТНІЧНИХ ВІДНОСИН У КРАЇНАХ БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКО-КАСПІЙСЬКОГО ПРОСТОРУ	195
Lenkey G.	
RURAL DEVELOPMENT ISSUES IN HUNGARY	198
Xiaoguang Y.	
MODERNITY, TIME-SPACE STRUCTURE AND LIFESTYLE IN SHANGHAI, 1860S-1880S	200
Шинкаренко Д.А.	
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	206
Яворська В.В.	
ХАРАКТЕРИСТИКА ТРАНСПОРТНОГО КОМПЛЕКСУ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ	211
В.В. Грушка	
ЗМІНИ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В СІЛЬСЬКИХ РАЙОНАХ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	216

СЕКЦІЯ 3. ГЕОДЕМОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Білозоров А.Є. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК АГЛОМЕРАЦІЙ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	220
Брацьо О.В. ОЦІНКА ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ МІСТА МУКАЧЕВА ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ	223
Гризун А.В. ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ	226
Губарева Ю.А. РАЗЛИЧИЯ СЕМЕЙНОЙ СТРУКТУРЫ ГОРОДСКОГО И СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНО- ЭКОНОМИЧЕСКОГО РЕФОРМИРОВАНИЯ	230
Дегтева Ж.Ф. АНАЛИЗ ЭТНИЧЕСКОЙ МОЗАИЧНОСТИ ЯКУТИИ	233
Добинда І.П. ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕРВІСНОЇ ПОСЕЛЕНСЬКОЇ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ДО ЧАСІВ КИЇВСЬКОЇ РУСИ	236
Кузьменко Д.М., Заховаєва К.Ю. НАРОДЖУВАНІСТЬ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ВНУТРІШНІХ ЧИННИКІВ	238
Лещенко Є.О. ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	241
Лисяк А.М., Курцева І.М. ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЕЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	244
Лозицька В.О. ПРОСТОРОВО-СТАТИСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОДІЛУ НАСЕЛЕННЯ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	248
Максарова Ю.Б. РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ	251
Мельничук А.А., Чуєв О.С. ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ БЕЗРОБІТТЯ НАСЕЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	253
Мороз А.М. ОСОБЛИВОСТІ ДИНАМІКИ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СТРУКТУРИ НАСЕЛЕННЯ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД	257
Сергєєва Н.П. ВИВЧЕННЯ СИСТЕМ РОЗСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ЗАСОБАМИ ГІС «MAPINFO PROFESSIONAL»	260

Ситникова О.О.

ОКРУЖАЮЩАЯ АТМОСФЕРНАЯ СРЕДА УРБАНИЗИРОВАННЫХ
ТЕРРИТОРИЙ И ЗДОРОВЬЕ НАСЕЛЕНИЯ (НА ПРИМЕРЕ ГОРОДА
БЕЛГОРОДА) 262

Череватенко Т.С.

ДЕМОГРАФІЧНІ УМОВИ ПЕРЕХОДУ УКРАЇНИ ДО ТРИРІВНЕВОЇ
ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ 265

СЕКЦІЯ 4. РЕГІОНАЛЬНЕ КРАЄЗНАВСТВО І ТУРИЗМ

Андрощук А.Ю., Федорова Н.О., Шкіца Д.С.

НАРОДНІ ПРОМИСЛИ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ
В УКРАЇНІ 269

Белов И.П.

РЕЙТИНГ ПО УРОВНЮ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА (НА ПРИМЕРЕ
СМОЛЕНСКОЙ ОБЛАСТИ) 271

Бирюкова Е.В.

ПОЗНАВАТЕЛЬНЫЙ ТУРИЗМ В КАРЕЛИИ 274

Сегіда К.Ю., Букриньова М.С.

СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ
ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНУ 277

Буханець І.В.

МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІАЛЬНОГО
ТУРИЗМУ В МІСТІ ХАРКОВІ 280

Бьядовская Е.Ю.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ТУРИЗМ НА ОСОБО ОХРАНЯЕМЫХ ПРИРОДНЫХ
ТЕРРИТОРИЯХ 282

Василевська Я.В.

ПРИРОДНО-АНТРОПОГЕННІ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ
ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ 284

Голубенко О.С.

ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗМІЩЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ
РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ПОЛЬЩІ 287

Горбенко Д.Г.

ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ПОЛТАВСЬКОЇ
ОБЛАСТІ 290

Горожанкіна Н.А.

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧЕ ВИДАННЯ «ОБЗОР ЕКАТЕРИНОСЛАВСКОЙ
ГУБЕРНИИ (1881-1908 РОКИ)» ЯК ДЖЕРЕЛО ВІДОБРАЖЕННЯ СТАНУ
ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ КРАЮ 293

Григорян Л.С.

ОЦЕНКА ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА
БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ
СЕЛЬСКОГО ТУРИЗМА 296

Громаченко М.М. РЕГИОНАЛЬНЫЕ ДИСПРОПОРЦИИ В РЕКРЕАЦИОННОМ РАЗВИТИИ ИТАЛИИ	301
Зінченко К.С. , Яйчун Ю.М. НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО РАЙОНУВАННЯ ЄВРОПИ	303
Калиниченко А.Н. СЕЛЬСКИЙ ТУРИЗМ В БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ: НАМ ЕСТЬ, ЧТО ПРЕДЛОЖИТЬ!	306
Курило Г.В. ТУРИЗМ ЯК ПРІОРИТЕТНА ГАЛУЗЬ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	309
Лебедь В.В. РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОХТИРСЬКОГО РАЙОНУ: ОЦІНКА ТА ВИКОРИСТАННЯ	312
Ляскало І.А., Кушнір Л.М. ІНВЕСТИВАННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ АРХЕОЛОГІЇ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	313
Макарова К.А. ПРИГРАНИЧНОСТЬ И ТРАНСГРАНИЧНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНЫХ ПАРКОВ РОССИИ КАК ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ТУРИСТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	317
Манько О.В. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	319
Мельникова О.А. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	323
Прус Н.І. ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД ПРОЦЕСУ ЗАРОДЖЕННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ГРОМАДИ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ УКРАЇНИ	325
Радчич Р.В., Безуглий В.В. РОЗВИТОК КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ ПРОМИСЛОВОЇ ОБЛАСТІ (НА ПРИКЛАДІ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ)	328
Слюта Б.Ю. SWOT – АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ	330
Смочко Н.М., Буковецька Н.В. СФЕРА РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ТЕРИТОРІАЛЬНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО КОМПЛЕКСУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ	334
Чеченя О.В. ОЦІНКА РІВНЯ РОЗВИТКУ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАТОРІВ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	336

Яковлев Е.А.

АНАЛИЗ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ПЕРСПЕКТИВ РАЗВИТИЯ МОРСКОГО
КРУИЗНОГО ТУРИЗМА В КАЛИНИНГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ РФ 339

Ясютіс Н.В.

ДИНАМІКА ТУРИСТСЬКОГО ПОТОКУ В'ЇЗНОГО ТУРИЗМУ ІЗРАЇЛЮ
У 1990-2011 РОКАХ 341

Mičšíková B., Nováková Š., Bucher S.

EURO – STIMULATOR OR INHIBITOR OF ACTIVE TOURISM IN SLOVAKIA ... 343

СЕКЦИЯ 5.

РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Артемьева Е.А.

ИЗУЧЕНИЕ АНТРОПОГЕННОГО ВЛИЯНИЯ НА ВОДООХРАННУЮ ЗОНУ
ИЖЕВСКОГО ВОДОХРАНИЛИЩА 346

Артищев В.Е.

ПОСТСЕЛИТЕЛЬНЫЕ И ПОСТАГРОГЕННЫЕ ТЕРРИТОРИИ В
ОРГАНИЗАЦИИ ОХОТНИЧЬИХ ХОЗЯЙСТВ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ 348

Белова А.А.

ОЦЕНКА БИОКЛИМАТИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ УДМУРТИИ 351

Бобрышева Е.И.

МОНИТОРИНГ СОСТОЯНИЯ ЗЕЛЕННЫХ НАСАЖДЕНИЙ ГОРОДСКИХ
ТЕРРИТОРИЙ 352

Бовсунівська В.В.

ОБ'ЄКТИ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ЯК СКЛАДОВА
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ОБЛАСТІ 355

Глуходідов А.С.

ХАРАКТЕРИСТИКА ТА СТАН ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ ІЗЮМСЬКОГО
РАЙОНУ 357

Головкова Т.И.

АНАЛИЗ ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО РАСПРЕДЕЛЕНИЯ И ДИНАМИКИ
ИНДЕКСА НЕКАНЦЕРОГЕННОГО РИСКА ДЛЯ ДЕТСКОГО НАСЕЛЕНИЯ
Г.ИЖЕВСКА 359

Гордеев Л.Ю., Кононова М.В., Вагурин И.Ю.

ОЦЕНКА ИНТЕНСИВНОСТИ ЗАПЫЛЕНИЯ ПРИЗЕМНОГО СЛОЯ
АТМОСФЕРЫ ГОРОДСКИХ ТЕРРИТОРИЙ 361

Джаналеева Г.М., Арыкбаева К.М.

ДИНАМИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ГЕОЭКОСИСТЕМ
СЕВЕРНОГО КАЗАХСТАНА ПОД ВЛИЯНИЕМ ЛЁССООБРАЗУЮЩИХ
ПРОЦЕССОВ 365

Ерёмина С.Н.

ИЗУЧЕНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДА БИОЭСТИМАЦИИ ИЛА ДЛЯ
КОНТРОЛЯ ПРОЦЕССОВ САМООЧИЩЕНИЯ В ЕСТЕСТВЕННЫХ
ВОДОЕМАХ 367

Заздравных Е.А.	
ИЗМЕНЕНИЕ СОДЕРЖАНИЯ И ЗАПАСОВ ГУМУСА В ПАХОТНЫХ ЧЕРНОЗЕМНЫХ ПОЧВАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ ЛЕСОСТЕПИ	370
Корнєєва Т.М.	
ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ СТІЙКИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ І КРАЇНИ	372
Кравченко К.О.	
ПЕРСПЕКТИВИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ	375
Кривчикова Е.В.	
РЕАЛИЗАЦИЯ АДАПТИВНОГО ПОДХОДА ПРИ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ	379
Мазнева М.А.	
ПРОБЛЕМА ЗАГРЯЗНЕНИЯ ГОРОДСКОЙ СРЕДЫ ЦЕМЕНТНЫМ ПРОИЗВОДСТВОМ	381
Мироненко Е.О.	
СВОЕОБРАЗИЕ АНТРОПОГЕННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ ПРИРОДНОЙ СРЕДЫ НА ТЕРРИТОРИИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ ЛЕСОСТЕПИ ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ В 16-17 ВВ.	384
Мозговая О.М.	
ИДЕНТИФИКАЦИЯ ПО РАЗНОВРЕМЕННЫМ КАРТОГРАФИЧЕСКИМ МАТЕРИАЛАМ ИЗМЕНЕНИЯ ОБРАЖНОЙ СЕТИ	386
Оспанова А.Е.	
ЭКОНОМИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	389
Сыромятникова С.Н., Колмыков С.Н., Корнилов А.Г.	
СОДЕРЖАНИЕ СОЕДИНЕНИЙ АЗОТА В СНЕГОВОМ ПОКРОВЕ В БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ	391
Филиппов А.С., Цыганов А.А., Жеренков А.Г., Максимова А.М.	
САПРОПЕЛИ ВЕРХЕВОЛЖСКО-СЕЛИГЕРСКОГО ЛАНДШАФТНО-ЛИМНОЛОГИЧЕСКОГО РАЙОНА	394
Хохрякова А.А.	
ОЦЕНКА УСТОЙЧИВОСТИ ПРИРОДНЫХ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ КОМПЛЕКСОВ УДМУРТСКОЙ РЕСПУБЛИКИ К ТЕХНОГЕННЫМ НАГРУЗКАМ	396
Чуєв О.С., Добровольська Н.В.	
ПЕРСПЕКТИВИ ТА ЕКОНОМІЧНА ВИГІДНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ПРЯМОГО ПОСІВУ В ЗЕМЛЕРОБСТВІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	398
Швец Ю.А.	
ОСОБО ОХРАНЯЕМЫЕ ПРИРОДНЫЕ ТЕРРИТОРИИ РЕГИОНАЛЬНОГО ЗНАЧЕНИЯ: ПРОБЛЕМЫ ИХ РАЗВИТИЯ И УПРАВЛЕНИЯ	402

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

УДК 911.3

Н.Ю. Абакумова

*Научный руководитель – канд. геогр. наук, доц. С.Г. Казаков
Курский государственный университет*

ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ РАЗЛИЧИЯ ЭЛЕКТОРАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ НАСЕЛЕНИЯ ЕВРОРЕГИОНА «ЯРОСЛАВНА»

Введение: Рассмотрение особенностей геополитических взглядов населения, выражающихся в политических ориентациях, на данном участке пограничья представляет особый интерес для изучения. Это обусловлено этнокультурной близостью жителей этого региона, а также особенностями исторического развития данной территории в прошлом и противоречивостью нынешних дней.

В качестве объекта исследования с российской стороны рассматривались выборы депутатов Государственной думы Федерального собрания Российской Федерации VI созыва, которые состоялись 4 декабря 2011 года. Тройка лидеров: Единая Россия (49,3%), КПРФ (19,2%) и Справедливая Россия (13,2%). Впервые Государственная дума избиралась на пять лет.

Объектом исследования с украинской стороны были Парламентские выборы в Верховную Раду Украины, состоявшиеся 28 октября 2012 года, в ходе которых первое место заняла Партия регионов во главе с Николаем Азаровым (30%). Второе место заняла партия экс-премьера Ю. Тимошенко Всеукраинское объединение «Батькивщина» (25,5%). На третьем месте оказалась новая партия УДАР (Украинский демократический альянс за реформы) Виталия Кличко, набрав почти 14%.

Предметом исследования является территориальная дифференциация электоральных предпочтений жителей Курской и Сумской областей, рассматриваемая на основе анализа распределения голосов, отданных за три лидирующие партии в каждом регионе.

Целью исследования является выявление различий в «электоральном ландшафте» приграничных областей, входящих в еврорегион «Ярославна».

Материалы и методы исследований. Главным источником эмпирических данных о политических предпочтениях населения послужила электоральная статистика [1, 2, 3]. Для выявления особенностей формирования политических взглядов применялся историко-географический метод, на основе сравнительно-географического метода производилось выявление дифференциации электорального поведения. Для визуализации полученных результатов использовался картографический метод.

Результаты и их обсуждение. Понимание современных разногласий в геополитических взглядах, отражаемых в территориальных различиях

политических ориентаций населения пограничья, предполагает рассмотрение этнопсихологических особенностей русских и украинцев - поскольку именно они во многом определяют электоральное поведение. На территории этих губерний встретились украинская и русская колонизация во времена освоения Дикого поля. Период литовского владычества в значительной мере дифференцировал образ жизни населения по разные стороны границы. В итоге и без того различающиеся народы, сформировавшиеся в различных ландшафтах (степь и лес), стали позднее, уже в едином государстве, всячески подчеркивать свою национальную особенность (в языке, одежде, жилищах, обрядах). [4] У русских деревня представляет собой прямые ряды изб, голых бревенчатых построек «без всякой зелени, придающей жилью более веселый вид». Выход – прямо на улицу. У украинцев – «раскиданные поодиночке хаты – деревянные домики, обмазанные снаружи глиной и выбеленные мелом, окруженные садами и цветниками». Выход во двор, окна обращены непременно на юг. Ограждение «своего» пространства тем или иным способом означает подчеркивание чувства личной идентичности или «самости». [5]

Влияние исторических изменений границы на территориальные различия электоральных предпочтений населения наиболее чётко прослеживается на территории Сумской области. Это обусловлено протекающими политическими процессами в Украине, а именно тем, что наиболее поддерживаемые партии и их лидеры, акцентируют внимания избирателей на противоположности своих взглядов по геополитическому направлению развития страны и взаимоотношениях с Россией. Выделение украинскими политиками данных пунктов, как одних из основных приоритетов своих политических программ, позволяет нам судить о геополитических взглядах населения на определенной территории по поддержки конкретных политических сил.

Вплоть до парламентских выборов 2003 года на территории Курской области лидирующее место занимали кандидаты и партии левого крыла, что обусловлено несколькими факторами – главным образом историческими, а именно повышенной долей сельского населения характеризующейся консервативностью своих политических взглядов. Снижение популярности коммунистической партии России, и успешное выступление партии «Единство», занявшей второе место на парламентских выборах 1999 года, обусловлено рядом причин, это и неудачной избирательной кампанией, а также неэффективной мобилизацией партийного административного ресурса в регионе.

На следующих парламентских выборах 2003 и 2007гг. партия «Единство» переименованная в «Единую Россию», получает первые места по Курской области. Стоит отметить, что партии, идеология которых предусматривает четкую позицию по отношению к бывшим «братским народам» (интернационализм у коммунистов и национализм либерал-демократов), не получили у курян значительной поддержки. Этот факт говорит о «политическом безразличии» к своим соседям у избирателей Курской области, население волнует больше внутренние проблемы, нежели проблемы соседства с Украиной.

В 2011 году «Единая Россия» вновь заняла лидирующее место, однако, нужно отметить, что после многочисленных акций протеста против «партии власти» последняя заметно сократила своё представительство в парламенте страны «Единая Россия» потеряла почти 15% своего электората, по сравнению с 2007 годом. Однако географической дифференциации электорального ландшафта «Единой России» не выявляется в области: практически во всех районах она набрала более 50% голосов.

Но следует отметить некоторое «потепление» (смещение к левому крылу) в спектре расстановки политических сил в парламенте, индикатором чего служит увеличение доли голосов за коммунистов почти на 8%, усилившаяся роль Справедливой России, выступающей за «модернизированный социализм».

ЛДПР, традиционно занимающая 3,4 места и на этих выборах сумела сохранить «почетное 3-е место», хотя и с небольшим снижением процентов голосов. Важно отметить, что приграничные районы Курской области (Хомутовский, Рыльский, Глушковский, Суджанский, Беловский) образуют «красную» полосу повышенных голосов за КПРФ: от 18% и более 20%, что может служить индикатором геополитических предпочтений населения приграничья. В самой идеологии прокоммунистических партий и их лидеров заложено создание как можно близких взаимоотношений с братскими народами бывшего СССР.

Территориальные различия электоральных предпочтений в Сумской области наиболее контрастны, что в первую очередь обусловлено сложившейся политической ситуацией по стране в целом. В 2002 году на парламентских выборах в приграничных районах Сумской области большее количество голосов получили пропрезидентская партия «За Единую Украину» и «Социалистическая партия». А если говорить об области в целом то лидером оказалась «Наша Украина», здесь стоит сразу же отметить, что повышенный процент голосов за политические силы, возглавляемые Виктором Ющенко, связан с так называемым фактором соседства или землячества. Третье место в области заняла «Коммунистическая партия. Результаты по области варьируются: например, в Глуховском и Путивильском, до 1924 года входящем в Курскую губернию, районах, по восточным окраинам которых проходит государственная граница с Россией, доля голосов за Ющенко менее высокая.

Выборы в Верховную раду в 2006 году – победа «Блока Юли Тимошенко» и второе место партии «Наша Украина» продемонстрировали политические предпочтения большинства населения Сумской области. Но на уровне районов территориальные различия в выборе сумчан весьма не однозначны. Ярким подтверждение тому могут служить статистические данные. К примеру, «Блок Юли Тимошенко» получил в Сумском районе 42,91%, а в Середино-Будском – 9,87%. Для районных центров так же характерна высокая разница результатов: так «Партию регионов» в Ромнах поддержали 4,11%, а в Шостке – 30,44%. Неоднозначны и настроения жителей районов граничащих с Курской областью, а именно в Путивильском районе победила «Партия Регионов» в Глуховском районе с незначительным преимуществом «Социалистическая партия Украины», а в Сумском и Белопольском «Блок Юли Тимошенко».

На парламентских выборах 2007 года основные закономерности территориальных различий электоральных предпочтений населения пограничных районов не претерпели принципиальных изменений. За исключением Глуховского района, где победу одержал «Блок Юли Тимошенко», территориальное разделение внутри района сохранилось, а именно преобладающая часть населения востока области отдала свои голоса за «Партию Регионов».

Выборы в Верховную Раду в 2012 году, можно сказать, «раскололи» Сумскую область на два лагеря. Северные районы (Середино-Будский, Ямпольский, Шосткинский, Глуховский и Путивльский) поддержали «Партию Регионов», где она заняла первое место по процентам голосов. Однако остальные районы активно поддержали «Батькивщину», где она обогнала «Партию регионов» более, чем на 20 %. В этом плане контрасты очень сильны. Например, в Середино – Будском районе оппозиция набрала 10% против 56,5% «Партии регионов», а в Роменском районе, наоборот, последняя набрала 10%, а оппозиция более 40%.

В области в целом одержала победу «Батькивщина», набрав 36,5%. В Сумской области наблюдается процесс ухода политического спектра в сторону правого крыла, население поддержало правых «Батькивщину» и «УДАР».

Итак, проанализировав электоральные предпочтения жителей Сумско-Курского пограничья можно сделать ряд заключений:

Геополитические настроения жителей Курской области можно охарактеризовать как достаточно консервативные. Массовую поддержку получила партия «Единая Россия», которая в своей программе и предусматривает тесные экономические и культурные отношения с Украиной, но никак не ставит это в качестве приоритетной задачи. Напротив, в ходе деятельности этой партии велись так называемые «газовые войны» по вопросам о ценовой политике и явно не в пользу братьев-соседей. Иными словами у курян нет четкой позиции «за» или «против» Украины. В ходе выборов направление спектра сместилось от центра к левому крылу, причем по оценке специалистов в области имела место почти пятипроцентная фальсификация.

Территориальные различия электоральных предпочтений населения Сумской области, напротив достаточно чётко показывают различия в мировоззренческих взглядах избирателей, их полярные и активные позиции. Пограничные районы с большей долей этнических русских поддерживают политические силы, выступающие за более тесные отношения с Россией. Направление политического спектра смещается от центра к правому крылу, что объясняется рядом причин: молодое поколение, более поддерживающее национальные, а не интернациональные лозунги, общее недовольство Партией Регионов, допустившей ряд ошибок во внутренней политике и экономические проблемы.

Делая вывод, можно сказать, что разница в ментальности, в отношениях к происходящим событиям у двух соседних народов существенна, что можно наблюдать на примере разновекторности электорального поведения. С одной

сторони пасивність і безразличчя даже при явних махінаціях, а з другою активне «фрондерство» і заявлення про своєму невдоволенні владою.

Список використаних джерел: 1. Федеральная служба государственной статистики Российской Федерации [Электронный ресурс]. URL: <http://www.gks.ru>. 2. Центральная избирательная комиссия Российской Федерации [Электронный ресурс]. URL: <http://www.cikrf.ru>. 3. Центральна виборча комісія України [Електронний ресурс]. URL: <http://www.cvk.gov.ua> 4. Kazakov S.G. Historical and geographical aspects of behavioral stereotypes formation of the population in Russian-Ukrainian border areas // Міжнародна науково-практична конференція «Українська історична географія та історія географії в Україні», Чернівці, 2009. с. 75-76. 5. Этногеографическая ситуация в приграничных районах России и Украины (на примере Курской и Сумской областей) // Л.И. Попкова. Конференция «Геополитические и геоэкономические проблемы российско-украинских отношений (оценки, прогнозы, сценарии) – 22-24 января 2001 г.»

УДК 911.3

І.М. Баріло

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. Г.О. Кулешова
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Інтеграція України до світового господарства відбувається шляхом розвитку зовнішньоекономічних відносин держави, які включають зовнішню торгівлю, інвестиційну діяльність, участь у міжнародному поділі праці тощо. Формування оптимальної моделі функціонування національної економіки на світовому ринку є одним із стратегічних напрямів її розвитку. При цьому значна увага має приділятися дослідженню експортного держави та її окремих регіонів. Визначення експортного потенціалу може стати основою розробки комплексу заходів щодо виявлення пріоритетних напрямів розвитку експортної діяльності України [1].

Аналіз підходів до оцінки експортного потенціалу регіонів дозволяє стверджувати, що загальноприйнята методика його визначення відсутня. При дослідженні експортного потенціалу регіонів необхідна комплексна оцінка факторів, що впливають на його формування та реалізацію, таких як економіко-географічне положення, природно-ресурсний потенціал, трудові ресурси, інвестиційна привабливість території тощо.

Т.М. Мельник пропонує обрахувати експортний потенціал за формулою, що включає в себе показники експортної квоти (співвідношення експорту регіону до валового регіонального продукту (ВРП)) та чисельності населення регіону [2]. Таким чином, на основі проведених розрахунків, ранжування і групування регіонів України, було отримано 5 груп регіонів за значенням експортного потенціалу (рис. 1):

- високий експортний потенціал – Закарпатська (48,5) та Миколаївська (44,9) області;

- експортний потенціал вище середнього – Запорізька (33,4), Сумська (28,0), Полтавська (26,9), Луганська (25,5) та Волинська (23,2) області;
- середній експортний потенціал – Черкаська (18,7), Донецька (18,4), Рівненська (17,3), Кіровоградська (16,9), Дніпропетровська (16,6), Херсонська (16,5) області та Автономна Республіка Крим (16,0);
- експортний потенціал нижче середнього – Івано-Франківська (14,4), Чернігівська (13,9), Житомирська (13,1), Київська (11,9), Вінницька (11,7), Одеська (10,5) області;
- низький експортний потенціал – Хмельницька (9,7), Чернівецька (9,3), Тернопільська (7,6), Львівська (7,4), Харківська (6,4) області.

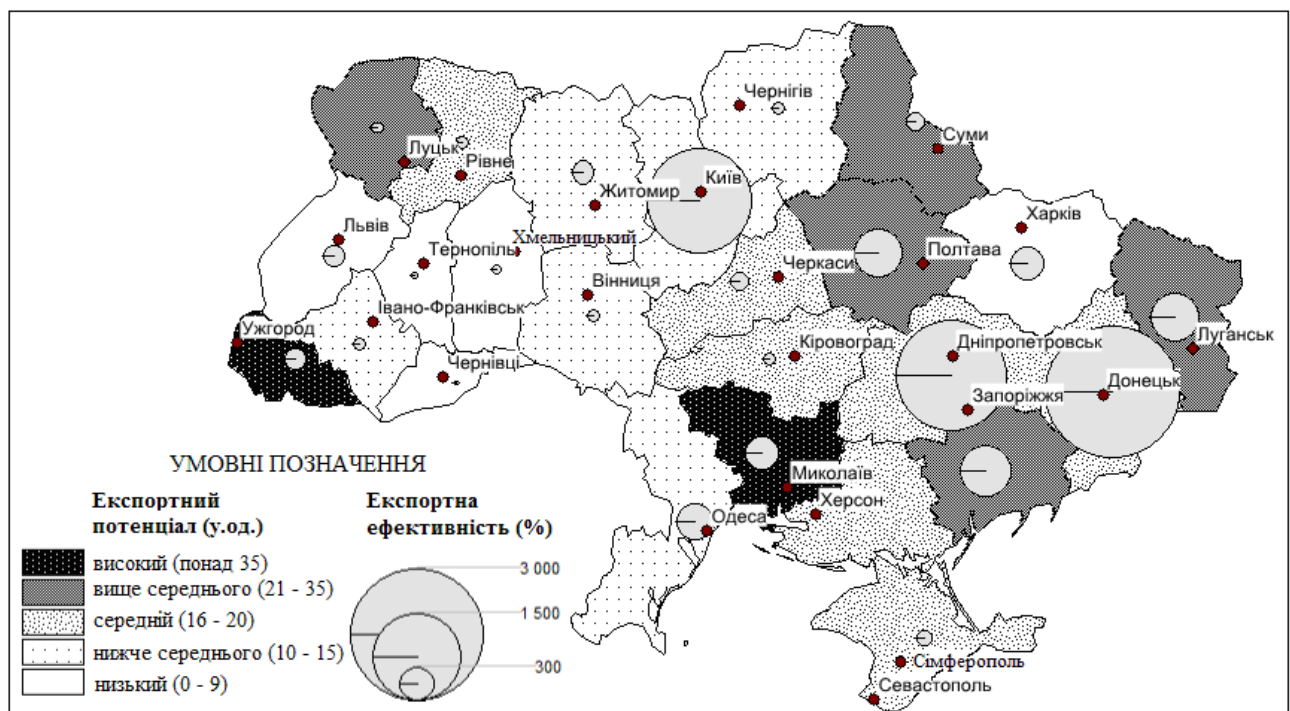

Рис. 1. Групування регіонів України за значенням експортного потенціалу (побудовано автором за власними розрахунками на основі даних [3])

Найбільші значення експортного потенціалу мають Закарпатська та Миколаївська області; Запорізька, Сумська, Полтавська, Луганська та Волинська області мають експортний потенціал вище середнього показника по Україні. Інші регіони України мають дещо нижчі показники у порівнянні з I та II групами. Для виявлення територіальних особливостей експортного потенціалу України було розраховано експортну ефективність регіонів (рис. 1). Оскільки показник ефективності експортної діяльності регіону показує відносну величину доходу на душу населення від кожного експортованого відсотка ВВП порівняно із середньою державною величиною, прийнятою за 100% [2]. Результати дослідження показали, що коефіцієнт ефективності експорту деяких регіонів знаходиться в межах 2000–4000 відсоткових пунктів, тобто їх експорт в 20–40 разів ефективніший, ніж в середньому в державі. Це такі регіони як м. Київ та Київська (4103 %), Донецька (3140%), Дніпропетровська (2295 %) області. Також високі показники ефективності експорту мають Запорізька (626%),

Луганська (543%), Полтавська (543%), Одеська (312%), Харківська (279%) області від середнього показника ефективності експорту по Україні.

Проведений аналіз експортного потенціалу регіонів України дає можливість стверджувати, що Закарпатська та Миколаївська області мають високі показники експортного потенціалу, але їх зовнішньоекономічна діяльність є не досить ефективною і займає незначну частку в економіці країни. Донецька, Дніпропетровська, Київська області мають середній експортний потенціал, а Харківська область взагалі має низький експортний потенціал, проте ефективність їх експортної діяльності є високою, що позитивно відображається на економічному розвитку регіонів. Для більшості регіонів України ефективність експортної діяльності перевищує показники експортного потенціалу. Спостерігається тенденція до зменшення експортного потенціалу та ефективності його використання зі сходу на захід України.

Отже, завдяки вирішенню проблем використання експортного потенціалу та ефективності експортної діяльності можливе зменшення територіальних диспропорцій у зовнішньоекономічній діяльності країни, що сприятиме соціально-економічному розвитку регіонів України та держави в цілому.

Список використаних джерел: 1. Жук М.В. Методологічні підходи до структурування експортного потенціалу регіону / М.В. Жук // *Економіст*. – 2004. – № 4. – С. 52-54. 2. Мельник Т.М. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз / Т.М. Мельник // *Міжнародна економічна політика*. – 2008. – № 8–9. – С. 221–224. 3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

УДК 796.5

Е.А. Игнатенко

*Научный руководитель – д-р геогр. наук, проф. А.Н. Петин
Белгородский государственный национальный исследовательский университет*

ПРИРОДНО-РЕСУРСНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА ПРИГРАНИЧНЫХ ТЕРРИТОРИЙ УКРАИНЫ И РОССИИ (НА ПРИМЕРЕ ХАРЬКОВСКОЙ И БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ)

Современная туристская индустрия является одной из наиболее доходных и быстроразвивающихся отраслей мировой экономики. За счет ее развития создаются новые рабочие места, увеличиваются валютные доходы, растут налоговые отчисления, что способствует решению социально-экономических проблем отдельных стран и регионов мира.

В Российской Федерации 46 из 83 регионов являются приграничными. При этом 15 регионов граничат с европейскими странами и странами Балтии. Такая особенность географического положения страны определяет важность проблемы развития приграничного туризма. Туристские комплексы в приграничных регионах обладают характерными особенностями, отличающими их от других регионов.

В географическом смысле трансграничный туризм порождается наличием на сопредельных территориях соседствующих государств объектов и явлений, отвечающих общественным потребностям в познании окружающего мира, духовном и физическом исцелении [2].

Соседние регионы разных стран являются конкурентами в привлечении туристов. Но, в то же время, между ними возможна эффективная кооперация с целью наиболее полного использования их туристско-рекреационного потенциала и получения конкурентных преимуществ по сравнению с другими соседними регионами. Необходимо выявление предпосылок, способствующих взаимовыгодному международному сотрудничеству и нахождение путей развития такого сотрудничества [2].

Наше исследование охватывает территориально-рекреационную систему Белгородской и Харьковской областей, располагающихся вдоль государственной границы.

Считаем необходимым разработку нескольких туристических маршрутов по территории двух регионов, которые включали бы в себя наиболее памятные места Белгородской и Харьковской областей.

Как Белгородская, так и Харьковская область имеют огромный рекреационный потенциал.

На территории Харьковской области 135 территорий и объектов природно-заповедного фонда, заказники, ботанический сад и зоопарк в г. Харькове, памятники садово-паркового искусства, заповедные урочища. Благоприятные климатические условия, живописные ландшафты, источники минеральных вод – рекреационные ресурсы области, на базе которых созданы курорты: Березовские Минеральные Воды и Рай-Оленевка.

Природно-ресурсный потенциал Белгородской области не менее богат: ООПТ регионального значения представлены 210 заказниками, 13 лечебно-оздоровительными местностями, 138 памятниками природы, 2 парками природы, дендрологическим парком и ботаническим садом площадью 82 га, огромную площадь занимают участки заповедника «Белогорье» (2131 га), имеющие федеральный статус.

Наличие особо охраняемых природных территорий в Белгородской области вызывает научный, познавательный интерес и представляет собой ресурсную базу для экологического туризма. Геохимический состав распространенных на территории области месторождений минеральных вод делает регион перспективным для лечебно-оздоровительной рекреации (санаторно-оздоровительный центр «Красиво»). Богатое историко-культурное наследие исследуемой территории обуславливает развитие культурно-познавательного (культурно-исторический комплекс «Прохоровское поле»), религиозно-паломнического (комплекс «Холки»), этнографического, делового, научного туризма [1].

Так как Еврорегион «Слобожанщина» выступил в роли катализатора процессов украинско-российского трансграничного сотрудничества, то о развитии трансграничного туризма в Белгородской и Харьковской областях можно говорить как об одном из перспективных направлений [3].

Дальнейшее эффективное развитие сотрудничества в сфере туризма требует выработки действенных механизмов финансовой поддержки, совместных программ и проектов.

Список использованных источников: 1. Королева И.С. Проблемы развития рекреации и туризма в староосвоенных территориях (на примере Белгородской области) / И.С. Королева // Проблемы региональной экологии. 2007. №6 С109. 2. Петин А.Н. Экологические основы экскурсионной и рекреационной деятельности: учебное пособие / А.Н. Петин. – Белгород: ИПК НИУ «БелГУ», 2012. 3. Черномаз П.А. Украинско-российское трансграничное сотрудничество в рамках еврорегиона «Слобожанщина»: реалии и возможности / П.А. Черномаз // Развитие частно-государственного партнерства в Республике Беларусь: материалы Междунар. науч.-практ. конф. – Минск, 2012. С. 241.

УДК: 911.3.338.45:621

В.М. Ільїн

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. Н.Є. Нефедова
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАШИНОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ

Актуальність дослідження обумовлена багатьма проблемами, що пов'язані з розвитком і територіальною організацією машинобудівного комплексу України [1, 3, 5, 7, 9]. За роки трансформації економіки в умовах становлення ринкових відносин машинобудівний комплекс країни зазнав тривалої руйнівної кризи, реформування форм власності, структурних деформацій, але вийшов на шлях адаптації до умов ринкової кон'юнктури та освоєння нових промислових ринків. Ці процеси супроводжувалися значними втратами виробничого і кадрового потенціалу, більше ніж двократним скороченням частки продукції машинобудування в промисловому виробництві, зниженням активності в інноваційно-інвестиційній діяльності тощо. Машинобудування є «технологічним ядром» всієї промисловості, адже у світовій практиці саме в машинобудуванні зосереджена найбільша кількість інновацій та новітніх технологій, тому з модернізацією національної економіки значення машинобудівного комплексу зростає.

Машинобудівний комплекс України об'єднує 11267 підприємств, з яких 146 – великих, 1834 – середніх та 9287 – малих підприємств з виробництва різноманітних машин і устаткування, приладів і апаратури, різних видів транспортних засобів тощо. На підприємствах комплексу у 2011 році працювало 608,7 тис. осіб або 20,1% від загальної кількості найманих працівників в промисловості [2]. Частка машинобудування у загальному обсязі продукції промисловості України складає 12,03% [5]. Вартість основних засобів виробництва на початок 2011 року становила 229 млрд. грн. і майже 6% оборотних активів вітчизняної промисловості. Обсяг інвестицій в основний капітал – 4,4 млрд. грн. Ступінь зносу основних засобів виробництва склала 84,3% [5].

Загальний обсяг реалізованої продукції машинобудування України у 2011 році становив понад 147 млрд. грн. (табл.1).

Таблиця 1

Обсяги реалізованої продукції машинобудування України у 2011 році* [8]

Економічні райони	Обсяг реалізованої продукції машинобудування, млн. грн.	Відсоток від загального обсягу реалізованої продукції промисловості регіону	Відсоток від загального обсягу реалізованої продукції машинобудування України
Північно-західний	2300,96	10,07	1,5
Карпатський	8561,75	12,52	5,7
Подільський	3129,99	7,1	2,0
Столичний	14746,77	5,57	10,0
Північно-східний	32167,59	20,17	20,8
Донецький	38567,76	10,59	25,9
Придніпровський	35082,67	12,47	23,2
Причорноморський	12731,14	14,84	8,4
Центральний	4103,52	10,07	2,5
Україна	147288,6	-	100,0

Майже 70% всього обсягу реалізованої продукції машинобудування України належить підприємствам *Донецького, Придніпровського та Північно-Східного економічних районів*. Найбільших результатів досягли машинобудівні підприємства, перш за все, важкого і транспортного машинобудування («Азовмаш», «Луганськтепловоз» та інші) *Донецької та Луганської областей*, загальна вартість продукції реалізації яких склала 38,6 млрд. грн. (відповідно 27,2 та 11,4 млрд. грн.) або 26% загального обсягу реалізованої продукції машинобудування України. Загальний обсяг реалізованої продукції машинобудівних підприємств *Придніпровського економічного району*, становив 35,1 млрд. грн., або 23,2% продукції машинобудування України, у т.ч. підприємства *Дніпропетровської області* («Південмаш» та інші) – 17,8 млрд. грн. та *Запорізької області* («Мотор-Січ» та інші) – 17,2 млрд. грн. ВАТ «Мотор Січ» – одне з провідних високотехнологічних підприємств з випуску авіаційних двигунів і газотурбінних установок України з щорічним зростанням реалізованої продукції на 20–30%. У 2012 році «Мотор Січ» отримало від реалізації продукції 7,2 млрд. грн., а чистий прибуток становив 2 млрд. грн. (у 2011 році – 1,3 млрд. грн.), що пов'язано з орієнтованістю компанії на міжнародні ринки збуту, зокрема на російський [10]. Машинобудування *Північно-Східного економічного району* представлено такими наукоємними галузями, як приладобудування та авіакосмічна промисловість, а також

* Таблиця розрахована автором по матеріалах обласних Інтернет-сайтів Служби державної статистики України [8]

транспортним та енергетичним машинобудуванням, загальний обсяг продукції реалізації яких становив у 2011 році 32,2 млрд. грн. (підприємства Полтавської області – 16,1, Харківської – 11,9, Сумської – 4,2 млрд. грн.) або 20,8% всієї реалізованої продукції машинобудування України. Серед провідних підприємств транспортного машинобудування Північного Сходу – ВАТ «Крюковський вагонобудівний завод» (Кременчук), який наразі готує до випуску перший український швидкісний електропоїзд «ЕКр1» з експлуатаційною швидкістю до 200 км/годину [4]. Енергетичне машинобудування представлено Сумським НВО ім. Фрунзе – провідним підприємством України та одним з найбільших на пострадянському просторі, близько 70% продукції якого експортується до Росії та Туркменістану [11].

Значний обсяг реалізованої продукції у 2011 році належить машинобудуванню *Столичного економічного району* – 14,7 млрд. грн., яке представлено такими високотехнологічними підприємствами, як ДП «Антонов» (Київ), що разом з російськими авіа заводами «Авіакор» (Самара) та ВАСО (Вороніж) працює над виробництвом літаків АН-140 та АН-148 [6]. Машинобудівні підприємства *Карпатського та Північно-західного економічних районів*, обсяги виробництва і реалізації продукції яких значно відстають від вищеназваних регіонів країни, за останні декілька років стали відомі, перш за все, як центри автоскладання. Так, завод «Єврокар» (Ужгород) є найбільшим автоскладальним підприємством на заході України, а Луцький автомобільний завод, що належить компанії «Богдан Моторс», згорнувши складання легкових автомобілів, став найбільшим в Україні виробником автобусів та тролейбусів.

Серед проблем розвитку машинобудування треба відмітити як загальні, так і регіональні проблеми, а саме: *економічні* – відсутність цілеспрямованої державної стратегії на підтримку вітчизняного виробника, нестача кваліфікованої робочої сили, малий вітчизняний ринок збуту, невеликі обсяги інвестицій в галузі машинобудування та, як наслідок, дуже значний знос основних виробничих фондів підприємств (85%); *технологічні* – низький рівень впровадження новітніх технологій та підтримки науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, тому основна частина виробленої продукції відноситься до вже застарілих 3-го та 4-го технологічних укладів; *фінансові* – незацікавленість національної банківської системи у кредитуванні підприємств машинобудування на рівні 3–6% річних (аналогічно розвинутим країнам), тому українським підприємствам не вистачає оборотних коштів на розвиток виробництва; *регіональні* – з переходом економіки до ринкових відносин галузеві і територіальні зв'язки більшості виробництв були зруйновані, тому зараз, спираючись на міжнародний досвід та вітчизняні наукові розробки, йде процес впровадження нових кластерних форм функціонування і територіальної організації виробництва та формування промислових територіальних систем.

Список використаних джерел: 1. *Географія промислових комплексів: підручник* / С.І. Іщук, О.В. Гладкий. – К.: Знання, 2011. – 375 с. 2. *Діяльність суб'єктів господарювання в 2011 році. Статистичний збірник*. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – С.31-39; 3. *Захарченко В.І. Трансформаційні процеси у промислових територіальних*

системах України. / В.І. Захарченко – Вінниця: Гіпаніс, 2004. – 547 с. 4. Зроблено в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://produced.in.ua/auto/569-ukrayinska-shvidksnavdprovdkoreysuam.html> 5. Іванова Т.В. Аналіз передумов проведення реструктуризації машинобудівних підприємств. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1384> 6. Крылья [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.wing.com.ua/content/blogcategory/36/64/> 7. Підгрушній Г.П. Промисловість і регіональний розвиток України: Монографія. – К.: Інститут географії НАН України, 2009. – 300 с. 8. Служба державної статистики України.[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; 9. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник. / О.Г. Топчієв – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с. 10. УНІАН-економіка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.unian.net/ukr/news/158484-motor-sich-u-2012-rotsi-otrimala-2-mlrd-grn-chistogo-pributku.html> 11. XPRESS. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://xpress.sumy.ua/article/economy/3810>

УДК 504.75: 616.2-053.2(470.325)

Ю.В. Литовченко

*Научный руководитель – канд. геогр. наук, доц. Н.В. Чугунова
Белгородский государственный национальный исследовательский университет*

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ

В наши дни население – объект всестороннего исследования, поскольку его трудоспособная часть является непосредственным участником производственного процесса и потребителем его результатов. При этом интерес к изучению населения, процессов, которые происходят в обществе, условий жизни не снижается, а наоборот, все более возрастает, поскольку население является основополагающей частью всех процессов, происходящих в обществе. Изучение динамики и состава населения необходимо, чтобы регулировать и прогнозировать эти процессы [1].

Поэтому *актуальность* данного исследования заключается в необходимости систематического изучения населения региона и проведения анализа по основным его показателям с целью выявления основных проблем, характерных для данной территории. *Предметом* исследования являются социально-экономические процессы, влияющие на демографическую ситуацию Белгородской области, *объектом* – население Белгородской области.

Цель исследования – проанализировав основные показатели динамики населения Белгородской области, выявить особенности современного демографического развития региона, рассчитать прогноз численности населения.

С момента образования Белгородской области численность населения претерпевала различные деформации (рис. 1). На демографические процессы, происходящие в области, значительное влияние оказали социально-экономические потрясения, а также особенности развития региона.

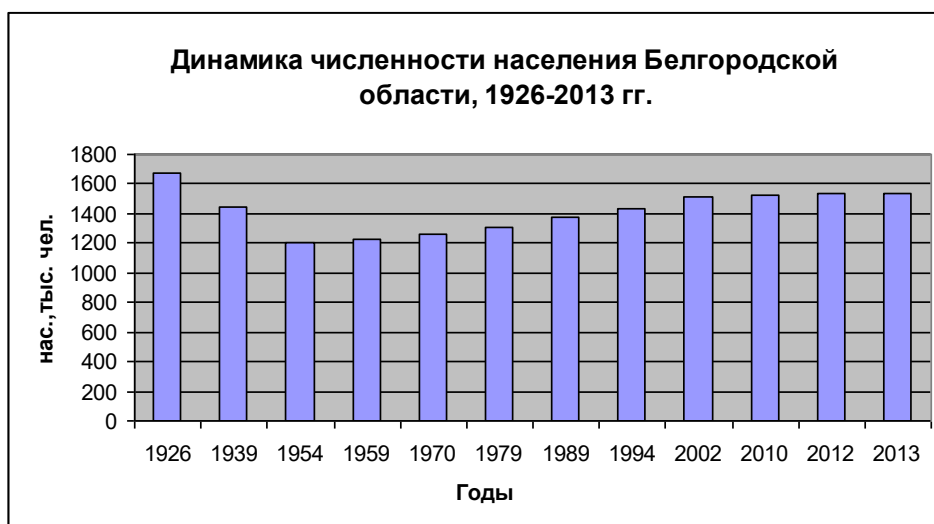

Рис. 1. Динамика численности населения Белгородской области

С 1926 года численность населения (в современных границах территории) Белгородской области по настоящее время значительно уменьшилась и основное сокращение числа жителей относится к началу 30-х годов XX столетия. Основными причинами резкого падения численности населения был: голод, форсирование индустриализации и коллективизации, которые сопровождались массовыми репрессиями; в 40-е гг. – с события ВОВ и чрезмерные потери мужского населения на фронте и в тылу, в 50-е – миграционные потоки в индустриальные центры и на целину. За период с 1939 по 1959 гг. область потеряла 214 тыс. человек (15%). С 1959 года и по сегодняшний день численность населения региона растёт. Однако причины роста различны: в 60-у гг. – за счёт естественного прироста; в 70-е гг. – за счёт притока людей в область, вызванного формированием территориально – производственного комплекса на базе КМА. Численность населения в 1970 г. составила 1 млн. 261 тыс. чел. Прирост численности населения увеличился всего на 67 тыс. за 16 лет. При этом численность горожан увеличивалась быстрее. Особенно сильный прирост населения (20-25%) имели промышленные города Губкин и Старый Оскол [2].

С 1991 года в Белгородской области происходит значительное изменение демографической ситуации, когда в условиях начавшейся естественной убыли населения, миграция получила высокую активность и стала единственным источником роста числа жителей области (табл. 1).

Таблица 1

Миграционный прирост населения Белгородской области (по данным [3])

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Миграционный прирост, человек	10406	20585	16467	10512	5975	8350	8591
Миграционный прирост, на 1000 чел. нас.	7,5	14,1	10,9	7,0	3,9	5,4	5,6

Волна миграционного прироста в 1993–1998 гг. затронула все регионы Черноземья, однако Белгородская область оказалась единственным во всей России регионом, где приток мигрантов был столь интенсивным и продолжительным. До сих пор в области сохраняется положительный миграционный баланс. Основные районы, откуда прибывали мигранты – это Украина, республики Средней Азии, Казахстан, а также Чеченская республика.

В то же время Белгородская область испытывает значительное количество проблем, определяемых миграцией населения. Во-первых, из-за высокого спроса резко возрастает стоимость жилья. Во-вторых, возникают проблемы с трудоустройством мигрантов, конкуренция за рабочие места с коренными белгородцами [4].

В начале 21 века численность населения области составила 1 млн. 512 тыс. чел. За последнее десятилетие численность населения росла медленными темпами. Она увеличилась всего на 29 тыс. чел. Стабилизация (а тем более, сокращение) численности населения имеет ряд негативных социально-экономических последствий [4] и для определения перспектив развития народонаселения мы рассчитали перспективную численность населения в 2020 году по следующей формуле [1]:

$$S_{n+t} = S_n \times \left(1 + \frac{K_{общ.пр.}}{1000} \right)^t,$$

где S_n – численность населения на начало планируемого периода;

t – число лет, на которое прогнозируется расчёт;

$K_{общ.пр.}$ – коэффициент общего прироста населения за период, предшествующий плановому.

$$S_{2012+8} = 1\,541\,296 \times (1 + 3,3 / 1000)^8 = 1\,582\,459$$

Следовательно, прогнозируемая численность населения на 2020 год составляет 1 582 459 человек. Это означает, что темпы роста населения области должны незначительно возрасти. Ведь за восемь лет численность населения увеличится предположительно более чем на 41 тыс. чел. Такой прогноз указывает на возможное улучшение социально – экономического развития области.

Таким образом, в разные временные периоды особенности социально-экономического развития области предопределяли динамику изменения численности населения. Миграционные процессы на территории Белгородской области на протяжении всего периода её развития существенно влияли на демографическую ситуацию. Благодаря «омолаживающему» эффекту миграционного притока, демографические проблемы Белгородской области в целом менее остры по сравнению с другими регионами Центрального округа.

Список использованных источников: 1. Елисеева И.И., Юзбашев М.М. *Общая теория статистики: Учебник / под ред. чл.-корр. РАН И.И. Елисеевой.* – 4-изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 480 с. 2. Режим доступа: <http://ash1.alexrono.ru/belgorodchina/naselenie.html> 3. Режим доступа: <http://belg.gks.ru> 4. Чугунова Н.В. *Социально-демографическое развитие Белгородской области изменяющейся России.* М.: ГЕОС, 2011. – 128 с.

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ПАСАЖИРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ ВЕЛИКОГО МІСТА

Актуальність теми дослідження. Міський транспорт є одним з важливих елементів загальної транспортної системи, який дозволяє вирішувати широкий спектр економічних, соціальних, політичних та побутових проблем в умовах урбаністичного розвитку великого міста. Детальне вивчення проблем розвитку міської транспортної системи потребує чіткого визначення її структури.

Метою дослідження є класифікація міського пасажирського транспорту на прикладі великого міста.

Аналіз попередніх досліджень свідчить, що теоретичні та прикладні проблеми транспорту були висвітлені у дослідженнях багатьох вчених, зокрема, А. Йонкіса, Н.Н. Казанського, Л.В. Канторовича, Е.П. Качана. Проте, в працях, які стосуються проблем міського транспорту існують дискусійні питання щодо визначення структури пасажирського транспорту великого міста.

Викладення основного матеріалу. Центральним поняттям у даній галузі дослідження виступає дефініція «транспорт». За інтерпретацією радянського вченого М.М. Казанського: «транспорт – це складна міжгалузева система, що займає ключове положення в територіальній організації продуктивних сил» [2]. Канторович Л.В. під транспортом розуміє одну з найважливіших галузей народного господарства, що створює необхідні умови для функціонування і розвитку всієї економіки, впливає на кінцеві результати практично у всіх галузях народного господарства і виступає важливим фактором підвищення ефективності виробництва [3].

Сучасне ж бачення транспорту дещо змінилося, і зараз транспорт виступає як специфічна комунікаційна інфраструктурна галузь матеріального виробництва і сфери обслуговування, яка забезпечує потреби господарства і населення з усіх видів перевезень [5].

Також одним з ключових понять географії транспорту виступає дефініція «транспортна система». За визначенням М. М. Казанського: «це комплекс взаємопов'язаних об'єктів (одного чи декількох видів транспорту), що призначені для перевезень. До її складу входить транспортна мережа, рухомий склад та відповідні управлінські структури» [2].

Структура транспортної системи будь-якого міста, в тому числі й великого, визначається видами транспорту, що використовуються та можуть бути схарактеризовані транспортними мережами, які її складають. Розрізняють, в основному, три види міського транспорту: пасажирський, вантажний та спеціальний (санітарні та пожежні автомобілі, транспорт для прибирання

вулиць, автомобілі технічної допомоги тощо). Стійка і ефективна робота транспорту є необхідною умовою стабілізації та підйому економіки, поліпшення умов і рівня життя населення.

Пасажи́рський транспорт є важливою складовою соціальної інфраструктури великого міста. Він поділяється на громадський масовий транспорт, громадський транспорт індивідуального використання та транспорт особистого індивідуального використання [6]. В свою чергу громадський масовий транспорт поділяють за положенням відносно вулиць, за характером колійних пристроїв, за родом рухової сили (рис. 1).

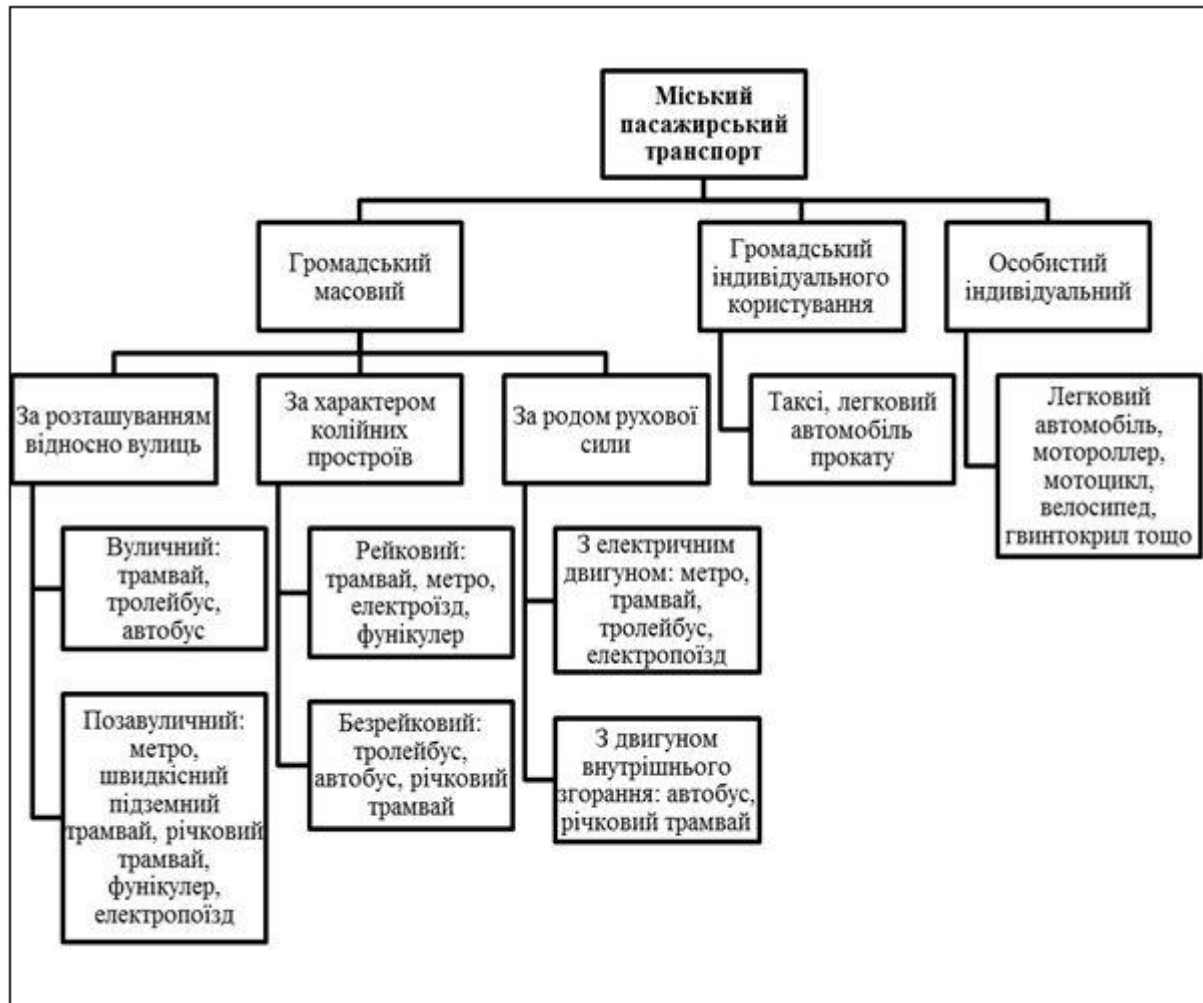

Рис. 1. Компонентна структура пасажирського транспорту великого міста (авторська інтерпретація)

Пасажи́рська система великого міста формується поступово. Спочатку вона включає один вид транспорту, яким, як правило, є автомобільний. Потім, з розвитком міста, йде процес ускладнення міської пасажирської транспортної системи. У великих містах система пасажирського транспорту є соціально-складною, в ній взаємодіють різні види транспорту серед яких може бути метро, трамвай, тролейбус, автобус, мікроавтобус, маршрутне таксі, міський і приміський електропоїзди, річковий трамвай, фунікулер, таксі, гвинтокрил, монорельсові поїзди тощо. До транспортних систем міста також входить

велосипед, для якого у цивілізованих країнах відводять спеціальні велосипедні доріжки.

Якість обслуговування пасажирів та соціальна користь транспортних послуг є важливою соціальною і економічною проблемою для кожного міста, так як необхідно задовольнити вимоги всіх груп населення у пасажирських перевезеннях. Якістю обслуговування пасажирів, зокрема, раціональним плануванням мережі маршрутів, зупиночних станцій та місць пересадки з одного виду транспорту на інший, так званих транспортних вузлів, займається міська логістика.

Міська логістика представляє сукупність процесів управління переміщенням осіб, вантажу та інформації всередині логістичної системи міста відповідно до потреб і цілей його розвитку, яка дотримується вимог охорони навколишнього середовища, з урахуванням того, що місто – це цілісний організм, головною метою якого є задоволення потреб своїх користувачів у різних видах послуг, в тому числі транспортних [1]. Міська логістика спрямована на покращення логістичних процесів у місті. Її основною метою є ефективне управління зазначеними потоками на території міста між його субсистемами, реалізоване відповідно до принципів рівномірного розвитку таким чином, щоб задовольнити на певному рівні потреби міських жителів. Для досягнення цих цілей виконуються різні дії щодо переміщення осіб та вантажопотоків, а також дії, спрямовані на інтегроване керування транспортним потоком у місті, дії, які скеровані для покращення муніципального пасажирського трафіку.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що міський транспорт є важливою галуззю міського господарства, яка суттєво впливає на ступінь благоустрою міста. Структура транспортної системи міста визначається видами міського транспорту, серед яких виділяють громадський масовий транспорт, громадський транспорт індивідуального використання та транспорт особистого індивідуального використання, які, в свою чергу, можна класифікувати за наступними ознаками: за розташуванням відносно вулиць, за характером колійних пристроїв, за родом рухової сили тощо.

Суспільно-географічні проблеми транспортної системи великого міста мають важливе соціальне значення й потребують подальших змістовних досліджень для організації ефективного транспортного обслуговування населення.

Список використаних джерел: 1. Йонкис А. Применение логистики в сфере оптимизации потоков городского транспорта / А. Йонкис // *Праці Одеського політехнічного університету*. – 2011. – №1. – С. 295-300. 2. Казанский Н.Н. Экономическая география транспорта: Учебник для вузов / Н.Н. Казанский, В.С. Варламов, В.Г. Галабурда и др. — М.: Транспорт, 1991. – 280 с. 3. Канторович Л.В. Транспорт в системе народного хозяйства (планово-экономические проблемы) / Л.В. Канторович, Н.В. Паесон. – М.: Наука, 1980. 4. Розміщення продуктивних сил України / [під заг. редакцією Є.П. Качана]. – К.: Вища школа, 1999. – 375 с. 6. Городской транспорт. – Режим доступу: <http://gorodtransport.ru/klassifikaciya-vidov-gorodskogo-transporta/>

ЗАПАДНАЯ БЕНГАЛИЯ: ПАРАДОКСЫ САМОСОЗНАНИЯ

Индийский штат Западная Бенгалия, где проживают в основном бенгальцы-индусы, отделен от государства Бангладеш с преимущественно мусульманским населением довольно неестественными границами*, которые в 1947 г. разделили ранее единый этнический регион на две части. В результате возникли новые и обострились уже существовавшие социально-политические и культурно-психологические противоречия, которые не может разрешить уже несколько поколений бенгальцев. Главное противоречие, тревожащее душу бенгальской интеллигенции по обе стороны индийско-бангладешской границы, с самого начала было связано с тем, что, входя в состав государств с иной титульной идентичностью, бенгальцы не могли идентифицировать себя только в качестве индийцев или пакистанцев, а между тем объективно не существовало единства между двумя Бенгалиями. И если в Бангладеш, которая отделилась от чуждого ей с культурно-лингвистической точки зрения Пакистана в 1971 г., проблема идентичности относительно решена (в ст. 6 Конституции Бангладеш даже закреплено слово, обозначающее граждан Бангладеш, – *Bangladeshi*), то Западная Бенгалия до сих пор колеблется между своей региональной, субнациональной, и общеиндийской идентичностью.

Калькутте, столице Западной Бенгалии и бывшей столице Британской Индии, приходится особенно сложно, ведь именно она являлась главным носителем идеи бенгальского единства и величия. Первым ударом по бенгальскому единству стал раздел Бенгалии лордом Керзоном в 1905–1911 гг., впервые противопоставивший западных и восточных бенгальцев. Отечественные индологи всегда акцентировали внимание на том, что керзоновский раздел Бенгалии спровоцировал подъем бенгальского национального чувства, о чем свидетельствовали масштабные протесты против данной акции британского правительства. Однако на деле он активизировал формирование организованного движения бенгальских мусульман: именно в разгар протестов против раздела была образована Мусульманская лига, впоследствии сыгравшая главную роль в образовании Пакистана. Но что еще более важно, в 1911 г., когда был отменен раздел, столица Британской Индии была перенесена из беспокойной Калькутты в Дели, и бенгальская

**Раздел Индии по религиозному принципу привел к тому, что Бангладеш находится как бы «внутри» индийской территории, граница протяженностью более 4 тыс. км является исключительно изрезанной, и существуют анклавов двух стран на территории соседа (102 индийских и 71 бангладешских анклавов; 28 субанклавов – анклавов в анклав – и 1 субсубанклав).*

интеллигенция до сих пор, возможно, не отдавая себе в этом отчет, не может смириться с потерей столичного статуса и забыть те времена, когда было справедливо высказывание: о чем сегодня думают в Калькутте, завтра будет говорить вся Индия.

Западная Бенгалия, таким образом, столкнулась с несоответствием своих устремлений, своего самовосприятия и ее реального положения в Индии в качестве лишь одного из штатов. Поэтому возник своеобразный «когнитивный диссонанс», когда одновременно присутствует и враждебность по отношению к центру, и желание интегрироваться в общеиндийскую нацию, а, точнее даже, стремление к нахождению во главе процесса создания новой индийской общности. В связи с этим то, что бенгальцы отдают своих детей изучать в качестве дополнительного языка в школах не родной бенгальский, а хинди, и даже участвуют в дискуссиях по поводу перевода всех индийских языков на шрифт деванагари, свидетельствует о данной сложившейся тенденции.

Что касается риторики бенгальских политиков, направленной против центра, то она ни в коем случае не носит сепаратистского характера, критика в отношении центра отнюдь не похожа на типичную критику центра со стороны недовольных регионов. Это скорее вызов центру, неосознанная жажда реванша.

Не является случайностью то, что Индийский национальный конгресс (ИНК) в штате не очень популярен, что отчасти связано с тем, что к моменту обретения Индией независимости бенгальцев существенно потеснили в этой партии политики, представлявшие хиндиязычный ареал. Правда, в этом отчасти были виноваты сами бенгальцы: в разгар борьбы против раздела Бенгалии, в 1907 г., из Конгресса вышла группировка «крайних», преимущественно бенгальцев, которые были недовольны умеренностью ИНК. Как бы то ни было, ИНК всегда ассоциировался с политическим центром страны – Дели. Бенгальцам же нужна была альтернативная партия, и она появилась на политической арене Индии. С 1977 г. по 2011 г. западные бенгальцы упорно поддерживали на выборах Левый фронт, возглавляемый Коммунистической партией Индии (марксистской). По сути КПИ (м) является общеиндийской партией, но фактически она давно превратилась в региональную, и Западная Бенгалия до недавнего времени была ее главным оплотом. Для бенгальцев и было важно, что партия, которая отстаивает интересы штата, является общеиндийской, но при этом предлагает альтернативную политическую программу. КПИ (м) же, начиная с самого момента своего возникновения в 1964 г., использовала национальный фактор в своей политике и неизменно критиковала центральное правительство, заявляя, что Дели, в первую очередь, в лице ИНК, поддерживая капиталистов и помещиков, мешает вести пролетариат Западной Бенгалии к прогрессу. Партия, не способная бросить вызов центральному правительству, наверное, не смогла бы утвердиться в Западной Бенгалии. Именно поэтому и Мамата Банерджи, лидер партии «Тринамул Конгресс», сменившей коммунистов у власти, всем своим поведением демонстрирует, прежде всего, населению собственного штата, что она знает, как нужно разговаривать с центральным правительством.

Довольно актуальным в Западной Бенгалии сейчас является вопрос о переименовании штата. Сторонники переименования, среди которых и нынешняя главный министр штата Мамата Банерджи, обосновывают это тем, что из-за того, что по-английски название штата начинается с буквы W, Западная Бенгалия всегда оказывается в конце списка! Бенгальцам же крайне важно быть впереди. Стремление занять достойное место в общеиндийской иерархии в поведении бенгальцев довольно ощутимо.

К Бангладеш населения штата также относится двояко, что кажется на первый взгляд странным. С одной стороны, западнобенгальская интеллигенция трубит о единстве всех бенгальцев. Например, И.Т. Прокофьева, упоминая о собрании в Национальной библиотеке Калькутты 2006 г., посвященном столетию раздела Бенгалии, пишет: «Окажись в зале неподготовленные слушатели, у них могло бы создаться впечатление, что <...> Бенгалия по сей день едина» [Прокофьева 2007:195]. С другой же стороны, западные бенгальцы недолголюбивают «эту Бангладеш», от которой одни неприятности: то у восточных бенгальцев проблемы с Пакистаном, то они являются причиной столкновений на границе, то прибывает из Бангладеш новая порция беженцев (за последнее время в Индию из Бангладеш незаконно переселились около 15 млн. человек). Примечательно, что слово *Bangladeshi* для обозначения восточных бенгальцев стало употребляться сначала в Западной Бенгалии. Зачастую же западные бенгальцы просто делают вид, что Бангладеш не существует. Но нужно сказать, что вряд ли они это делают осознанно. Западные бенгальцы, по-видимому, настолько замкнуты на себе и настолько высоко себя позиционируют, что попросту не замечают своих восточных братьев, «как в колониальные времена они не замечали остальной, небенгальской, Индии» [Прокофьева 2007:196].

Таким образом, западнобенгальский регионализм сочетает в себе одновременно и желание подчеркнуть свою субнациональную идентичность, и стремление ощутить себя частью общеиндийского целого. К сожалению, Западная Бенгалия с каждым годом становится все более похожей на периферию, постепенно исчезает великое бенгальское кино и литература, и, наверное, в скором будущем победит вторая тенденция, и Западная Бенгалия будет иметь новую, общеиндийскую, идентичность.

Список использованных источников: 1. Прокофьева И.Т. Западные бенгальцы: часть в поисках целого / И.Т. Прокофьева // *Индийские исследования в странах СНГ*. - М.: Институт востоковедения, Культурный центр им. Джавахарлала Неру Посольства Индии в РФ, 2007. – С. 191-201; 2. *Constitution of the People's Republic of Bangladesh*. Mode of access: http://bdlaws.minlaw.gov.bd/pdf_part.php?id=367; 3. Chatterjee M. In quest of a larger Bengali identity. Mode of access: http://twocircles.net/2011jul31/quest_larger_bengali_identity.html 4. Chatterjee P. *The Present History of West Bengal: Essays in Political Criticism* / P. Chatterjee – Oxford, 1997. – 223 p.; 5. Kohli A. *From Elite Activism to Democratic Consolidation: The Rise of Reform Communism in West Bengal* // *Democracy and Development in India. From Socialism to Pro-Business* / A.Kohli – New Delhi: Oxford University Press, 2009. – p. 315-363.

ЕКОМЕРЕЖА ЯК ОСНОВА ОПТИМІЗАЦІЇ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Природокористування найчастіше трактується як об'єктивно зумовлений процес залучення людиною природних ресурсів до виробничої і невиробничої діяльності, а також цілеспрямована діяльність з їх відтворення та охорони [3]. Характер природокористування змінюється з розвитком суспільних формацій і перебуває в тісному взаємозв'язку з рівнем науки та техніки. В умовах науково-технічної революції взаємодія між природою та суспільством значно ускладнилася у зв'язку зі зростанням потреб суспільства у природних ресурсах, інтенсивністю і характером впливу людини на природне середовище. Це призводить до ускладнення екологічної ситуації в окремих регіонах.

На даному етапі природокористування є лінійною системою відкритого типу, що складається з п'яти послідовних стадій: видобуток природних ресурсів, їх переробка, розповсюдження продукції, споживання та утилізація. Очевидно, що подібна система працює на виснаження ресурсного потенціалу та збільшення кількості відходів. Також, одним із негативних наслідків її застосування є зменшення біоландшафтного різноманіття території, що сприяє деградації природних екосистем та зниження їх здатності протистояти зовнішньому впливу.

Одним із найпростіших показників, що дозволяють оцінити сучасний стан екосистем є коефіцієнт екологічної стабільності ландшафтів K_1 , що розраховується за формулою [1]:

$$K_1 = \frac{\sum P_{ст.}}{\sum P_{дест.}},$$

де $P_{ст.}$ – площа угідь, що чинять позитивний (стабілізуючий) вплив на ландшафт; $P_{дест.}$ – площа угідь, що дестабілізують ландшафт. За значенням коефіцієнта K_1 виділяють наступні стани ландшафтів [1]:

K_1	Стани ландшафтів
$\leq 0,5$	Руйнується
0,5–1	Нестійкий
1–3	Порогостійкий
3–4,5	Стійкий
$\geq 4,5$	Високостійкий

Базуючись на останніх даних стосовно структури земельного фонду України [2], сумарна площа стабілізуючих угідь складає 22813,8 тис. га, дестабілізуючих – 37541,1 тис. га, відтак коефіцієнт екологічної стабільності

ландшафтів території України становить 0,6. Таким чином, сучасна структура земельного фонду не може забезпечити збереження стійкості екосистем і потребує кардинальної зміни у відповідності до критеріїв збалансованого розвитку.

Очевидно, що для збільшення стійкості природно-територіальних комплексів необхідно збільшувати відсоток стабілізуючих угідь, до яких в основному належать екосистеми природного походження, а також найбільш стійкі із антропогенних екосистем – пасовища та сіножаті, лісові насадження і сади. При цьому, всі стабілізуючі угіддя мають бути поєднані між собою територіально і функціонально, оскільки фрагментація екосистем значно знижує їх стійкість. У цьому плані найбільш перспективною стратегією оптимізації природокористування є створення регіональних екомереж, що дозволить створити суцільний природний каркас території та поєднати між собою фрагментовані природно-територіальні комплекси. Протягом останніх років збільшилася кількість досліджень, що розглядають екологічну мережу, як одну з невід’ємних умов сталого розвитку територій [5, 6].

На регіональному рівні екологічна мережа має являти собою просторово та функціонально поєднану між собою систему ядер, екологічних коридорів, буферних зон та зон потенційної ренатуралізації. Основною передумовою для її успішного функціонування є винесення виділених кордонів на місцевість та мінімізація антропогенного впливу на її ключові елементи.

В якості ядер екомережі мають бути включені всі території, на яких збережені природні екосистеми, оскільки єдино можливим шляхом їх збереження є включення цих територій до природно-заповідного фонду. Так як природні екосистеми є набагато стійкішими та знаходяться у географічній та екологічній відповідності до природних умов, пріоритетним має стати протекційний охоронний режим, що передбачає повне невтручання у внутрішні процеси екосистем. Мінімізувавши антропогенний фактор ми забезпечимо можливість природного розвитку і еволюції ландшафтів, що практично неможливо як в умовах ресурсоексплуатації, так і при консерваційному режимі.

На другому етапі необхідно організувати можливість функціонування системи екологічних коридорів для запобігання фрагментації. При цьому, екокоридори мають забезпечувати не лише міграцію біоти, а й природні кругообіги речовин та енергії хоча б в межах окремих регіонів. З цих позицій основним підходом до виділення екологічних коридорів має стати басейновий [4], що використовує вже існуючі природні зв’язки між ПТК, поєднаними між собою напрямками міграції речовин та енергії в межах річкового басейну. Басейнові екомережі мають також доповнюватись системою вододільних міжбасейнових коридорів з шириною, достатньою для забезпечення функціонування екомережі. Природокористування на таких територіях можливе, проте має бути чітко регламентованим.

В якості зон потенційної ренатуралізації ландшафтів до екологічної мережі необхідно включати не лише найбільш змінені людиною комплекси, а й низькопродуктивні сільгоспугіддя, особливо привододільні, що дозволить поступово відновити все різноманіття ландшафтних комплексів територій.

Таким чином, розвиток екологічної мережі може розглядатися як ефективний інструмент державної політики, спрямованої на збереження природи. Зміст та характер природоохоронних заходів має базуватись на ландшафтному підході до організації територій. Лише так можна забезпечити повноцінне функціонування та розвиток природних екосистем.

Список використаних джерел: 1. Агроекологія / под ред. В. А. Черникова, А. И. Чекереса. – М.: Колос, 2000. – 535 с. 2. Земельний фонд України станом на 1 січня 2012 року та динаміка його змін у порівнянні з даними на 1 січня 2006 і 1 січня 2011 років – Режим доступу: http://www.dazru.gov.ua/terra/control/uk/publish/article?art_id=134612&cat_id=97786. 3. Мала гірнича енциклопедія. В 3-х т. / За ред. В. С. Білецького. — Донецьк: Донбас, 2004. 4. Манюк В.В. Концепція екомережі Степового Придніпров'я. – Дніпропетровськ, 2011. – 59 с. 5. Bennett, G. & P. de Wit. The development and application of ecological networks: a review of proposals, plans and programs. IUCN & AID Environment, Amsterdam, 2001. 6. Jongman, R.G.H. & I. Kristiansen. National and regional approaches for ecological networks in Europe // Nature and environment: Strasbourg, Council of Europe Publishing. – 2001. – № 110.

УДК 502.45

В.В. Устин

*Научный руководитель – канд. геогр. наук, доц. Н.С. Шевцова
Белорусский государственный педагогический университет имени М. Танка
Научно-практический центр НАН Беларуси по биоресурсам, Минск, Беларусь*

РАЗВИТИЕ ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА УСТОЙЧИВОЙ ОСНОВЕ, КАК ЭЛЕМЕНТ ПЛАНА УПРАВЛЕНИЯ ЗАКАЗНИКОМ «ПРИБУЖСКОЕ ПОЛЕСЬЕ» (БЕЛАРУСЬ)

Республиканский ландшафтный заказник «Прибужское Полесье», общей площадью 7950 га, расположен на территории Брестского района Брестской области, на границе с Польшей и Украиной; его территория включена в состав трансграничного биосферного резервата ЮНЕСКО «Западное Полесье» (Беларусь-Польша-Украина). В 2011-2012 годах на базе Научно-практического центра НАН Беларуси по биоресурсам была выполнена разработка Плана управления заказником, который включает в себя констатирующую часть (описание современного состояния территории и оценка значения заказника как объекта управления) и директивную часть (определение долгосрочных целей и оперативных задач, мероприятий по охране и использованию природных ресурсов заказника).

Территория заказника обладает высоким рекреационным потенциалом. Складывается он благодаря сочетанию природных условий преобладающих сосновых лесов, богатых грибами и ягодами, высокой численности охотничьих видов животных, наличию различных водных объектов, а также достаточно удобной транспортной доступностью. В границах заказника и на прилегающей к нему территории к настоящему времени уже имеется некоторая инфраструктура, позволяющая интенсивно реализовывать и развивать

туристско-рекреационную деятельность: базы отдыха, гостиница, объекты общественного питания, объекты агротуризма, оборудованные туристические площадки и места отдыха, туристические и экологические маршруты. По результатам натурных обследований, можно говорить об относительно равномерном посещении территории заказника в туристско-рекреационных целях. Однако необходимо отметить, что наиболее высокий уровень рекреационных нагрузок, приводящий к явной или заметной трансформации ландшафтов, характерен для северного побережья озера Селяхи.

Таким образом, учитывая высокий рекреационный потенциал территории заказника, развивающуюся туристско-рекреационную инфраструктуру и равномерный уровень рекреационной нагрузки (за исключением отдельных небольших участков), одной из главных долгосрочных целей Плана управления заказником можно выделить развитие рекреационной и туристической деятельности на устойчивой основе. Для достижения поставленной цели были выделены задачи, а также определены негативные процессы, явления и трудности, которые необходимо преодолеть для решения таких задач.

Задача «разработать и внедрить концепцию туристического продукта, конкурентоспособного на внутреннем и внешнем рынках». Территория заказника «Прибужское Полесье» характеризуется наличием значительного потенциала для развития туристско-рекреационной деятельности и активного продвижения ее на внутренний и международный рынок. Среди наиболее перспективных видов туристско-рекреационной деятельности можно выделить экологический и познавательный туризм (в т.ч. научный туризм), спортивно-туристический отдых, агротуризм. Заказник имеет уникальные возможности для организации системы «зеленых маршрутов» – «Greenways», в том числе трансграничных. Для разработки конкурентоспособного туристического продукта и его успешного продвижения необходимо взаимодействие между государственным природоохранным учреждением (ГПУ) заказника, владельцами туристско-рекреационных объектов и агроусадеб, туристическими фирмами и Белорусским общественным объединением «Отдых в деревне». Их совместная деятельность должна быть организована на кластерной основе.

Задача «обеспечить развитие туризма на основе устойчивого использования природных ресурсов и историко-культурного наследия». Имеет место недостаточная вовлеченность в процессы развития туристической и рекреационной деятельности негосударственного сектора и местного населения. Первичная туристская инфраструктура (маркированные маршруты, рекреационные площадки, смотровые вышки и пр.) развита не высоко. Недостаточно эффективно используются ресурсы заказника для развития зеленого туризма, наблюдения за птицами, фотоохоты. Существует высокая степень финансового риска: создание и модернизация инфраструктуры заказника потребуют значительных инвестиций, окупаемость которых во времени может быть отложена. Для решения задачи необходим активный поиск инвесторов, а также привлечение к деятельности местных инициатив.

Задача «обеспечить информационную и методическую поддержку развития туризма». В настоящее время в штате ГПУ заказника отсутствуют

специалисты по маркетингу и рекламе в туризме, а также отсутствуют стабильные каналы продвижения информации. Сайт ГПУ предоставляет только самую общую информацию о возможностях отдыха и туризма, не используется для активного диалога и не предоставляет возможностей для бронирования мест проживания, приобретения билетов и т.п. Отсутствует взаимодействие в продвижении информации между ГПУ заказчика, хозяевами агроусадеб, турфирмами. Отсутствуют полноценные рекламные материалы для туристов о заказнике на иностранных языках. Не завершено создание современного визит-центра заказчика. Для решения задачи потребуется привлечение региональных и республиканских туроператоров при лидирующей роли ГПУ в этом процессе.

Задача «обеспечить рекреационное использование территории на устойчивой основе». Активное рекреационное использование территории заказчика проявляется в негативном воздействии на отдельных участках, где имеет место загрязнение мусором, деградация растительных сообществ, очаговое уничтожение растительности, ее значительная синантропизация, возрастание фактора беспокойства, увеличивается опасность возникновения пожаров. Для минимизации негативных последствий рекреационной деятельности необходимо ограничить рекреационное использование территории заказчика определенными рамками (нормативами), а также разработать и реализовать комплекс оптимизирующих и корректирующих мероприятий для уже нарушенных или трансформированных участков. Оценка воздействия рекреационной деятельности должна проводиться регулярно, также регулярно должны проводиться работы по актуализации данных по антропогенной трансформации ландшафтов, существующему уровню рекреационных нагрузок, устойчивости природных комплексов и экосистем, и как результат, актуализации комплекса оптимизирующих и корректирующих мероприятий.

Задача «улучшить санитарную обстановку и снизить риск распространения паразитарных инфекций». Вблизи рекреационных площадок периодически возникают неорганизованные свалки бытового мусора, ощущается дефицит туалетов и источников питьевой воды. Причем требуется не только установка новых туалетов, оборудование мест сбора мусора, но и обеспечение их постоянного обслуживания. Учитывая распространение на отдельных участках заказника иксодовых клещей, существует опасность заражения клещевым энцефалитом и лайм-боррелиозом. Все это делает необходимым разработку и реализацию мероприятий, направленных на борьбу с возбудителями паразитарных заболеваний.

Для решения выделенных задач, и, как результат, достижения долгосрочной цели по развитию туристско-рекреационной деятельности на устойчивой основе, в Плане управления заказником был выделен отдельный блок, который включает 33 специальных мероприятия. Для всех мероприятий прописаны задачи по их выполнению, а также представлены ожидаемые результаты после их реализации. Помимо этого определены ответственные исполнители, сроки реализации, ориентировочная стоимость и источник финансирования для каждого отдельного мероприятия.

ACTUAL URBAN FUNCTIONAL DYNAMICS OF THE SMALL CITIES SYSTEMS IN LATIN AMERICA FRONTIERS REGION AS REFLEXES OF GLOBALIZATION IN XXI CENTURY. CASE OF STUDY: COLOMBIAN – ECUADORIAN INTERNATIONAL FRONTIER REGION

Method. Reflex analysis. This article intent to explain the Analysis of Urban Regional Dynamics of Small* an Intermediates** Cities (Hardoy, 1986; Pumain, 1997) as Reflex to globalization, AUR-REFLEJO***, in the case of the Colombian – Ecuadorian border, in XXI Century, and is the result of the investigation (Pantoja, 2010) based on the process “stimuli-response” (Pavlov, 1954; Kornilov, 1963) applied to urbanization. However, the analysis has intended to avoid various “paradigms” and positivists ideas about “Reflex” that could be misunderstood the dialectic movement and creative chaos (Briggs et al, 2010; Spire, 2000; Prigogine, 1983, 1997) in the functional urban transformation in Latin America. AUR-REFLEJO is also simpler than other forms of analysis in human geography (Haggett, 1976) because it does not require profound observation of economics, social and political movements or incorporation of complicates techniques of urban systems studies. AUR-REFLEJO is relating how the urban functions are reflex to world and how it can be employed for urban-regional planning in the developing countries. In this work, we would like to focus on historical functional dynamic of small and intermediate cities in developing countries, here referred to as “reflex” to globalization (Santos, 2000, 1993) in the *space – time* of *human* conditions (Hägerstrand, T. 1975, 1967, Pantoja, 2010; Ryckiel, Z. 1984). This intention is related with fundamental idea of the *Theory of Reflex* (Kornilov, 1963, Hernandez, 1987).

Methodology. Hierarchy and urban functional categorization of cities. As Sir Peter Hall said, “...there are two alternative ways of looking at cities and world urban systems, both valid, which need to be combined...The first is in terms of a hierarchy of cities — a tradition that goes all the way back to Walter Christaller's classic work written in 1933, Central Places in Southern Germany...” a second the geographical-functional categorization (Hall, 2007). In this case, AUR-REFLEJO reviews a certain number of urban and regional functions (hierarchy) regarding their change and historical movement in the non-linear evolution (Prigogine, 1983) and compares them with traditional local functions, through a spatial-temporal approach.

Pantoja (2010) has produced a Matrix Function-Reflex based on the concepts of centrality and urban location (Fig 1) that had been developed by Christaller (1933),

* Small cities

** Intermediate Cities

*** *Análisis Urbano Regional – Reflejo*

Losch (1954) and Berry, (1967). In effect, based on a “Matrix Function-Reflex”, we calculate the absence of presence of activities, its relation with external processes in the small frontier cities and intent to approach to the actual cities organization along the XXI siècle. An AUR-REFLEJO with 300 urban functions between 2000 and 2012 period can be developed using the Matrix Function-Reflex (Pantoja, 2010).

Furthermore, had been developed the appropriate geographical matrix (Berry, 1967) and measured the relative evolution, dynamics and functional transformations of a subnational space in a global level. Results tend to resolve the questions of models which consider functional movements, in the relationships between the local and global (Castells, 2001) as an ineluctable dialectical and non-linear process (Prigogine, 1997; Spire, 2000), and its evolution is a dialectical and chaotic process.

The Matrix Function-Reflex can measure the functional evolution in a long time period and we approximately can obtain the functional transformation in this period. This methodology (AUR-REFLEJO) involves a set of steps to investigate a phenomenon, acquire new information, and also verify, correct, or integrate previous information based on the facts and figures or evidences available. In an example, we identified the evolution a certain number a functions from 1987 year (See Fig 1).

Firstly, we structured a Matrix of “Function-Reflex and proof of existence or not existence of functions: (One = exist; and cero =absence). Second, we structure the hierarchy of cities functions (Functional Hierarchy). Thirty calculate the functional influence area or Hinterland (Berry, 1967; Haggett, 1976; Pantoja, 2010) and reflex to external stimuli and effect on urban and territorial structures.

A Matrix of “Function-Reflex consists of columns and rows. First column shows the population size (X) and the rest of columns the functional size Y, the urban functions such as commerce, finances, production, transport, communication, information and services, which are directed towards the achievement of goals of the globalization.

Conclusions and recommendations. The actual functional hierarchy must prove that small cities actually have been involved in the processes of global development and have a certain hierarchical state in the word. This article seeks to resolve this proposal by addressing the hypothesis that the small cities in the frontiers regions in South America, have been changing and really responding to global development in this century.

We can say that, in the beginning of the twentieth first century, many cities on frontiers region South America which depended primarily on factors located out of the city, its adjacent hinterland and national economy is changing.

The order of the cities based in a traditional hierarchy like that described by *central place theory*, today is different, they are becoming in a part of a *networks cities* that response the actual processes. However, by the beginning of the XXI century, technological innovations and global economics processes restructuring led urban economies to depend more and more on factors located outside, and create the new network of cities.

		COMERCIO Y MERCADEO														BANCA		EDUCACIÓN		ACCIÓN		JERARQUIZACION DE LAS CABECERAS																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																						
ORDINAL		FUNCIONES										JERAQUIA POR POB										JERARQUIA X FUNCIONES																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																						
		PLAZA DE MERCADO		PLAZA DE FERIAS		ESTABLEC. INDUSTRIAL		CENTRO COMERCIAL		SUPERMERCADO		HIPERMERCADO		VARIETADES		ARTESANIAS		TIENDAS		ALMACENES AGRICOLAS		FERRETERIAS		ALACENES TEXTILES		PLAZAS DE MERCADO		SUCUR. BANCO DE LA RE		ENTIDADES FINANCIERAS		ENTIDADES FINANCIERAS		ESCUELA		PREESCOLAR		PARVULOS		CONVENCIONAL		ORDINAL X POB UR	CENTROS	JERAR POBLACIONAL	LOG. POBLACION	ORDINAL X FUNC.	CENTROS	JERAR FUNCIONAL	LOG. FUNCIONES																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																											
CENTROS																																		...																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										

It is important to recognize that urban functions vary over time. This is hinted at in some general urban evolutionary models. We conclude that the small city is destined to become an important node through successive stages of economic diversification. A first stage is defined by a high dependence of the national metropolization. The stage is identified by the apparition of new additional urban activities into small cities and the third corresponds to the development of a big functions service economy, allowing the city to release itself from central dependence. In the final stage of their evolutionary model, we would like to define the model of the interdependency between world cities and small cities.

References: 1. **Berry**, Brian. *Geography of Market Centers and Retail Distribution*. London: Prentice Hall International. 1967. 2. **Castell**, M. *Global and Local. Cities in the network society*. Department of city and regional planning. University of California, Berkeley. 2001. 3. **Briggs John y Peat F. David**. *Turbulent Mirror: An Illustrated Guide to Chaos Theory and the Science of Wholeness*, London: P. Hall, 2010. 4. **Hall, Peter**. *The World's Urban Systems: A European Perspective*. London, P. Hall, 2007. 5. **Harvey D.** *The Limits to Capital*. Oxford: Blackwell. 1985. 6. **Hägerstrand**, T. *Space, time and human conditions. Dynamic allocation of urban space*. Lexington: Ed. A. 1975. 7. **Hägerstrand**, T. *Innovation Diffusion as a Spatial Process*. Chicago: The University of Chicago, Press: 1967. 8. **Haggett**, Peter. *Análisis Locacional en Geografía Humana*. Barcelona: Editorial Gustavo Gili, S. A. 1976. 9. **Hardoy**, Jorge A. and Satterhwaite, D. *Small and Intermediate urban centers. Their role in national and regional development in the third world*. London: Hodder and Stoughton Educational. U.K. 1986. 10. **Hernández**, Iriberri L.I. *La Unidad de la Geografía, Reflejo de la Unidad Espacial del Mundo*. Ponencia al XI Congreso Nacional de Geografía, México, 1987. 11. **Kornilov K. N.** *La Psicología a la luz del materialismo dialectico*. Buenos Aires: Paidós. 1963. 12. **Ковалёв А.П.** 2010. *Территориальности как отражение самоорганизации геосистем*. Вісник Харківського ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Серія: Геологія – Географія – Екологія. Вип. 32. № 909. Харків: Вид-во ХНУ, С. 76 – 90. 2010. 13. **Pantoja Álava**, Mario E. *Geografía Económica del Sector Terciario de Nariño frente al TLC*. En: Revista, Cuadernos de Urbanismo. Pontificia Universidad Javeriana Bogotá. No5. 2010. 14. **Pavlov I. P.** *Los reflejos Condicionados*. Buenos Aires: Editorial Laetoli. 1954. 15. **Peet**, Richard. *Unholy Trinity*. WMF, Word Bank and WTO 2004. London: Zed Books Ltd. UK. 2004. 16. **Prigogine Ilya**. *The Rediscovery of Time*. Isthmus Institute, presented to the American Academy of Religion, Web Publication by Mountain Man Graphics, Australia. Sydney. December 1983. 17. **Prigogine Ilya y Stengers Isabel**. *La Nueva Alianza*. Madrid: Alianza editorial. 1997. 18. **Pumain**, D. *Pour une théorie évolutive des villes*. *L'Espace Géographique*, 2, 119-134. 1997b. 19. **Ryckiel**, Zbigniew. *Geografía dialéctica. Una perspectiva polaca*, Barcelona: Publicaciones y Ediciones de la Universitat de Barcelona. 1984. 20. **Santos M.** *La naturaleza del Espacio. Técnica y Tiempo. Razón y Emoción*. Barcelona, Editorial Ariel, S. A. 2000. 21. **Santos**, M. "Los espacios de la Globalización". En: *Anales de Geografía de la Universidad Complutense*. No. 13. P. 69-77. Edit. Com. Madrid. 1993. 22. **Sassen**, Saskia. "La ciudad global: una introducción al concepto y su historia", en: *WorldJournal of WorldAffairs* Vol. 11. (2). 1995, 23. **Spire**, Arnaud. *El pensamiento de Prigogine. La belleza del caos*. Barcelona: Editorial Andrés Bello. 2000.

REGIONAL SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE SOUTHEASTERN ANATOLIA REGION IN TURKEY

The Southeastern Anatolia Project (GAP) is a multi-sector and integrated regional development effort approached in the context of sustainable development. Its basic objectives include the improvement of living standards and income levels of people so as to eliminate regional development disparities and contributing to such national goals as social stability and economic growth by enhancing productivity and employment opportunities in the rural sector. The project area covers 9 administrative provinces (**Adiyaman, Batman, Diyarbakir, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Sanliurfa and Sirnak**) in the basins of the Euphrates and Tigris and in Upper Mesopotamia. Coined as "Fertile Crescent" or "Upper Mesopotamia", the region is also commonly referred to as "cradle of civilisations."

Throughout history, the region served as a bridge connecting Anatolia with Mesopotamia. The two major rivers of Turkey, the Euphrates and the Tigris, flow through Southeastern Anatolia. The GAP had originally been planned in the 70s consisting of projects for irrigation and hydraulic energy production on the Euphrates and Tigris, but transformed into a multi-sector social and economic development program for the region in the 80s. The development program encompasses such sectors as irrigation, hydraulic energy, agriculture, rural and urban infrastructure, forestry, education and health. The water resources development component of the program envisages the construction of 22 dams and 19 hydraulic power plants and irrigation of 1.82 million hectares of land. The total cost of the project is estimated as 32 billion US \$. The total installed capacity of power plants is 7476 MW and projected annual energy production reaches 27 billion kWh.

The project rests upon the philosophy sustainable human development, which aims to create an environment in which future generations can benefit and develop. The basic strategies of the project include fairness in development, participation, environmental protection, employment generation, spatial planning and infrastructure development. Universal norms adopted in the process have transformed the GAP from an integrated regional development plan to a regional development project carried out on the basis of the philosophy of sustainable human development.

Now development and growth in the context of GAP are defined in terms of such indicators as average life expectancy, infant mortality rate, literacy rate, duration in participation to education, accessibility of health services, closing region and gender-based welfare gaps, quality of life and sustainability.

GAP Social Action Plan, which was prepared to improve the overall situation, accelerate the process of development and to bring solution to problems has the following basic principles:

Planning, implementation, monitoring and evaluation activities to develop human and natural resources will be carried out with the participation of people.

Measures will be taken to ensure access to basic resources and to increase efficiency in the utilization of such resources.

There will be cooperation with governmental, local and voluntary organizations and the potential of these organizations (i.e. financing, equipment, technical information, etc.) will be utilized. Priority will be given to women and young people.

The policy targets of in the Action Plan has been set as follows with respect to individual sectors:

- Social Structure
- Agriculture
- Employment
- Education
- Health
- Population
- Settlement

References: 1. Bölgesel Kalkınma, Zeynel Dinler, 2011, Bursa. 2. Tepav – İdil Bilgiç Alparslan – Ocak 2013 – Bir Bölgesel Kalkınma Hikayesi: Batı Çin. 3. T.C Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü – Bölgesel Kalkınma Planı Olarak Güneydoğu Anadolu Projesi' nin Türkiye ve Avrupa Topluluğu Tarımlarının Uyumlaştırılmasına Etkisi- Doktora Tezi – Erdiñç Tutar-Eskişehir – 1991. 4. T.C Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye-Ekonomi Anabilimdalı Yüksek Lisans Tezi – Güneydoğu Anadolu Projesi, 2010. 5. History of GAP. – Mode access: <http://www.gap.gov.tr/about-gap/history-of-gap>; 6. Objectives of GAP. – Mode access: <http://www.gap.gov.tr/about-gap/objectives-of-gap>. 7. What is GAP. – Mode access: <http://www.gap.gov.tr/about-gap/what-is-gap>.

СЕКЦІЯ 1

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 551.4.01+504.062.2

В.А. Бережний

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

КОНЦЕПЦІЯ ГРАНИЧНИХ ГЕОМОРФОЛОГІЧНИХ СИТУАЦІЙ У ПРАКТИЦІ ВИРІШЕННЯ КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ЗАДАЧ

В умовах екологізації виробництва усе більшого значення набуває раціональна територіальна організація окремих видів землекористування та урахування в програмах регіонального розвитку багатьох тих природних процесів, у тому числі геоморфологічних, що можуть мати несприятливий характер та призводити до утворення антропогенних територіальних комплексів низької продуктивності та екологічної місткості. Актуальність даного дослідження продиктована сучасним підходом до розуміння рельєфу та рельєфотвірного процесу як явищ складних та багатоаспектних. Рельєф перестає бути предметом лише геоморфологічного дослідження, а набуває статусу об'єкту змістовного конструктивно-географічного аналізу, оскільки формує умови життя та ведення господарства людини. При цьому найважливішою є методологічна особливість виконання такого аналізу. Геоситуаційний підхід, що набув певного розвитку як у вітчизняній, так і в зарубіжній геоecологічній літературі, а також визначення проходження геосистемами порогових ситуацій морфогенезу, є яскравими прикладами тих методичних прийомів, що попри тривалий час їх використання у географічній науці так і не отримали свого повноцінного висвітлення стосовно геоморфологічних систем. Попри те, що відповідні дослідження мають проводитись з урахуванням міждисциплінарного підходу, вони в повній мірі відповідають предметно-об'єктній області геоecології і конструктивної географії.

Виникають наступні закономірні та взаємопов'язані питання: на прикладі яких геоморфологічних процесів та у якому аспекті їх відображення досліджувати геоситуації? Ймовірно це мають бути певні критичні або ж граничні геоситуації, досягнення яких розподіляє два чи більше окремих режими функціонування геоморфосистем, а враховуючи повсюдність прояву у рельєфі України ерозійно-аккумулятивної морфоскульптури, такі, що стосуються явищ флювіального морфогенезу. В сучасних умовах це обґрунтовано важливістю встановлення, насамперед, антропогенного вкладу у процеси морфогенезу, що є, як правило, непрямим, а опосередкований через змінені людиною умови довкілля.

Метою статті є обґрунтування та формулювання поняття граничної геоморфологічної ситуації флювіального морфогенезу в конструктивно-географічному баченні та визначення окремих дескрипторів аналітичного опису та моделювання умов формування граничних геоморфологічних ситуацій у тому числі для встановлення обмежень природокористування.

Пропонується наступне тлумачення *порогової (граничної) геоморфологічної ситуації в гідролого-геоморфологічній системі водозбору як певного часового реперу або проміжку часу, який відокремлює одну від одної дві моди функціонування всієї геоморфосистеми або належної до останньої певної підсистеми*. Переміщення гірських порід, що викликає зміни форм рельєфу, відбувається у формі так званого *потoku наносів* або *літопотoku*. Обов'язковою умовою морфогенезу є «втiлення» агента у літопотік. У процесі рельєфоутворення середовище переносу зазнає кількісних та якісних змін. Порогові ситуації морфогенезу, таким чином, — це *ситуації такого сполучення дії геоморфологічних факторів, за яких формується характерний для даного типу морфогенезу літопотік або відбуваються його якісні чи кількісні зміни у просторовому та часовому аспектах*.

Окремий аспект досліджень у конструктивній та функціональній геоморфології становлять *геоморфологічні порогові ситуації викликані господарською діяльністю*. Управлінці у сфері природокористування, наприклад, землевпорядники, мають бути у більш вигідному положенні щодо визначення насамперед змін ініційованих веденням господарства, аніж суто природних. Це пояснюється тим, що зміни викликані господарською діяльністю, за умов досягнення нею певної граничної величини, призводять до, іноді, непередбачуваних наслідків, зокрема, ефектів самопосилення процесів уже за рахунок природного потенціалу, навіть якщо активну господарську діяльність призупинено і виконуються різноманітні запобіжні заходи.

При геоінформаційному моделюванні на предмет визначення граничних геоситуацій, флювіальний характер рельєфу водозбору об'єктивно відображається певною сукупністю ГІС-об'єктів і має бути прийнятим до уваги разом із гідрологічним режимом басейну при формалізації опису останнього як об'єкта моделювання. Таким чином, методологічною підставою ГІС-моделювання для визначення порогових геоморфологічних ситуацій доцільно прийняти дослідження *водозбірної організації флювіального рельєфу*. Визначальним компонентом мережі стоку, що моделюється засобами ГІС та є предметом геоморфологічного чи то гідрологічного дослідження при такому моделюванні, є потоки найнижчого порядку – верхні ланки флювіальних мереж. Вони є початковими (вихідними) ланками в нарощенні потоком обсягів води та матеріалу, що переносяться.

Важливою проблемою для багатьох фахівців є точне виділення початкових місць руслового розмиву і через це – встановлення фізичного екстенду руслової мережі. Встановлення області прояву мереж у більшості модельних побудов може бути зведеним до просторового визначення їх верхівок. У подальшому, різними способами виконується маршрутизація стоку до кінцевого вузла.

Верхівки руслової мережі репрезентують початок системи дренажу території. Їх розташування залежить від складу підстильних порід, характеристик ґрунту, метеорологічних умов та, що найголовніше, способу землекористування на прилеглих територіях. Пропонується використовувати поняття *порогової ситуації ерозії* для математичного опису процесів, що призводять до ініціації лінійного розмиву з утворенням мереж каналів. Поріг ерозії є певною формальною специфікацією по відношенню до окремих механізмів, що контролюють утворення русел (поверхневий стік, ерозія просочування, зсувні процеси) і може виражатись у термінах площі забезпечення руслового стоку та локального ухилу поверхні (іноді – інтегрального або середньозваженого у водозборі). Таке подання просторових та функціональних переходів поміж окремими режимами гідролого-геоморфологічних систем, що виражається у просторі діаграм «локальний ухил-площа забезпечення водозбору» іменують *топографічним порогом*, що це є спрощеною ілюстрацією граничної ситуації, котра відображає переходи поміж окремими станами флювіальних систем, залежно від певних зовнішніх умов. Так у випадку ерозійного каналу необхідна первинна площа забезпечення його виникнення на схилах, де домінує площинний змив. Така площа природньо є ухил-залежною.

Відношення «ухил-площа» можна записати у вигляді $S \approx A^{-\theta}$, де θ – масштабна експонента, що змінюється, як правило, в межах від 0,2 до 0,6.

З огляду на те, що вказаним відношенням визначаються умовні межі переходу поверхневого стоку у русловий, верхівка каналу в улоговині стоку репрезентує важливий геоморфологічний поріг, де умови геоморфологічного середовища задовольняють зміні режиму геоморфосистеми з площинного змиву на лінійний русловий розмив.

Поряд з цим, для встановлення граничних площ ініціалізації руслових мереж можна використовувати деякі інші дескриптивні характеристики просторової організації поверхневого стоку:

- розподіл площ акумуляції стоку (англ. *CAD* - *cumulative area distribution*), що вказує на вірогідність перевищення конкретної площі дренажу у водозборі. Типовий графік *CAD* – це впорядкування водозбірних площ, отриманих з *DAF*-поверхні акумуляції стоку, за їх розмірами від найменшої (з вірогідністю перевищення $p \rightarrow 1$) до найбільшої;

- площа дренажної площі на одиницю довжини горизонталі, та похідний від неї топографічний індекс вологості – складова модельної конструкції *TOPMODEL*.

Область поміж двома точками перегину кривої залежності локального ухилу та площі забезпечення ілюструє граничну перехідну зону поміж ділянками конвергенції та дивергенції стоку. Через побудову серії графічних моделей для *AS*- залежностей та графіків *CAD*, встановлено, що для верхів'їв водозбору річки Уди (права притока Сіверського Дінця) зі значеннями середніх площ забезпечення понад 32 000 м² (ця величина однак залежить від розподільної здатності грід-файлу) стає можливим процес виникнення ерозійних каналів, починаючи з мікрорусел на схилах у конвергентних областях

площинного стоку. Даний спосіб стосується аналізу умов розвитку передусім донних ерозійних форм (бо схилів розташованих у зонах дивергенції стоку), що певним чином наслідують існуючі зниження рельєфу. Точки з мінімальною площею 32000 м² вище кривої залежності локального ухилу від водозбірної площі з більшою вірогідністю відповідають руслам ерозійних форм.

Перспективою застосування даних моделей є пошук частки ухил-залежних площ певного значення у межах конкретного водозбору. Частки площ забезпечення, що відповідають областям поміж точками перегину апроксимаційних кривих графіка, відповідають так званим площам транзитивності у межах кожного елементарного водозбору, та характеризують напруженість геоморфологічної ситуації, оскільки задовольняють умовам переходу з одного режиму геоморфологічних систем до іншого (у вказаному випадку – з режиму площинного змиву до первинного руслового розмиву).

Відповідно до загальних методологічних засад ГІС-моделювання мереж поверхневого стоку, що було розглянуто нами у першому розділі, виконувалась побудова геоінформаційної моделі водозбору за оригінальною методикою. За низькими значеннями константних та ухил-залежних водозбірних площ ініціалізації флювіального процесу були змодельовані мережі поверхневого стоку, що суцільно вкривають територію водозбору. Надалі, у процесі оверлейного аналізу, були видалено ті ланки та окремі ділянки змодельованих у такий спосіб мереж, що не перекривались або були розташовані орографічно вище аніж окремі з верхівок флювіальних форм, ідентифікованих у процесі польових досліджень та за даними крупномасштабних карт і даних дистанційного зондування Землі (за їх вибіркою на окремих ділянках водозбору). З верхівок флювіальних форм, що не потрапляли до ланок змодельованої мережі виконувалась маршрутизація стоку за лініями току до найближчого русла мережі. Модуль різниці поміж значеннями реальних та змодельованих густот ерозійних мереж, що вказує на надійність константної та ухил-залежної методик моделювання СМФР було додатково представлено у формі поля.

Відповідно до загальнонаукової методології ситуаційного підходу встановлено, що просторово-часові зміни водноерозійного рельєфу пояснюються досягненням характерної геоситуації флювіального морфогенезу, котра є діалектичним поєднанням певних сили, інтенсивності та просторово-часових характеристик впливу факторів рельєфоутворення. Сукупність імпаку факторів морфогенезу визначає певну ГГС, обумовлюючи характер та зміну станів географічних об'єктів. Геоситуація є відображенням стану довкілля (географічного середовища), у якому існує певний географічний об'єкт, з урахуванням стану самого об'єкту. Останній відрізняється наявністю порогу чутливості/інертності до дії зовнішніх факторів.

Аналіз вірогідності досягнення граничних умов морфогенезу та побудовані карти морфолого-метричних показників дозволяють нам визначати стратегію природокористування у межах водозбору, що полягає у виведенні частки земель з інтенсивної експлуатації (найактуальніше, з огляду на значну освоєність та рівень перетвореності довкілля у районі – у формі заповідання та відведення під буферні зони екологічних мереж). У першу чергу вказані заходи мають

стосуватись ділянок водозбору річки Уди з максимальною вірогідністю прояву ерозійних процесів за комплексом внутрішніх та зовнішніх факторів морфогенезу, що відповідають граничним значенням дескриптивних показників граничних геоситуацій, що описані вище. Виділення та закріплення за такими ділянками відповідного «статусу» – засіб попередження несприятливих геоморфологічних процесів, які з високою вірогідністю можуть проявлятися за найменшої зміни зовнішніх умов.

Саме через це, встановлення граничних ситуацій флювіального морфогенезу є дієвим засобом регламентації природокористування та встановлення обсягів залучення природних ресурсів до господарства. Зміст концепції геоморфологічних порогів у дослідженні лімітів природокористування полягає у наступному: потенційна можливість перевищення певної граничної ситуації морфогенезу унаслідок антропогенних змін довкілля через використання природних ресурсів, лімітує, таким чином, господарську діяльність в межах характерного природно-ресурсного потенціалу території. Граничні ситуації є, таким чином, одним із «природничих суб'єктів» визначення природно-ресурсного потенціалу (ПРП) (тобто таких, що пояснюються стійкістю природних геосистем), що у комплексі з рештою визначає верхню межу освоєння будь-якого ресурсу, на відміну від економічного та технічного суб'єктів визначення ПРП.

УДК 911.1+502.5

В.А. Бережний, Є.В. Сінча

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ДО ПИТАННЯ МЕТОДИКИ ВИЗНАЧЕННЯ АНТРОПОГЕННОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДОВКІЛЛЯ

Найпростішим випадком нормативів, що можна використати при встановленні результату господарської активності людини у довкіллі, є нормативи площ. Так у роботах [1, 2] пропонувались оптимальні співвідношення площ господарських та відносно незмінених природних угідь, що підтримують геосистемний баланс території. Проблема полягає у тому, що такі співвідношення, що здаються найбільш простими, наочними та зручними для низки розрахунків засобами картометрії та стандартних процедур геообробки в геоінформаційних системах, насправді – доволі дискусійний момент у дослідженнях просторової структури господарства у цілях збереження оптимального стану довкілля. Вони носять узагальнений для всієї території характер, проте не дають остаточної характеристики саме територіальної організації господарювання, що окрім метричних співвідношень поміж угіддями включає позиційні: як вони чергуються поміж собою та чи мають окремі їх категорії спільні межі? Це також визначається формою малюнку угідь, що також має бути врахованою.

Найбільш відомою серед робіт українських вчених, присвячених вивченню антропогенної трансформації довкілля, є пропозиція визначати коефіцієнт антропізації (КА), де кожному угіддю або способу використання території (враховується також площа останньої) у відповідність ставиться коефіцієнт перетворюючого впливу або так чи інакше враховується ранг господарювання в ряді типів господарювання за ступенем перетворення ними природного довкілля [4]. Так найменшу «вагу» мають землі природно-заповідного фонду, найбільшу — промислові кар'єрно-відвальні комплекси, перетворення у яких суттєво змінює навіть геологічну та геоморфологічну складові довкілля. КА визначається як сума добутків долі площі (у відсотках, в межах певної територіальної одиниці) даного типу природокористування або угіддя, його вагового коефіцієнту і рангу у ранжованій послідовності господарських впливів (від 0 за умов абсолютного заповідання, до 10 за умов промислового використання даної території). За територіальну одиницю встановлення КА вказаними дослідниками визначено природний комплекс певного рангу. Авторами пропонувались наступні градації коефіцієнтів для встановлення відповідності їх ступеню перетворення довкілля: <3,80 – слабо перетворені; 3,81-5,30 – перетворені; 5,31-6,50 – середньоперетворені; 6,51-7,40 – сильно перетворені; >7,41 – дуже сильно перетворені. Тут ми, однак, зауважимо, що дана методика не є сповна оціночною, але вона є передумовою оціночних досліджень перетвореності довкілля та дозволяє наочно подавати просторову організацію ступеню антропізації природного середовища. Ще одне вказане на початку роботи обмеження, що вимагає свого вирішення у подальшому: урахування угідь розташованих поряд або на певній відстані має не менше значення, аніж розподіл їх у конкретній ділянці визначення КА. Конкретні території можуть залишатись відносно неосвоєними, проте, наприклад, через наявність природних потоків речовини в рухомих середовищах, зазнавати суттєвого антропогенного впливу (тобто через господарювання поза їх межами). Лише у такий спосіб, додавши до співвідношень площ позиційні властивості угідь та форму їх «малюнку», можна більш детально підійти до пояснення відповідності територіальної організації господарювання певним вимогам.

У якості дослідницького полігону визначення перетвореності довкілля нами обрано Куп'янський район Харківської області. Цьому сприяли як низка природних так і господарських складових геоситуації, що склалась у межах району. Географічне положення району накладає відповідний аспект на систему господарювання (ступінь господарського освоєння, спеціалізацію сільського господарства) та способи розселення, що в свою чергу вимагає врахування такої специфіки у системах оптимізації природокористування.

Перетвореність довкілля – та характеристика, що у певній мірі проявляється повсюдно, а тому адекватно може бути представленою неперервно: у формі поля, на відміну від дискретного узагальненого подання у межах ландшафтних одиниць. За таких умов, проблема встановлення КА дещо ускладнюється. Навіть розраховуючи співвідношення угідь за певною околицею (наприклад у вікні ковзного квадрату), ми маємо враховувати розподіл у ній не

лише антропогенних угідь, але і того природного фону, що зазнав перетворення. Наприклад, в межах околиці усереднення, звичайно, з урахуванням ступеню генералізації вихідних картографічних матеріалів, може бути принаймні два наступні варіанти таких сполучень: 1) декілька природних територіальних комплексів (ПК), що зазнали як мінімум одного-двох схожих способів антропогенного перетворення; 2) один ПК, що зазнав перетворення різними типами господарювання. І в першому і в другому випадку формується певний вихідний контур, що є результатом неспівпадіння (перерізу) ПК та антропогенних територіальних комплексів (АТК). В результаті цього вагові коефіцієнти у формулі з методики, що описана у роботі [4] мають бути скорегованими та будуть відрізнятись навіть для одного способу природокористування, враховуючи більшу чутливість або інертність кожного окремого природного комплексу до певного способу землекористування, або навпаки – з огляду на більш значний вибірковий уражаючий вплив окремих видів природокористування на окремі ПК. В умовах незначного різноманіття ПК та способів природокористування на території району, що окремо визначалось нами за формулою ентропійної міри складності Шеннона, таким підходом ми надалі нехтуємо, але він має бути врахованим у інших окремих випадках.

У результаті виконання базових операцій геообробки ми можемо отримувати нові вихідні шари з удрібненими за межами водозборів або умовних квадратів контурами ПК та АТК. Таким чином, можна перетворювати вхідні цілісні шари на нові вихідні з новими значеннями площ, частковим перерозподілом (а місцями і повним збереженням) первинних атрибутів шарів ПК та АТК. Такі процедури можна здійснити для водозборів, виконавши просту атрибутивну вибірку полігональних ГІС-об'єктів водозборів для подальшої їх участі у геообробці, а також за сіткою умовних квадратів. Таким способом ми можемо отримувати відсоткові співвідношення площ угідь в межах кожного конкретного водозбору визначеного порядку або за умовними квадратами.

Основою геообробки є прості аналітичні операції вибору та подальшого збереження вибраних об'єктів, а серед них — запити за місцем розташування: *цілком містить* або *цілком міститься* [3], тобто здійснюється вибір усіх полігонів АТК, що потрапляють у задані межі спочатку природних комплексів (з метою визначення коефіцієнтів перетворюючого впливу природокористування у характерному природному фоні), а потім — у задані межі умовних квадратів для остаточного підрахунку площ АТК. Площі та коефіцієнти надалі використовуються для побудови поля антропізації.

У рамках даної статті ми також ставимо питання про доцільність використання басейнового підходу до досліджень перетворення довкілля (на відміну від ландшафтних одиниць). Багато хто з дослідників вважають поділ території за річковими водозборами (басейнову структуру) найбільш обґрунтованим. Про це свідчить об'єктивність встановлення меж водозборів та функціонально-просторова єдність кожного з водозборів як частково відособленої ланки поверхневого стоку, об'єкту землевпорядкування й переносу

забруднень. Як правило, водозбори малих річок у такій мірі цілісні, що є підстави розглядати їх як укрупнені операційні територіальні одиниці дослідження антропоізації. Тому розрахунок коефіцієнту антропоізації доцільно проводити для близьких за рядом показників басейнів першого та другого порядку, що і виконано нами засобами зональної статистики з поля значень КА для водозборів малих річок Куп'янського району.

Деякі результати, висновки і перспективи досліджень. У результаті засобів зональної статистики було встановлено, що перетвореність довкілля водозборів в межах району є дуже диференційованою, та визначається більш значною анізотропією у напрямку правобережжя долини річки Оскола. Максимальні значення КА характерні для лівобережних водозборів, що відзначаються промисловим та селитебним способами освоєння природних комплексів, а також значною часткою сільськогосподарських угідь у структурі землекористування: басейни річок Кругляківки ($KA_{max} = 8,425$), Дубівки ($KA_{max} = 8,820$), Лозоватки ($KA_{max} = 9,070$). Проте максимальні значення характерні для правобережного басейну річки Куп'янки ($KA_{max} = 10,270$), переважно в межах водозбору якої знаходиться селитебна та промислова забудова м. Куп'янськ. Для правобережних водозборів, що через низку умов є менш зручними для господарського освоєння (насамперед сільськогосподарського) аніж терасовані лівобережжя, спостерігаються мінімальні та мінімальні середні значення КА. Тут же спостерігається переважно більш значне різноманіття способів природокористування, а отже і високі значення коефіцієнту варіації КА (для водозбору р.Куп'янки $\approx 0,196$)

Таким чином, у результаті моделювання на основі викладених вище методологічних засад були отримані поля антропоізації довкілля, а також показники зональної статистики для водозборів приток малих річок Куп'янського району Харківської області. Саме на місцевому рівні, враховуючи розмір водозбірної площі та ряд гідрологічних показників, насамперед, енергетики потоку, басейнові системи є найбільш уразливими до зовнішнього впливу. Поряд з цим, на цьому ж рівні загальнодержавні стратегії та обласні програми розвитку природокористування набувають конкретного проектного наповнення, а тому моделювання стану довкілля за умов їх виконання набуває особливого значення. У перспективі використання подібних розрахунків для визначення лімітів природокористування, встановлення за ступенем перетвореності ділянок придатних для організації заповідання у формі екологічних мереж, а також доповнення вказаної методики позиційним аналізом розміщення природних та антропогенних угідь, що дає змогу більш повно оцінити територіальну організацію природокористування на місцевому рівні.

Список використаних джерел: 1. *Пространственно-временной анализ в территориальном менеджменте: [Учеб. пособ.]* / В.А. Боков, И.Е. Тимченко, И.Г. Черванев, А.Н. Рудык . – 2005. – 184 с. 2. Реймерс Н.Ф. *Природопользование: Словарь-справочник* / Реймерс Н.Ф. М.: Мысль, 1990. 637 с. 3. Світличний О.О. *Основи геоінформатики: Навчальний посібник* / Світличний О.О., Плотницький С.В. / Заг. ред. О.О. Світличного. — 2-е вид., випр.і доп.— Суми: ВТД «Університетська книга», 2008.— 294С. 4. Шищенко П. Г., *Прикладная физическая география* / Шищенко П.Г. - К.: Вища школа, 1988. - 192 с.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ФАКТОРНОГО АНАЛИЗА ДЛЯ ОЦЕНКИ ДИНАМИКИ РАЗВИТИЯ ТРАНСПОРТНЫХ СИСТЕМ РЕГИОНОВ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Введение. Современный уровень развития географической науки предъявляет новые требования к методологии изучения транспортных систем регионов Беларуси в период социально-экономического реформирования. Нами была поставлена цель адаптации средств и методов статистического анализа для экономико-географического анализа динамики развития транспортных систем. В качестве основного метода многомерного анализа взаимосвязей параметров рассматривался факторный анализ, преимуществам и возможностям использованию которого в современной географии транспорта и посвящено данное исследование.

Целью исследования является применение статистического многофакторного анализа для оценки динамики развития транспортных систем Беларуси за 2003-2011 гг. Объектом данного исследования выступает транспортная система регионов Республики Беларусь, предметом исследования – выявление принципов регионализации и региональных факторов развития транспортной системы регионов Беларуси. Пространственный уровень исследования – мезогеографический – уровень регионов/административных областей. Факторный анализ проводился с использованием программного пакета STATISTICA 7.0.

Основные результаты. Систематизация взглядов на территориальное развитие транспортного комплекса позволила на первом этапе сформулировать первоначальный перечень из 35 исходных гипотетических индикаторов для корреляционного анализа, которые были сгруппированы в 4 модуля: географический (доля индикаторов которого составляет 14,7 % от их общего количества), транспортно-инфраструктурный (58,8 %), демографический (14,7 %) и экономический (11,8 %). В ходе исследования нами были рассчитаны коэффициенты корреляции между 35 индикаторами на уровне административных районов, что позволило выявить показатели, которые находятся между собой в тесной линейной связи, близкой к функциональной. На основе величины коэффициента корреляции (свыше 0,4) и количества взаимосвязей индикаторов с данной величиной коэффициента корреляции с другими индикаторами матрицы (более 4) на последующем этапе был произведен дополнительный отбор параметров с исключением переменных с незначительной функциональной связью, а также сильно зависимых переменных.

На третьем этапе для проведения факторного анализа в разрезе регионов Беларуси был отобран 21 взаимосвязанный и взаимозависимый показатель географического, транспортно-инфраструктурного, демографического и экономического модулей. В результате проведения факторного анализа для начального (2003) и конечного (2011) годов исследования была получена матрица факторных нагрузок, отражающая силу и направление влияния 21 переменной. Аналитическая обработка матриц и выделение наиболее значимых переменных (с величиной нагрузки более 0,6) в каждом факторе позволили определить комплексные факторы развития транспортных систем Беларуси и регионов. Для каждой выборки количество факторов было определено в соответствии с критерием осыпи Кэттэля, основанном на методе Монте-Карло [1, 2].

Факторный анализ в разрезе Беларуси позволил отнести изучаемые переменные к трем группам факторов. При этом условное деление факторов на географические, транспортно-инфраструктурные, экономические и демографические было лишь частично подтверждено расчетами факторных общностей и нагрузок, что может свидетельствовать о сложном характере взаимосвязей в модели. В нашем исследовании для наименования факторов послужило наибольшее количество параметров с наибольшими значениями факторной нагрузки.

Так, при расчетах факторных нагрузок за 2003–2011 гг., были выделены следующие 3 групповых фактора. Первый фактор, вес которого в построенной модели составил 26 %, был определен как *экономико-демографический*. В нем преобладают индикаторы экономического развития (уровень зарплаты, объемы производства, объемы перевозок грузов и грузооборот, коэффициент Успенского) и демографического потенциала (численность населения, плотность дорог на единицу населения, перевозка пассажиров и пассажирооборот). Второй фактор (*транспортно-демографический*, вес которого в модели снизился за 2003-2011 гг. с 26 до 24 %) включил в себя следующие параметры: количество видов транспорта, протяженность магистральных дорог, протяженность всех дорог, железнодорожная связность районных центров, протяженность и густота путей железнодорожного сообщения, а также доля городского и трудоспособного населения. К третьему, *пространственно-географическому* фактору, вес которого в модели составляет 12%, относятся параметры площади административного района, площади транспортной инфраструктуры, густоты автодорог, коэффициент Энгеля, которые подчеркивают территориальную специфику транспортной оснащенности районов.

Результаты факторного анализа экономико-географических индикаторов развития транспортных систем за 2003-2011 гг. выявили динамику значений факторных нагрузок отдельных индикаторов. Так, к 2011 г. в групповом *экономико-демографическом* факторе увеличилось значение демографического и экономического фактора по отношению к 2003 г. за счет роста роли (факторной нагрузки) таких индикаторов, как численность населения (с 0,74 до 0,85), заработной платы (с 0,50 до 0,75) и объемов промышленного производства (с 0,75 до 0,81). При этом произошло снижение веса фактора

транспортной обеспеченности за счет густоты железных дорог (с 0,65 до 0,62). В *транспортно-демографической* группе факторов снизились значения нагрузок демографической составляющей (доли городского населения с 0,70 до 0,62 и доли трудоспособного населения с 0,70 до 0,45) при укреплении роли инфраструктурного фактора (протяженности автомагистралей с 0,67 до 0,72). Динамика веса остальных факторов не поменялась, или поменялась незначительно. Незначительное изменение нагрузок характерно и для пространственно-географического фактора. В целом по Беларуси за 2003-2011 гг. роль географического фактора осталась без изменений, роль экономического и демографического факторов увеличилась, роль транспортно-инфраструктурного фактора уменьшилась (табл. 1).

Таблица 1

Динамика региональных факторов развития транспортной системы
Беларуси, 2003-2011 гг.

Факторы	Регионы						
	Брестская	Витебская	Гомельская	Гродненская	Минская	Могилевская	Среднее
Транспортно-инфраструктурные	↑↓*	↑	↑↓	↑↓	↓	↓	↓
Экономические	↑	↑	↑	↑	↑↓	↑	↑
Демографические	↑	↑↓	↑↓	↑	↑↓	↑	↑
Географические	↓	↑↓	↑	↑↓	↑↓	↑↓	↑↓

Результаты факторного анализа на мезорегиональном уровне позволили выявить региональную специфику структуры, динамики и приоритетных факторов, влияющих на развитие транспортных систем регионов Беларуси. За 2003–2011 г. влияние транспортно-инфраструктурного фактора возрастало в Витебской области, убывало – в Минской и Могилевской областях и оставалось без изменений – в Гомельской и Гродненской областях. Практически во всех областях, за исключением Минского столичного региона, роль экономического фактора увеличивалась. Роль демографического фактора имеет стабильный характер в Витебской, Гомельской и Минской областях, в то время как в Брестской, Гродненской и Могилевской областях наблюдается рост его влияния. Динамика влияния географического фактора практически во всех областях, за исключением Брестской и Гомельской, за 2003-2011 гг. остается без изменений.

Список использованных источников: 1. Харман Г. Современный факторный анализ / Г. Харман. - М.: Статистика, 1972. - 484 с.; 2. StatSoft. Электронный учебник по статистике. - Mode access: - <http://www.statsoft.ru/home/textbook/default.htm>

*Характер динамики (↑ – рост, ↓ – снижение, ↑↓ – стабилизация)

ОЦЕНКА ПРОСТРАНСТВЕННЫХ СВОЙСТВ АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ЕДИНИЦ БРЯНСКОЙ ОБЛАСТИ

В последнее время в прикладных географических исследованиях, землеустройстве, региональном планировании прогнозировании интерес к территориальным аспектам жизнедеятельности общества усиливается [3, 4, 5].

В данной статье сделана попытка количественно оценить пространственные условия 27 административных районов Брянской области через систему геометрических показателей форм и размеров их территорий, дать сравнительную оценку и провести качественную группировку административных районов по степени благоприятности территориальных условий.

Нами были использованы четыре коэффициента, характеризующие территориальные условия [3, 4]: компактность, расчлененность, вытянутость, удаленность. Дополнительными показателями оценки явились площадь административных районов, которая сравнивалась со средним значением по области, удаленность райцентра от областного центра и плотность экономической деятельности.

Одной из отличительных черт территориальных условий административных районов области является существенное различие их по площади: от 2011,9 км² (Навлинский район) до 730,9 км² (Злынковский район). Ранжирование административных районов области по этому показателю позволило установить, что 17 районов характеризуются площадью близкой к среднеобластной (1291 км²), 4 (Гордеевский, Жирятинский, Злынковский, Новозыбковский) имеют площадь менее 1 тыс. км², а остальные 6 районов (Брянский, Клетнянский, Климовский, Навлинский, Стародубский, Трубчевский) более 1,5 тыс. км² [1].

Степень компактности территории (определяемая как отношение площади региона к площади круга, длина окружности которого равна длине границы региона) является одной из главных характеристик, способствующих равномерному пространственному развитию региона (размещение транспортных сетей, хозяйственных и природоохранных зон и объектов, уменьшение различий между центром и периферией, транспортных издержек, обеспечение территориальной доступности и др.). Малокомпактная конфигурация, как правило, является неэффективной, так как в этом случае, несомненно, удлиняются все коммуникации, затрудняются связи между отдаленными местами, усложняются процессы освоения и управления территорией [3, 4].

Коэффициент компактности территории Брянской области составляет 0,60. Наиболее компактными являются территории Навлинского (0,84), Клетнянского (0,78) и Мглинского (0,75) районов. Минимальное значение данного показателя отмечено в Брянском (0,40), Дятьковском (0,44), Суземском (0,45) районах. Из 27 административных районов области в группу наименее компактных входят 17, со средним уровнем компактности – 7 и наиболее компактных – 3.

Степень изрезанности территории административных районов и извилистость их границ устанавливались с использованием коэффициента расчлененности, который определялся как отношение длины границ района к длине окружности круга, равного площади отдельного района [3]. Высокий показатель расчлененности территории приводит к усложнению внутри- и межрайонных связей, усилению эффекта периферийности приграничных районов, затрудняет отвод и трансформацию земель, управление земельными угодьями, сдерживает развитие дорожной сети и полноценное вовлечение в хозяйственный оборот некоторых природных ресурсов, что следует учитывать при реформировании административно-территориальной системы области и корректировки границ районов.

Расчеты показали, что коэффициент расчлененности территории Брянской области составляет 1,68. Наиболее расчлененными являются границы Брянского (2,48), Дятьковского (2,28) и Суземского (2,22) районов. Минимальное значение данного коэффициента отмечено в Навлинском (1,19), Мглинском (1,33), Карачевском (1,46) и Злынковском (1,47) районах.

В качестве количественного показателя формы территории используется коэффициент удаленности, основанный на расчете расстояний от отдельных объектов до геометрического центра фигуры (района) [3]. В настоящее время фактор удаленности объектов и отдельных территорий, определяемый географическим положением относительно административных, хозяйственных, транспортно-узловых и других центров, имеет ключевое значение при оценке их транспортной доступности, инфраструктурной обеспеченности и перспектив дальнейшего территориального развития. При кадастровой оценке земель он влияет на величину их общего кадастрового балла, а также на размер ставок земельного налога и определяет организацию и направления использования земельных ресурсов [4]. Рассчитанный коэффициент удаленности характеризует асимметричность территориальных форм большинства административных районов области. Минимальное значение коэффициента удаленности характерно для территории Почепского района (0,10), максимальное – Брасовского (1,13), Комаричского (0,97), Жирятинского (0,92) районов.

Всего в группу наиболее благоприятных административных районов области по показателю коэффициента удаленности от геометрического центра района (0,49–0,10) входят 12 районов; со средним уровнем благоприятности (0,88–0,50) – 12 и наименее благоприятных (1,20–0,90) – 3.

Удаленность райцентров от областного центра (г. Брянска) – один из обязательных показателей, присутствующих в статистических сборниках по АТУ.

Значения показателя определяется по принципу «чем ближе, тем лучше». Это бесспорный факт, как для производства (доставка грузов), для управления (время и затраты на поездку в областной центр) и населения (место учебы в профессиональных учебных заведениях, торговые, культурные поездки и т.д.) [2]. Средняя удаленность от г. Брянска составляет 127 км. Наиболее удаленными районами являются – Гордеевский, Злынковский, Красногорский, Новозыбковский, Климовский (более 200 км). Менее 50 км – Дятьковский, Жуковский, Карачевский, Навлинский районы.

В качестве показателя, характеризующего экономическое развитие территории, может использоваться плотность экономической деятельности, определяемая как отношение объемов производства валового регионального продукта к размерам (площади) территории [3, 5]. Средний показатель по области составляет 0,89 млн. руб. на 1 км² (выше среднеобластного – 11 районов, менее – 16). Лидируют по данному показателю Дятьковский (4,45 млн. руб./км²), Суражский (2,04) и Брянский (1,83), самые низкие показатели имеют Суземский (0,15), Злынковский (0,09), Гордеевский (0,05) и Рогнединский (0,02) районы [1].

С учетом всех полученных и проанализированных данных, характеризующих пространственные свойства административных районов, проведена их группировка по степени благоприятности. К группе с наименее благоприятными условиями отнесены Гордеевский, Злынковский, Красногорский, Климовский, Новозыбковский, Погарский, Севский, Суземский административные районы. В группу с наиболее благоприятными территориальными условиями входят Навлинский, Карачевский, Клетнянский, Почепский административные районы. Остальные районы (Брянский, Брасовский, Выгоничский, Дубровский, Дятьковский, Жирятинский, Жуковский, Комаричский, Клинцовский, Мглинский, Рогнединский, Стародубский, Суражский, Трубчевский, Унечский) формируют группу средней благоприятности.

Результаты проведенной оценки могут быть использованы при совершенствовании административно-территориального устройства Брянской области, формировании стратегий, планов и схем регионального развития, а также осуществлении территориального, социально-экономического и отраслевого планирования, проведения научно обоснованной региональной политики.

Список использованных источников: 1. Города и районы Брянской области. 2011: Стат. сб. / Брянскстат. – Брянск, 2012. – 232 с. 2. Машбиц Я.Г. Комплексное страноведение/Я.Г. Машбиц. – Смоленск: Изд-во СГУ, 1998.– 238 с. 3. Мироненко Н.С. Страноведение: Теория и методы: уч. пособие для вузов/Н.С. Мироненко.– М.: Аспект Пресс, 2001. – 268 с. 4. Ольшевский А.В., Яцухно В.М. Оценка пространственных условий административно-территориальных единиц Беларуси// Вестник БГУ. Серия 2. 2010. – №3. – С.97–101. 5. Экономическая и социальная география: основы науки: учебник для студентов высших учеб. заведений /М.М. Голубчик. – М.: Гуманит.изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 400 с.

ШКІЛЬНА ОСВІТА В СТРУКТУРІ ОСВІТНЬОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

У сучасних умовах переорієнтації і формування нової національної стратегії, спрямованої на розвиток людського потенціалу, в умовах сучасних суспільних перетворень в Україні освіта є важливим чинником людського розвитку і економічного зростання. Як свідчить аналіз попередніх досліджень, існує певний брак суспільно-географічних матеріалів із зазначеної вище проблематики. Вивчення системи освіти в її соціо-географічному аспекті відбувається не досить інтенсивно і наразі представлено працями О. Шаблія, К. Немця, Л. Немець, А. Байназарова, П. Вірченка, Н. Флінти, К. Бурлаченко [1, 2, 7]. Тому не втрачають своєї актуальності суспільно-географічні дослідження освітнього комплексу України та його окремих складових.

Поняття «освіта» має широкий зміст і об'єднує кілька значень. Зокрема, її можна розглядати як процес навчання, який виступає предметом дослідження педагогіки [4]. У широкому розумінні, освіта – процес або продукт «...формування розуму, характеру або фізичних здібностей особистості...». Освіту розуміють як процес, за допомогою якого суспільство через школи, коледжі, університети та інші інститути цілеспрямовано передає свою культурну спадщину (накопичене знання, цінності та навички) від одного покоління іншому «між поколіннями» [2]. Суспільна географія вивчає не саму освіту у її звичному розумінні, а суспільний процес, що є її зовнішнім проявом, а також його матеріальною та інтелектуальною основою, вивчає її територіальний аспект та історію формування, питання прогнозування тощо.

Система освіти – це сукупність навчально-виховних та культурних закладів [1], які у відповідності до Конституції України здійснюють навчання і виховання її громадян [5]. Система освіти складається з закладів освіти, наукових, науково-методичних, методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою та самоврядування в галузі освіти [3]. Саме система освіти є найбільш поширеною категорією при вивченні освіти в цілому чи її окремих складових. Ця категорія як термін, а також як предмет суспільно-географічних досліджень частково або повністю ототожнювалася з поняттям освіти в цілому [7] в її соціально-географічному розумінні. Це стало можливим тому, що система освіти являє собою територіальний комплекс, що полегшує її вивчення саме для географів, даючи змогу використати для цього типові географічні методи.

В Україні на державному рівні сформувався освітній комплекс. Він являє собою складне поєднання у межах держави населення, що є споживачем і виробником освітніх послуг, мережі освітніх закладів, установ галузевої

науки, закладів обслуговування та управління у сфері освіти, між якими існує стійка система зв'язків [2, 7].

Організаційна структура системи освіти України визначається Законом України «Про освіту» і деталізується у Законах України «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», у відповідних постановах Кабінету Міністрів України та інших нормативних документах [6]. В організаційній структурі системи освіти виділяють структури трьох видів: управління освітою; навчальні (навчально-виховні) заклади; наукові та науково-методичні установи.

Відповідно до Закону України «Про освіту» система освіти в сучасній Україні складається з таких ланок (рис. 1): дошкільна освіта; загальна середня освіта; позашкільна освіта; професійно-технічна освіта; вища освіта; післядипломна освіта; аспірантура; докторантура; самоосвіта. Встановлено й відповідні освітні рівні: початкова освіта; базова загальна середня освіта; повна загальна середня освіта; професійно-технічна освіта; базова вища освіта; повна вища освіта [3, 5]. Територіальну основу системи освіти складають заклади освіти (заклади що у відповідності до Конституції України здійснюють навчання і виховання її громадян).

Рис. 1. Компонентна структура освітнього комплексу України (за [4, 7])

Шкільна освіта (загальної середня освіта) забезпечується через загальноосвітні навчальні заклади. Відповідно до Конституції України повна загальна середня освіта є обов'язковою для всіх громадян держави [5]. Загальна середня освіта визначається «...обов'язковою основною складовою

безперервної освіти» [3]. Відповідно до національного законодавства «...систему загальної середньої освіти становлять: загальноосвітні навчальні заклади (ЗНЗ) всіх типів і форм власності, у тому числі для громадян, які потребують соціальної допомоги та соціальної реабілітації, навчально-виробничі комбінати, позашкільні заклади, науково-методичні установи та органи управління системою загальної середньої освіти, а також професійно-технічні та вищі навчальні заклади I-II р. а., що надають повну загальну середню освіту» [6]. Навчальні заклади кожного з трьох ступенів можуть функціонувати разом або самостійно. До загальноосвітніх навчальних закладів належать 10 типів закладів (рис. 2).

Рис. 2. Типи загальноосвітні навчальні заклади України (за [4])

Основним типом ЗНЗ виступає школа. Відповідно зазначеному принципу ЗНЗ поділяються на навчальні заклади I ступеню – початкова школа (чотири роки навчання), II ступеню – основна школа (п'ять років навчання) та III ступеню – старша школа (три роки навчання). Окрім шкіл I, II та III ступенів, до ЗНЗ відносяться також гімназії, ліцеї, колегіуми, загальноосвітні школи-інтернати, спеціальні загальноосвітні школи, загальноосвітні санаторні школи, школи соціальної реабілітації, вечірні школи тощо [3, 4]. Ключовими показниками, що характеризують територіальну організацію шкільної освіти, є: мережа ЗНЗ; кількість учнів у ЗНЗ; кількість учителів у ЗНЗ; охоплення дітей середньою освітою у ЗНЗ; випуск учнів ЗНЗ тощо.

Таким чином, дошкільна та шкільна (загальна середня) освіта є обов'язковою освітою в Україні. Проте, стосовно дошкільної освіти, це має суто декларативний характер. Тож єдиною обов'язковою є шкільна освіта, тому вивчення суспільно-географічних особливостей функціонування закладів загальної освіти по регіонах України, часових, територіальних особливостей шкільної освіти залишаються актуальними.

Список використаних джерел: 1. Байназаров А.М. Освітній комплекс України: динаміка рівня освіти населення в регіонах країни / А. М. Байназаров // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний зб. наукових праць – Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. – Вип. 7. – С. 140-144 2. Вірченко П. А. Система освіти як об'єкт наукового та суспільно-географічного дослідження / П. А. Вірченко, К. А. Нємець // Часопис соціально-економічної географії. – 2008. – № 5 (2). – С. 129-134. 3. Закон України «Про освіту». Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12> 4. Засоби інформаційно-комунікаційних технологій єдиного інформаційного простору системи освіти України: монографія / [В.В. Лапінський, А.Ю. Пилипчук, М.П. Шишкіна та ін.]; за наук. ред. проф. В.Ю. Бикова – К.: Педагогічна думка, 2010. – 160 с., іл. 5. Конституція України. Інформаційний портал [Електронний ресурс]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> 6. Міністерство освіти і науки України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/> 7. Соціально-економічна географія України: Навч. посібник: / О.І. Шаблій, М.І. Гонак, Б.І. Заставецький і інші. - Львів: Світ, 2004. - 607 с.

УДК 332.63

М.В. Дубницька

*Науковий керівник – директор Центру організації та економіки міського землекористування О.І. Драніковський
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «МІСЦЕ РОЗТАШУВАННЯ» ЯК БАЗОВОЇ ПОНЯТІЙНОЇ КАТЕГОРІЇ В ТЕОРІЇ ОЦІНКИ НЕРУХОМОСТІ

Актуалізація. Людині як біосоціальній істоті властиве референтне ставлення до вибору місця свого проживання, праці, навчання або відпочинку. Тому цілком правомірно говорити, що місце розташування є ключовим

чинником в аналізі матеріально-просторового середовища людської життєдіяльності. Сучасне уявлення про місце розташування виходить далеко за рамки звичайної ідентифікації об'єкту у фізичному просторі. Зараз ми включаємо до цієї категорії широкий перелік соціальних, демографічних, економічних, політико-правових, містобудівних, інфраструктурних, екологічних та інших чинників, що впливають на цінність об'єкту нерухомого майна в зв'язку з його місцем розташування. Звідси витікає те, що «місце розташування» як наукова категорія стало одним з основних принципів оцінки нерухомості.

Вплив місця розташування на вартість нерухомості є особливо відчутним в межах міста, де на обмеженій території існує постійна конкуренція за право займати краще місце. Актуальність та практична значимість комплексного підходу до характеристики місця розташування в оцінці нерухомості зумовили потребу в подальшому дослідженні цієї проблеми. У рамках статті викладено результати ретроспективного аналізу поняття «місце розташування» як однієї з базових понятійних категорій в теорії оцінки нерухомості.

Виклад основного матеріалу. Поняття «місце розташування» в оцінці нерухомості нерозривно пов'язане з теорією земельної ренти, за допомогою якої її фундатори – Д. Рікардо та Й. Тюнен – намагалися пояснити формування цін на сільськогосподарські землі, відображаючи локаційні та позиційні параметри місця розташування. На рубежі XIX-XX ст. представники неокласичного напрямку економіки – А. Маршалл, В. Зомбарт та Фр. Візер – обґрунтували теорію міської земельної ренти, в основу якої поклали поняття ситуаційної вартості.

Дієвим стимулом для вивчення характеристик місця розташування як базової понятійної категорії, що визначає вартість міської нерухомості, стала організація робіт з масової оцінки нерухомого майна. [1] У Російській імперії перша спроба дослідити залежність рівня дохідності житлової нерухомості від місця розташування була здійснена в 1882 році в Москві, а вже у 1892 р. О. Русов поклав чинник місця розташування в основу масової оцінки нерухомого майна Харкова [3].

Пізніше вплив місця розташування на вартість міської нерухомості став предметом дослідження практикуючих оцінювачів багатьох країн. Протягом першої половини XX ст. оцінка нерухомості формалізувалася як наукова дисципліна (Р. Хард), були розроблені основні моделі територіальної структури міст (Е. Берджесс, Г. Хойт), виникла нова галузь економіки – економіка землекористування (Р. Елі). В результаті аналізу накопиченого масиву емпіричного матеріалу були виявлені головні закономірності та сформульовані базові положення теорії місця розташування (теорії сітуса). Було встановлено, що ціна на землю зростає від периферії до центру. Також виокремилися 4 головних групи чинників, що характеризують місце розташування: фізичні, економічні, соціальні та інституціональні.

У 1930-х роках оцінювачі міської нерухомості остаточно усвідомлюють необхідність застосування статистичних методів дослідження територіальної

диференціації цін на міські землі. А вже до середини 1950-х років були отримані численні докази існування тісного зв'язку між вартістю нерухомості та параметрами, що характеризують її місце розташування. При цьому було доведено, що вигоди місця розташування відображає не вартість нерухомості в цілому, а лише вартість її складової – землі.

Протягом 50-60-х років здійснювалися експерименти з параметризації місця розташування за допомогою статистичних поверхонь (В. Негелі, Л. Уїнго, Б. Гарнер, Ж.-Ж. Граннель) та асимптотичних кривих (В. Алонсо, Р. Мат) [2]. Л. Уїнго та Б. Гарнер під впливом біхевіористичного напрямку економіки за допомогою теорії перспективи намагалися пояснити нераціональні вчинки людей, не зрозумілі з позиції «людини економічної». Гедоністичний напрям економіки, який став поширюватись в 60-х роках, привертав увагу до характеристик місця розташування, що сприяло розвитку моделювання в оцінці. Були створені моделі множинної регресії, змінні яких відображали параметри місця розташування, що вважалися значущими з точки зору споживачів (Г. Ольссон, А. Перссон, М. Йейтс, Р. Мейер, Ж.-Кл. Дютайї).

З 70-х рр. до кінця століття відбувалося поступове перенесення західної методології в радянську практику. В цей період були сформовані методологічні засади вітчизняної оцінки нерухомості (С.Й. Кабакова, Ю.В. Медведков, О.П. Ромм, Н.В. Калініна, В.П. Федоров, О.М. Пахомова, О.І. Драпіковський, І.Б. Іванова) та були проведені перші експерименти з масової оцінки нерухомого майна з врахуванням його місця розташування [1]. Поява та вдосконалення комп'ютерних технологій, а також виникнення геоінформаційних систем (ГІС) та нейромереж в 70-х рр. ХХ ст. зумовили якісно новий етап в розвитку параметризації місця розташування в оцінці нерухомості, створивши потужне аналітичне середовище для геостатистичних методів (Т.Кауко, В.Деддіс, М. Ренігір-Білозор, Р. Борст).

Таким чином, місце розташування є фундаментальною понятійною категорією в теорії оцінки нерухомості, оскільки визначає закономірності формування її вартості. Відповідно, важливість місця розташування як базового фактора ціноутворення в межах міста зумовлює потребу в подальшій параметризації його складових.

Список використаних джерел: 1. Драпіковський О., Іванова І. Оцінка земельних ділянок. К.: Принтер-Експрес, 2004. – 296 с. 2. Мерлен П. Город. Количественные методы изучения // М.: Прогресс, 1977. 261 с. 3. Русов А.А. Харьков по переписи 1892 года // Харьковский сборник – Харьков, 1893. – Вып. 7. – С. 29-66.

ЭКОНОМИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ТАМОЖЕННОГО СОЮЗА ЕврАзЭС

Одним из характерных примеров глобализации экономик стран различных регионов мира можно считать их стремление к интеграции, которую можно наблюдать, в частности, и в создании различного рода таможенных союзов.

Эта тенденция проявилась и на постсоветских государствах. В 2011 году (1 июля) образовался Таможенный союз ЕврАзЭС (Россия, Казахстан и Беларусь), который все чаще упоминается в российских и зарубежных средствах массовой информации, обсуждается на форумах и конференциях международных организаций и сообществ. Однако единого мнения о роли и перспективах таможенного союза нет!

Поэтому **главной целью работы** является: исследование побудительных факторов интеграции стран таможенного союза ЕврАзЭС (далее ТС). Выявление реального интеграционного эффекта таможенного союза ЕврАзЭС, а также прогнозирование перспектив развития этого объединения.

Страны ТС имеют совокупное население порядка 171 млн. человек; в 2012 году их совокупный ВВП равнялся 2, 391 трлн. долларов; *объем внешней торговли с третьими странами составил 939,3 млрд. долларов (в том числе экспорт – 600,1 млрд. дол., импорт – 339,2 млрд. дол.); а объем взаимной торговли достиг 68,6 млрд. долларов* [3]. По мнению многих экспертов, за счет снятия таможенных ограничений рост их экономик в ближайшие годы может сохранить положительную динамику[2].

Стоит отметить, что процесс интеграции стран ТС проходит достаточно сложно, среди проблем отметим:

- **Тарифная политика:** Нормы таможенного кодекса ТС на первых этапах противоречили нормам национального законодательства, далеко не всегда был отработан порядок их правоприменения.

- **ВТО:** Россия является членом ВТО и согласно правилам данной организации установила средний таможенный тариф — 7,8%. Казахстан и Белоруссия эти тарифные обязательства не приняли для себя. Из-за сложившегося таможенного законодательства внутри ТС, в итоге может сложиться ситуация с ввозом товаров с низкими пошлинами через Россию.

- **«Экономическая репутация»:** одной из идеологий создания ТС – привлечение большого потока инвестиций, но страны ТС до сих пор имеют финансовые рынки, с малым индексом привлекательности по причинам проблем с экономической стабильностью и регулированием [4].

С целью сравнения реального и потенциального эффекта от интеграции стран ТС в работе, была применена гравитационная модель для оценки потенциальных объемов торговли между странами ТС [1]. Проанализировав

полученные данные, с реальными показателями были сделаны выводы: 1) Россия и Белоруссия реализуют свой торговый потенциал между собой, и с Казахстаном; 2) Казахстан явно не использует все преимущества ТС.

Для оценки воздействия таможенной интеграции на динамику ВВП была выбрана «модель множественной регрессии» с помощью, которой удалось вычислить прогнозные значения:

- Наибольшие эффекты, в силу сложившейся экономической структуры, направлений внешнеторговых связей и масштабов экономики, от создания ТС прогнозируются в Беларуси. Так, к 2015, экспорт в РФ и РК составит до 21% от суммарного объема ВВП Беларуси, а суммарный ВВП – 73 млрд. дол.

- Прогнозируемый объем ВВП Казахстана к 2015 достигнет 229 млрд. дол. Однако стоит, отметить, что данные показатели в большей степени будут достигнуты за счет наращивания экспорта углеводородного сырья и положительной конъюнктуры цен на нефть.

- В силу большой диспропорции уровня экономик между членами ТС (преобладание РФ над другими членами), результаты процессов таможенной интеграции не будут оказывать явного воздействия на динамику ВВП России.

В 2011 году стало известно о начале переговоров о вступление РК в ТС. Присоединение Кыргызстана к Таможенному союзу может принести дополнительный экономический эффект для стран ТС и самой РК за счет восстановления межстрановой хозяйственных связей производства и связанных с этим эффектом масштаба. При присоединении Киргизии к ТС доходы бюджета могут возрасти за счет доли таможенных платежей, от общего объема ввозных таможенных пошлин ТС. По экспертным оценкам размер этой доли за год – \$142.6 млн. или около 4% от общей суммы бюджета Киргизии в 2012 году [5]. Среди причин «тормозящих» этот проект можно отметить пророческое приведение в соответствие с Единым таможенным тарифом ТС таможенного тарифа Киргизии (ТТ КР) [5].

Выводы: прогнозируемая положительная динамика объемов ВВП у стран ТС, может быть достигнута за счет использования интеграционных преимуществ в виде сближения технологических «цепочек» производства, снижения временных издержек на импорт продукции и дополнительных поступлений в бюджет от таможенных сборов. Присоединение к ТС Киргизии сильно не повлияет на общие макроэкономические показатели ТС (в силу малой доли экономики Киргизии в общих показателях ТС). Положительным эффектом для ТС от интеграции можно будет считать снижение объемов некачественного импорта из Китая через Киргизию, в силу ужесточения таможенного контроля на границе.

Список использованных источников: 1. Полякова В.В., Щенина Р.К. Мировая экономика и международный бизнес. Учебник. М. КНОРУС. 2008. — 688 с. 2. Мансуров Т.А. Методологические и институциональные основы экономической интеграции стран ЕВРАЗЭС: Дис. ... канд. эконом. наук. М., 2012. 3. www.tsouz.ru. 4. www.heritage.org. 5. www.eabr.org.

АНАЛІЗ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ТРАНСПОРТНА ІНФРАСТРУКТУРА»

Актуальність проблеми. Транспортна галузь сьогодні – це сфера, яка найбільш динамічно розвивається, що зумовлено зростанням її ролі у розвитку світової економіки. Термін «транспортна інфраструктура» сьогодні широко використовується в суспільно-географічних, економічних, логістичних дослідженнях в різних трактовках і тому існує певна невизначенність у тому, який зміст вкладається у це поняття.

Аналіз останніх наукових досліджень. Термін «транспортна інфраструктура» складається з двох складових «транспорту» та «інфраструктури».

Проблему інфраструктури досліджували у своїх роботах П.Н. Розенштейн-Родан, Р. Нурске, Х. Зінтер, Г. Йохімсен, А. Янгсон, Д. Кларк, А. Маршалл, К. Маркс, Н.Ф. Голіков, Є.Б. Алаєв, С.Б. Шліхтер, Б.Х. Краснопольський та ін. Теоретичну основу досліджень проблем формування і розвитку транспортної інфраструктури склали роботи А. Геттнера, К. Дове, О. Блюма, С.Б. Шліхтера, С.А. Тархова, У. Ростю, М.М. Колосовського та ін.

Якщо термін «інфраструктура» науковцями достатньо визначений, то термін «транспортна інфраструктура» потребує певного уточнення, оскільки сьогодні, з цим поняттям часто асоціюють поняття «транспортна мережа», «транспортна система», «транспортний комплекс», що на нашу думку не зовсім правильно.

Мета роботи заключається у спробі з'ясувати сутність поняття «транспортна інфраструктура», на основі аналізу існуючих підходів та аналізу сутності складових даного терміну, зокрема, таких як «транспорт» та «інфраструктура».

Викладення основного матеріалу дослідження. Проведемо аналіз складових терміну «транспортна інфраструктура». *Транспорт* (від лат. *transporto* – переносу, переміщую) – одна з найважливіших інфраструктурних галузей матеріального виробництва, яка забезпечує виробничі й невиробничі потреби народного господарства і населення в усіх видах перевезень. *Інфраструктура* (від лат. *infra* – нижча, під і *structura* – будова, розташування) – сукупність галузей народного господарства, що обслуговують матеріальне виробництво, невиробничу сферу і безпосередньо людину. Термін «інфраструктура» з'явився в будівельній справі і означав основу, фундамент, нижню будову [3]. Спроби дати визначення інфраструктурі були в працях А. Сміта та К. Маркса. Засновниками терміну «інфраструктура» вважають П. Розенштейн-Родана (інфраструктура – комплекс умов, що забезпечують сприятливий розвиток підприємництва в основних галузях

економіки та задовольняють потреби населення), *А. Маршалла, Д. Кларка, Х. Зінтера, Р. Нурске, А. Янгсона* [1].

Таблиця 1

Наукові підходи, щодо визначення «транспортної інфраструктури»

№	Рік	Джерело	Визначення
1	1980	Краснопольський Б.Х. [6].	У галузь транспорт, що також відноситься до вир.-соц. інфраструктури, включені всі види рух. складу транспорту з трансп. комунікаціями (дороги, мости, аеропорти тощо)
2	1989	Географічна енциклопедія України [3].	Економічно збалансована сукупність шляхів сполучення, рух. складу, засобів управління і зв'язку, різноманітного тех. обладнання, що забезпечує роботу всіх видів транспорту.
3	2000	Конц. рефор.тран. сект.екон. [10].	Сукупність споруд, системи мережі сполучень усіх видів транспорту, які задовольняють потреби населення та виробництва у перевезеннях пасажирів і вантажів.
4	2002	Фастовець О.О [13].	Сук-ть шлях. сполуч., зас. перевез., упр. та зв'язку, а також компл. тех. споруд та пристроїв здатних забезп. їх функ-ня.
5	2003	Шестак О.І [14].	Трансп. сист. із допоміж. службами, серед яких на суч. етапі можна виділити трансп.-логістичні центри і трансп.-логістичні лінії, що формують трансп.-логістичну інфраструктуру.
6	2004	Потєєва М.А [9].	Сук-ть мат., кадр, організац, фін.-економ. і нормат-правов. умов, які сформ. в країні з мет. забезп. стал. та якісн. перев. пасаж. і дост. вантаж. в усіх сферах сусп. відтвор. процесу.
7	2006	Ткаченко Н.Ю [12].	1. Це частина заг. інфраст-ри, невід'ємний її елемент, гол. ф-ю якої є переміщення вантажів і людей. 2. Це елементи заг. інфра-ри (будівлі, споруди, пристрої), що забезп. функц-ня та експлуат. різних видів транспорту.
8	2007	Соколова О.Є [11].	Сукуп. трансп. шляхів та пунктів усіх видів трансп. і доп. обладн. спрям. на безпос. обслуг. шляхів та трансп. пунктів.
9	2008	Пікулик О.Б [8].	Сукуп. трансп. комунікацій, об'єктів з обслуг. пасаж. і вантаж. перевезень, об'єктів тех. обслуг. та ремонту, які забезп. умови для надання трансп. послуг, тобто перем. вантаж. і пас.
10	2009	Максимова С.Ю [7].	Є ел. інфр. ринку, об'єд. сф. вир, розп., обігу і спож. в єдин. ланц, забезпеч. приск. обіг мат., фін. і інф. пот. в рег. ек-ці.
11	2010	Іксарова Н.О [5].	До її складу нал. морськ., річк., автомоб., залізн., повітрян. та трубопров. трансп. із відп. об'єктами – портами, дорог., аеропортами, вокз-ми, склад. приміщ. та ін. доп. об'єктами.
12	2010	Горев А.Є [4].	Це фіз. комп. трансп. сист., що займають фіксоване пол. в просторі і створ. транс. мережу, що вкл. зв'язки(сегменти авт. доріг, залізницю, трубопроводи і т.п.) та вузли (пересічення сегментів доріг, термінали різн. признач. і т.д.)
13	2011	Закон «Про регул. містобуд. діял.» [2]	Інженерно-транспортна інфраструктура – комплекс інженерних, транспортних споруд і комунікацій.

Починаючи з 40-50-60-х рр. під інфраструктурою стали розуміти сукупність галузей та видів діяльності, що обслуговують як виробничу, так і невиробничу сферу економіки, з метою створення основи (фундаменту) для

нормальної діяльності головних галузей матеріального виробництва і розвитку виробничих сил країни [3]. Алаєв Є.Б. характеризує інфраструктуру як поєднання діючих споруд, будівель, мереж та систем, що прямо не відносяться до виробництва матеріальних благ, але необхідних як для самого процесу виробництва [1]. Що стосується поняття «транспортна інфраструктура» варто відмітити, що багато вчених займалися питанням транспортної інфраструктури, хоча більшість з них не дають свого визначення даного терміну, вказуючи, які складові входять в транспортну інфраструктуру і т.д, і т.п. і як результат сформулась деяка «розмитість» поняття. Роглянемо тих небагатьох, хто дав безпосереднє визначення «транспортної інфраструктури» (табл. 1).

Висновок. На основі аналізу сутності наведених визначень терміну «транспортна інфраструктура» можна дати узагальнене визначення, яке на сьогодні найбільш повно відображає зміст цього поняття. Отже, **транспортна інфраструктура** – це збалансована та економічно обгрунтована сукупність всіх наявних транспортних комунікацій, а також обслуговуючих їх споруд, всіх видів транспорту, що використовуються для забезпечення стабільного вантажо- і пасажиропотоку, для задоволення матеріальних і нематеріальних потреб населення та сучасного суспільного розвитку.

Як показало проведене дослідження сутності терміну «транспортна інфраструктура» спільним у більшості визначень є те, що всі вчені підкреслюють, що це є комплекс всіх видів транспорту з транспортними комунікаціями і обслуговуючими їх будівлями. Відмінність полягає у тому, що одні автори наголошують, що складові цього комплексу, ще й покликані задовольняти потреби населення, інші – дають чітку технічну трактовку без акценту на задоволення потреб населення.

Список використаних джерел: 1. Алаєв Є.Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь. – М.: Мысль, 1983. – 350 с. 2. ВР України, Закон «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 N 3038-VI. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/TM041464.html. 3. Географічна енциклопедія України: В 3-х т. – К.: «УРЕ» ім. М.П. Бажана, 1989-1993. Т.2, Т.4. 480 с. 4. Горев А.Э. Основы теории транспортных систем: учеб. пособие / А. Э. Горев; СПбГАСУ. – СПб., 2010. – 214 с. 5. Іксарова Н.О. Транспортна інфраструктура як компонент економічної безпеки України // Економічний простір. – 2010. - №36. – С.55–61 6. Краснопольский Б.Х. Инфраструктура в системе регионального хозяйственного комплекса Севера – М.1980 – 140с. 7. Максимова С.Ю. Инновационные технологии в управлении развитием транспортно-логистической инфраструктуры региона / Инновации в экономике, управлении и образовании: монография. – Ставрополь: СИЭУ ФПГТУ, 2009. – 173с. 8. Пікулик О. Б. Пріоритетні напрями розвитку транспортної системи Західного регіону України в умовах європейської інтеграції / Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2008. – № 7. – С. 284–291 9. Потеева М.А. Роль транспортной системы в устойчивом развитии экономики Крыма / Культура народов Причерноморья. Научный журнал. – № 56. – Т.2. – Симферополь, декабрь 2004. – С. 123-131 10. Про затвердження Концепції реформування транспортного сектору економіки / Постанова КМУ від 9.11.2000 р. N 1684. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1684-2000-p>. 11. Соколова О.Є. Проблеми управління логістичною інфраструктурою підприємств / О. Є. Соколова // Проблеми системного підходу в економіці. – 2007. – Вип. 2. http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/pspe/2007-2/sokolova_207.htm. 12. Ткаченко Н.Ю. Транспортна інфраструктура: сутність, функції та роль у забезпеченні економічних процесів/ Вісник ДонДУЕТ. Сер. Екон. науки. – 2006. – №4 (32). – С.56-61.

13. Фастовець О.О. Розвиток транспортної системи з найдавніших часів до початку XX ст. як чинник виникнення туристичної галузі /Туристично-краєзнав. дослідж. – Вип. 4 – К.: Держ. п-во «Нац. тур. організація», 2002. – С. 418-443. 14. Шестак О.І. Виробнича інфраструктура: суть, класифікація, специфічні риси у нових умовах господарювання / Продуктивні сили і регіональна економіка: Зб. наук. пр. – К.: РВПС України НАН України. – 2003. – С. 190–196. 15. Юрченко С.А. Инфраструктура мира. – Харьков: ХНУ, 2006. – 328 с.

УДК [911.3:330.59](477)

М.Д. Лапушняк

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. В.П. Руденко
Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича*

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ «РІВЕНЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ» В УКРАЇНІ

Рівень життя населення впродовж тривалого часу залишається однією з основних соціально-економічних категорій, що характеризується в першу чергу економічними показниками і, насамперед, обсягом суспільного продукту. У більшості визначень він пов'язується з задоволенням фізичних і духовних потреб людей, їх забезпеченістю споживчими благами, служить важливим соціально-економічним критерієм при виборі напрямків і пріоритетів економічної і соціальної політики держави.

Ця категорія не є новою, впродовж тривалого часу досліджувалась у зарубіжних та вітчизняних наукових колах. В зарубіжній літературі поняття «рівень життя» включає такі категорії, як «матеріальне становище», «матеріальний добробут», «спосіб життя», «стиль життя», «якість життя», «добробут» тощо.

Дослідження рівня життя в Україні має свої особливості, пов'язані з історичними періодами розвитку. Тому, логічним є виділення трьох етапів досліджень рівня життя населення: I етап – дослідження за часів царської Росії; II етап – дослідження за радянської доби; III етап – сучасні дослідження в часи незалежної України.

Оскільки на початку першого етапу Україна характеризувалася сільськогосподарським розвитком, то дослідження рівня життя населення пов'язували із переорієнтацією економіки та скасуванням кріпацтва, що відображено в дослідженнях І.Т. Посошкова, Ф. Салтикова, Г. Фіка. Так, Ф. Салтиков у своїх записках до царя запропонував власну програму реформування в торгівлі та промисловості [6]. Пізніше проблемами рівня життя населення займалися М. Ломоносов (демографічні та соціальні проблеми), В. Татищев (добробут поміщиків, підвищення рівня життя селян) [5, 7].

Дослідження рівня життя населення набуло поживлення в середині XIX ст. і стосувалося переважно розкриття окремих його складових. Так, А. Бутовський вивчав питання доходів, їх диференціацію, провів аналіз земельної ренти та ін. [3].

Дослідженнями бюджетів заводських робітників займалися С.М. Прокопович, М. Давидович, Г. Наумов, П. Тимофєєв, вивченням доходів та витрат селян – Ф.А. Щербина, С.М. Булгаков, А.А. Кауфман [1]. Таким чином, дослідженням поняття «рівень життя» на ранньому етапі бракувало цілісності. Вони стосувалися першочергових суспільних проблем того часу, таких, як задоволення потреб різних верств населення, виявлення причин бідності серед робітників та селян, диференціації рівнів доходів населення та ін.

Початок радянської доби ознаменувався дослідженням реальних потреб споживання, їх рівня, що безпосередньо залежало від рівня загальнодержавного економічного зростання. Вже у 70-х роках вся увага науковців була направлена на узгодження термінологічної чіткості поняття «рівень життя». В цей же час з'явилися перші регіональні теоретико-методологічні дослідження рівня життя населення країни. Також теоретично була сформульована концепція рівня життя населення, в якій пропагувався різносторонній розвиток усіх членів суспільства. Ряд відомих вчених Інституту соціально-економічних проблем народонаселення РАН на чолі з Н.М. Рімашевською, вважали найбільш широкою категорією «добробут населення», яка узагальнює і «умови», і «рівень», і «спосіб», і «якість життя». На думку фахівця у галузі соціальної статистики І.І. Єлісєєвої, «добробут» переважно розуміється як «рівень життя». В радянський період широко також застосовували поняття «спосіб життя», яке слугувало своєрідною відповіддю на західне поняття «якість життя» [4].

Отже, радянські науковці поглибили теоретико-методологічну сторону дослідження рівня життя, доповнили його поняттями-синонімами, які і в наш час знайшли широке застосування. В дослідженнях рівня життя населення України за часів незалежності спостерігається деяка спрямованість на аналіз економічних проблем перехідного періоду загальнодержавного рівня, пояснення явища бідності, визначення факторів впливу на життєвий рівень населення.

Так, В.О. Мандибура визначає рівень життя як ступінь задоволення різноманітних потреб населення (не лише фізичних, а й соціальних, інтелектуальних, духовних, політичних), включаючи реальні економічні джерела та соціально-правові гарантії забезпечення умов життєдіяльності населення [4]. О. Богуцький розглядає категорію рівень життя, як фактичний рівень споживання матеріальних, духовних та соціальних благ і послуг, міру задоволення раціональних потреб тощо [2].

Цікавою є думка Ф.В. Узунова, який у своєму дисертаційному дослідженні зазначає, що рівень життя населення – кількісна і якісна характеристика ступеня досягнення компонент життя людини. А на думку О.Г. Топчієва, рівень життя населення – головні покомпонентні характеристики умов життєдіяльності. Гукалова І.В. розуміє під поняттям «рівень життя» масштаб реалізації потреб населення, що виступають базовою одиницею виміру [4].

Отже, ретроспективний аналіз розвитку досліджень життєвого рівня населення України засвідчує його актуальність і практичну цінність не одне століття. Сьогодні рівень життя є багатокомпонентною соціально-економічною категорією із складною структурою, сутність якої не обмежується тільки матеріальними критеріями. Крім того, в Україні виникла потреба створення

власної концепції життєвого рівня, вдосконалення теоретико-методологічних підходів до дослідження життєвого рівня населення як країни в цілому, так і окремих її регіонів.

Список використаних джерел: 1. Антология социально-экономической мысли в России. Дореволюционный период. – СПб.: Изд-во РХГИ, 2000. – 832с.; 2. Богуцький О. Аналіз соціально-економічної категорії рівня життя населення України / О.Богуцький // Україна: аспекти праці. – 1998. – №2. – С. 43-47.; 3. Бутовский А.И. Опыт о народном богатстве, или О началах политической экономии / А.И. Бутовский. – СПб., 1847. – Т.2. – С. 325, 334.; 4. Гукалова І.В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація. Монографія / І.В. Гукалова. – К., 2009. – С. 77-81.; 5. Ломоносов М.В. Полное собрание сочинений / М.В. Ломоносов. – М., 1952. – Т.6. – С. 401-402.; 6. Милюков П.Н. Государственное хозяйство России в первой четверти XVIII столетия и реформы Петра Великого / П.Н. Милюков. – СПб, 1995. – С. 399.; 7. Татищев В.Н. Представление о купечестве и ремеслах. Избранные произведения / В.Н. Татищев. – Л., 1979. – С. 392, 396.;

УДК 911.3

В.І. Омельченко

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, ст. викл. К.Ю. Сегіда
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ІНТЕНСИВНОСТІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Розвиток соціальної інфраструктури супроводить підвищенню спеціалізації праці, появи додаткових робочих місць і фінансових надходжень у різні бюджети і, що найважливіше, сприяє гармонійному розвитку особистості, надаючи вільний час і можливості для його корисного використання. Тим не менш, аналіз сучасних досліджень соціальної інфраструктури міста дозволяє зробити висновок, що однозначне визначення даної економічної категорії і єдина думка з приводу її структури ще не сформувалися в силу розбіжності принципів, покладених в основу побудови даних категорій. Зокрема в останніх дослідженнях спостерігається переважання виробничо-технічного підходу при класифікації галузей сфери послуг над функціонально-спеціалізованим та постає увага на недооцінку особистісної орієнтованості послуг [1].

Виявлені різночитання свідчать на користь недостатньої вивченості соціальної інфраструктури міста (СІМ). У цьому зв'язку, спираючись на сучасні погляди в області дослідження, розроблена нова класифікація галузей, заснована на функціонально-спеціалізованому підході з урахуванням соціальної орієнтованості послуг [1].

Для збалансованого розвитку міста необхідний розвиток соціальної інфраструктури, оскільки останнім часом значний відсоток прибутку до державної казни приносить саме сфера послуг, дослідження інтенсивності розвитку її компонентів дозволить виявити періоди швидкого росту та сповільнення різних галузей даної сфери, а це в свою чергу виявить проблеми і шляхи їх вирішення відповідно.

За дослідженням вчених Тихоокеанського університету виявлено чотири основні складові соціальної інфраструктури області: виробництво послуг особистого споживання; галузі, що забезпечують потреби в матеріальних благах; галузі, що забезпечують формування суспільної свідомості; галузі, що забезпечують функціонування державної системи [1]. Таким чином, завдяки новій класифікації галузей соціальної інфраструктури області (СІО), заснованої на функціонально-спеціалізованому підході з урахуванням соціальної орієнтованості послуг, стає можливим формування системи моніторингу СІО із застосуванням кількісної оцінки. Це, в свою чергу, дозволить проводити комплексний аналіз рівня розвитку і тенденцій, які спостерігаються у досліджуваній сфері, виявляти диспропорції, що виникають в процесі еволюції функціональних блоків соціальної інфраструктури міста.

В дослідження інтенсивності розвитку соціальної інфраструктури області за основу використаний картографічний метод генералізації, тобто виявлення дрібних компонентів при вивченні об'єкту на локальному рівні і узагальнення при розгляданні сукупності об'єктів. Даний метод дослідження використаний таким чином: за приклад візьмемо підкомплекс галузей, що забезпечують формування суспільної свідомості [1]. До даної галузі входять 6 складових: освіта, наука, культура, спорт, релігія, засоби масової інформації. Їх розбиваємо попарно на 3 групи. Завданням є відстежити інтенсивність розвитку даних галузей, тому ми ділимо дані на дані з попереднього, тобто дані 2012 року ділимо на дані 2011 року і т.д. дотримуючись циклічності. Покажемо даний метод на прикладі дослідження культурного комплексу Харківської області (табл. 1):

Таблиця 1 [2]

	A	B	C	D
1.	Роки	2011	2010	...
2.	Кількість культурних закладів	1011	1022	
$B3 = B2/C2 + dx$		0,98	...	

Таким чином ми отримуємо дані для усіх шістьох складових. Для освітнього, релігійного, спортивного, культурного комплексів вихідними даними будуть їх кількість, для засобів масової інформації їх тираж (книг, журналів), а для наукового комплексу кількість інвестицій. Таким чином ми можемо порівняти інтенсивність розвитку різних галузей, перевівши їх в одну одиницю. Тобто в даному дослідженні одиниці виміру кожної складової діляться сама на себе і скорочуються. Головним при цьому є ділення числового показника самого на себе, але зі здвигом у часі, цей спосіб запозичено з розрахунків автокореляційної функції (АКФ), що широко використовується в багатьох точних науках. Але при розрахунках АКФ дані перемножуються, що дозволяє побачити періодичність в ряді чисел. В даному дослідженні періодичність відстежити вкрай важко через відносно невелику кількість років спостережень. Тому вирішено відстежити інтенсивність розвитку галузі відносно попереднього року.

Отже, розподіливши 6 галузей на 3 групи ми маємо побудувати 3 тримірних графіка. Даними для кожного тримірного графіку будуть: а) числові дані інтенсивності розвитку двох галузей; б) час, в даному випадку кількість років. Таким чином ми маємо 3 тримірних графіка, на яких зображена інтенсивність розвитку галузей з плином часу.

Наступним етапом є злиття тримірних графіків. Оскільки третьою ординатою має бути час, тому з'єднуємо графіки по парам. Злиття графіків проводиться таким чином (розглядаючи 1 графік): сумуються дані осі X та Y в конкретно визначених точках часу (Z), ця сума і буде даними для злитого графіка (осі X). Так само робимо з іншим графіком, сума його абсциси і ординати буде даними для осі Y злитого графіка, (саме тут відбувається процес генералізації). Таким чином ми зливаємо і інші галузі соціальної інфраструктури, доки не досягнемо єдиного.

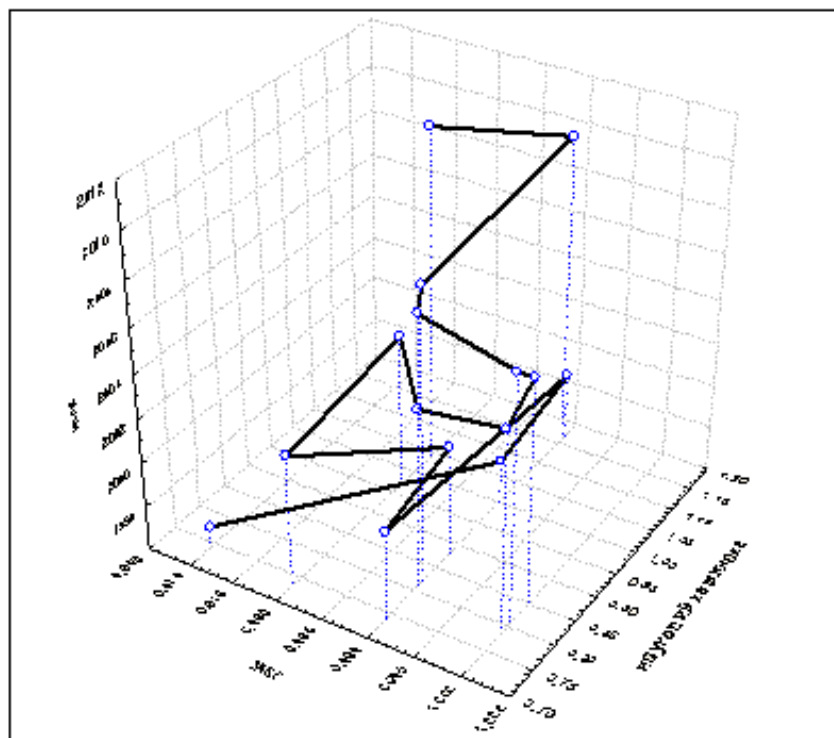

Рис. 1 Тримірний графік інтенсивності розвитку соціальної інфраструктури (побудовано автором за даними [2])

Таким чином в результаті дослідження отримано тримірний графік соціальної інфраструктури міста, який несе в собі дані з інтенсивності розвитку всіх галузей даної сфери з плином часу. При більш детальному вивченні графіка варто переходити до локальних графіків, що відображують значно меншу кількість інформації і є більш точними.

Список використаних джерел: 1. Матеріали журналу «Російське підприємство» випуск №10, - 2007, 77-82 с. 2. Офіційний сайт Харківської державної ради. Режим доступу: <http://www.city.kharkov.ua>. 3. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методика: Навчальний посібник. — Одеса: Астропринт, 2005. 4. Шаблій О.І. Основи суспільної географії. Навчальний посібник. — Л: 2012 — 295 с. 5. Шаблій О. І. Математичні методи в соціально-економічній географії. — Львів: ЛДУ, 1994

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Задоволення людських потреб немислиме без експлуатації природних ресурсів. Будь-яке виробництво, саме життя людей засновані на природокористуванні – споживанні ресурсів, які складають частину загального природного потенціалу ландшафтів. Природокористування є базовим конструктивним і складним процесом, від якого в значній мірі залежать просторові форми людської діяльності, а також, що є найголовнішим, економічний розвиток регіону. Окрім цього, актуальність проблем сучасного природокористування обумовлена зацікавленістю суспільства в збереженні високої якості природного середовища, більш широкого і раціонального використання природних ресурсів для якомога повнішого задоволення потреб суспільства. Чим повніше використовуються природні ресурси, тим ощадливіше і по-господарськи слід ставитися до їх експлуатації, особливо якщо йдеться про невідновлювані ресурси. В зв'язку з цим, раціональне використання і відтворення природних ресурсів стає однією з найбільш актуальних проблем людства [1, 4]. Проблема раціонального використання природних ресурсів, має яскраво виражений регіональний характер і відіграє особливу роль в інтенсифікації виробництва на основі прискорення науково-технічного прогресу.

Традиційно, під природокористуванням розуміють органічну частину суспільного відтворення, елемент органічної системи суспільства, багатофункціональна сфера діяльності. Широке визнання цього фактора не випадкове, воно сформувалось на такому етапі економічного розвитку, коли виявились обмеження природного потенціалу, вичерпність ресурсів природи, виникли кризові ситуації в стані довкілля. Завдяки накопиченому суспільством досвіду в сфері взаємодії з оточуючим середовищем була визнана необхідність єдиного підходу до діяльності з використання природи, її збереження та відтворення [6].

Природокористування виступає об'єктом дослідження багатьох наук, в тому числі екологічної, економічної, соціальної, географічної. Виділяють кілька видів та форм природокористування (табл. 1).

Нинішня критична екологічна ситуація є результатом всезростаючого антропогенного пресу на навколишнє середовище, який порушив його регенераційний механізм і створив реальну небезпеку виникнення необоротних глобальних процесів, створив загрозу існування людства.

Таблиця 1

Види та форми природокористування (узагальнено авторами [1, 3, 4, 5, 6])

ВИДИ	за впливом на довкілля		
	ПРЯМЕ		НЕПРЯМЕ
	використовуються природні ресурси з їх вилученням		використовуються природні ресурси без їх вилучення
	за правовим регулюванням		
	ЗАГАЛЬНЕ		СПЕЦІАЛЬНЕ
	не вимагає спеціального дозволу, здійснюється громадянами з урахуванням їхніх природних (гуманітарних) прав		здійснюється фізичними і юридичними особами, виходячи з дозволу уповноважених державні органи; має цільової характер.
	з позиції економіки природокористування		
	НЕРАЦІОНАЛЬНЕ		РАЦІОНАЛЬНЕ
	система діяльності, що не забезпечує збереження природно-ресурсного потенціалу; такий вид природокористування не забезпечує збереження ПРП, призводить до погіршення якості довкілля, порушення природної рівноваги		система діяльності, покликана на забезпечити економну експлуатацію природних ресурсів і умов та найбільш ефективний режим їх відтворення з урахуванням перспективних інтересів розвитку господарства і збереження здоров'я людей
ФОРМИ	за значенням для людини		
	ЖИТТЄЗАБЕЗПЕЧУЮЧА	ГОСПОДАРСЬКО-ЕКОНОМІЧНА	КУЛЬТУРНА
	за властивостями довкілля		
	ЕКОНОМІЧНА	ЕКОЛОГІЧНА	КУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧА
	використання економічних властивостей довкілля	використання екологічних властивостей довкілля	використання культурних і оздоровчих властивостей довкілля
АСПЕКТИ. НАПРЯМИ	аспекти дослідження		
	ЕКОНОМІЧНИЙ	ЕКОЛОГІЧНАЙ	СОЦІАЛЬНИЙ
	вивчає можливості організації виробничих потужностей з погляду ресурсної їх забезпеченості	вивчає можливості з насиченням території виробничими об'єктами без шкоди для природного середовища	розкриває взаємодію виробництва і розселення населення з іншими компонентами навколишнього середовища
	напрями дослідження		
	ЛАНДШАФТНИЙ	СОЦІАЛЬНО-ВИРОБНИЧИЙ	
	із земельними, водними, лісовими, повітряними та мінеральними ресурсами	з різними видами діяльності людини – промислової, агропромислової та рекреаційної	

З позиції суспільної географії в процесі комплексної оцінки території, враховуючи її цілісність як системи (точніше – соціогеосистеми [2]), варто

оперувати трьома основними аспектами: екологічним, економічним та соціальним. Перший із них визначає можливості організації виробничих потужностей з погляду ресурсної їх забезпеченості, другий – з насиченням території виробничими об'єктами без шкоди для природного середовища, третій – розкриває взаємодію виробництва і розселення населення з іншими компонентами навколишнього середовища [4]. Науковий аналіз регіонального розвитку має базуватися на вивченні такого об'єкта дослідження, як соціогеосистема та її окремих складових [2]. Екологічна підсистема включає основні компоненти ландшафтної структури, визначає рівень зміни якості навколишнього середовища перебування людей. Особливої уваги заслуговують гранично допустимі антропогенні навантаження на конкретні компоненти ландшафту. Ця підсистема, взаємодіючи з соціальною та економічною підсистемами, формує складні утворення глобального, регіонального та локального рівня. Територіальна система регулювання цією обстановкою включає такий триєдиний процес: моніторинг, експертизу та прогнозування.

Враховуючи, що саме суспільно-географічний підхід дозволяє вивчати у взаємодії всі зазначені компоненти, то і проблема регулювання природокористування лежить в об'єктно-предметній області суспільної географії. Тож, регулювання природокористування – це процес моніторингу та управління за використанням природних ресурсів в обсягах та способами, які забезпечують сталий економічний розвиток, гармонізації взаємодії суспільства і природного середовища, раціоналізацію використання природно-ресурсного потенціалу. Під раціональним природокористуванням слід розуміти систему суспільних заходів, направлених на планомірне підтримання і примноження природних ресурсів [5]. Поліпшення виробничих основ продуктивності ґрунтів, вод, повітря, рослин, тварин та інших факторів виробництва та задоволення духовних потреб; зниження втрат сировини, матеріалів, зменшення відходів виробництва, переробка відходів у промисловості, будівництві, невиробничій сфері, сільському господарстві. Раціональне природокористування спрямоване на забезпечення умов існування людства і отримання матеріальних благ, запобігання можливих шкідливих наслідків людської діяльності, на підтримання високої продуктивності природи та охорону і економне використання її ресурсів. Раціональне природокористування має забезпечити повноцінне існування і розвиток сучасного суспільства, за умови збереження високої якості середовища проживання людини. Цього можна досягнути завдяки економічній експлуатації природних умов і ресурсів при найефективнішому режимові їх відтворення з урахуванням перспективних інтересів розвитку господарства і збереження здоров'я людей. Харківська область, в свою чергу, має всі необхідні умови для покращення системи використання природних ресурсів, але для цього необхідно вирішити ряд проблем та задач, які обумовляють економічний та соціальний розвиток даного регіону, що буде висвітлено в подальших дослідженнях авторів.

Список використаних джерел: 1. Бойчук Ю. Д., Солошенко Е. М., Бугай О. В. Екологія і охорона навколишнього середовища. – К.: Суми, Університетська книга, 2002. – 365 с. 2. Немец Л. Н. Устойчивое развитие: социально-географические аспекты (на примере

Украины): Монография / Людмила Николаевна Немец. – Х.: Факт, 2003. – 383 с. 3. Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua> 4. Пістун М.Д., Мельничук А.Л. Сучасні проблеми регіонального розвитку. К, ВПЦ «Київський університет», 2009. – 200 с. 5. Реймерс Н.Ф. Словарь природопользования. Режим доступу: <http://rejmers.ru/slovar-prirodopolzovanie.html> 6. Шимова О. С., Соколовский Н. К. Основы экологии и экономика природопользования. Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Мн.: БГЭУ. – 2002. – 367с.

УДК 911.5/9.53+911.5/9.9+910.27 (470.31+470.32+470.33)

В.А. Топорина

Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова

ГЕОИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ИССЛЕДОВАНИИ КУЛЬТУРНЫХ ЛАНДШАФТОВ (НА ПРИМЕРЕ УСАДЕБНО- ПАРКОВЫХ КОМПЛЕКСОВ ЦЕНТРАЛЬНОГО ФЕДЕРАЛЬНОГО ОКРУГА, РОССИЯ)*

Согласно действующему российскому законодательству [3] охрана объектов культурного наследия, к которым относятся и усадьбы, включает государственный учет объектов, обладающих признаками объекта культурного наследия и ведение реестра объектов культурного наследия Российской Федерации.

Одним из эффективных инструментов «идентификации культурного ландшафта» [2] является использование геоинформационных технологий, которые позволяют проводить инвентаризацию культурного ландшафта, раскрыть его связи с окружением, проследить его динамику, что является необходимым и существенным для долгосрочного сохранения и управления «культурным достоянием» [1].

Объект настоящего исследования – усадебно-парковые комплексы Центрального федерального округа XVIII–XIX вв. Цель настоящей работы – предварительная оценка *динамической устойчивости* усадебно-парковых комплексов как культурных ландшафтов. Следующие задачи были поставлены: 1) разработать типологию усадебно-парковых комплексов по характеру размещения в природном ландшафте; 2) определить набор современных составляющих усадеб и их окружение; 3) рассмотреть современные формы использования усадебно-парковых комплексов.

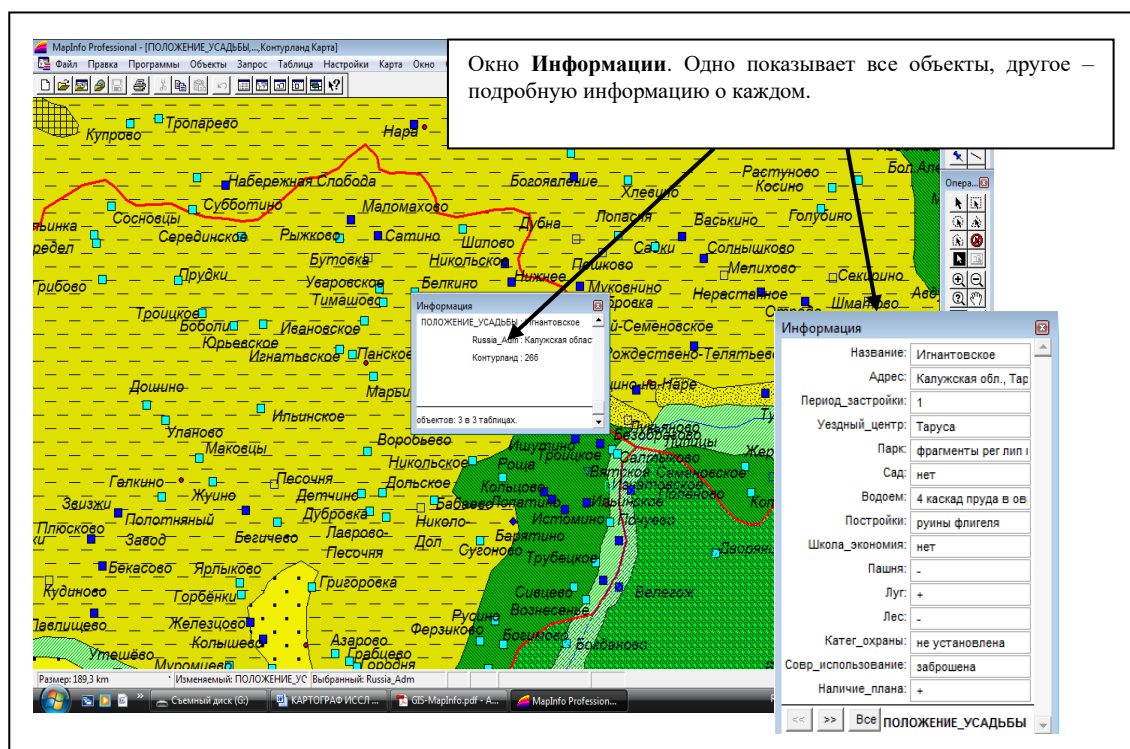
В настоящем исследовании, используя ГИС-пакет Mapinfo Professional (версия 8.0 SCP), был собран и обработан значительный инвентаризационный материал по натурно обследованным (154) и входящим в перечни наследия усадебно-парковым комплексам. Mapinfo Professional имеет ряд известных преимуществ, как то: каждому типу объекту соответствует отдельный слой; каждому типу объекта в собственном слое пользователь может задать

* Исследование проводилось на средства гранта РФФИ № 12-05-31427 мол_а.

различные характеристики для описания данного объекта; сохранение разнородной информации в отдельных слоях облегчает дальнейшее редактирование слоев; анализ информации; данные слоев можно представлять в табличной форме.

Исследование включало несколько этапов: 1) создание цифрового оригинала карты; 2) перевод различных объектов и явлений с применением соответствующих способов картографического изображения в цифровой вид и привязка векторных данных к таблицам, в которых хранится атрибутивная информация; 3) выбор основного слоя, содержащего основной массив данных; 4) анализ полученных данных.

Картографический анализ размещения усадеб показал, что они в большинстве случаев привязаны к речным долинам. Поэтому каждому типу размещения был присвоен свой условный знак (рис. 1).

Типы размещений

на небольших реках и ручьях
на временном водотоке
на равнинах (слабоволнистых и холмистых)
в местах слияния рек
на крупных реках
на берегах озер

Рис.1. Размещение усадебно-парковых комплексов Центрального федерального округа. Фрагмент рабочего окна (MapInfo). На рисунке показаны два вида окна *Информация*.

В качестве основного слоя работы был выбран «Положение_Усадьбы». В указанном слое была задана структура, соответствующая решаемым задачам в исследовании. Так, в общем массиве информации, можно выделить 3 блока:

местонахождение, современные составляющие и окружение, современное использование (табл. 1).

Таблица 1

Структура слоя «Положение_Усадьбы»

Местонахождение	Современные составляющие	Современное использование
1. Название 2. Адрес (область, район, населенный пункт) 3. Период застройки* 4. Уездный центр 5. Местоположение	1. Парк 2. Сад 3. Водоем (пруд или гидросеть; естественный, искусственный или смешанный) 4. Постройки 5. Окружение (с\х, лесные угодья и проч.)	1. Категория охраны (федерального значения, регионального и местного (муниципального). 2. Современное использование 3. Наличие обмерочного плана, схемы

Для просмотра атрибутивных данных в виде текста используем табличное представление в окне Список. Так, чтобы посмотреть таблицу «Положение_Усадьбы» в окне Список, необходимо выполнить команду «Окно → Новый список» (рис. 2):

Название	Адрес	Период	Уезд	Парк	Сад	Водоем	Постройки	Школа	Пашн	Луг	Лес	Катог_охраны	Совр
☐ Игнатовское	Калужская обл., Тарусский р-н, 5 км от Тарусы	1	Таруса	фрагменты рег лип парка	нет	4 каскад пруда в овраге, земл. дамб	руины флигеля	нет	-	+	-	не установлена	забрс
☐ Ильинское	Калужская обл., Тарусский р-н, около г. Та	1	Таруса	ост. пейзаж. лип. парка, кон. 18 в.	ост. плод. сад	-	кухонный флигель			+		региональная	
☐ Истомино	Калужская обл., Тарусский р-н, 7 км от г. Т	1	Таруса	заросш. 18-19 вв.	-	река Таруса	дом, церковь, хоз. здания			+		региональная	

Рис. 2. Атрибутивные данные таблицы «Положение_Усадьбы». Фрагмент.

Для анализа пространственного размещения площадок строительства усадеб в разнообразные исторические периоды, мы сформулировали разнообразные запросы к таблице «Положение_Усадьбы», выбрав колонку «Период застройки» и сформулировав логические выражения.

Например, нас интересовало размещение усадебно-парковых комплексов в период с 1762 г. по 1812 г., что соответствует первому этапу застройки территории Центральной России усадьбами. Для этого мы выбираем необходимую колонку (в данном случае это «Период застройки») и оператор «=». В результате получается такое выражение: «Период застройки=1» (рис. 3).

Анализ времени формирования усадеб, на которое ссылаются авторы разнообразных источников, показал, что представляется возможным выделить несколько этапов застройки Центральной России усадьбами: 1) 1762-1812 гг.; 2) 1812-1861 гг.; 3) 1861 г.-нач.XX века. В поле «Период застройки» для каждой усадьбы стоит соответствующий номер этапа застройки. При этом большинство усадеб возникло до 1762 г., но перестройка на «классический манер» могла начаться значительно позже.

Результаты запросов можно сохранять в виде таблиц и просматривать в окнах **Карта**. Для этого нужно слой, содержащий созданную временную таблицу выборки (обычно Query), открыть в текущем рабочем окне (рис. 4).

В целом на основании данных, содержащихся в таблице «Положение_Усадьбы» стало возможным определить набор составляющих усадьбы, а также проанализировать степень сохранности и современное состояние культурного ландшафта усадебно-парковых комплексов.

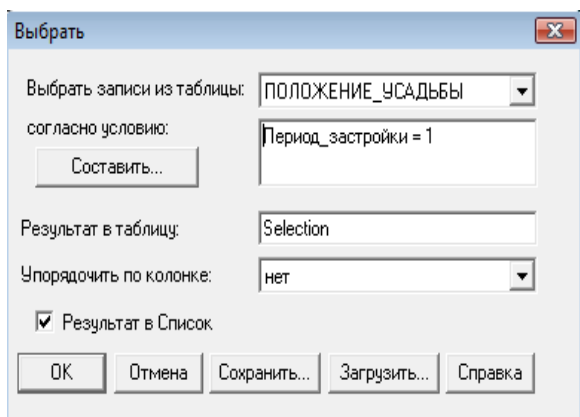

Рис.3. Вид окна **Выбрать**

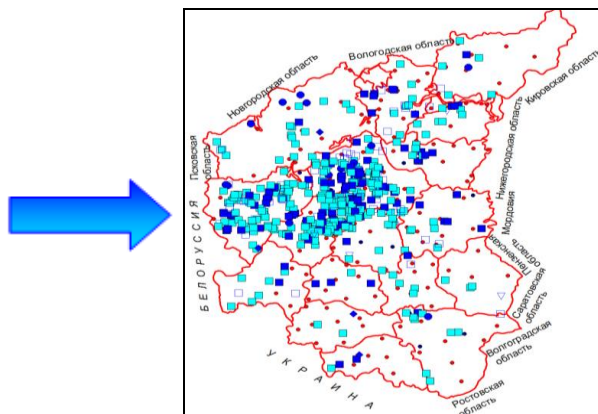

Рис.4. Отображение результата запроса на окне **Карта**

Как показало наше исследование, использование ГИС-систем обеспечивает широкий охват различных признаков культурного ландшафта, таких как составляющие и окружение, что может быть дополнительным признаком подразделения типа культурного ландшафта. Такая гибкость обеспечивает разнообразие как исследований, так и выходного материала: от иллюстраций распределения данного типа культурного ландшафта до современного состояния и использования территории.

Список использованных источников: 1. Колбовский Е.Ю. Исследование культурных ландшафтов средствами исторических геоинформационных систем: опыт Великобритании // Ярославский педагогический вестник. 2011. № 2. Том III (Естественные науки). География и экология. С. 119-126. 2. Ренес Х. Европейское измерение: идентификация культурного ландшафта в других странах Европейского Союза // Культурно-ландшафтные информационные системы в Германии. Идентификация-Сохранение-Презентация / пер.с.нем. яз. Бонн. 2008. 220 с. – URL: – old.heritage-institute.ru/images/1/16/Renes.pdf. 3. Федеральный закон от 25 июня 2002 г. N 73-ФЗ «Об объектах культурного наследия (памятниках истории и культуры) народов Российской Федерации»: [Принят Государственной Думой 24 мая 2002 г., с изменениями и дополнениями от 27 февраля 2003 г., 22 августа, 29 декабря 2004 г., 3 июня, 31 декабря 2005 г., 18, 29 декабря 2006 г., 26 июня, 18 октября, 8 ноября 2007 г., 13 мая, 14, 23 июля 2008 г.] – URL: – www.spnasledie.ru/regulatory/certificates/federal/42.htm.

ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ «ДЕМОГРАФІЧНИЙ КАПІТАЛ» В СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Найважливішою передумовою економічного, інтелектуального, політичного розвитку будь-якого регіону є демографічний фактор як самостійна складова його фундаменту. Зміна ролі людського капіталу, перетворення його з витратного фактора в основний продуктивний і соціальний фактор розвитку, призвело до необхідності формування нової парадигми розвитку, в рамках якої людський капітал зайняв провідне місце в національному багатстві [5]. Людський капітал в широкому визначенні – це інтенсивний продуктивний чинник розвитку економіки, суспільства і сім'ї, що включає освічену частину трудових ресурсів, знання, інструментарій інтелектуальної і управлінської праці, середовище проживання і трудової діяльності, що забезпечують ефективне і раціональне функціонування людського як продуктивного чинника розвитку [7].

Людський капітал — це складне структурне утворення, загальний термін фактора виробництва; це найбільш повна характеристика усіх здібностей до праці, які має особа, колектив, суспільство. Розглядаючи суспільно-географічні процеси потрібно звертати особливу увагу на ресурси праці в кількісному і якісному відношенні [1].

У літературі у другій половині ХХ ст. з'явилася теорія людського капіталу, яка є складовою частиною широко розповсюдженої на Заході загальної теорії економічного зростання. Ця теорія започаткована і розвинена у роботах учених Шульца Т., Беккера Г., Блауга М. Подальше поглиблення теорії людського капіталу відбулося в 60-х роках у роботах англійських економістів Боулса С., Бен-Порета Й. та інших, які роблять акцент на набутті, оновленні та удосконаленні якісних характеристик людини, через освіту, підготовку кадрів і медичне обслуговування. Людський капітал розглядається як сукупність якостей, які визначають продуктивність праці і можуть стати джерелами доходу для людини, сім'ї, підприємства і суспільства [1, 3]. Цими якостями є здоров'я, природні здібності, освіта, професіоналізм, мобільність. Ці характеристики, що використовуються в науковій літературі для визначення можливостей ефективної праці розширює поняття «трудоий потенціал». У 80-х роках поява терміну «трудоий потенціал» істотно потіснила традиційну категорію «трудоі ресурси». Разом з тим, деякі автори, досліджуючи трудоий потенціал, не достатньо глибоко дослідили його суть, взаємозв'язок з іншими категоріями. Це, в свою чергу, привело до розбіжностей у понятійному апараті даної тематики [3].

Трудоий потенціал є складним суспільно-економічним явищем, яке має свою структуру, просторову і часову орієнтацію, перебуває в кожний даний момент одночасно в різних формах. Трудоий потенціал людини є частиною

його потенціалу як особистості, тобто по відношенню до індивіда трудовий потенціал – це частина потенціалу людини, який формується на основі природних даних (здібностей), освіти, виховання і життєвого досвіду [1].

Сучасні вітчизняні економісти Л. Г. Чернюк та Д. В. Клиновий, відокремлюючи поняття «трудові ресурси», «трудовий потенціал» «людські ресурси», «людський капітал». Автори відзначають, що трудові ресурси це частина населення суспільства, яка має необхідний фізичний розвиток, здоров'я, освіту, культуру, здібності, кваліфікацію та професійні знання для суспільно-корисної діяльності та відноситься до певної вікової категорії – працездатного віку. При цьому потенціал трудових ресурсів є соціально-економічною категорією: в кількісному відношенні – можливості суспільства щодо залучення до праці населення різної статі і віку; в якісному відношенні — його реальні та потенційні можливості щодо реалізації через участь в суспільно-корисній праці сукупності особистих здібностей та якостей працівників. Поняття «людські ресурси – це крім трудових ресурсів (працездатного населення в працездатному віці), ще й частина населення суспільства, яка є в змозі обмежено приймати участь в економічній діяльності, за певних обставин може отримати необхідний фізичний розвиток, здоров'я, освіту, культурний набуток, здібності, кваліфікацію та професійні знання для суспільно-корисної діяльності, а також є працездатною за межами працездатного віку». Категорія «людський капітал» відображає здібності, навички праці, економічну активність, здоров'я населення; відображає максимально можливу потенційну сукупну продуктивність робочої сили, яка є невідривною від певних конкретно-історичних, політичних та соціально-економічних умов існування людей – носіїв робочої сили [4, 6].

Людський капітал не правомірно ототожнювати з трудовим потенціалом і слід їх відрізняти. Якщо на рівні індивідуума у дефініції «потенціал» закладені генетичні можливості (абсолютний зір, математичний дар та інше), то у дефініції «трудовий капітал» – творіння самого себе (як при допомозі закладеного потенціалу, так і всупереч йому) за рахунок надбання знань, навичок і досвіду. Тож, реалізований трудовий потенціал перетворюється у людський капітал [2].

Багатогранність, комплексність і складність категорії «людський капітал» дає підставу для виділення великої кількості різноманітних складових, і головною із них, яка є основою формування є саме демографічна, адже саме населення є основою людського капіталу. Основою демографічного капіталу зазвичай виступає статево-вікова структура населення, яка обумовлює його кількісні характеристики та якісний потенціал. Виходячи із особливостей статево-вікової структури населення, можна робити достатньо обґрунтовані припущення про майбутні тенденції демографічного розвитку [5].

Демографічний капітал перебуває під впливом процесів відтворення населення (рівень народжуваності, смертності, дитячої смертності, темпи зміни поколінь, статево-вікова структура населення, очікувана та реальна тривалість життя населення, кількість зареєстрованих шлюбів та розлучень); стану здоров'я (захворюваність населення, кількість вперше зареєстрованих захворювань, розповсюдженість та швидкість розповсюдження захворювань,

рівень інвалідизації, наявність хронічних захворювань, суб'єктивна оцінка стану здоров'я); відтворення ресурсів праці (демографічне навантаження, тривалість трудового життя, кількість хворих на професійні захворювання, травмованих, чисельність загиблих на виробництві); міграційні процеси (кількість громадян, що приймають участь у міграційних процесах, міграційна мобільність населення, готовність до переїзду, показники міграційного приросту, ефективності міграції, валового обігу) тощо [2, 3, 5].

Розуміння і обрання демографічного капіталу у якості головного чинника розвитку буквально диктує системний та комплексний підхід при розробці концепції або стратегії розвитку та ув'язки з ними всіх інших приватних стратегій і програм. Ядром демографічного капіталу, звичайно, був і залишається людина, але нині – людина освічена, творча та ініціативна, володіє високим рівнем професіоналізму. Сам же демографічний капітал визначає в сучасній економіці основну частку національного багатства країн, регіонів, муніципальних утворень і організацій.

Список використаних джерел: 1. Богиня Д.П., Грішнова О.А. *Основи економіки праці: Навч. посібник* – К.: Знання-Прес, 2000. – 313с. 2. Гальків Л.І. *Людський капітал: базисні поняття та концептуальні положення* / Науковий вісник НЛТУ України . – 2008, вип. 18.9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/18_9/187_Galkiw_18_9.pdf 3. Злупко С.М., Раденький Й. І. *Людський потенціал, зайнятість і соціальний захист населення в Україні: Навч. посібник* / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л. : Видавничий центр ЛНУ ім.І.Франка, 2001. – 192 с. 4. Курач Т.М. *Якість людського потенціалу (постановка питання, орієнтація дослідження)* // Український Географічний Журнал. – 2005. – №2. – с.50. 5. Сегіда К. *Статеві-вікова структура населення м. Харкова як основа його демографічного капіталу* / К. Сегіда // *Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний збірник наукових праць*. – Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2012. – Вип. 13 (2). – с. 62 – 65 6. Чернюк Л.Г. Клиновий Д.В. *Економіка і розвиток регіонів (областей) України. Навчальний посібник*. – Київ: ЦУЛ, 2002. – 644 с. 7. Яковенко Р.В., Козенко Р.О. *Проблеми та перспективи розвитку людського капіталу* / *Наукові праці КНТУ. Економічні науки*, 2010, вип. 17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/stat_17/67.pdf

УДК 911.3

Є.В. Шпак

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, ст. викл. К.Ю. Сегіда
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

СТАТИСТИЧНА ПОВЕРХНЯ ЯК СПОСІБ ВІДОБРАЖЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЄЮ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Актуальність обраної теми дослідження полягає у тому, що електроенергетика забезпечує потреби суспільства: населення, промисловості, транспорту, АПК тощо, у електричній енергії, без якої важко уявити функціонування сучасного суспільства.

Електроенергетичний комплекс України – одна із найважливіших ресурсних та інфраструктурних підсистем, галузей національної економіки, що охоплює виробництво, передачу та розподіл електроенергії [4]. У структурі електроенергетики України абсолютну перевагу мають традиційні типи електростанцій, із переважанням долі АЕС. Електростанція – це промислове підприємство або комплект обладнання для вироблення електроенергії з різних форм первісної енергії [2].

У цій роботі виконано спробу дослідження рівномірності розподілу виробництва електроенергії на території України. Дослідження проводилося за допомогою складання статистичної поверхні методом інтерполяції та подальшої прив'язки цієї поверхні до території України. В якості опорних точок використані точки перетину меридіанів та паралелей з цілим значенням показника градусів (тобто без хвилин та секунд). До кожної з цих точок були присвоєні коефіцієнти, створені власноруч. Кожен з них відображає рівень виробництва електроенергії у певній точці території України.

В обрахунках коефіцієнтів використовуються параметри усіх традиційних електростанцій України, енергетична потужність яких досягає 20 МВт. В якості даних виступають відомості про потужність електростанції та її географічні координати [3].

Обрахунки проводилися за формулою:

$$k_i = \sum_{j=1}^n \frac{N_j}{l_{ij}} \quad (1), \text{ де:}$$

k_i – коефіцієнт, що характеризує рівень виробництва електроенергії у певній географічній точці;

N_j – енергетична потужність електростанції;

l_{ij} – відстань між точкою коефіцієнту та електростанцією;

i та j – індекси певної точки коефіцієнту та електростанції відповідно.

Відстань від точки коефіцієнту до певної електростанції визначається за допомоги теореми Піфагора за формулою:

$$l_{ij} = \sqrt{(\varphi_i - \varphi_j)^2 + (\lambda_i - \lambda_j)^2} \quad (2) \text{ де:}$$

l_{ij} – відстань між точкою коефіцієнту та електростанцією;

φ_j – географічна широта електростанції;

φ_i – географічна широта точки коефіцієнту;

λ_j – географічна довгота електростанції;

λ_i – географічна довгота точки коефіцієнту;

i та j – індекси певної точки коефіцієнту та електростанції відповідно.

Усі проміжні значення коефіцієнту між географічною точкою та кожною електростанцією складаються та утворюють кінцевий коефіцієнт, який значення якого і виступає розмірним параметром поверхні. Як вже було сказано раніше, кожен коефіцієнт прив'язаний до певної точки на території. Разом усі ці кінцеві коефіцієнти утворюють статистичну поверхню, яка в свою чергу є інформативним шаром для карти виробництва електроенергії території України. Основою цієї карти є географічна сітка, контури областей, адміністративні центри, за необхідності – гідрографія тощо. Отже для створення карти розподілу виробництва електроенергії на території України, отримана статистична поверхня накладається на географічну основу карти [1].

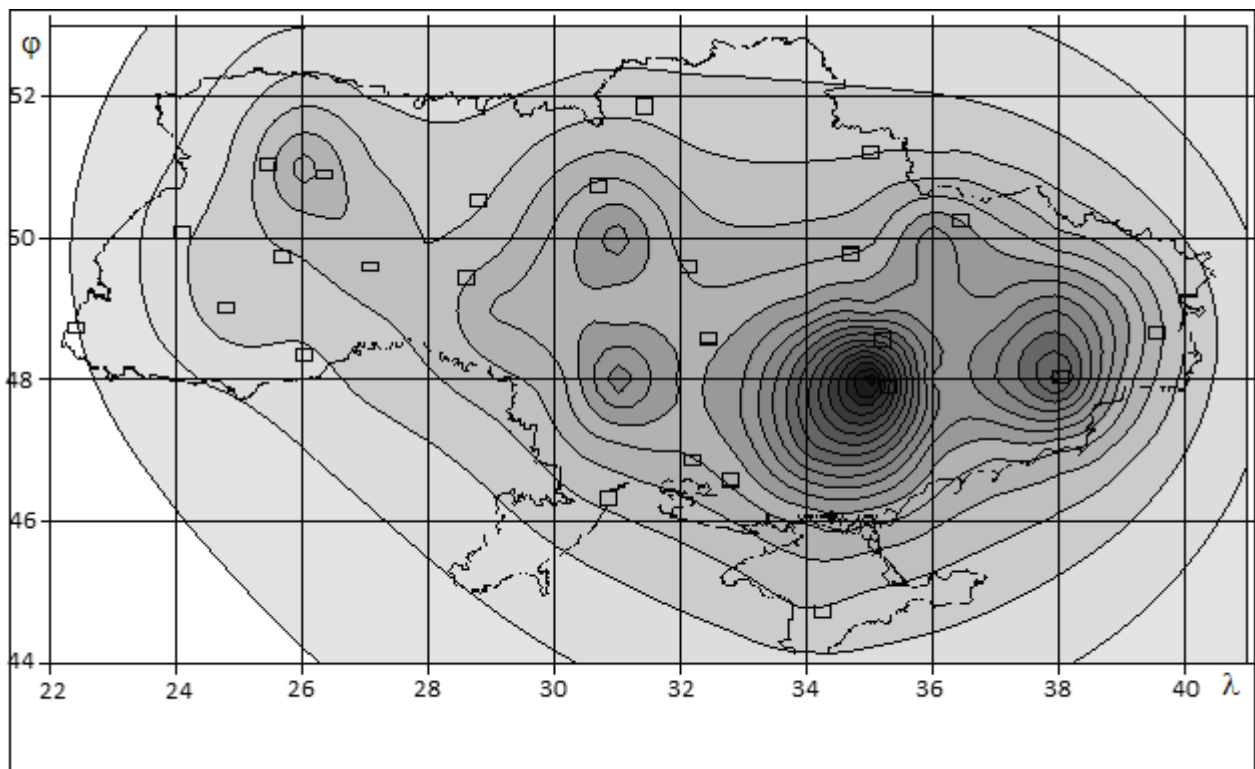

Рис.1. Розподіл виробництва електроенергії в Україні
(побудовано автором за розрахунками за даними [3])

Дивлячись на карту, маємо змогу проаналізувати результати дослідження. Ми маємо можливість виділити основні центри виробництва електроенергії. Неподалік точки з координатами 51° пн. ш. 26° сх. д. знаходиться Рівненська АЕС, біля точки з координатами 48° пн. ш. 31° сх. д. розташована Південноукраїнська АЕС, неподалік точки 50° пн. ш. знаходиться м. Київ, яке споживає багато електроенергії, тому біля нього відповідно і виробляється багато електроенергії. Також варто відзначити значне підвищення коефіцієнту на території Придніпровського та Донецького суспільно-географічних районів. Там знаходяться дуже великі виробники електричної енергії такі, як Запорізька ТЕС та АЕС, Дніпровська ГЕС та інші ТЕС, що виробляють електричну енергію для великої кількості промислових підприємств, що розміщені на цій території. Рекордне підвищення показнику у точці з координатами 48° пн. ш. 35° сх. д. пояснюється також тим, що ця точка розташована у центральній

частині, а за методом дослідження коефіцієнти центральних точок зазнають значного впливу від усіх електростанцій і на заході і на сході.

Також варто відзначити те, що на більшій частині території України область значень досліджуваного коефіцієнту, знаходиться досить високій градації. Це пояснюється тим, що енергосистема України є добре сформованою. Також це є наслідком того, що Україна є експортером електроенергії. Як ми знаємо, переважно більша частина електроенергетики та енергосистеми дісталися Україні ще з радянських часів, у рамках реалізації програми ГОЕЛРО.

Коротко узагальнимо переваги і недоліки даного методу (табл. 1).

Таблиця 1

Переваги і недоліки побудови статистичної поверхні

+	—
дозволяє отримати інформацію про забезпеченість певної території електричною енергією	не враховується експорт та імпорт електроенергії з інших країн
можливість визначити більш забезпечені та менш забезпечені території, центри енерговиробництва	не враховані альтернативні джерела енергії, хоча така можливість існує
аналізувати забезпеченість території України електричною енергією в цілому та окремими регіонами	не враховуються магістральні ЛЕП
можливість регулювати точність дослідження (тобто масштаб сітки)	

Висновок: У даній роботі представлені результати дослідження забезпеченості електроенергією території України за допомоги статистичної поверхні. Була складена картосхема, що відображає розподіл даного показника по території нашої держави. Аналізуючи складену картосхему, відзначимо, що територія має декілька найбільших центрів виробництва електроенергії, кожен з яких відповідає певному центру розселення населення, або промислово-транспортному центру та на даний момент територія України добре забезпечена електричною енергією. В той же час, питання функціонування енергетичного комплексу держави, забезпеченість електроенергією, енергетичні безпека та інші залишаються актуальними, тому потребують подальших досліджень.

Список використаних джерел: 1. Голиков А.П., Черваньов І.Г., Трофимов А.М. Математичні методи в географії. – Харків: вид-во при Харків., ун-ті. 1986. – 143 с.; 2. Стерман Л.С. Тепловые и атомные электростанции: Учебник для вузов / Л.С. Стерман, С.А. Тевлин, А.Т. Шарков; Под ред. Л.С. Стермана. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Энергоиздат, 1982. – 456 с.; 3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; 4. Офіційний сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/>

HOW CAN WE UNDERSTAND THE SENSE OF PLACE THROUGH THE CONCEPTUALIZATION OF REGIONAL IDENTITY?

Introduction: Regional/local identity is a phenomenon where people identify themselves with the social system of a certain region with its people, culture, traditions, landscape, etc. [9]. It is generally agreed that concept of regional identity is complex and hard to define. According to Paasi [8] the concept of regional identity is still unclear, although it has been an important element in geographical research for long time. Theory of institutionalization of regions by Finnish geographer Paasi provides us a useful framework for understanding how regions and regional identity emergence, and are continually reproduced and transformed in and through the practice of individuals and institutions at a variety of spatial levels.

However, Tempelman [11] does not consider this an issue as the question ‘what regional identities do’ is of greater importance and relevance.

Presentation of fundamental material: Authorities and specialists may have, for example, different ideas about the built environment as compared to the way that residents ‘read’ their surroundings. This difference in experience means that regional identities cannot be seen as obvious, objective, ‘natural’ qualities, but are viewed as socially constructed. Thus, identities are constructed by people and changes on views and goals make identities constantly subject to change. Consequently, regional identities are dynamic. For example, the power balance between actors may shift, the feelings for a region may change, new actors may arrive in the region, or new regional functions may be ascribed.

Maslow [7] described the necessities in a hierarchical relationship – in the pyramid of needs. Satisfying needs on the lower level proceeds to the actualization of needs on higher levels. On the first level there are physiological needs, the satisfaction of which is necessary for the organism to function. The need for safety and protection are on the second level. The needs on the first and second level are united with the phrase “basic needs”.

The need to belong follows basic needs and can be considered the strongest social need. Afterwards, when a personality knows where he/she belongs, he/she knows who he/she is, he/she may claim for merits in the society and fulfills the need for his/her own self-realization.

Identity and identification are worked out through issues of belonging and exclusion within some form of communal association [4].

Place is one of the most multilayered and multipurpose key words in current geographical language [3]. Hence ‘place’ is conceptualized flexibility, ad hoc, without any presuppositions of scale, showing a relativist tendency to leave the general meanings of categories open. Place is thus understood contextually (and at

times metaphorically) in relation to ethnicity, class, gender, sexuality, body, self, etc., often in such manner that it becomes one constitutive element in the politics of identity [6]. While location and the 'local' scale have been part of the traditional geographical understanding of place, humanistic geographers did not fix 'place' to any scale but defined it in relation to (localized) human (intersubjective) experience [12].

Evaluation of regional identity by scholars from Russia, former Yugoslavia, Czech rep. and Slovakia: Russian geographer Krylov [5] from Russian Institute for Cultural and Natural Heritage understanding the regional identity by the concept of 'minor homeland'. According to author regional identity is explained as ability and will to live in and to develop the territory (including both local and regional levels of 'minor homeland'). He disputes against a notion that traditional and may by modern Russian folk and urban culture 'a-spatial' (that means the absence of local patriotism and regional cultural contrasts).

The author has substantiated the existence of the cultural trinity of regional identity, i.e., the autonomous aspects of regional identity that characterize society's attitude towards tradition in the different ways. There are transtraditional, traditionalists and supratraditional types of identity. Transtraditional regional identity includes characteristics such as love for native place, city, region, Russian patriotism, etc.

Another interesting article deals with identity through city toponyms. The authors argues [10] that names of street toponyms provide insight into a community's interpretation of its past, determined in relation to individuals, institutions and events. As they claim street terminology becomes a pantheon of meritorious social icons. Mentioned paper will not so much focus on such meanings behind the symbols, but rather on the selection, positioning and shifting of 'name symbols', in this case street names, to convey meanings.

The people's relation to their region as a natural part of their lives has been analyzed by [2]. Identity is the way which either individual or the group of individuals define themselves, feel their existence (uniqueness) and which support their consciousness in the relation to others. Its major focus is given on theoretical and methodological background of the process of formation of regional identity and identity of regions in the areas with considerable concentration of settlements and municipalities with prevailing tourist function. Both identity of regions (their outer and inner image) and appurtenance of residents and tourist (second home owners) with the territory is emphasized.

Interesting contribution to understanding regional identity is introduced in dissertation thesis [1]. - „*Self-governing regions in Slovakia: Identity formation and institutionalization in the context of integration to the Europe of regions*”. This thesis is focused on the research of regional identity that is not a common theme in Slovakia although post-socialism involves not only political and economic transformation but also changes of identity and culture. The main aim is to describe how people living in the Slovak self-governing regions define their identity. Which identity is the most important for them? How proud are they of their self-governing regions? It is true that local and national identities are more important for

inhabitants that regional identity? Significant measure of research in mentioned thesis was concerned in the Slovak society, rather a new research topic in geographic society regarding the ongoing modernization and acquisition of new knowledge. The main purpose was analyzing publications or narratives of the Slovak geographers and geographic departments in self-governing regions through the scale and theme to identify their relation and identity towards various hierarchic levels of territorial-administrative division of Slovakia.

Conclusion: Unfortunately, aspects of socio-cultural character (“soft” factor – identity, attitudes of inhabitants, civic society, culture, etc.) are on the margin of interest in non-Anglo-Saxon geography society. The “sense” of place has been and often is attributed to the space (on different hierarchical levels: place/locality – micro-region – region).

Acknowledgement: The article is part of the grant research project VEGA nr. 1/0325/12. Intra-urban structure dynamics in Slovakia in the first decade of the 21st century.

References: 1. Bucher S. *Samosprávne kraje na Slovensku – formovanie identity a inštitucionalizácia v kontexte integrácie do Európy regiónov /Self-governing regions in Slovakia – Identity formation and institutionalization in the context of integration to the Europe of regions/*. Dizeračná práca. Prešovská univerzita v Prešove: FHPV PU, 2012. – 225 str. 2. Fialová D., Chromý P., Kučera Z., Spilková J., Štych P., Vágner J. *The forming of regional identity and identity of regions in Czechia – introduction to the research on the impact of second housing and tourism*. *Acta Universitatis Carolinae, Geographica*, Nos. 1-2, 2010.- p. 49-60. 3. Harvey D. *Justice, nature and the geography of difference*. Oxford: Blackwell, 1996. 4. Hetherington K. *Expressions of Identity. Space, Performance, Politics*. London: Sage, 1998. 5. Крылов М.П. *Региональная идентичность в Европейской России, М. П. Крылов – М.! Новый хронограф*, 2010. – 240 с. 6. Massey D., Allen J. and Sarre P. *Human geography today*. Cambridge: Polity Press, 1999. 7. Maslow A. *The Theory of Human Motivation*. In: M.T. Matteson, J.M. Ivancevitch (eds.). *Management and Organisational Behaviour Classics*. Illinois: Irvin, 1989. – pp. 369-391. 8. Paasi A. *Place and Region: Regional Worlds and Words*. *Progress in Human Geography* 26, 2002.-pp. 802-811. 9. Raagmaa G. *Territorial identity as a competitive factor in regional economic development*. Draft of paper to was presented at the 39th ERSa Congress August 1999, Dublin, Ireland. Theme: *Regional identities and governance: one Europe or several?*, 1999.-49 p. 10. Stiperski Z., Lorber L., Heršak E., Ptaček P., Górká Z., Kološ A., Lončar J., Faričić J., Miličević M., Vujaković A., Hruška A. *Identity through Urban Nomenclature: Eight Central Eastern European Cities*. *Geografisk Tidsskrift-Danish Journal of Geography* 111 (2), 2011. – p. 181-194. 11. Tempelman S. *Duiken in het Duister: Een Gematigd Constructivistische Benadering van Culturele Identiteit*. *Migrantenstudies* 2, 1999. – pp. 70-82. 12. Tuan Y.-F. *Place: an experiential perspective*. *Geographical Review* 65, 1975. –pp. 151-65.

COMPARATIVE ANALYSIS OF CHOSEN FINNISH AND SLOVAK GEOGRAPHY TEXTBOOKS

Introduction: Important tools in education are teaching materials. Among these materials we can also include textbooks, which have an unsubstitutable role during the educational process. Textbooks have been subject of research for a long time. Researchers ([6], [12], [13], [14], a.o.) have a number of foreign and domestic publications at their disposal that analyze the functions of textbooks, show how to study and evaluate textbooks, how to write and work with them. By closer examination and comparison of the structure of textbooks in Finland, it is possible to detect differences and potential deficits in Slovak textbooks, which can help to create the new proposals for structural changes and their subsequent establishment in practice, not just in textbooks, but also in other study materials, therefore ensure quality growth levels of school education.

Presentation of fundamental material: Creating textbooks, mainly their content, structure and graphics, is trying to adapt to the latest global trends. Textbooks are based on the curriculum content standards, and define and specify the content and curriculum range of the school subject in the specific grade [11]. With evaluating textbooks are explored various elements by using different evaluation methods. Our assessment of the quality of textbooks is limited by the language barrier, so we abandoned our research survey of semantic and syntactic components. We focused on the visual design of textbooks, their content range of thematic units and didactic textbooks ratio. Průcha [11] evaluates textbook according to the level of textbook didactic facilities, which is based on the evaluation of utilization of verbal and visual components range in the textbook. He divides components into three categories: presentation apparatus curriculum, curriculum management apparatus and apparatus orientation in the textbook.

In Finland, there are two major companies focused on writing geography textbooks. One of them is SanomaPro and second one is OTAVA. The objects of comparison and analysis are Finnish OTAVA geography textbooks for the seventh [1], [2], eighth [2], [3] and ninth [4] grade and Slovak geography textbooks for the fifth [9], sixth [5] seventh [10] and the eighth [8] grade in primary schools. These geography textbooks are designed for students at about the same age and the aim of this analysis is to evaluate their outer form, content and didactic demands. The main way of inquiries was done by determination of parameters and characteristics and providing information through interviews.

The comparison of Finnish and Slovak textbooks: While examination of the sub-criteria evaluation of textbooks, we can create an overall picture of the textbook quality, because textbooks are one of the holders of the quality in education. In case

of textbooks survey, we evaluated selected Finnish and Slovak textbooks on our established criteria basis.

Visual design: In evaluating text part, bigger text range has been observed in Slovak textbooks than in Finnish ones. This implies that students in Slovakia are still more oriented on information given in the form of text. Finnish textbooks tend to focus on non-text components which help students develop their creativity, opinions and attitudes, and state their case. While in Finnish textbooks we have the opportunity to watch high non-textual distribution of components, in Slovak textbook *Geografia pre 5. ročník* (where the largest proportion of the image is expected), we can see a significant deficit of the non-text part. The expectation is that for the pupils in lower grades is significantly more necessary visual representation of components to better understanding the topic being acquired. We observed the presence of maps in all textbooks. *Geography textbooks must be based on the map, as a map is alpha and omega of geography, its second language...* [14]. By examining the area efficiency in textbooks, we measured approximately the same values that oscillated around a value of about 60%.

Further issue exploration was the **content and the range** of topics in geography textbooks. When writing the textbooks, Finnish and Slovak authors started with general view of the world, the regional characteristics of the continents, and finally of the characteristics of Finland and Slovakia. In all textbooks, we observed colour thematic units in the content part of the early books. This colour difference helps to better orientation in the book. Finnish and Slovak textbooks describe the same countries in the American continent. Countries of Asia and Africa are well-characterized in Slovak textbooks, as they are divided into different areas by location. Also content of books dealing with Europe is different. Finnish textbooks give the physical and human geography of countries that are similar, or have similar characteristics. Whereas in the Slovak textbooks, Europe is divided into different zones - Central, Western, Northern, Southern, Eastern and Southeastern.

Didactic equipment is the ability of textbooks fulfils its primary function in the process of its use in the classroom and individual work. We focused on components of which the authors had the opportunity to use in creating textbooks. According to the number of verbal and pictorial components, the presentation apparatus curriculum is most highly represented in all Finnish geography textbooks with a coefficient of 92.86%. In the Slovak textbooks is the average occupancy rate of 75%. Coefficient evaluation of the curriculum management apparatus in the textbook is important not only for the teacher but also for students. The average coefficient of Finnish (59.72%) and Slovak textbooks (58.33%) is approximately the same. When measuring the coefficient of using the apparatus orientation, we measured out the same value, 75%, in all geography textbooks.

Coefficient of using verbal components was determined from three previous apparatus. The average utilization rate of verbal components in the Finnish textbooks is 65.74% and in Slovak it is 61.11%.

The best textbooks equipped with visual components are Finnish, 100%. In the Slovak textbooks were measured two different values of 88.89% ([9], [8]) and 77.78% ([5], [10]).

The overall coefficient of didactic equipment is higher in Finnish geography textbooks (74.31%) than in Slovak (66.67%). From whence it follows that the Finnish textbooks are much better equipped than Slovak ones. Among the textbooks examined is the best equipped Slovak geography textbook *Geografia pre 5. ročník* (77.78%). The worst didactic equipped geography textbook is Slovak textbook, *Geografia pre 7. ročník* (52.78%).

Conclusion: By mutual comparison of textbooks, we concluded that the Finnish and Slovak textbooks have nearly identical content, but their workmanship structure is different. This finding suggests that both the Finnish and the Slovak textbooks have some deficiencies, but they also offer the space for their further improvement.

References: 1. Leinonen, M., Martikainen, A., Nyberg, T., Veistola, S., Jortikka, S. *KM Amerikka*. – Helsinki: OTAVA, 2011. – 155 s.; 2. Leinonen, M., Martikainen, A., Nyberg, T., Veistola, S., Jortikka, S. *KM Eurooppa*. – Helsinki: OTAVA, 2011. – 103 s.; 3. Leinonen, M., Martikainen, A., Nyberg, T., Veistola, S., Jortikka, S. *KM Maailma*. – Helsinki: OTAVA, 2011. – 129 s.; 4. Leinonen, M., Martikainen, A., Nyberg, T., Veistola, S., Jortikka, S. *KM Suomi*. – Helsinki: OTAVA, 2011. – 164 s.; 5. Likavský, P., Ružek, I., Vaňková, Z., Ružeková, M. *GEOGRAFIA pre 6. ročník základných škôl a 1. ročník gymnázií s osemročným štúdiom*. – Harmanec: VKÚ, akciová spoločnosť, Harmanec, 2009. – 80 s.; 6. Nogová, M., Reiterová, M. *Kurikulum a učebnice z pohľadu pedagogického výskumu*. – Bratislava, Štátny pedagogický ústav Bratislava, 2009. – 232 s.; 7. Nováková, Š. *Geografické vzdelávanie vo Fínsku – vybrané aspekty systému vzdelávania a analýzy učebníc / Geographical education in Finland – chosen aspects of educational system and textbook analysing/*. Diplomová práca. Prešovská univerzita v Prešove: FHPV PU, 2012. – 131 s.; 8. Ružek, I., Likavský, P. *GEOGRAFIA pre 8. ročník základných škôl a 3. ročník gymnázií s osemročným štúdiom*. – Harmanec: VKÚ, akciová spoločnosť, Harmanec, 2011. – 120 s.; 9. Ružek, I., Ružeková, M., Likavský, P., Bizubová, M. *GEOGRAFIA pre 5. ročník základných škôl*. – Harmanec: VKÚ, akciová spoločnosť, Harmanec, 2009. – 80 s.; 10. Tolmači, L., Gurňák, D., Križan, F., Tolmáčiová, T. *GEOGRAFIA pre 7. ročník základných škôl a 2. ročník gymnázií s osemročným štúdiom*. – Harmanec: VKÚ, akciová spoločnosť, Harmanec, 2010. – 104 s.; 11. Průcha, J. *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média*. – Brno, Paido, 1998. – 150 s.; 12. Průcha, J. *Učení z textu a didaktická informace*. – Praha, Academia Praha, 1987. – 94 s.; 13. Wahla, A. *Strukturní složky učebnic geografie*. – Ostrava, Pedagogická fakulta v Ostrave, 1983. – 84 s.; 14. Zujev, D. D. *Ako tvoriť učebnice*. – Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave, 1986. – 296 s.;

СЕКЦИЯ 2

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

УДК 712(470.325)

Е.Ю. Антоненко

*Научный руководитель – канд. геогр. наук И.А. Киреева-Гененко
Белгородский государственный национальный исследовательский университет*

ЛАНДШАФТНОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ В УСАДЕБНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ КУЛЬТУРНОЙ СРЕДЫ РЕГИОНА (НА ПРИМЕРЕ УСАДЬБЫ МУХАНОВЫХ)

Усадебная организация культурной среды во многом предопределяет региональное развитие. Ведь многие усадьбы являются не только хозяйственно-экономическими и административными, но и культурными центрами. Восстановление памятников архитектуры в наше время олицетворяет возвращение жителям культурно-исторической ценности.

Усадьба – отдельное поселение, комплекс жилых, хозяйственных, парковых и иных построек, а также, как правило, усадебный парк, составляющих единое целое.

Целью работы является анализ современного состояния усадьбы Мухановых; попытка выбрать наиболее рациональное решение при восстановлении усадьбы.

На территории Белгородской области находится 11 усадеб. Сейчас они представляют, в основном, культурно-историческую ценность и используются в качестве музеев, парков отдыха и прочего досуга. К одной из таких достопримечательности сейчас приковано внимание общественности – Усадьба Мухановых села Веселая Лопань (Белгородская область, Белгородский район).

Сегодня до наших дней дошел великолепный особняк, сочетающий в себе черты неоготики и модерна (рис. 1). Внутри сохранились остатки интерьера (рис. 2), такие как старинные печи и остатки декора на потолках. Рядом с усадьбой Мухановых находятся незначительные фрагменты парка. Это поздняя усадьба, сформировавшаяся к началу XX в. знаменита, как образцовое имение Н.Е. Муханова [5]. Долгое время усадьба была заброшена и разрушалась, но парк сохранился довольно хорошо. В настоящее время здание усадьбы ремонтируется (рис. 3).

С Веселой Лопанью связана Тверская линия рода Мухановых, одним из славных представителей которой является Евграф Муханов, известный курский помещик (тогда Белгородская область входила в состав Курской губернии), крепкий хозяйственник, владелец винокурни, паровой мукомольни, овцеводческой и свиноферм. Винокурня существует и в настоящее время под именем Веселолопанского спиртзавода и помимо основной продукции

производит замечательную воду «Благодатный источник». Кроме винокурни в имении производились строительные материалы (кирпич, черепица, цемент), были различные мастерские. Ныне в окружении остатков бывшего образцового парка сохранились главный дом и небольшой флигель.

Рис. 1. Усадьба Мухановых

Рис. 2. Внутри усадьбы

Рис. 3. Реконструкция Усадьбы

В 1902 г. Евграф Муханов построил усадьбу для себя и своих родных и заложил парк с прудом. Остатки этого великолепия мы можем наблюдать и сейчас. Усадебные строения соседствовали с хозяйственным двором и заводской территорией (винокуренного, черепичного и цементно-кирпичного заводов и различных мастерских). Великолепный особняк Мухановых представитель неоготики и модерна. Внутри сохранились остатки интерьера, такие как старинные печи и остатки декора на потолках. Вокруг особняка сохранился фрагмент смешанного парка. Бывшая заводская территория значительно изменена, но используется по первоначальному назначению. В советское время

использовался как многоквартирный жилой дом, 20 лет как пустует, ветшает и поддается разграблению на стройматериалы. В 2004 г. усадебной территории присвоили статус объекта культурного наследия регионального значения [5].

18 февраля 2010 года Белгородской областной Думой принят Закон о родовых усадьбах. Настоящий закон определяет основы организации и деятельности родовых усадеб и родовых поселений на территории Белгородской области. Одним из основных направлений деятельности усадебного хозяйства является возрождение (включая воссоздание бывших, в том числе частично сохранившихся) родовых усадеб и родовых поселений.

Администрацией области планируется реконструкция здания усадьбы Мухановых и открытие детского дома. Поэтому хотелось бы поделиться идеями по благоустройству и ландшафтному планированию территории детского дома. Оформление территории детского дома должно делиться на несколько зон: спортивная и зона отдыха, детская площадка [3]. Зоны отдыха и детская площадка должны быть полностью озеленены. На территории необходимо расположить малые архитектурные формы: скамейки, урны, турники, детские горки. Истинным украшением территории будут являться разнообразнейшие цветочные клумбы. Одним из важнейших элементов оформления участка детского дома будут зеленые насаждения. Они создадут декоративные барьеры между участками. Для этой цели можно использовать низкорослые кустарники [4]. Территория должна иметь ограждение по периметру. За территорией важно разместить для удобства место для парковки транспорта. Дорожки необходимо заасфальтировать. Таким образом, озеленение и благоустройство дворового участка играет важную санитарно-гигиеническую и учебно-вспомогательную роль.

Конечно, для того чтобы разработать полноценный проект мало вышеперечисленного, необходимо полностью изучить территорию и ее структуру, провести детальное изучение объекта. И только на основе исследований, возможно, провести ландшафтное планирование и возрождение родовой усадьбы, как объекта культурного наследия регионального значения.

Список использованных источников: 1. Колбовский Е.Ю. Ландшафтное планирование: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 336 с.; 2 Гостев В.Ф., Юскевич Н.Н. «Проектирование садов и парков» Оникс, 2007. – 320 с.; 3. Николаев В.А. Ландшафтоведение. Эстетика и дизайн. – М.: изд-во Москва, 2003. – 232 с.; 4. Шиканян Т. Ландшафтный дизайн. Своими руками – от проекта до воплощения; 5. Шаги по Белгороду. Реставрация Усадьбы Мухановых [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sanchess-city31.livejournal.com/32707.html>, свободный.

СУЧАСНІ СЦЕНАРІЇ ЗМІНИ КЛІМАТУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РІВЕНЬ ЧОРНОГО МОРЯ

Зміни клімату планети є актуальним питанням, оскільки загальний тренд на підвищення середньорічної температури повітря неодмінно має свої наслідки для різних регіонів Землі. Азово-Чорноморське узбережжя території України не є винятком в цьому питанні.

Метеорологічний та гідрологічний режими напівзамкннутих морів реагують на зміни параметрів клімату по-різному. Дані питання вивчалися за аналізом спостережень за рівнями морів у ХІХ – ХХ століттях (Симонов, Альтман). Останнє узагальнення систематичної гідрометеорологічної інформації на морях проведено українським науково-дослідним гідрометеорологічним інститутом. Дані про кліматичні зміни елементів режиму морів опубліковані в працях Ільїна Ю.П. [1], Липченко І.Д.

Оцінка багаторічних спостережень за змінами основних показників морського клімату (температура води, повітря, випаровування з поверхні води, рівень моря, солоність, швидкість вітру, річковий стік) висвітлюється як суцільний тренд, який можна спів ставити із глобальними показниками зміни клімату планети. Як приклад, для морського узбережжя України на таких пунктах спостережень як Одеса, Севастополь, Феодосія, відмічено загальний тренд підвищення температури від 0,4°C до 0,8° С за останні 100 років (Пуп, 2010 а) [2].

На сьогоднішній день основною причиною глобальних змін клімату вважається підвищення температури нижніх шарів атмосфери, викликане збільшенням кількості концентрації рівня вуглекислого газу в атмосфері. Якщо порівняти графіки зміни температури та концентрації CO₂ в атмосфері, то простежується чітка взаємозалежність (рис. 1).

Графік ілюструє різні коливання температури від 1880 по 2007 роки. З 1890 по 2007 рік температура приземного шару атмосфери зросла на 0,9°C. При цьому з 1890 по 1920 роки, при суттєвих коливаннях по роках спостерігалось незначне її зниження. Різке зростання середньорічної температури повітря почалося з 1917-1918 років, внаслідок якого до 1940 року температура зросла на 0,3°C. Проте вже з 1950 року по 1976, при різких коливаннях відбулось всередньому деяке зниження (на 0,15°C).

Стійкий тренд зростання середньорічної температури з 1976 року продовжується і до наших днів. З 1976 по 2007 роки температура зросла на 0,6°C, якщо перевести цей показник на середній на рік то він становитиме 0,02°C на рік. Однак важливим є те, що на фоні загального тренду, з 1995 року відмічається значне прискорення темпів зростання температури.

За 12 років (з 1995 по 2007 рр) середньорічна температура зросла майже на $0,35^{\circ}\text{C}$, що в цілому становить $0,03^{\circ}\text{C}$ на рік. Таким чином, зазначене вище, свідчить про стійкий тренд зростання температури в XX столітті та на початку XXI століття і, що важливо, її прискорення з 1990 року.

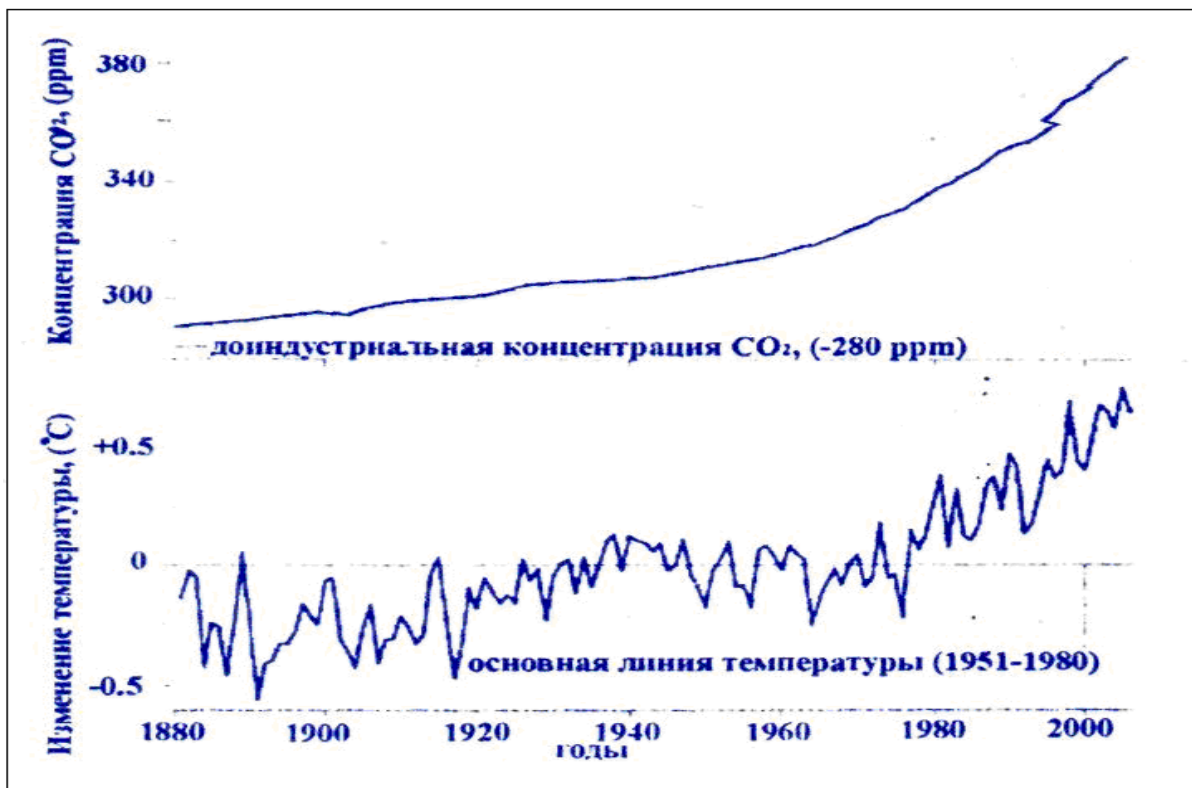

Рис.1. Зміни концентрації CO₂ та її кореляція з середньою глобальною температурою за останні 130 років.[3].

Стійкий ріст температури атмосфери та темпи збільшення концентрації CO₂ почалися із 1976 року і тривають до сьогодні. Цей процес викликав інтенсивне танення льодовиків, потужність яких за останні 50 років зменшилась на 40%. Зміни ж кліматичних показників, які викликані глобальним потеплінням, мають коливальний характер.

Серед причин зміни клімату вченими, окрім підвищення вмісту CO₂, визначаються і співставлення зміни клімату з циклами сонячної активності, впливом космічних факторів та антропогенної діяльності. Основні періоди кліматичних змін співставляються з циклами сонячної активності, особливо це стосується гідрометеорологічних показників в межах Чорного та Азовського морів. Сюди відносяться 11-річний цикл активності Сонця за Швабе та 22-річні цикли Хейєла, а також довго вікові цикли (90- та 180-річний).

В останні десятиліття в Чорноморському регіоні спостерігалися особливо різкі тренди підвищення термічного фону та послаблення вітрової активності. Збільшився приток прісних вод в результаті збільшення опадів та зменшення випаровування (рис. 2)

На основі аналізу графіків можна підвести підсумок залежності регіональних кліматичних змін в Чорному морі не тільки від антропогенного

впливу на потепління, а й від природних варіацій параметрів кліматичної системи, які визначаються як короткі цикли сонячної активності. Основним періодом зміни гідрометеорологічних показників останнього століття є 70-річний цикл, окрім того, значні піки змін параметрів спостерігаються за 95, 173 роки. Найбільш часті зміни в графіках спостерігаються в періоди 22, 34 роки, які абсолютно співпадають із величинами на графіках річкового стоку та опадів. Близькі періоди існують і в рядах показників сонячної активності.

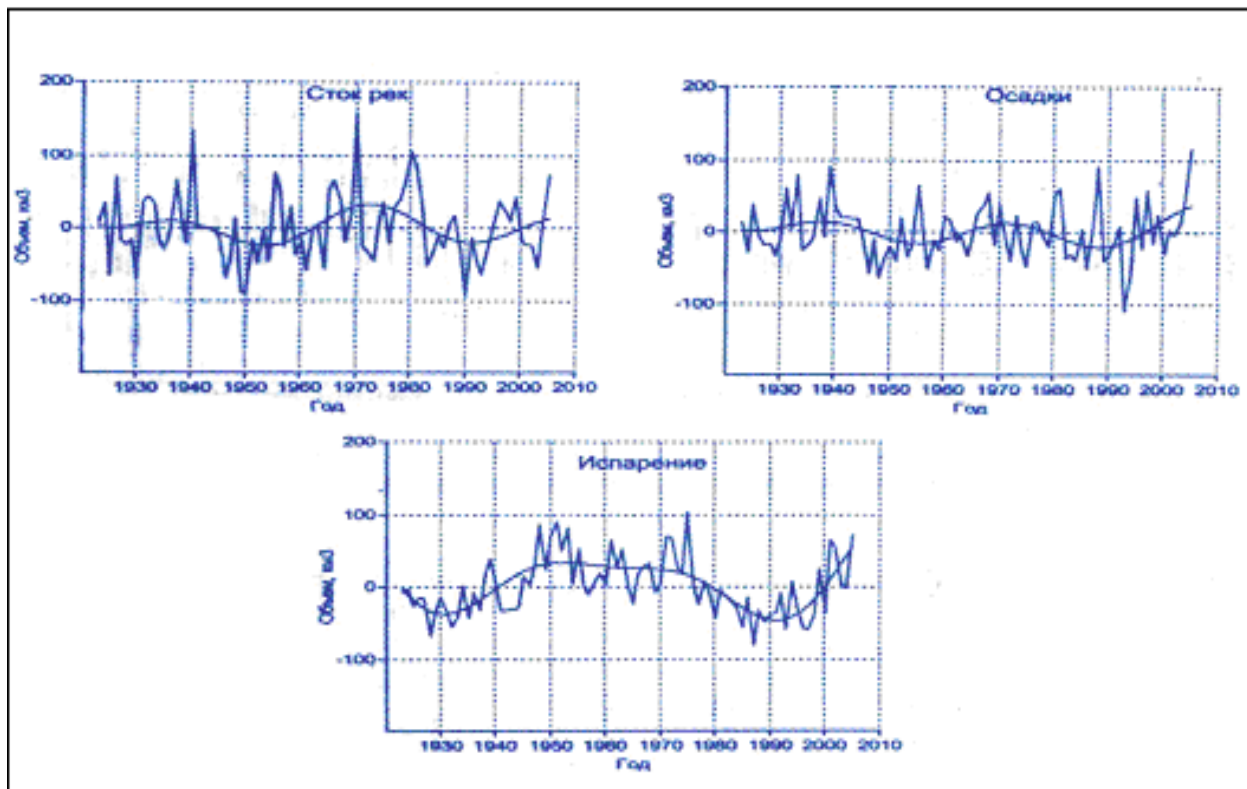

Рис.2. Кліматичні зміни річних об'ємів стоку, опадів та випаровування Чорного моря [1]

Тому процеси кліматичних змін, що відбулися в межах Чорноморського басейну протягом останнього десятиріччя можна пояснити співпадінням фази росту семидесятирічної періодичності з віковими лінійними трендами.

Список використаних джерел: 1. Ильин Ю.П. Климатические изменения гидрометеорологических условий Черного моря // Глобальные и региональные изменения климата. - Киев. - 2011. - С.247 – 254.; 2. Ilyn Y.P. 2010 a. Observed long-term changes in the Black Sea physical system and their possible environmental impacts. in *Climate forcing and its impact on the Black Sea marine biota. №39 in CIESM Workshop Monographs*, ed. F. Briand. Monaco: CIESM. P.35-44.; 3. Видмаченко А.П., Мороженко А.В., Яцкив Я.С. Глобальные изменения климата Земли // Изменение земных систем в Восточной Европе – Киев. – 2010. – С. 254-306.; 4. IPCC. 2007. Intergovernmental Panel on Climate Change report. Cambridge, UK and New York, USA. 1032 p.

ГЕОПОЛІТИЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЇЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

В наш час роль національної безпеки постійно зростає, в першу чергу в якості основної умови існування держави. Сучасне геополітичне становище у світі характеризується нестабільністю, непередбачуваністю, високою ймовірністю виникнення новітніх форм ризиків та загроз. Ефективна система національної безпеки набуває у наш час особливого значення. Вона нерозривно пов'язана зі сталим економіко-політичним, соціальним та інформаційним розвитком будь-якої держави. Держави, які позиціонують себе у якості регіональних та світових лідерів, ставлять національну безпеку і оборону у якості найважливішого пріоритету. Даний підхід дає змогу адекватно сприймати останні тенденції світового розвитку та дієво реагувати на новітні виклики та загрози, які останнім часом посилилися і суттєво видозмінилися [2].

Геополітична безпека – складова національної безпеки, процес упра-вління системою національної безпеки, за якого державними та недержавними інституціями забезпечується встановлення контролю і панування над ресурсами земного, водного, повітряно-космічного, інформаційного (духовно-культурного) просторів держави, регіону, світу. Дуже суттєвими є чинники простору, а також зв'язків суші та моря [1].

Що стосується України, то об'єктами геополітичної безпеки виступають в першу чергу ресурси земного, водного, повітряно-космічного, інформаційного (духовно-культурного) просторів держави. Суб'єктами геополітичної безпеки виступає безпосередньо держава Україна, транснаціональні корпорації, які діють в інтересах України, та окремі індивіди. Слід відмітити також, що суб'єктами для України повинні виступати й особи, які проживають за кордоном. Мається на увазі, що Україна повинна підтримувати наших співвітчизників в інших країнах. І в першу чергу це повинні бути місця традиційної концентрації українського населення. В Росії, наприклад, сюди можна віднести Кубань, деякі райони Сибіру та Далекого Сходу. Держава повинна підтримувати українські громади, створювати можливості навчання рідною мовою, розвивати національну свідомість.

Геополітичне становище держави характеризується її географічним положенням щодо інших держав, політичних організацій та військових союзів [1].

Однією з головних ознак держави виступає політичний простір, а кордони, які відіграють дуже важливу роль у геополітиці, виступають фактором безпеки держави. За твердженням Ф. Ратцеля, кордон є периферійним органом держави і як такий є свідченням її росту, сили або слабкості та змін у цьому організмі.

На думку К. Хаусхофера, кордони не є раз і назавжди даними, вони – живі організми, котрі розширюються і стискаються. Україна виступає яскравим прикладом цього. Наша держава пройшла складний і довгий шлях державотворення, і характеризується в першу чергу тим, що українські землі постійно виступали об'єктом агресії з боку інших держав, які ділили її на частини. Також для державних утворень на території України впродовж історії було характерним неспівпадання її кордонів та межі розселення українського народу [1].

Взагалі прикордонні проблеми для України є доволі нагальним питанням. Ці проблеми періодично загострюються. Як приклад можна навести україно-російський конфлікт через о. Тузла у 2003 році. В даному конфлікті основним об'єктом виступав судноплавний канал у Керченській протоці, через який проходили більшість суден. Також складно розвивалися українсько-румунські відносини. При розділі шельфу між Україною і Румунією у Чорному морі основною причиною виступала наявність великої кількості вуглеводнів на шельфі. Гостро стоять проблеми морського кордону, особливо це стосується кордонів у Азовському морі. Якщо на початку створення Української держави прикордонні проблеми носили в основному етнонаціональний характер, то поступово вони стали носити економіко-політичний характер.

Україна розташована на межі декількох світових цивілізацій: слов'яноправославної, євроатлантичної, мусульманської, де безпосередньо перетинаються інтереси Росії та Заходу. Важливим для України є питання: у сфері чиїх життєвих геополітичних інтересів вона перебуває, з ким українські інтереси співпадають, різняться чи вступають у протиріччя, а отже, з ким можливі добросусідські, партнерські, суперницькі або конфронтуючі відносини [1].

Україна є привабливою тим, що є найбільшою в Європі за територією, багата природними ресурсами та родючими ґрунтами, а також за своїм геополітичним статусом і можливостями є типовою регіональною силою. З огляду на постійно зростаюче населення світу особливо привабливими стають земельні ресурси України, яка має в порівнянні з іншими державами дуже високий аграрно-промисловий потенціал. Зараз дуже чітко простежується намагання деяких країн утискати можливості в першу чергу харчової промисловості, оскільки більшості країн вигідно, щоб Україна була тільки постачальником сільськогосподарської сировини, і з огляду на значне населення, була доволі великим ринком збуту для переробленої продукції.

Можна сказати, що українську геостратегію визначають три головні напрямки, взаємодія яких і визначає зовнішньополітичну орієнтацію держави: євроатлантична, євразійська, чорноморська (або ПСП – Південно-Східний пояс). Усі вони мають досить глибокі історико-геополітичні передумови, що свідчить про їх важливість для існування держави. Вони є традиційними для політичного життя країни. Протягом своєї історії Україна визначалась насамперед у цих напрямках. Жоден із напрямів не може бути для України переважаючим, бо з усіх трьох сторін до нас йшли як загарбники, так і досягнення цивілізації. Взагалі багатовекторність політики є природною для

України. Основним завданням суб'єктів управління національною безпекою повинно бути вміння відстоювати національні інтереси за допомогою використання механізму балансу між цими світовими силами та власними інтересами [1].

Список використаних джерел: 1. Ліпкан В.А. Національна безпека України. Навчальний посібник. КНТ. – 2009. – 576 с. 2. Пивоваров Є. Ю. Модель національної безпеки і оборони Франції: можливості її адаптації до умов України (автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук) / К. – 2010. – 24 с.

УДК 911.3:330.3 (477.83)

І.В. Ванда

Львівський національний університет імені Івана Франка

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕНТРУВАННЯ У РЕГІОНІ (НА ПРИКЛАДІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Актуальність дослідження визначається особливостями сучасного суспільного розвитку світі, окремих державах та регіонах: посилюється розрив між «багатими» та «бідними» територіями, таким чином зростає інтенсивність соціально-економічних явищ на перших названих одиницях. Саме таке традиційне визначення процесу концентрування у суспільній географії [1, с. 90, 6, с. 205] вимагає розгляду його результатів, впливу на геопросторову організацію суспільства.

Поставлене нами *завдання* – висвітлити характеристики концентрування господарства Львівської області, звернувши увагу на кореляцію із фазами економічного розвитку.

Як вимір процесу концентрування пропонується розглядати розміщення населення, зокрема індекс концентрації населення [4]. Використовується формула, типова для суспільно-географічних досліджень [3]. Погоджуємося з важливістю даного параметру, проте в зарубіжній літературі зазначається, що «коефіцієнт локалізації (також відомий як індекс концентрації) – вимірює рівень концентрації *певного явища*, наприклад промисловості, серед низки регіонів» [7, с. 94], а не лише населення. Оскільки сфера наших наукових інтересів охоплює депресивні території, то ми зважили на напрацювання д. г. н. Ф. Заставного, який виділяє як базові показники для оцінки депресивності валову додану вартість [2, с. 34] (яка на субрегіональному рівні не розраховується) та кількість суб'єктів Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) [2, с. 41]. Для початкової розвідки перебігу концентрування у Львівській області ми обрали значення кількості суб'єктів ЄДРПОУ.

Формула для розрахунків набула вигляду: $K_{лок} = 1/2 \sum |X_i - Y_i|$, де $K_{лок}$ – коефіцієнт локалізації, X_i – частка адміністративно-територіальних одиниць у загальнорегіональній кількості суб'єктів ЄДРПОУ, Y_i – частка у площі регіону.

Визначення показника нерівномірності локалізації в низових адміністративних одиницях Львівської області пропонується проводити за спрощеною формулою: розрахувати різницю між часткою суб'єктів ЄДРПОУ та часткою у площі регіону. Результати обчислень, вихідними даними яких є база Регіостат [5], наведено у таблиці 1.

Протягом 1999–2012 рр. Львівщина демонструвала зростання кількості суб'єктів ЄДРПОУ (з 39,6 до 67,4 тис), причому найбільше – у період соціально-економічного пожвавлення 2002–2006 рр. (на 8,0 тис). Відповідно зростала і густота суб'єктів господарювання (з 1,81 до 3,09 од/км²).

Таблиця 1

Динаміка коефіцієнта локалізації суб'єктів господарювання у розрізі Львівської області, 1999–2012 рр.

Територія	Коефіцієнт локалізації				
	1999 р.	2002 р.	2006 р.	2009 р.	2012 р.
Львів	48,95	49,67	50,43	51,78	51,15
Бродівський	-3,71	-3,76	-3,90	-3,86	-3,76
Буський	-2,36	-2,39	-2,47	-2,50	-2,60
Городоцький	-1,70	-1,64	-1,58	-1,44	-1,29
Дрогобицький	1,86	1,89	1,94	2,08	1,76
Жидачівський	-2,52	-2,51	-2,61	-2,69	-2,85
Жовківський	-2,96	-3,03	-2,92	-3,69	-2,95
Золочівський	-2,46	-2,60	-2,69	-3,61	-2,81
Кам'янка-Бузький	-2,48	-2,53	-2,60	-2,41	-2,60
Миколаївський	-1,10	-1,18	-1,14	-1,09	-1,18
Мостиський	-2,49	-2,39	-2,35	-2,30	-2,26
Перемишлянський	-2,90	-2,91	-2,95	-2,91	-2,88
Пустомитівський	-0,76	-0,81	-0,62	-0,30	-0,30
Радехівський	-3,75	-3,84	-3,91	-4,01	-4,14
Самбірський	-1,27	-1,26	-1,49	-1,64	-1,67
Сколівський	-5,44	-5,49	-5,60	-5,55	-5,52
Сокальський	-2,46	-2,70	-2,88	-3,06	-3,16
Старосамбірський	-4,12	-4,14	-4,21	-4,23	-4,31
Стрийський	0,32	0,10	-0,07	-0,18	-0,40
Турківський	-4,41	-4,50	-4,59	-4,64	-4,52
Яворівський	-4,25	-3,98	-3,80	-3,77	-3,70
Львівська область	51,13	51,66	52,38	53,87	52,91

Область протягом досліджуваного проміжку часу характеризується різко нерівномірним розміщенням суб'єктів ЄДРПОУ (коефіцієнт перевищує 40%). Активізація розвитку 1999–2009 рр. супроводжувалася субрегіональною дивергенцією (коефіцієнт локалізації зріс на 2,74). Зміна тенденції – після кризи 2008–2009 рр. (коефіцієнт локалізації зменшився на 0,96).

Інтенсивність розміщення суб'єктів господарювання в межах Львівської області має дуже значну територіальну варіацію: у м. Львові густота

у 64–67 разів перевищує регіональний показник, тоді як у гірських Турківському та Сколівському районах – менша у 5–6 разів. Отримані розрахунки коефіцієнта локалізації мають низку просторових та часових особливостей: лише дві одиниці у 2012 р. мають перевищення частка суб'єктів господарювання над часткою площі: обласний центр та Дрогобицький район (включно з містами обласного підпорядкування Дрогобич, Трускавець, Борислав); посилили своє значення за рахунок швидшого збільшення кількості суб'єктів ЄДРПОУ 8 територіальних одиниць, тоді як у 13 зросла перевага частки площі над часткою суб'єктів господарювання; визначальною складовою регіонального коефіцієнта локалізації та його динаміки є внесок м. Львова; 4) найбільші зміни у вимірі локалізації притаманні для обласного центру (збільшення надвишку над площею на 2,20); прямують до зменшення різниці Яворівський, Пустомитівський, Городоцький, Мостиський, Дрогобицький, Жовківський райони; суттєво змінив позицію з огляду показника локалізації Стрийський район (включно з містами Стрий, Моршин): значення перейшло через нуль, від +0,32 до -0,40; Дрогобицький район суттєво погіршив свою позицію після кризи 2008 р.: за три наступні роки частка суб'єктів господарювання зменшилася на 0,32%; вісім територіальних одиниць Львівщини демонструють зміну показника $\pm 0,1$.

Протягом 1999–2012 рр. у регіоні виділяється два ареали концентрації господарювання: центральний (прильвівський, що включає обласний центр та п'ять районів, який посилює свою роль ядра), та південний (у складі Дрогобиччини, який зберігається поки за інерцією і вага якого зменшується). Зазначимо, що у сучасній геопросторовій організації Львівщини виділяються три соціально-економічні центри: Львів, Червоноград – Сокаль на півночі, та Дрогобич – Стрий на півдні. Тенденція вказує на прямування до моноцентричної територіальної структури, маргіналізацію не лише периферії, а й напівпериферії. Понад третина районів області демонструють дуже повільну зміну показника нерівномірності, переважно у напрямку зменшення відносної кількості суб'єктів ЄДРПОУ. Це є ознакою інерційності та пасивності у їхньому розвитку. Формування ареалу концентрації соціально-економічних суб'єктів навколо Львова, що охоплює п'ять вже згаданих районів, які мають багато спільних суспільно-географічних рис, зокрема чотири з них – прильвівські, три – прикордонні з пунктами перетину кордону, через усі проходять автомобільні шляхи міжнародного значення, мають відносно кращу динаміку соціально-економічного розвитку. Тобто, знову спостерігається прямий зв'язок економічного поживлення та процесу концентрації.

Висновки. Огляд динаміки локалізації суб'єктів ЄДРПОУ Львівщини підтверджує тезу неоінституціоналізму про поляризацію економіки. Область демонструє посилення концентрації у період активізації соціально-економічного розвитку. Зростання нерівномірності розміщення суб'єктів супроводжується появою тенденції до моноцентричної концентрації в регіоні. Обласний центр є фокусом концентрування, до якого входять також сусідні райони успішного господарського розвитку. Суспільно-географічні особливості перебігу концентрування суб'єктів господарювання у Львівській області

підсилюють необхідність реалізації державної регіональної політики, зокрема пошук точок росту, які б активізували локальний соціально-економічний розвиток.

Список використаних джерел: 1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь / Э.Б. Алаев. – Москва: Мысль, 1983. – 350 с. 2. Заставний Ф.Д. Проблеми депресивності в Україні (соціально-економічної, екологічної, демографічної): [монографія] / Ф.Д. Заставний. – Львів: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 348 с. 3. Манак Б.А. Методика економіко-географічних досліджень: [учеб. пособие для геогр. спец. ун-тов] / Б.А. Манак. – Минск: Изд-во "Университетское", 1985. – 157 с. 4. Пилипенко І. Суспільно-географічний процес концентрування та його параметри як засіб делімітації території за ознаками «центр – периферія» / І. Пилипенко // Часопис соціально-економічної географії. – 2008. – №4 (1). – С. 76–80. 5. Регіональна статистика Львівщини [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Головного управління статистики у Львівській області. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2006p/dialog/statfile1_r.asp. – [Перегляд 01.03.2013 р.]. 6. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії: [підручник] / О.І. Шаблій. – Львів: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 444 с. 7. Mayhew S. A Dictionary of Geography / S. Mayhew. – Oxford: Oxford University Press, 2004. – 544 p.

УДК 911.3

А.Д. Виноградова, Н.В. Добровольська
Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. Ю.І. Кандиба
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ВИЯВЛЕННЯ ЗАЛЕЖНОСТІ МІЖ КАПІТАЛЬНИМИ ІНВЕСТИЦІЯМИ В ЕКОНОМІКУ ТА ОБСЯГАМИ РЕАЛІЗОВАНОЇ ПРОДУКЦІЇ ПО МАКРОРАЙОНАХ УКРАЇНИ

Визначення ефективності фінансово-економічної системи, її прямих прибутків, а також залежності обсягів реалізованої продукції від прямого капіталовкладення в економіку держави постає актуальним науковим завданням в умовах ринкової економіки України.

Обсяг реалізованої продукції виступає одним з найважливіших показників якісної та кількісної характеристики ефективності фінансово-економічної системи країни. Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) – вартість відвантаженої за межі підприємства готової продукції (виконаних робіт, послуг), що зазначена в оформлених як підстава для розрахунків з покупцями (замовниками) документах (включаючи продукцію (роботи, послуги) за бартерним контрактом), за винятком непрямих податків (ПДВ, акцизного збору тощо) [4].

На основі аналізу даної кількісної міри, а також показника ВВП, можна зробити висновок щодо рентабельності економіки країни в цілому та окремих її галузей. Рентабельне ведення виробництва та отримання прибутку виступають важливим стимулом розвитку господарств.

Безпосередньо на обсяги реалізованої промислової продукції товарів та послуг впливають капітальні інвестиції – тобто ті, які вкладені в матеріальні та нематеріальні активи, а також в основні виробничі та невиробничі фонди.

Економічні процеси у територіальному вимірі залежать від багатьох, часто невідомих та мінливих факторів. Виявити та дослідити такі зв'язки допомагає кореляційний аналіз, який досліджує взаємозв'язок між величинами, що змінюються.

За допомогою парної кореляція Пірсона (1) було визначено вплив такої факторної величини як капітальні інвестиції за різними видами економічної діяльності (у млн. грн.) та результуючої ознаки – обсягу реалізованої продукції (у млн. грн.) за січень-грудень 2012 року (табл. 1).

$$r_{XY} = \frac{\sum(X - \bar{X})(Y - \bar{Y})}{\sqrt{\sum(X - \bar{X})^2 \sum(Y - \bar{Y})^2}} \quad (1)$$

де, $\bar{Y} = \frac{1}{n} \sum_{t=1}^n Y_t$ — середні значення вибірок

Таблиця 1

Обсяги реалізованої продукції та капітальні інвестиції областей України [1]

Адміністративні одиниці України	Обсяг реалізованої продукції (у млн. грн.)	Капітальні інвестиції (у млн. грн.)
АР Крим	22224,1	17576,8
Вінницька	19906	4901
Волинська	10152,2	3180,2
Дніпропетровська	204968	20456,2
Донецька	222772,7	30068,8
Закарпатська	8643,5	2518,8
Запорізька	77881,6	6261,7
Житомирська	14939,8	2539,2
Івано-Франківська	22818	4976,6
Кіровоградська	12407,9	4376,7
Київська	91494,2	83927,8
Луганська	81013,7	7839,4
Львівська	31981,5	9992,5
Миколаївська	22470,1	4166,4
Одеська	24722,6	13230,3
Полтавська	64548,1	10190,5
Рівненська	14546,6	2671,6
Сумська	20781,6	2695,7
Тернопільська	6870	3159,9
Харківська	60397,6	13516,1
Херсонська	10098,3	2287,9
Хмельницька	15537,4	3282,6
Черкаська	29313,9	3373,4
Чернівецька	3922,8	2131,2
Чернігівська	14182,2	2470,2

Проведення кореляційного аналізу допускає обмежене число спостережень, а саме 3, тому не має можливості проаналізувати взаємозалежність між величинами для однієї або двох адміністративних

одиниць. Через це була застосована альтернативна модель поділу України на макрорайони. В. Поповкін поділяє територію України на 5 макрорайонів: Центральнорайонський (Київська, Чернігівська, Житомирська, Черкаська та Кіровоградська області); Донбас та Нижнє Придніпров'я (Донецька, Дніпропетровська, Луганська, Запорізька області); Слобідська Україна (Харківська, Сумська, Полтавська області); Причорноморський (Одеська, Миколаївська, Херсонська області та Автономна Республіка Крим); Західноукраїнський (Рівненська, Волинська, Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька, Тернопільська, Вінницька, Хмельницька області) [2]. Після обрахування коефіцієнтів кореляції (r) для кожного макрорайону було побудовано картосхему залежності обсягів реалізованої продукції та капітальних інвестицій (рис. 1).

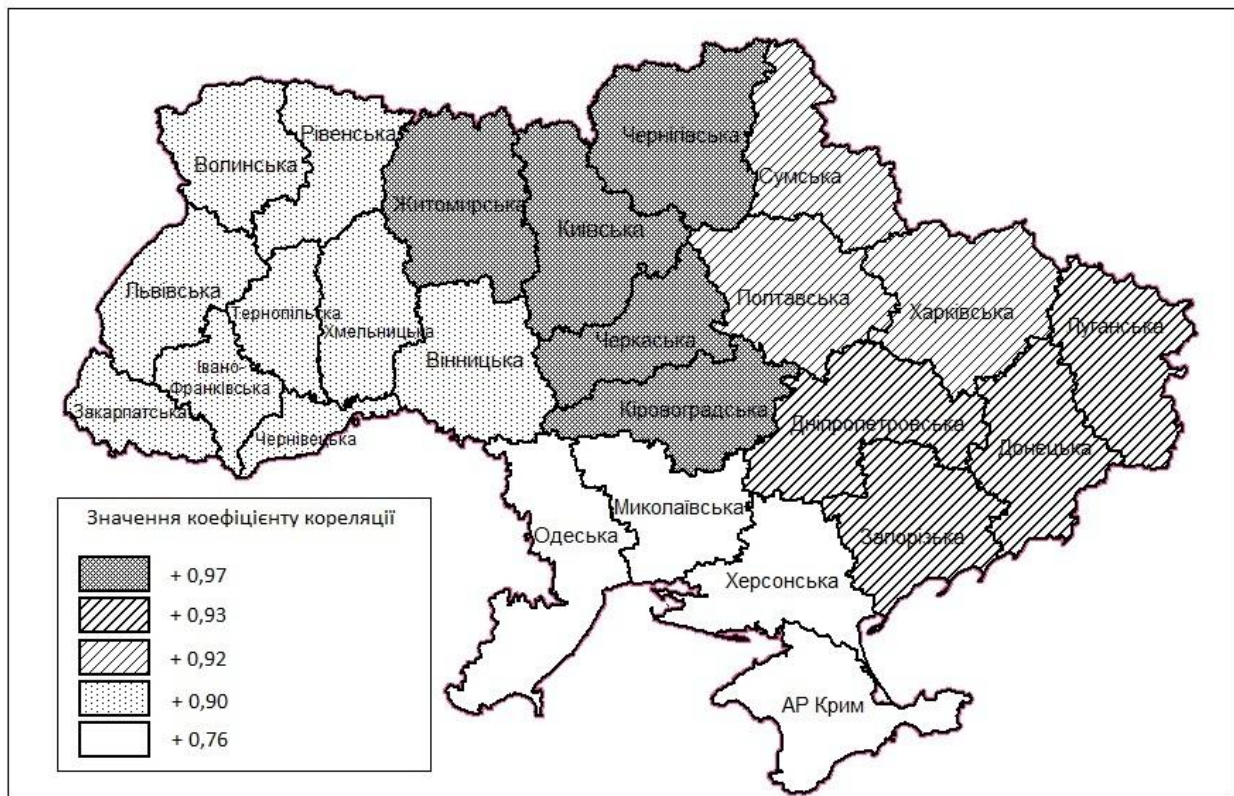

Рис. 1. Залежність обсягів реалізованої продукції та капітальних інвестицій по макрорайонах України (побудовано авторами за даними [1])

Для оцінки кореляційного зв'язку за коефіцієнтом кореляції була використана шкала Чеддока [3] та отримані наступні результати. У Центральнорайонському макрорайоні коефіцієнт кореляції складає + 0,97, що підтверджує дуже тісну залежність між обсягом реалізованої продукції та вкладення капітальних інвестицій. Це зумовлене, головним чином, тим, що до складу Центральнорайонського макрорайону входить Київська область, у тому числі місто Київ, де зосереджується найбільший потік капітальних інвестицій.

Також досить висока залежність між обсягом реалізованої продукції та вкладенням капітальних інвестицій у Придніпровському ($r = + 0,93$), Слобожанському ($r = + 0,92$) та Західноукраїнському ($r = + 0,90$) макрорайонах.

У Придніпровському макрорайоні основним ядром капіталовкладень та обсягу реалізації продукції є Донбас та Придніпров'я, де зосереджена потужна база промисловості України, яка відзначається високою галузевою диверсифікацією. Також Донбас має найбільший обіг капіталу в Україні та найбільший політичний вплив домінуючої політичної партії в парламенті.

Капіталовкладення у промисловість Харківської області та місто Харків, які входять до складу цього макрорайону, складають значну частку із загальної частки капіталовкладень у макрорайон.

У Західноукраїнському макрорайоні на обсяги виробленої продукції впливають такі фактори, як багата сировинна база, висока забезпеченість трудовими ресурсами тощо. Західноукраїнський макрорайон має як значну сировинну базу, так і достатній працересурсний потенціал.

Найменше значення коефіцієнта кореляції у Причорноморському макрорайоні ($r = +0,76$). За шкалою Чеддока це свідчить про сильну взаємозалежність, але значно меншу, ніж для всіх інших макрорайонів України. Тобто це значення показує, що окрім впливу капітальних інвестицій на загальний обсяг виробленої продукції у даних областях простежується помітний вплив інших факторів. Такими факторами можуть бути довготривалі капіталовкладення, які не потребують щорічного оновлення у фінансовому еквіваленті. У південних областях України та АРК, де сфера нематеріального виробництва має більше значення, ніж в інших регіонах, економічний розвиток відбувається на базі, основи якої були закладені у попередні роки.

Таким чином, за допомогою методу кореляційного аналізу було визначено ступінь залежності загального обсягу реалізованої продукції від капітальних інвестицій по макрорайонах України, що підтвердило регіональні особливості економічного розвитку макрорайонів. На підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що капітальні інвестиції за період січень-грудень 2012 року не грають вирішальної ролі в економіці усієї країни. Капітальні інвестиції мають більше значення у центральних, північних та східних макрорайонах, в яких зосереджені міські агломерації, наукові центри та великі промислові райони; в той же час, у західних та південних регіонах існує багато інших факторів, що впливають та визначають обсяги реалізованої продукції.

Список використаних джерел: 1. Державна служба статистики України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. 2. Регіональна економіка та природокористування / за ред. Голікова А. П.: Навчальний посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2009. - 352 с. 3. Чертко Н. К. Математические методы в географии: пособие для студентов геогр. фак. / Н. К. Чертко, А. А. Карпиченко. — Минск: БГУ, 2008. — 202 с. 4. Щукін Б.М. Інвестування / Борис Михайлович Щукін. — К.: МАУП, 2004. — 216 с.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ м. ХАРКОВА: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Місто – це великий населений пункт, що виконує адміністративні, організаційно-господарські, політичні, промислові, транспортні, соціальні, обслуговуючі, культурні, рекреаційні та інші господарські функції [3]. Всі складові міста – населення, просторова впорядкованість і організація міста змінюються в часі, отже, потребують відповідних досліджень. У сучасному динамічному світі поширюються тенденції до збільшення чисельності населення міст. Ці темпи чинять тиск на будь-яку систему міста і, поряд з класичними проблемами раціоналізації земельно-господарського устрою та житлово-комунальними проблемами, постають проблеми екологічної безпеки та економічної ефективності територіальної організації міста.

Соціокультурна ситуація в сучасному місті має тенденцію до ускладнення: з одного боку, засвідчує соціальний прогрес, з іншого – породжує безліч проблем для людини (відчуття стурбованості, тривоги, невизначеності, неспокою) [2]. На сьогоднішній день відбувається переорієнтація підходу до розвитку міст за принципом «місто для людей», а не для розвитку промисловості та торгівлі, які єлише засобами покращення рівня та якості життя населення. Визначення проблем та постановка цілей розвитку міста є актуальними, оскільки зумовлюють зміни в плануванні та управлінні економікою і соціальною сферою міста, а також в прогнозуванні виробництва й споживання різноманітних товарів та послуг. Місто – це складна система, елементи якої взаємопов'язані, отже, вирішення однієї з проблем призведе до зміни в іншій сфері, а тому має проводитись на базі попередніх комплексних суспільно-географічних досліджень.

Проблеми українських міст подібні, незважаючи на їх просторову організацію, тому стратегічні завдання розвитку міст України, мають бути спрямовані на модернізацію системи державного управління та реформування адміністративно-територіального устрою, передбачати пошук новітніх інноваційних моделей управління економічними, соціальними та політичними процесами, що відбуваються у великих містах, адже їх стабільний розвиток стає запорукою збалансованої розбудови держави [1].

Харків вирізняється високим рівнем суспільного розвитку. Це великий науковий і культурний центр, один з найбільших промислових центрів України із власною планувальною структурою, яка характеризується різним ступенем розвитку, виявлення причин диференціації якого за екологічними, демографічними та соціально-економічними ознаками, дають змогу вдосконалення міста, підвищує його престижність на регіональному, так і на

локальному рівнях. Аналіз сильних та слабких сторін розвитку міста дозволить визначити сфери, які потребують найбільшої уваги (табл. 1).

Таблиця 1

Переваги та проблеми міста Харкова (узагальнено і побудовано автором)

Сильні внутрішні сторони (конкурентні переваги)	Слабкі внутрішні сторони (проблеми)
• Зручне географічне положення; • Комунікаційна доступність; • Забезпечення виробництва електроенергії та теплоенергії; • Наявність промислових підприємств, що виробляють конкурентоспроможну продукцію; • Наявність трудових ресурсів; • Низький рівень офіційного безробіття; • Наявність розгалуженої мережі соціальних установ; • Потужний науковий потенціал міста; • Розгалужена система навчальних і шкільних закладів. Наявність наукових установ НАН України. • Розгалужена мережа медичних закладів загального профілю та спеціалізованих медичних установ. Наявність наукових медичних установ АМН України. Достатньо високий рівень кваліфікації медичного персоналу.	• Незабезпеченість населення власним виробництвом окремих видів продуктів; • Зношеність основних фондів підприємств; • Низька інноваційна діяльність підприємств; • Невирішені проблеми в поводженні з твердими побутовими відходами (ТПВ). • Незадовільна якість житлово-комунальних послуг. Від'ємне сальдо природного приросту населення. Високий рівень захворюваності населення, у першу чергу онкологічними та серцево-судинними хворобами. Депопуляція та старіння населення; • Незадовільна якість і висока вартість медичних послуг та ліків. Слабка матеріально-технічна база медичних установ; • Невідповідність професійного рівня трудових ресурсів потребам економіки; • Низький рівень середньої заробітної плати. Низький рівень мінімального розміру пенсій. • Недостатнє використання рекреаційних ресурсів; • Недостатня забезпеченість населення житлом • Низька якість та висока вартість продуктів харчування. • Зниження рівня початкової та середньої освіти. Слабка матеріально-технічна база наукових та навчальних установ і шкільних закладів.

Досягнення сталого розвитку міста та створення належних умов для життя населення можливе шляхом подолання ряду проблем, зазначених вище. Для реалізації стратегічної мети – стійкого суспільного розвитку міста, визначено тактичні цілі і конкретні завдання (рис. 1).

Необхідним є розвиток малого та середнього бізнесу, проведення туристичного брендингу, покращення туристичної та комунальної інфраструктур міста, вдосконалення територіальної структури. Доцільним є переміщення до периферійної зони застарілих крупних підприємств м. Харкова, що мають шкідливий вплив на екологічну ситуацію міста (турбінний, електромеханічний заводи, «Електроважмаш»). На вивільнених територіях Харкова ефективний розвиток мають отримати підприємства, дефіцит яких спостерігається в місті (заклади прикладної науки, конструкторські бюро тощо).

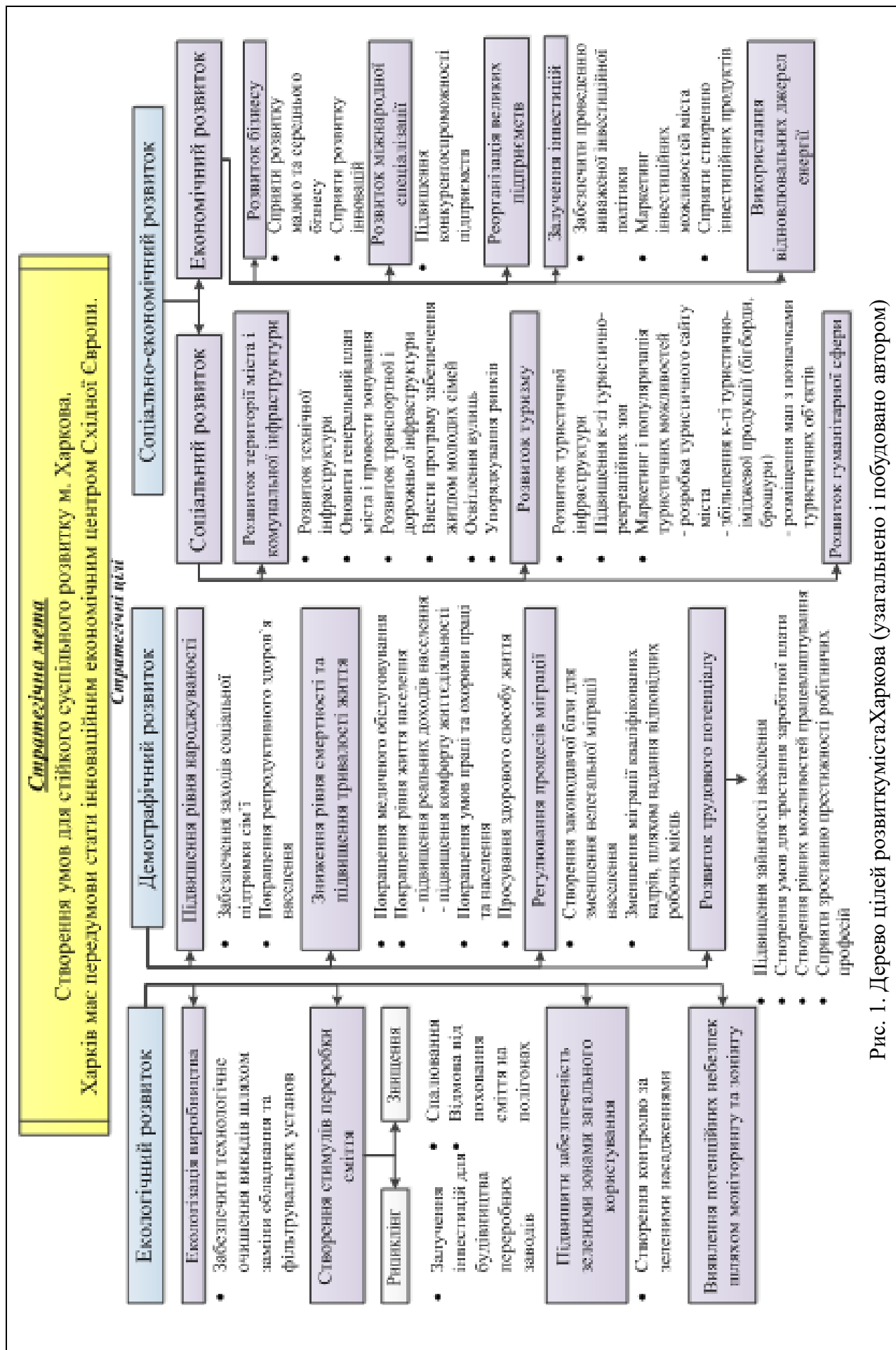

Рис. 1. Дерево цілей розвитку міста Харкова (узагальнено і побудовано автором)

Місто Харків має стати «зручним для життя, а також привабливим для інвесторів» [4]. Окрім цього, потрібно покращувати екологічний стан міста, проводити моніторинг рівня забрудненості та природно-техногенних небезпек, оскільки це спричиняє суттєвий вплив на життєдіяльність населення міста, впливає на його демографічну ситуацію тощо. Щодо останнього, то необхідна модернізація соціальні умови та спонукати населення до вирішення нагальних проблем, зміни соціально-психологічних установок для розвитку демографічного капіталу Харкова.

Під час проведення суспільно-географічного аналізу нами було розроблено дерево цілей міста Харкова, на основі якого було визначено перспективи розвитку міста. Харків має потенціал стати інноваційним та економічним центром Східної Європи, містом зручним для життя. Для всіх районів міста за державної підтримки доцільно розробити програми розвитку направлені на покращення соціально-економічного стану міста. Дане питання поставало при розробці генерального плану міста, проте для розробки програм вирішення проблем, пов'язаних з містом, необхідні комплексні дослідження, в тому числі і суспільно-географічні.

Список використаних джерел: 1. Дридзе Т.М. Ми строим город – для кого: для ведомств или для людей? / Прогнозное проектирование и социальная диагностика / Отв. ред. Т.М. Дридзе. – М., 1991; 2. Коган Л.Б. Быть горожанами. – М., 1990; 3. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження. / Методологія, методи, методика. – Одеса, 2005. – 631 с. 4. Харків: офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.city.kharkov.ua

УДК 911.3

І.О. Дорошенко, Н.В. Добровольська

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. Ю.І. Кандиба
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ГЕОПОЛІТИЧНІ ІНТЕРЕСИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В СИРІЙСЬКОМУ КОНФЛІКТІ

На сучасному етапі розвитку світового співтовариства виникають локальні конфлікти політичного характеру, які продовжують змінювати політичну карту та розподіл геополітичного впливу у світі. На сучасному етапі глобалізації місце глобальних конфліктів зайняли локальні конфлікти, які переважно відображають полюсність геополітичних інтересів. Вони виражаються в непрямому протистоянні двох геополітичних блоків на нейтральній території. Останні конфлікти переважно на Близькому Сході та в арабських країнах демонструють суть геополітичної ситуації у світі, яка сформувалася на підвалинах протистояння двох воєнно-політичних блоків ХХ століття. На думку авторів, особливо важливим є дослідження такого конфлікту, який має місце як незавершений та невирішений на даному етапі, а саме конфлікт у Сирії.

Тому при дослідженні даного конфлікту дуже важливою є характеристика останніх реакцій світового співтовариства та дій міжнародних організацій по врегулюванню конфліктних ситуацій. Необхідним є уникнення спекулятивного підходу для найбільш об'єктивної оцінки даної ситуації. Як предмет дослідження авторами було вибрані конкретні геополітичні інтереси та міжнародна реакція Російської Федерації в сирійському конфлікті.

Офіційною причиною антиурядових повстань та воєнних зіткнень вважається масова незгода населення з багаторічним режимом Башара Асада та вимоги більшої політичної свободи. Саме соціальна несправедливість на загальнодержавному рівні та 50-річне однопартійне правління Баатистів змусили сирійський народ вийти на вулиці з демонстраціями. Також офіційно вважається, що сирійське повстання є частиною Арабської весни – хвилі соціальних та політичних переворотів в арабських країнах, що спрямовані на повалення самодержавства та вимагання більшої політичної свободи. Такою є офіційна позиція світової спільноти стосовно причин конфлікту в Сирії, загальноприйнятою в кожній країні Генеральної асамблеї ООН [1].

Питання врегулювання міждержавних конфліктних ситуацій є актуальним для усього світового співтовариства та світових організацій. Складність врегулювання подібних ситуацій полягає у пошуках мирних та консенсусних шляхів, що містили б у собі заходи задля збереження безпеки світового співтовариства та враховували інтереси місцевого населення. Подібним рішенням може бути резолюція Генеральної асамблеї ООН, прийнята одноголосно всіма її членами без накладань права вето. Цей документ задовольняв би інтереси також і всіх постійних членів Ради Безпеки ООН, таких як Російська Федерація, Китай, США та країни Європи. Два проекти резолюції Ради Безпеки 4 жовтня 2011 року та 4 лютого 2012 року були заблоковані Російською Федерацією та Китаєм, які скористалися правом вето [2]. Тобто, конфлікт продовжує залишатися нерегульованим.

Одну з ключових та найбільш впливових позицій у Раді Безпеки займає Російська Федерація. Ця держава є важливим геополітичним агентом на світовому рівні, а також володіє правом вето як постійний член Ради Безпеки. Російська Федерація мала досить впливові позиції в арабських країнах, в тому числі Близького Сходу та Північної Африки, отримані у спадок від СРСР. Сирія та режим Башара Асада, який є членом правлячої партії Баатистів, що знаходиться біля керма держави близько 50 років, не є виключенням. Сирія є важливим стратегічним та військово-політичним партнером та союзником Російської Федерації на Близькому Сході, тому для цієї держави дуже важливим на даному етапі є збереження цих позицій, тобто збереження режиму Башара Асада та правлячої партії Баатистів. Аналізуючи останні події, пов'язані з прийняттям проекту резолюції Ради Безпеки, слід відмітити, що Російська Федерація ігнорує заклики щодо власного впливу на можливу відставку Башара Асада та виступає категорично проти силового врегулювання конфлікту. Під час блокування першої резолюції 4 жовтня 2011 року представник Російської Федерації в ООН Віталій Чуркін висунув основну причину незадоволення РФ даним проектом. За словами Чуркіна, у проекті не були враховані формулювання

про недопустимість зовнішнього збройного втручання. Він закликає Раду Безпеки продовжити роботу, розпочату РФ та Китаєм, над підготуванням збалансованої резолюції, яка містить життєздатну концепцію врегулювання конфлікту. Такою є офіційна позиція Російської Федерації в ООН [2].

На сучасному етапі розвитку суспільства суб'єкти міжнародних відносин використовують різноманітні засоби та способи діяльності, за допомогою яких артикулюються їх інтереси, в тому числі й геополітичні. Конфлікт у Сирії на даному етапі невизначеності та неврегульованості є абсолютно ідеальним об'єктом для лобіювання власних інтересів на стику з інтересами інших держав та блоків. Саме в подібній ситуації найбільш вагомим є збереження межі між геополітичною війною та проблемою мирного врегулювання конфлікту. Тому надважливим є співставлення офіційної позиції держав, які мають на меті врегулювати конфлікт, з конкретними можливими інтересами цих держав, які можуть відображати причину їх геополітичної зацікавленості у вирішенні конфлікту. Конкретним об'єктом даного аналізу виступає Російська Федерація.

Позиція Російської Федерації стосовно Сирії завжди буде витримана тематикою зовнішньополітичних інтересів цієї сторони. Президент РФ Дмитро Медведєв у вересні 2012 року офіційно оголосив, що РФ продовжить блокувати резолюції Ради Безпеки, якщо в них продовжить фігурувати пункт щодо застосування санкцій [1]. У відповідь президентові, сирійська опозиція виступила численними демонстраціями з антиросійськими гаслами, в яких вони звинувачували російський бік у політичній та збройній підтримці режиму Башара Асада [3]. Державний секретар США Хілларі Клінтон офіційно звинуватила Росію у поставці зброї правлячому режиму в Сирії [2]. Як заявив заступник голови МЗС РФ Геннадій Гатилов, Росія здійснює поставки зброї правлячому уряду, тобто офіційно можна констатувати, що РФ має, перш за все, фінансову зацікавленість у даній ситуації [3]. Проте, при дослідженні цього питання, актуальним є зазначити, що в 1994 р., 2004 р. та 2005 р. РФ та Сирія уклали низку договорів та контрактів, серед яких були й договори щодо воєнної підтримки та поставок зброї в Сирію. Тобто під час розгортання сирійського конфлікту РФ виконує власні контрактні зобов'язання та поставляє зброю лише оборонного характеру, про що неодноразово заявляв Геннадій Гатилов [1]. На противагу цьому, 13 березня 2013 року голова МЗС Франції Лоран Фабіус висунув офіційну заяву, що між Парижем та Лондоном досягнута офіційна домовленість щодо поставок зброї угрупованням сирійської опозиції. За його словами, опозиції необхідна збройна підтримка на противагу режиму Башара Асада, а також, що дані дві держави готові домовитися з ЄС про зняття ембарго з Сирії для реалізування поставок зброї [2]. Проте не йде мова про контрактні зобов'язання, тобто Франція та Англія будуть виконувати поставки, керуючись неофіційними мотивами.

Також за геополітичний інтерес можна вважати й промислово-сировинний аспект. Російські компанії та організації проявляють прямий інтерес до співпраці з Сирією в нафтогазовій сфері. За підсумками проведених тендерів контракти підписали російські компанії «Татнефть» (березень 2005), ЗАТ «Союзнефтегаз» (2005), ВАТ «Стройтрансгаз» (грудень 2005) [3]. Поставки

нафтопродуктів та сировини реалізуються вже протягом 7 років, проте більше року вони забраковані з причини нестабільної політичної ситуації в Сирії.

Укладений у 1994 р. Протокол щодо розвитку торгово-економічного та науково-технічного співробітництва в певній мірі реалізує інтерес Російської Федерації до ринків збуту в Сирії, а також наукового співробітництва між державами [2]. Сирійський конфлікт, у свою чергу, заважає такому співробітництву, тому РФ також і з цього приводу зацікавлена у розв'язанні конфлікту при збереженні правлячої влади, з якою існують налагоджені відносини.

Беззаперечно, що Сирія також є важливим геополітичним опорним пунктом за Близькому Сході для РФ. На півночі розташовується Туреччина, на південному заході – Ізраїль. Ці держави зайняли позицію сирійських опозиціонерів, тому є політичними супротивниками також і РФ, що свідчить про їх політичні відносини з НАТО та США. На сході розташовується Ірак з нестабільною політичною ситуацією, яку мають у колі власних геополітичних інтересів США. Сирія також має вихід до Середземного моря, що в сукупності з вищевказаними особливостями географічного та геополітичного положення робить Сирію дуже важливим стратегічним партнером Російської Федерації на Близькому Сході.

Підсумовуючи, можна окреслити наступні основні принципи та головні положення геополітичних інтересів Російської Федерації в сирійському конфлікті:

- вирішення конфліктної ситуації якнайближчим часом з метою досягнення мінімізації втрат у продуктах стратегічного партнерства;
- розв'язання конфлікту без введення санкцій на територію власного стратегічного партнера – Сирії;
- збереження влади Баатистів та режиму Башара Асада;
- як результат, продовження односторонніх поставок зброї, які зростають з виникненням конфлікту;
- відновлення торговельно-економічних та науково-технічних відносин між державами;
- збереження власних геополітичних позицій у світовому вимірі.

В сучасному вимірі геополітичні відносини між окремими державами, блоками та організаціями визначають загальний політичний та економічний стан країн світу. В даній ситуації безупинно будуть виникати конфліктні ситуації, які будуть ставити по різні боки окремі групи держав, блоків та організацій. Тому надважливим є роз'яснення світовим співтовариством причин виникнення та шляхів розв'язання даних ситуацій, що, у свою чергу, залежить від характеру геополітичних інтересів. Справжні геополітичні мотиви є причиною утворення будь-якого роду політичних ситуацій, і їх дослідження є одним із найважливіших завдань сучасної геополітики.

Список використаних джерел: 1. Офіційний сайт міжнародного агентства інформації та новин. — Режим доступу: — <http://www.reuters.com>. 2. Офіційний сайт міжнародного телеканалу. — Режим доступу: — <http://www.cnn.com>. 3. Офіційний сайт телеканалу НТВ. — Режим доступу: — <http://www.ntv.ru>. 4. Офіційний сайт інформаційної служби BBC. — Режим доступу: <http://www.bbc.co.uk/russian>.

ВЛИЯНИЕ ЗЕЛЕННЫХ НАСАЖДЕНИЙ НА КАЧЕСТВО ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ (НА ПРИМЕРЕ ГОРОДА АСТАНА)

Развитие городов в современном мире это не только концентрация населения, но и рост промышленности и инфраструктуры. В совокупности это приводит к загрязнению и ухудшению окружающей среды, затрудняет оптимальный воздухообмен, а также отрицательно влияет на санитарно-гигиенические условия жизни населения города.

В следствие переноса столицы Казахстана в город Астана создано множество предприятий по озеленению как, самой части города, так и пригородной его зоны. Также начаты работы по созданию зеленой зоны вокруг столицы, благодаря которой улучшится не только экологическая ситуация данной территории, но и повысится уровень эстетической обстановки благотворно влияющей на качество жизни населения.

Природные условия г. Астаны такие, как континентальность климата, жесткость ветрового режима, малая доля плодородных почв препятствуют качественному озеленению столицы. Годовой ход температур воздуха характеризуется устойчивыми морозами в зимний период, интенсивным нарастанием тепла в короткий весенний сезон и высокими температурами в течение короткого лета. В отдельные, очень суровые зимы, температура воздуха понижается до 49-52 градусов, а в летний период воздух может прогреться до 39-40 градусов тепла. Среднее количество атмосферных осадков, выпадающих за год, равно 326 мм., что характерно для зоны недостаточного и неустойчивого увлажнения. Выраженность солонцеватости изасоления, а также близкое залегание засоленных грунтов и минерализованных вод тоже не способствует нормальному развитию растений. Картограмма земель по лесопригодности показывает, что нелесопригодные земли занимают 50-60 % территории города, условно лесопригодные составляют 25-30 % от общей площади, а ограниченно лесопригодные занимают только 20 % площади [1].

Качество и уровень жизни населения взаимосвязанные понятия, каждому из которых трудно дать обособленное определение. В совокупности они образуют социально-экономическую категорию, характеризующую степень обеспеченности физических, духовных, социальных и культурных потребностей людей в обществе и являющуюся основным приоритетом государственной политики любой страны [2].

Индекс развития человеческого потенциала (ИРЧП) рассчитывают на базе следующих показателей: средняя продолжительность жизни; уровень грамотности взрослого (старше 15 лет) населения и совокупная доля учащихся; уровень жизни, определяемый по ВВП на душу населения [3].

В целом же качество жизни населения ряд ученых предлагает определять как результат совокупного влияния на жизнь людей семи главных условий, присущих этому процессу:

- исходный жизненный потенциал самого населения (способность к воспроизводству, национальные и семейные традиции, генетические предпосылки, подвергаемость болезням и т.д.);
- благосостояние (доходы, цены, имущества, денежные накопления и т.д.);
- условия жизни (жилье, система здравоохранения, образования, культуры, свободное время и т.д.);
- информированность (телевидение, радио, мобильная связь, интернет и т.д.);
- социальная безопасность (условия труда, социальное обеспечение и защита, имущественная и личная защищенность);
- качество окружающей среды (чистота воздуха, воды, почвы и т.д.);
- природно-климатические условия (благоприятные или не благоприятные) [4].

Между тем, из перечисленных условий, так или иначе характеризующих качество жизни, по крайней мере два последних условия тесно связаны со средой обитания людей, которую можно облагораживать с помощью лесоразведения и озеленения. Однако эти меры пока официально не учитываются в числе факторов, способствующих улучшению качества и уровня жизни населения.

Полезные свойства зеленых насаждений очевидны, с каждого гектара, занятого деревьями, выделяется в год до 30 кг полезных для человека эфирных масел. 1 га деревьев и кустарников только за один час поглощает весь углекислый газ, выделяемый за это время 200 людьми. В зеленых массивах каждое дерево поглощает в среднем за год 30-40 кг пыли и других твердых частиц, а дерево с богатой лиственной кроной до 68 кг. Деревья очищают воздух от выхлопных газов. Каждое взрослое дерево ежегодно поглощает такой объем отработанных газов автомобилей, который выделяется за 25 тысяч км пробега. Так как город Астана находится в резко-континентальном климате, годовой ход температур воздуха характеризуется устойчивыми морозами в зимний период, интенсивным нарастанием тепла в короткий весенний сезон и высокими температурами в течение короткого лета. Поэтому массивы зеленых насаждений необходимы и для того, чтобы регулировать температуру. Температура воздуха среди насаждений в самую жаркую погоду на 10-12 градусов ниже, чем в районах городской застройки. Причем прохлады обеспечивается не только тенью деревьев. В парках на 15-30% выше влажность, что приводит к снижению температуры воздуха, создает эффект физиологического комфорта для человека.

Над наиболее крупными зелеными массивами в пределах города летом устанавливаются нисходящие токи воздуха. Они увлекают за собой пыль из атмосферы и осаждают ее на кронах деревьев и кустарников. 1 га деревьев хвойных пород задерживает за год 40 тонн пыли, а лиственные – около 100 тонн. Помимо этого зеленые насаждения ослабляют шумовые нагрузки, вызываемые в городах, прежде всего автотранспортом. При правильном

размещении и подборе соответствующих пород лиственных деревьев их крона поглощает до 1/3 звуковой энергии. На озелененных участках микрорайонов запыленность воздуха на 40 % ниже, чем на открытых площадках. Растения образуют летучие биологически активные вещества – фитонциды, убивающие и подавляющие рост и развитие микроорганизмов. Поэтому в парках воздух содержит в 200 раз меньше болезнетворных микроорганизмов, чем на улицах города [5].

Эти факторы доказывают что, зеленые насаждения могут выступать в качестве биоэкологического индикатора состояния окружающей среды и качества жизни населения. Средаобразующая роль лесов и её положительное действие на человека ранее всех оценены и сполна используются в данное время европейскими странами. Однако страны Европы достаточно «обеспечены» лесами, показатель варьируется от 10 до 75%. Совершенно другое значение эти вопросы обретают для «лесодефицитных» стран, к ним относится и Казахстан. Лесистость в таких странах составляет 7-8%.

Озеленение в городе Астана и ее пригородных зонах, не просто облагораживание города и украшение его с эстетической стороны, это деятельность необходимая для улучшения качества жизни населения.

Список использованных источников: 1. Хомутова Л.А. Проблемы озеленения городских районов г. Астаны // Вестник ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2010, №4 2. Баженов С.А. Качества жизни населения: теория и практика / С.А. Баженов. –М.: ЭКОС, 2002. – 178 с. 3. Гусаров В.М. Статистика: учебное пособие / В.М. Гусаров. –М.: ЮНИТИ ДАНА, 2007. – 479 с. 4. Васильев В.П. Качество и уровень жизни населения Российской Федерации / В.П. Васильев. – М.: ЭКОС, 2007. – 117 с. 5. Древесные насаждения в оптимизации техногенной и рекреационной среды // А.К. Поляков, И.Е. Малюгин, В.П. Тарабрин, В.В. Королев – К.: Наук.думка, 1992. – 171 с.

УДК 911.3

А.В. Ємець

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, ст. викл. О.Г. Корнус
Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка*

ГОЛОВНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ ПРОМИСЛОВОСТІ МІСТА СУМИ

Машинобудування є основною галуззю спеціалізації Сумського промвузла. У структурі реалізації промислової продукції найбільша частка припадає на продукцію машинобудування і складає 43,6% на кінець 2011 року [2]. Створення сприятливого середовища для активізації власного промислового та наукового потенціалу у галузі машинобудування є основним напрямком розвитку міста. Обсяги іноземних інвестицій міста Суми, які надходять у галузь машинобудування складають 50,2 % [2].

Основними підприємствами галузі машинобудування є ПАТ «Сумське НВО ім. М.В. Фрунзе», концерн «Укрросметал», ПАТ «Сумський завод

„Насосенергомаш”». Названі підприємства забезпечують майже 70% загального обсягу виробництва промислової продукції та є основними бюджетоутворюючими підприємствами. Протягом 2007–2011 рр. обсяг реалізованої машинобудівної продукції зріс на 102 % (рис. 1) [3].

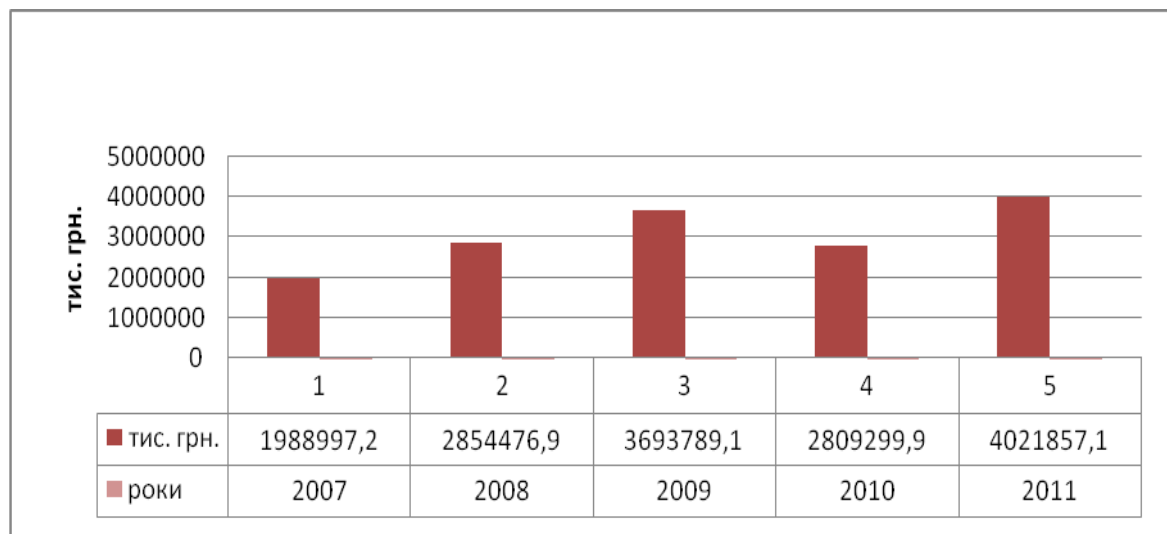

Рис. 1. Динаміка обсягу реалізованої машинобудівної продукції за 2007-2011 рр. (тис. грн.) (побудовано автором за даними [2, 3])

ПАТ «Сумське НВО ім. М.В. Фрунзе» створене у 1896 році. На даний час є одним із найбільших в Європі машинобудівних комплексів з випуску устаткування для нафтової, газової, атомної та хімічної промисловості [1]. Це – містоутворююче підприємство з чисельністю працюючих 14 тис. осіб, яке виробляє компресори та газоперекачувальні агрегати, унікальні види хімічної апаратури, центрифуги, насоси і газову трубопровідну арматуру, установки комплексної підготовки газу. Крім того, на підприємстві зосереджено будівництво «під ключ» (компресорні станції, установки комплексної підготовки газу, блоково-комплектні станції для заправки автомобілів природним газом, спиртзаводи).

Обсяг реалізованої продукції на 2011 р. становить 450 млн. дол. 60-70% продукції йде на експорт. З 2007 р. об'єднання входить у фінансово-промислову групу «Енергетичний стандарт» і підтримує ділові контакти з партнерами в Україні, країнах СНД, Європи, Азії, Африки і Америки.

ПАТ «Сумський завод „Насосенергомаш”», що виникло у 1949 р. на базі цеху центрифуг машинобудівного заводу ім. М.В. Фрунзе, спеціалізується на виробництві насосного обладнання, силових агрегатів і складних гідравлічних систем для різних галузей промисловості, енергетики, металургії, трубопровідного транспорту, водного господарства та ЖКГ, яке виробляє понад 600 найменувань серійної продукції. У 2011 р. завод реалізував продукції на 881,7 млн. грн., що на 573 млн. грн. більше, ніж у 2010 р. Зростання обсягів виробництва склало 285,6%.

Двохтисячний колектив підприємства брав участь у оснащенні насосами енергоблоків Курської, Чорнобильської, Новоронезької, Калінінської,

Ленінградської АЕС, АЕС «Козлодуй» (Болгарія), «Пакш» (Угорщина), «Темелін» (Чехословаччина), «Ловіза» (Фінляндія). На Тяньванській АЕС (КНР) встановлені насосні агрегати машинних залів і систем аварійної безпеки енергоблоків, а на АЕС «Куданкулам» (Індія) – насоси систем безпеки. Підприємством виконало замовлення з поставки комплекту поживних і конденсатних насосів та гідромуфти для парогазової електростанції «Конасіма» (Індія), теплової електростанції «Уонг-Бі» (В'єтнам), насосів для нафтопроводу «Східний Сибір – Тихий Океан» (Росія).

Концерн «Укрросметал» – багатопрофільна компанія, яка об'єднує підприємства, розміщені в Україні, Росії, Білорусі та Казахстані. Розташовані у місті Суми підприємства концерну виробляють компресорні станції та установки різних модифікацій, автомобільні газонаповнювальні компресорні станції, спеціальну кульову арматуру для роботи в агресивних середовищах, маслоочисне обладнання, теплообмінну апаратуру, роторні компресори, насосні та зварювальні агрегати, вузли і запасні частини для більш ніж 2000 типів парових турбін ТЕЦ і ТЕС, продукцію ливарного виробництва.

Разом з тим, машинобудівний комплекс міста Суми наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття зазнав і суттєвих втрат. Найбільш вагомою з них стала зупинка ВАТ SELMI («Сумські електронні мікроскопи»), яке серійно випускало дослідницькі й аналітичні прилади та наукомістке технологічне устаткування та забезпечувало робочими місцями понад тисячу населення. Також зупинилися й дрібніші машинобудівні підприємства міста: заводи ВАТ «Сумсільмаш» – одне з найстаріших підприємств м. Суми, засноване у 1901 р., ДП Сумський ремонтно-механічний завод, авторемзавод, АТ завод «Метал».

Отже, галузь машинобудування, яка визначає спеціалізацію промислового комплексу міста Суми, значною мірою впливає на формування загальнообласних показників, а також на розвиток самого міста у цілому. Подальшому розвитку та підвищенню показників сприятимуть державні та іноземні інвестиції, виважена державна політика та модернізація виробництва з метою розширення ринків збуту та світового визнання.

Список використаних джерел: 1. Леонт'єва Г.Г. Сумський промисловий вузол: [навчальний посібник] / Г.Г. Леонт'єва. – Суми: Вид-во «Слобожанищина», 1996. – 64 с. 2. Соціально-економічне становище м. Суми за 2011 рік (повідомлення Головного управління статистики) / [відп. за вип. Л.І. Олехнович]. – Суми: Головне управління статистики у Сумській області, 2012. – 3 с. 3. Статистичний щорічник Сумської області за 2011 рік. - Суми: Головне управління статистики у Сумській області, 2012.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Важливою основою розвитку суспільства є освіченість населення держави. Навчання і виховання забезпечує подальше становлення особистості, її інтелектуальний, фізичний, морально-етичний, мовленевий, соціальний, емоційно-вольовий розвиток, все це забезпечують заклади освіти. В роки незалежності в Україні почалась перебудова системи освіти з метою підвищення якості та доступності освіти. Міністерство освіти і науки України докладає багато зусиль щодо реформування освітньої галузі. Але все ще залишається багато проблем, особливо в сільських районах.

Донецька область є одним з промислових центрів країни, наслідком цього є значна урбанізація області та переважання великих сіл, але негативні демографічні процеси в 90-х роках ХХ століття спричинили зменшення учнівського контингенту, а вплив економічних та політичних факторів погіршив рівень та умови освіти. До особливостей розвитку освітньої галузі у сільській місцевості Донецької області можна віднести наступні.

1. Спостерігається скорочення кількості дітей у дошкільних та загальноосвітніх закладах. Дана тенденція характерна не лише для сільської місцевості Донецької області, а й для більшості областей України, що пов'язано з рядом економічних, соціальних та інших причин. На рис. 1, 2 зображені дані тенденції, що стосуються дітей у дошкільних та загальноосвітніх закладах.

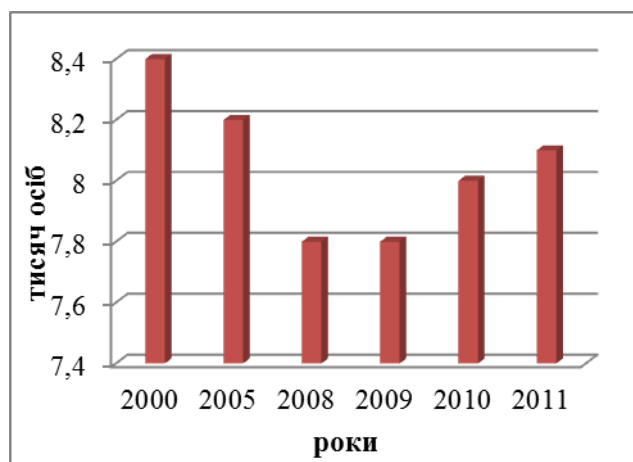

Рис.1. Динаміка чисельності дітей у дошкільних закладах в сільській місцевості Донецької області (побудовано автором за даними [2]).

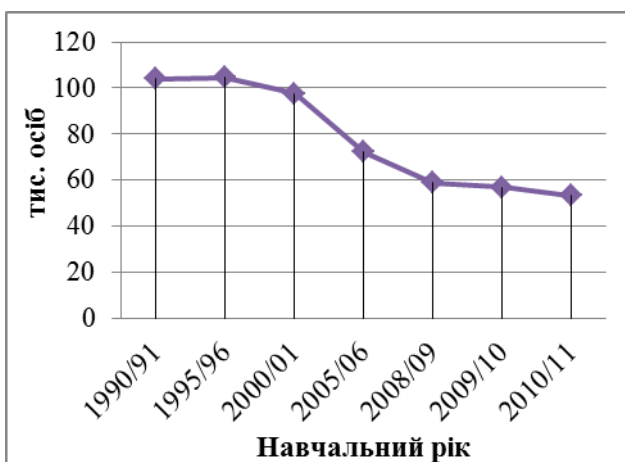

Рис.2. Динаміка чисельності учнів у загальноосвітніх навчальних закладах в сільській місцевості Донецької області (побудовано автором за даними [2]).

Як видно з рис. 1 чисельність дітей у дошкільних закладах була найнижчою у 2008 та 2009 роках після чого почався незначний ріст показників, що можна частково пояснити збільшенням соціальних виплат на дитину в попередні роки і пожвавлення народжуваності. Проте, чисельність учнів у загальноосвітніх закладах з кожним роком зменшується, що може стати причиною вимирання сіл в майбутньому, так як не буде відбуватися заміщення в категоріях населення.

2. Скорочення кількості дошкільних та загальноосвітніх закладів [4] (рис. 3, 4). Значна кількість сільських шкіл та дитсадків, розташовані у не пристосованих та аварійних приміщеннях, збудованих у першій половині ХХ століття. Скорочення чисельності дітей призводить до укрупнення класів та шкіл, невеликі школи та дитсадки закривають, а дітей возять у більші та пристосованіші навчальні заклади.

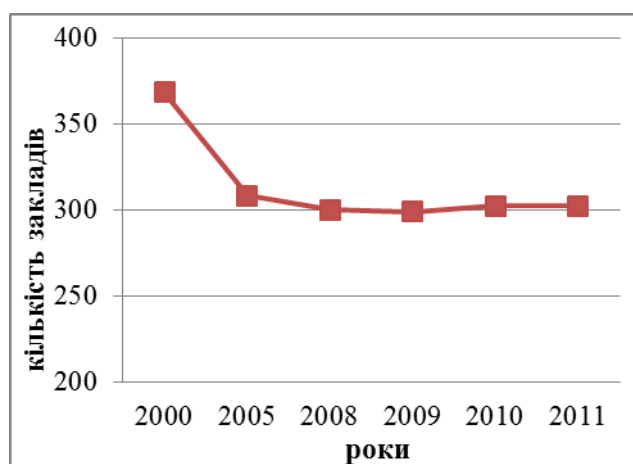

Рис.3. Динаміка чисельності закладів дошкільної освіти в сільській місцевості Донецької області (побудовано автором за даними [1]).

Рис.4. Динаміка чисельності загальноосвітніх навчальних закладів в сільській місцевості Донецької області (побудовано автором за даними [1]).

3. Майже повсюди спостерігається відсутність в сільських районах професійно-технічних навчальних закладів. Дані заклади існують лише в: Амвросіївському, Артемівському, Великоновосілківському, Волноваському, Красноармійському, Мар'янівському, Новоазовському, Олександрівському, Старобешівському, Тельманівському районах, їхня кількість не переважає більше 2 закладів [2].

4. Обмежена кількість спеціальних автобусів для перевезення учнів. Так як в останні часи відбувається укрупнення навчальних закладів, то наявність транспорту є досить важливим фактором, бо без нього учні не завжди можуть добратися до школи, а батьки відвести дитину до дитсадка.

5. Недосконала матеріально-технічна база освітніх навчальних закладів. Старі підручники, матеріально-технічна база, зміст і методи викладання не відповідають актуальним вимогам щодо її якості в сучасному світі. Сучасний і майбутній інтелектуальний потенціал освітньої сфери потребує більше інвестицій, збільшення рівня фінансового забезпечення освітньої галузі [3].

6. Недостатній рівень кваліфікації педагогічних кадрів. Низька заробітна плата та соціальна незахищеність учителів негативно відбиваються на якості освіти, не дозволяють підтримувати на належному рівні кваліфікацію вчителів, залучати до освітньої діяльності молодих випускників ВНЗ.

7. Недостатній рівень роботи з батьками, організації з ними консультативно-просвітницької роботи [4].

В останні роки все помітнішим стає розшарування суспільства, що робить усе менш доступною якісну освіту для все більшої кількості дітей. Бідність переходить у спадщину, і освіта – з її нерівним доступом і поділом на елітні та звичайні освітні заклади стає механізмом відтворення соціальної нерівності. Існує значна кількість різноманітних проблем в освітній сфері, які потребують детальних суспільно-географічних досліджень, виявлення причин та факторів їх загострення з метою розробки заходів їх вирішення.

Список використаних джерел: 1. Офіційний сайт Головного відділу статистики. Режим доступу: <http://www.donetskstat.gov.ua>. 2. Офіційний сайт Головного відділу статистики Донецької області. Режим доступу: <http://www.donetskstat.gov.ua/statinform/nasel.php>. 3. Офіційний сайт Управління освіти і науки Донецької області держадміністрації. Режим доступу: <http://www.osvita.donetsk.ua/>. 4. Програма «Освіта Донеччини 2012-1016 рік». Режим доступу: <http://sovet.donbass.com/?lang=ru&sec>.

УДК 913(477.65)

А.В. Зарубіна, С.С. Пелюховський

Науковий керівник – канд. геогр. наук А.В. Зарубіна

Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Харчова промисловість є провідною ланкою АПК. Вона не тільки забезпечує продуктами харчування населення держави, а й визначає власне розвиток сільського господарства. Зі вступом України в ВТО, наша держава фактично стала повноцінним представником на світовому ринку. Значне місце в експортному потенціалі займає продукція харчової промисловості. За питомою вагою реалізованої продукції харчова промисловість складає 15,1% в загальному об'ємі реалізованої продукції в Україні. За цим показником галузь займає 2 місце після металургії [3]. Актуальними питання для вирішення залишаються реструктуризація галузі та відповідність якості продукції світовим стандартам [1].

Харчова промисловість є однією з найважливіших галузей промисловості Кіровоградської області. Оскільки область є аграрно-індустріальною, а харчова промисловість займається переробкою сільськогосподарської продукції, то вона набула широкого територіального поширення та представлена у всіх районах області та у значній кількості населених пунктів [2].

Загалом, харчова промисловість Кіровоградської області останнім часом стрімко розвивається, це зумовило утворення широкої галузевої структури. Провідними галузями харчової промисловості області є: олійно-жирова, м'ясна, хлібопекарська, борошномельно-круп'яна, цукрова, молочна, макаронна, консервна, кондитерська тощо [2].

Харчова промисловість Кіровоградщини має широку територіальну організацію. Найбільшим вузлом харчової промисловості області є місто Кіровоград. На території даного міста представлені одні з найбільших підприємств області та наявні такі галузі: олійно-жирова, м'ясна, борошномельно-круп'яна, кондитерська, молокопереробна, пивоварна, рибопереробна, макаронна, хлібопекарська. Найбільшу частку займають олійно-жирова, м'ясопереробна, хлібопекарська та борошномельно-круп'яна галузі [2].

Великими центрами харчової промисловості є Світловодськ, Знам'янка, Олександрія, Новоукраїнка, Голованівськ, Мала Виска, Новоархангельськ. На території даних поселень наявні підприємства з виробництва цукру, олії, молока, сиру, борошна, круп, м'яса, пива, макарон, рибних та кондитерських продуктів, хліба та хлібобулочних виробів, безалкогольних напоїв тощо.

Промисловими пунктами харчової промисловості Кіровоградщини є величезна кількість населених пунктів, які спеціалізуються на виробництві певної однієї галузі, в той час як наявні й інші супутні галузі харчової промисловості [2].

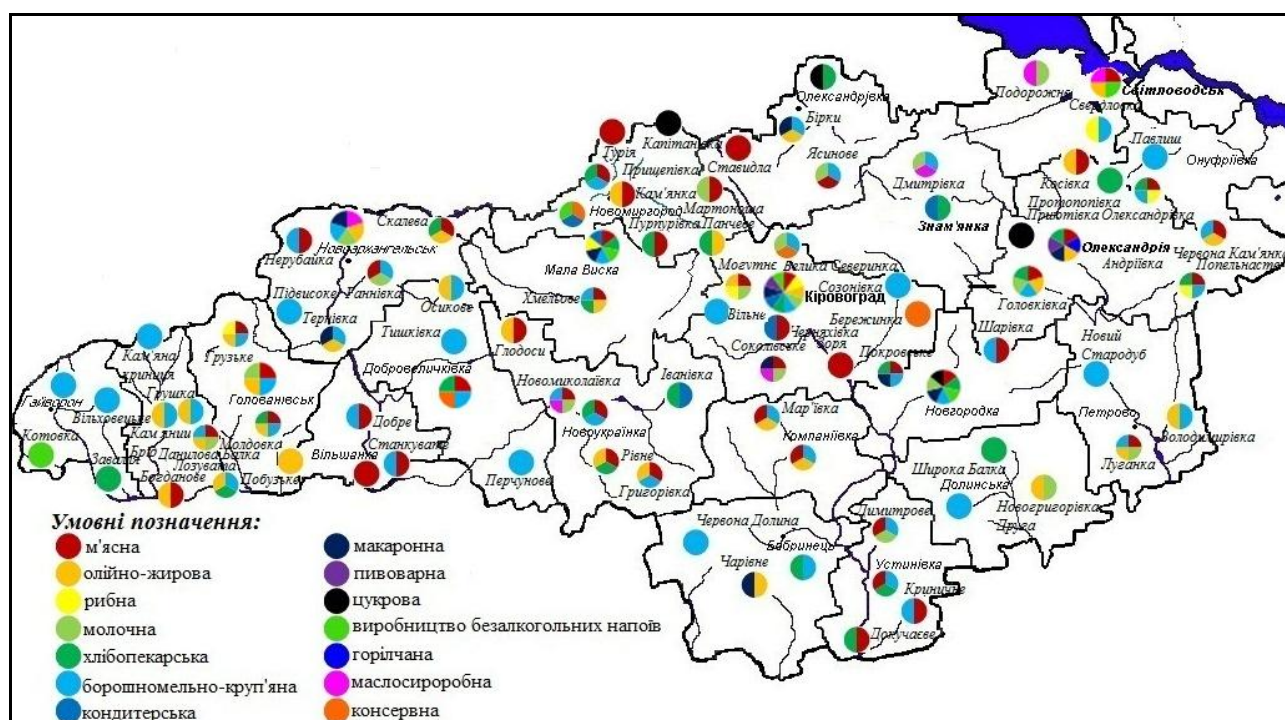

Рис. 1. Галузева структура та територіальна організація харчової промисловості Кіровоградської області [2]

Найбільшу частку в галузевій структурі області займає олійно-жирова галузь харчової промисловості. Протягом останніх років вона є незмінним лідером, щороку нарощує свої потужності та збільшує асортимент виробленої

продукції. Головними центрами даної галузі є: Кіровоград, Світловодськ, Олександрія тощо. Найбільшим підприємством цієї галузі є ПАТ «КРЕАТИВ ГРУП» [3].

Дуже важливою галуззю області є м'ясна. Дана галузь займається переробкою м'яса та виробляє різноманітні ковбаси, котлети, пельмені, шашлики тощо. Найбільшими районами виробництва даної продукції є Кіровоградський, Світловодський, Олександрійський, Гайворонський та Новоархангельський. Щодо промислових центрів даної галузі харчової промисловості, то найбільшими з них є Кіровоград, Олександрія, Світловодськ, Новоукраїнка, Черняхівка, Соколівське тощо [2].

Хлібопекарська галузь області має широке територіальне поширення, адже, майже, у кожному районі є підприємство з виробництва хліба та хлібобулочних виробів. Найбільшими центрами даної галузі є найбільші міста області: Кіровоград, Олександрія, Знам'янка, Бобринець, Добровеличківка, Новоукраїнка тощо. На території області та у місті Кіровоград найвідомішою торговою маркою є «Формула Смаку», яка має власні хлібопекарські заводи, мережу магазинів та величезний асортимент виробленої продукції.

На території Кіровоградщини широко представлена борошномельно-круп'яна галузь харчової промисловості. Оскільки на території області вирощують безліч сільськогосподарських культур, то є всі передумови та ресурси для розвитку цієї галузі. Центрами даної галузі є: Кіровоград, Новоукраїнка, Бобринець, Гайворон, Голованівськ, Компаніївка тощо [2].

Останнім часом почала відроджуватись одна з найдавніших галузей промисловості Кіровоградської області – цукрова. Цьому сприяли значні площі вирощування цукрового буряку та значна його кількість, відновлення та реконструкція деяких цукрових заводів області. Найбільшими підприємствами області є: ТОВ «Олександрійський цукровий завод», ПАТ «2-й ім. Петровського цукровий завод», ТОВ «Новомиргородський цукор», які знаходяться в Олександрії, Олександрівці та Капітанівці.

Молочна та маслосироробна галузі області займаються переробкою молока та виробництвом різноманітних молочних продуктів: кефір, ряжанка, сметана, масло, морозиво, йогурти, сири тощо. Найбільшими центрами галузі є Кіровоград, Новоархангельськ, Світловодськ, Голованівськ, Новгородка, Дмитрове, Подорожні, Дмитрівка, Могутнє тощо [2].

Протягом останнього часу значного розвитку набула кондитерська галузь, яка кожного року нарощує свої потужності та спеціалізується на виробництві цукерок, тортів, кексів, печива, пирогів, тістечок, сухарів, халви соняшnikової, вафель, арахісу, шоколаду, козинак, кукурудзяних паличок тощо. Центрами даної галузі є Кіровоград, Знам'янка, Мала Виска, Новомиргород, Іванівка тощо. Найбільшими підприємствами є: ТОВ «ПРОД-ІНВЕСТ», ТОВ «Східні ласощі», ТОВ «Агропродукт», ТОВ «ТРИ СТАР», ТОВ «АГРО-ТРЕЙД».

Висновки. Не дивлячись на широку галузеву структуру та значне територіальне поширення, на території нашого краю є всі передумови для розвитку нових галузей, які до цього часу не представлені на території області

або ж представлені дуже слабо. Такими галузями є: виробництво сушених та в'ялених овочів, джемів, соків, консервованих фруктів, пресервів тощо.

Вживання харчових продуктів значною мірою впливає на стан здоров'я населення, тому необхідно продовжувати розвивати різноманітні галузі харчової промисловості, покращувати якість харчових продуктів та збільшувати їх кількість, що призведе до зменшення їх ціни та більшої купівельної спроможності населення.

Таким чином, харчова промисловість є дуже важливою галуззю області та має значні передумови для подальшого стрімкого розвитку.

Список використаних джерел: 1. Іщук С.І., Гладкий О.В. *Техніко-економічні основи промислового виробництва: Навчальний посібник*. – Київ: ВЦ «Академія», оригінал-маркет, 2011; 2. *Головне управління статистики у Кіровоградській області* – Режим доступу: <http://www.kirstat.kr.ua/>; 3. *Державний комітет статистики України* - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

УДК 911.3

С.В. Зевякін

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. К.А. Немець
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Зі здобуттям Україною незалежності гостро постала проблема соціального захисту громадян нової молодшої країни. Перехід до ринкової економіки ще більше загострив проблему, бо призвів до зубожіння широких верств населення, що позначилось на рівні соціальної захищеності населення регіонів. Існуюча в СРСР система соціального захисту населення потребувала докорінної перебудови і пристосування до ринкових реалій. В період сучасної фінансової кризи проблема соціальної захищеності населення знову постала особливо гостро як в Україні в цілому, так і в її регіонах. Розглянемо деякі основні показники соціальної захищеності населення на прикладі Харківської області.

Одним з головних показників рівня соціальної захищеності громадян є рівень життя населення (табл. 1). Як можемо бачити показники життєвого рівня населення в Харківському регіоні досить невтішні. Зокрема спостерігається негативна тенденція щодо збільшення чисельності людей, які живуть за межею бідності. При цьому середньорічний розмір прожиткового мінімуму зростає. Все це свідчить про те, що підвищення рівня прожиткового мінімуму не супроводжується значним підвищенням заробітних плат та пенсій і при такій політиці з боку держави кількість людей, що живуть поза межею бідності й надалі зростатиме (тобто наразі держава фактично не виконує навіть власних стандартів і динаміка підвищення рівня заробітних плат та пенсій не відповідає динаміці підвищення прожиткового мінімуму).

Таблиця 1

Показники рівня життя населення у Харківській області
(складено автором за даними [1])

Показники	2007	2008	2009	2010	2011
Чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму (тис. осіб)	225,3	72	43,6	76,4	124
Середньорічний розмір прожиткового мінімуму (у середньому на одну особу в місяць, грн.)	518,5	607,5	638,5	843,2	914,1

Безробітні громадяни – одна з найнезахищеніших верств населення. Чисельність безробітних громадян у Харківській області має тенденцію до зменшення (рис. 1).

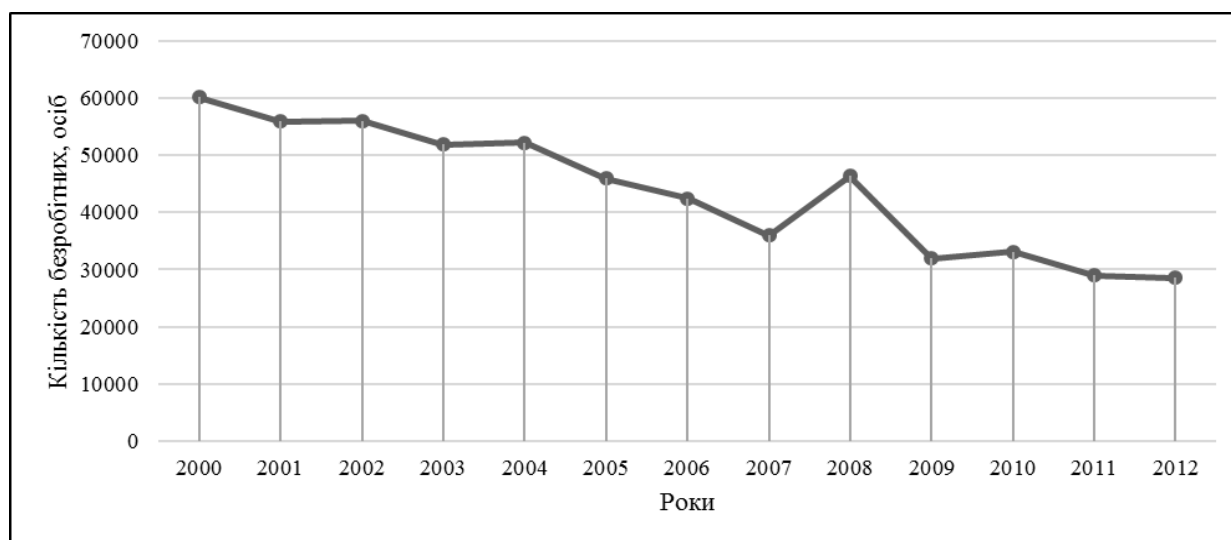

Рис. 1. Динаміка чисельності безробітних громадян в Харківській області за період з 2000 по 2012 р. (побудовано автором за даними [1])

З графіку чітко видно підвищення кількості безробітних у 2008 році – в рік найбільш глибокої економічної кризи в Україні. З виходом України з економічної кризи бачимо зменшення рівня безробіття в Харківській області.

Пенсіонери різних категорій (за віком, за інвалідністю, за втратою годувальника тощо) – інша соціально незахищена верства населення. Чисельність пенсіонерів різних категорій в області досить велика (близько 30% від усього населення), що створює значний економічний тиск на працююче населення.

Розв'язання проблеми забезпечення своєчасності виплати заробітної плати та погашення заборгованості з неї залишається одним із важливих питань, що потребує негайного вирішення. Так, в Харківській області досі зберігається досить значна заборгованість з виплати заробітної плати (рис. 2).

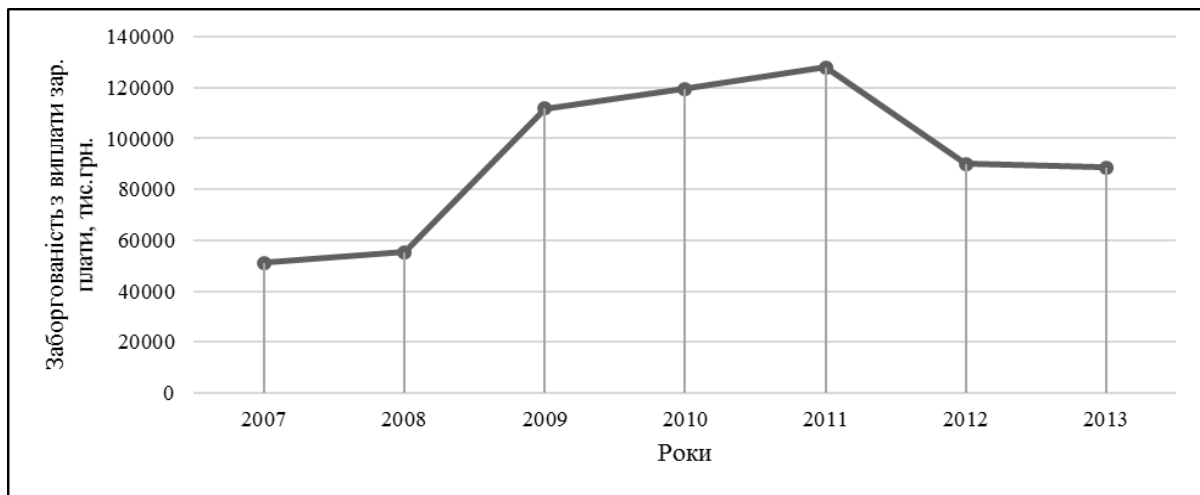

Рис. 2. Динаміка заборгованості з виплати заробітної плати в Харківській області за період з 2007 по 2013 р. (побудовано автором за даними [1])

Проте, як можна бачити, в останні роки намітилася тенденція щодо скорочення заборгованості з виплати заробітної плати. Це пояснюється поступовим виходом української економіки з кризи та більш «соціальною направленістю» останніх бюджетів у відповідності до виконання програми соціального захисту населення Харківської області на 2011–2015 роки (хоча це може призвести до негативних наслідків як для економіки держави, так і для економіки регіону) [3]. Також основна частина невиплаченої заробітної плати у 2012 році припадала на промислові підприємства (близько двох третин від загального показника), що свідчить про глибоку кризу української промисловості.

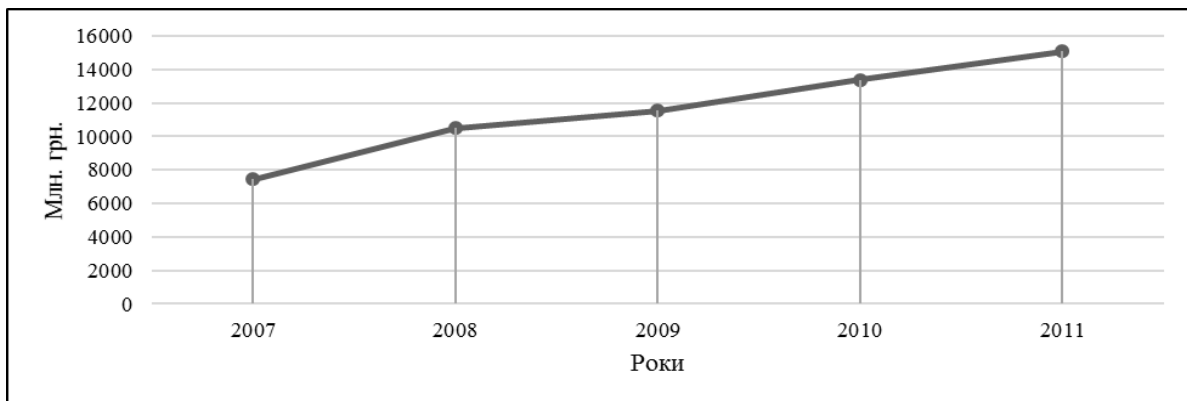

Рис. 3. Динаміка виплати соціальних допомог в Харківській області за період з 2007 по 2011 р. (побудовано автором за даними [2])

Що ж до надання соціальних допомог різних категорій населенню загалом, то можна бачити, величина соціальних допомог наданих населенню в Харківській області постійно зростає. Це свідчить про більш соціальну направленість останніх бюджетів області і відображає позитивну динаміку в сфері соціальної захищеності населення.

Підсумовуючи все вищесказане, можна стверджувати, що в цілому в Харківській області в сфері соціального захисту населення переважають

позитивні тенденції: зменшення рівня безробіття, збільшення обсягів соціальних допомог, зменшення заборгованості з виплати заробітної плати тощо. Проте є й негативні тенденції, зокрема збільшення кількості населення, що проживає за межею бідності, що свідчить про посилення нерівномірності розподілу коштів в суспільстві, а також необхідність подальшого збільшення допомог таким верствам з боку органів соціального захисту та підвищення ефективності роботи цих органів.

Список використаних джерел: 1. Сайт Головного управління статистики в Харківській області – Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua>. 2. Харківська область у 2011 році: Стат. щорічник / За ред. О.С. Никифорова; Відп. за вип. М.О. Григорчук. – Х.: Головне управління статистики у Харківській області, 2012. 3. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації. – Режим доступу: <http://www.kharkivoda.gov.ua>.

УДК 911.3

Н.В. Зверєва

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. Л.М. Нємець
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЛІКАРЯМИ (РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ)

Одним з основних показників, що відображає рівень розвитку країни є забезпечення населення лікарями. Проблеми кадрового забезпечення медичної галузі в Україні залишаються невирішеними і поглиблюються в процесі здійснення реформ. Сьогодні вітчизняна галузь охорони здоров'я знаходиться в кризовому стані. Деякі фахівці визначають ситуацію як таку, що у найближчий час може створювати реальну загрозу для здоров'я населення.

Метою дослідження є визначення регіональних проблем забезпеченості населення України лікарями усіх спеціальностей для обґрунтування можливих заходів для покращення ситуації.

Головними проблемами, на думку автора, є недостатнє забезпечення лікарями сфери охорони здоров'я та рівня їх кваліфікації, а також регіональні диспропорції щодо забезпеченості лікарями усіх спеціальностей.

Проблему недостатньої забезпеченості лікарями сфери охорони здоров'я можна розділити на такі складові: недостатня укомплектованість і за безпеченість лікарями, постаріння кадрового потенціалу, фінансові труднощі тощо.

За даними офіційної статистики МОЗ України, у 2011 р. Відсоток укомплектованості закладів охорони здоров'я лікарями становив 79,5%, при цьому відсоток укомплектованості лікарями обласних лікарень – 85,1%, міських – 77,8%, центральних районних лікарень – 76,2 %, дільничних – 71,3 %, селищних лікарських амбулаторій – 69,2 %.

Рівень забезпеченості лікарями по Україні, як видно на рис. 1, досить високий – 43,1 на 10 тис. населення, що перевищує середньоєвропейський

показник – 33 на 10 тис. населення. Проте середньоєвропейський показник показує забезпеченість лікарями-практиками, тоді як в Україні цей показник включає також організаторів охорони здоров'я, методистів, санітарних лікарів і вчених, і лише 27 на 10 тис. – власне забезпеченість лікарями, які безпосередньо надають медичну допомогу населенню, що значно менше, ніж середньоєвропейський показник. Станом на 2011 рік в Україні не вистачало 46,9 тис. лікарів (з них понад 6 тисяч у сільській місцевості) [4].

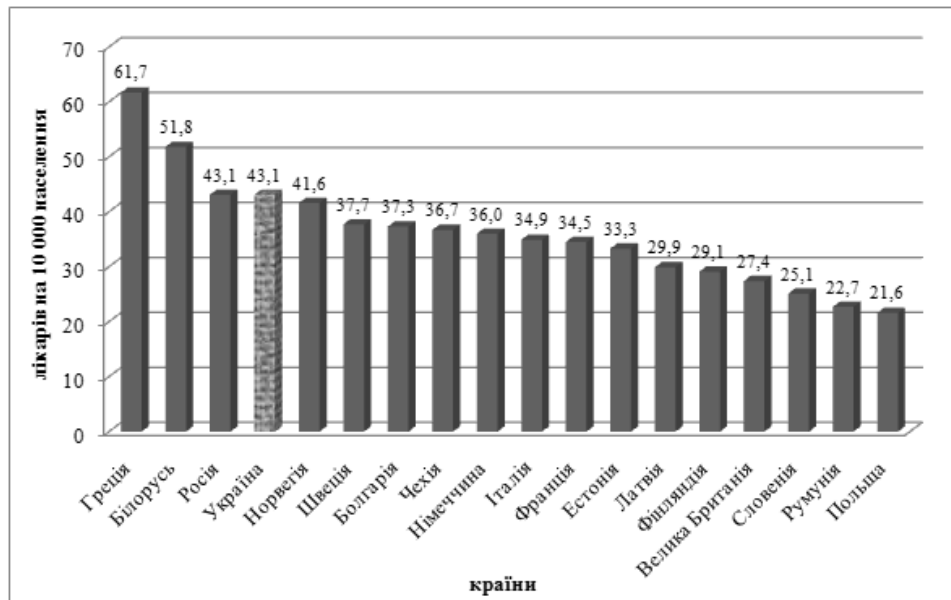

Рис. 1. Забезпеченість лікарями усіх спеціальностей деяких країн Європи у 2011 р. (побудовано автором за даними ВООЗ, МОЗ України [3,4])

У системі охорони здоров'я України працює понад 48 тис. лікарів пенсійного віку. При цьому, якщо питома вага осіб пенсійного віку серед лікарів у 1998 році становила 18,5%, то на початок 2011 року – 24,5%. Майже 15% усіх лікарів становлять особи передпенсійного віку.

Найбільший відсоток «постаріння» кадрів спостерігається в таких регіонах як: АР Крим (30,5%), Черкаська (29,3%), Чернігівська (28,6%), Дніпропетровська (28,3%) та Кіровоградська (27,9%) області. Особливе занепокоєння у питанні кадрового забезпечення викликають Миколаївська, Херсонська та Кіровоградська області, де досить високий відсоток лікарів пенсійного віку спостерігається поряд з найнижчою забезпеченістю лікарями взагалі [2].

Рівень кваліфікації – складний показник в кадровому забезпеченні вітчизняної сфери охорони здоров'я, який складається як з об'єктивної (якість освіти), так і суб'єктивної складових (зацікавленості медичних працівників у підвищенні рівня своєї кваліфікації). В Україні на неналежному рівні знаходяться обидві ці складові [5].

Це призводить до критичної нестачі фахівців певної спеціалізації, наприклад, лікарів первинної ланки та інших непопулярних спеціальностей, особливо в регіонах. Так, за даними МОЗ України, протягом останніх років молодими спеціалістами заповнюється лише 70% (а в деяких областях,

наприклад, в Черкаській – лише 40–50%) лікарських посад. Це при тому, що забезпечення випускників першим робочим місцем щороку становить майже 100%, але вже до проходження інтернатури по потрібній спеціальності приступає лише біля 70 %.

Щодо якості підготовки кадрів, в медичних закладах, наприклад, Донецької, Дніпропетровської та Луганської областей станом на початок 2011 року у 824 лікарів закінчився термін дії свідоцтв про присвоєння відповідної категорії [4].

Спостерігається також регіональна диспропорція забезпеченості лікарями усіх спеціальностей. За даними Державної служби статистики України відзначається високий ступінь регіональної диспропорції: відношення найвищої щільності лікарів до найнижчої по регіонах становить 84,1 в Києві до 36,1 в Херсонській області [1]. Крім того, майже у всіх регіонах України є заклади сімейної медицини (сімейні амбулаторії), які не мають жодного лікаря: у Житомирській області, наприклад, їх 37, у Дніпропетровській – 30, в Донецькій – 11 [4].

Аналіз картосхеми забезпеченості населення лікарями усіх спеціальностей за регіонами України (рис. 2) свідчить про те, що найвищі показники мають Івано-Франківська (61,8), Чернівецька (63,5) області, а також м. Київ (84,1). Досить високі показники (більше 50 лікарів на 10 тис. населення при середньоукраїнському показнику 47,6) спостерігаються у Львівській (59,9), Тернопільській (52,5), Харківській (59,2) областях та в м. Севастополь (53,8). Найменші показники забезпеченості лікарями притаманні для Миколаївської (36,4), Кіровоградської (36,3) та Херсонської (36,1) областей [1].

Рис. 2. Забезпеченість населення лікарями усіх спеціальностей за регіонами України у 2011 р. (побудовано автором за даними Держкомстату [1])

Отже, на сьогоднішній день в Україні гостро стоїть потреба в розробці цілісної стратегічної програми вирішення проблеми кадрового забезпечення сфери охорони здоров'я, зокрема в регіональному аспекті. Крім цього, з кожним роком все більше підвищується негативна роль диспропорції забезпеченості лікарями у регіонах України, що також вимагає відповідних дій, прийняття рішень та проведення реформ в медичній галузі на державному рівні. Пріоритетом державної влади повинні стати такі напрями розвитку, які будуть спрямовані на досягнення якісно нового рівня кадрового забезпечення медичної галузі в умовах її реформування, що в цілому забезпечить більш високий рівень медичної допомоги населенню регіонів України.

Список використаних джерел: 1. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> 2. ДУ «Український інститут стратегічних досліджень Міністерства охорони здоров'я України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uiph.kiev.ua> 3. Офіційний сайт Всесвітньої організації охорони здоров'я. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.who.int> 4. Офіційний сайт Міністерства охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.moz.gov.ua> 5. Роль управління кадровими ресурсами у покращенні результатів діяльності системи охорони здоров'я України / Посібник підготовлено в рамках проекту Європейського Союзу «Сприяння реформі вторинної медичної допомоги в Україні». – Київ, 2009. – 72 с.

УДК 911.373

С.А. Игнатенко

*Научный руководитель – канд. геогр. наук, доц. Н.В. Чугунова
Белгородский государственный национальный исследовательский университет*

ПРОБЛЕМЫ ЭКИСТИКИ СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ (НА ПРИМЕРЕ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ)

Актуальность исследования вызвана необходимостью познания существующего исторически сложившегося расселения, регионального многообразия, выявления закономерностей и тенденций его развития с целью прогнозирования в изменяющемся мире.

Характерной чертой современного социального–экономического развития большинства стран является усложнение системы расселения. Система расселения последних десятилетий трансформируется под влиянием новых социальных, демографических и экономических факторов. Анализ современных миграционных процессов в городах разной людности и в сельской местности показывает продолжающуюся привлекательность больших городов и отток сельского населения. Внутри регионов контраст между пригородами и всеми остальными территориями еще больше, причем внутрирегиональные различия растут быстрее, чем межрегиональные [1].

Целью работы является определение основных результатов и направлений развития сельских населенных пунктов (поселений) в современных условиях общества, определение тенденций и перспектив развития расселения.

Анализ статистической информации по Белгородской области, наши предыдущие исследования [5] позволили нам сделать вывод, что основная масса сельского населения, сконцентрирована в пригородах больших городов, что приводит к формированию центров и периферии. Плотность сельского населения падает от пригородов к периферии региона. И такая ситуация вполне объяснима. Центр обладает рядом преимуществ в расселении: дает возможность населению стать маятниковыми мигрантами для работы и проведения досуга в большом городе, иметь лучшие условия и диверсификацию труда в собственном населенном пункте в связи с концентрацией экономической деятельности и сервисных услуг в пригородных районах. Кроме того, уровень благоустройства населенных пунктов в центре существенно выше, чем на периферии (различия, например, в обеспеченности водопроводом и водоотведением достигают трехкратной величины). Особенно наглядно это иллюстрируется динамичным развитием расселения в Белгородском районе, в максимальной степени реализовавшим свои возможности пригородного района и деградацией сельского расселения периферии (Красненский и Ровенький МО) (рис. 1.)

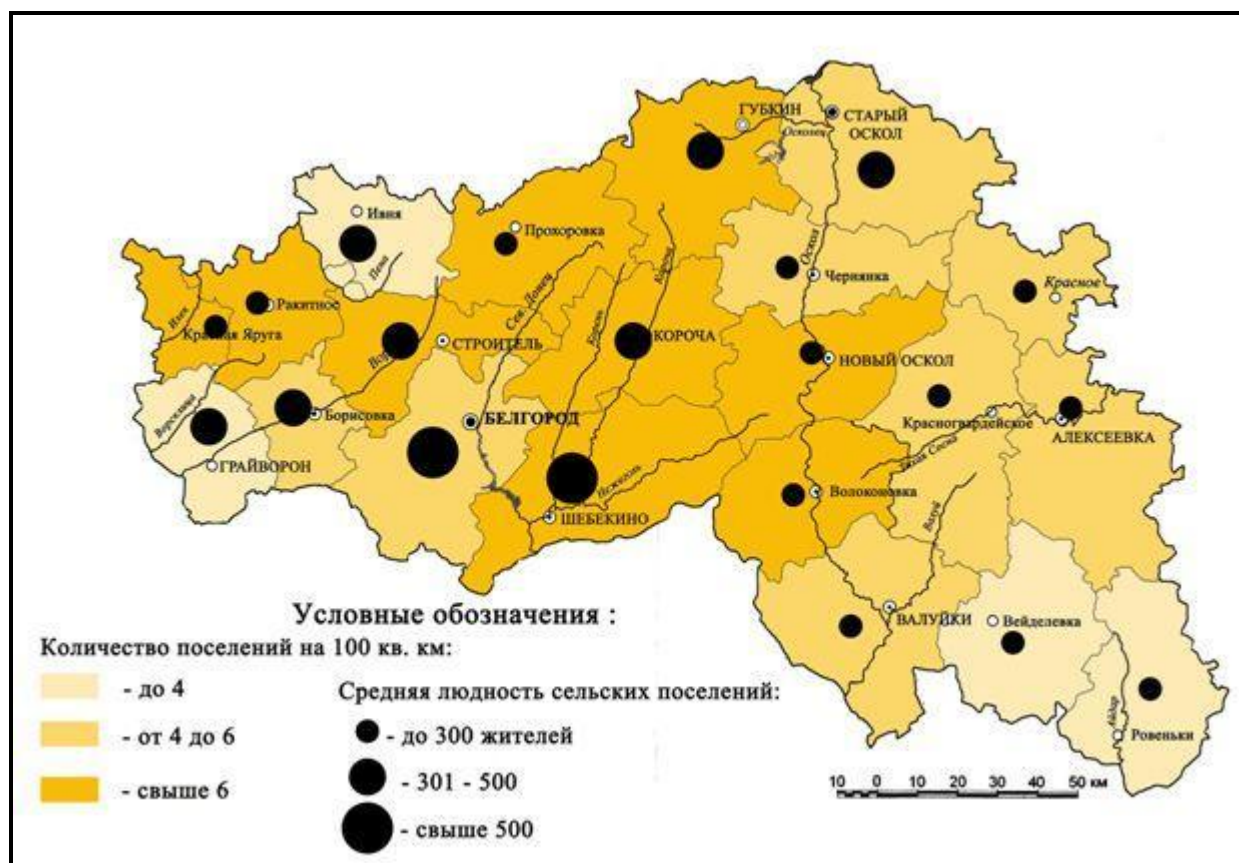

Рис.1. Плотность сельских поселений в муниципальных образованиях Белгородской области. (по данным [2])

Как следует из рисунка, рассчитанная нами средняя людность населенных пунктов в разрезе муниципальных образований, отличается в 1,6 раза – от 300 человек в большинстве периферийных восточных и юго-восточных районах, до 500 человек в пригородах Белгорода – центре.

Сформировалась обширная внутренняя периферия, откуда бежит население не только деревень, но и малых городов. Глобализация и информационная проницаемость пространства лишь усугубляют ситуацию, высвечивая экономические и социальные контрасты городских и внегородских территорий и обнажая несоответствие имеющейся социальной среды запросам молодежи [3].

Уменьшается людность поселений, растет число «мертвых» деревень. Выявлено, что в изменениях людности сельских населенных пунктов в социально-экономических факторах играет значительную роль уровень безработицы, которая приобрела в сельской местности системный характер. Уровень занятости населения в отдельных районах снизился до 20% [4].

Отсутствие источников средств к существованию, узость сферы выбора мест работы, тяжелые условия труда на животноводческих комплексах подталкивают население к принятию решения о переселении из сел и малых городов в большие.

По нашему мнению, в связи с изменениями ценностных ориентаций населения в конце XX, начале XXI веков главными факторами в системе сельского расселения становятся социальные, обостренные процессами глобализации. В результате воздействия демографических, социальных, экономических факторов расселения изменилась пространственная организация территории, усилилась контрастность расселения, концентрация населения вокруг центров и ареалов больших городов при одновременном «вымывании» населения из глубинных, периферийных районов (восточных и юго-восточных в Белгородской области).

Таким образом, общим трендом развития расселения становится внутрорегиональная поляризация, значительное изменение системы и рисунка расселения. Это создает новые экономические и социальные проблемы, вызывает необходимость совершенствования подходов к управлению расселением. При этом следует учитывать, что возможности управления развитием системы расселения ограничены и зависят от учета закономерностей ее естественного развития.

Список использованных источников: 1. Нефедова Т.Г. Сельская Россия на перепутье: Географические очерки. М.: Новое издательство, 2003. с. 290-304. 2. Основные показатели социально-экономического положения городов и районов Белгородской области: Сб. стат. / Белгородстат. – Белгород, 2010. – 234 с. 3. Пациорковский В.В. Сельская Россия: 1991 – 2001 гг. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 368 с. 4. Чугунова Н.В. Социально-демографическое развитие Белгородской области изменяющейся России. М: ГЕОС, 2011. - 140 с. 5. Чугунова Н.В., Т.А.Полякова, Деловая Е. В., Игнатенко С. А. Особенности современного социально-экономического и экистического развития пригородной зоны агломерации // Проблемы региональной экологии №2. М.: Институт географии РАН, 2012. – С 35-42.

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ СТАРООСВОЕННЫХ ТЕРРИТОРИЙ НА ПРИМЕРЕ КОЛОМЕНСКОГО РАЙОНА МОСКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Давняя освоенность Московской области привела к возникновению на ее территории множества проблем, вызванных интенсивной антропогенной деятельностью. С каждым днём уменьшается количество природных ландшафтов, сменяющихся природно-антропогенными, в частности техногенными ландшафтами. Экологические проблемы области связаны прежде всего с загрязнением воды, почв, воздуха, сокращением площади лесных территорий. Среди социально-экономических проблем на первый план выходит проблема оттока населения из сельской местности и сосредоточение его в крупных городах. При этом большинство территорий сохраняет высокий природный и историко-культурный потенциал, который используется в недостаточной степени и требует комплексной оценки и рационального использования.

Коломенский район отличается близость к столице, одному из основных потребителей товаров и услуг. Площадь района – 111,2 тыс. га, что составляет 2,5% территории области. Район располагается в юго-восточной части Московской области и имеет выгодное географическое положение – в месте слияния двух крупных рек Москва и Ока. Близость к Москве определила высокий уровень развития транспортной сети в районе в целом, а кроме того территорию района пересекают автомобильные и железнодорожные трассы федерального значения.

По административно-территориальному делению район составляют 8 сельских поселений, г. Коломна — административный центр и г.п. Пески.

Территория района расположена в зоне смешанных лесов на северо-восточном склоне Средне-Русской возвышенности, на контакте трех физико-географических провинций – Москворецко-Окской, Мещерской и Луховицкой Мещеры. Местоположение определило климатические условия – умеренно-континентальный климат, типичный для южной группы районов Московской области. Для него характерны теплое лето, умеренно холодные зимы с устойчивым снежным покровом, хорошо выраженные переходные сезоны, а также умеренное увлажнение. Преобладают дерново-подзолистые почвы слабо и средне суглинистые, на которых произрастают хвойно-широколиственные леса, занимающие в настоящее время 30% площади территории в правобережье р. Москвы и до 90% – по левому берегу, где остальное пространство занято преимущественно верховыми болотами. В целом, для района характерна слабая заболоченность, густая речная сеть, высокая водообеспеченность, лесистость составляет 33 % [1].

Важнейшей особенностью ландшафтной структуры является высокое разнообразие, обусловленное положением на стыке трёх физико-географических провинций. Западная часть района расположена на Москворецко-Окской равнине. Хвойные, смешанные и широколиственные леса, заливные и суходольные луга, овраги и балки, крутые склоны рек – всё это быстро сменяется на коротком расстоянии, придавая всей местности большую живописность, колоритность и привлекательность. Благодаря особенностям среднерусского рельефа, строению речной сети, массивам хвойно-широколиственных лесов, большому количеству историко-культурных памятников, живописным ландшафтам можно высоко оценить с точки зрения эстетичности пейзажей.

На основе сопряженного анализа ландшафтной карты и карты природопользования, составленных в ходе исследования, и изучения социально-экономических показателей, был проведен анализ территориальной структуры природопользования, который позволил выбрать наиболее приоритетные направления развития района в связи с имеющимися ресурсами и уровнем развития с целью сохранения окружающей среды [2].

Одним из таких направлений может быть развитие рекреационного комплекса. Высокий природный и историко-культурный потенциал Коломенского района способствует успешному развитию рекреационного природопользования. На территории района могут развиваться различные виды рекреации: оздоровительный, познавательный, спортивно-туристический, рекреация выходного дня [3].

Благоприятные биоклиматические ресурсы способствовали созданию ряда пансионатов, санаториев, домов отдыха. Оздоровительный вид рекреации развивается также благодаря минеральным источникам, располагающимся на территории. К спортивно-туристическому виду, помимо пеших маршрутов и тренировочной базы для прыжков с парашютом, можно отнести рыболовство. В районе создана база на реке Осенка, где проводится организованная рыбалка. В дальнейшем планируется развивать спортивную рыбалку на ряде рек – Москва, Ока, Северка, Осенка, Коломенка.

Познавательный туризм в районе сейчас является наиболее востребованным. В экскурсионные маршруты включены более сотни памятников истории и культуры. Среди наиболее известных: монастыри и храмы Коломны и района. Сама Коломна является городом-музеем, насчитывающим 420 историко-культурных памятников федерального и регионального значения.

На территории важно развивать экологический туризм, прежде всего для формирования экологического сознания среди населения. Сочетание природных и историко-культурных объектов может быть полезным при создании экологических троп. Маршруты могут содержать в себе разнообразные объекты. Ресурсы особо охраняемых природных территорий представлены заказником «Карасёвская лесная дача», имеющим статус государственного природного заказника с 1988 г., где располагаются сохранившиеся участки дубрав, липы, ясеня, вяза; остепненным участком левобережья р. Ока,

на котором произрастают около 400 видов растений, свойственных для степной зоны; карьером «Пески» с месторождением узорчатых кремней и фауны морских лилий каменноугольного периода. Общая площадь природоохранных объектов крайне мала и составляет 0,3 % территории района.

Особый ресурс для развития экологического и научного туризма представляют краснокнижные виды. В Коломенском районе встречаются 15 видов растений, занесенных в Красную Книгу Московской области и некоторые виды редких насекомых.

Вторым направлением в развитии района может быть сельскохозяйственное, экологически ориентированное. Последнее десятилетие остро стоит проблема качества пищевых продуктов и продовольственного сырья. Достаточно благоприятная экологическая обстановка в отдельных районах, удаленных от промышленных объектов и федеральных трасс, применение передовых технологий создаст возможности для выращивания на территории района экологически чистой продукции.

Организация сельского и зеленого туризма с предоставлением ночлега и питания — ещё одно важное направление рекреации. Особенно это актуально при кризисе, который претерпевает сельскохозяйственная отрасль. За последнее десятилетие произошел резкий спад в объеме производства продукции, изменение ориентации его в основном на животноводство, резко снизилось количество населения, занятого в этой отрасли. Развитие агротуризма на сельскохозяйственных территориях может существенно помочь в создании новых рабочих мест и снижении социального напряжения.

Развитие рассмотренных направлений в природопользовании, отличающихся относительной экологической безопасностью, позволит создать в Московской области комплексный центр туризма, и вместе с тем рассматривать Коломенский район как поставщика экологической продукции высокого качества, которая, несомненно, будет востребована в соседних районах и столице. В итоге, данные направления могут создать своеобразный бренд района, который будет способствовать успешному социально-экономическому району.

Список использованных источников: 1. Анненская Г.Н., Жучкова В.К., Калинина В.Р., Мамай И.И., Низовцев В.А., Хрусталева М.А., Цесельчук Ю.Н. Ландшафты Московской области и их современное состояние (под ред. И.И. Мамай). Смоленск: СГУ, 1997. 296 с. 2. Воробьева Т.А., Клишина А.А. Картографическое обеспечение изучения сложившегося природопользования в целях его оптимизации. Устойчивое развитие территорий: теория ГИС и практический опыт. Материалы международной конференции. Смоленск, 2012. С. 311-314. 3. Иванов А.Н., Чижова В.П. Охраняемые природные территории: Учебное пособие. – М.: Географический факультет МГУ, 2010. – 184 с.

ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ ПРОСТОРІВ (НА ПРИКЛАДІ ТОРГОВО-РОЗВАЖАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ)

Останнім часом спостерігається розширення предметно-об'єктної області дослідження суспільної географії, на що певним чином впливають трансформаційні процеси, які торкнули багатьох сфер життєдіяльності суспільства, внаслідок чого змінюються економічні, матеріальні, культурні та духовні потреби людини. Особливу увагу заслуговують дослідження соціальної інфраструктури великих міст, оскільки це важливий показник ступеня економічної і соціальної розвиненості соціуму, показник широти і глибини використання матеріальних можливостей для раціональної життєдіяльності населення. Роль соціальної інфраструктури проявляється, насамперед, у тому, що вона може підвищувати або зменшувати ефективність діючої господарської структури. Її стан відображає соціальний потенціал, зрілість існуючої матеріальної бази суспільства, регіону чи окремих соціумів.

В даний час розвиток соціальної інфраструктури справляє вагомий вплив на значну кількість процесів, що відбуваються в суспільстві, як, наприклад, раціональне використання трудових ресурсів, міжнаціональні відносини, розселення населення, здоров'я людини і т.д., що зумовлює **актуальність** обраної теми дослідження.

Метою статті є аналіз історико-географічних особливостей формування публічних просторів, на прикладі торгово-розважальних центрів (ТРЦ), які останнім часом визначаються як місця для розваг та сімейного відпочинку, буденності сучасного міського населення.

Найчастіше, взаємодія населення відбувається у комунікативному, діловому, економічному, культурному, духовному, соціальному, політичному аспектах у межах такого виду території, як публічні простори. Цей термін «public space» поширений в англо-американській географії та українською перекладається як публічний, громадський, державний, народний, національний, загальнодоступний, комунальний, відкритий, людський [3]. Потрібно зазначити, що до таких просторів відносяться парки, сквери, зелені насадження, вулиці, а також моли (ТРЦ – торгово-розважальні центри) тощо.

Аналіз літератури показав, що питання суспільно-географічного дослідження публічних просторів на території України недостатньо висвітлено, відомі роботи Костянтина і Наталії Мезенцевих. Що стосується зарубіжного досвіду в даній тематиці, цією проблемою займаються такі вчені як Л. Стелі, Д. Мітчел, С. Лоу, Д. Таплін, С. Шелд, Ян Гейл.

При аналізі динаміки змін торгових центрів із моменту їх появи, можна побачити, що вони трансформувались в залежності від своїх функцій та призначення для населення. Історія виникнення і розвитку торгових центрів йде

в глиб століть. Довгий час на Русі найбільш широкомасштабної формою організації торгівлі були сільськогосподарські і промислові ярмарки, що охоплювали практично все активне населення. Крім свого економічного значення організація та проведення ярмарків вносили істотну різноманітність в дозвілля населення. З XIX століття потреба об'єднання торгових об'єктів проявилася в новій формі – у Європі, в тому числі і в Росії, з'явилися галереї і пасажі. Яскравим прикладом таких утворень можуть служити «Пасаж» в Санкт-Петербурзі і «ГУМ» в Москві, побудовані в 1848 і 1893 роках відповідно. Слід відзначити особливе значення пасажів і галерей в ідентифікації особистості – прогулюватися тут, а тим більше здійснювати покупки міг дозволити собі далеко не кожен [1].

Перші торгові центри в сучасному їх розумінні з'явилися в кінці 30-х-початку 40-х років у США. Їх виникнення і подальший розвиток там було обумовлено кризою міських центрів у зв'язку з бурхливим розвитком автомобільного транспорту. Перенапруженість вуличного руху, переущільнення центральних районів, відсутність місць для автостоянок призвели до того, що за містами, на вільних територіях разом з розвитком житлового будівництва стали виникати на міжміських автострадах великі торгові центри із великими автостоянками (до 10 тис. автомобілів). Ця ідея належала австралійському архітектору В. Грюену, який визначав ці заміські торгові центри – молами. Одним з перших торговим центром заміського «американського» типу з'явився в передмісті Сан-Дієго (США, 1944 р.). У Західній Європі торгові центри отримали розвиток після Другої світової війни. На відміну від американських, європейські торгові центри, як правило, споруджувалися в центральних міських районах у зв'язку з їх реконструкцією. Так, були побудовані торгові центри в Ковентрі (Великобританія) та «Ліін-Баан» у Роттердамі (Голландія) [2].

На території пострадянського простору та безпосередньо в Україні торгово-розважальні центри почали з'являтися у проявах більш простих форм підприємств роздрібної торгівлі – магазинів, які виконували тільки економічну функцію, що згодом трансформувались. Із плином часу змінювались потреби населення, тому виникали вже нові універсальні магазини із додатковими функціями, номенклатурою товарів та послугами, витісняючи неконкурентоспроможні. Відмінною альтернативою стихійним ринкам та спеціалізованим магазинам стали універсами та універмаги, пропонуючи широкий спектр товарів першої необхідності. Якісно відрізнялися від попередніх форм супермаркети та гіпермаркети, розвитку яких посприяв винахід у 1937 році власника супермаркету в Оклахомі Сильваном Голдманом металевого візка на коліщатах для продуктів [10]. А перші цінники та продаж «все за 5 центів», без яких ми зараз не уявляємо повноцінного магазину самообслуговування, винайшов Френк Вууллворт у XIX ст., оскільки сам він був некоммунікabelною людиною. Цей винахід значно спрощував процес взаємодії та спілкування із покупцями, збільшив об'єм продажу у декілька разів. Слід зазначити, що зараз мережа супермаркетів Woolworth є однією із найбільших та найпопулярніших у світі.

Всі вище зазначені ознаки ввібрали в себе й торгово-розважальні центри, але, на відміну від універмагу чи супермаркету, вони стали не тільки місцем для

комфортних покупок, а й простором соціально-економічної взаємодії населення, місцем проведення дозвілля молоді, сімейних пар з дітьми тощо. Це прагнення поступово прийшло з усвідомленням ролі публічних просторів як потужного засобу створення позитивного іміджу міста, психологічного розвантаження і, навіть, консолідації суспільства. Саме ці найважливіші неодмінні атрибути сучасного міського простору все більше стають ареною для самих різних форм життєдіяльності мешканців міста – і для простого спілкування, і для ділових зустрічей, і для релаксації, і, що особливо важливо, для залучення туристів і гостей міста. В таблиці авторами узагальнено історико-географічні особливості трансформації форм різних торгових площ (табл. 1.).

Отже, торгово-розважальні центри – це сучасне підприємство роздрібної торгівлі, так званого синтетичного формату, тобто об'єднує на своїй території (під одним дахом) продовольчі і непродовольчі товари, а також підприємства сфери послуг (відділення банку, пункт обміну валюти, хімчистка, салон краси, центр прийому платежів мобільного зв'язку та ін.), громадського харчування (ресторани, кафе, закусочні), дозвілля (кінотеатр, боулінг, фітнес-центр, дитячий ігровий майданчик та ін.) [4].

Потрібно зазначити, що публічний простір у формі молів постійно розвивається, з'являються вже й більш спеціалізовані центри, наприклад, такі як аутлет-центри (Outlet Center), що спеціалізується на продажу брендів одягу зі значними знижками, або «зелені» торгові центри, які є повністю екологічно чистими. Але такий досвід ще тільки започатковується в Україні.

Як бачимо, історія формування такого виду публічних просторів як торгово-розважальні центри мала декілька етапів, в період яких докорінно змінилась функція таких просторів: універмаги являли собою підприємства, що займалися продажем різних видів непродовольчих, а незабаром і продовольчих товарів, а універсами – дещо походили на сучасні торгові центри, тому що були магазинами самообслуговування. Супермаркети, в свою чергу, об'єднували функції універсаму і універмагу, але на відміну від гіпермаркетів, що з'явилися пізніше, в супермаркеті переважає асортимент продовольчих і побутових товарів. Хотілося б відзначити, що торгово-розважальний центр – є знахідкою для сучасного мегаполісу, оскільки вони об'єднують всі вище вказані функції його попередників, але з додаванням закладів розважального сектору та сфери послуг, що сприяє задоволенню багатьох потреб цивілізованого суспільства під одним дахом. Щодо територіального розподілу виникнення таких просторів, бачимо, що перші моли з'явилися безпосередньо у США та у країнах Західної Європи, що було викликано незручною інфраструктурою міст, та перенапруженістю транспортних магістралей. Щодо України, торгово-розважальні центри набувають щороку все більшої привабливості у населення, і на цей час їх забудова йде не тільки в столиці і містах-мільйонниках, але й в великих містах. На наш погляд, населення України не досить забезпечено такими просторами, на відміну від країн Європи та США, через низку історичних чинників. Тому їх формування має носити системний цілеспрямований характер для забезпечення зручної інфраструктури міста та забезпечення всіх суспільних потреб населення.

Таблиця 1

Просторово-часові особливості трансформації форм підприємств роздрібно́ї торгівлі і формування торгово-розважальних центрів (побудовано авторами за [1; 2; 3; 5; 6; 7; 8; 9])

Форма підприємств роздрібно́ї торгівлі	Коротка характеристика	Назва, місце та рік виникнення першого магазину	
		В світі	В Україні
Універмаги та універсами	Магазини самообслуговування, в преїскуранті яких знаходиться широкий вибір товарів різних категорій. В універсамі більша частина асортименту відведена на непродовольчі товари, а в універсамі навпаки на продовольчі товари	«Bennett's of Irongate», Велика Британія, Дербі, 1734 рік	Перші універмаги - XVIII ст. у Києві та Львові. Першим Універмагом з самообслуговуванням в Україні і в СРСР був ЦУМ (Центральний універсальний магазин) у м. Вінниці, 1969 рік
Супермаркет	Великий універсальний магазин самообслуговування, що пропонує у продаж бакалійні та господарські товари (таким чином поєднуючи у собі функції універмагу та універсаму)	«Piggly Wiggly» США, штат Нью Хемпшер, м. Кін, 1916 рік	«АТБ», м. Дніпропетровськ, 1993 рік
Гіпермаркет	Тип магазину самообслуговування, що за розмірами торгової площі перевищує 2500 кв. м. та містить понад 5000 асортиментних позицій продовольчих та непродовольчих товарів. Від інших магазинів самообслуговування і від супермаркетів – гіпермаркети відрізняються, перш за все, масштабністю	«Meijer» США, штат Мічіган м. Гранд Репідс, 1962 рік	«Ашан», м. Київ, 2008 рік
ТРЦ	Торгівельна площадка, з великими площами, яка ввібрала в себе всі ознаки вище зазначених магазинів, маркерів, але включає в себе визначний сектор сфери послуг	«Bergen Mall», США, штат Нью Джерсі, м. Парамус, 1957 рік – перший відкритий ТРЦ; «Wellington Square», Канада, м. Онтаріо, 1960 рік – перший повністю закритий ТРЦ. (зараз має назву Citi Plaza)	ТРЦ «Глобус» та «Метроград», 2011 рік, м. Київ

Список використаних джерел: 1. Архітектурний портал «Архітектура та дизайн». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: - <http://archi-dizain.blogspot.com/>; 2. Інформаційно-аналітичний портал «Арендатор.ру». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.arendator.ru/>; 3. Мезенцев К.В, Мезенцева Н.І. Публічні простори Києва: забезпеченість населення та сучасна трансформація // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний збірник наукових праць — X., 2011. — Випуск 11(2). С.39-47; 4. Московський урбаністический форум: <http://mosurbanforum.ru/>; 5. Офіційний сайт «АТБ». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.atbmarket.com/>; 6. Офіційний сайт «Bennetts Irongate». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bennettsirongate.co.uk/>; 7. Офіційний сайт «PiggyWiggly» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.piggywiggly.com/>; 8. Офіційний сайт «Meijer» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.meijer.com/>; 9. Офіційний сайт «Гіпермаркет Ашан» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.auchan.ua/uk/>; 10. A History of shopper's World. See <http://www.shoppersworldhistory.com/>.

УДК 911.3

П.О. Кобилін

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, професор Немець К.А.
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ВПЛИВ ПРОЦЕСІВ НАРОДЖУВАНOSTІ НА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Важливе місце в розвитку соціальної інфраструктури посідає система освіти і особливо система загальної освіти, оскільки загальна середня освіта забезпечує всебічний розвиток особистості, виховання свідомого ставлення учнів до свого здоров'я, навколишнього середовища, виховання патріотизму тощо. Саме вона формує первинну базу знань учнів, які людина використовує впродовж свого життя. Тобто від рівня розвитку загальної середньої освіти залежить саме рівень культури і освіченості громадян, тому доступність для учнів закладів мережі загальної середньої освіти є дуже актуальним питанням.

Існують територіальні відмінності в розвитку загальної середньої освіти на рівні держави та окремого регіону, зокрема Харківської області, яка характеризується високим рівнем соціально-економічного розвитку. Для вирішення цих проблем необхідно здійснювати суспільно-географічні дослідження системи загальної середньої освіти на регіональному рівні з метою визначення ролі регіону у системі загальної середньої освіти держави для забезпечення його комплексно-пропорційного розвитку як на державному, так і регіональному рівні.

Суспільно-географічним аспектам розвитку загальної середньої освіти в цілому та на рівні окремих регіонів присвячені роботи Горожанкіної Н.А. [2], Заячук О.Г. [4], Мельниченко Т.Ю. [5], Стецького В.В. [7], Флінти Н.І. [8] та інших вчених. Це питання у Харківській області досліджували П.А. Вірченко [1], О.А. Шуба [10] та інші вчені. В їх працях досліджуються

суспільно-географічні аспекти системи освіти в цілому по Харківській області, але існує брак літературних та інших джерел щодо місця Харківської області в системі загальної середньої освіти України, що і є метою нашого дослідження.

Динаміка народжуваності населення показала негативну тенденцію за період з 1995-2001 рр. як у Харківській області, так і по Україні в цілому, що пов'язувалося з економічною кризою в державі. Так, у Харківській області коефіцієнт народжуваності у 1995 р. склав 8,0 осіб на 1000 населення, по Україні – 9,6. У 2001 р. цей коефіцієнт для Харківської області склав 6,7 осіб, по Україні – 7,7 [8]. Починаючи з 2002 року динаміка народжуваності отримує позитивну тенденцію, що пов'язано з покращенням економічної ситуації в державі, наданням державної підтримки жінкам, що народжують, у вигляді грошової допомоги для догляду за дитиною. У 2002 р. у Харківській області коефіцієнт склав 7,1 особи (в Україні – 8,1), а у 2011 р. відповідно 9,6 та 11,0 осіб [8].

Динаміка чисельності учнів у загальноосвітніх закладах України, як і у Харківській області протягом 2005-2011 рр. має негативну тенденцію (табл. 1), що пов'язано із низькими показниками народжуваності в країні у другій половині 1990-х рр. (переважно 1995-2001 рр., про які згадувалося вище), оскільки учні, що народилися в ці роки, навчалися в закладах у вказаний період (2005-2011 рр.). Відповідно до загальної тенденції скорочення чисельності учнів у зазначений період можна спостерігати скорочення чисельності загальноосвітніх навчальних закладів як в Україні в цілому, так і у Харківській області зокрема.

Таблиця 1

Динаміка показників діяльності загальноосвітніх закладів України та Харківської області [6, 9]

Україна	Кількість закладів, одиниць	Кількість учнів, тис. осіб	Кількість учителів, тис. осіб	Закінчили школу II ступеня, тис. осіб	Закінчили школу III ступеня, тис. осіб
2005/06	21589	5399	543	649	515
2006/07	21417	5120	537	595	485
2007/08	21214	4857	531	561	467
2008/09	20969	4617	524	546	427
2009/10	20576	4495	522	316	391
2010/11	20300	4299	515	566	364
2011/12	19874	4292	509	480	215
Харківська область	Кількість закладів, одиниць	Кількість учнів, тис. осіб	Кількість учителів, тис. осіб	Закінчили школу II ступеня, тис. осіб	Закінчили школу III ступеня, тис. осіб
2005/06	984	284,6	27	34786	31293
2006/07	974	268,7	26,8	31823	27716
2007/08	966	253,8	26,4	29616	26343
2008/09	949	240,9	25,8	28770	24384
2009/10	919	234,2	25,3	14370	22588
2010/11	917	223	24,5	29035	21379
2011/12	888	224,6	24,2	24826	10936

Скорочення чисельності закладів освіти вплинуло на скорочення кількості учителів в закладах. Оскільки чисельність учнів у зазначений період зменшувалася, відповідно, кількість учнів, які закінчували школи II ступеня (тобто 9-й клас) та III ступеня (11 клас) теж скорочувалася. Але можна передбачити, що у майбутньому ця ситуація буде покращуватися, оскільки в школах буде навчатися покоління дітей, які народилися на початку XXI століття, а в цей період, як вже зазначалося, народжуваність зростала [9].

Щоб проаналізувати місце системи загальної середньої освіти Харківської області в системі освіти України, нами було обрано 5 показників: забезпеченість населення загальноосвітніми закладами; кількість учнів; кількість учителів; кількість учнів, що закінчили школу II ступеня; III ступеня на 1000 населення. Кожний показник було проранжовано, присвоєно рейтинг та просумовано рейтинги. Так, забезпеченість населення загальноосвітніми закладами склала 0,32 одиниці на 1000 населення (21 місце); кількість учнів – 82,4 особи на 1000 населення (25 місце); кількість учителів – 8,9 особи на 1000 населення (22 місце); кількість учнів, що закінчили школу II ступеня – 8,2 особи на 1000 населення (23 місце), учнів, що закінчили школу III ступеня – 6,65 особи на 1000 населення (19 місце). Присвоєні рейтинги було просумовано та отримано сумарний рейтинг розвитку загальної середньої освіти, який було нанесено на карту (рис. 1).

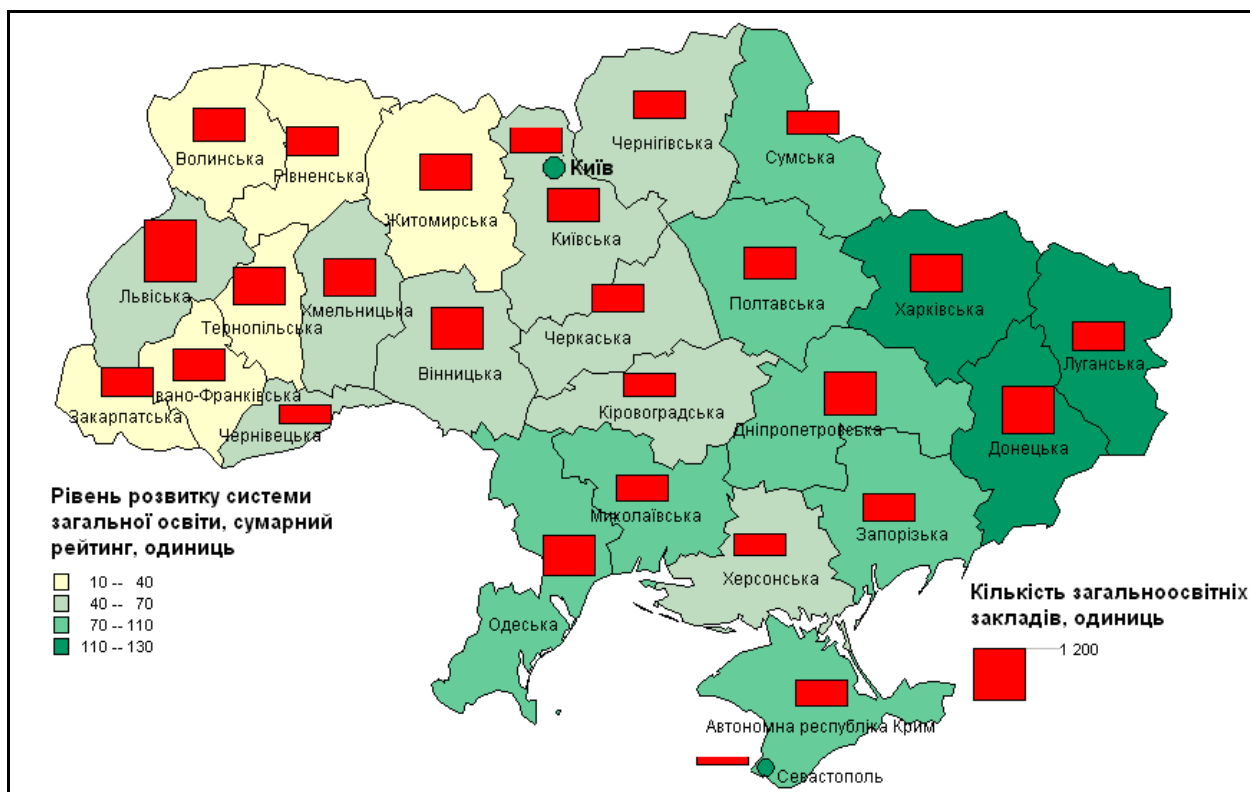

Рис. 1. Рівень розвитку загальної середньої освіти в Україні [6]

Ця сума склала 110, порівняно з іншими регіонами України область посіла 23 місце. Таку ситуацію можна пояснити тим, що у Харківській області спостерігаються відносно низькі показники народжуваності (у 2011 р.

коефіцієнт народжуваності склав 9,6‰) порівняно з західними регіонами України, що пов'язано із значними рівнем урбанізованості території Харківської області. У західних регіонах України рівень народжуваності вищий (Волинська (14,1‰), Рівненська (15,3‰), Закарпатська (14,8‰), Тернопільська (11,1‰) [6], що пов'язано, відповідно, меншим рівнем урбанізованості регіонів, вищою релігійністю населення та обумовлює більшу кількість учнів, але чисельність населення в цих регіонах невелика, тому відносні показники у цих регіонах вищі.

Таким чином, можна зробити висновки, що Харківська область посідає 23 місце за рівнем розвитку загальної середньої освіти. Область характеризується нижчими показниками народжуваності порівняно із західними регіонами України, які характеризуються більш низькими показниками урбанізованості, вищою релігійністю населення. Це обумовлює більшу чисельність учнів у закладах, а враховуючи невелику чисельність населення, вони виходять у лідери, витісняючи Харківську область цим самим в аутсайтери. Чисельність учнів як по Україні, так і у Харківській області характеризується негативною динамікою, що пояснюється загальною тенденцією скорочення народжуваності у 90-х рр. минулого століття.

Подібні суспільно-географічні дослідження мають велике значення, оскільки це дозволяє визначити пріоритети розвитку загальної середньої освіти Харківської області в цілому та розробити заходи щодо оптимізації її територіальної організації.

Список використаних джерел: 1. Вірченко П.А. Просторова організація системи освіти регіону (на прикладі Харківської області): автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія». – Х., 2010. – 22 с. 2. Горожанкіна Н.А. Просторово-часовий аналіз регіональної освітньої системи (на прикладі Дніпропетровської області): автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія». – Х., 2011. – 22 с. 3. Закон України «Про загальну середню освіту» / Постанова ВР України № 651-ХІV від 13.05.1999. 4. Заячук О.Г. Територіальна організація освітньо-виховного комплексу Чернівецької області: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія». – Чернівці., 2011. – 23 с. 5. Мельниченко Т.Ю. Освітній комплекс України: сучасний стан і напрями удосконалення територіальної організації: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія». – К., 2005. – 17 с. 6. Статистичний щорічник України за 2011 рік / За редакцією О.Г. Осауленка. – Київ: ТОВ «Август Трейд», 2012. – с. 559. 7. Стецький В.В. Соціально- і економіко-географічні дослідження регіонального освітнього комплексу (на матеріалах Львівської області): автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія». – Л., 1999. – 22 с. 8. Флінта Н.І. Культурно-освітній комплекс регіону і його територіальна організація (на матеріалах Тернопільської області): автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія». – Чернівці, 2005. – 22 с. 9. Харківська область у 2010 році: статистичний щорічник : [під ред. О.Г. Мамонтової]. – Х.: Б.в., 2007. – 561 с. 10. Шуба О.А. Територіальна організація регіональної системи шкільного обслуговування (на прикладі Харківської області): автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія». – Х., 1998. – 22 с.

ПРОВЕДЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ЗЕМЕЛЬНОГО КОНТРОЛЯ (НА ПРИМЕРЕ ГУБКИНСКОГО РАЙОНА БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ)

В последние годы отмечается заметное ухудшение состояния земель за счет усиленного антропогенного воздействия на земельные ресурсы. Функции государственного земельного контроля в Губкинском районе осуществляет специально уполномоченный государственный орган – Федеральная служба государственной регистрации, кадастра и картографии.

Органы государственного земельного контроля осуществляют проверки, включающие в себя следующие административные процедуры:

1. подготовка к проведению проверки;
2. проведение проверки (плановые и внеплановые);
3. подготовка результатов проверки по соблюдению законодательства и рассмотрение дела об административном правонарушении;
4. принятие мер по выявленным нарушениям в соответствии с законодательством Российской Федерации и контроль за устранением нарушений [1].

По данным государственного учета земель, земельный фонд Губкинского городского округа на 1 января 2013 года составил 152662 га. Из них 148702 га земель относятся к Губкинскому району, а 3960 га к землям г. Губкина.

Основные показатели деятельности госземинспекторов за 2010-2012 года приведены на рисунке 1.

В 2010 году на территории Губкинского района государственными инспекторами по использованию и охране земель проведено 218 проверок, в том числе 88 внеплановых. За допущенные нарушения земельного законодательства госземинспекторами составлено 50 протоколов об административных правонарушениях, все нарушители привлечены к административной ответственности с наложением штрафов на общую сумму 26500 рублей. Взыскано – 28500 рублей.

По результатам проверок в 2011 году было выявлено 224 нарушения, из 33 них внеплановые проверки. За отчетный период оформлено и передано на рассмотрение 14 протоколов по нарушениям земельного законодательства. Все нарушители были привлечены к административной ответственности с наложением штрафов на общую сумму 40500 рублей, которые были взысканы в полном объеме.

В 2012 году было проведено 245 проверок, в том числе 38 внеплановых проверок. По составленным 27 протоколам были наложены штрафы на сумму 133300 рублей и за этот период взыскано 20300 рублей.

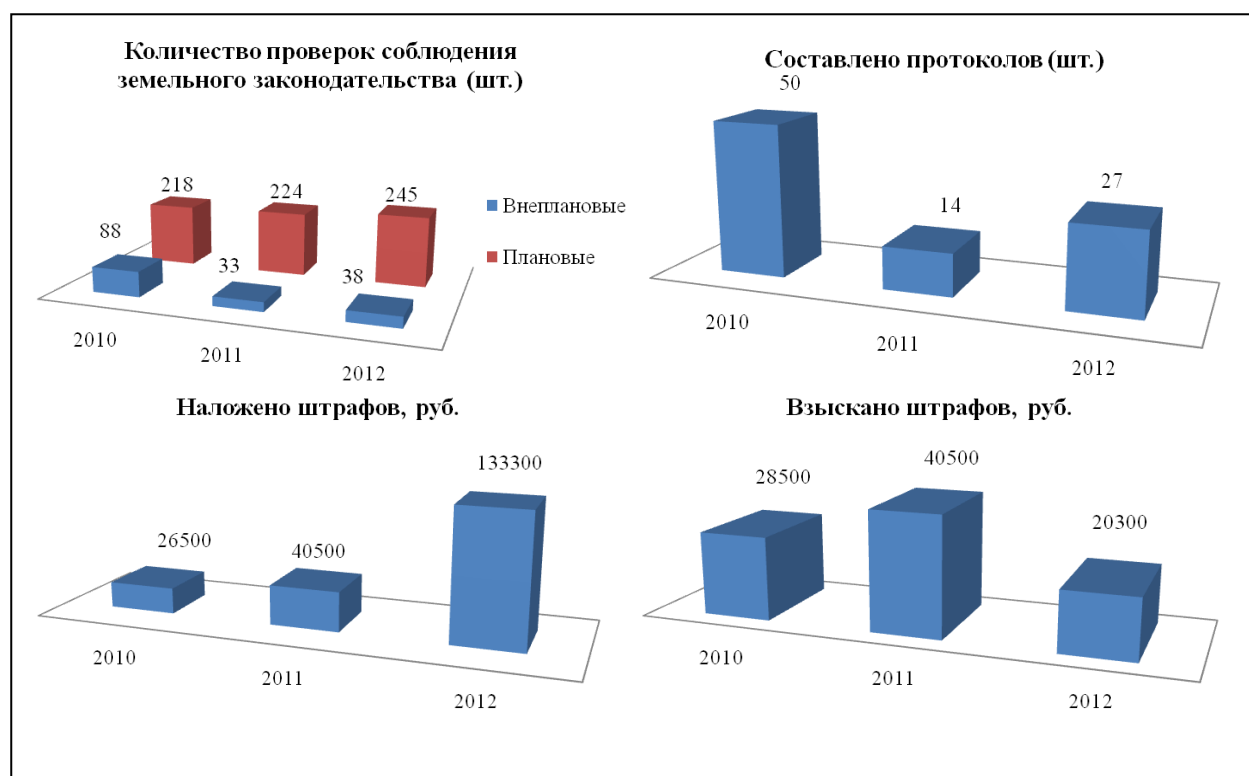

Рис. 1. Основные показатели деятельности госземинспекторов

По результатам проводимых проверок, были выявлены наиболее распространенные случаи нарушения земельного законодательства:

- использование земельных участков без оформленных правоустанавливающих документов на землю или их самовольное занятие;
- использование не по целевому назначению соответствующей категории земель и разрешенным использованием или неиспользование земельного участка, предназначенного для сельскохозяйственного производства или жилищного строительства;
- невыполнение предписаний об устранении нарушений земельного законодательства в установленный срок.

Повышению эффективности осуществления государственного земельного контроля будет способствовать организация и проведение профилактической работы с населением по предотвращению нарушений земельного законодательства путем привлечения средств массовой информации к освещению актуальных вопросов земельного контроля, разъяснения положений земельного законодательства [2].

В целях повышения результативности деятельности госземинспекторов целесообразно увеличить размеры штрафных санкций за нарушения земельного законодательства и ввести штрафные санкции за препятствие проведения проверок.

Предложенные мероприятия по совершенствованию процедуры государственного земельного контроля позволяют повысить результативность проведения государственного земельного контроля. Что, безусловно, будет

существенным шагом к успешному регулированию земельных отношений, возникающих в области охраны и использования земли.

Список использованных источников: 1. О государственном земельном контроле: Постановление Правительства РФ от 15.11.2006 г. № 689 // Собрание законодательства РФ. – 2006. – № 47 – Ст. 4919. 2. Проблемы государственного земельного контроля / Н. Коровина – Режим доступа: <http://to68.rosreestr.ru/news/media/2681845/>.

УДК 911.3

К.В. Кулик

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. К.В. Мезенцев
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

СТРУКТУРА СТРАХОВИХ ВНЕСКІВ ДО СТРАХОВИХ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗА ДЖЕРЕЛОМ НАДХОДЖЕННЯ

У структурі страхових внесків до всіх страхових підприємств, зареєстрованих на території України в 2010 р. переважають надходження від юридичних осіб-резидентів. Їх частка в загальній сумі страхових платежів з добровільних видів страхування становила майже 44%. Частки страхових премій, що надійшли від фізичних осіб та перестраховальників, що є резидентами країни, становлять відповідно 35% і 19%. Питома вага страхувальників-нерезидентів досить незначна та не перевищує 2% (рис. 1).

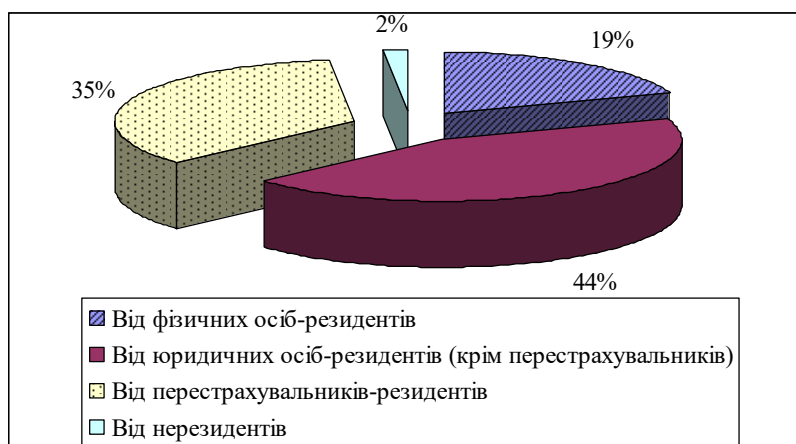

Рис. 1. Структура страхових внесків до страхових підприємств України за джерелом надходження в 2010 р.

В результаті аналізу страхових внесків у тих регіонах України, де є зареєстровані страхові підприємства, було встановлено, що тільки у Львівській і Сумській областях переважають надходження від страхувальників-фізичних осіб.

Страховики Донецької, Луганської та Одеської областей більшу частину внесків отримують від перестраховальників-резидентів. При чому в Луганській області їх питома вага становить більше 93%.

В решті регіонів, як і в цілому по Україні, страхові внески надходять переважно від страхувальників-юридичних осіб. У Полтавській, Миколаївській та Івано-Франківській областях цей показник перевищує 90%. Частка нерезидентів у загальному показнику страхових надходжень незначна в усіх регіонах України (рис. 2).

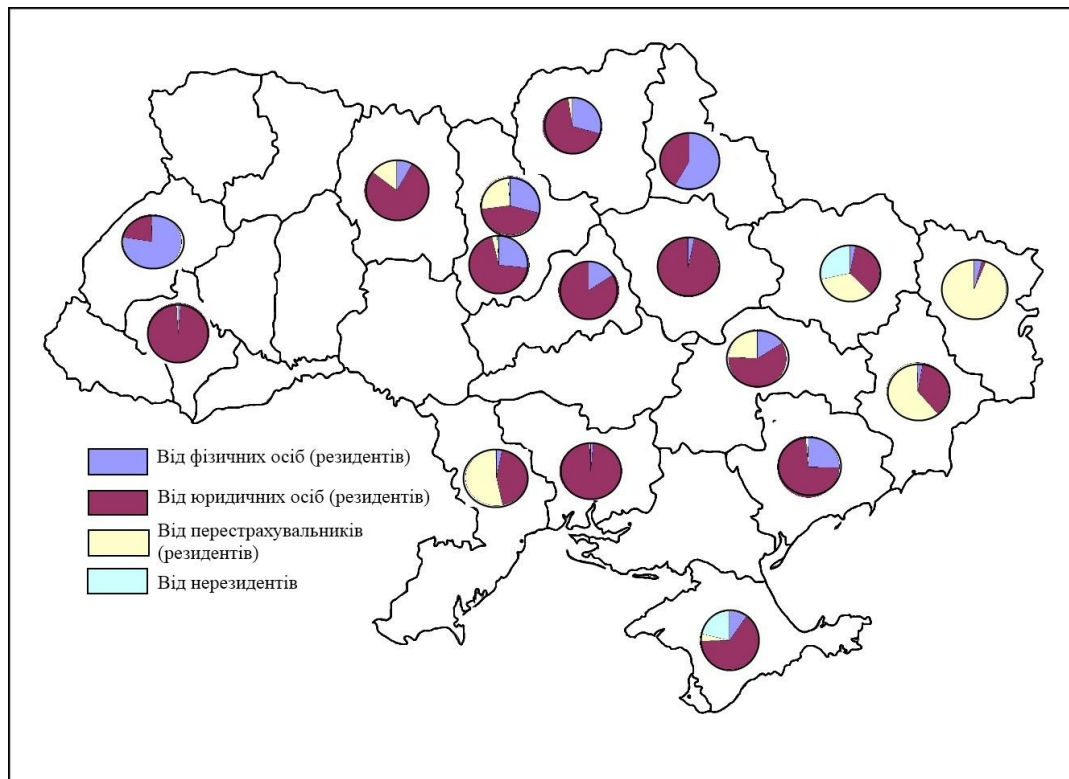

Рис. 2. Структура страхових внесків до страхових підприємств регіонів України за джерелом надходження в 2010 р.

У порівнянні з 2009 р. в структурі страхових надходжень до страхових підприємств регіонів відбулися зміни. За страховими внесками, здійсненими перестраховальниками, Донецька область залишилася серед лідерів, але їх частка зменшилася на 14,6%. Харківська область поступилася місцем Одеській, а в Луганській області в 2009 р. переважали страхові премії від фізичних осіб.

Роль фізичних осіб-страхувальників зменшилася в переважній більшості регіонів. Основними споживачами страхових послуг на регіональних ринках продовжують залишатися юридичні особи.

Список використаних джерел: 1. Звітність страховиків [Електронний ресурс]: Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/734.html>

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИРОБНИЦТВА ВТОРИННОГО АЛЮМІНІЮ В УКРАЇНІ

Алюмінієва промисловість є важливою галуззю кольорової металургії України, підприємства якої виробляють металевий алюміній та напівфабрикати з нього. Продукцію алюмінієвої промисловості використовують в багатьох галузях промисловості, зокрема, в авіаційній та автомобільній промисловості, електротехніці та інших галузях машинобудування, в харчовій промисловості, будівництві, для виробництва пакувальних матеріалів та побутових предметів тощо. Широке використання алюмінію зумовлене його цінними властивостями: малою питомою вагою, високою тепло- і електропровідністю, стійкістю проти корозії, високою міцністю його сплавів. Саме тому проблеми виробництва алюмінію, особливо вторинного, є досить актуальними для кольорової металургії України.

В Україні продукція алюмінієвої промисловості має широке застосування. Але задовольнити всі галузі економіки первинним алюмінієм Україна не може, через обмежену власну сировинну базу. Тому для України стають важливими питання вторинної переробки алюмінію. Дана технологія активно застосовується в багатьох розвинених країнах, в тому числі і в Україні. Алюміній є одним з найбільш часто використовуваних матеріалів у повсякденному житті й тому сировинна база для його вторинного виробництва є достатньо широкою, зокрема, це і банки з-під напоїв та консервів, старий алюмінієвий посуд, окремі деталі велосипедів, автомобілів, літаків, комп'ютерів, це і відпрацьовані проводи тощо. За останніми статистичними даними в Україні виробляється 110 тис. тонн первинного алюмінію та 165 тис. тонн вторинного алюмінію [1].

Переробка алюмінієвого лому має багато переваг. Основними є зменшення витрат енергії (в 25 разів) [2]. Також при вторинній переробці алюмінію менше забруднюється навколишнє середовище та переробляється значна частина сміття. Основними підприємствами з виробництва вторинного алюмінію в Україні є наступні підприємства: ЗАТ «Експометал» (м. Донецьк), ТОВ «Запорізький завод кольорових сплавів» (м. Запоріжжя), ТОВ «Механічний завод» (м. Херсон), ТОВ «Укрспецмет» (м. Луганськ), ВАТ «Донметсплав» (м. Слов'янськ, Донецької обл.), ТОВ «Донсплав» (м. Донецьк), ЗАТ «Алюмаш» (м. Дніпропетровськ), «Інтерсплав» (м. Свердловськ, Луганська обл.), ТОВ «Югамет» (м. Луганськ). Більша частина цих підприємств розташована поблизу потужних електростанцій та основних споживачів алюмінію.

На ряду з перевагами, вторинна переробка алюмінію має і певні недоліки. Одним з головних недоліків його переробки є зниження якості алюмінію. Вченими доведено, що при багаторазовому використанні сировини в ній накопичуються домішки, які значно знижують якість продукції. Однією з основних домішок, яка забруднює сировину є фарба, яка була на поверхні алюмінієвого лому. Зокрема, алюмінієві банки з-під напоїв покриваються шаром фарби. Проте перед переплавою ця фарба не зчищається і внаслідок цього її частинки потрапляють у готовий продукт.

Результати дослідження, проведеного фахівцями Масачусетського технологічного університету, показали, що різні галузі промисловості потребують різні марки алюмінію, з різними відсотками чистоти металу [3]. Наприклад, блоки циліндрів можуть бути виготовленні з відносно «брудного» матеріалу і це не вплине на зниження ефективності та надійності їх роботи. В той же час, виробництво електронних компонентів або окремих авіаційних матеріалів, де вимоги до якості металу дуже високі, потребують алюмінію високої якості. Отже, виробникам вторинного алюмінію варто враховувати ці обставини і прогнозувати на яку якість їхньої продукції буде попит в майбутньому. Тому вже зараз багато підприємств з виробництва алюмінію працюють над впровадженням в процес виробництва нових технологій для очищення вторинної сировини.

Проведене дослідження засвідчило, що вторинна переробка алюмінію є важливим питанням подальшого розвитку алюмінієвої промисловості України. Вторинне виробництво алюмінію має як переваги так і недоліки. До основних переваг можна віднести скорочення шкідливих викидів у навколишнє середовище, зменшення енергоспоживання, скорочення побутового та промислового сміття тощо. Серед недоліків варто зазначити зниження якості готової продукції. Проте, застосування нових технологій дозволить усунути цей недолік, що дасть можливість виготовляти більш якісну продукцію.

Так як Україна є потенційно великим споживачем алюмінію, то проблеми його виробництва залишаються актуальними і потребують подальших досліджень.

Список використаних джерел: 1. *Металлургия Украины [Электронный ресурс].* – Режим доступу: <http://www.prombiznes.com/metallurgiya-ukrainy.html>. 2. *Ресурсо-экологические проблемы металлургии России [Электронный ресурс].* – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Ttpt/2010_2/10yygpmr.pdf. 3. *Preventing contamination in recycling [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <http://web.mit.edu/newsoffice/2012/aluminum-recycling-study-0306.html>.

МІСЦЕ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ВИРОЩУВАННІ СОНЯШНИКУ В УКРАЇНІ

Соняшник є основною олійною культурою в Україні, яка порівняно з іншими дає найбільше олії з одиниці площі. Насіння районованих сортів і гібридів містять понад 48-50% жиру, 16-19% білку, а вихід олії при заводській переробці становить майже 47%. Олія широко використовується для виготовлення маргарину, консервів, хлібних і кондитерських виробів, а також застосовується у миловарній, лакофарбовій та інших галузях промисловості. При переробці насіння, крім олії, одержують макуху і шрот, які є цінним кормом у тваринництві. Вирощена продукція залежно від критеріїв якості розподіляється на вищий, перший або другий сорти.

У середньому за останні 5 років в Україні під соняшником було зайнято близько 15% усіх посівних площ. Частка соняшнику у виробництві олійних культур за цей період становила понад 70%. Проте наразі ситуація змінюється. У 2010 році питома вага соняшнику у структурі площі посіву технічних культур не перевищувала 63% та має тенденцію до зменшення. Незважаючи на структурні зміни, урожай соняшнику у 2011 році перевищив урожай попереднього року на 408 тис. т. Це відбулося через розширення площі посівів даної культури [3].

Харківська область посідає одне з провідних місць за виробництвом соняшнику серед регіонів України. У 2011 році валовий збір соняшнику в усіх категоріях господарств області склав 913,1 тис. т., серед регіонів країни це 4-й показник, після Дніпропетровської, Запорізької та Кіровоградської областей. Цього року сільськогосподарським підприємствами України вдалося досягти рекордного показника врожаю соняшнику – 8 млн. 800 тис. т. Цей показник став абсолютним рекордом у новітній історії України. Однак навіть такий урожай не «встигає» за розширенням потужностей заводів, які вже можуть переробляти близько 11 млн. т насіння. Понад 1/10 з усього зібраного врожаю припадає на Харківську область. Досить важливим фактором є те, що агрокліматичні умови в регіоні менш сприятливі, ніж у областей, які входять до трійки лідерів за цими показниками. На Харківщині для підвищення валового збору збільшуються посівні площі, а також активно проводиться робота над збільшенням врожайності соняшнику, що демонструють наступні графіки (рис.1- 2).

Постійне збільшення посівних площ соняшника на території Харківщини призвели до позитивних змін на внутрішньому ринку України. Частка зібраного соняшнику від Харківської області збільшилася разом зі збільшенням врожайності даної культури. За посівними площами регіон поступався у 2011 році трьом першим згаданим вище областям, а також Миколаївській та

Донецькій областях. Слід зазначити, що всі перераховані вище регіони знаходяться південніше Харківщини і мають більш сприятливі агрокліматичні умови для вирощування даної сільськогосподарської культури (більш родючі ґрунти, більше сонячної радіації тощо). Починаючи з 2006 року, посівні площі соняшнику стали мати тенденцію до збільшення, що спостерігається і до сьогодні. Це можна пояснити тим, що технологія вирощування сільськогосподарської культури не складна, сприятливими умовами для вирощування та наявністю потужного споживчого сектору.

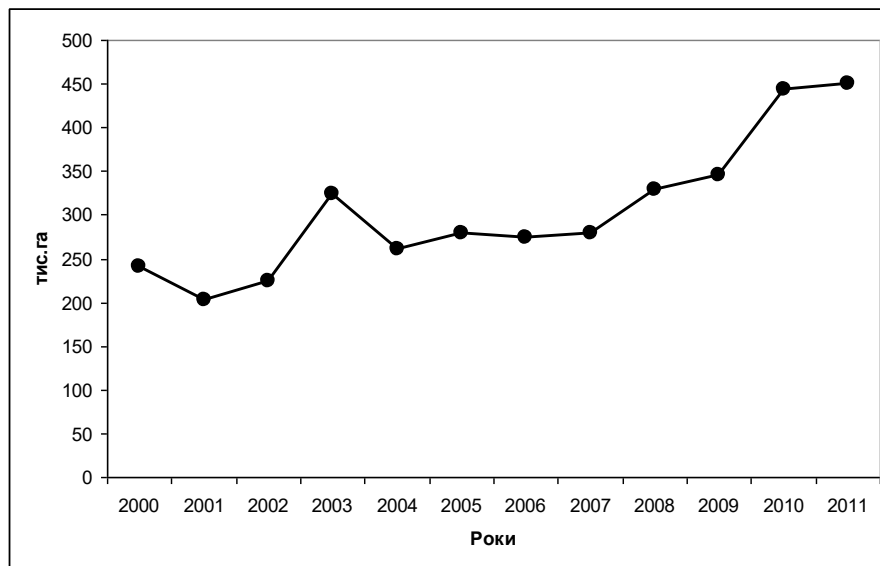

Рис. 1. Динаміка зміни посівних площ соняшнику на території Харківської області за період 2000-2011 років (побудовано автором за даними [1, 2])

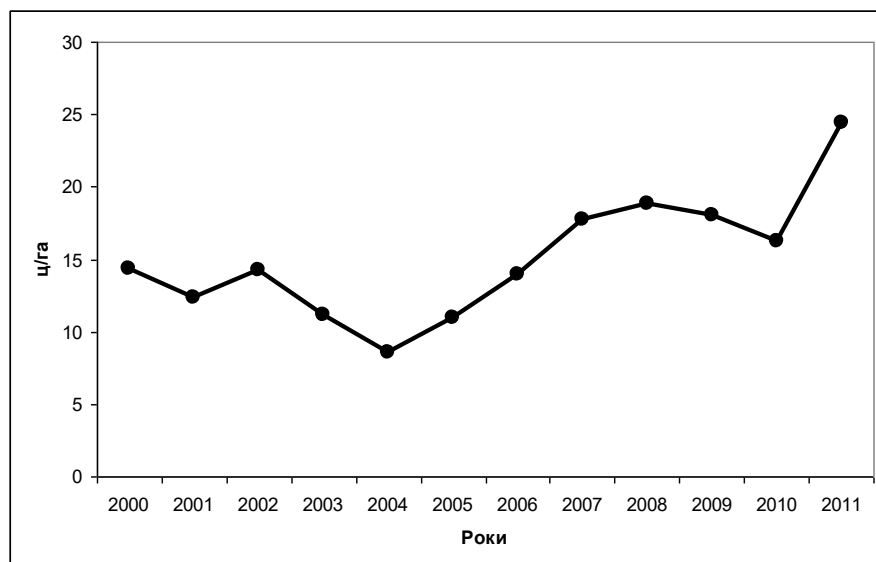

Рис. 2. Динаміка урожайності соняшнику на території Харківської області за період 2000-2011 років (побудовано автором за даними [1, 2])

За період з 2008 по 2010 рік в Україні урожайність соняшнику зменшувалася в середньому по 1 ц/га і становила у 2010 році 15 ц/га. У 2011 році відбулося різке підвищення врожайності до 18,4 ц/га. В Харківській

області спостерігалась така ж тенденція, тільки в 2011 році в регіоні урожайність даної сільськогосподарської культури становила 24,4 ц/га, що було найкращим показником серед регіонів України. Реалізація Стратегії розвитку сільського господарства до 2020 року, сприятливі агрокліматичні умови та ряд інших чинників сприяли різкому зростанню врожайності соняшнику на території Харківщини. За підсумками 2011 року, вирощування даної культури виявилось найбільш прибутковою діяльністю у сільському господарстві не тільки Харківської області, але й України. Загалом в області за останні 12 років спостерігалась нестабільна ситуація з врожайністю соняшника. До 2004 року даний показник зменшувався дуже стрімко, що співпало з погіршенням агрокліматичних умов в регіоні. Далі був підйом показника врожайності до 2008 року з 8,6 до 18,8 ц/га. Другий спад розпочався під час світової фінансової кризи та вступу України до СОТ, що негативно відбилося на вітчизняному сільському господарстві. На сьогодні у Харківській області стабілізувався стан сільського господарства, а такі культури як соняшник вже дають досить великі прибутки.

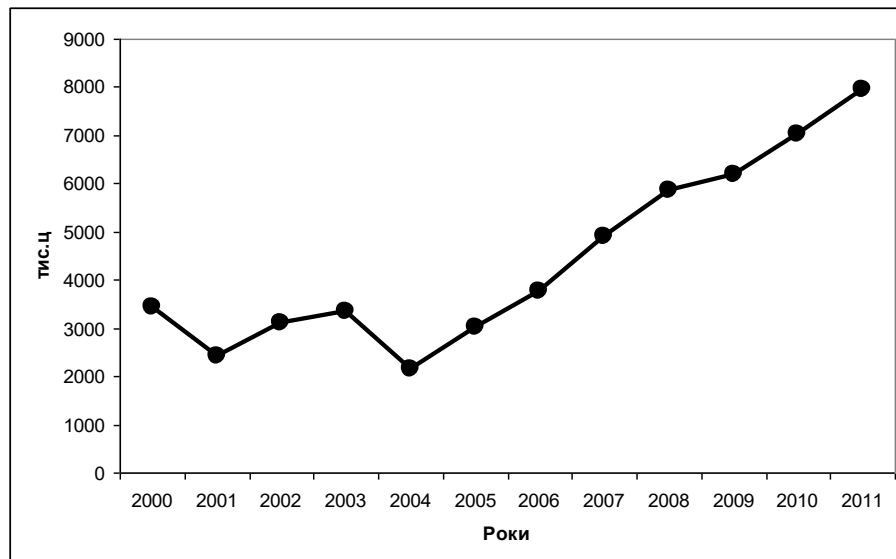

Рис. 3. Валовий збір соняшнику на території Харківської області за період 2000-2011 років (побудовано автором за даними [1, 2])

Збільшення посівних площ, а також збільшення врожайності соняшника на території Харківської області призвели до поступового збільшення валового збору сільськогосподарської культури. Вступ до СОТ у 2008 році та припинення зростання врожайності соняшника не завадили Харківщині бути в числі лідерів при вирощуванні даної культури. До вступу в СОТ та після цього Україна була і є важливим експортером продукції олійно-жирової промисловості. На сьогодні наша країна займає друге місце у світі з виробництва соняшнику після Росії, насамперед, за рахунок збільшення посівних площ. За врожайністю цієї культури Україна займає 10 місце в світі, а в структурі світового експорту соняшникової олії припадає 25% [3]. Сьогодні продукція із соняшнику серед інших сільськогосподарських продуктів України є чи не найбільш

конкурентоспроможною, а вирощування даної культури є найбільш привабливим для інвесторів та перспективним у майбутньому.

Отже, вирощування соняшнику на території Харківської області є досить прибутковою та перспективною справою. Агрокліматичні та соціально-економічні чинники дозволяють області займати провідні місця в Україні серед інших регіонів. Збільшення посівних площ та врожайності соняшника призвели до створення тенденції збільшення валового збору регіону на 90 – 100 тис.ц щороку і, як наслідок, збільшення експортного потоку олійної продукції на світовий ринок. На сьогодні продукція із соняшнику є однією з небагатьох сільськогосподарських продукцій в Україні, яка витримує світові стандарти та є досить конкурентоспроможною на світовому ринку. Проте членство в СОТ не дозволяє в повній мірі використати експортний потенціал України в даній галузі і, як наслідок, відбувається зниження цін на світовому ринку на українську олію та олійно-жирові продукти.

Список використаних джерел: 1. Сільське господарство України у 2011 році (статистичний збірник) / [відп. за вип. О.М. Прокопенко]. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 386 с. 2. Сільське господарство Харківської області у 2011 році (статистичний збірник) / [відп. за вип. К.П.Воловікова]. – Х.: Головне управління статистики у Харківській області, 2012. – 159 с. 3. Офіційний сайт журналу Агробізнес сьогодні. – Режим доступу: www.agro-business.com.ua.

УДК 911.3

М.О. Логвинова

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. Г.О. Кулешова
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

АНАЛІЗ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Сучасну економіку більшості регіонів України неможливо уявити без розвиненої інвестиційної сфери, яка є важливою ланкою їх соціально-економічного розвитку. Ступінь сформованості інвестиційного ринку є індикатором економічних перетворень у регіоні, а це, в свою чергу, впливає на рівень та якість життя населення. Тому проведення аналізу інвестиційної діяльності регіонів, у тому числі Харківської області, є актуальним, бо дозволяє виділити на регіональному рівні основні проблеми інвестування та запровадити конкретні заходи щодо покращення інвестиційної діяльності.

Метою роботи є проведення аналізу динаміки інвестиційної діяльності Харківської області як промислово розвиненого регіону України.

Головним поняттям даної теми виступає поняття «інвестиційна діяльність». За Вовчак О.Д. інвестиційна діяльність – це сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій [1].

Одним з показників, який дозволяє проаналізувати надходження інвестицій у Харківську область є обсяг інвестування в основний капітал, а з урахуванням головної мети інвестування – обсяг прямих іноземних інвестицій (ПІІ).

Харківська область має суттєві інвестиційні надходження. Станом на кінець 2011 року в економіку області вкладено інвестицій на суму 1826,4 млн. дол. США або 666,0 дол. США на одну особу, що становить 8,0 % від загального обсягу ПІІ в економіку України. За обсягом прямих іноземних інвестицій Харківська область поступається лише Дніпропетровській (2407,0 млн. дол. США, 714,1 млн. дол. США на одну особу). Порівнюючи ці показники з аналогічним періодом попереднього року, можна сказати, що обсяг прямих іноземних інвестицій у 2010 році був меншим і становив 1210,0 млн. дол. США, тобто у 2011 році надходження іноземного капіталу до Харківської області зросло на 133,7 %. За останні десять років темпи приросту іноземних інвестицій в область складають 180,8 %. Так, у 2007 році сума прямих іноземних інвестицій становила 1771,2 млн. дол. США, а, починаючи з 2008 року, спостерігається зменшення іноземних інвестицій (1647,1 млн. дол. США), яке продовжувалося до 2010 року (1210,0 млн. дол. США). Скорочення обсягів ПІІ у 2008-2010 роках сталося через наслідки світової економічної кризи більшості країн-інвесторів та погіршення політичної ситуації в Україні.

Позитивні тенденції у інвестиційній діяльності Харківської області спостерігаються з 2011 року (приріст ПІІ 133,7 % до попереднього року), що пов'язано з підвищенням темпів економічного розвитку регіону.

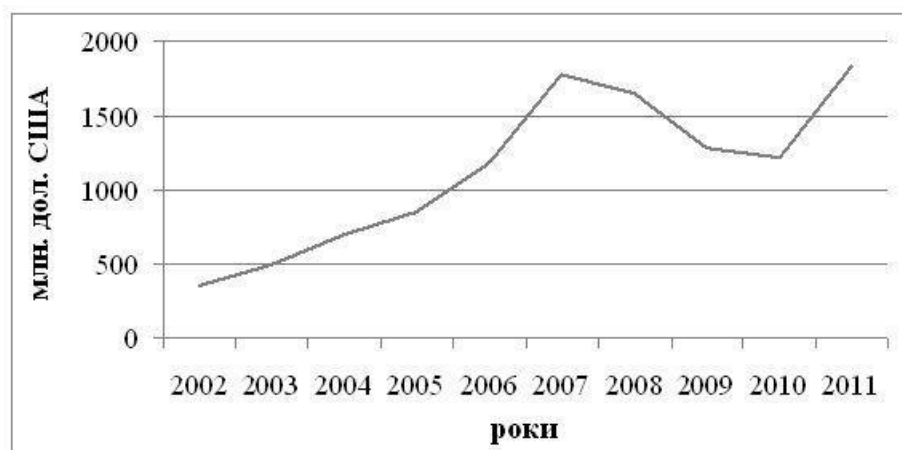

Рис. 1. Динаміка прямих іноземних інвестицій в Харківську область за період 2002-2011 рр. (побудовано автором за даними [4]).

Розподіл ПІІ за видами економічної діяльності в Харківській області є нерівномірним. Значна кількість інвестицій спрямована в промисловість (33,4 %), операції з нерухомістю (15,5 %), сільське господарство (6 %). За останні п'ять років спостерігається тенденція до збільшення інвестицій у сферу фінансової діяльності та операцій із нерухомістю і зменшення інвестиційних вкладів до промисловості та сільського господарства.

Аналізуючи географічну структуру надходження ПІІ в Харківську область, можна сказати, що найбільшими країнами-інвесторами в економіку регіону є Франція (46,5 %), Кіпр (18,1 %), Велика Британія (10,8 %). Російська Федерація та Республіка Польща інвестують в Україну по 2,8 %. Проте, спостерігається тенденція до зменшення обсягу прямих іноземних інвестицій з таких країн, як Російська Федерація, Республіка Польща та Велика Британія, Кіпр і до

збільшення інвестицій з Франції. На сьогодні, Франція є головним іноземним інвестором в Харківську область.

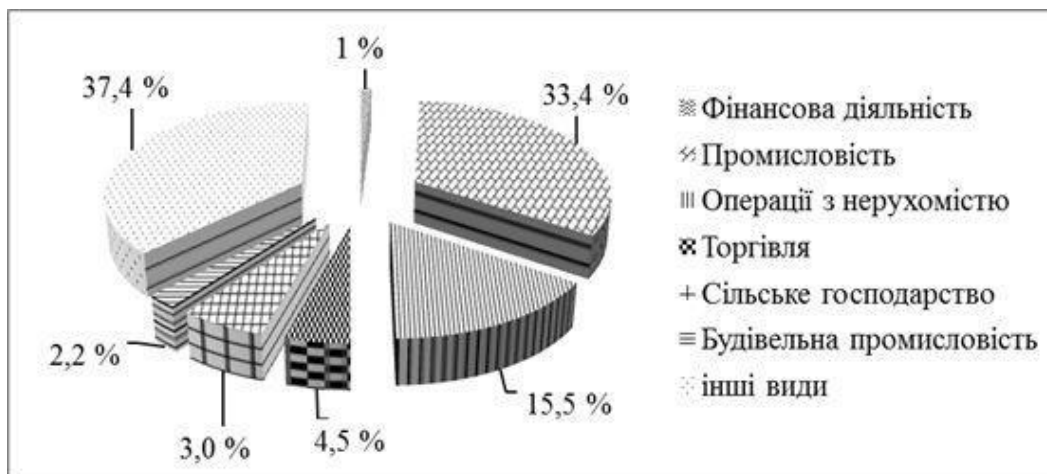

Рис. 2. Розподіл прямих іноземних інвестицій в Харківську область за видами економічної діяльності у 2011 році (побудовано автором за даними [3]).

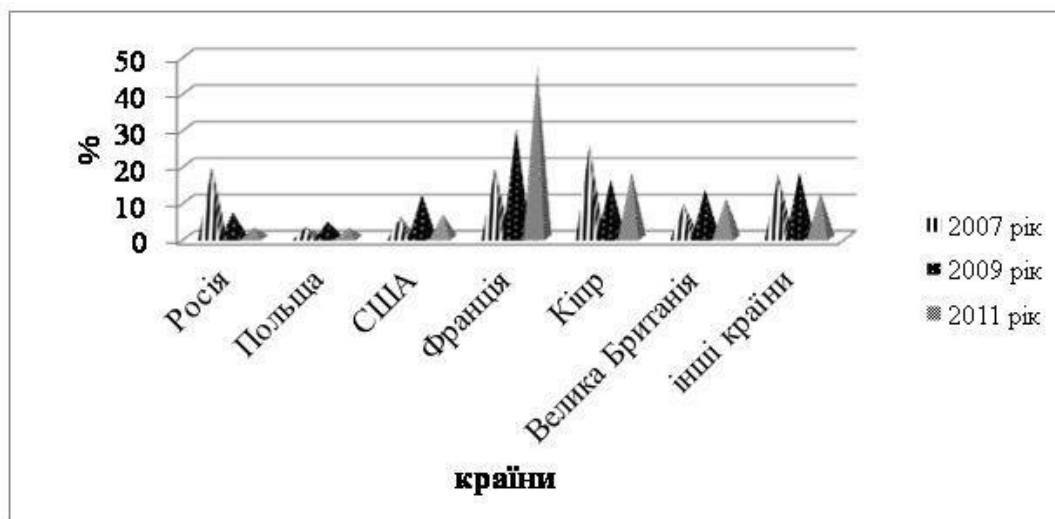

Рис. 3. Географічна структура прямих іноземних інвестицій у Харківську область за період 2007-2011 рр. (побудовано автором за даними [3]).

Харківська область є інвестиційно привабливою для іноземних інвесторів, про що свідчить збільшення притоку прямих іноземних інвестицій та усе більш розгалужена географічна структура інвестиційних надходжень. Проте, інвестиційна діяльність Харківщини має певні проблеми, головними причинами яких є макроекономічні фактори. Перш за все, це скорочення власних інвестицій товаровиробників внаслідок різкого погіршення їх фінансового стану та знецінення інвестиційних ресурсів в умовах інфляції; зменшення обсягів прямої державної інвестиційної підтримки; складні умови отримання кредитів, розміри відсотків по яких перевищують рівень беззбитковості кредитів; криза фінансово-кредитної банківської системи; порушення господарських зв'язків, руйнування матеріально-технічного постачання [2].

В основу державного регулювання інвестиційної діяльності мають бути покладені принципи активно-пасивного державного регулювання, вираженого в

основному в державній фінансовій підтримці підприємств, ціновій, антимонопольній політиці, розвитку інфраструктури України, становленні іпотечних відносин тощо. Повинні встановлюватися чіткі законодавчі норми. Крім цього, потребує вирішення проблема нерівномірного надходження іноземних інвестицій в райони Харківської області, подолання територіальних диспропорцій інвестиційної діяльності регіону. Важливим питанням залишається активізація інвестиційної діяльності сільських територій, збільшення частки надходження прямих іноземних інвестицій в аграрний сектор області.

Список використаних джерел: 1. Вовчак О.Д. Інвестування. Навчальний посібник. – Львів: «Новий Світ – 2000», 2008. – 544 с. 2. Книга інвестора. Харківська область. – Харків: Фоліо, 2010. – 262 с. 3. Харківська область у 2007- 2011 роках : статистичний щорічник / Коллект. автор, Чмихало, Михайло Леонідович, Григорчук, Меланія Олександрівна. - Х. : Харківське обласне управління статистики, 2011. - 577 с. 4. Офіційний сайт Головного управління статистики у Харківській області. – Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua/>

УДК 504.06(043)

Е.М. Лопина, А.С. Пенченкова

Белгородский государственный национальный исследовательский университет

ОЦЕНКА ЭСТЕТИКО-ПОТРЕБИТЕЛЬСКИХ ПАРАМЕТРОВ ГОРОДСКОЙ СРЕДЫ (НА ПРИМЕРЕ ГОРОДОВ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ)*

Результатом оценки эстетических характеристик ландшафтов какой-либо территории должна стать систематическая карта. Ценность такой карты состоит в том, что она позволит передать обобщенные выводы, не прибегая к сложному и трудоемкому сопоставлению и совместному анализу карт с результатом оценки отдельных элементов. Картографическое представление результатов оценки эстетичности ландшафтов представляет основу для выявления оптимального сочетания предпочтительных видов природопользования на рассматриваемой территории.

В данной работе рассматривается методика и пример построения карт рекреационной нагрузки на основе оценки эстетико-потребительских параметров среды с использованием ГИС-технологий.

Наибольшую важность, наш взгляд, представляет изучение характера связей между группами отдыхающих и природными комплексами. Характер этих связей зависит от целого ряда факторов, в том числе и от избирательности отдыхающих к элементам природных комплексов и их сочетаниям (табл. 1).

**Исследования выполнены в рамках реализации государственного задания Министерства образования и науки РФ Белгородским государственным национальным исследовательским университетом на 2013 год (№ приказа 5.1739.2011).*

Таблица 1

Фрагмент таблицы «Коэффициент рекреационного использования
(в долях единицы)»

Коэффициент рекреационного использования				
лесной массив	река	пруд / озеро	поле / луг	парк / сад
0,31	0,11	0,26	0,07	0,25

Помимо очевидной связи возможности осуществления рекреации в рассматриваемых ареалах с особенностями того природного окружения, которое он вмещает, очевидно, что многое зависит от той производственной деятельности, которая реализуется на соответствующей территории, от образа жизни населения. В таблице 2 представлены результаты дифференциации населения в зависимости от частоты рекреационных выходов.

Таблица 2

Фрагмент таблицы «Расчет рекреационной нагрузки на ареалы населенных пунктов Белгородской области»

Число мнений о возможном рекреационном использовании по группам (число выходов)				Рекреационная нагрузка на ареал, человеко-выходов в год/км ²
1-4 раза в месяц ($N_1 \times T_1$)	3-4 раза в полгода ($N_2 \times T_2$)	1-2 раза в год ($N_3 \times T_3$)	Всего $\sum_{i=1}^n N_i \times T_i$	
293376,96	36733,76	5456,52	335567,24	545,25

Оценка рекреационной нагрузки на пространственный ареал. Алгоритм оценки можно выразить следующей формулой:

$$R = \frac{\sum_{i=1}^n N_i \times T_i}{S_i}, \text{ где:}$$

N_i – численность i -той группы рекреантов, человек; T_i – число выходов i -той группы рекреантов в год; n – число групп.

Исходные материалы и данные для расчета:

1. Результаты Всероссийской переписи населения 2002 г. (численность населения в каждом населенном пункте).

2. Результаты изучения пространственных и временные характеристик общественного природопользования населенных пунктов Белгородской области [1, 2].

3. исходной картой для построения является цифровая карта Белгородской области, выполненная на основе общегеографической карты масштаба 1:200 000. Работа проводилась в программе БелГИС.

Ниже рассматривается методика и пример построения карт рекреационной нагрузки на основе оценки эстетико-потребительских параметров среды с использованием ГИС-технологий. Разработка карт рекреационной нагрузки, исходя из ландшафтных предпочтений, предполагает проведение следующих этапов:

1. Выявление ареалов предпочтительной доступности вокруг населенных пунктов, включающих зоны случайного посещения (необходимо обозначить условную частоту захода в нее людей) и зоны целевого посещения, расчет их средних радиусов ареалов – построение карты рекреационной нагрузки для каждого ареала (создание слоя целевого посещения для конкретного населенного пункта).

2. Привязка выявленных ареалов целевых посещений к четко выраженным на топографических картах эстетически значимым объектам, исходя из оценок ландшафтных предпочтений (в городе или поселке городского типа: парк, аллея, площадь; в окрестностях: лес, водоем, балка с лесополосой, родник). Исходя из ландшафтных предпочтений респондентов, могут быть установлены наиболее рекреационнозначимые объекты: парк в поселке и в окрестностях: лес, река и пруд и рассчитана рекреационная нагрузка на единицу площади.

Поэтому необходимым является переход к следующему этапу построения карты рекреационной нагрузки.

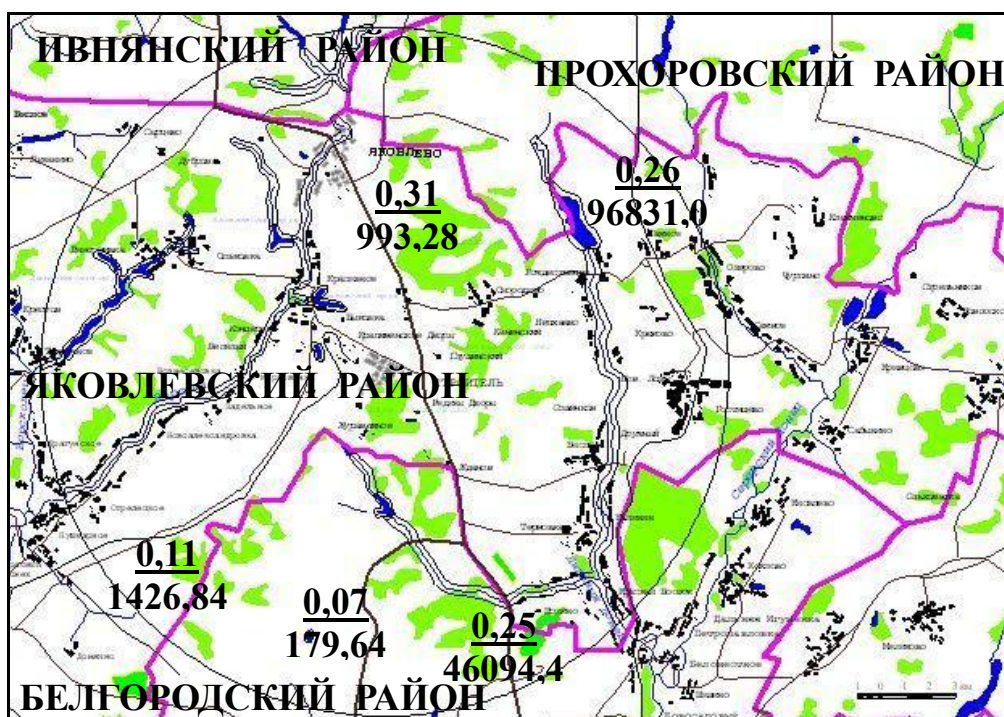

Рис. 1. Коэффициент рекреационного использования и рекреационная нагрузка в пределах радиуса природопользования г. Строитель

3. Наложение слоев, в результате – создание интегрального слоя для близко расположенных населенных пунктов. Полученные полигоны зон доступности (ареалы), находящиеся в разных слоях, последовательно накладываются друг на друга.

4. Построение карт изолиний фоновой рекреационной нагрузки. В нашем случае изолинии – это линии одинаковых значений рекреационной нагрузки. Наиболее сложным в методическом плане является заключительный этап построения карт рекреационной нагрузки:

5. Расчет рекреационной нагрузки на эстетически значимые объекты. Зная коэффициент рекреационного использования каждого объекта (частоту упоминания элементов среды) (табл. 1) и суммарную рекреационную нагрузку на ареал (табл. 2), можно рассчитать рекреационную нагрузку на 1 км² исследуемого объекта (современный ГИС-технологии позволяет с легкостью определить площадь необходимого объекта).

На рис. 1. представлен фрагмент рабочей карты с коэффициентами рекреационного использования объектов в пределах радиуса природопользования на примере г. Строитель Белгородской области.

Площадь радиуса общественного природопользования для города Строитель равен – 615,44 км², а рекреационная нагрузка составляет 545,25. В радиус природопользования попадают 36 населенных пунктов Яковлевского района, а также несколько приграничных населенных пунктов Ивнянского, Прохоровского и Белгородского районов.

На основе анализа карты и материалов компонентной оценки эстетико-потребительских параметров среды, представленной в предыдущем разделе, можно выделить следующие ключевые моменты:

- наиболее интенсивной рекреационной нагрузке подвержены следующие природные объекты – зона прудов и лесов, имеющих наибольшие коэффициенты рекреационного использования;
- наименьшую рекреационную нагрузку испытывают открытые пространства, т.к. они используются в иных, хозяйственных целях;
- большое число человеко-выходов в год совершается на территорию парковых зон и территорий, занятых под многолетними насаждениями;
- рекреационная нагрузка в пределах рассматриваемых эстетически значимых объектов изменяется от 179,64 (открытые пространства) до 96831,02 (пруды).

Результаты проделанной работы позволяют выявить зоны интенсивного рекреационного природопользования, а полученную карту рекреационной нагрузки предполагается использовать для оценки использования природного потенциала территории и отдельных объектов, находящихся в ее пределах, в рекреационных целях, в том числе с целью выделения зон мощного рекреационного пресса с одной стороны и зон слабой доступности, где возможно развитие различных видов рекреации, с другой стороны.

Список использованных источников: 1. Корнилов, А.Г. Параметры общественного землепользования (общественного природопользования) и эстетического восприятия ландшафтов разных типов населенных пунктов Белгородской области / А.Г. Корнилов, И.А. Гененко, Е.М. Лопина // Проблемы региональной экологии. – 2007. – №6. – С. 113-121. 2. Лопина Е.М. Расчет рекреационной нагрузки на основе эстетико-потребительских параметров среды / Е.М. Лопина, А.Г. Корнилов // Материалы междунар. науч.-практ. конференции «Регион – 2008: стратегия оптимального развития» / Под ред. В.С. Бакирова // РВВ Харьковского нац. ун-та им. В.Н. Каразина, Харьков, 2008. – С. 283-287.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ РЕГИОНАЛЬНОЙ И ЛОКАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В МАЛЫХ ГОРОДАХ НИЖЕГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ

Под региональной идентичностью мы понимаем процесс самоотождествления человека с людьми и элементами географической среды в пределах определенного региона, являющегося местом его рождения, либо проживания или профессиональной деятельности, возможно, всех этих факторов вместе взятых или в любом их сочетании. В данном случае речь идет о геоурбанистическом типе региональной (сельской, городской и т.д. по нарастающей) идентичности. Однако региональная, в рассматриваемом случае городская, идентичность формируется у людей не только посредством прямой связи и общения с конкретным городом, но и путем его (города) эмоционального воздействия на людей.

Процесс самоотождествления человека поддается статистическому измерению и оценке с различных точек зрения. Одной из таких методик, существующей для Нижегородской области и апробированной научными изысканиями М.П. Крылова, является «методические положения социогеографического изучения региональной идентичности в Европейской России», положенной в основу данного исследования [1].

Следуя основным положениям методики М.П. Крылова автором настоящей статьи осуществлен опрос (анкетирование) жителей некоторых городов Нижегородской области, имеющих изначально (наглядно и общепринято) определенные черты сходства, на предмет выявления их региональной, в данном случае городской, идентичности. Выбор пал на города Перевоз, Княгинино и Сергач, компактно расположенных друг относительно друга на расстоянии примерно 50 километров, удаленных от Нижнего Новгорода в юго-восточном направлении на 107–120 км.

Важно то, что названные города являются малыми городами, в количественном отношении преобладающими в Нижегородской области и потому определяющими характер развития значительной части ее территории. Своим современным статусом города Перевоз и Княгинино обязаны статье 131 Конституции Российской Федерации, а также административным устройством территории Нижегородской области.

Результаты этого опроса представлены в таблице 1. Полученные ответы на заданные вопросы следует оценивать взвешенно (комплексно), то есть с учетом всех других ответов. В противном случае можно получить искаженную картину самоидентичности опрашиваемых людей.

Таблица 1

Результаты анкетирования жителей городов Перевоз, Княгинино, Сергач на предмет самоотождествления их с этими населенными пунктами

№ п/п	Блок вопросов	Вопросы	Ответы жителей городов (количество голосов в %):		
			Перевоз	Княгинино	Сергач
1	Малая родина	Если бы у Вас была возможность выбирать, в каком городе жить, то Вы выбрали бы населенный пункт, в котором проживаете?	Да - 43 Нет - 43	Да - 50 Нет - 37	Да - 100 Нет - 0
2	Российский патриотизм	Очень ли важно для Вас ощущать свою принадлежность к России?	Да - 86 Нет - 14	Да - 100 Нет - 0	Да - 67 Нет - 16
3	Высказывания, поговорки	Согласны ли Вы с утверждением: «нужно сделать все возможное для сохранения местных различий в говорах, особенностях поведения, питания и т.д.»?	Да - 71 Нет - 14	Да - 50 Нет - 25	Да - 67 Нет - 33
		Одобряете ли Вы деятельность общественных объединений по защите культурного наследия?	Да - 71 Нет - 14	Да - 50 Нет - 25	Да - 100 Нет - 0
		Согласны ли Вы со следующими утверждениями: «где бы ни жить, только б сыту быть», «с родной земли умри, но не сходи»?	Да - 85 Нет - 14	Да - 75 Нет - 12	Да - 100 Нет - 0
4	Родной город, край	Знаете ли Вы старинный герб Вашего города	Да - 71 Нет - 14	Да - 50 Нет - 38	Да - 67 Нет - 17
		Соответствует ли город Вашим потребностям, интересам?	Да - 28 Нет - 43	Да - 87 Нет - 0	Да - 50 Нет - 33
		Возникало ли или есть у Вас желание уехать из города	Да - 57 Нет - 25	Да - 50 Нет - 50	Да - 17 Нет - 67

Полученные результаты опроса носят несколько противоречивый характер и могут лишь относительно свидетельствовать о патриотическом настрое жителей рассмотренных городов. Неоднозначность ответов на однородные, по сути, вопросы свидетельствует, по меньшей мере, о неуверенности занимаемой ими позиции и, следовательно, о неудовлетворенности их существующим положением. Недовольство могло быть порождено действием одного или нескольких факторов геоурбанистического и эмоционального типов. Однако степень их воздействия на самоидентификацию современных жителей рассмотренных городов может быть весьма различной и требует более детального изучения.

Список использованных источников: 1. Крылов М.П. Региональная идентичность в Европейской России: Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора географических наук по специальности 25.00.24 – экономическая, социальная и политическая география. М., 2007.

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РИНКУ ПРАЦІ ЧУГУЇВСЬКОГО РАЙОНУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Досягнення достатнього трудовересурсного забезпечення економіки, підвищення конкурентоспроможності робочої сили, формування збалансованого ринку праці з чіткими соціальними орієнтирами, забезпечення продуктивної зайнятості та соціального захисту працездатного населення є пріоритетними завданнями для економіки будь-якого регіону. А збалансованість ринку праці в свою чергу зменшить рівень безробіття, врегулює міграційні процеси та покращить якість життя населення.

Формування та використання ринку праці будь-якого регіону – серйозна економічна та соціальна проблема, що потребує глибокого соціально-економічного аналізу.

Проблеми ринку праці, механізми його функціонування і управління, а також регулювання трудових ресурсів, їх рух і раціональне використання, досліджують такі відомі вітчизняні вчені як С.І. Бандур, О.В. Безпала, О.В. Волкова, Ю.Ю. Заволока, Е.М. Лібанова [1, 2,3, 4, 5] та інші науковці. Однак на сьогодні недостатня увага приділяється дослідженню ринку праці на регіональному рівні, а особливо на рівні адміністративних районів.

Таким чином метою нашого дослідження є аналіз суспільно-географічних аспектів ринку праці Чугуївського району Харківської області, виявлення проблем та перспектив його подальшого розвитку.

В загальному розумінні *ринку праці* - це система обміну індивідуальних здібностей до праці на фонд життєвих цінностей, необхідних для відтворення робочої сили [3]. На практиці ринок праці являє собою історично сформований, заснований на вартісних відносинах та конкуренції специфічний механізм формування, руху та використання трудового потенціалу суспільства, що забезпечує відтворення робочої сили, її ефективне функціонування і зайнятість населення. Основними елементами цього механізму є вартість і ціна робочої сили, попит та пропозиція, кон'юнктура та конкуренція [5].

Чисельність населення Чугуївського району, зайнятого економічною діяльністю, в період з 2005 по 2011 рік скоротилася майже на 15%. За цей період значно зменшилася чисельність працівників, зайнятих у сільському господарстві (в 1,7 рази) та будівництві (в 5,6). Завдяки розвитку Малинівської промислової зони, майже в 3,5 рази (2411 осіб) зросла чисельність осіб, зайнятих у промисловому секторі економіки [6].

Структура зайнятості населення району за видами економічної діяльності має наступні особливості: кожен другий зайнятий у сільському господарстві, кожен четвертий – у промисловості, дев'ятий – в освіті. При цьому поступово

знижується питома вага робітників, працюючих за наймом. Починаючи з 2010 року й до сьогодні майже вдвічі знизилася чисельність осіб, зайнятих підприємницькою діяльністю [5, 6].

Частка населення у працездатному віці за останні 10 років має тенденцію до зниження. У порівнянні з 2000 роком у 2009 році чисельність останнього скоротилася на 1041 особу або на 4,2%. Така тенденція спостерігалась і протягом 2010–2012 років. Чисельність трудових ресурсів району також зменшується, це відбувається у наслідок зменшення чисельності працюючих пенсіонерів та населення працездатного віку. Починаючи з 2009 року, чисельність трудових ресурсів скоротилася з 26,8 тис. осіб до 24,9 тис., тобто на 7,2%.

У середньому чисельність безробітного населення за період з 2008 по 2011 роки зросла на 477 осіб. Мінімальна кількість зареєстрованих у центрі зайнятості була встановлена в 2009 році – 1982 особи; в 2010 році – їх кількість зменшилася на 2% порівняно з 2001 роком [6].

Максимальний рівень безробіття для Чугуївського району спостерігається у 2002 році (3,5 % і перевищував цей показник у середньому для Харківської області у якій він становив 3,3 %), мінімальний – в 2009 році (1,57 %). Підвищення активності реєстрації в центрі зайнятості вплинуло на рівень зареєстрованого безробіття, який у районі залишається високим порівняно з середньообласним (рис.1).

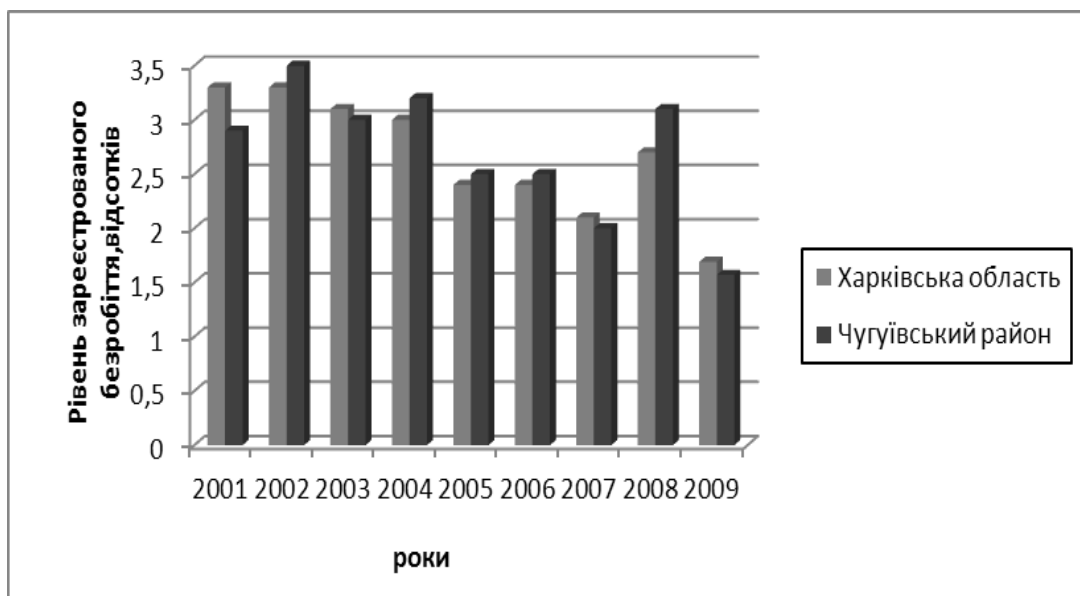

Рис.1. Порівняння динаміки рівня зареєстрованого безробіття в Чугуївському з середньообласним за 2001 – 2009 роки (побудовано автором за даними [6])

Аналіз рівня безробіття та зайнятості населення району, дозволяє відзначити, що починаючи з 2009 року на зареєстрованому ринку праці спостерігалися й позитивні зрушення.

Починаючи з 2005 року, кількість вивільнених працівників значно зменшилася в порівнянні з 2001 роком, але в 2008 році цей показник збільшився в 2,5 рази порівняно з 2007 роком у зв'язку з впливом

економічної кризи на діяльність суб'єктів господарської діяльності району. У зв'язку з загальним економічним розвитком району постійно збільшується потреба підприємств, установ та організацій в працівниках для заповнення вільних робочих місць. З 2009 – 2011 років, попит підприємств, установ та організацій на робочу силу зменшується. Це призводить до збільшення навантаження на одне вільне робоче місце. Із метою підвищення працевлаштування та забезпечення зайнятості безробітних міськрайонний центр зайнятості надає дотації роботодавцям для створення нових робочих місць та одноразові допомоги безробітним для організації ними підприємницької діяльності [1, 2]. Безробітні мають також можливість пройти підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації майже за 150 професіям і спеціальностям. Чисельність працевлаштованих у районі в 2012 році збільшилася порівняно з 2010 роком на 119 осіб. Протягом 2005–2011 років у районі працевлаштовано 10572 осіб, професійне навчання пройшли 2117 осіб та 4605 осіб були залучені до громадських робіт.

Аналіз ринку праці Чугуївського району, розгляд динаміки його основних показників, дозволив зробити наступні висновки. Для врегулювання ринку праці району потрібно вжити наступні заходи: сконцентруватися на стимулюванні створення нових робочих місць; забезпеченні гарантій зайнятості у процесі приватизації та реструктуризації підприємств; підготовці та перепідготовці працівників, що вивільняються або незатребувані на сучасному ринку праці; підтримці підприємництва та самозайнятості населення; розширенні практики громадських робіт; підвищення гнучкості ринку праці. Трансформація політики ринку праці має бути спрямована на забезпечення достойною роботою населення незалежно від місця проживання, на стимулювання економічної активності населення, розвиток та реалізацію трудового потенціалу. Це стане вагомим чинником подальшого соціально-економічного розвитку не лише Чугуївського району, а й України загалом.

Список використаних джерел: 1. Бандур С.І. Соціальні пріоритети ринку праці: методологія, практика, шляхи забезпечення. – К.: РВПС України НАН України, 2001. – 260 с. 2. Безпала О.В. Розвиток поняття «ринок праці» у суспільній географії / О.В. Безпала // *Часопис соціально-економічної географії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.* - Х., 2007.- Вип.2.- С.162-168. 3.Волкова О.В. Ринок праці: Навч. посіб. – К.: Центр учб. літ-ри, 2007. – 624 с. 4.Заволока Ю., Варвінська І. Особливості визначення зайнятості населення (на прикладі Харківської області) // *«Регіон 2007: суспільно-географічні аспекти».* – Харків: ВЦ ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2007. – С. 49. 5. Лібанова Е.М. Ринок праці: Навч. посібник. - Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 224 с. 6. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації. – Режим доступу: <http://kharkivoda.gov.ua>.

ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ВИСОКОПРОДУКТИВНИМ ОБЛАДНАННЯМ

На сучасному етапі розвитку суспільства зростаючі потреби в продовольчих та непродовольчих товарах сільськогосподарського походження спонукають поєднання зусиль усіх сфер економіки, які працюють на задоволення потреб населення. На цій основі виникає об'єктивна необхідність реформування агропромислового комплексу. Питаннями ефективності аграрного виробництва Полтавської області та впливу інновацій на його розвиток займалися Н.М. Марценюк, В.К. Збарський, Є.О. Селевко, А.А. Пісоцький та деякі інші представники аграрних наук, проте, варто зазначити, що соціально-економічний аспект дослідження сільськогосподарського потенціалу Полтавської області на сьогодні повністю не висвітлений та є досить актуальним. Наявний машинно-тракторний парк переважної більшості сільгосппідприємств Полтавської області, станом на початок 2011 року є досить застарілим, значна частина господарств недостатньо забезпечена новими комбінованими високопродуктивними агрегатами, сівалками точного висіву, машинами для ефективного захисту рослин. За період незалежності України кількість сільськогосподарської техніки у Полтавській області постійно скорочувалася (рис 1, 2).

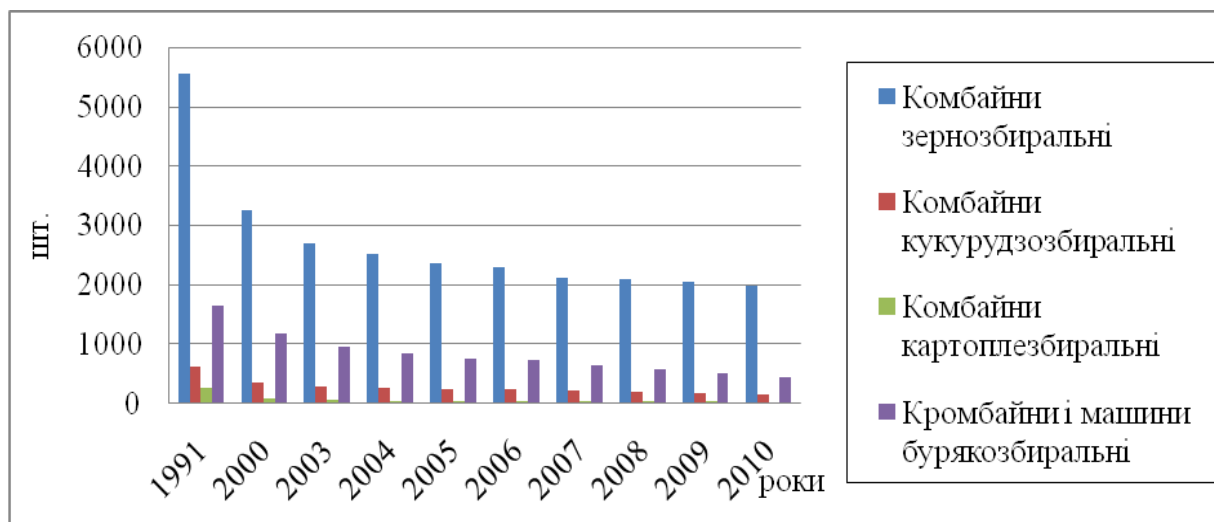

Рис.1. Кількість комбайнів у сільгосппідприємствах Полтавської області за період 1991-2010 років

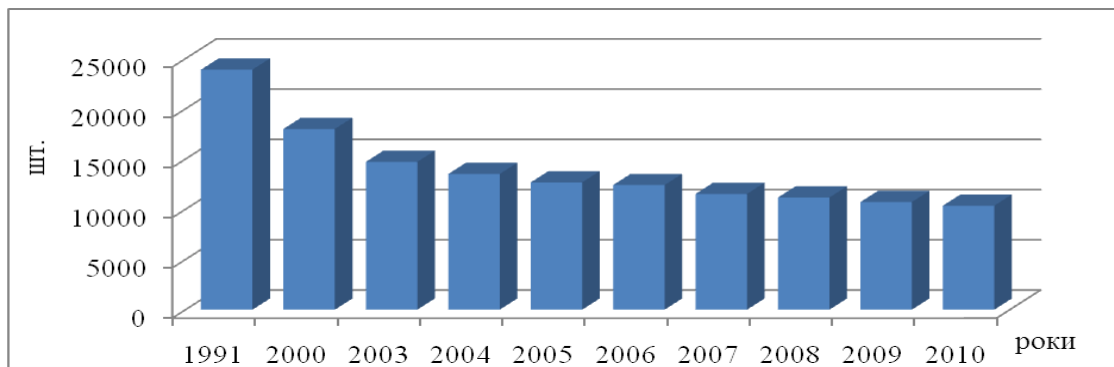

Рис.2. Кількість тракторів усіх марок у сільгоспдприємствах Полтавської області за період 1991-2010 років

Інтенсивне сільське господарство часто використовує методи автоматизації, які стали ключем до успіху сучасного сільського господарства. Все це дає значне підвищення виробництва порівняно з традиційними методами. Але рівень автоматизації в сільгоспдприємствах Полтавської області не лише не зростає, а навіть знижується у порівнянні з дев'яностими роками. Причиною цього є відсутність оновлення матеріально-технічної бази та вихід з ладу існуючої техніки внаслідок відпрацювання відведеного ресурсу та порушення правил з експлуатації. Основним завданням для підвищення ефективності сільського господарства Полтавської області є необхідність будувати, розширювати та зміцнювати виробничу і переробну бази агропромислового сектору, що потребує залучення інвестицій. Протягом останніх років на території області одним із найбільших інвесторів є ТОВ СП «НІБУЛОН».

Оновлення матеріально-технічної бази сільського господарства залежить, перш за все, від фінансування галузі. Проте, ця очевидна головна проблема не є остаточно вирішальною для досягнення мети через недосконалість законодавства України. Так, у державному бюджеті не зарезервовано необхідну кількість коштів на потреби галузі. І це не лише кошти, які безпосередньо передбачено використати на придбання чи капітальний ремонт техніки, закупку новітніх технологій тощо, це також кошти, які не виплачуються у достатній мірі працівникам галузі, через що виникають простоя техніки, це кошти, які не виділяються на стажування та перекваліфікацію співробітників у відповідності до світового прогресу.

Застаріле обладнання потребує більших витрат енергоресурсів, робота з такою технікою є більш трудомісткою та небезпечною. З огляду на це, необхідно докорінне реформування галузі сільського господарства з метою знизити собівартість продукції, підвищити рівень конкурентоспроможності на світовому ринку та підвищити абсолютну якість продукції. Це дозволить налагодити вигідніші торгові зв'язки з більшістю країн світу, дасть можливість прогресивнішого вдосконалення технологій виробництва. Досягти достатнього матеріально-технічного оснащення сільського господарства можливо за рахунок таких дій:

- фінансування з боку державного та обласного бюджету;
- перерозподіл коштів у межах аграрного сектора економіки для тимчасового вивільнення частки фінансів з менш важливих галузей;

- залучення кваліфікованих кадрів з досвідом роботи у галузі механізації для призупинення сучасної тенденції до скорочення кількості одиниць сільськогосподарської техніки;

- договори з сільськогосподарськими підприємствами інших областей про обмін технікою, кваліфікованими кадрами та продукцією (міжобласна спеціалізація);

- активний пошук спонсорів, проведення тендерів, співпраця з місцевими приватними підприємствами малого та середнього бізнесу.

Отже, пріоритетними завданнями для підприємств сільського господарства Полтавської області на даний час є залучення інвестиційних коштів та перерозподіл коштів між галузями виробництва. Важливим кроком може стати створення робочої групи спеціалістів галузі, які проведуть необхідні розрахунки та перевірять можливі майбутні втрати і прибутки сільськогосподарських підприємств, і, власне на основі цих даних створять програми подолання проблеми застарілого обладнання та недостатнього матеріально-технічного забезпечення сільгосп-підприємств України взагалі та Полтавської області зокрема. Такі програми мають бути направлені та максимально презентовані до відповідних міністерств і відомств – в Управління агропромислового розвитку, безпосередньо в Міністерство аграрної політики та продовольства, Міністерство фінансів, Міністерство економічного розвитку і торгівлі тощо, адже керівними структурами мають бути повністю усвідомлена ситуація та прийняті рішення щодо її покращення та підвищення виробничого потенціалу агропромислової сфери області.

Зараз аграрному сектору Полтавського регіону необхідне спрямування регіональної політики на створення сприятливого ринкового середовища для агробізнесу, ефективне використання земельно-майнового ресурсу, вирішення соціальних проблем. З цією метою розроблена Комплексна програма розвитку сільського господарства на період до 2013 року, а також Програма забезпечення агропромислового комплексу області сільськогосподарською технікою виробництва підприємств міста Полтава та області на 2010-2015 роки.

Отже, подолання даних регіональних проблем на сучасному етапі вимагає розробки стратегій регіонального розвитку, з урахуванням особливостей природно-ресурсного, виробничого потенціалів, геополітичного положення, можливостей внутрішньої та зовнішньої орієнтації виробництва, особливостей трудового потенціалу тощо. На сьогодні, як бачимо, першорядного значення для вирішення цієї проблеми набуває випуск малої техніки (наприклад, міні-тракторів), яку можна використати в невеликих господарствах.

Список використаних джерел: 1. Головне управління агропромислового розвитку Полтавської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apk.poltava.ua/> 2. Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/> 3. Полтавщина. Історичний нарис / Г.М. Михайленко. – Полтава: Дивосвіт, 2007. – 592 с. 4. Саблук П.Т. Основні напрями удосконалення державної аграрної політики в Україні / П. Т. Саблук, Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. – 2011. – № 5. – 86 с. 5. Сільське господарство області у 2010 році. Статистичний щорічник / Л.М. Безхлібняк – Полтава, 2011. – 370 с. 6. Хорунжий М.Й. Організація агропромислового комплексу. – К.: КНЕУ, 2003. – 340 с.

ОСОБЛИВОСТІ ДЕЛІМІТАЦІЇ ХАРКІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ

В умовах сьогодення процес невідпинного розвитку й зміцнення соціально-економічних зв'язків міста Харкова з населеними пунктами приміської зони потребує комплексного аналізу. Міська агломерація – основна таксономічна одиниця, цілісний осередок урбанізованого середовища [1]. Актуальність теми обумовлена відсутністю єдиної уніфікованої методики делімітації міських агломерацій, у тому числі й Харківської.

Посилена агломеративна дія Харкова призвела до того, що 06.09.2012 р. Верховною Радою України була прийнята Постанова «Про зміну і встановлення меж міста Харків, Дергачівського і Харківського районів Харківської області» [2]. Експансія міста проявляється у розширенні простору та збільшенні радіусу його впливу. Тож, доцільно переглянути просторові особливості Харківської міської агломерації.

Для делімітації Харківської міської агломерації було обрано метод ізохрон, який описано у роботі [1]. Як ядро агломерації місто Харків задовольняє вимогам методики – чисельність населення перевищує поріг у 250 тис. осіб. Дана методика базується на тому, що понад 90% обсягу різноманітних зв'язків між ядром агломерації і його супутниками регламентується двогодинною взаємною доступністю. Поклавши сумарні витрати часу на кінцевих і пересадочних станціях, що дорівнюють 0,5 години і не диференціюючи їх залежно від розмірів ядра агломерації, отримуємо 1,5-годинну транспортну віддаленість від кордонів ядра, що є прийнятим критерієм виділення агломерацій (рис. 1).

Середня швидкість пасажирського транспорту на автомобільних і залізничних шляхах прийнята за 55 км/год., що внаслідок розвитку транспортної мережі області істотно відрізняється від заданої в методиці швидкості (20-25 км/год.).

Дана методика є інструментом визначення кордонів не агломерації, а можливого агломеративного ареалу. Агломерації як і більш-менш розвинені групові системи розселення мають певну складність. Тому побудована на основі викладеної методики картосхема має похибки, як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Як правило, розміри агломерації перевищуються. Побудова такого роду картосхем необхідна, насамперед, для отримання первинної інформації [1].

В І поясі Харківського агломеративного ареалу знаходяться 9 районів, а саме Харківський, Вовчанський, Чугуївський, Зміївський, Нововодолазьський, Валківський, Люботинський, Дергачівський та Золочівський.

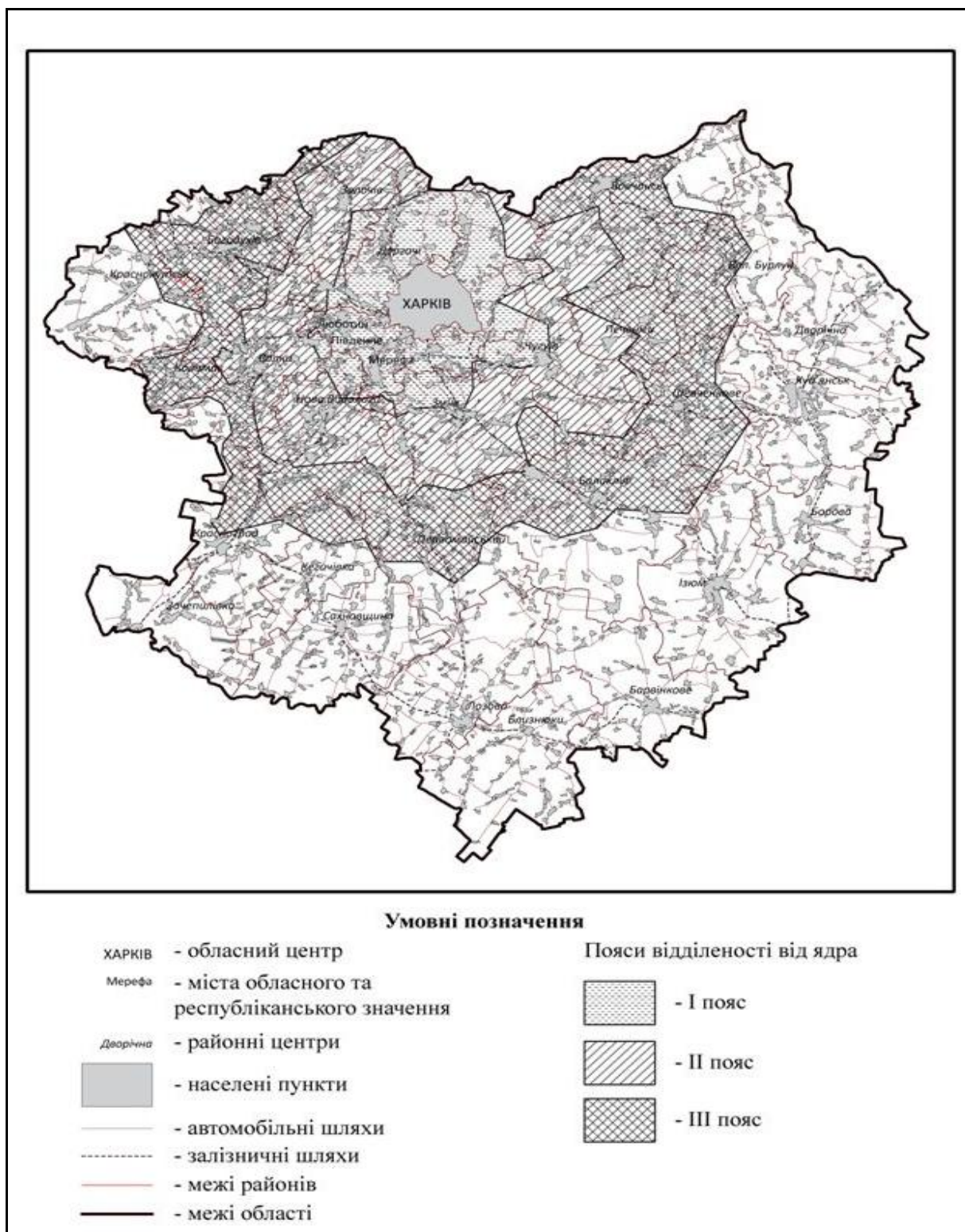

Рис. 1. Ареал Харківської міської агломерації (побудовано автором)

Розвиток агломерації відбувався від міста, тобто внаслідок ускладнення його функціональної структури, прояву зростаючої районоутворюючої ролі, необхідності поліпшення умов життя населення у високоурбанізованому середовищі. Географічне положення міста-ядра Харкова поблизу кордону з Росією сприяє більш швидшому його розвитку, порівняно з усім вкрай урбанізованим сходом країни. Територія Белгородської області Російської

Федерації знаходиться під впливом II та III поясів, проте державні адміністративні кордони послаблюють його.

Базисом подальших досліджень було обрано поселення з населенням більше 3 тис. осіб в межах I чи на кордоні I-II поясів віддаленості від ядра (рис. 2). В основі розробки даної картосхеми лежить районно-планувальна, або містобудівна концепція, що передбачає визначення меж агломерації, як зони перспективної урбанізації.

До складу Харківської міської агломерації входять 5 міст (без м. Харків) та 25 селищ міського типу. Найбільшу значущість має супутник ядра – м. Чугуїв.

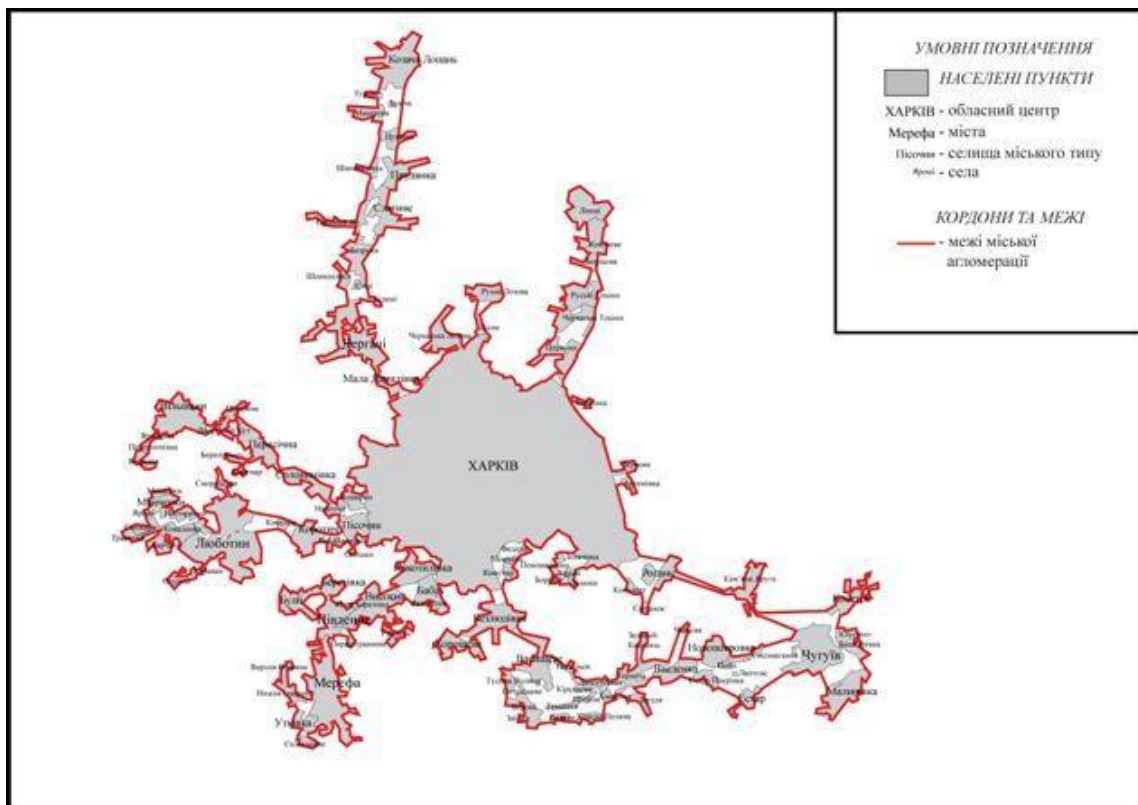

Рис. 2. Харківська міська агломерація (побудовано автором)

Головні вісі розвитку Харківської міської агломерації традиційно приурочені до найбільших автомобільних та залізничних магістралей. Особливості конфігурації агломерації пов'язані з системою розселення населення. Найбільш щільно заселеною є південна та південно-західна частина агломерації з основними центрами в Мерефі, Південному, Люботині та Чугуєві.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на аналіз економічних та соціальних показників розвитку Харківської міської агломерації, визначення взаємовпливу ядра агломерації та його міст-супутників.

Список використаних джерел: 1 Лаппо Г.М. Развитие городских агломераций в СССР / Георгий Михайлович Лаппо. – М.: «Наука», 1978. – 152 с.; 2. Постанова Верховної Ради України «Про зміну і встановлення меж міста Харків, Дергачівського і Харківського районів Харківської області» [електронний ресурс] / Постанова ВР України №5215-XVII (5215-17) від 06.09.13 – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5215-17>.

ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Перехід до ринкової економіки в Україні призвів до докорінних змін у функціонуванні агропромислового комплексу (АПК). Період аграрних реформ характеризується спадом виробництва, руйнуванням виробничого потенціалу, спадом життєвого рівня сільського населення практично у всіх регіонах держави. Проведення земельної реформи та реорганізація сільсько-господарських підприємств, паювання і поділ землі забезпечили ліквідацію державної монополії на землю, перетворення сільгоспвиробників – агропідприємств, фермерських та особистих підсобних господарств – в юридично незалежні від держави суб'єкти господарювання.

Значних змін та трансформацій зазнав зокрема і АПК Харківської області. Практично, приватизовані харчова та переробна промисловість, оптова та роздрібна торгівля продуктами харчування. Систему розподілу агропромислової продукції, яка була при плановій економіці, замінила ринкова інфраструктура. Паралельно з крупними торговельними структурами існують тисячі дрібних та середніх приватних посередників, які забезпечують рух товарів до споживачів у межах області, між регіонами, а також з-за кордону. Удосконалюється система управління агробізнесом, підвищилась фінансова відповідальність за його результати. Помітні зміни відбулися і в підходах до державного регулювання агропромислового виробництва. Місцеві агропромислові територіальні системи поступово стають локомотивами соціально-економічного розвитку місцевих громад.

Проте слід зазначити, що за великим рахунком, АПК Харківської області ще й сьогодні переживає стан перманентної економічної кризи. Це зумовлено не тільки невирішеними проблемами в цьому секторі економіки, але й загальними соціально-економічними проблемами в державі, допущеними помилками на початку реформ, а також специфічними проблемами цієї галузі [1].

На обласному рівні (не говорячи вже про районний рівень та локальний, тобто безпосередньо село) керівники й спеціалісти АПК відчують брак теоретичних і практичних знань щодо реформування, тому прийняті ними рішення є часто неефективними і навіть можуть суперечити законам та принципам соціально орієнтованої ринкової економіки. Крім того, АПК області, є складним та великим формуванням з багатьма зв'язками, що характеризується різноманітністю соціально-економічних, природно-кліматичних, географічних, біологічних та технологічних умов виробництва й іншими особливостями. Все це дуже гостро актуалізує проблему створення сучасного АПК області, який би зміг стати міцним «фундаментом» для розвитку сільських громад.

Доволі перспективним напрямом реформування АПК області є проект «Село майбутнього», який був затверджений постановою Кабміну від 15 жовтня 2012 року, та є складовою національного проекту «Відроджене скотарство».

В рамках цього проекту у Валківському та Харківському районах області впродовж 2013-2022 років планується створити пілотний сучасний агрокомплекс. Зокрема передбачається втілити кілька напрямів: вирощування овочів у теплиці й відкритому ґрунті, будівництво овочесховища і великої молочної ферми на 3000 голів дійного стада. Також буде створено сучасний генетичний центр, який, за оцінками експертів, дасть змогу протягом 5-7 років повністю замінити наявну в області молочну породу корів на більш продуктивну. Частково вдасться розв'язати і гостру проблему дефіциту робочих місць на селі.

Для того, щоб від загальної концепції перейти до деталізації та чіткого плану дій, створено робочу групу з підготовки і реалізації проекту «Село майбутнього». До групи увійшли не тільки харківські проектанти, а й провідні фахівці Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України, а також експерти зарубіжних компаній, зацікавлених у розвитку аграрного сектора України. Постановою Кабміну затверджено попереднє техніко-економічне обґрунтування проекту, обсяги інвестицій і форми участі в ньому держави. Молочну ферму і селекційно-генетичний центр планують розмістити на території Валківського району. Головне завдання центру – трансплантація ембріонів високопродуктивних племінних корів голштинської породи з обсягами виробництва до 50 тис. сексованих ембріонів і до 1 млн доз сексованої сперми. Для створення селекційно-генетичного центру імпортують кращих корів і биків голштинської породи, а також побудують два модулі для вирощування «ембріонічних» телиць – по 2000 тварин у кожному модулі. Загалом збудують чотири корівника на 750 дійних корів кожний і доїльний комплекс із проектною потужністю на 3000 дійних корів. Ці ж тварини використовуватимуться селекційно-генетичним центром і як донори яйцеклітин для трансплантації ембріонів. Молочна ферма і потужності для вирощування кормів розмістяться на землях агрохолдингу «Хармелія».

Окрім молочного напрямку, проект включає будівництво тепличного господарства для вирощування плодоовочевих культур на площі 20 га, а також організацію вирощування плодоовочевої продукції на площі майже 1000 га зрошуваних полів, з урожайністю не менш ніж 30 тонн з гектара. Для зберігання вирощеної продукції передбачено будівництво фрукто-овочесховища з холодильним складом на 45 тис. тонн і пакувальним комплексом на 60 тис. тонн.

Тепличне господарство та комплекс із вирощування нетелів і бичків на м'ясо створять на базі ДПДГ «Комунар» Харківського району. Овочі вирощуватимуть і у відкритому ґрунті з застосуванням системи крапельного зрошення. Також передбачається будівництво сучасного житлового масиву для тих, кого працевлаштують у рамках проекту.

«Село майбутнього» почнеться з Харківщини і крокуватиме регіонами України. Від цього масштабного проекту чекають не менш масштабних

результатів. Як зазначають експерти, тваринницький напрям забезпечить виробництво 750 тис. тонн молока і 2,5 тис. тонн яловичини на рік, рослинницький – 45 тис. тонн овочів на рік. Загалом планується залучити щонайменше 1,4 млрд доларів зовнішніх інвестицій [2].

Список використаних джерел: 1. Офіційний сайт газети «Рідне село» – Режим доступу: <http://www.ridneselo.com>. 2. Офіційний сайт департаменту агропромислового розвитку Харківської Обласної Державної Адміністрації – Режим доступу: <http://agrodep.kh.gov.ua>. 3. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації – Режим доступу: <http://www.kharkivoda.gov.ua>.

УДК 911.3

В.В. Панкратьєва

Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. Л.М. Немець

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ МЕРЕЖІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Підвищення конкурентоспроможності національної економіки потребує нарощування економічного та науково-технічного потенціалу, важливу роль в чому відіграє підготовка фахівців вищої кваліфікації. Задоволення цієї потреби суспільства реалізується через здобуття громадянами України вищої освіти – рівня освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі (ВНЗ) в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання [2].

До 1992 р. до системи вищих навчальних закладів на території України відносилися лише університети, політехнічні інститути, спеціалізовані інститути (підготовка фахівців переважно з одного фаху: педагогіки, медицини, гірничої справи, сільського господарства тощо), мистецькі заклади (музичні, театральні, образотворчі тощо), мілітаризовані вищі навчальні заклади (військові, міліцейські, пожежні тощо) [1]. Сьогодні система вищої освіти в Україні включає вищі навчальні заклади всіх форм власності I-IV рівнів акредитації, до яких належать технікуми, професійні училища, коледжі, інститути, консерваторії, академії, університети, а також інші юридичні особи, що надають освітні послуги у галузі вищої освіти та органи, які здійснюють управління у галузі вищої освіти [2].

Розвиток системи вищої освіти в Україні має певні суспільно-географічні особливості, пов'язані з демографічною ситуацією в країні в цілому, а також із соціальним запитом на підготовку фахівців у різних галузях економіки. У зв'язку з цим постає актуальна проблема регіональних досліджень системи освіти в цілому та вищої освіти зокрема.

Луганська область має потужний науковий потенціал. За даними Головного управління статистики в Луганській області станом на початок 2011/12 навчального року в регіоні функціонувало 35 вищих навчальних закладів, серед яких 26 закладів I-II рівнів акредитації (технікуми, училища, коледжі), що

здійснюють підготовку молодших спеціалістів та 9 закладів III-IV рівнів акредитації (інститути та університети), які спрямовують свою діяльність на підготовку бакалаврів, спеціалістів та магістрів. Серед ВНЗ Луганської області 25 закладів державної та 10 закладів комунальної форм власності [6]. За кількістю вищих навчальних закладів область посідає 7 місце серед регіонів України, поступаючись м. Києву, Донецькій, Харківській, Дніпропетровській, Одеській та Львівській областям [4]. За останні роки в області спостерігається тенденція скорочення кількості вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації за рахунок підвищення їх статусу або включення до складу вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації на правах структурних підрозділів (рис. 1).

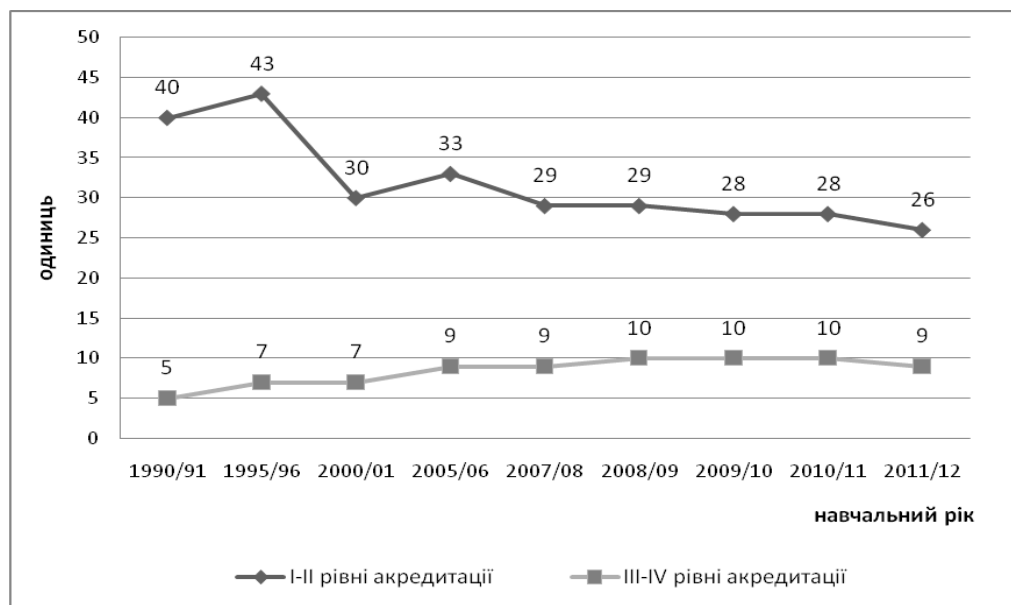

Рис. 1. Динаміка кількості вищих навчальних закладів в Луганській області (побудовано за даними [4])

Так, до складу Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» увійшли Луганський коледж технологій і дизайну, Брянківський технолого-економічний технікум, Рубіжанський політехнічний коледж. До складу Луганського національного аграрного університету увійшли: Політехнічний коледж, Слов'яносербський сільськогосподарський технікум, Старобільський сільськогосподарський технікум. До складу Луганського державного інституту культури і мистецтв увійшов Луганський обласний коледж культури і мистецтв. Крім цього, зазнала змін і мережа вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації: до складу Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля увійшли: Луганський державний інститут житлово-комунального господарства і будівництва та Луганський державний інститут праці та соціальних технологій. Припинили діяльність приватні вищі навчальні заклади регіону: Луганський кооперативний технікум та Вища школа бізнесу - Інститут економіки та менеджменту [5].

До складу мережі вищих навчальних закладів Луганської області входять 6 університетів (17% від загальної кількості ВНЗ в області), 3 інститути (8%), 7 коледжів (20%), 10 училищ (29%) та 9 технікумів (26%).

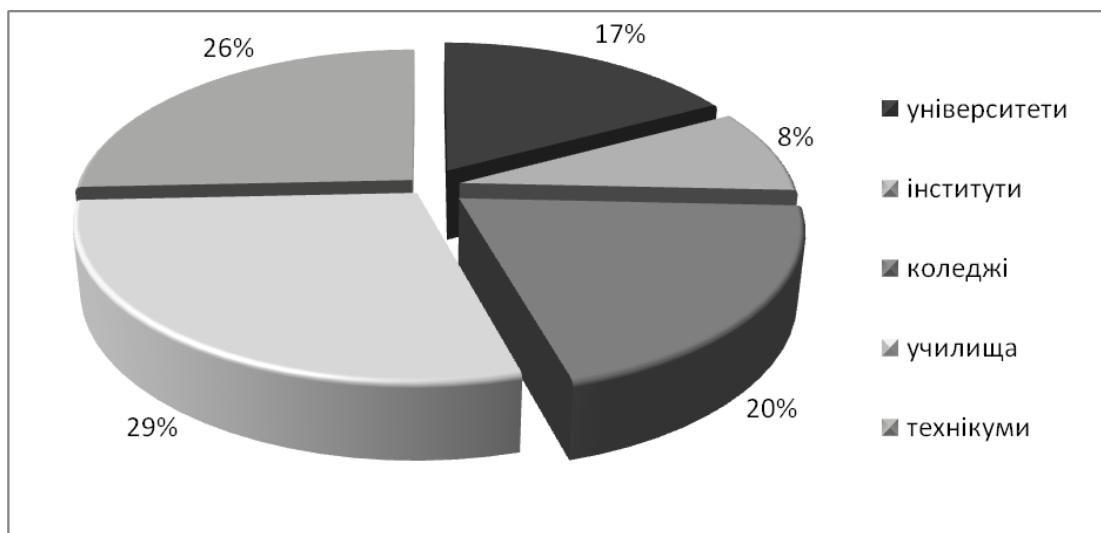

Рис. 2. Структура вищих навчальних закладів за типами в Луганській області у 2011/12 навчальному році (побудовано за даними [4])

У 2011/12 навчальному році у ВНЗ Луганської області всіх рівнів акредитації навчалося 95,5 тис. студентів, з яких 79,3 тис. студентів – у ВНЗ III-IV рівнів акредитації та 16,2 тис. студентів – у ВНЗ I-II рівнів акредитації. За кількістю студентів в одному ВНЗ всіх рівнів акредитації Луганська область посідає 10 місце серед регіонів України (2727 студентів в 1 ВНЗ), а за кількість студентів в одному ВНЗ III-IV рівнів акредитації область займає 1 місце (8806 студентів в 1 ВНЗ). У розрахунку на 10 тис. населення області припадає 420 студентів, що навчаються у всіх ВНЗ регіону. Даний показник нижче від середнього по Україні (507 студентів на 10 тис. населення) і за цим показником Луганська область знаходиться на 10 місці у рейтингу регіонів [4, 6].

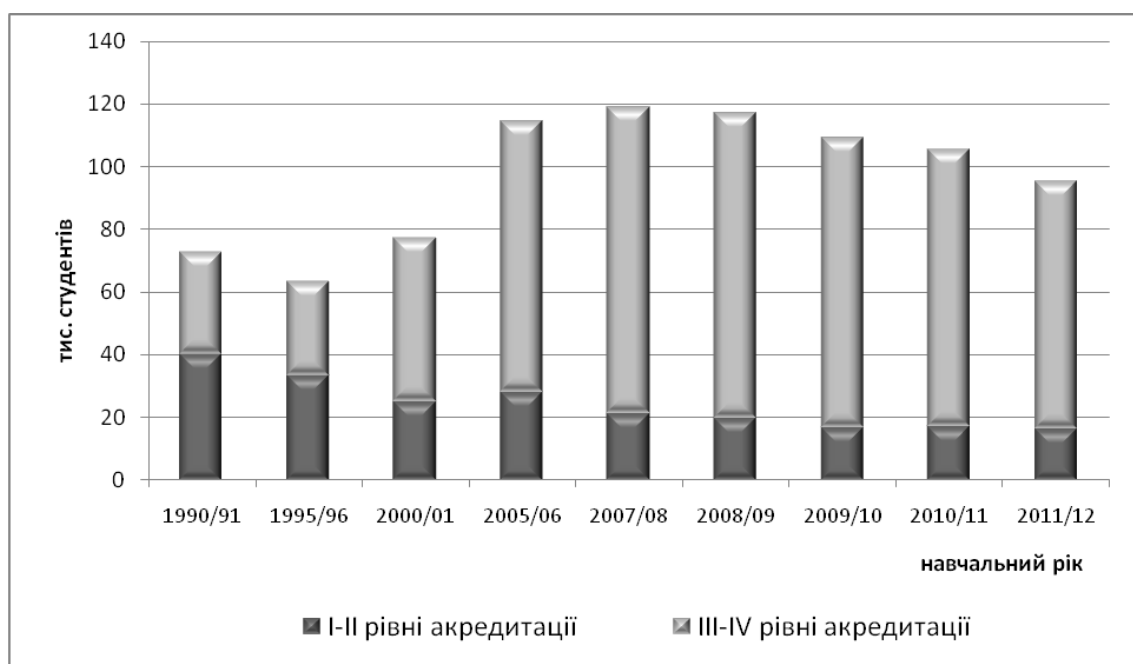

Рис. 3. Динаміка кількості студентів у вищих навчальних закладах Луганської області (побудовано за даними [6])

За останні роки спостерігається тенденція скорочення чисельності студентів у ВНЗ Луганської області (рис. 3). За період 2007/08–2011/12 н.р. кількість студентів у ВНЗ I–II рівнів акредитації скоротилася на 24,3%, тоді як у ВНЗ III–IV рівнів акредитації – на 18,8%. Це пов'язано з особливостями демографічної ситуації в області та окремими кроками реструктуризації мережі ВНЗ регіону.

З усього контингенту студентів ВНЗ Луганської області 55,9 тис. осіб навчаються за денною (58,6%), 39,3 тис. осіб – за заочною (41,1%) та 257 осіб – за вечірньою (0,3%) формами навчання [4].

Існуюча мережа вищих закладів освіти Луганської області є результатом дії різноманітних факторів, які впливали на неї впродовж усього часу її розвитку. Територіально більшість ВНЗ Луганської області розташовані та функціонують в м. Луганську, зокрема Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Луганський національний аграрний університет, Луганський державний медичний університет, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка та ін. Крім цього, потужний навчальний та науковий центр у галузі технічної освіти розташований в м. Алчевську – Донбаський державний технічний університет. Мережа ВНЗ Луганської області також доповнюється факультетами, центрами, відділеннями, що відкриті та функціонують в містах Антрацит, Рубіжне, Красnodон, Красний Луч, Лисичанськ, Первомайськ, Ровеньки, Свердловськ, Северодонецьк тощо [3].

Оптимізація мережі ВНЗ Луганської області потребує урахування перспектив інноваційного розвитку економіки регіону у форматі «наука – освіта – виробництво – бізнес», що передбачає створення регіональних освітніх та навчально-виробничих комплексів навколо університетських центрів та провідних вищих навчальних закладів. Цей процес пов'язаний із входженням деяких вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації до складу вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації як структурних підрозділів, що сьогодні вже спостерігається в області. Окремої уваги потребує дослідження регіонального ринку праці та попиту на окремі спеціальності з метою формування єдності вищої освіти і виробництва як основи успішного соціально-економічного розвитку Луганської області.

Список використаних джерел: 1. Загальний огляд системи вищої освіти України / під керівництвом Т. Фіннікова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irf.ua/files/ukr/programs_edu_ep_333_ua_hegfv.doc. 2. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>. 3. Іванчук О.А. Стан та напрямки розвитку вищої освіти в Луганській області: економічний аспект / О.А. Іванчук // Економічний вісник Донбасу. – 2009. - №2(16). – С. 116 – 127., 4. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2011/12 навчального року. Статистичний бюлетень / Відповідальний за випуск І.В. Калачова. – К., 2012. – 219 с., 5. Регіональна цільова програма «Освіта Луганщини. 2012–2016 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oblrada.lg.ua/content/pro-zatverdzhennya-regionalnoi-tsilovoi-programi-%C2%ABosvita-luganshchini-2012-2016-roki%C2%BB>. 6. Статистичний щорічник Луганської області за 2011 рік / [за редакцією С.Г. Пілієва]. – Електронний ресурс на диску.

ОСОБЕННОСТИ РАЗМЕЩЕНИЯ И СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ «ФАБРИК МЫСЛИ» В РЕГИОНАХ МИРА

В эпоху глобализации многократно возрастает ценность информации, значимость ее аналитической обработки, и формирование особого сегмента институтов – «моста между знанием и политической волей» (UNDP*), что позволяет находить максимально эффективные решения глобальных, региональных и локальных проблем. В их число входят так называемые фабрики мысли или мозговые центры (англ. think tank) – организации, проводящие исследования и выдвигающие предложения по различным аспектам государственного и межгосударственного развития и управления [2; 3].

Прототипы подобных организаций возникли в первой половине XIX в., включая британскую Royal United Services Institution (RUSI), хотя сам термин появился и закрепился в специальной литературе существенно позже. В период второй мировой войны фабрики мысли получили в США, где многие ученые и инженеры были мобилизованы для ведения войны на «технологическом фронте». После войны правительство страны инициировало «проект RAND**» как подразделение компании Douglas, официальная цель которого заключалась в «научно-исследовательской программе по широкой тематике, посвященной межконтинентальной войне во всех аспектах, за исключением наземных военных действий» [1]. Успех RAND и становление США как сверхдержавы способствовали увеличению абсолютного количества фабрик мысли, так как их деятельность оказалась эффективной. И уже к 1960 г. в стране насчитывалось около 200 фабрик мысли. В 1970-1980-е годы росло число фабрик не только в США, но и в большинстве развитых стран, спектр их задач расширялся, хотя сохранялась преимущественно специализация на вопросах национальной безопасности. Начиная с 1990-х годов, можно говорить о качественно новом этапе развития фабрик мысли: налицо рост их абсолютного количества, мозговые центры получают распространение практически во всем мире, а вопросы в спектре решаемых задач проблемы обеспечения национальной безопасности отходят на второй план [4; 5].

По данным на 2011 г. в мире насчитывается 6480 фабрик мысли. Но при этом ощутимы существенные региональные диспропорции. На Европу (27%) и Северную Америку (30%) приходится почти 3/5 всех центров. Остальные распределяются следующим образом: Азия (18%), Латинская Америка (11%), Африка (8%), Средний Восток и Северная Африка (5%), Австралия

*UNDP – *The United Nations Development Programme*.

**RAND – *Research And Development*.

и Океания (1%). Иными словами, налицо их тяготение к экономически наиболее развитым регионам. Ныне фабрики мысли представлены уже в 169 странах мира. Безусловным лидером по их числу являются США (1816). Второе место занимает Китай (425), третье – Индия (292). Россия (112) расположилась на восьмом месте. Из первой десятки шесть стран представляют Триаду мирового хозяйства. Но, пожалуй, более знаменательный факт – быстрое развитие института в крупных экономиках развивающегося мира. Соотнеся этот рейтинг с рейтингом стран по количеству штаб-квартир ТНК, видно, что 6 из 10 стран представлены в первой десятке обоих списков. Еще любопытнее картина в рейтинге государств по объемам ВВП, где уже 8 из 10 стран занимают ведущие позиции в мире по двум показателям. Таким образом, экономическая мощь государства и его вовлеченность в мировое хозяйство оказывают очень существенное влияние на развитие фабрик мысли.

Для выявления региональной специализации и факторов размещения фабрик мысли приемлем рейтинг 280 ведущих в мире фабрик мысли, подготовленный специалистами Пенсильванского университета [2]. По итогам обработки массива информации, можно констатировать:

Мозговые центры США – самые многопрофильные, уделяя внимание, с одной стороны, общим вопросам развития страны, экономическим проблемам, вопросам внешней политики, вопросам национальной безопасности, а с другой – многим международным.

Принципиально различается специализация работы мозговых центров в «макрорегионах» Европы. Если в странах Западной Европы концентрируют внимание на двух направлениях: общих проблемах развития ЕС и решении глобальных проблем, таких, например, как голод или глобальное потепление. Практически ни одна из них не занимается исключительно национальными проблемами. Напротив, приоритетные задачи фабрик мысли стран Восточной Европы – стратегии национального развития и интеграция с ЕС.

В странах Африки и Среднего Востока очевиден упор на изучение проблем данных регионов. Большое количество организаций пытается решить вопросы, связанные с бедностью, снижением напряженности в отношениях между некоторыми странами, в том числе находящихся в состоянии войны.

Мозговые центры стран Южной Америки занимаются преимущественно решением вопросов различного содержания в пределах национальных территорий, уделяя достаточно мало внимания развитию региона в целом и прочим проблемам.

Фабрики мысли в азиатском регионе концентрируются на проблемах АТР, продвижении региона, его роли в мировой экономике и политике, что вполне объяснимо, ведь последние десятилетия регион растет опережающими темпами и претендует на усиление своих позиций в мире.

Самостоятельное значение имеет анализ характера сложившегося «расселения» и факторов размещения мозговых центров. Практически все они локализованы в городских центрах. Максимальное их число – в Вашингтоне (31), на втором месте – Лондон (15), третьем – Мехико (12). Удалось установить влияние ряда размещенческих факторов. Во-первых, ключевую роль

іграє столичність. В першій десятці центрів по кількості фабрик думки лише один місто (Нью-Йорк) не є столицею, а в першій 20 – тільки три. Во-других, особливе значення має сила науково-освітньої функції центру. Переважаюча частина фабрик думки виникла на базі великих університетів, що тісно пов'язано з генезисом, «матеріальною базою» подібних організацій. В якості найбільш типових прикладів можна привести Кембридж в США і Бонн в Німеччині. В-третьих, значительне число фабрик думки розміщені в великих економічних центрах, розпоряджених, в тому числі багатьма «зацікавленими сторонами», включаючи штаб-квартири і регіональні представництва міжнародних організацій і ТНК, і відповідними можливостями, т.е. свого роду фактор орієнтації на споживача. До них відносяться Сан-Паулу, Нью-Йорк, Йоханнесбург і др.

На сучасному етапі світового розвитку фабрики думки стають все більш значущим інструментом розвитку країн світу. Велика їх частина концентрується в країнах з сильною економікою, потужною науковою базою і залучених в систему міжнародних відносин. Враховуючи ефективність роботи фабрик, кожна країна повинна бути зацікавлена в розвитку у себе такого роду інститутів.

Список використаних джерел: 1. Диксон П. Фабрики думки, Москва, «Прогрес», 1976; 2. *Global Go to Think Tanks Report and Policy Advice*, University of Pennsylvania, 2011; 3. *Think Tanks and Policy Advice in Countries in Transition*, Hanoi, 2005; 4. <http://www.nirsi.ru/128> – офіційний сайт Національного інституту розвитку сучасної ідеології (НИРСІ); 5. <http://cprsob.ru/load/16-1-0-42> – офіційний сайт Центр перспективних досліджень (ЦПІ)

УДК. 911.3

Т.Г. Погребський

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. К.А. Немець
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

СУЧАСНИЙ СТАН СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПРОБЛЕМ

Стан здоров'я населення є показником соціально-економічного розвитку країни, невід'ємною складовою рівня та якості життя людей. Сучасний стан економіки України та її регіонів характеризується кардинальними змінами в усіх сферах діяльності, у тому числі і у системі охорони здоров'я, від ефективності функціонування якої залежить здоров'я нації – найвищої цінності держави. Система охорони здоров'я відіграє виняткову роль у забезпеченні належного рівня життя населення. Здоров'я людини визнається у світі настільки важливим, що ця характеристика першою входить до індексу людського розвитку – універсального показника рівня суспільного розвитку тієї чи іншої країни. Система охорони здоров'я громадян є однією з найважливіших внутрішніх державних функцій сучасної України [1].

Середня тривалість життя в Україні значно нижча, ніж у решті країн Європи, значна частина чоловіків не доживає до пенсійного віку. Спостерігається один з найвищих в Європейському регіоні рівень природного спаду чисельності населення. Половина дорослого населення України страждає від одного або декількох хронічних захворювань. Україна є лідером серед країн Співдружності Незалежних Держав за показниками захворюваності на серцево-судинні хвороби, туберкульоз, СНІД, травматизм, інвалідність [2].

Сучасна модель медичної допомоги існує на принципах, запроваджених ще за радянських часів і має ряд недоліків, на які ми і хочемо звернути особливу увагу. На нашу думку основними проблемами у сфері охорони здоров'я (СОЗ) на даному етапі соціально-економічного розвитку країни є:

1. Нестача ресурсного забезпечення сфери охорони здоров'я, зокрема низька частка витрат на охорону здоров'я відносно валового внутрішнього продукту (ВВП) України. Вона за останні п'ять років коливається у межах 3-4 %, що є нижчим від середньосвітових витрат на медико-санітарну допомогу майже у 3 рази [4] .

2. Недоліки механізмів державного фінансування сфери охорони здоров'я. Загальний обсяг фінансування охорони здоров'я з державного та місцевих бюджетів щорічно збільшується. З 2000 р. по 2012 р. розмір фінансування сфери охорони здоров'я зріс майже у 10 разів (у 2000 р. – 4,8 млрд. грн., у 2012 р. – 46,7 млрд. грн.). Але це збільшення бюджетного фінансування сфери охорони здоров'я в основному пов'язане з необхідністю підвищення заробітної плати медичним працівникам [3].

Високою є частка недержавної та неформальної складових фінансування. Попри конституційну гарантію (ст. 49) державного фінансування сфери охорони здоров'я, в Україні сумарне фінансування майже наполовину забезпечується за рахунок недержавної частки фінансування, що формується за рахунок інвестицій, благодійних внесків, особистих витрат населення тощо. За даними досліджень, обсяги неформальних/тіньових платежів становлять близько 45%. Спостерігається дублювання фінансування з бюджетів різних рівнів. Формування кошторису медичних закладів відбувається залежно від потужності медичного закладу (чисельності ліжок і медичного персоналу), а не від реальних потреб населення в медичній допомозі, що призводить до екстенсивного розвитку галузі. Переважна частка державного фінансування йде на фінансування лікарень, при цьому 80–90 % з них витрачаються на оплату праці персоналу та комунальні послуги [4]. Таким чином, незважаючи на певне збільшення в останні роки бюджетного фінансування сфери охорони здоров'я (СОЗ), його розмір у душовому вимірі залишається дуже низьким, що зумовлює зростання частки особистих витрат населення (як офіційних, так і неофіційних) і заміщенням безоплатної медичної допомоги платною.

3. Недосконалість структурно-організаційної моделі СОЗ. В Україні, окрім системи охорони здоров'я, що підпорядковується Міністерству охорони здоров'я України (МОЗ України), існує низка паралельних медичних служб, систем, міністерств та відомств (загалом 14), на фінансування яких витрачається 42,3 % видатків на охорону здоров'я з державного бюджету.

Наслідком вищезазначеного є те, що, за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств у 2012 р., майже кожне п'яте домогосподарство, члени яких потребували, але не отримали медичної допомоги, повідомило про випадки недоступності для хворих членів родини необхідного лікування у стаціонарних лікувальних установах. Майже усі такі домогосподарства вказали, що вимушена відмова від належного лікування викликана занадто високою його вартістю [4].

4. Нераціональне використання наявних ресурсів. Дублювання медичних послуг на різних рівнях надання медичної допомоги. Регіональна диспропорція медичного забезпечення.

5. Низька доступність до якісних послуг з охорони здоров'я. Висока вартість ліків, неконтрольована система ціноутворення на лікарські засоби та відсутність державного забезпечення ліками. Наслідком вищезазначеного є те, що більша половина населення України не в змозі придбати необхідні ліки з причини їх високої вартості [2].

6. Низька якість кадрового забезпечення. За даними офіційної статистики МОЗ України, рівень забезпеченості лікарями по Україні, на перший погляд, досить високий – 43,2 на 10 тис. населення, що перевищує середньоєвропейський показник (33 на 10 тис. населення). Проте середньоєвропейський показник вказує забезпеченість лікарями-практиками, тоді як в Україні цей показник включає також організаторів охорони здоров'я, методистів, санітарних лікарів і вчених, і лише 27,0 на 10 тис. – власне забезпеченість лікарями, які безпосередньо надають медичну допомогу населенню, що значно менше за середньоєвропейський показник [3].

7. Недосконалість законодавства, що регламентує діяльність СОЗ. Неузгодженість нормативно-правової бази, що визначає та регулює механізми фінансування СОЗ, зокрема відсутні законодавчо закріплені поняття «медична допомога» та «медичне обслуговування». Це потрібно для встановлення базового пакету медичної допомоги, надання якого держава гарантує всім своїм громадянам безоплатно, тобто за рахунок державних та місцевих бюджетів. Відсутність законодавчого забезпечення захисту прав пацієнтів та медичних працівників в Україні [1].

Таким чином, в Україні назріла необхідність змін у системі медичного обслуговування населення за рахунок більш ефективного використання ресурсів. Основними пріоритетними напрямками реформування, мають стати розвиток первинної медико-санітарної допомоги на принципах сімейної медицини, структурна реорганізація системи медичного обслуговування, перехід на контрактні умови надання медичної допомоги, зміцнення фінансової бази із забезпеченням в першу чергу фінансування гарантованого державою обсягу медичної допомоги, розвиток страхової медицини, здійснення раціональної кадрової і фармацевтичної політики. Реалізація останніх сприятиме не лише зміцненню здоров'я нації, а й покращенню усіх соціально-економічних показників.

Список використаних джерел: 1. Лехан В.М. Стратегія розвитку системи охорони здоров'я: український вимір / В.М. Лехан, Г.О. Слабкий, М.В. Шевченко – К.: Четверта

хвиля, 2009. – 353 с. 2. Немець Л.М. Медична галузь Харківської області: територіальні особливості, проблеми та шляхи вдосконалення (суспільно-географічні аспекти): [монографія] / Л.М.Немець, Г.А.Баркова, К.А.Немець – К.: Четверта хвиля, 2009. –224 с. 3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> 4. Професійна спілка працівників охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://medprof.org.ua>

УДК 911.3

Ю.П. Синиця

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. Л.М. Немець
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ПОЛОЖЕННЯ МІСТА ХАРКОВА

Харків – одне з історичних міст України, входить до складу Ліги історичних міст. Його заснування відноситься до середини XVII ст., але ще в VII–VIII ст. у межах сучасного міста знаходився укріплений форпост Київської Русі – місто Донець (відоме і по літописах, по «Слову про полку Ігоревім»). З 1917 по 1934 рр. Харків був столицею УРСР, за що отримав другу назву – Перша Столиця.

Місто Харків розташоване у східній частині України на Слобожанщині, та являється адміністративним центром однойменного району та області. Харків займає площу 350 км² (після розширення території у 2012 році) й поділений на 9 адміністративних районів. Чисельність населення становить майже 1,5 млн. осіб (станом на 01.01.2013 р. – 1451,0 тис. осіб) [1]. Разом з прилеглими населеними пунктами місто формує Харківську агломерацію з населенням понад 2 млн осіб.

Географічно територія Харкова знаходиться в межах Дніпровсько-Донецької нафтогазоносної області. Рельєф міста – рівнинний: Харків розташований в межах Середньоруської височини в долині річок Уди, Харків та Лопань, які належать до басейну Сіверського Дінця. В безпосередній близькості від обласного центру знаходяться газові (Шебелинське, Єфремівське, Кегичівське, Багатовське), нафтові (Козіївське), нафтогазові (Дружелюбівське) родовища [3]. Харків повністю розташований у помірно-континентальному кліматі, для якого характерні холодна і сніжна, але мінлива зима та досить довге, в останні роки спекотне літо. Такі природні особливості позитивно впливають на розвиток тут господарства.

Сьогодні Харків – це один з найбільш розвинутих промислових центрів України, де провідну роль відіграють підприємства машинобудування та металообробки, енергетики та військово-промислового комплексу, що обумовлено його потужним науково-технічним та інтелектуальним потенціалом, розгалуженою мережею вищих навчальних закладів.

У місті розташовано близько 300 промислових підприємств, на яких працюють понад 130 тис. осіб. За випуском промислової продукції Харків займає шосте місце серед 24 обласних центрів за загальним обсягом та третє – за обсягом роздрібного товарообігу. У структурі промислового виробництва станом на початок 2012 року в Харкові переважають, машинобудування та металообробка (45,7 % обсягу промислової продукції міста), харчова промисловість (22,4 %), електроенергетика (8,7 %), паливна (7,5 %) та медична промисловість (4,2 %). Загальний обсяг випуску промислової продукції за 2011 р. становив 3,6 млрд. грн. (за 9 місяців 2012 р. – 4,0 млрд. грн.). На підприємствах міста зосереджено все існуюче в Україні виробництво парових турбін, 60 % тракторів, 55 % – підшипників кочення, майже половина верстатів з числовим програмним управлінням і великих електромашин тощо [1].

Найбільш суттєвий вплив на результати роботи промисловості міста Харкова мають підприємства машинобудівної і харчової галузей. Добре розвинуті електроенергетична, паливна, хімічна й нафтохімічна промисловості, поліграфічна галузь, будівельна база.

Для створення сприятливих умов розвитку підприємництва, спрощення і скорочення термінів дозвільних процедур у сфері господарської діяльності та удосконалення координації дій дозвільних органів у місті Харкові діє Центр із видачі документів дозвільного характеру.

Сфера побутових послуг нараховує понад 40 видів діяльності та надає близько 900 різних послуг, багато з яких знов організовані.

Транспортний комплекс – один з найважливіших складових виробничої й соціальної інфраструктури Харкова – досить розвинений і посідає помітне місце у транспортному комплексі України. Він повністю й вчасно забезпечує потреби народного господарства та населення у перевезеннях, забезпечує господарські зв'язки між різними територіально-адміністративними одиницями, має істотний вплив на всі сфери життя суспільства – економічну, соціальну, екологічну та інші [4].

Транспортний комплекс Харкова представлений такими складовими як залізничний, автомобільний, авіаційний, міський наземний електричний транспорт та метрополітен. Залізничний транспорт Харкова, представлений Південною залізницею, яка залишається одним з основних елементів транспортної мережі області. Довжина колій в регіоні перевищує 1,5 тис. км [1].

Від Харкова залізниці розходяться у восьми напрямках: на Москву та Санкт-Петербург через Брянськ, на Київ через Ворожбу і через Полтаву, на Дніпропетровськ через Красноград, в Крим через Лозову, в Донбас через Ізюм і на Балашов через Куп'янськ [2].

Харківський залізничний вузол пропускає величезний транзитний потік вантажів та сортує їх. Транспортне обслуговування підприємств та населення області здійснюється Харківською дирекцією залізничних перевезень. За рік Південною залізницею навантажено та відправлено за адресами вантажоотримувачів 34,5 млн. тон вантажів, серед яких – нафта і нафтопродукти, будівельні матеріали, зерно та продукти перемолу, хімічні та мінеральні добрива, брухт чорних металів та інші. Щодоби з вокзалів залізниці,

розташованих в Харкові, відправляються понад 100 пасажирських та приміських поїздів. Загальний обсяг відправлених пасажирів складає близько 70,0 млн. осіб [1].

Важливе значення для Харкова має міський електричний транспорт – метрополітен, трамваї, тролейбуси. Саме ці види транспорту забезпечують майже 90% пасажирських перевезень в обласному центрі. Щодня послугами всіх видів електротранспорту користуються більше 1,5 млн. пасажирів – харків'ян і гостей міста. На сьогодні діють три лінії метрополітену загальною довжиною 35,7 км, на яких розміщено 29 станцій. За рік загальна кількість пасажирів, перевезених метрополітеном, складає близько 278 млн. осіб [3].

З аеропорту Харків, що з 1995 року має статус міжнародного, за рік відправляють 128,6 тис. пасажирів, у тому числі у міжнародному сполученні (Азербайджан, Австрія, ОАЕ, Росія, Туреччина, Армения, Шрі-Ланка, Ізраїль, Грузія та інші) – 107,8 тис [1].

До складу пасажирського автомобільного транспорту Харкова й Харківської області на сьогоднішній день входять 186 автоперевізників різних форм власності, які обслуговують 626 автобусних маршрутів. За рік автоперевізниками всіх форм власності перевозять 169,35 млн. пасажирів, пасажирооборот складає 2059,43 млн. пас/км [3].

Територію Харківської області перетинають автомобільні дороги загального користування, через які є виходи до Донбасу, Криму, Кавказу, до портів Чорного, Азовського й Балтійського морів, до багатьох індустріальних центрів за межами України. У межах Харківської області проходять міжнародний транспортний коридор Європа – Азія, що сполучається з автодорогою державного значення Е-40 (М-03) Київ – Харків – Довжанський, і міжнародний напрямок Північ – Південь, що збігається з автодорогами державного значення М-20 Харків – Щербаківка й М-18 Харків – Сімферополь – Севастополь та відноситься до міжнародної магістралі Е-105 [2].

Екологічний стан міста характеризується як стабільно напружений, хоча спад виробництва частково стримують наростання негативних процесів деградації навколишнього природного середовища. За масштабами забруднення навколишнього природного середовища Харків посідає 15-17 місце в Україні. Не менш значними є проблеми покращення стану зеленої та лісової зон Харкова, їхнього покращення та захисту від впливу фізичних факторів. Це особливо важливо через те, що місто зростає за рахунок ущільнення міської забудови.

Таким чином, можна зробити наступні висновки. Суспільно-географічне положення Харкова досить сприятливе, проте воно має ряд як позитивних, так і негативних рис. До позитивних можна віднести те, що Харків знаходиться в безпосередній близькості до державного кордону з Російською Федерацією, що дає можливості до міжнародної співпраці. Цьому також сприяє створення у 2004 році на території Харківської та Белгородської областей єврорегіону «Слобожанщина». Природні умови та ресурси позитивно впливають на розвиток у місті господарства. Розташування Харкова на перетині важливих транспортних осей, особливо тих, які мають міжнародне значення, дає місту

вихід до міжнародних ринків збуту виробленої продукції та співпраці з найбільш економічно-розвиненими районами країни, зокрема Донбасом та Придніпров'ям. Однак, економіко-географічне положення міста ускладнюється тим, що воно не має виходу до моря та займає в Україні периферійне положення відносно географічного центру країни та столиці. Місто також характеризується досить напруженою екологічною ситуацією, однак через спад виробництва останніми роками вона дещо стабілізується, хоча й потребує прийняття заходів щодо її покращення.

Список використаних джерел: 1. Офіційний сайт Головного управління статистики у Харківській області. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua/>. 2. Офіційний сайт Харківського міської ради, міського голови, виконавчого комітету. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.city.kharkov.ua>. 3. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kharkivoda.gov.ua/en/document/view/id/10519>. 4. Харківський міський інформаційний портал. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.all.kharkov.ua/>.

УДК 911.3

Є.Ю. Телебєнєва

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. Л.М. Нємець
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

Промисловість – це технічно найдосконаліша галузь матеріального виробництва, основа індустріалізації економіки, яка має вирішальний вплив на розвиток продуктивних сил, сукупність підприємств з виробництва електроенергії, знарядь праці для галузей економіки, видобутку сировини, палива, заготівлі лісу, переробки продукції, випущеної промисловістю або виробленої сільським господарством, видобуток і переробка сировини, виробництво товарів і послуг [2].

Саме промисловість є провідною галуззю народного господарства і найважливішою складовою регіональних територіально-виробничих комплексів, основою підвищення рівня та якості життя населення. Під впливом промисловості відбувається трансформація економічних, соціальних, територіальних та інших структур регіонів країни, що й складає сутність їх розвитку [5].

Харківський регіон – великий промисловий центр України, в якому представлені практично всі види економічної діяльності. В області знаходиться більше 800 промислових підприємств, на яких у 2011 році працювало понад 175 тис. осіб. По виробництву валового регіонального продукту Харківський регіон займає одне з провідних місць серед областей України: у 2011 році його частка склала 6,5%. За цим показником область посідає 4 місце після м. Києва (18,6%), Донецькій (11,4%) та Дніпропетровської областей (10,2%) [4].

ВРП Харківської області з розрахунку на одного мешканця в 2011 році зменшився на 13,3% (в порівнянні з 2010 роком), склав 21228 грн., що вище аналогічного загальноукраїнського показника (в середньому по Україні – 19832 грн.). У 2011 році підприємствами Харківського регіону реалізовано промислової продукції (у діючих цінах) на суму 63,4 млн. грн., що становить 5,4% від загального обсягу реалізації продукції по Україні. За цим показником область посідає шосте місце серед регіонів України [4].

Харківська область володіє багатогалузевим промисловим комплексом із спочатку високим рівнем розвитку багатьох галузей. Провідну роль у ньому відіграють машинобудування (28,2%), паливно-енергетична (17,1%), харчова (30,9%), хіміко-фармацевтична (7%) промисловості та інші (16,8%) [4].

Машинобудування і металообробка є основною галуззю промисловості регіону. Машинобудівний цикл промислових підприємств регіону має своєрідний профіль. З одного боку, завдяки наявності кваліфікованих кадрів, які виступають виробництвом складної продукції (генераторів, станків, приладів і засобів автоматизації, інструментів), а з другого боку, завдяки близькості металургійної бази Придніпров'я і Донбасу, до його складу входить виробництво металоємної продукції (тракторів, турбін, бронетехніки, дизелів, важких станків, гірних, підйомно-транспортних та дорожніх машин).

Головними підприємствами регіону з виробництва машин та устаткування є – ВАТ «Турбоатом», ДП «Завод імені В.О. Малишева», ВАТ «Світло шахтаря», ВАТ «ХТЗ», ЗАТ «ЛКЗМ», ВАТ «Харківський верстатобудівний завод» тощо. Особливе місце в структурі машинобудування області посідає галузь з виробництва електричного, електронного та оптичного устаткування, провідні підприємства якої – ДП «ХЕМЗ», ДП «Завод «Електроважмаш»», ВАТ «Укрелектромаш», ПАТ «Електромашина», ДП «Радіозавод «Протон»», Харківський державний приладобудівний завод ім. Т.Г. Шевченка, ЗАТ Завод «Південкабель», ВАТ «Конектор» тощо. Виробництво транспортних засобів та устаткування в регіоні здійснюється на таких підприємствах, як: Харківське державне авіаційне виробниче підприємство, ДП «ХЗТУ», ДП «Харківський машинобудівний завод «ФЕД»», ДНВП Об'єднання «Комунар»», ВАТ «Вовчанський агрегатний завод», ЗАТ «Харківський велосипедний завод ім. Петровського», Український державний центр з експлуатації спеціалізованих вагонів «Укрспецвагон» тощо [1, 3].

Паливно-енергетичний комплекс області є одним з провідних в Україні як за обсягами енергоносіїв, які видобуваються так і за обсягами виробництва електроенергії. Паливно-енергетичний комплекс Харківського регіону представлений такими підприємствами як: із добування природного газу та газового конденсату – ГПУ «Шебелинкагазвидобування», ТОВ «Сахалінське», ТОВ «Денисівське», ТОВ «Мар'їнське». Найбільші газовидобувні підприємства області – ГПУ «Шебелинкагазвидобування», ГПУ «Харківгаз-видобування» ДК «Укргазвидобування», на які припадає понад 85% обсягів реалізації видобувної галузі. Із виробництва продуктів нафтопереробки – Шебелинське відділення з переробки газового конденсату та нафти філії Управління з переробки газу та газового конденсату ДК «Укргазвидобування». Із виробництва та розподілення

електроенергії – передача та постачання електроенергії АК «Харківобленерго»; генерація електричної та теплової енергії: (Зміївська ТЕС ВАТ «Центренерго», ПАТ «Харківська ТЕЦ-5», ДП «ТЕЦ-2 «Есхар», ЗАТ «ТЕЦ-3»). Із транспортування та реалізації природного газу – УМГ «Харківтрансгаз» ДК «Укртрансгаз», ВАТ «Харківгаз», ВАТ «Харківмісьгаз», які забезпечують газопостачання споживачів області та м. Харкова. Із розвідувального буріння – бурове управління «Укрбургаз» ДК «Укргазвидобування».

Важливою особливістю паливно-енергетичного комплексу Харківського регіону є те, що потреби області в енергоносіях задовольняються за рахунок власного видобутку енергетичних копалин та виробництва електроенергії [1, 3].

Хімічна промисловість регіону спеціалізується на випуску товарів народного споживання їх виробів із пластмас, товарів побутової хімії, емалей і фарб, сировини для нафтобурового устаткування, рідкого і газоподібного азоту, кисню, аргону. Значний розвиток в регіоні отримала фармацевтична промисловість, яка має унікальну науково-виробничу базу, що дозволяє виробляти високотехнологічну й конкурентоспроможну продукцію. Близько 50% загальної кількості вироблених лікарських засобів України зосереджено на Харківщині. У галузі працює понад 10 тис. фахівців. Лідером фармацевтичної галузі є ТОВ «Фармацевтична компанія «Здоров'я»». Лікарські препарати також виробляють ТОВ «Харківське фармацевтичне підприємство «Здоров'я»», ВАТ «Хіміко-фармацевтичний завод «Червона зірка»», ТОВ «Дослідний завод «ГНЦЛС»», ПАТ «Біолік», ЗАТ «Стома», ПАТ «Лекхім-Харків», ТОВ «Мікрофарм», ТОВ «НВФК «Ейм»» тощо [1, 3].

Важливим пріоритетом для Харківського регіону є розвиток харчової промисловості, враховуючи її соціальне значення, вагомість у загальному обсязі реалізованої промислової продукції та експорті товарів регіону. Харчова промисловість представлена в усіх районах області і спеціалізується на виготовленні хлібобулочних і макаронних виробів, м'ясних продуктів, цільномолочної продукції, кондитерських виробів, молочних консервів, алкогольних напоїв, масложирової продукції та ін. Провідними підприємствами галузі є Харківське відділення ВАТ «Сан Інбев Україна», ТОВ «Техноком», філія ВАТ «Вімм-Білл-Данн Україна» – «Харківський молочний комбінат», ТОВ «Східноукраїнська компанія «Малтюроп»», ЗАТ «Куп'янський молочноконсервний комбінат», ЗАТ «Харківська бісквітна фабрика», ЗАТ «Хлібзавод «Салтівський»», Хлібзавод Кулінічі, ЗАТ «Харківський жировий комбінат», ТОВ «Лікерогорілчаний завод «Прайм»», ЗАТ «Вовчанський олійноекстракційний завод», ДП «Новопокровський комбінат хлібопродуктів», ЗАТ «Хладопром», ТОВ «Харківський м'ясокомбінат» та ін. [1, 3].

Основними проблемами промисловості регіону є необхідність поліпшення структури промислового виробництва, збільшення обсягів і асортименту продукції, поліпшення якості товарів народного споживання, зменшення частки ресурсномістких та енергоємних і в той же час збільшення наукоємних виробництв, впровадження екологічно безпечних технологій та ін., все це

визначає актуальність подальших комплексних сучасних досліджень промисловості регіону [1].

Список використаних джерел. 1. Голюков А.П. Харківська область, регіональний розвиток: стан і перспективи: монографія / А.П. Голюков, Н.А. Казакова, М.В. Шуба / За ред. чл.-кор. НАН України, проф. В.С. Бакірова. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 224с. 2. Економічна енциклопедія: у 3 т. / Ред. рада: Б.Д. Гаврилишин (голова) та ін. – К.: Академія; Тернопіль: Акад. нар. хоз-ва, 2000 - 2002. Т. 1: А (Абандон) – К (Концентрація виробництва) / Редкол. т.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. - 2002. - 864 с. 3. Немець К.А. Прикордонні соціогеосистеми: тенденції та особливості розвитку: Монографія / К.А. Немець, Г.О. Кулешова, Л.М. Немець. – Харків: Екограф, 2012. - 232с. 4. Офіційний сайт Головного управління статистики в Харківській області[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.uprstat.ua>. 5. Підгрушній Г.П. Промисловість і регіональний розвиток України (теорія та практика суспільно-географічного дослідження): Автореф. дис. д-ра геогр. наук: 11.00.02; НАН України. Ін-т географії. – К., 2007. – 40 с. – укр.

УДК 911.3

М.Т. Чабань

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. Л.М. Немець
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ГЕОГРАФІЧНИЙ ОБРАЗ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ НА ОСНОВІ ПЕРЦЕПЦІЙНОГО СПРИЙНЯТТЯ ТЕРИТОРІЇ

Дослідження та наукове передбачення регіонального розвитку країни зазвичай ґрунтується на аналізі обмеженої та одноманітної загальнодоступної статистичної інформації, яка є офіційно опублікованою, але не завжди достовірною і достатньою для сприйняття. Фактично поза увагою залишаються суб'єктивні, чуттєві характеристики регіонів, які інколи відіграють вирішальну роль у прийнятті рішень щодо місця проживання, місця прикладання праці чи відпочинку. Тобто через механізм людської поведінки вони певною мірою впливають на майбутній розвиток регіонів, притягуючи чи відштовхуючи населення, капітал, інновації. Таким чином, не менш важливим, ніж статистичний аналіз, є аналіз географічного образу, перцепційних стереотипів регіонів, що дозволяє забезпечити повноту інформаційної бази прогнозів регіонального розвитку та іміджу країни [1].

Географічний образ – це сукупність уявлень про географічний простір, що формуються в результаті людської діяльності, пов'язаної з певним типом географічного простору – політико-географічним, культурно-географічним, соціально-географічним, економіко-географічним. Необхідність осмислення способів конструювання таких моделей, зумовлена можливістю оперувати не лише реальними географічними об'єктами чи їх термінами, а самими географічними образами, які, відокремившись від реальних прототипів, живуть незалежно [3].

Географічний імідж регіону можна визначити як відносно стійку (відтворюються в масовій або індивідуальній свідомості) сукупність емоційних,

раціональних уявлень, переконань та відчуттів людей, які виникають з приводу особливостей регіону, складаються на основі всієї інформації, отриманої про регіон з різних джерел, а також власного досвіду і вражень. Імідж регіону – дуже різноплановий, емоційно-забарвлений, штучно створюваний образ, який складається у свідомості людей. Імідж регіону створюється історично, конструюється адміністрацією, засобами масової інформації (ЗМІ), видатними діячами різних сфер суспільства, населенням, як даного регіону, так і населених пунктів, що входять до складу даного регіону [3].

Таблиця 1

Результати аналізу оцінок перцепційної привабливості регіонів України студентами ХНУ імені В.Н. Каразіна (побудовано автором)

Області	Оцінка (бали)			
	жити	працювати	відпочивати	Рейтинг
АР Крим	7	8	10	8
Вінницька	4	3	5	4
Волинська	4	2	3	3
Дніпропетровська	8	8	5	7
Донецька	7	7	6	7
Житомирська	4	3	3	3
Закарпатська	6	4	8	6
Запорізька	7	6	4	6
Івано-Франківська	3	5	4	4
Київська	8	7	7	7
Кіровоградська	5	5	4	5
Луганська	7	5	4	5
Львівська	8	5	8	7
Миколаївська	5	5	7	6
Одеська	8	9	9	9
Полтавська	6	6	7	6
Рівненська	5	6	5	5
Сумська	6	4	3	4
Тернопільська	4	5	4	4
Харківська	10	10	7	9
Херсонська	7	5	10	7
Хмельницька	6	5	6	6
Черкаська	7	9	5	7
Чернівецька	3	3	5	4
Чернігівська	2	3	1	2
м. Київ	8	10	8	9

Визначення рівня перцепційної соціально-економічної привабливості регіонів України та іміджевої моделі Харківського регіону здійснено на основі різних методів, зокрема шляхом проведення анкетування. Базовим в опитуванні було обрано віковий сегмент 18-23 роки як такий, що у процесі формування життєвих орієнтирів найбільше цікавиться можливостями життєдіяльності у різних частинах країни. Оцінка перцепційної соціально-економічної привабливості регіонів України здійснювалася за 10-бальною шкалою

(10 – «максимум», 1 – «мінімум») залежно від власного бачення рівня комфортності проживання у регіоні, можливості працевлаштування, відпочинку (екологічні показники) та узагальненого «іміджу» регіону [3]. Рейтинг привабливості регіонів України визначався, як середнє значення суми показників трьох критеріїв. За результатами аналізу перцепційної привабливості регіонів України (табл. 1) можна здійснити таку перцепційну рейтингову оцінку регіонів:

- найвищий рейтинг (8-9 балів): АР Крим, Одеська, Харківська області та м. Київ;

- високий рейтинг (6-7 балів): Дніпропетровська, Донецька, Закарпатська, Запорізька, Київська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Херсонська, Хмельницька області;

- низький рейтинг (4-5 балів): Вінницька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Рівненська, Тернопільська, Сумська, Чернівецька області;

- найнижчий рейтинг (2-3 бали): Волинська, Житомирська та Чернігівська області.

Отже, за результатами перцепційної привабливості регіонів та на основі аналізу картосхеми (рис.1) Харківський регіон займає найвищий рейтинг, тобто респонденти оцінили область за трьома критеріями високими балами, і визначили те, що цей регіон є привабливим для проживання.

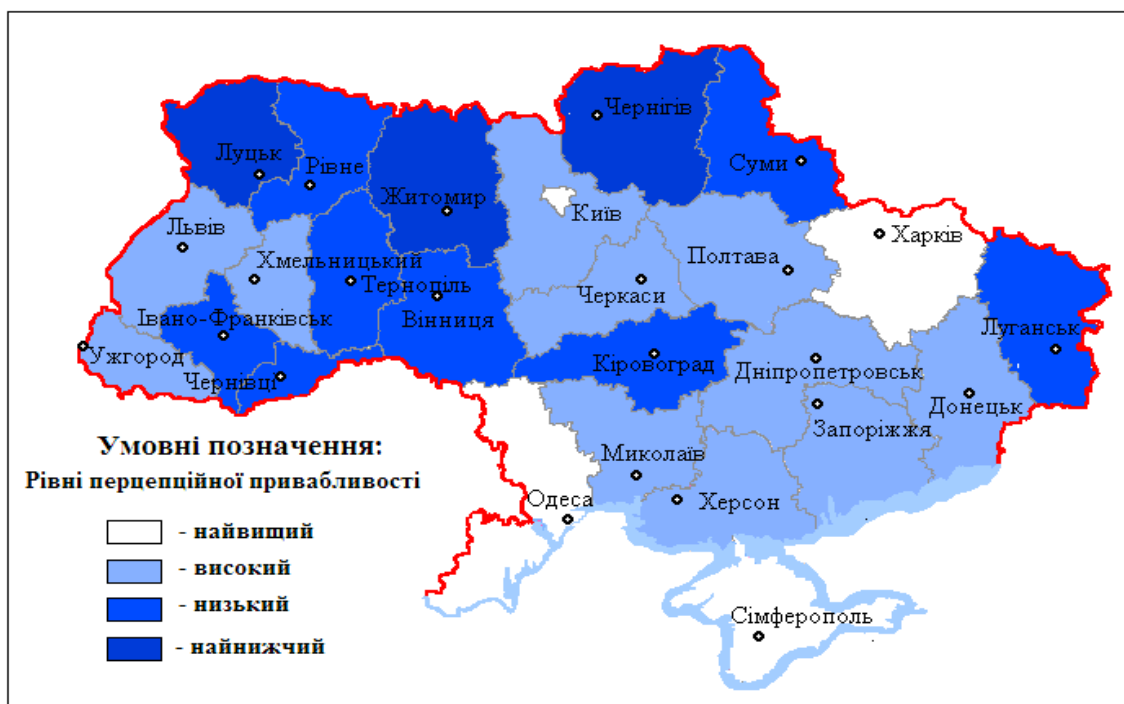

Рис.1. Рівні перцепційної соціально-економічної привабливості регіонів України (побудовано автором)

Створення перцепційних портретів регіонів є основою для визначення рівня їх сформованості з точки зору регіонального соціально-економічного розвитку. Так, наявність чіткого господарського профілю (територіальна спеціалізація), вузлової проблеми (сучасні негативні явища) та чітко вираженого регіонального ядра (частка об'єктів, що пов'язані в асоціативному

портреті з тим чи іншим поселенням) свідчить про достатній рівень сформованості регіонів. Такими регіонами в Україні є: Автономна Республіка Крим, Одеська області та досліджуваний Харківський регіон [2].

Список використаних джерел: 1. Державне агентство України з туризму та курортів. – Режим доступ: <http://www.tourism.gov.ua>. 2. Інформацийний центр України «Євро-2012». – Режим доступу: www.euro2012-ukrinform.ua. 3. Мезенцева Н.І., Мезенцев К.В. Перцепційні портрети регіонів України // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення: Зб. наук. пр. – Херсон: ПП Вишемирський, 2005. – С. 208-213.

911.3

О.О. Яновська

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. К.А. Немець
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ПАРКИ КУЛЬТУРИ І ВІДПОЧИНКУ ЯК СКЛАДОВА СФЕРИ КУЛЬТУРИ ВЕЛИКОГО МІСТА (НА ПРИКЛАДІ МІСТА ХАРКОВА)

Парки культури і відпочинку у великих містах відіграють дуже важливу роль, адже вони сприяють реалізації не лише культурних потреб населення, а й забезпечують спілкування людини з природним середовищем.

Дослідженням ролі парків культури і відпочинку в житті суспільства на сьогодні займаються переважно соціологи Ю. Давидов, Л. Іонін, А. Клоковська, В. Ковтун, Л. Коган, Н. Победа, О. Погорілий тощо [2]. Окремі аспекти цього питання з суспільно-географічної точки зору розглядаються також в дисертаційному дослідженні Н. Моштакіної [1]. Однак, відкритими залишаються питання ролі парків культури і відпочинку у функціонуванні сфери культури окремих регіонів.

Парки культури і відпочинку – це культурно-освітні установи, діяльність яких спрямована на задоволення та розвиток культурно-дозвіллевих потреб населення в умовах паркового середовища. Під парковим середовищем розуміють поліфункціональний (багатопротильний) або спеціалізований комплекс, що поєднує природне середовище з культурно-дозвіллевими об'єктами, призначеними для комфортного відпочинку і розваг відвідувачів (атракції, дитячі та спортивні майданчики) майданчики і зали, ігрові автомати, відео- та ігрові зали, катки, тири, більярди, бази прокату культурно-побутового і спортивного інвентарю тощо) [5, п. 1.1].

Головними завданнями парку культури і відпочинку є: організація вільного часу, активного відпочинку і розваг, задоволення культурних запитів різноманітних груп населення, створення умов для відновлення фізичних, духовних сил, спілкування людей у сфері дозвілля, розвитку художньої і технічної творчості, виховання екологічної культури [5, п. 1.4].

Парки культури та відпочинку виконують ряд функцій, основними з яких на думку Н. Моштакіної є культурно-розважальна (функція організації

культурного відпочинку і розваг, яка полягає в організації в парках масових свят, концертів, фестивалів, ігрових рухливих форм спілкування людини з природою, тематичних виставок різного рівня, клубів, гуртків, секцій, творчих об'єднань та художніх колективів), спортивно-оздоровча (полягає в організації та проведенні спортивних свят, створенні фізкультурно-оздоровчих та спортивно-масових об'єктів – більярдних, тенісних кортів, спортивних секцій), компенсаторна (полягає в тому, що парки культури і відпочинку являються дієвим засобом компенсації та розрядки психічного і фізичного напруження людини), просвітницька (полягає в тому, що діяльність парків культури і відпочинку сприяє збагаченню життєвого досвіду відвідувачів, розвиває індивідуальні здібності, допомагає накопиченню інтелектуального потенціалу), екологічна (полягає в тому, що парки культури і відпочинку являються практично єдиними територіями в умовах антропогенного ландшафту населених пунктів, а особливо великих міст, які покликані покращувати санітарно-гігієнічний стан навколишнього середовища, створювати сприятливий психологічний та екологічний мікроклімат для повноцінної життєдіяльності людини) [1,5].

У місті Харкові на сьогодні налічується 7 парків культури і відпочинку: Комунальне підприємство «Центральний парк культури та відпочинку імені Горького» (вул. Сумська, 81), Комунальне підприємство «Парк культури та відпочинку імені Артема» (вул. Плеханівська, 134), Комунальне підприємство «Парк культури та відпочинку «Юність» (вул. Полтавський шлях, 196), Комунальне підприємство «Парк культури та відпочинку «Зелений Гай» (вул. 2-ї П'ятирічки), Комунальне підприємство «Парк культури та відпочинку «Зустріч» (вул. Харківських дивізій, 29), Комунальне підприємство «Парк культури та відпочинку імені В. Маяковського (вул. Миру, 3) та Комунальна організація «Харківський зоологічний парк» (вул. Сумська, 35) [4]. Всі парки працюють без вихідних в основному з 9.00 до 20.00. Окрім атракціонів у парках досить розвинена інфраструктура – працює мережа закладів харчування, у деяких парках є нічні клуби, дискотеки та кінотеатри. У парку культури та відпочинку імені Артема функціонують мотузковий парк S-Park для любителів екстремального туризму, Клуб любителів тварин: Антарес, Харківське обласне відділення Кінологічного Клубу України. Тут також проводяться виставки тварин, спортивні змагання різних рівнів. Майже всі парки мають досить добру транспортну доступність, до більшості з них можна дістатися метрополітеном, також неподалік проходять маршрути автотранспорту, трамваїв, тролейбусів.

Окремої уваги заслуговує Харківський зоологічний парк, який являється одним із найстаріших в Україні (заснований у 1895 році). Він розміщений в центральній частині міста поряд з міським садом імені Тараса Шевченка. Площа території зоопарку становить 22 га. Колекція тварин на початок 2013 року досягла 7240 тварин 391 виду, серед яких 236 видів рідкісних тварин, та тварин, які знаходяться під охороною. Це одна з найкращих колекцій у нашій державі [3].

Розміщення та функціонування парків культури та відпочинку у місті Харкові має також ряд проблем. Парки культури та відпочинку в місті Харкові розміщені дуже нерівномірно. Вони взагалі відсутні в 4 районах міста: Жовтневому, Київському, Московському та Червонозаводському (14 973 га – майже 50% території міста) [4]. Атракціони в парках застарілі, вони функціонують ще з 70-80 років минулого сторіччя. Відновлення парку імені Горького влітку 2012 року стало справжньою культурною подією для населення не лише міста, а й всієї області. Старі атракціони, які ще знаходяться в робочому стані звідти перенесли в парки у периферійних районах міста, зокрема «Зелений Гай», а з останнього в парк імені Маяковського.

Ще однією проблемою є скорочення площі зелених насаджень. Найбільш молоді з парків культури та відпочинку у місті Харкові були закладені в 70-ті роки минулого сторіччя (парки «Зустріч» та «Юність»). З того часу нові дерева майже не насаджуються, проте старі та хворі активно вирубуються. Квартали парків вилючаються для будівництва доріг, приватної забудови.

Останнім часом парки культури та відпочинку Харкова, а особливо периферійні, зазнають значної конкуренції з боку «центральных» Саду імені Тараса Шевченка, де також встановлюються пересувні атракціони, та площі Свободи, яка стала центром масових народних гулянь на великі свята (Новий рік, Масляна, Великдень, День перемоги, День міста). Тут також часто встановлюють луна-парки, проводять тематичні виставки (піщаних фігур, писанок із квітів), ярмарки тощо.

Таким чином можна зробити висновки, що парки культури і відпочинку являються важливою складовою сфери культури великого міста. Значення їх зростає особливо для периферійних районів. Сучасний стан парків культури і відпочинку у місті Харкові вимагає поновлення технічного складу, оновлення площ зелених насаджень вже існуючих парків культури і відпочинку та закладення нових у районах, де вони відсутні. Для вирішення цих проблем в першу чергу необхідно підвищувати інвестиційну привабливість сфери культури великого міста як перспективного фактора розвитку туризму в регіоні.

Список використаних джерел: 1. Моштаківа Н. В. Територіальна організація сфери культури регіональної соціогеосистеми (на прикладі Луганської області): автореф. дис.... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Н. В. Моштаківа – Х., 2011. – 24 с. 2. Ковтун В.Д. Парки культури і відпочинку у сфері індустрії розваг [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://culturalstudies.in.ua/knigi_8_38.php. 3. Офіційний сайт Харківського зоопарку. Режим доступу: <http://www.zoo.kharkov.ua>. 4. Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету. Режим доступу: <http://www.city.kharkov.ua/ru/static/kultura-160.html>. 5. Положення про парк культури і відпочинку, міський сад та зоологічний парк: Проект [Електронний ресурс] // Розробка проектів нормативних актів у сфері культури та мистецтв / [наук. керівник О. А. Гриценко, відп. виконавець В.В. Солодовник]. – К.: УЦКД, 2009. – Режим доступу: http://www.culturalstudies.in.ua/zv_2009-11.php.

ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ МІЖЕТНІЧНИХ ВІДНОСИН У КРАЇНАХ БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКО-КАСПІЙСЬКОГО ПРОСТОРУ

Необхідність дослідження міжетнічних відносин полягає у достатньо складній структурі взаємовідносин у межах країн Балто-Чорноморсько-Каспійського простору. Даний простір за весь період історичного розвитку мав досить динамічні зміни державних кордонів. Державна політика великих імперій впливала на перебіг міжетнічних відносин та змінювала етнічну карту цілих регіонів. Їх вплив проявляється на сьогоднішній день і є прямим наслідком етнововної та етнокультурної політики. Сучасні міжетнічні та внутрішньоетнічні процеси в межах етносу посилюють увагу до процесів та зв'язків, що знаходять своє відображення у соціокультурному, політичному, економічному та інформаційному просторах, накладаючись та формуючи нові елементи та процеси у державах Балто-Чорноморсько-Каспійського простору.

Характеризуючи етнос як головний об'єкт дослідження, необхідно вказати, які маркери (ознаки) вирізняють його. А. А. Налчаджян визначає етнос так: «Етнос – специфічний вид соціальної групи, що виникає у результаті природно історичного процесу» [5, с. 17]. Основними маркерами є наступні:

1. Етноси мають загальне біологічне походження. Ця теза пов'язана з геополітичною та етнологічною концепціями примордіалізму – спільне походження від одного предка.

2. Етноси мають загальну територію. Територія, на якій сформувався етнос, впливає на культуру та побут, образ життя населення. Крім цього, етнічна територія символізується, а природні ландшафти є маркерами, що відрізняють один етнос від іншого.

3. Етнічна група має специфічні культурні традиції, загальну культуру. Культура у загальному розумінні сприяє закріпленню та консолідації етносів.

4. Етнос протиставляє себе іншим аналогічним етносам («ми – вони», «свої – чужі»). Це протиставлення є основою для формування етнічної самосвідомості.

5. Етнос має внутрішню структуру та організацію, що проявляється через систему родинності та релігійних груп.

Розрізняють два типи міжетнічних відносин: субординації (вертикальні) та горизонтальні. Відношення субординації пов'язані з домінуванням одного етносу над іншим, що характеризується як ранжована система міжетнічних відносин. Горизонтальні відношення характеризуються тим, що етнічні групи мають однаковий статус та співіснують один з одним.

Ранжовані системи виникають в результаті завоювання одного етносу іншим. Прикладом завоювання на території Балто-Чорноморсько-Каспійського

простору є турецьке завоювання Закавказзя, приєднання території сучасної України поляками, росіянами, угорцями, румунами та ін. В результаті завоювання поступово формувалась ранжована система домінуючого етносу та ідеології підлеглого етносу.

Неранжовна система характерна була для колишнього СРСР. В результаті міграцій частина російського етносу оселялась у великих містах колишніх республік СРСР. Етнічні анклав росіян залишились після розвалу СРСР, але концепція домінуючого етносу вступила у конфлікт зі зміною статусів титульних націй у Литві, Естонії, Латвії, Білорусі, Україні, Молдові. Найбільш складні відносини склались у країнах Балтії, особливо у Естонії і Латвії, та в Україні. Причина – відсоткове співвідношення етнічних росіян та російськомовних громадян, яке відбувалось через процеси маргіналізації, асиміляції і акультурації.

Найбільш виразно процеси мовної асиміляції проявились у Білорусі. Більшість населення країни користується російською мовою, навіть серед білоруського етносу (58,6 %) [4]. Схожа ситуація характерна для України соціологічне опитування, проведене у 2006-2008 роках Центром Разумкова, показало, що українська є рідною для 51,0 % (2006) – 43,7 % (2008), російська – 30,7 % - 26,0 % [6]. У той же час біля третини населення України користуються одночасно кількома мовами – російською та українською. Така ситуація викликана етнозахисним механізмом – *мовним конформізмом* [3].

Врегулювання мовного конформізму пов'язане з формуванням трьох груп у межах етносу – двох полярних – за зростання значення української чи російської, та більшої частини – апатичних, які погоджуються зі status quo, особливо серед української молоді. Достатньо цікаві дослідження були проведені О.А. Борусевич [1], яка аналізувала трансформацію етнічних цінностей українців. Більш молоде покоління піддається подальшій русифікації, а питання мовної ідентифікації не є першочерговим питанням. У сім'ї українці надають перевагу українській, тоді як у професійному та міжособистісному спілкуванні – російській. Така ситуація пов'язана і з переважаням міського населення (біля 68 %), переважно зрусифікованого, а також феноменом маргіналізації.

І.Ю. Вільчинська [2] зазначає, що відношення до використання мови залежить від соціальних груп – чим нижча соціальна група, тим вищий показник використання української. Також це проявляється у концепті «місто – село».

Виникненню міжетнічної стратифікації сприяє одна з форм міжетнічної адаптації – внутрішній імперіалізм [5], який проявляє себе у відношенні домінуючої етнічної групи до культурних, мовних, релігійних особливостей підлеглих етносів. Така форма міжетнічних відносин у Російській імперії проявлялась у національній політиці відносно українців (Валуєвський циркуляр, Емський указ у XIX ст.).

Відновлення держав у межах Балто-Чорноморсько-Каспійського простору змінило позиції співвідношення між домінуючим та підлеглим етносом. Таким

чином, відбувся новий перерозподіл статусів етносів. У першу чергу це стосується росіян та титульної нації.

В результаті зміни статусів та тривалого перебування у статусі етнічної меншості процеси вертикального відношення можуть мати кілька наслідків:

1. Знищення. Цей процес пов'язаний з фізичним знищення підлеглих етносів. Такі приклади характерні для вірмен у Османській імперії [5].

2. Витіснення. Цей процес пов'язаний з висилкою груп етносів, які мають високий рівень самосвідомості або створюють райони тривалого опору владі. Прикладами є тривала боротьба у західних регіонах України і Білорусі, висилка кримських татар тощо.

3. Злиття. Процес злиття відрізняється від асиміляції тим, що кінцевим процесом має бути створення нового етносу. Процес злиття та створення «плавильного казана» був характерний для СРСР, де пропагувалась ідея створення радянського народу.

4. Асиміляція. Переймання рис домінуючого етносу і поступовий відрив від етнічного коріння та перехід і ідентифікація з домінуючим етносом.

Достатньо складним є аналіз маргінальних груп етносів. Маргіналізація етносу, на нашу думку, найбільш виразно проявляється у тих соціальних групах етносу, що займає високий статус (інтелігенція, представники бізнесу, власники землі тощо). Для підвищення їх статусу відносно домінуючого етносу ці соціальні групи піддаються акультурації та переходу до мови домінуючого етносу. Оскільки міста є осередками інновацій, культурного життя та ін., саме вони швидше піддаються асиміляції. Процес маргіналізації та поступової акультурації посилюється з процесами урбанізації у ХХ столітті.

Список використаних джерел: 1. Борусевич О.А. Міжпоколінна трансформація етнічних цінностей (на прикладі українського етносу України): автореф. дис. ...канд. соціол. наук: 22.00.03 / НАН України. – К., 1999. – 19 с.; 2. Вільчинська І.Ю. Етнонаціональна ідентичність сучасної української молоді: автореф. дис. ...канд. політ. наук: 23.00.05 / Інститут держави і права ім. В.М. Корицького НАНУ. – К., 2002.- 16 с.; 3. Масенко Л. Мовна поведінка особистості у ситуації білінгвізму. Поняття мовної стійкості. Незалежний культурологічний часопис «І». число 35/2004. Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n35texts/masenko-bilingv.htm>. 4. Национальный статистический комитет Республики Беларусь. Распределение населения РБ по национальности и языкам в 1999 году. Режим доступу: <http://belstat.gov.by/homep/ru/perepic/p6.php>. 5. Налчаджян А. А. Этнопсихология. – СПб.: Питер, 2004. – 381 с.; 6. Яка мова для вас є рідною? (динаміка, 2006-2008). Соціологічне опитування / Центр разумкова. Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=290.

RURAL DEVELOPMENT ISSUES IN HUNGARY

Strengthening the European rural development policy is of priority for all member states of the European Union helping the realization of Union aims highly important regarding the people live and work in rural areas (around 56% if the inhabitants of Europe). Rural areas have important role in shaping the aspect and identity of the EU therefore rural development is of high priority. Geographically 91% of the total area of the EU belong to the competence of rural development.

Numerous rural areas have to face serious challenges in today's Europe hit by economic crisis. Agriculture will play a decisive role in the rural areas of the EU in the future as well, however, part of the companies in rural areas must improve their competitiveness. Overall the average income per capita, grade of qualification and the development of the service sector in rural areas are smaller compared to that in towns and cities. Although the protection of the rural environment is truly an important issue it falls into the background ever so often as it seems to be relatively costly. European rural areas have significant values though. Fundamental raw-materials are found in such areas and they offer innumerable natural beauties for all of us. Issues of rural development cross the borders of counties or regions frequently affecting distant communities (e.g. environmental contaminations, ensuring sustainable development). More than half of the population of the 27 member states live in rural regions and many more are attracted by the idea to live or work in rural areas. For them the existence of service and infrastructure of appropriate quality is an important aspect [7].

It was proved in recent years that in order to improve conditions in Hungary and to reduce problems intensifying after the regime change greater attention has to be paid to the development of rural areas and to sort out the problems of people living there. Increasing concern is presented by the lack of jobs in rural areas and the intellectual, physical and mental deterioration of unemployed people. Countryside means not only agriculture, however, rural development cannot be imagined without sustainable and modern agriculture. Complex development is required with sub-region development programmes realized by the improvement of education, infrastructure and by the organization of innovation and production. These programmes have to respect industry, agriculture, services and science realistically [4]. Considering the twenty years of political, social and economic regime change it seems clear that significantly greater changes occurred in the society and economy of rural areas than in the case of greater towns. The process of rural change started rapidly following the regime change, however, this process was not part of the development of the areas. Both the negative and positive processes were triggered by the social and economic regime change inducing fundamental

social changes within a short period of time. In this challenge some settlements, regions and sub-regions failed while others were successful in these variable twenty years thanks to a well chosen strategy [5].

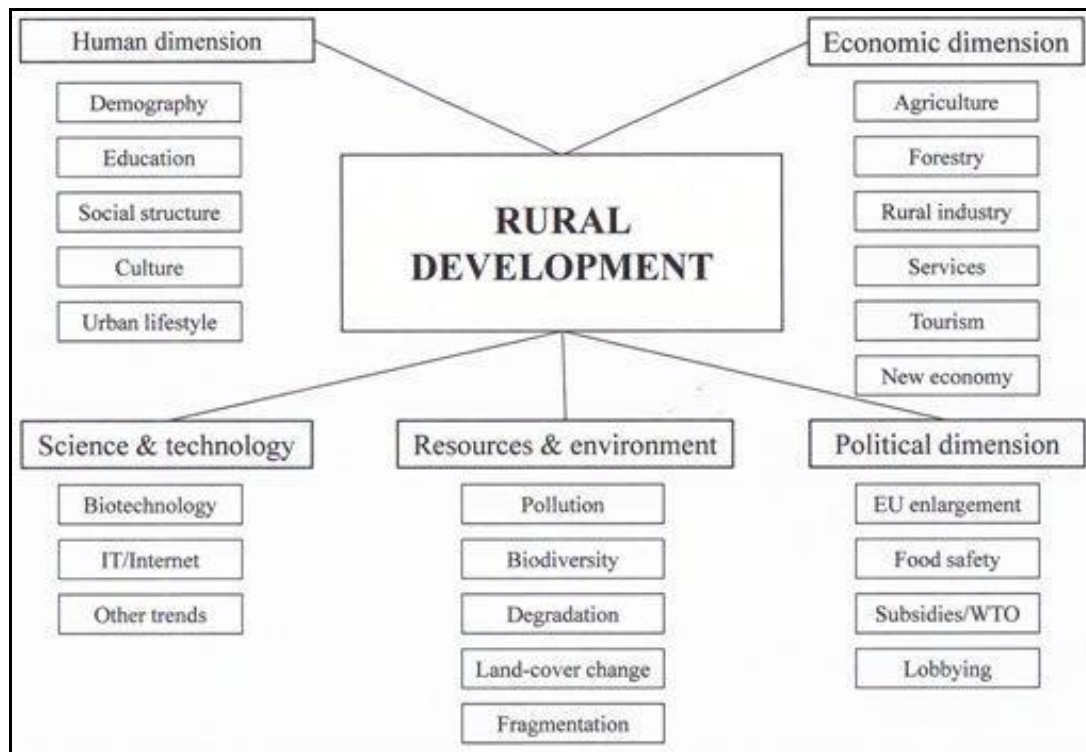

Figure 1: Dimensions of rural development [3.]

In 2005 the European Union recognizing the importance of rural policy – and in order to collaboration between members of rural areas (civil people, politicians, professionals) – established the European Rural Network. This created a new measure of rural policy and the possibility of a new type of policy in Europe and in Hungary. The Hungarian National Rural Network was formed in 2008. It has a double task. To carry out a national rural policy and to harmonize local rural development actions to bring organizations and individuals active in rural development together. As a member of the national rural policy it expresses its views regarding national rural political issues, pays attention to European rural policy and following the interests of Hungarian rural areas as well it prepares recommendations for decision makers regarding rural development programmes. It co-operates with the political elite: existing government, parliamentary opposition, national civil organizations and scientific institutions [2].

The future aim of Hungarian rural policy should be the realization of an integrated rural development programme that provides chance of improvement for a wide range of social groups via the joint development of natural resource-management and the agricultural and non-agricultural rural companies. In the meantime the programme has to provide possibilities to sustain our natural values, landscapes and a liveable environment, to generally improve the factors determining the life quality of those living in small settlements and to re-establish the respect and attraction of rural life. The most important elements of this comprehensive target system that are directed by the development efforts of agricultural, environmental and rural policy are the following [1]:

1. protection and extension of rural jobs;
2. keeping population, re-settling the demographic balance;
3. increasing the competitiveness of our agricultural and food industry;
4. guaranteeing food safety and supply, reducing defencelessness;
5. protection of water bases, soils, flora and fauna and landscapes; increasing environmental safety;
6. energy supply, energy security based on local resources and systems; reducing defencelessness;
7. improving rural life quality, placing rural economy on several bases;
8. re-establishing the close relationship between the town and its rural surroundings.

The National Rural Strategy (NRS) planned until 2020 has started. General long-term concept like this has not been composed for decades. Its aim is to define the targets, principles of the rural policy of Hungary together with the programmes and execution framework of measures ensuring the achievement of the aims on the basis of a view of the future focusing on sustainability and the values of rural life reversing the disadvantageous processes characteristic for the majority of our rural areas. The National Rural Strategy determines tasks related to rural development, agriculture and food industry, sustainable utilization of natural resources, preservation of natural values and environmental protection [6.].

References: 1. Ángyán, J.: *Where to go in the future for the Hungarian agricultural, environmental and rural policy?*, In: *A Falu*, vol. XXV. No. 1., Budapest, 2010, pp. 5-14. 2. Glatz, F.: *Rural policy, rural development and its new institutions*, In: *Successful rural areas – discussion for the countryside*, Budapest, 2010, pp. 7-16. 3. Heilig G.K.: *European Rural Development (ERD). Project Description*. Laxenburg, Austria: International institute for Applied Systems Analysis, 2002, 18. p. 4. Kerek, Z. – Marselek, S.: *Rural development practice, possibilities and measures*, Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 2009, 404 p. 5. Szörényiné Kukorelli, I.: *Changing countryside – Successful countryside*, In: *Successful rural areas – discussion for the countryside*, Budapest 2010, pp. 33-43. 6. Internet: <http://videkstrategia.kormany.hu> 7. Internet: http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/index_hu.htm

УДК 911.3

Y. Xiaoguang

*Scientific supervisor – professor, PhD Z. Xiaohong
Fudan University*

MODERNITY, TIME-SPACE STRUCTURE AND LIFESTYLE IN SHANGHAI, 1860S-1880S

Documents for Research. *Based on Bamboo poems reported in Shen Pao newspaper (《申报》), we could re-picture what kinds of modern spaces were created and how people of different layers and nationalities adjusted and made use of them, even with their spatial experience. And through documents of the two concessions, we could recognize how and by what Shanghai's modern space were created, managed and regulated. There still exist some biographies and reports written by*

westerners in Shanghai of that time. That three sets of documents support my research project, from physical space to social space, to space experience in life course, or to say from the surface phenomena to aesthetic experience toward space or landscape (Yi Fu Tuan, 1989). From a variety of references and recognitions of modern space, we are able to re-picture Shanghai's time-space structure which performed her historical modernity and mainly constructed the social order, through the practices and lifestyle she used to contain.

Time Span in Research. From middle 1860S to early 1880S, a time span from Tongzhi era to Guangxu era, Shanghai received her giant migrant flood. Under heavy monetary burden and acute housing problems, mass of modern space was created according to concessions' construct regulations. Especially, the French concession council forbade residents within the concession designing and constructing Chinese style architecture from then on. And mansions of Hang seating along the bund and main roads represented the most modern and leading scene in that metropolis afterward. Besides, modern spaces concerning infrastructure, relax, and so on, together with time-space social order were also generated and represented in the very setting. As a whole, by and through social practice and process, the society began to transform from tradition to modernity, from elite to all works of life.

Spatial realm in Research. Urban construction area: American concession north of Soochow Creek, Britain concession south of Su Zhou Creek, French concession from Yang-king-pang(洋泾浜) to northern gate of Shanghai county, Shanghai county including Shi Liu Pu (十六铺) along Huang Pu River (see Figure 1, 巡捕房 means police station).

Theories and Perspectives

1. History: Doubtlessly, History is fundamental and essential for multi-disciplinary research, because based on transformation of a larger historical structure, we usually recognize the inner structures more readily. And only by broaden our horizon can we recognize the interaction between local environment and the giant structure precisely, in a proper historical span. As to understanding the key matters involved in finite environment, we have to deal with historical documents (C Wright Mills, 1959). After opening-up, 1840S, "sponsored" by Tai Ping rebelling in early 1860s, enormous migrants flooded into Shanghai, especially into the two concessions. Subsequently, The process of modernization and urbanization really began to take off concretely. From physical space to social space, even to instrumental rationalization and social mentality, western modernity combined and merged with local tradition.

2. Sociology: C Wright Mills used to summarize what is the sociological imagination and how it works. And he also recognizes the importance and academic weight of History, "enables its possessor to understand the larger historical scene in terms of its meaning for the inner life and the external career of a variety of individuals...The sociological imagination enables us to grasp history and biography and the relations between the two in society..."

Athony Giddens uses "time-space distanciation" to understand the social order of modern life. Based on his known principle – parallelism of the structure he examined time-space structure itself is a kind of social order. Modern and post-

modern order, embedded with homogenization and fragmentation, restrict the social practices. And the latter initiatively mold and reproduce the structure where they exist.

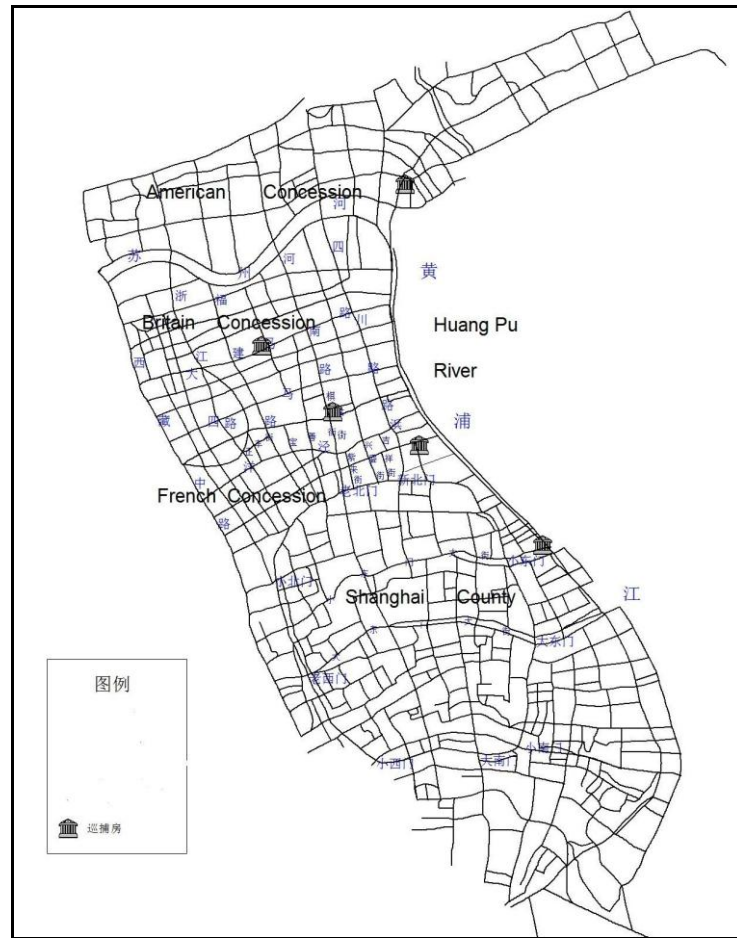

Figure 1.

3. Geography: Geography endows researchers of relevant disciplines with a fundamental spatial perspective. From spaces of nature form to non-Euclidean spaces, to social space, geographical conceptions had been evolving all the time.

David Harvey used to name the Geographical imagination. “This imagination enables the individual to recognize the role of space and place in his own biography, to relate the spaces he sees around him, and to recognize how transactions between individuals and between organizations are affected by the space that separates them...”(David Harvey). Harvey also dedicated to integrating sociological imagination and geographical imagination in social space research.

In this project, I also give some weight to social psychology, because of the intellectual interaction and mental projection with local space is absolute important in social process. Together with time counting, a structure of time-space, mainly by which the social order is founded, is formed in a historical span. And only through practice and mental experiences, can we explore how a existed society transformed from local traditions.

Positivistic analysis

1. Shanghai’s modernity constructed and reflected by time-space structure.

Time counting customs: In Shanghai, residents who were used to traditional 时辰, began to accept clock time and week for regulating and arranging their practice and life style, middle 1860s. Time counting regulations in Shanghai changed the social practices and lifestyle deeply.

Giant striking clock as a known sight seated at the Bund. The sound was delivered with a gust of wind coming from distance. Holding up western umbrellass, people travelled with pendant clock in Shanghai's roads. As to ruitain amusement in weekday, people usually travelled cafes and traditional opra houses on Saturday.

Public Concession ordinance reported in Shen Pao newspaper through Gregorian calandar and clock time: from Saturday, the day 20th of this month, the barrows should be centralized at certain places within the Britain Concession for loading cargo.

French ordinance reported in Shen Pao newspaper with Gregorian calandar: people who would build or overhaul buildings of their own within the concession, should report the things to French Council in advance if the building located along main streets or ports . issue date: March 24th, 1874.

Also the council of concession's administration reflected modern regulating attributes:

The Watch Committee's Report, documents of the England settlement, 1872-1873: *The increase of barrows has necessitated the employment of 4 native constables at Wills's Bridge—a constable at each end in two reliefs from 9 a.m. to 11 p.m. to prevent accidents; three have been taken from the Constables who patrol the streets by day.*

Fire Commission Report, documents of the England settlement, 1872-1873: *All draught Carriers are required to carry side-lights from the one hour after sunset to within one hour of sunrise, when in use on any Municipal Road. A fine of five Dollars will be imposed for infringement of this Rule.*

Modern physical spaces:

Railway 淞沪铁路 and telegram utilities had been constructed in late 1870s, people in Shanghai could get fast transportation and receive commercial message from other continents as soon as possible. Shanghai, by the modern technologies, had involved the world's political and economical system. The time-space structure together with its usages are reported or recorded by residents.

Modern infrastructures in urban spaces: poems reported in Shen Pao newspaper relating to electric fan, telegraph and light in dailylife: *Loving peach blossomlunar, admiring electric fan. While walking back and forth, who could recognize the electric stings layed on the seabed.* (See Shen Pao, lunar June 27th, 1872, No.80 newspaper reports concerning electric light along the roads: *So beautiful the flourish sights along both sides of Yang-king-pang that pepole never hesitate to boast.treet lamaps scattering that area light the city night brightly as daytime. And how could prosperity of Chin-huai river scenery a known sight in Nanking)compare beauty with here.*

Bamboo poem about northern Shanghai: *people on the roads ususalley adjusted their pendant clocks according to the Bund clock. When adjusting, they should went to shadow corner for a proper line of sight, which became a daily costum in Shanghai of that time.* (See Shen Pao, lunar April 12th No.15)

Houses details were described in the book *Selling the Bund* written by Fossey:

Mansions, modern roads, consulates, western Hangs newly constructed along the Bund and Nanking Road, Britain concession : *Firstly come in sights is Britain consulate, a majesty mansion built with bricks. In front of it is a wide lawn, and still there are flowers grown around...* Walk by this consulate, I could view majestic mansions seating along the road. First comes the Hade Hang, and then the Oriental Hong and Rossel Hong, the biggest American merchant hong... *Behind the bund there exists a east-west road named Parker Long, the former of Nanking road. There still exist a good many of hongs in east part of Parker Long. Walk by two or three straight roads comes the Chinese settlement, and most of their houses own two floors...* poem about westerners' life in concessions, reported in *Shen Pao*, lunar April 23d, 1872: *Fish scale like concessions scatter in Shanghai, and western mansions stand highly as if touched and caressed by clouds. Sitting by the blind window in the top floor of mansion, under the moon light, we enjoy the quietly night cool.*

Amusement and merchant spaces: 葛元煦 published his book- *Miscellanea of Traveling in Shanghai* 《沪游杂记》 in 1872, which described Shanghai's Amusement locations and people's affection towards them. And also the commercial locations and areas in Shanghai, from the county to concessions. *Each kind of merchant has its certain location in Shanghai, like silk merchants seats around handball yard and out of east gate of the county, satin ones situated in Pen Tang alley, tea merchants sit in the second ferry bridge, western cotton and woolen ones are located around handball yard and out of east gate of the county, ...opera theaters, taverns, teahouses mainly stand in Bao Shan Alley (宝善街) ...*

2. Intellectual and aesthetic experiences toward spatial patterns: relaxing, instrumental reason, lust admiration, curiosity, and money reliance were generated and prevailed in relax spaces both of modern and tradition. Like metropolis mentalities in marketing economy examined by Georg Simmel (1903).

Bamboo poem about playing in Shanghai, reported in Shen Pao, 1872—“申江自是繁华地，岁岁更张岁岁新。解取及时行乐意，千金一刻莫因循...金桂何如丹桂优，佳人个个懒勾留...阁号眠云众口誉，效颦比户辟精庐。长街短巷灯如海，万里云烟信不虚。闲来何处足留连，醉乐居中别有天，却是良辰消遣法，餐霞吸露小游仙。” *Description of amusement locations such as 金桂 丹桂 眠云阁 万里云 醉乐居. They are mainly Opera theaters, taverns, teahouses, opium houses and so on. Shanghai is a place of absolute prosperity, is a brand new place never-ending changes and improvement. Subsequently, The main and prevailing custom is hedonism.*

Poem about western life in concessions, see *Shen Pao*, lunar April 23d, 1872: *Western and traditional playing yards and games like horse race, gambling, table tennis fashionable in concessions attract people's focus and interests day and night. Which cultures the cynical, lust, greed, luxury social psychological reason.*

Poem about opera theaters, see *Shen Pao*, lunar June 23d, 1872: *In many a alley of both concessions, traditional opera theaters, of big and small ones, wrapped with splendid decorations, which nourish a splendid atmosphere for travel and play day and night. So, in fact, every night turns to be a festival.*

Traveling in Shanghi, a poem reported in Shen Pao, lunar June 29th, 1872—“…东锦里连西锦里，豪家巨贾穷奢侈。跑马路遥骑似云，抛球场外车如水。梨园子弟奏霓裳，个个如花欲断肠。…” *When traveling in east and west Zhou Jin Li(昼锦里), the most famous playing yard, people enjoy their happiness and freshness through horse racing, handball game, traditional operas, prostitution and so on.*

Traveling in Shanghai, a poem reported in Shen Pao, lunar June 29th, 1872—“余游上海二十年矣，见夫昔之杀气弥天者，今则酒肉熏天也；昔之肝脑涂地者，今则金银布地也。铁马金戈之所一变而为红灯酒绿之场，焦头烂额之区一变而为买笑追欢之地，昔人感华屋之为山丘，今余感山丘之为华屋。” *Upheaval happened within twenty years. From a war field between rebelling army and Qing dynasty twenty years before, Shanghai has turned to a peace, splendid places for extravagant feasting and revelry. Therefor, social mentalities and modern commercial mind prevail in the whole city.*

Appeal for suspend and remove the brothels in Shanghai, reported in Shen Pao, lunar July 27th No.105: *Along both sides of Yang-king-pang, merchants and amusements locations concentrate altogether. And the concentration of merchants coming from inner land and overseas lands, profoundly boosts the prosperity. Follows the mammonish luxury, and lust rationalization. Opera theaters, taverns, teahouses, opium houses and so on altogetherly make concessions where people get used to lead a life of debauchery. Consequently fine custom is deeply contaminated with the social transformation. Ultimately the above atmosphere will ruin our country's vitality...*

Conclusion

Authority, system and social order are all mainly constructed and shaped by time-space structure. In a specific historical setting, the consistence or transformation of system or institution, usually implemented by the way how urban spaces were created, adjusted, reformed or even destroyed. And their inner relationship is bridged by social practice and lifestyle. Shanghai's modernity is also embedded in the proliferation of modernity. Through practice and lifestyle of all works of life, a brand new style of time-space structure, merged with local traditional customs, is initially created by Shanghai's subject of that historical setting or locale. And as one of the world's most important modern metropolises in late 1890s and early 1900s afterward, Shanghai began taking off.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У суспільно-географічних дослідженнях галузі господарства і, зокрема, телекомунікаційний комплекс аналізують, перш за все, за особливостями їх розміщення та територіальної організації. Дослідження територіальної організації обов'язково включає і аналіз розміщення кожного окремого підприємства чи виробництва. Але головний його акцент полягає у вивченні просторових комбінацій і поєднань різних підприємств, видів виробництв, галузей, їх внутрішньої взаємопов'язаності, функціональної, технологічної та організаційно-економічної взаємозумовленості [4].

Тому метою даної статті є дослідження територіальної організації телекомунікаційного комплексу Харківської області на прикладі ВАТ «Укртелеком» та ХД УДППЗ «Укрпошта».

Територіально-організаційна структура Харківської філії ВАТ «Укртелеком» складається з 17 підрозділів – 6 центрів (центр телекомунікаційних послуг, центр інформаційних технологій, центр технічної експлуатації мереж передавання даних, центр технічної експлуатації міжміського телефонно-телеграфного зв'язку, центр будівництва та ремонту засобів електрозв'язку та центр механізації), що розташовані в м. Харкові та 11 цехів телекомунікаційних послуг, розташованих у районах Харківської області.

Телефонний зв'язок представляє собою один з поширених видів оперативного зв'язку. Абонентами мережі телефонного зв'язку є як фізичні особи, так і підприємства. Система телефонного зв'язку складається з телефонної мережі (сукупність вузлів, автоматичних телефонних станцій (АТС)) та абонентських терміналів (телефонні апарати, офісні АТС та комп'ютери) (рис. 1).

Телефонна мережа має ієрархічну структуру. На нижньому рівні розташовані АТС, до яких підключають абонентські термінали, з певним індивідуальним номером.

Сукупність АТС, що обслуговують певний географічний регіон, утворює зону, якій присвоюють номер в межах держави – код міста, області. Прикладом є Харківська область, код якої 057. Зв'язок між зонами відтворюється за допомогою АТС більш високого рівня ієрархії – міжміських. По такому ж принципу міжміські АТС підключаються до АТС верхнього рівня – міжнародного.

Телеграфний зв'язок призначений для автоматичного прийому – передачі по електричним провідним каналам зв'язку коротких текстових

документованих повідомлень. До телеграфії відносять такі види зв'язку: диктофонний та факсимільний. Передачу документованої текстової інформації по телефонним каналам називають диктофонним зв'язком, в якому для передачі інформації використовуються телефонні канали зв'язку. Факсимільний зв'язок – це процес дистанційної передачі нерухомої інформації (зображення, тексту). Основною функцією факсимільного зв'язку є передача документів на паперовому носії відправника у паперовий лист отримувача.

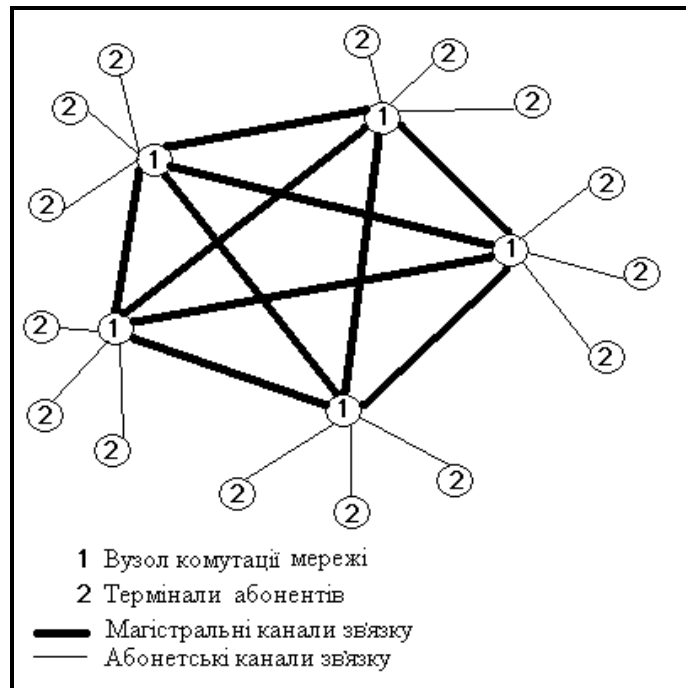

Рис. 1. Узагальнена структура телефонної мережі (побудовано автором за [1])

Телеграфія являє собою один з найдавніших видів зв'язку. На сьогоднішній час вона набуває сучасного вигляду. Телеграфією користується 1645 абонентів Харківської області. З цієї кількості абонентів 96% (1529 факсимільних апаратів) налічується у містах, а 4% у сільській місцевості. Причиною такого поширення є:

- потреба організацій та населення у телеграфії;
- спроможність у придбанні спеціального апарату (телефаксу);
- технічні можливості ліній зв'язку.

Причиною інтенсивного розвитку інформаційних технологій є зростаюча потреба у швидкій та якісній обробці інформації, потоки якої зростають з розвитком суспільства. Великий успіх останнім часом отримали так звані віртуальні технології, які дозволяють з великою точністю моделювати фізичні явища, процеси, предмети, і, так само, їх взаємодію в сукупності. Такі технології використовуються в різних областях діяльності людини.

До локальних систем відносять локальні обчислювальні системи (ЛОС), елементами якої є обчислювальні машини, термінали, зв'язуюча апаратура. Локальна мережа включає в себе збір, передачу, розподіл, обробку інформації у межах однієї лабораторії, відділу чи офісу. Основною функцією локальної

системи є представлення інформаційних та обчислювальних ресурсів, підключення користувачів до однієї системи.

В Харківській області локальними системами користується невелика частина організацій, підприємств державної та приватної форми власності. Більше 60% даної групи користувачів займає локальні мережі, що включають персональні комп'ютери абонентів. Інша частина займає місце у приватних підприємствах, корпораціях, фірмах, досить мала частина – державні організації, а саме: навчальні заклади, міська транспортна мережа (метро).

Internet – це найкрупніша комп'ютерна телекомунікаційна система світу, яка слугує засобом для передачі інформації, та являє собою інформаційний простір – мережу. Мережа Internet не тільки постійно поширює своє територіальне охоплення, але й спектр представлених можливостей. Internet є дуже відокремленою ланкою телекомунікацій, так як інтенсивно розвивається у сучасному світі та набуває все нових функцій, що притаманні лише їй.

Бездротові канали зв'язки, що використовують як середовище передачі радіо або інфрачервоні хвилі, не здійснюють фізичний контакт з передаючими і приймаючими пристроями. На сьогодні такі канали зв'язку є головною альтернативою контактним способом передачі даних на основі телефонних ліній, витой пари і оптоволокна.

Сьогодні набули значного поширення пристрої бездротової передачі даних – стільникові телефони, радіотелефони, системи супутникового телебачення, системи мікрохвильового зв'язку. До пристроїв бездротового зв'язку також відносяться пульти дистанційного керування побутовими пристроями та інші системи інфрачервоного зв'язку.

Сучасні організації характеризуються великим об'ємом різноманітної інформації, в основному електронної і телекомунікаційної, яка проходить через них щодня. Тому важливо мати високоякісний вихід на комутаційні вузли, які, в свою чергу, забезпечують вихід на всі важливі комунікаційні лінії. Оптимальним рішенням цього питання є застосування систем супутникового зв'язку (ССЗ).

На сьогоднішній день існує велика кількість ССЗ, заснованих на різних супутникових системах, різних принципах і призначені для різних застосувань. ССЗ відомі давно і використовуються для передачі різних сигналів на протяжні відстані. З моменту своєї появи супутниковий зв'язок стрімко розвивався, і у міру накопичення досвіду, вдосконалення апаратури, розвитку методів передачі сигналів відбувся перехід від окремих ліній супутникового зв'язку до локальних і глобальних систем. Супутниковий зв'язок в даний час є основним видом міжнародного зв'язку на великі і середні відстані. Використання штучних супутників Землі для організації зв'язку продовжує розширюватися у міру розвитку існуючих мереж зв'язку. Система персонального супутникового радіозв'язку використовує комплекси космічного ретранслятору та абонентських радіотерміналів. Супутникова система зв'язку складається з 3-х сегментів: космічного (космічні супутникові ретранслятори), наземного (станції обслуговування) та користувацького (термінали, які знаходяться у користувача – телефони).

Радіомовлення – одне з основних засобів масової інформації, передача повідомлень, літературних, музикальних та інших програм по радіо. Радіо – це спосіб передачі і прийому інформації (сигналів) на відстані без проводів, що передається за допомогою електромагнітних хвиль (радіохвиль). Найбільш характерним для такого типу зв'язку є те, що носієм інформації в даному випадку виявляється тільки звук (включаючи і паузи). Радіозв'язок (використовуючи радіохвилі – ефірне віщання) дозволяє миттєво передавати інформацію на великі відстані, причому отримання сигналу відбувається у момент передачі.

Телебачення увійшло у життя людини в 30-х роках ХХ століття. Від радіо телебачення узяло можливість передавати сигнал за допомогою радіохвиль на далекі відстані. Цей сигнал одночасно має звукову і відеоінформацію.

У Харківській області на сьогоднішній день населення має можливість користуватись системою телебачення за допомогою приватних (домашніх) пристроїв (антен), супутникового та кабельного телебачення.

Територіально-організаційна структура Харківської дирекції Українського державного підприємства поштового зв'язку «Укрпошта» (ХД УДППЗ «Укрпошта») представлена 27 виробничими підрозділами – главпоштамтом та центром оброблення і перевезення пошти, розташованими у Харкові, 10 центрами поштового зв'язку (ЦПЗ), розташованими у містах обласного значення (м. Балаклія, Богодухів, Дергачі, Зміїв, Ізюм, Красноград, Куп'янськ, Лозова, Харків, Чугуїв) та 17 центрами обслуговування споживачів, розташованими у районних центрах.

Поштовий зв'язок є складовою частиною загально регіональної комунікаційної системи – однієї з галузей господарства регіону. Він задовольняє культурно-побутові потреби населення, потреби промисловості, сільського господарства, апарату управління в обміні інформацією як всередині країни, так і з іншими державами. Крім того, працівники пошти доставляють додому пенсії пенсіонерів. Більше 1 млн. одиниць грошових переказів надходять у відділення пошти. За допомогою пошти надсилаються посилки по Харківській області та по Україні в цілому (924,9 тис.), на інші держави припадає 4,3 тис. посилок [3].

Серед відправлень через пошту значна їх кількість припадає на листи, картки, бандеролі (прості, цінні). Найбільша кількість розвилок приходить на кореспонденцію, а саме на періодику – газети та журнали.

На рис. 2 показано райони Харківської області за рівнем рентабельності роботи пошти. Найвищу рентабельність поштових послуг мають райони, розміщені навколо Харкова. Найменша рентабельність відмічається у віддалених периферійних районах, це зумовлено нераціональним використанням наявних ресурсів у відділеннях поштового зв'язку, недоліками управління.

В структурі основних доходів структурних підрозділів ХД УДППЗ «Укрпошта» найбільша кількість припадає на *виплату пенсії та грошових переказів через особисті рахунки, відкриті пенсіонерами в банківських установах, письмова кореспонденція і знаки поштової оплати та інше.*

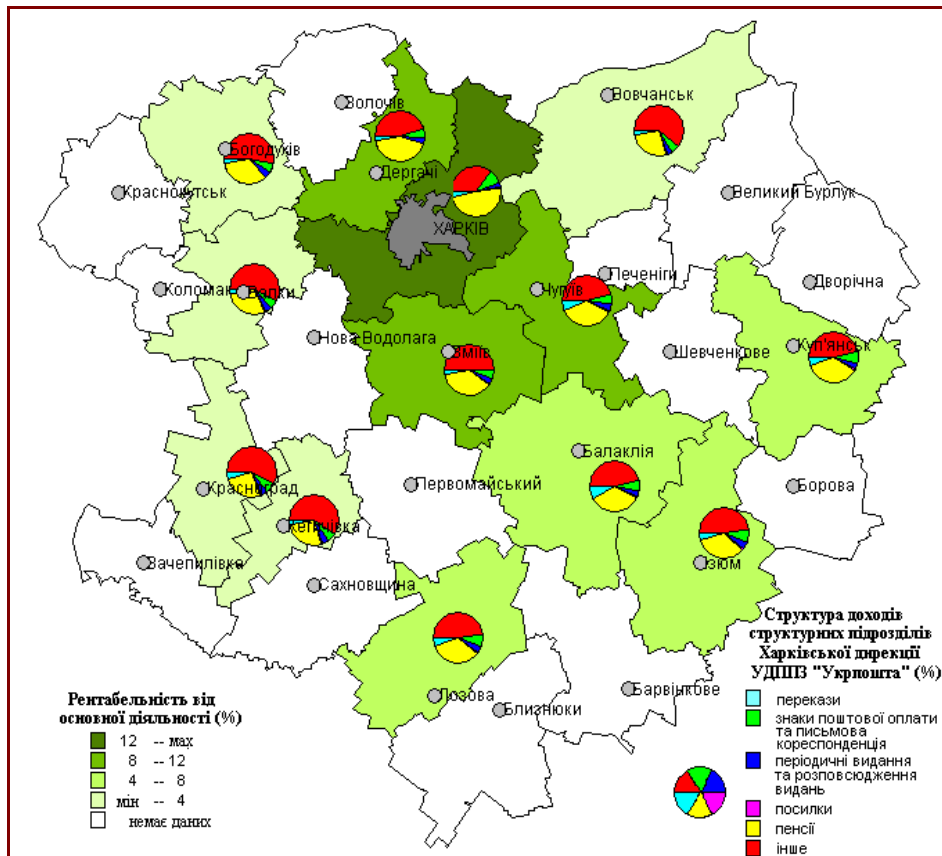

Рис. 2. Рентабельність та структура доходів структурних підрозділів Харківської дирекції УДППЗ «Укрпошта»

Таким чином, потреба людини в інформації сприяє розвитку телекомунікацій, а інакше кажучи, телекомунікаційного комплексу, який включає усі можливі об'єкти (інфраструктуру) для повного та якісного зв'язку. Інформаційні технології зіграли свою позитивну роль у галузі телекомунікацій та надали можливість підвищення продуктивності праці, зменшення витрат часу. Такі технології обміну інформації як телеграф, радіо, телефон стали певним поштовхом для технологічної революції, яка змінила природу людини та перемістила її з індустріальної цивілізації у інформаційну.

Сучасний телекомунікаційний комплекс не тільки у масштабах Харківської області, а й в Україні загалом, стоїть на шляху перетворень, нововведень та подолань недоліків у його функціонуванні. Харківська область і Україна в цілому мають потенційні можливості у розвитку процесу інформатизації, а також інтеграції у світовий інформаційний простір. Регіон має сприятливі передумови для широкого розвитку послуг телекомунікаційного комплексу.

Список використаних джерел: 1. Боройдо В.Л. Вычислительные системы, сети и телекоммуникации: Учебник для вузов. 2-е изд./ В.Л. Боройдо. – СПб.: Питер, 2005. – 703 с. 2. Офіційний сайт «Укртелеком». – Режим доступу: <http://www.ukrtelecom.ua/>. 3. Офіційний сайт «Укрпошта». – Режим доступу: <http://www.ukrposhta.com/>. 4. Топчиев А.Г. Пространственная организация географических комплексов и систем / А.Г. Топчиев. – К., 1988. – 186 с.

ХАРАКТЕРИСТИКА ТРАНСПОРТНОГО КОМПЛЕКСУ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ

Основними показниками роботи транспорту є загальні обсяги перевезення вантажів і пасажирів, вантажооборот і пасажирооборот, а також характеристика обсягів перевезення пасажирів за видами сполучення.

Внаслідок перебудови економіки на ринкові відносини, введення нових форм господарювання, спаду виробництва загальні обсяги перевезення вантажів всіма видами транспорту Одеського регіону зменшились у порівнянні з 1990 роком більш, ніж у чотири рази – з 219,3 млн. т до 52,2 млн. т у 2009 році. За окремими видами транспорту відбулися також значні зміни – найбільш постраждали водний й авіаційний транспорт (табл. 1). У структурі вантажоперевезень за 2009 р. перше місце зайняв автомобільний транспорт, частка якого становила більше половини загального обсягу вантажоперевезень регіону. Залізничний транспорт за обсягами відправлення вантажів перейшов на друге місце (22,8 млн. т або 44% всіх вантажоперевезень). Водний транспорт, починаючи з середини 1990-х років, посідає третє місце, у 2009 р. він переробив близько 3 млн. т вантажів. Вантажні перевезення авіаційним транспортом були і залишаються вкрай незначними.

Таблиця 1

Перевезення вантажів за видами транспорту

Види транспорту	1990		1995		2000		2005		2009	
	млн. т	%	млн. т	%	млн. т	%	млн. т	%	млн. т	%
Залізничний	25,8	11,8	24,2	31,1	14,2	32,5	24,7	44,9	22,8	43,7
Автомобільний	145,0	66,1	37,0	47,6	24,9	57,0	23,0	41,8	26,6	51,0
Морський	43,2	19,7	14,7	18,9	2,7	6,2	2,9	5,3	1,3	2,5
Річковий	5,3	2,4	1,8	2,4	1,9	4,3	4,4	8,0	1,5	2,8
Разом	219,3	100	77,7	100	43,7	100	55,0	100	52,2	100

Співвідношення різних видів транспорту у перевезенні вантажів у регіоні було дуже нестабільним і протягом останніх двадцяти років зазнало значних змін (табл. 1). Більшу частину перевезення вантажів області брали на себе автомобільний та залізничний транспорт, на які разом припадало 78–95% перевезень. Протягом 1990–2009 років частка залізничних перевезень майже подвоїлась (11,8% у 1990 р. і 43,7% у 2009 р.), а автомобільних дещо зменшилась – з 66,1% у 1990 році до 51,0% у 2009 році. Стрімко впали обсяги морських перевезень – більш ніж у 33 рази, різко зменшилась їх частка у перевезенні вантажів регіону – більш ніж у 13 разів. У 3,5 рази

зменшились перевезення вантажів річковим транспортом, разом з тим частка річкового транспорту в перевезеннях вантажів регіону дещо зросла на тлі загального скорочення обсягів перевезень вантажів у області в 4,2 разу (табл. 1). Показово, що обсяги перевезень вантажів у регіоні протягом 1990-1995 років скоротились майже втриє, протягом 1990-2000 рр. – вп'ятеро, а, починаючи з 2005 р. стабілізувались на рівні 52-53 млн. т.

Структура *вантажообороту* за видами транспорту зазнала найбільших змін (табл. 2). З кінця 1990-х років водний транспорт поступився своїми позиціями залізниці, частка якої у структурі загального вантажообігу всіх видів транспорту регіону у 2009 р. становила 90%. Друге місце зараз ділять водний й автомобільний транспорт.

Таблиця 2

Структура вантажообороту регіону за видами транспорту

Види транспорту	1990		1995		2000		2005		2009	
	млрд. ткм	%	млрд. ткм	%	млрд. ткм	%	млрд. ткм	%	млрд. ткм	%
Залізничний	73,9	14,2	38,6	25,8	35,7	85,6	51,5	83,7	51,3	90,3
Автомобільний	3,5	0,7	1,1	0,7	0,6	1,4	1,3	2,1	2,6	4,6
Морський	435,3	83,7	107,2	71,6	4,7	11,3	4,6	7,5	1,2	2,1
Річковий	7,5	1,4	2,9	1,9	0,7	1,7	4,1	6,7	1,7	3,0
<i>Разом</i>	520,2	100	149,8	100	41,7	100	61,5	100	56,8	100

Ще більш динамічним було співвідношення різних видів транспорту у загальному вантажообороті регіону (табл. 2 рис. 1). Перш за все, відбулось обвальне скорочення вантажообороту: у 1995 р. порівняно з 1990 р. – у 3,5 рази; у 2000 р. (до 1990 р.) – у 12,5 рази. Починаючи з 2005 р., вантажооборот області стабілізувався на рівні близько 60 млрд. ткм. По-друге, найбільших змін зазнав вантажооборот морського транспорту, який у 2000 р. скоротився майже в 100 разів, а у 2009 р. – у 363 рази. Майже в 4,4 рази зменшився вантажооборот річкового транспорту регіону, в 1,4 рази – автомобільного. Показово, що залізничний транспорт за умовами зменшення свого вантажообороту в 1,4 рази на тлі загального скорочення роботи транспорту регіону вийшов на перше місце, його частка у сумарному вантажообороті нині перевищила 90%. По-третє, загальна структура вантажообороту регіону за видами транспорту була морсько-залізничною, починаючи з 2000 р., стала залізнично-морською, а з 2009 р. трансформувалась у залізничну.

Проаналізуємо роботу *пасажирського транспорту* регіону протягом 1990–2009 років. Загальний потік пасажирів області за цей час скоротився у 2,2 рази (табл. 3) – з 745,4 млн. осіб до 336,4 млн. Помітні зміни відбулись у співвідношенні різних видів пасажирського транспорту. У 1990 році майже половину (45,5%) пасажирів області обслуговував автомобільний транспорт (автобуси). Високі частки також мали трамвайний (28,4%) і тролейбусний (18,8%) транспорт. На даний час близько 64% перевезень припадає на автомобільний транспорт (автобуси). Частка трамвайного транспорту

скоротилася в 1,6 рази, тролейбусного – в 1,4 рази. Значно зменшилось обслуговування пасажирів морським, річковим та авіаційним транспортом.

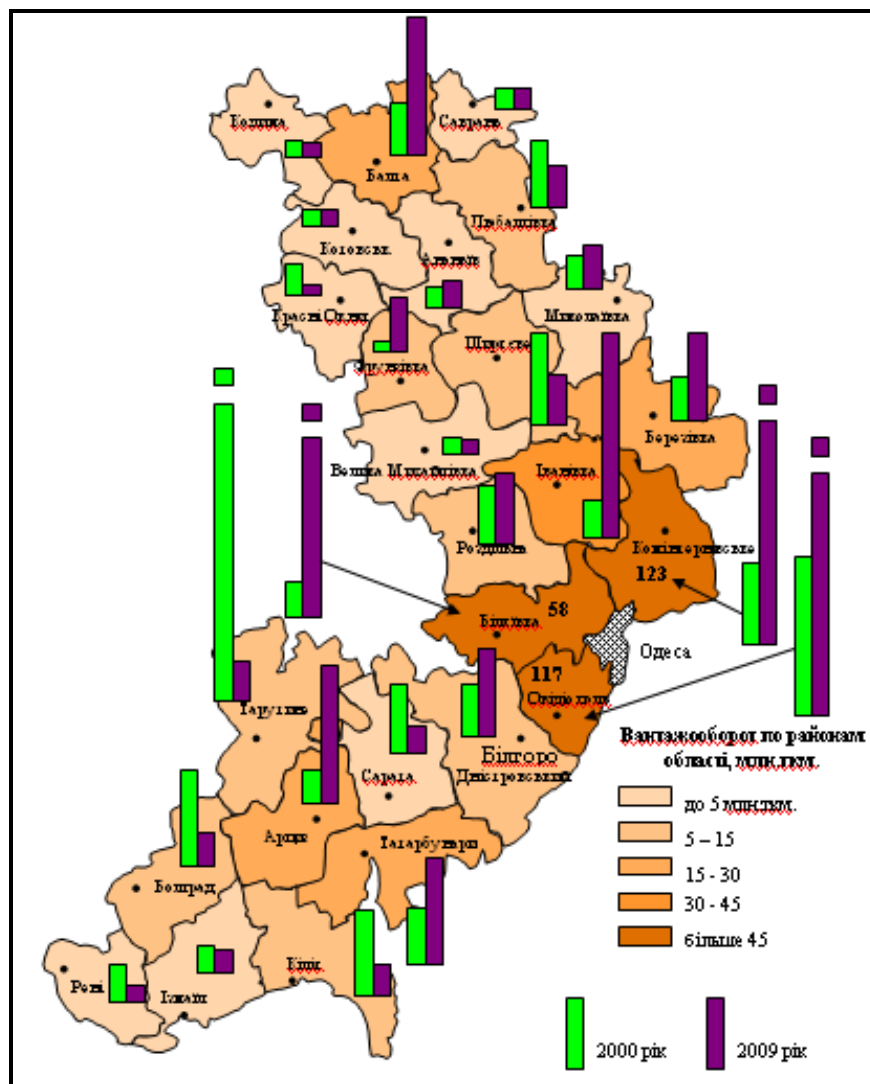

Рис. 1. Вантажооборот автомобільним транспортом (2009 р.)

Таблиця 3

Відправлення (перевезення) пасажирів за видами транспорту загального користування

Види транспорту	1990		1995		2000		2005		2007		2009	
	млн. пас.	%	млн. пас.	%	млн. пас.	%	млн. пас.	%	млн. пас.	%	млн. пас.	%
Залізничний	29,8	4,0	24,5	10,7	13,3	4,1	17,5	4,8	17,9	5,1	18,2	5,4
Автомобільний (автобуси)	338,2	45,4	103,3	45,3	122,9	37,7	208,5	57,5	213,1	60,7	214,8	63,9
Трамвайний	211,6	28,4	54,0	23,7	93,4	28,7	66,6	18,4	62,2	17,7	58,3	17,3
Тролейбусний	140,7	18,8	46,0	20,2	96,2	29,5	69,8	19,2	57,4	16,4	45,0	13,4
Водний	23,7	3,2	0,1	0,05	0,0	0,0	0,1	0,05	0,1	0,05	0,1	0,0
Разом	745,4	100	228,0	100	325,9	100	362,6	100	350,8	100	336,4	100

Таблиця 4

Пасажирооборот транспорту загального користування

Види транспорту	1990		1995		2000		2005		2007		2009	
	млн. пас.км	%	млн. пас.км	%	млн. пас.км	%	млн. пас.км	%	млн. пас.км	%	млн. пас.км	%
Залізничний	10,7	48,2	10,2	78,5	6,6	66,0	7,9	62,7	8,0	63,5	7,2	61,6
Автомобільний (автобуси)	4,6	20,7	1,4	10,7	1,8	18,0	3,5	27,7	3,5	27,7	3,7	31,6
Трамвайний	1,4	6,3	0,4	3,1	0,7	7,0	0,5	4,0	0,5	4,0	0,4	3,4
Тролейбусний	0,9	4,0	0,4	3,1	0,8	8,0	0,6	4,8	0,5	4,0	0,4	3,4
Водний	2,0	9,0	0,4	3,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Разом	22,2	100	13,0	100	10,0	100	12,6	100	12,6	100	11,7	100

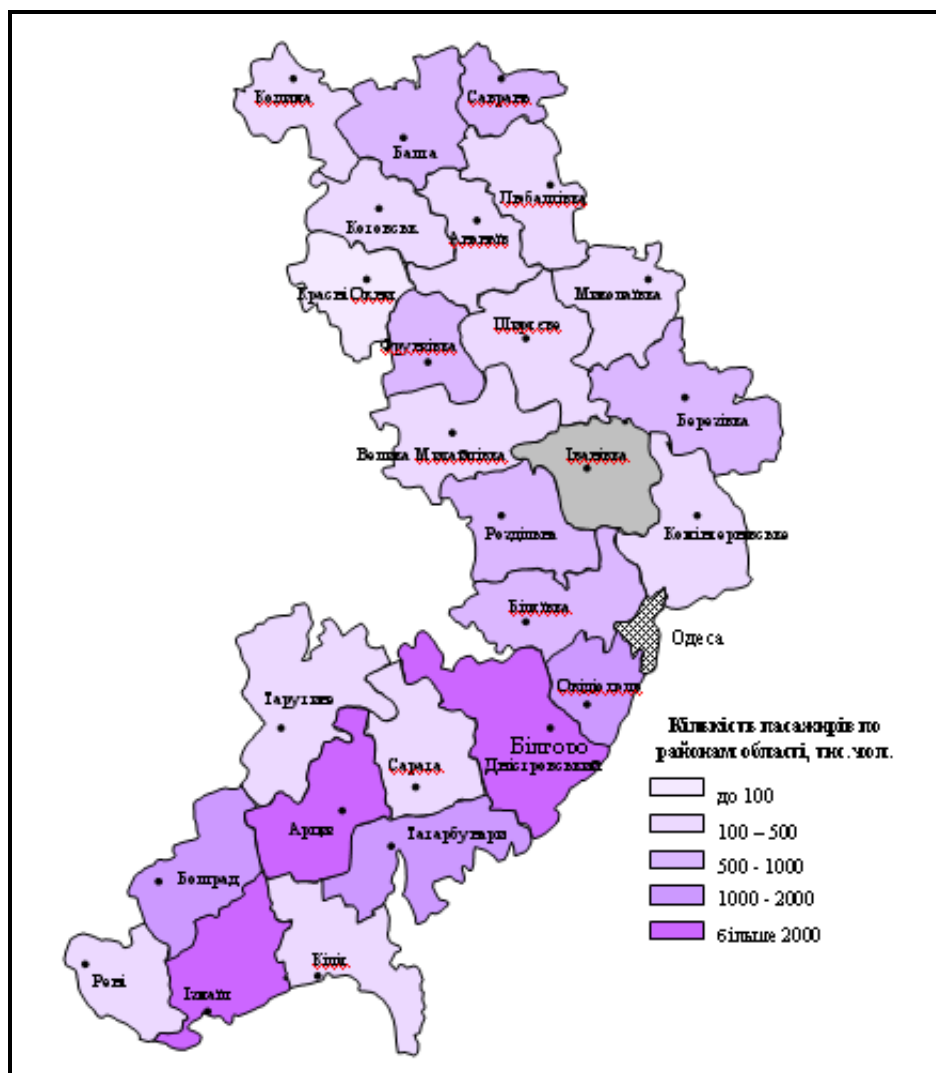

Рис. 2. Перевезення пасажирів автомобільним транспортом (2009 р.)

Подібна ситуація спостерігається й у структурі *пасажирообороту* регіону. Протягом 1990-2009 років пасажирооборот області скоротився майже вдвічі

(табл. 4 рис. 2). Змінилось і співвідношення головних видів транспорту у загальній структурі пасажирообороту. Головним видом транспорту був і залишається залізничний пасажирський транспорт, частка якого у пасажирообороті зростає за цей період майже в 1,3 рази – від 48,2% до 61,5%. Більш ніж у півтора рази збільшилась участь у пасажирообороті автомобільного (автобусного) транспорту, на який припадає майже третина пасажирообороту області (31,6%). Надзвичайно малими стали частки морського, річкового та авіаційного транспорту.

Таблиця 5

Відправлення (перевезення) пасажирів за видами сполучення окремими видами транспорту, тис. осіб

	1995	2000	2005	2007	2009
Міжміське сполучення	10823	8250	10578	13365	9466
залізничний (далеке сполучення)	6027	3651	3638	3443	3105
водний	115	37	33	57	24
морський	82	15	9	31	15
річковий	33	22	24	26	9
авіаційний	120	108	83	79	17
автомобільний (автобуси)	4561	4454	6824	9786	6296
Внутрішньоміське сполучення	178248	283786	304267	291670	279165
водний	10	7	49	41	42
морський	-	-	36	35	34
річковий	10	7	13	6	8
автомобільний (автобуси)	78670	94179	167862	172063	175787
трамвайний	53794	93369	66569	62185	58333
тролейбусний	45774	96231	69787	57381	44961
Приміське сполучення	38585	33926	47641	45668	47861
залізничний	18517	9641	13860	14448	15140
автомобільний (автобуси)	20068	24285	33781	31220	32721

Якщо загальний пасажирооборот регіону за останні 20 років зменшився майже вдвічі, то залізниця втратила лише третину свого пасажиропотоку. Починаючи з 2000 р., практично зупинилися перевезення пасажирів водним транспортом. Протягом 1990-2009 років більш ніж втричі зменшилися перевезення пасажирів трамваєм, більш ніж вдвічі – тролейбусом. У перевезенні пасажирів за видами сполучення переважає *внутрішньоміське сполучення* (перевезення пасажирів у межах території населеного пункту) – 279,2 млн. пасажирів або 83% всього обсягу пасажироперевезень (табл. 5).

У внутрішньоміських перевезеннях 63% приходить на перевезення пасажирів міськими маршрутними автобусами та 37% – на міський електротранспорт (трамвай – 20,9%, тролейбус – 16,1%). Частка *приміського сполучення* (перевезення пасажирів за маршрутами завдовжки до 50 км

незалежно від адміністративно-територіального поділу, крім міських маршрутів) у перевезенні пасажирів складає 14,2% всього обсягу пасажиропереvezень (47,9 млн. осіб). На міжміські пасажирські перевезення (перевезення пасажирів на внутрішньообласних і міжобласних маршрутах, довжина яких перевищує 50 км) приходить тільки 9,5 млн. осіб або 2,8% всієї кількості перевезених пасажирів.

Список використаних джерел: 1. Крыжановский С. В. Морские торговые порты Украины в рыночных условиях: Монография / С. В. Крыжановский. – Одесса: Астропринт, 2008. – 184 с. 2. Одеський регіон передумови формування, структура та територіальна організація господарства: навч. Посібник / Одес. Нац. ун-т ім. І. І. Мечникова; автор колектив: О. Г. Топчієв(керівник), І. І. Кондратюк, В. В. Яворська (та ін.) – Одеса: Астропринт, 2012. – 336с. 3. Политика мобилизации интегрального ресурса региона. Книга первая. – Одесса: ИПРЭЭН НАН Украины, 2002. – 415 с. 4. Порты Украины. 20011. - № 3. – С. 25. 5. Регіони України. Статистичний збірник. Ч.1. – К.: Держкомстат. – 368 с. 6. Топчієв О. Г., Нефедова Н. Є., Яворська В. В. Атлас морегосподарського комплексу України: концептуальні засади, структура і зміст / О.Г. Топчієв, Н.Є. Нефедова, В.В. Яворська // Національне картографування: стан, проблеми та перспективи розвитку Зб. матеріалів V Всеукр. наук.-практ. конф. «Національні атласи у формуванні глобального інформаційного простору» - м. Київ, 13-14 вересня 2012 р. – Вип. 5 – 2012. - Київ: ДНВП «Картографія», 2012. – С. 166-169.

УДК 911.3

В.В. Грушка

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. К.А. Нємець
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ЗМІНИ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В СІЛЬСЬКИХ РАЙОНАХ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Дніпропетровська область є одним з найрозвиненіших в промисловому відношенні регіонів України. Переважання в структурі промисловості регіону підприємств видобувної, металургійної та коксохімічної промисловості, які відрізняються великими обсягами викидів в атмосферу і накопиченням шкідливих для здоров'я відходів виробництва, зумовило складну екологічну ситуацію, яка характерна не тільки для міських територій, де зосереджені великі виробництва, але й для сільської місцевості, яка потрапляє в зону їх негативного впливу. Це дає підстави вважати забруднення навколишнього природного середовища, зокрема атмосфери промисловими викидами не локальним, а регіональним процесом, який впливає на якість життя населення всього регіону. Тому обґрунтування і розробка заходів з підвищення рівня соціальної безпеки населення Дніпропетровської області вимагають проведення спеціальних регіональних суспільно-географічних досліджень впливу екологічних чинників на соціальні умови і якість життя мешканців регіону.

Для вивчення динаміки екологічної ситуації в сільських районах регіону ми використали метод кластер-аналізу, який дозволяє виконати ієрархічну

класифікацію районів з їх об'єднанням в однорідні групи (кластери) за сукупністю показників екологічного стану регіону. Групування районів за сукупністю екологічних статистичних показників дає можливість трактувати утворення однорідних груп як подібність процесу формування і зміни екологічної ситуації в них, тобто, подібність дії чинників цього процесу. Отже, прослідковуючи склад груп у часі, можна робити висновки про тенденції зміни екологічної ситуації у відповідних районах.

Інформаційною базою дослідження є матеріали з екології, які містяться у щорічних статистичних збірниках обласного управління статистики, а також дані екологічної служби окремих відомств. Для аналізу відібрано такі екологічні показники, як викиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище всього і на 1 кв. км. площі, викиди в атмосферу пересувних і стаціонарних джерел забруднення, а також наявність і утворення відходів. Аналізований період охоплює 2006 – 2011 роки. Для виділення кластерів використовувався метод Уорда, відстань у багатовимірному просторі визначалася за формулою Пірсона. Кластер-аналіз виконувався на кожен рік періоду, що розглядається, але у зв'язку з обмеженістю обсягу тез на рисунках нижче відображено дендрограми лише на 2006, 2008 та 2011 роки, які є досить репрезентативними і наочно ілюструють динаміку екологічної ситуації в Дніпропетровській області.

Для того, щоб не завантажувати рисунки громіздкими підписами, на дендрограмах вказані номери районів відповідно до таблиці 1.

Таблиця 1

Перелік сільських районів Дніпропетровської області

№	Район	№	Район
1	Апостолівський	12	Петриківський
2	Васильківський	13	Петропавлівський
3	Верхньодніпровський	14	Покровський
4	Дніпропетровський	15	П'ятихатський
5	Криворізький	16	Синельниківський
6	Криничанський	17	Солонянський
7	Магдалинівський	18	Софіївський
8	Межівський	19	Томаківський
9	Нікопольський	20	Царичанський
10	Новомосковський	21	Широківський
11	Павлоградський	22	Юр'ївський

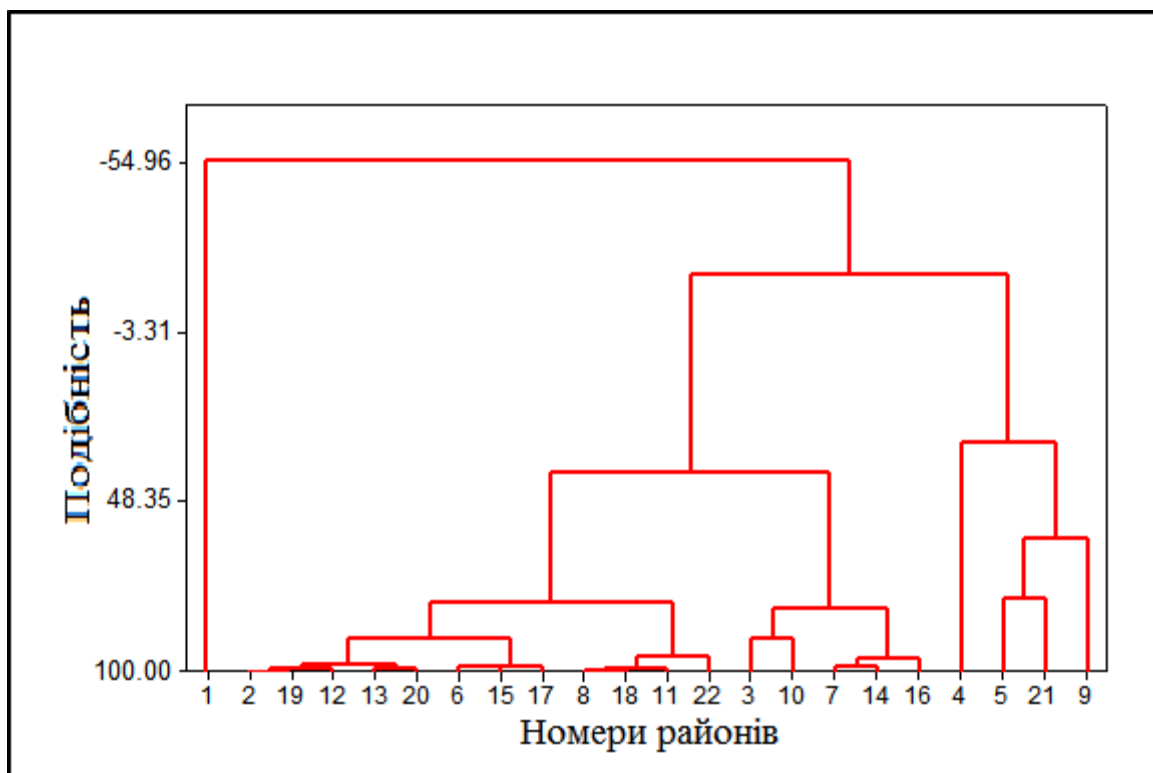

Рис. 1. Групування районів в 2006 році

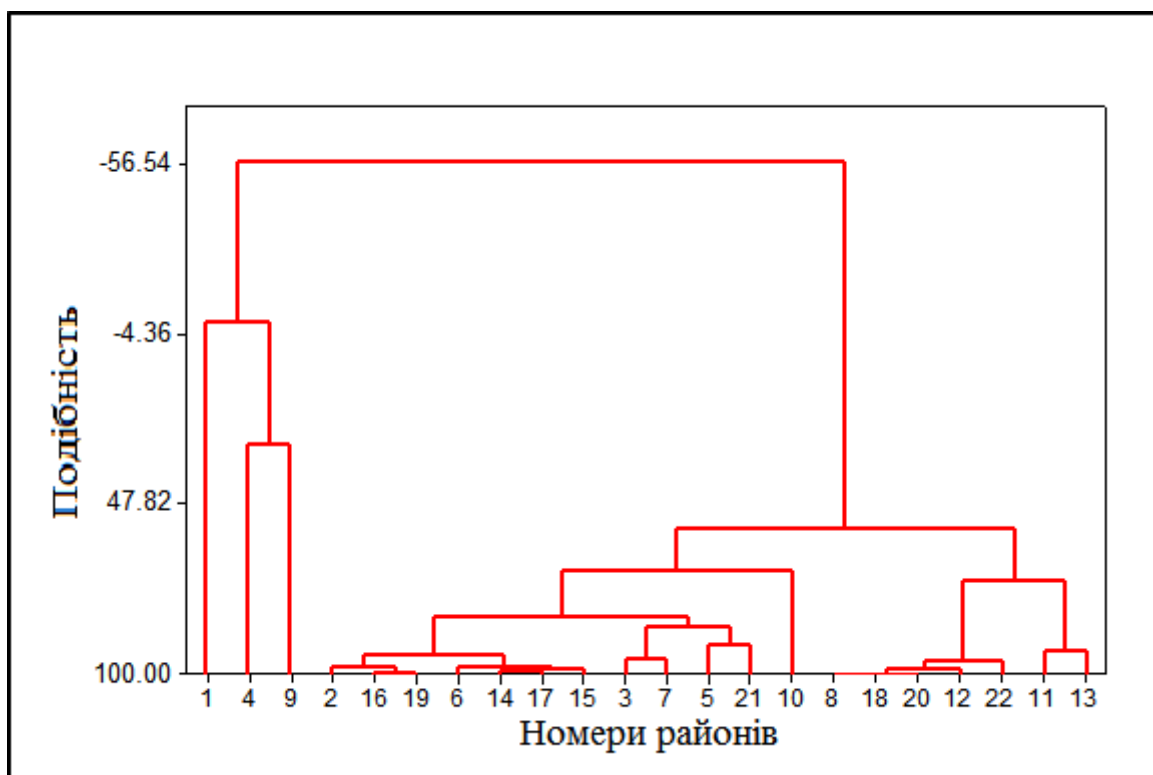

Рис. 2. Групування районів в 2008 році

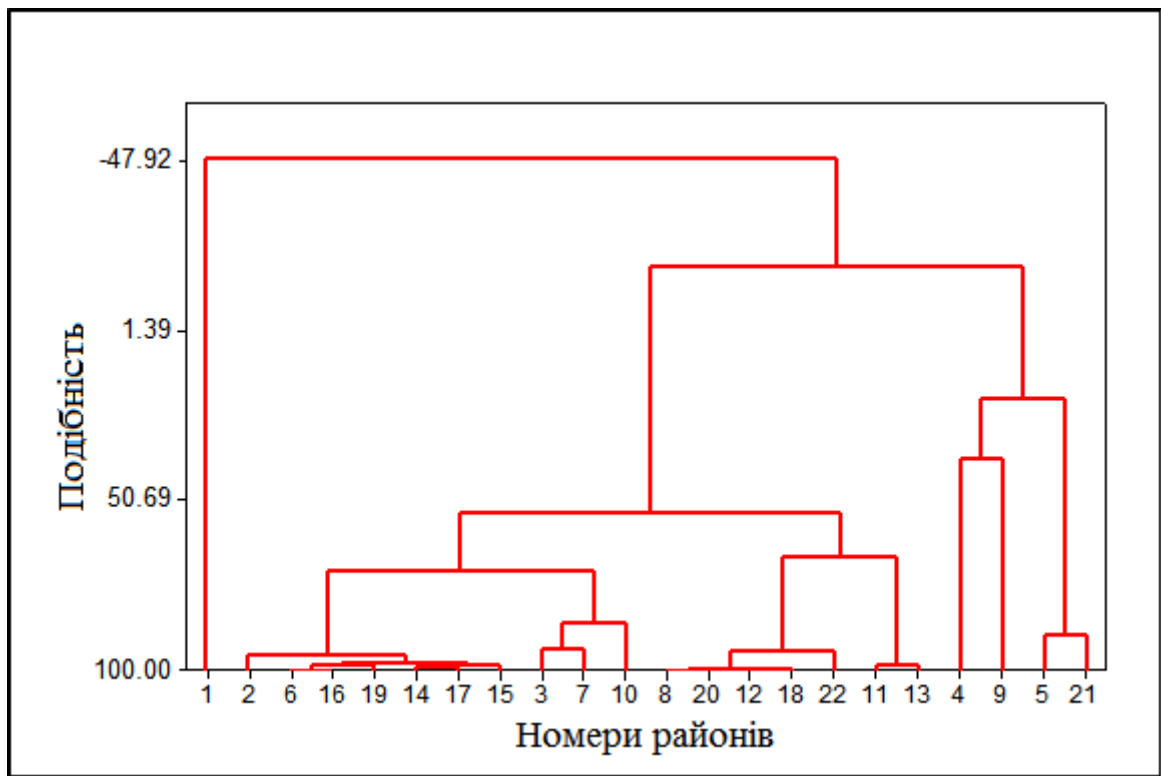

Рис. 3. Групування районів в 2011 році

Аналіз отриманих результатів показав, що майже всі райони утворюють у часі більш-менш стійкі за складом групи. Антагоністами, тобто, протилежними за екологічним станом відносно інших районів є Апостолівський, Дніпропетровський, Криворізький, Нікопольський та Широківський райони. При цьому стійку асоціацію протягом всього періоду утворюють Криворізький і Широківський райони, які у 2008 році виявляються схожими до інших районів на дуже високому рівні подібності. Криворізький і Нікопольський райони утворюють окрему групу, але на рівні подібності менше 50%. Апостолівський район найбільше відрізняється від інших районів протягом всього періоду.

Із виконаного дослідження можна зробити висновок, що Апостолівський, Дніпропетровський, Криворізький, Нікопольський райони з найбільш розвиненою промисловістю та Широківський район відрізняються формуванням найбільш несприятливої екологічної ситуації, що можна пояснити спеціалізацією господарства в цих районах.

СЕКЦІЯ 3 ГЕОДЕМОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 314.93

А.Є. Білозоров

*Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. В.В. Безуглий
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК АГЛОМЕРАЦІЙ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Сучасна географія розселення населення і трудових ресурсів України склалася історично й істотно залежить від рівня продуктивних сил.

За даними Державної служби статистики України (ДССУ) на 1 січня 2012 р. на території України мешкало понад 45,5 млн осіб, з яких приблизно 69% припадало на міське населення (31,4 млн осіб). Це свідчить про те, що в Україні спостерігається доволі високий рівень урбанізації, а в ключових областях держави представлені певні агломерації. Однією з провідних областей, яка буде використана у дослідженні є Дніпропетровська область. На 1 січня 2012 р. за даними ДССУ в області мешкало понад 3,3 млн осіб, з яких 85% проживає у 20 містах (2,8 млн осіб).

У цілому в Дніпропетровській області найбільші показники міграцій (як внутрішньої, так і зовнішньої) мають найбільші міста – Дніпропетровськ (сальдо внутрішньої міграції -3437 осіб, сальдо зовнішньої міграції -55 осіб), Кривий Ріг (сальдо внутрішньої міграції -310 осіб, сальдо зовнішньої міграції 6 осіб). Проте в цих містах характерні від’ємні показники внутрішньої та зовнішньої (у м. Дніпропетровську) міграцій. В інших містах та районах області спостерігається позитивне сальдо міграції (у Дніпродзержинську сальдо внутрішньої міграції – 58 осіб, сальдо зовнішньої міграції – 66 осіб). Найбільший приріст властивий для Новомосковського (сальдо внутрішньої міграції – 239 осіб, сальдо зовнішньої міграції – 25 осіб) та Дніпропетровського (сальдо внутрішньої міграції – 271, сальдо зовнішньої міграції – 53 осіб) районів, що свідчить про те, що саме райони, в яких знаходяться великі міста приваблюють населення, так як умови приживання з екологічної точки зору є кращими та приваблює відносна близькість до великого міста з розвинутою інфраструктурою.

У Дніпропетровській області налічується 4 агломерації з людністю понад 100 тис. осіб у кожній. Це Дніпропетровсько-Дніпродзержинська (1,3 млн осіб), Криворізька (662,9 тис.), Нікопольсько-Марганецька (210,3 тис.), Павлоградсько-Тернівська (139,5 тис. осіб) агломерації (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка людності агломерацій Дніпропетровської області (за [1])

Агломерація	Людність агломерації, тис. осіб					Приріст населення, %
	1989	2001	2005	2010	2012	
Дніпропетровсько-Дніпродзержинська	1566,5	1426,6	1393,6	1353,9	1341,5	-16,8
Криворізька	800,6	748,0	697,0	673,3	663,0	-15,4
Нікопольсько-Марганецька	258,2	230,4	223,8	214,7	210,3	-22,8
Павлоградсько-Тернівська	164,5	148,2	143,1	140,0	139,5	-18,0

Отримані та розраховані результати прогнозу людності агломерацій можна відобразити наочно (рис. 1).

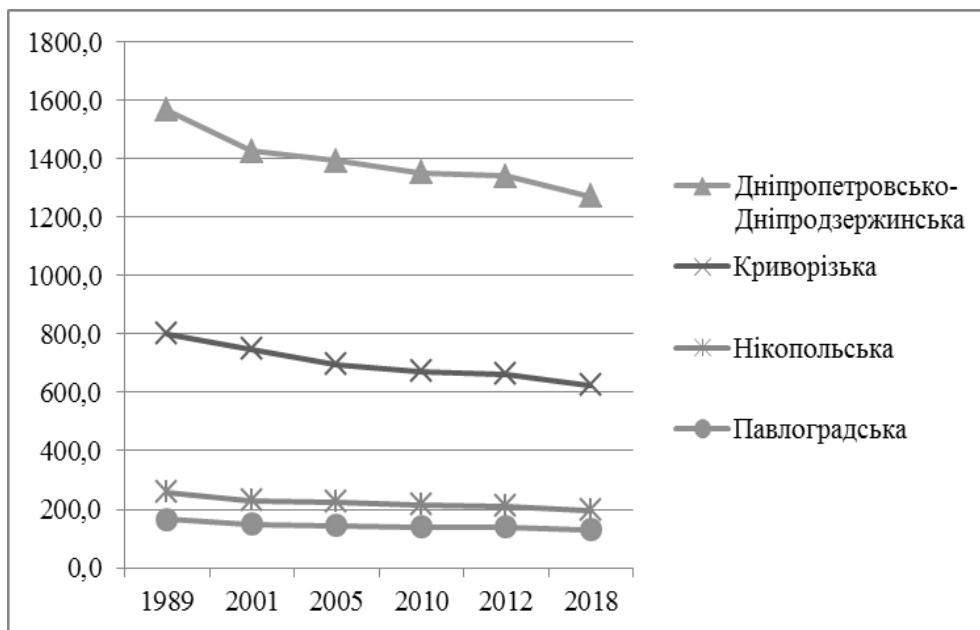

Рис. 1. Прогноз людності агломерацій Дніпропетровської області (за [1])

Для отримання більш детальної характеристики агломерацій до розрахунків приймався рівень урбаністичного розвитку (РУР), а також розрахунок типу агломерації (табл. 2). Для визначення РУР використовувалася формула (1):

$$PUP_I = 0,25x_1 + 0,5x_2 + 0,75x_3 + x_4 \quad (1)$$

Виходячи з отриманих показників слід відзначити, що три з чотирьох агломерацій в Дніпропетровській області є поліцентричними, адже населення другого за значенням міста по відношенню до першого – більше 25%.

Показники урбанізації агломерацій Дніпропетровської області

Агломерація	Рівень урбаністичного розвитку (РУР), %	Відношення другого міста до першого, %	Тип агломерації
Дніпропетровсько-Дніпродзержинська	90,32	25	Поліцентрична
Криворізька	99,58	5	Моноцентрична
Нікопольсько-Марганецька	39,26	41	Поліцентрична
Павлоградсько-Тернівська	44,79	26	Поліцентрична

Щодо розрахунків рівня урбаністичного розвитку, то найбільш розвиненими є Криворізька та Дніпропетровсько-Дніпродзержинська агломерації, в яких розвиток можна вважати завершеним, адже в найближчому майбутньому утворення мегаполісу неможливе по ряду причин, дані агломерації вже завершили свій розвиток. Адже РУР ґрунтується на гіпотезі: «істинний» рівень урбанізації буде вищим там і тоді, де або коли населення буде проживати в більш великих містах [2]. Цим і характеризуються провідні агломерації області, в кожній з яких проживає понад 85% населення у великих містах.

Павлоградсько-Тернівська та Нікопольсько-Марганецька агломерації характеризуються відносно невисоким РУР, так як більшість населення мешкає в невеликих містах, а також розташовані досить далеко від головного міста, особливо це стосується Нікопольсько-Марганецької агломерації, в якій міста Нікополь, Марганець та Орджонікідзе утворюють своєрідний трикутник, що, з одного боку, дає перспективи до розвитку агломерації «вглиб трикутника», а з іншого – певну віддаленість міст один від одного.

Щодо перспектив свого розвитку, то агломерації Дніпропетровської області можуть зіткнутися з кількома проблемами. В першу чергу, це стосується їх навантаження на працездатне населення, яке є сильним в усіх агломераціях області (показник коливається від 600 до 630 осіб на 1000 осіб працездатного віку, при середньому по країні 659 осіб). В майбутньому це зможе призвести до ще більшого навантаження, адже частка осіб непрацездатного похилого віку є доволі високою, як в області, так і в Україні в цілому. Дане навантаження призведе до погіршення соціально-економічних умов агломерацій і зменшенню об'ємів виробництва. Виходом з даної ситуації є максимальна автоматизація виробництва, яка потребувала найменшого людського втручання в ту чи іншу галузь промисловості.

По-друге, всі агломерації на своєму початку розвитку формувалися як промислові, проте з часом збільшується й частка невиробничої сфери, яка в майбутньому буде однією з домінуючих, особливо це стосується головної агломерації області – Дніпропетровсько-Дніпродзержинської, в якій з огляду на зайнятість, як і раніше, сектор торгівлі є одним із ключових в економіці і за

обсягами зайнятості персоналу відстає тільки від міського промислового сектору. Серед інших ключових секторів можна виокремити освіту, охорону здоров'я та надання соціальної допомоги, діяльність транспорту та зв'язку, а також сектор операцій з нерухомістю, оренда та надання послуг підприємцям.

По-третє, міста, які входять до складу агломерацій є найзабруднішими з екологічної точки зору містами в Україні, що в подальшому також буде позначатися на великій кількості хвороб та зменшенні кількості населення й ще більшому демографічному навантаженню.

Виходом з даної ситуації є залучення більших інвестицій, як з боку держави, так і з боку іноземних інвесторів. В останні роки саме іноземні інвестори вкладають більші кошти в розвиток не тільки цих агломерацій, а й інших районів Дніпропетровської області. Однак, саме політика держави може допомогти у вирішенні гострих демографічних питань.

Список використаних джерел: 1. Демографічні показники з 1989–2012 р. [Електронний режим] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; 2. Терещенко О.В. Потенціал городов (Методы статистического изучения) / О.В. Терещенко. – Новосибирск, Издательство Новосибирского Университета 1991. – 232 с.

УДК 911.3:331

О.В. Брацьо

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. М.С. Дністрянський
Львівський національний університет імені Івана Франка*

ОЦІНКА ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ МІСТА МУКАЧЕВА ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ

Мукачево – друге за розмірами і чисельністю населення після Ужгорода місто та центр найпотужнішої міжрайонної системи розселення Закарпатської області, відіграє важливу роль у соціально-економічному житті регіону. У результаті сукупної дії низки чинників (центральне положення в регіоні, розвинені промисловість, соціальна сфера, управлінська структура, споживчий ринок) у Мукачеві сформувався потужний ринок праці, до якого тяжіють не тільки оточуючі поселення, але і сусідні адміністративні райони. Визначальною складовою ринку праці, від якої залежить економічний, соціальний і демографічний розвиток міста, є трудовий потенціал, який розуміють як інтегральну характеристику працездатного населення як продуктивної сили [1].

Основними характеристиками трудового потенціалу є його кількісний та якісний склад. Станом на 1 січня 2012 року чисельність населення Мукачева становила 84 тис. осіб або 6,7% від усього населення області. Населення віком 15-70 років становило 64,4 тис. осіб або 76,7 % від усього населення міста, що дозволяє зробити висновок про добру забезпеченість Мукачева трудовими ресурсами. Загальна чисельність економічно активного населення у місті складала 28,6 тис. осіб, з них зайняті – 27,8 тис. осіб (97,2%), безробітні – 783 особи (2,8%).

Чисельність економічно неактивного населення – 35,8 тис. осіб або 55,6% від загальної чисельності населення віком 15-70 років (табл. 1). Високий показник чисельності економічно неактивного населення у м. Мукачеві можна пояснити значною часткою серед працівників офіційно не оформлених, що зумовлено законодавчими особливостями та економічною ситуацією, яка склалася в державі, мізерною часткою населення, яка займається діяльністю в особистому селянському господарстві, відхідництвом на заробітки, а також працевлаштуванням у межах Мукачева жителів прилеглих населених пунктів.

Таблиця 1

Розподіл населення м. Мукачева за економічною активністю*

Групи населення	Тис. осіб	Частка в чисельності населення, %
Усе населення	84	100
у т. ч. вікова група 15-70	64,4	76,7
у т. ч. економічно активне населення,	28,6	44,4
з них зайняті	27,8	97,2
безробітні	0,8	2,8
економічно неактивне населення	35,8	55,6

У порівнянні з середньообласними показниками Мукачево характеризується нижчою часткою економічно активного населення (44,4% до 62,6%) та вищою часткою зайнятих (97,2% до 90,4%). Дана невідповідність, на нашу думку, спричинена особливостями Мукачева як міського населеного пункту у межах області з переважаючим сільським типом поселень (нижча частка економічно активного населення за рахунок методології його виділення серед сільських жителів, водночас значно краще розвинений ринок праці).

Рівень зареєстрованого безробіття у місті у 2011 році склав 1,5%, а за методологією МОП – 5,9%. Рівень безробіття у 2011 році зменшився порівняно з попередніми роками і досягнув докризового рівня (для порівняння у піковий 2008 рік рівень безробіття становив 2,4%). Навантаження на 1 вільне робоче місце також зменшилось і становило 5 осіб (2009 рік – 9 осіб), проте залишалось високим порівняно з докризисними показниками (1 особа на 1 вільне робоче місце). Однак, очевидно дані показники реально є заниженими, оскільки значна частина безробітних не реєструється у центрах зайнятості.

У сучасній демографічній структурі трудових ресурсів м. Мукачева переважає населення, старше за 35 років (41,7 тис. осіб або 64,8%) та жінки (34,3 тис. осіб або 53,3%). При цьому серед безробітних жінки становлять 60,4%, а населення, старше за 35 років – 58%, що свідчить про більшу питому вагу безробітних серед молоді віком до 35 років. Також висока частка безробітних у Мукачеві серед осіб передпенсійного віку.

*Розраховано за джерелами [2, 3]

У 2011 році у структурі зайнятості міста переважали промисловість та сфера послуг. Промислове виробництво у Мукачеві представлене харчовою, легкою промисловістю, промисловістю будівельних матеріалів, машинобудуванням та фанерно-меблевою промисловістю. Питома вага промисловості у загальноміському обсязі реалізованої продукції складає 10,1%, а питома вага зайнятих у промисловості – 28,4% (7,9 тис. осіб), що дозволяє зробити висновок про необхідність модернізації та інтенсифікації виробництва.

Професійну підготовку населення у Мукачеві здійснюють 6 навчальних закладів, у т.ч. 1 ВНЗ III-IV рівня акредитації, 1 ВНЗ I-II рівня акредитації та 4 професійно-технічні навчальні заклади, які готують близько 3 тис. випускників на рік за такими основними напрямками: економіка, туризм та готельно-ресторанний бізнес, педагогіка, легка промисловість та сфера послуг, інформаційні технології, механіка, радіотехніка, електроніка, агрономія, будівництво та ремонт. Очевидним є співпадіння основних напрямків підготовки кадрів та структури зайнятості у місті, проте необґрунтований розподіл обсягів підготовки фахівців за окремими спеціальностями призводить до професійно-кваліфікаційного дисбалансу, який визначений однією з основних проблем ринку праці Мукачева [4]. Так, у 2011 році це виявилось у тому, що значну частину серед наявних вакансій складали вакансії за професією слюсар-складальник радіоелектронної апаратури та в'язальник схемних джгутів [5], які не користуються попитом серед жінок та молоді, що становили основну частку безробітних.

Явищем, яке не стимулює раціональне використання трудового потенціалу, останнім часом у Мукачеві стали заборгованості по виплаті заробітної плати з одночасним зниженням її рівня. Так, хоча середньомісячна заробітна плата у місті за 2011 рік становила 2143 грн., що складало 103,6% середнього рівня по області та 116,4% до 2010 року, водночас протягом року відбулося скорочення заробітної плати на 21,8%. На кінець 2011 року заборгованість з виплати заробітної плати у Мукачеві склала 1067 тис. грн. [4].

Отже, можна зробити висновок, що Мукачево володіє високим трудовим потенціалом, характерними для якого є достатня частка молоді, освіченість, вищий, ніж у середньому по області, рівень зайнятості, значна частка потенційних трудових ресурсів (економічно неактивне населення). Проте використання трудового потенціалу у місті є нераціональним, що виражається у проблемних питаннях, характерних для ринку праці: диспропорції між попитом та пропозицією на ринку праці, активність «тіньового» сектору ринку праці, недостатня мотивація до праці населення внаслідок низького рівня заробітної плати та заборгованостей по її виплаті, складнощі у працевлаштуванні неконкурентноспроможних на ринку праці груп населення, недостатня кількість робочих місць тощо.

Для вирішення проблем використання трудового потенціалу у місті розроблена «Програма зайнятості населення міста Мукачева Закарпатської області на 2012-2013 роки», яка передбачає покращення зайнятості населення та соціальний захист від безробіття на основі створення нових та збереження

наявних робочих місць, сприяння самозайнятості, розвитку підприємництва, проведення в місті активної соціально-економічної політики [5].

Список використаних джерел: 1. Мельник І. Суспільно-географічні аспекти використання трудового потенціалу Луганської області / І. Мельник // Часопис соціально-економічної географії. – 2010. – Вип. 9 (2). – С. 84-88.; 2. Статистичний щорічник Закарпаття за 2011 рік. – Ужгород, 2012. – 544 с.; 3. Статистичний щорічник м. Мукачево за 2011 рік. – Ужгород, 2012. – 62 с.; 4. Довідка про підсумки виконання програми економічного і соціального розвитку міста Мукачева за 2011 рік. – Режим доступу: <http://www.mukachevo-city.org/>; 5. Програма зайнятості населення міста Мукачева Закарпатської області на 2012-2013 роки. – Режим доступу: <http://www.mukachevo-city.org/>.

УДК 911.3

А.В. Гризун

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, ст. викл. К.Ю. Сегіда
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Кінцевою метою соціально-економічного розвитку будь-якої держави або її регіонів є підвищення добробуту (якості життя) своїх громадян. Дослідники багатьох країн світу протягом декількох десятиліть ведуть пошук показників, які найбільш повно відзначали би реальний соціально-економічний, політичний, культурний стан суспільства, а також враховували значення суб'єктивних оцінок окремо взятої особистості або соціальної групи людей відносно різних сторін своєї життєдіяльності. До числа таких найбільш узагальнених показників відноситься «якість життя» [8].

Прийнято вважати, що вперше термін «якість життя» з'явився у книзі американського економіста Дж. Гелбрейта «Суспільство достатку» у 1960 р, потім воно було застосоване соціологом Д. Рісменом в роботі «Самотній натовп». У політичну лексику цей термін був введений президентом США Дж. Кеннеді. У «Доповіді про становище нації» 1963 була висунена теза про те, що «якість американського життя має йти у ногу з кількістю американських товарів» [1]. За свідченням американського соціолога Сторса Маккола, поняття «якість життя» був вперше вжитий у 1964 р. президентом США Л. Джонсоном, який заявив, що цілі американського суспільства «не можуть бути виміряні розміром наших банківських депозитів. Вони можуть бути виміряні якістю життя наших людей» [6].

На думку І.В. Гукалової, якість життя населення (ЯЖН) – це категорія, що характеризує умови життєдіяльності та розвитку населення у конкретному середовищі з точки зору його здатності забезпечувати відновлення і збалансований розвиток суспільства.

У практиці міжнародних порівнянь при оцінці ЯЖН і близьких за змістом інтегральних категорій широко використовуються або *системи* соціальних індикаторів або *інтегральні агреговані показники* (індекси).

На регіональному рівні, на думку Н.В. Гукалової, саме такі складові найчастіше застосовують при оцінці ЯЖН: демографічні процеси, здоров'я, сімейний стан, стан на ринку праці, доходи, забезпеченість житлом та його якість, забезпеченість соціальною інфраструктурою, соціальна безпека та якість навколишнього природного середовища [2]. Фундаментальним показником, що зустрічається у всіх дослідженнях ЯЖН є показник демографічного потенціалу(сукупності популяційних властивостей суспільства – стану і динаміки кількості населення, його різноманітних шарів та складових).

Таким чином, внаслідок аналізу попередніх досліджень, автором у цій роботі була поставлена мета: дослідити територіальну диференціацію індексу демографічного потенціалу ЯЖН, виявити причинно-наслідкові механізми та визначити механізми покращення ситуації. Інформаційною базою дослідження слугували дані офіційного сайту Державного комітету статистики України та їх тематичні статистичні збірники за 2011 рік [3,5,7,9,10].

Після узагальнення інформації було відібрано 22 показників, 12 з яких охарактеризовані як стимулятори, інші 10 – як дестимулятори. Оскільки відібрані показники є різнорідними, то попередньо була виконана їх нормалізація, за стандартною формулою [4] (1):

$$K_i = \frac{P_i - P_{i,\min}}{P_{i,\max} - P_{i,\min}} \quad (1)$$

де P_i – значення i -го одиничного показника якості;

$P_{i,\max}$ и $P_{i,\min}$ – максимальне та мінімальне значення i -го показника.

Саме таким чином, було обчислено 22 показники у всіх 27 регіонах України. Наступним етапом було сумування всіх стимуляторів та окремо дестимуляторів для кожних регіонів України. Для вірності розрахунків, ми обрахували середнє арифметичне показників стимуляторів та дестимуляторів. Отримані результати ми обробили за іншою формулою (2):

$$\theta = \frac{\omega}{\sqrt{\omega^2 + \psi^2}} \quad (2)$$

де θ – індекс якості життя населення;

ω – інтегральна оцінка показників стимуляторів по суб'єктам

ψ – інтегральна оцінка показників стимуляторів по суб'єктам

За результатами обчислень, методом ранжування та групування, регіони України було поділено на чотири групи (рис. 1).

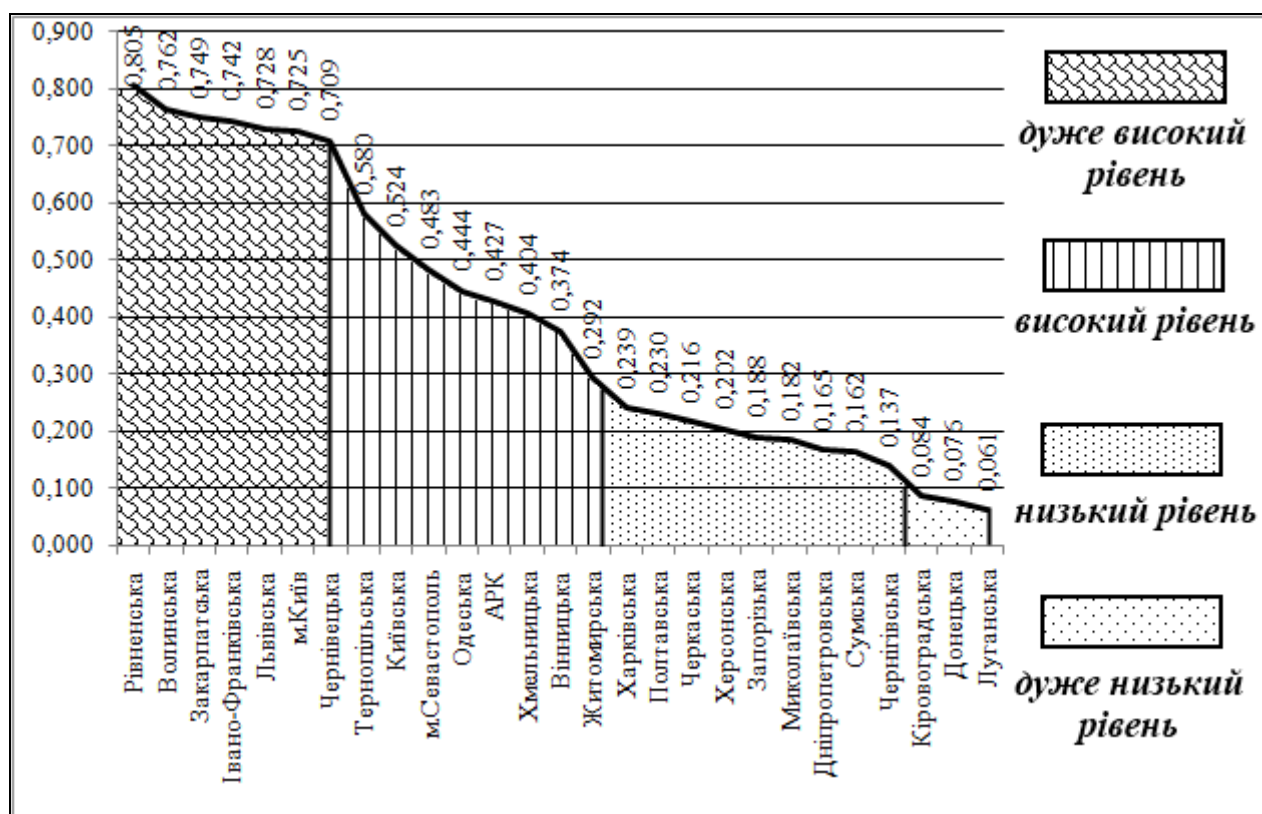

Рис. 1. Розподіл регіонів України за показником демографічного потенціалу (обраховано і побудовано автором за даними [3,5,7,9,10])

Тож, чітко виділяються 4 групи регіонів (рис. 1):

- перший тип(*дуже високий рівень*), до якого віднесені Рівненська, Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області та місто Київ
- другий тип(*високий рівень*) до якого віднесені Тернопільська, Київська, Одеська, Хмельницька, Вінницька області, а також АРК і місто Севастополь
- третій тип(*низький рівень*) до якого віднесені Житомирська, Харківська, Полтавська, Черкаська, Херсонська, Запорізька, Миколаївська, Дніпропетровська, Сумська, Чернігівська області
- четвертий тип (*дуже низький рівень*) до якого віднесені Кіровоградська, Донецька та Луганська області

Перший та другий типи є надзвичайно цікавими, бо їхні показники є вищими за загальнонаціональний та відзначаються відносно непоганим демографічним розвитком.

Перший тип складається з західноукраїнських областей та м. Києва. Для нього характерна позитивна ситуація з природнім рухом – здебільшого додатній, або нульовий приріст населення, відносно молоде населення, сталі шлюби тощо. Загалом, цей тип має слугувати прикладом для інших, яким має бути демографічний потенціал.

Другий тип складається з подільських областей, Житомирщини, Київщини, а також багатонаціональних Одещини, АРК та м. Севастополя. Демографічні показники цих регіонів є вище загальнонаціональних, але природний приріст є від'ємним, проте зменшення відбувається не стрімко, а демографічне

навантаження невисоке. В цілому, ці території є мають значний потенціал для покращення демографічної ситуації та мають бути пріоритетними для державної демографічної політики.

Третій тип, що складається із більшості областей Центру, Півдню та Сходу України. Це і є так зване “болото”, до якого входить більшість регіонів України, що має суттєві проблеми зі самовідтворенням та тенденціями до постаріння населення. Фактично це медіанне “обличчя” нашої країни і необхідно негайно його змінювати. Четвертий тип є найбільш песимістичним та має низьку народжуваність і високу смертність. Окрім того, у цих регіонах надзвичайно найвищі показники демографічного навантаження та стрімкими темпами відбуваються процеси депопуляції, яка посилюється міграційним відтоком населення.

Тож, підсумовуючи, можна зробити висновок, що у індексі ЯЖН дійсно важливо досліджувати демографічну складову та зважено підходить до суспільно-географічних досліджень на регіональному рівні. У перспективі необхідно розширення інформаційної бази – для збільшення кількості показників та, відповідно, точності результатів; важливим аспектом є проведення соціологічного опитування, де можуть бути враховані й суб’єктивні фактори ЯЖН.

Список використаних джерел: 1. Бестужев-Лада И.В. Прогнозное обоснование социальных нововведений / РАН, Ин-т социологии. – М.: Наука, – 1993; 2. Гукалова І.В. Якість життя населення України: Теоретико-методологічні основи суспільно-географічного дослідження: Автореф. дис... д-ра геогр. наук: 11.00.02 / І.В. Гукалова; Інститут географії НАН України. — К., 2004. — 43 с. — укр.; 3. Населення України за 2011 рік. Демографічний щорічник. : [стат. зб.]. – К.: Державний комітет статистики України, 2012. – 444 с.; 4. Независимый институт социальной политики Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.socpol.ru/atlas/indexes/index.shtml#methods>. 5. Офіційний сайт Державного комітету статистики в Україні. Електронний ресурс. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua; 6. Попов С.И. Проблема «качества жизни» в современной идеологической борьбе. – М.: Политиздат, 1977. – С. 8; 7. Регіони України. Частина 1. : [стат. зб.]. – К.: Державний комітет статистики України, 2012. – 310 с; 8. Санникова Е.С. Оценка качества жизни населения на основе развития промышленного комплекса региона //Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд. экон. наук. – Красноярск, 1997.; 9. Соціальні індикатори рівня життя населення: [стат. зб.]. – К.: Державний комітет статистики України, 2012. – 204 с; 10. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2011 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): [стат. зб.]. – К.: Державний комітет статистики України, 2008. – 368 с.

РАЗЛИЧИЯ СЕМЕЙНОЙ СТРУКТУРЫ ГОРОДСКОГО И СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РЕФОРМИРОВАНИЯ

Демографическое развитие Беларуси в переходный период является отражением общеевропейских тенденций сокращения рождаемости и численности населения и характеризуется признаками второго демографического перехода. Однако в течение последних двух десятилетий семейно-брачные отношения населения Республики Беларусь стали характеризоваться сокращением числа браков, ростом числа разводов, уменьшением размера семьи и др. Социально-экономические трансформации переходного периода сыграли значительную роль в изменении семейной структуры Беларуси обусловили различия в репродуктивных установках и семейной структуре городского и сельского населения.

Целью данного исследования выступает анализ тенденций трансформации семейной структуры населения Беларуси в условиях социально-экономических реформ с последующим выявлением факторов и различий между городской и сельской местностью. В данном исследовании современные тенденции основных элементов семейной структуры населения Беларуси представлены по материалам переписей населения Республики Беларусь 1999 и 2009 гг. на макрогеографическом уровне в разрезе городских и сельских населенных пунктов.

Для социально-экономической и общественной географии семейная структура населения с точки зрения экономико-географической изученности в условиях постиндустриального и демографического переходов выступает относительно новым и молодым объектом исследования, что усиливает актуальность исследования.

В Республике Беларусь семья определяется как группа из двух или более лиц, которые связаны отношениями родства или отношениями, вытекающими из брака, совместно проживающих и имеющих общий бюджет. В состав семьи не включаются не родственники, и семьей не является один человек, который живет самостоятельно и обеспечивает себя всем необходимым для жизни [2]. Среди первичных сведений, характеризующих семейную структуру населения, предоставленных переписью 2009 г., были половозрастные данные о населении, состоянии в браке, количестве детей. На основании этих первичных данных были выделены 8 типов семей: из одной супружеской пары с детьми и без детей; одной супружеской пары с детьми и без детей и другими родственниками; двух и более супружеских пар с детьми и без детей и другими родственниками (или без них); матери с детьми; отцы с детьми; матери с детьми, с одним из родителей

матери (отца); отца с детьми, с одним из родителей отца (матери); прочие семьи), было определено количество семей по типам, размеру и количеству детей до 18 лет, а также рассчитан средний размер семьи [2].

Анализ результатов переписи населения Республики Беларусь 2009 г. позволил сделать ряд общих и региональных выводов.

Эволюционной и закономерной тенденцией изменения семьи в Беларуси так же, как и во всех постиндустриальных странах, является уменьшение её размеров и упрощение структуры. Процесс уменьшения размеров семьи очень медленный, но устойчивый и поступательный. За последние 30 лет средний размер семьи сократился с 3,6 до 3,0 человека, при этом в городских поселениях – с 3,5 до 3,0, в сельских – с 3,7 до 3,0. Таким образом, период активного проведения социально-экономических реформ привел к сглаживанию различий в среднем размере городской и сельской семьи [2].

Преобладающим типом семей по размеру являются семьи, состоящие из одной супружеской пары с детьми и без детей, доля которых в структуре составляет 62%. На втором месте находятся семьи, представляющие мать с детьми (16%). В ходе исследования было установлено, что при уменьшении доли нуклеарных семей, как в городской, так и сельской местности, доля матерей-одиночек увеличивается. При этом и в городских и сельских населенных пунктах индекс роста данного показателя за последние два десятилетия составил 1,6. Основными причинами увеличения числа неполных семей являются кризис института брака, т.е. увеличение числа разводов, рост внебрачных деторождений, особенно у молодых женщин в возрасте до 25 лет, и рост смертности мужчин в молодом и среднем возрасте.

В настоящее время в Республике Беларусь наблюдается увеличение числа зарегистрированных браков - за 2011 год зарегистрировано 87 тыс. браков, или 9,2 брака в расчете на 1000 человек. Однако показатель соотношения числа разводов к числу заключенных браков, хоть и имеет тенденцию к снижению, остается высоким и составляет в настоящее время 445 разводов на 1000 заключенных браков. Стоит отметить, что Беларусь по данному показателю среди стран мира уступает только Швеции. Из всех заключенных браков в Республике Беларусь почти половина распадается. В настоящее время на 1000 человек в настоящее время в Беларуси приходится 4,1 развода. Среди расторгнутых браков наибольший удельный вес (более 40 %) приходится на возраст 25-34 года, то есть на наиболее репродуктивный возраст. В 2011 году около 57 % семейных пар при разводе имели несовершеннолетних детей. Такая статистика подтверждает факт увеличения числа семей с одним из родителей и детьми [1].

Анализ устойчивости браков показал, что наиболее устойчивыми являются сельские семьи. В 2011 году общий коэффициент разводимости в городских поселениях более чем в два раза превышал аналогичный показатель в сельской местности - 4,6‰ и 2,4‰ соответственно [2].

Улучшение социально-экономического положения положительно повлияло на развитие некоторых демографических процессов в Республике Беларусь. На протяжении последнего десятилетия в стране происходит рост общего коэффициента рождаемости, который в 2011 г. составил 11,5 ‰. При этом

рождаемость городских и сельских жителей имеет тенденцию выравнивания за счет сближения репродуктивных установок сельских и городских женщин, что свойственно населению большинства европейских государств. Однако структурный фактор (количественное преобладание женщин репродуктивного возраста в городах по сравнению с сельской местностью) объясняет незначительное превышение уровня рождаемости городских жителей.

Для Республики Беларусь актуальным является вопрос раннего материнства. Коэффициент рождаемости для женщин в возрасте до 20 лет в 2011 г. составил 20,9‰. Однако существенной проблемой представляется большое количество рождений у женщин в возрасте до 20 лет, не состоящих в браке. Около 50% рожаящих в юном возрасте женщин не состоят в браке, в то время как 10% заключивших брак женщины в возрасте до 20 лет. На общем фоне наиболее негативной является данная ситуация в сельской местности, поскольку коэффициент рождаемости для сельских женщин в возрасте до 20 лет превышает аналогичный показатель в городах в 3,7 раза и составляет 52,8‰. Доля рожаящих в возрасте до 20 лет сельских женщин от числа всех рожаящих составляет 16,1%, в то время как доля горожанок, рожаящих в этом возрасте, ниже средне республиканской и составляет 8,7%.

Другим важным фактором, определяющим рост числа неполных семей в сельской местности, является рост смертности мужчин репродуктивного возраста. Так, если в целом по республике и в городской местности смертность мужчин в возрасте 20-50 лет снизилась за десятилетие на 7,9% и 14,3% и составляет 2,8‰ и 2,4‰ соответственно, то в сельской местности данный показатель увеличился на 12,6% и в 2011 г. составил 4,2‰.

В связи с нарастающим в последние десятилетия кризисом института семьи, который стал одной из главных угроз демографической безопасности государства, в настоящее время в Республике Беларусь разработаны и активно реализуются три основных государственных нормативно-правовых документа, нацеленных на решение демографической проблемы и проблем в области укрепления семьи – Программа социально-экономического развития Республики Беларусь на 2011–2015 гг., Национальная стратегия устойчивого социально-экономического развития Республики Беларусь на период до 2020 г. и Национальная программа демографической безопасности Республики Беларусь на 2011–2015 гг. [3, 4, 5].

Список использованных источников: 1. Дети и молодежь Республики Беларусь. Статистический сборник. – Минск: Национальный статистический комитет. – 2012. – 290 с.; 2. Перепись населения 2009. Число и состав домашних хозяйств Республики Беларусь. Жилищные условия домашних хозяйств. Том V. Часть 1. – Минск. – 2010. – 318 с.; 3. Программа социально-экономического развития Республики Беларусь на 2011-2015 годы, 11 апреля 2011 г. № 136 / Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь, 2011 г., № 43, 1/12462; 4. Национальная программа демографической безопасности Республики Беларусь на 2011-2015 годы, 11 августа 2011 г. № 357 / Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь, 2011 г., № 43, 1/12462; 5. Национальная стратегия устойчивого социально-экономического развития Республики Беларусь на период до 2020 г. / Нац. комис. по устойчивому развитию Респ. Беларусь; редкол.: Я.М. Александрович [и др.]. – Минск: Юнипак, 2004. – 202 с.

АНАЛИЗ ЭТНИЧЕСКОЙ МОЗАИЧНОСТИ ЯКУТИИ

Анализ этнического состава Якутии показал, что по территории республики ее многонациональное население размещено крайне неравномерно: существуют сильные контрасты, как в численности жителей, так и в степени этнического разнообразия отдельных районов. В административно-территориальном отношении Республика Саха (Якутия) делится на 34 улуса (района) и столицу республики город Якутск с подчиненными администрации города населенными пунктами. Следует отметить, что в административно-территориальном устройстве республики происходили процессы укрупнения и разукрупнения районов, изменялись наименования некоторых районов. При анализе статистических материалов данные процессы учтены. Для пространственного изучения различных показателей населения в качестве единиц территориального анализа использованы административные районы. В работе рассмотрен этнический состав населения по переписям населения в период 1959 – 2010 гг. В зависимости от природно-климатических условий, уровня промышленного и транспортного освоения степень концентрации населения по различным районам сильно колеблется, однако степень этнического разнообразия отдельных районов не зависит от показателей общей численности населения [Игнатьева В.Б., 1994]

Существуют различные количественные показатели, характеризующие уровень этнической смешанности населения, мы использовали индекс этнической мозаичности предложенный Б.М. Эккелем:

$$P_j = \sum_{i=1}^m P_i(1 - P_i), \text{ где:}$$

P_j – индекс мозаичности национального состава j района;

m – число национальностей в j районе;

P_i – доля i национальностей во всем населении j района.

Индекс этнической мозаичности на уровне административных единиц Якутии в период 1959–1989 гг. был рассчитан Игнатьевой В.Б. В зависимости от показателей индекса и характера изменения мозаичности национального состава населения, ею выделены следующие районы: с низким, со средним и высоким показателем P . Для анализа уровня этнической смешанности на территории Якутии в постсоветский период нами была использована та же методика. Построенные картосхемы на 1959, 1989, 2010 гг. наглядно иллюстрируют существующие и существовавшие в регионе улусы с различным уровнем этнической смешанности населения (рис. 1).

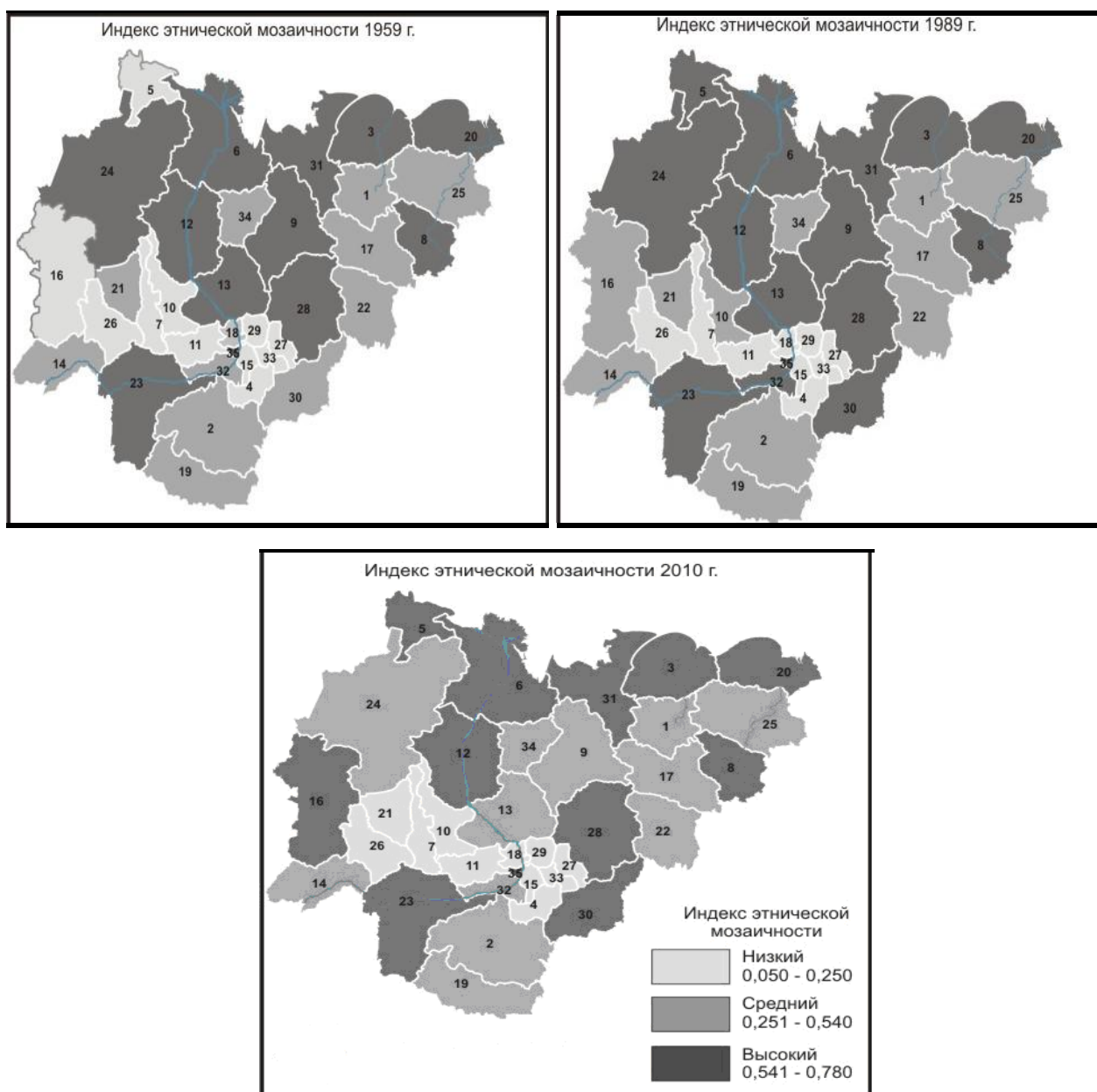

Рис. 1. Динамика индекса этнической мозаичности

Анализ результатов оценки этнической мозаичности РС(Я) по данным переписей населения (1959 – 2010 гг.) позволил установить группы районов. Первая группа районов относительно «*моноэтнические*» районы. К данной группе относятся районы, где P от 0,050 до 0,250. Вторая группа «*мезоэтнические*» районы, P от 0,251 до 0,540. Третья группа «*полиэтнические*», где P от 0,541 до 0,780. (Понятия «*моноэтнические*», «*мезоэтнические*» и «*полиэтнические*» районы были использованы Жук Н.В. в работе «Этнические контакты в Крыму», 2004 г.). Кроме того, в Якутии определяются районы, в которых индекс мозаичности в исследуемый период изменяется (увеличивается, уменьшается), а также районы, которые на протяжении пятидесяти лет имеют определенный устойчивый индекс мозаичности. На основании этого нами были выделены группы районов «устойчивые» и «динамичные». «Динамичные», свою

очередь, подразделили на «динамичные с уменьшающейся мозаичностью» и «динамичные с увеличивающейся мозаичностью». В соответствии с этим все районы были систематизированы (табл. 1).

Таблица 1

Классификация районов РС(Я) на основании изменения индекса этнической мозаичности в период 1959-2010 гг.

Показатель мозаичности	Группа районов	Устойчивая мозаичность	Динамичная мозаичность	
			Уменьшающаяся	Увеличивающаяся
Низкий 0,050-0,250	Моно-этнические	Амгинский Верхневелюйский Горный Мегино-Кангаласский Сунтарский Таттинский Усть-Алданский Чурапчинский	Вилуйский Намский Нюрбинский	
Средний 0,251-0,540	Мезо-этнические	Абыйский Алданский Ленский Момский Нерюнгринский Среднеколымский Эвено-Бытантайский	Оленекский Верхоянский Кобяйский Хангаласский	
Высокий 0,541-0,780	Поли-этнические	Аллайховский Булунский Верхнеколымский Жиганский Нижнеколымский Олекминский Томпонский Усть-Янский	Анабарский	Мирнинский Оймяконский Усть-Майский Якутск

Единым моноэтническим массивом выделяются районы, входящие в состав групп «Устойчивые моноэтнические» и «Динамичные моноэтнические», сконцентрированы они на Центрально-якутской и Нижнеалданской низменностях. Широкое распространение лугово-степных ландшафтных комплексов, способствует развитию в этих районах скотоводческого направления сельского хозяйства. На протяжении пятидесяти лет определяющим этносом в данных улусах являются саха (якуты). Доля их составляет от 84% в Вилуйском до 99% в Усть-Алданском улусах.

**Таблица составлена на основании показателя индекса мозаичности, рассчитанного по данным Всесоюзных и Всероссийский переписей населения за период 1959-2010 гг.*

Наличием значительной доли представителей малочисленных коренных народов севера отличается большинство районов входящих в группы «Устойчивые мезоэтнические» и «Устойчивые полиэтнические».

В группах «Динамичные мезоэтнические» и «Динамичные полиэтнические» основной причиной изменения индекса этнической мозаичности в исследуемый период является миграция, главным образом в промышленные районы. В 1960 и 1970 годы миграции характеризовались интенсивным положительным сальдо, когда наблюдался массовый приток в республику представителей различных этносов. Самую крупную группу среди пришлого населения представляли восточнославянские народы – русские, украинцы, белорусы. С распадом Советского Союза, в начале 90-х годов, произошел обратный отток мигрантов. Таким образом, резко доминировавшее в период с 1959 по 1989 гг. пришлое население по республике Саха (Якутия), сильно сократилось, что повлияло на увеличение доли других этносов, в результате – индекс мозаичности возрос. Наибольшую нагрузку этнокультурной смешанности в настоящее время испытывает город Якутск, как столица республики с развитой инфраструктурой он притягивает мигрантов.

Список использованных источников: 1. Игнатьева В.Б. Национальный состав населения Якутии (Этно-статистическое исследование). – Якутск, 1994. – 144 с.; 2. Жук Н.В. Этнические контакты в современном Крыму http://science.crimea.edu/zapiski/2004/geography/uch_17_4g/106juk.pdf. 3. Демографический ежегодник РС(Я) за 1995, 2000, 2005-2012 гг. 4. Миграция населения по РС(Я) за 2012: Том 1 – по республике, Том 2 – по районам (улусам), городам.; 5. О демографических и социально-экономических характеристиках населения отдельных национальностей Республики Саха (Якутия) (по итогам Всероссийской переписи населения 2010 года).

УДК 911.37(477.82)

І.П. Добинда

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. В.П. Круль
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕРВІСНОЇ ПОСЕЛЕНСЬКОЇ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ДО ЧАСІВ КИЇВСЬКОЇ РУСИ

Сучасна поселенська мережа Волинської області пройшла доволі тривалий проміжок часу свого становлення. Виникнення і заселення його 1095 населених пунктів, відбувалося впродовж тисячоліть: від палеоліту і до сьогодення. Варто відзначити на природних особливостях даної території, які свідчать про дуже сприятливі обставини для існування і розвитку людей та людських громад за всіх часів, про що переконуємося з археологічних пам'яток на теренах сучасних населених пунктів області. Адже, первісну людність післяльодовикового періоду вабили багаті річкові артерії Західного Бугу, Прип'яті, Стиру, Турії, Стоходу та родючі землі території. Все це сприяло ранньому заселенню (від раннього кам'яного віку) регіону, що досліджується а також переселенню сюди племен із Європи [1, 3, 5, 8].

З великою вимогливістю підходили первісні мешканці до вибору місця для поселення. При цьому вони враховували різноманітні природні умови: рельєф, ґрунти, рослинність, наявність водойм, захист від пануючих вітрів, рівень ґрунтових вод, зручність зв'язку та красу місцевості. Воно (місце) мало бути своєрідною фабрикою приготування їжі та виготовлення одягу, а також слугувати надійним укриттям для місцевого населення. Адже за давніх часів постійно виникала потреба захищатися від нападу ворожих племен, тому люди охоче використовували для первісних поселень зручні для оборони місцевості. Яскравим прикладом цього є розташування села Лежниця Іваничівського району, яке лежить на високому береговому мисі з крутими схилами, що оточують його півночі, заходу і півдня, а зі сходу воно захищене глибоким яром [8, 9].

Величезне значення для організації первісних населених пунктів мали, як уже наголошувалося вище, водойми, головне річки, на які Волинська область багата. Оскільки дана територія лежить у межах Поліської низовини та Волинської лесової височини, то затоплення річковими водами під час повеней загрожувало лише північним регіонам.

Первісні поселення у регіоні зафіксовані від раннього і середнього палеоліту, зокрема таких старожитностей було 38, що становить 3,5% від усіх сучасних населених пунктів Волинської області. У мезоліті на даній території було 21 поселення, тобто 2,8%. Дещо менше, а саме 26 (2,4%) первісних населених пунктів було на теренах Волині за часів неоліту. Наступна епоха відзначилася наявністю поселень на території 57 сучасних населених пунктів, тобто 5,2%. 9,4% від (103 шт.) усіх поселень було заселено за доби бронзи, натомість за ранньозалізного віку населення було наявне лише на території 35 населених пунктів (3,2%). За часів давньослов'янського та ранньосередньовічного періодів первісні поселення присутні на території області у 66 (6,0%) населених пунктах [7,10].

Виходячи із часових і територіальних особливостей заселення, на території Волинської області, на нашу думку, слід виділити три первісних ареали заселення. Давня мережа, насамперед, формувалась на півночі області, тобто в регіоні, що найзабезпеченіший водними ресурсами, по берегах р. Прип'ять (Любешівський, Любомльський, Ратнівський райони), а також біля озер (Шацький та Ратнівський райони). Ще одним осередком первісного заселення була долина р. Стир (Луцький та Маневицький райони). Також поодинокі поселення були і в південно-західній частині області (Володимир-Волинський та Іваничівський райони). Пізніше люди почали інтенсивно заселяти останній регіон. Найпізніше і найрідше за густотою розміщення поселень були Турійський і Рожищанський райони.

Із часом у деяких поселеннях і регіонах області ще інтенсивніше відбувалася акліматизація різних культур, що дає підстави згрупувати поселення у центри, кущі і, навіть, райони заселення. Найбільшими такими кущами були м.Луцьк і с.Зимне (Володимир-Волинський район), сс. Городок, Гірка Полонка (Луцького району) та сс.Литовеж, Лежниця (Іваничівського), які містили на своїй території, відповідно, 11 і 10, 8,8 і 6 археологічних культур. По 5 археологічних культур було у с. Кречів (Іваничівського району), м-ку

Торчин (Луцький район), сс. Люб'язь, Невір та м-ку Любешів (Любешівський район), с. Головне (Любомльський район), с. Піща (Шацький район), які можна означити центрами залюднення. Також є низка поселень, що відносяться до менших центрів, тому що в них міститься від 2 до 4 археологічних культур. З огляду на вище зазначене, слід виділити три райони заселення – південно-східний або Луцький, який сформувався навколо обласного центру і включає м. Луцьк та ряд сільських поселень, що його оточують, південно-західний, який сформувався на базі населених пунктів Володимир-Волинського та Іваничівського районів і північний, який займає території Любешівського та Ратнівського районів [2, 4, 6, 9].

Список використаних джерел: 1. Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині доби бронзи і раннього заліза. – К.: Наукова думка, 1982. 2. Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (энеолит, бронза и раннее железо). – К.: Наукова думка, 1990. 3. Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині кам'яного віку. – К.: наукова думка, 1981. 4. Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (каменный век). – К.: Наукова думка, 1987. 5. Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині ранньослов'янського і давньоруського заліза. – К.: Наукова думка, 1982. 6. Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (раннеславянский и древнерусский периоды). – К.: Наукова думка, 1990. 7. Круль В., Круль Г., Добровольська С. Особливості ретроспективного поселенського освоєння Волині // Науковий вісник Чернівецького національного університету : Збірник наукових праць. Вип.391: Географія. – Чернівці:Рута, 2008. – с.143-152. 8. Круль В. Ретроспективна географія поселень Західної України: Монографія. – Чернівці: Рута, 2004. – 382с. 9. Кучинко М. М. Археологія Волині. Луцьк: Видавництво обласної друкарні, 2005, с. 203. 10. Кучинко М. М., Охріменко Г. В. Археологічні пам'ятки Волині. – Луцьк: 1995.

УДК 911.3

Д.М. Кузьменко, К.Ю. Заховаєва

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, ст. викл. К.Ю. Сегіда
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

НАРОДЖУВАНІСТЬ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ВНУТРІШНІХ ЧИННИКІВ

Вся історія розвитку людства нерозривно пов'язана із змінами динаміки чисельності і відтворення населення, тому важливого значення набувають демографічні знання. Народжуваність є одним із демографічних процесів, який обумовлює відтворення населення. Проблеми оптимального демографічного розвитку слід розглядати як першочергові інтереси держави. Вивчення часових та територіальних особливостей народжуваності населення України залишається актуальним, існує нагальна потреба у комплексному фундаментальному дослідженні проблем дітородної активності населення й народжуваності у нашій країні [1, 2], результати якого давали б науково обґрунтоване уявлення про динаміку та сучасні структурні особливості народжуваності в Україні, їх обумовленість і найбільш вірогідні перспективи. Тому в статті за головну мету поставлено проаналізувати динаміку народжуваності в Україні та визначити внутрішні чинники.

З плином часу постійно відбуваються демографічні перетворення, які відображуються у зміні основних демографічних показників, а саме у народжуваності населення. Часова диференціація рівня народжуваності України (рис. 1) має в собі відображення дії сукупних чинників. Аналізуючи динаміку народжуваності, відзначимо період зниження рівня народжуваності (1995– 2001 рр.), період поступового збільшення рівня народжуваності (починаючи з 2002 року і дотепер). З 2008 року спостерігаємо, що показник тримається на рівні 11 %. На відображення такої диференціації показників мають суттєвий вплив історико-політичні події [1].

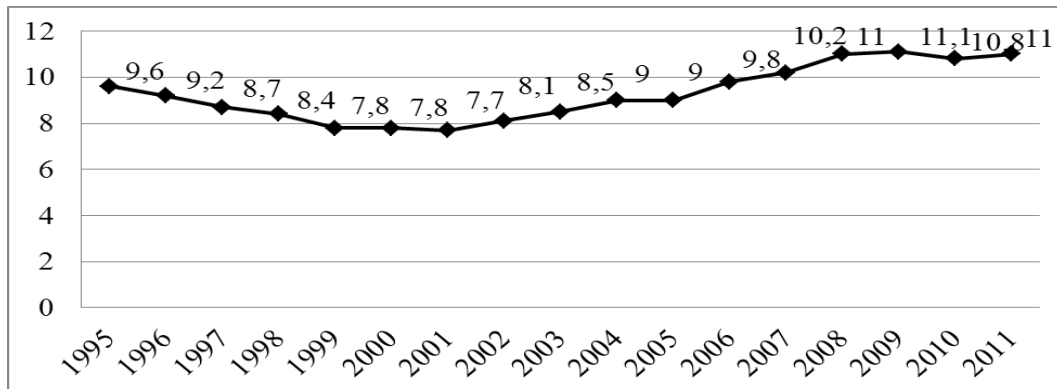

Рис. 1. Динаміка рівня народжуваності України за період 1990-2011 рр., проміле (побудовано за даними [3])

Таблиця 1

Вихідні дані для розрахунку стандартизованих коефіцієнтів народжуваності (складено за даними [3])

Вікові групи, роки	2001			2010		
	Середньоріч на чисельність жінок, осіб	Абсолютна чисельність народжених, осіб	Коеф. народж. ‰	Середньоріч на чисельність жінок, осіб	Абсолютна чисельність народжених, осіб	Коеф. народж. ‰
15-19	1869440	54588	29,2	1390857	40057	28,8
20-24	1732074	157099	90,7	1805319	162659	90,1
25-29	1702145	99916	58,7	1832922	161114	87,9
30-34	1617055	44631	27,6	1685604	92877	55,1
35-39	1829481	16465	9	1654408	36893	22,3
40-44	1992836	3786	1,9	1570170	6595	4,2
45-49	1839642	184	0,1	1856877	371	0,2

Статеві-вікова структура населення являється найбільш вагомим ендогенним чинником народжуваності, який змінюється в часі і відображає всі соціально-економічні перетворення, а також виступає головною передумовою для подальшого демографічного розвитку. В той же час показники народжуваності залежать не тільки від фактора вікової структури, а й від фактора повікової інтенсивності народжуваності. Для виявлення ступеня впливу останніх, за стандарт приймається вікова структура, яка розраховується

шляхом усереднювання вікових структур населення [2]. Подальше обчислення загальних коефіцієнтів народжуваності з урахуванням даних за стандартом дозволить визначити ступінь впливу повікових коефіцієнтів народжуваності на зміну рівня народжуваності. Для з'ясування ступеня впливу вікової структури за стандарт беруться повікові коефіцієнти народжуваності.

Таблиця 2

Абсолютна чисельність народжених при різних вікових коефіцієнтах народжуваності ті єдиному стандарті вікової структури
(розраховано за даними [3])

Вікові групи, роки	Абсолютне число народжених, осіб		Стандарт вікової структури, осіб	Абсолютна чисельність народжених при різних повікових коефіцієнтах та єдиному стандарті вікової структури, осіб	
	2001	2010		2001	2010
15-19	54588	40057	1630149	47600	46948
20-24	157099	162659	1768697	160420	159360
25-29	99916	161114	1767534	103754	155366
30-34	44631	92877	1651330	45576	90988
35-39	16465	36893	1741945	15678	38845
40-44	3786	6595	1781503	3385	7482
45-49	184	371	1848260	185	370
Всього	376669	500566		376598	499359
Кст.заг.				7,7 ‰	10,9 ‰

Таблиця 3

Абсолютна чисельність народжених при різній віковій структурі та єдиному стандарті повікових коефіцієнтів народжуваності
(розраховано за даними [3])

Вікові групи, роки	Абсолютне число народжених, осіб		Стандарт повікових коефіцієнтів народжуваності, ‰	Абсолютна чисельність народжених при різній віковій структурі та єдиному стандарті повікових коефіцієнтів народжуваності, осіб	
	2001	2010		2001	2010
15-19	54588	40057	29	54214	40335
20-24	157099	162659	90,4	156579	163201
25-29	99916	161114	73,3	124767	134353
30-34	44631	92877	41,35	66865	69700
35-39	16465	36893	15,65	28631	25891
40-44	3786	6595	3,05	6078	4789
45-49	184	371	0,15	276	279
Всього	376669	500566		437411	438548
Кст.заг.				8,9 ‰	9,5 ‰

Різниця між отриманими загальними стандартизованими коефіцієнтами складає 3,2 ‰, або 32 %, тобто лише через відмінності у показниках повікової інтенсивності народжуваності загальний рівень народжуваності за наведений період має збільшитись на 32 %.

Різниця між отриманими загальними стандартизованими коефіцієнтами складає 0,6 ‰, або 6 %, тобто через відмінності у віковій структурі населення (зокрема, за рахунок збільшення чисельності жінок фертильного віку) загальний рівень народжуваності за наведений період має збільшитись на 6 %. Тож, зазначимо, що Пожвавлення дітородної активності у жінок старших вікових груп відбулося переважно за рахунок народжень другої черговості. Значна частина 35–39-річних жінок, у яких вік найбільшої дітородної активності припав на роки поглиблення економічної кризи, намагається задовольнити свою потребу у дітях, реалізуючи відкладені народження. Однак цей процес відбувається на тлі поширення тенденції «постаріння» материнства [1].

Аналіз отриманих результатів дає змогу зробити висновок, що у збільшенні рівня народжуваності населення України мають місце позитивні зміни вікової структури населення – перехід до репродуктивної групи чисельної когорти населення, які народилися у 1980-1985 рр., проте найбільший вплив має збільшення інтенсивності народжуваності та зміна у структурі повікових коефіцієнтів народжуваності: підвищення рівня у старших вікових групах, що відбувається під дією ряду зовнішніх чинників, зокрема економічних та соціальних покращень в державі.

Список використаних джерел: 1. Аксьонова С. Ю. Особливості народжуваності у жінок середнього віку / С. Ю. Аксьонова – 2009. – с.28-38 (Препринт / Демографія та соціальна економіка; 2009-2) 2. Сегіда К. Ю. Сучасні тенденції та структурні особливості процесу народжуваності Харківської області / К. Ю. Сегіда // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: Геологія – Географія – Екологія: Зб. наук. праць. – Харків: ХНУ В. Н. Каразіна, 2009. – № 924. –С. 172-178. 3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrcensus.gov.ua>

УДК 911.3

Є.О. Лещенко

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, ст. викл. К.Ю. Сегіда,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Зростання депопуляції у Полтавській області, як і в Україні в цілому, відбулося одночасно з проголошенням незалежності та початком соціально-економічних змін в державі. В останні роки розвиток депопуляції населення дещо знизився у порівнянні з кінцем минулого десятиріччя, але приріст населення все одно залишається від’ємним, що є значною проблемою. Протягом

останніх двадцяти років населення Полтавської області різко скорочується, чисельність наявного населення на початок 2012 р. складала 1474,9 тис. осіб, що менше майже на 300 тис. осіб за показник 1991 року [2]. Основною причиною депопуляції населення Полтавщини є від'ємний природний приріст населення, який посилюється міграційним відтоком населення, хоча і з незнаними показниками за обсягом, проте в сукупній дії вони призводять до зменшення загальної чисельності населення та деформування його структури. міграція населення спричиняє значно менший вплив на зміну чисельності населення Полтавської області [1].

Під демографічним розвитком розуміємо закономірний процес кількісних і якісних змін в часі і просторі демографічної складової соціогеосистеми [4]. Демографічна складова являє собою безпосередньо демографічні характеристики населення – його природне і міграційне відтворення, статеву-вікову структуру. Тому, для дослідження територіальних особливостей демографічного розвитку міст та районів Полтавської області скористаємось індикатором, який містить в собі інформацію про зміни чисельності населення шляхом природного та міграційного рухів і визначається як середнє арифметичне співвідношення основних демографічних показників: народжуваності і смертності, прибулих і вибулих в межах області, прибулих і вибулих за її межами [5].

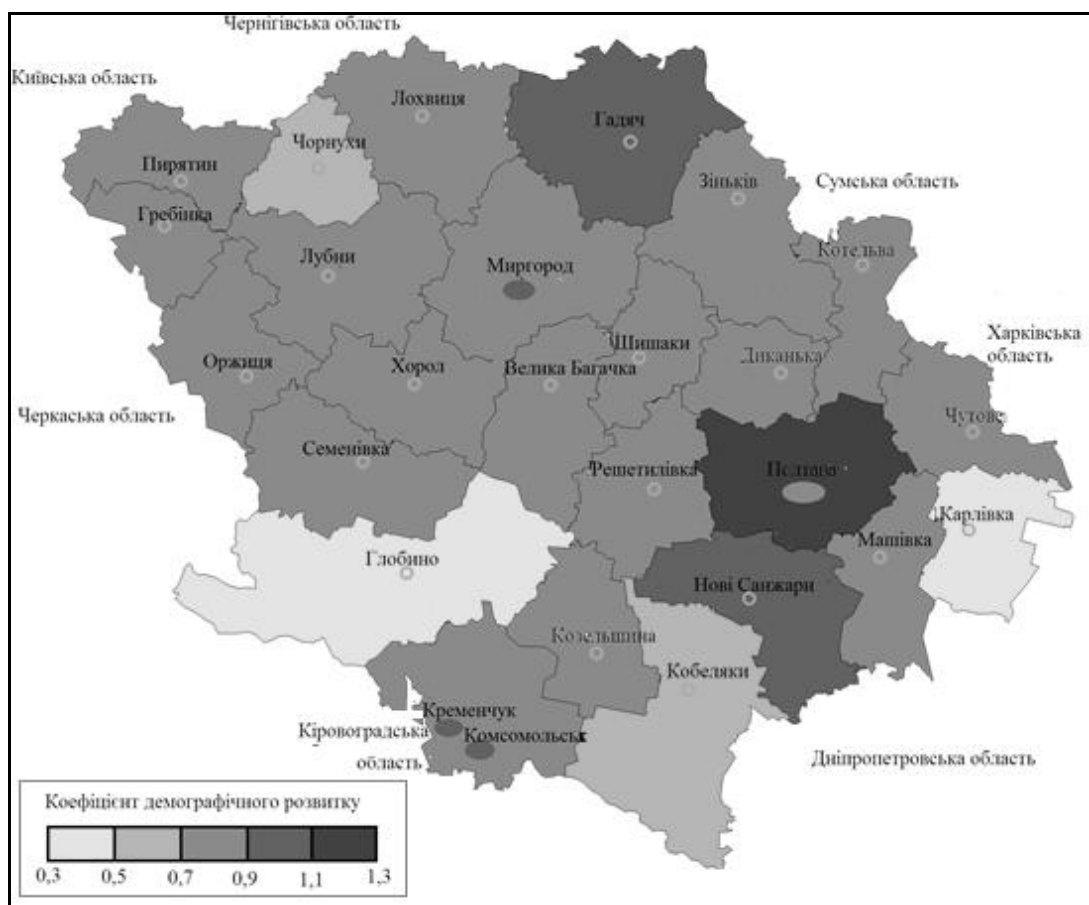

Рис. 1. Групування міст та районів Полтавської області за комплексним індикатором демографічного розвитку, 2011 рік (розраховано та побудовано за даними [2, 3,5])

До районів з прогресивним типом демографічного розвитку належить Полтавський район, який характеризуються позитивною динамікою демографічних процесів, залишаються міграційно привабливими, що підтверджують позитивні тенденції відповідних коефіцієнтів. Головним чинником чого можна вважати близькість до обласного центру.

До стаціонарного типу демографічного розвитку відносяться м. Кременчук, м. Комсомольськ, Гадяцький та Новосанжарський райони. Містам притаманні унікальні для області тенденції суспільного розвитку в цілому та демографічного зокрема. Тут спостерігається невисоке демографічне навантаження, показники народжуваності та смертності, в останні роки мають позитивні тенденції до збільшення. Також досить високі показники внутрішньої (1,36 в Кременчуці та 1,09 в Комсомольську), що пояснюється рядом соціально-економічних чинників, промисловим та суспільним розвитком міст [1, 3]. Для Новосанжарського та Гадяцького районів характерні спільні тенденції: збільшення коефіцієнту демографічного розвитку відбулось за рахунок покращення співвідношення прибуття (1,21 та 1,11) і вибуття (1,38 та 1,08) в області.

Відстаючий тип демографічного розвитку притаманний більшій частина всіх районів Полтавщини, а саме Пирятинському, Гребінківському, Лубенському, Оржицькому, Лохвицькому, Миргородському, Хорольському, Семенівському, Зіньківському, Шишацькому, Великобагачанському, Котелевському, Диканському, Решетилівському, Козельщинському, Кременчуцькому, Котелевському, Чутівському та Машівському районах. Всі ці райони мають спільні риси: значне демографічне навантаження та високі показники смертності. Чутівський, Машівський, Диканський та Решетилівський район перебувають під впливом міста Полтава, тому міграційне прибуття тут менше, при несприятливому, як і в цілому по області, співвідношенні народжуваності та смертності населення [3]. Основні демографічні показники Лубенського, Козельщинського, Великобагачанського, Семенівського та Миргородського районів мають досить низькі показники природного приросту. В Семенівському і Козельщинському районах несприятливе співвідношення внутрішньо міграційних переміщень (один з найнижчих показників прибуття) та вищі за загальний обласний рівень показники природного зменшення.

До регресивного типу демографічного розвитку належать Чорнухінський та Кобеляцький райони., загальною рисою яких є периферійне положення. Кобеляцький район має показник демографічного розвитку 0,71. Чорнухінський район має коефіцієнт демографічного розвитку 0,67, район характеризується високим демографічним навантаженням та міграційним вибуттям як в межах області (у сусідні більш розвинені райони та міські ради), так і за її межі (враховуючи близькість до адміністративного кордону). Таким чином, у цьому типі демографічного розвитку коефіцієнт коливається в межах 0,5–0,7, що призводить до стрімкого зменшення чисельності населення.

До кризового типу демографічного розвитку відноситься два район, а саме Глобинський та Карлівський коефіцієнт демографічного розвитку якого складає 0,40 та 0,45 у 2011 р. Для цих районів характерні негативні міграційні показники: високе вибуття в межах області (коефіцієнт співвідношення 0,28 та

0,36) та поза межі області (0,40 а 0,42). Таким чином, в результаті периферійного положення районів, невисокого ступеню розвитку господарства відбувається інтенсивний міграційний відтік, що деформує структуру населення району та може призвести до подальшого демографічного занепаду [1, 5]

Висновки. Для виявлення територіальних особливостей демографічного розвитку Полтавської області застосовано комплексний індикатор [5], завдяки чому, проведено групування та визначено міста і райони різних типів: прогресивного – (Полтавський район) характерна позитивна динаміка демографічних процесів; стаціонарного, які за рахунок тих або інших складових мають постійну чисельність населення; відстаючого, в яких відбувається зменшення чисельності невисокими темпами; регресивного типу, загальною рисою районів цього типу є периферійне положення та постійне зменшення чисельності населення; кризового типу (Карлівський та Глобинський райони), демографічна ситуація в яких є найбільш напруженою. Проведене дослідження дало змогу виділити територіальні особливості демографічного процесу Полтавської області, може бути основною для розробки заходів регулювання на локальних та регіональному рівні.

Список використаних джерел: 1. Немець Л. М. Геодемографічні процеси Полтавської області / Л. М. Немець, К. Ю. Сегіда, Є. О. Леценко // Збірник наукових праць «Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна: Геологія – Географія – Екологія». – Випуск № 986. – Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2012. – С. 152–156 2. Офіційний сайт Головного управління статистики в Полтавській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.poltavastat.gov.ua/> 3. Офіційний сайт Обласної державної адміністрації в Полтавській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.obladmin.poltava.ua>. 4. Сегіда К. Деякі питання уточнення поняттєво-термінологічного апарату суспільної географії / К. Сегіда // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. – Вип. 8(1). – С. 146-150 5. Сегіда К. Ю. Комплексний індикатор демографічного розвитку регіональної соціогеосистеми (на прикладі Харківської області) / К. Ю. Сегіда, Л. М. Немець, К. А. Немець // Збірник наукових праць «Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна: Геологія – Географія – Екологія». – Випуск № 986. – Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2011. – с. 166 – 171

УДК 911.3

А.М. Лисяк, І.М. Курцева

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, ст. викл. К.Ю. Сегіда
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЕЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В сучасних умовах переорієнтації і формуванні нової національної стратегії розвитку суспільства, акцентується увага на дослідженнях особливостей розвитку населення, диференціації окремих соціально-економічних процесів в територіальному і часовому аспектах [4]. Як відомо, розселення населення є результатом історичного процесу заселення території,

який відбувається під дією ряду чинників: природних, соціальних, економічних, політичних тощо, які мають суттєвий вплив на особливості заселення та розміщення поселень, їх взаємозв'язок тощо. В той же час, наявні системи розселення як форма організації населення зумовлюють особливості життєдіяльності соціуму, протікання соціально-географічного процесу тощо. Тому, вивчення особливостей розселення населення різних регіонів України залишається актуальним. В той же час, Харківський регіон залишається провідним економічним, науковим, культурним центром із власними особливостями, такими як прикордонне положення, моно центричність розвитку тощо, тому питання розселення населення по території області не втрачають своєї актуальності.

Дослідженню розселення населення приділяли увагу багато вчених. Процес розселення населення має глобальний історико-географічний вимір. Розселення – надзвичайно складне і багатогранне явище. Його значення у науковій літературі використовується у різних тлумаченнях. Шаблій О.І. визначає, що розселення – це одна з головних категорій суспільної географії, що в широкому розумінні означає просторову форму територіальної організації суспільства. Також треба зазначити, що Шаблій О.І. визначає розселення не тільки, як процес, а як його стан у певний час [7]. Топчієв О.Г. формулює визначення розселення, як процес поширення населення по території. З іншого боку, науковець визначає розселення, як зміни розподілу населення в межах великого міста чи міської агломерації [5]. За Джаманом В.О. [1] розселення розуміється як процес поширення, переміщення населення, заняття ним будь яких територій; зміни розподілу населення в межах великого міста чи міської агломерації: або зростання центральної частини міста, або навпаки її «затухання» і розростання периферії; розселення як результат цього процесу у вигляді територіальної сукупності населених місць, що завжди перебуває у стані подальших змін; є картиною сучасного розподілу населення на певній території; мережа поселень, їх величина, людність, адміністративний статус, функціональні типи.

Тож, під розселенням, як науковою категорією розуміємо розміщення населення по певній території, яке характеризується відмінностями у густоті населення, і є наслідком утворення мережі поселень.

Одним із показників, що відображають рівномірність розселення населення є коефіцієнт (індекс) концентрації населення, за допомогою якого можна побачити розподіл населення за адміністративними одиницями у відношенні до загальної рівномірності населення території [3]. Індекс концентрації населення на певній території обчислюється як різниця часток площі та населення району (формули 1, 2, 3):

$$ІКН = \frac{\sum |P_q - S_q|}{2}; \quad (1)$$

Частка площі районів:

$$S_q = \frac{S_{p-н}}{S_{обл}} \times 100\%; \quad (2)$$

де: S_q – частка площі району; $S_{p-н}$ – площа району; $S_{обл}$ – площа області.

Частка населення районів:

$$P_{\text{ч}} = \frac{P_{\text{р-н}}}{P_{\text{обл}}} \times 100\%; \quad (3)$$

де: $P_{\text{ч}}$ – частка населення району; $P_{\text{р-н}}$ – населення району; $P_{\text{обл}}$ – населення області

Таблиця 1

Індекс концентрації населення Харківської області (обчислено за даними [6])

	Назва району	$P_{\text{р-н}}$ (осіб)	$P_{\text{ч}}$ (%)	$S_{\text{р-н}}$ (км ²)	$S_{\text{ч}}$ %	$ P_{\text{ч}} - S_{\text{ч}} $ (%)
1.	Балаклійський	83701	8,13	1986,44	6,41	1,72
2.	Барвінківський	23527	2,29	1364,5	4,41	2,12
3.	Близнюківський	20194	1,96	1380	4,46	2,49
4.	Богодухівський	39969	3,88	1160	3,75	0,14
5.	Борівський	17418	1,69	875,3	2,83	1,13
6.	Валківський	32179	3,13	1010,5	3,26	0,14
7.	Великобурлуцький	23277	2,26	1220,8	3,94	1,68
8.	Вовчанський	48189	4,68	1888,1	6,10	1,41
9.	Дворічанський	18497	1,80	1112,35	3,59	1,79
10.	Дергачівський	94829	9,21	900	2,91	6,31
11.	Зачепилівський	15827	1,54	793,6	2,56	1,02
12.	Зміївський	72719	7,06	1364,65	4,41	2,66
13.	Золочівський	27010	2,62	968,6	3,13	0,50
14.	Ізюмський	18164	1,76	1553,44	5,02	3,25
15.	Кегичівський	21587	2,10	782	2,52	0,43
16.	Коломацький	7440	0,72	330	1,07	0,34
17.	Красноградський	45492	4,42	985,1	3,18	1,24
18.	Краснокутський	29008	2,82	1040,8	3,36	0,54
19.	Куп'янський	25611	2,49	1280,3	4,13	1,65
20.	Лозівський	30219	2,94	1403,5	4,53	1,60
21.	Нововодолазький	34258	3,33	1182,74	3,82	0,49
22.	Первомайський	16595	1,61	1225,3	3,96	2,34
23.	Печенізький	10414	1,01	467,5	1,51	0,50
24.	Сахновщинський	22141	2,15	1169,9	3,78	1,63
25.	Харківський	183381	17,81	1403,4	4,53	13,28
26.	Чугуївський	46810	4,55	1148,61	3,71	0,84
27.	Шевченківський	20991	2,04	977	3,15	1,12
		1029447	100,00	30974,43	100,00	52,36

Згідно з розрахунками, індекс концентрації населення в регіоні становить 26,18 %, тобто це значення > 20 , що свідчить про нерівномірність розміщення населення по території Харківської області [3]. Це ще раз підтверджує той факт, що населення області сконцентроване переважно центральній частині області та поблизу міста Харків в приміській зоні. Через деякий час тут може

сформуватися певна агломерація, яка розширить межі обласного центру та поглине кілька сусідніх міських населених пунктів.

Окреме місце посідає показник щільності (густоти) населення, осіб/км², що відбиває ступінь концентрації розміщення населення по території. Щільність населення – рівень заселеності певної території, кількість постійного населення, що проживає на одиниці площі [2]. Щільність населення розраховується як відношення чисельності населення регіону до загальної площі території [2]. Територіальний розподіл щільності населення підтверджує розрахунки концентрації населення і відображає нерівномірність його розміщення (рис. 1)

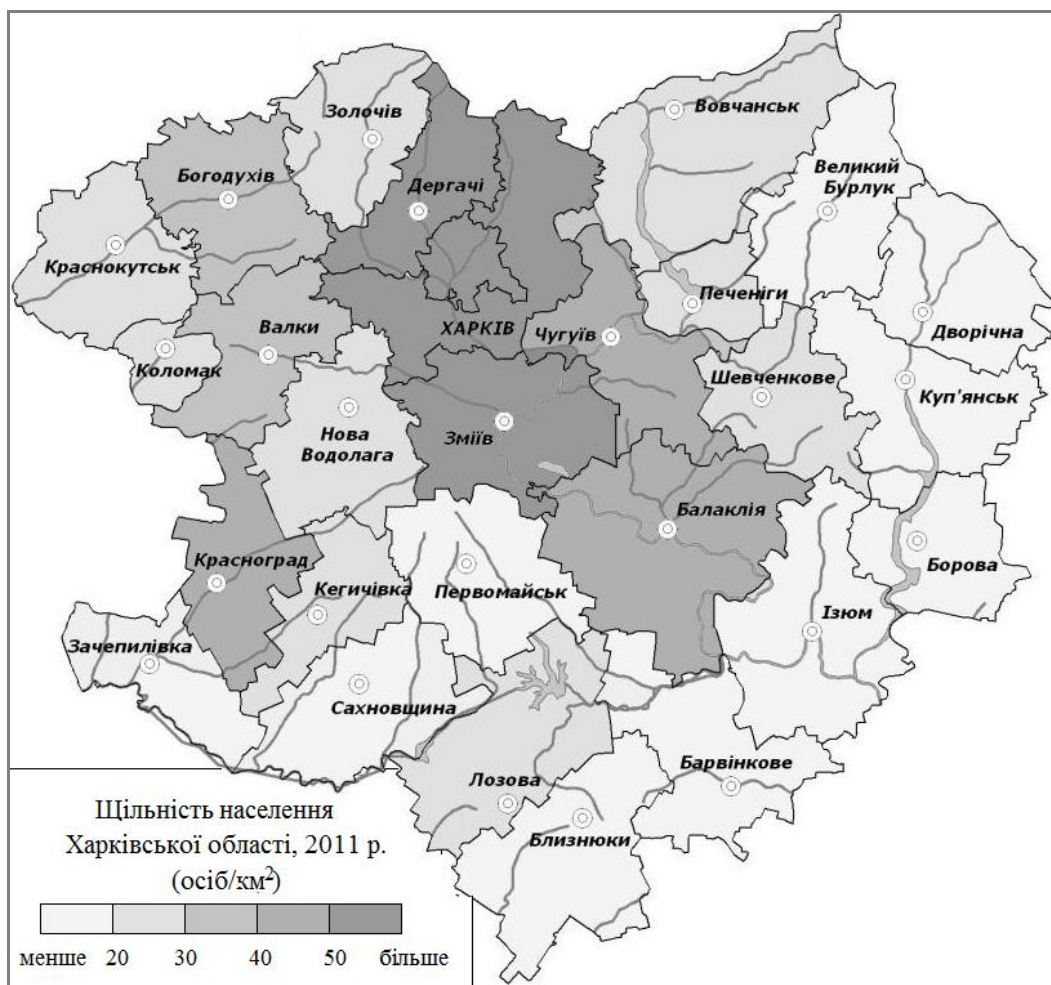

Рис. 1. Щільність населення Харківської області, 2011 р. (побудовано за [6])

Міське населення на території Харківської області переважає в більш густозаселених районах. Це Харківський, Дергачівський, Зміївський, Балаклійський, Чугуївський райони. Густота населення області збільшується в напрямку просування до центру області та обласного центру. Також і густота населення і міське населення переважає в районах, де є найбільші міста регіону. Периферійні райони мають найменший показник щільності населення, що є причиною значною віддаленістю від центру області м. Харкова. Внаслідок наявності великих міст та міста мільйонера Харківська область має густоту населення 90 осіб/км², що на 14 чоловік більше ніж загальнодержавний

показник по Україні. Якщо не враховувати населення міст, то середній показник області становить 32,7 осіб/км², що є нижчим від аналогічного показника по Україні.

Підсумовуючи, зазначимо, що на процес заселення території сучасної Харківщини та формування системи розселення, впродовж довгого часу впливали велика кількість факторів: сприятливі природні умови та багатий природно-ресурсний потенціал, економічний розвиток території, промислова, аграрна та економічна освоєність, формування промислових та економічних центрів, формування культурної сфери регіону тощо. Населення Харківської області розміщене нерівномірно по її території. Враховуючи міста, середня густота населення становить 90 осіб/км² та 32 особи/км² – без їх врахування. Велику роль на території регіону відіграють міста, а саме наявність міста мільйонера – Харкова, який є обласним центром, що зумовило тяжіння населення до обласного центру та його приміських територій. Проте, в умовах сьогодення залишаються актуальними дослідження територіальної організації населення області для розробки оптимальних заходів поданого соціально-економічного розвитку регіону.

Список використаних джерел: 1. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти. – Чернівці.-2003.-392с. 2. Немець Л.М., Сегіда К.Ю. Географія населення: українсько-російсько-англійський словник термінів та понять: навчальний посібник – Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2011. – 144 с. 3. Пилипенко І.О. Методики суспільно-географічних досліджень (на матеріалах Херсонської області): Навчальний посібник / І.О. Пилипенко, Д.С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. – 112 с. 4. Сегіда К.Ю. Суспільно-географічні особливості демографічного розвитку регіональної соціогеосистеми (на прикладі Харківської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / К.Ю. Сегіда. – Харків. – 2011 – 20 с. 5. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. – Одеса: Атропринт, 2005. – 632 с. 6. Харківська область у 2011 році: Статистичний щорічник // Головне управління статистики у Харківській області. - Х. : ГУС у Харківській області, 2012. - 600 с. 7. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії. Львів.- 2003.-443с.

УДК 911.3

В.О. Лозицька

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, ст. викл. К.Ю. Сегіда
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

ПРОСТОРОВО-СТАТИСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОДІЛУ НАСЕЛЕННЯ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Полтавська область має внутрішнє положення, межує з сімома областями України. За площею займає 6 місце серед інших регіонів України, а за чисельністю населення лише 11 [1]. На даному етапі розвитку область переживає гостру демографічну кризу, характерне зменшення чисельності населення та його постаріння. Полтавська область володіє працересурсним потенціалом з достатньо високим рівнем освіти та професійно-кваліфікаційного

складу, проте демографічна ситуація не сприяє його нарощуванню, проблема раціонального використання робочої сили, її правильний розподіл між галузями господарства і окремими районами, ліквідація безробіття – потребує негайного вирішення. Зазначені демографічні та соціально-економічні проблеми мають певну територіальну диференціацію по містах та районам області, тому актуальним є попередній аналіз особливостей просторового розподілу населення та факторів формування поселенської мережі. Тому обрана тема дослідження є актуальною для подальшого ефективного планування господарства, регулювання геодемографічного процесу та розподілу трудових ресурсів.

Для аналізу просторово-статистичного розподілу населення необхідно провести обрахунки наступних показників: індексу концентрації населення, медіанного, модального та арифметичного центрів, центру тяжіння та відстань до найближчого сусіда.

1) Індекс концентрації населення (ІКН – величина, що характеризує ступінь розміщення населення по території області за показниками частки адміністративного району та частки населення району), $I_k = \frac{\sum |x_i - y_i|}{2} * 100\% = 37,5 \%$, [2]

2) Медіанний центр просторового розподілу характеризується як положення точки, яка ділить кількість населення на дві рівні частини по широті та довготі за допомогою двох взаємно перпендикулярних прямих (знаходиться в центрі по відношенню до найбільших міст з великою концентрацією населення на півдні Великобагачанського району).

3) Модальний центр – це найбільша точка на поверхні площі розподілення з найбільшою концентрацією популяції (знаходиться в точці з найбільшою концентрацією населення, в даному випадку це місто Полтава яке є обласним центром).

4) Середній арифметичний центр можна розрахувати графічним способом. Для якого координати центральної точки визначаються як середні відстані всіх точок, нанесених на карту району, від двох базисних взаємно-перпендикулярних прямих (місце розташування за широтою визначається від горизонтальної лінії, а по довготі – від вертикальної) (знаходиться між двома вищезгаданими центрами в населеному пункті Решетилівка, майже в центрі області, поряд з Полтавським районом, де висока густота населення, що впливає на таке розташування об'єкта).

5) Центр тяжіння населення (визначається як умовна точка, що складається із координат географічних та адміністративних центрів, зважених за кількістю їх населення), $X_0 = \frac{\sum_1^n (p_i - p'_i) * x_i + p'_i * x'_i}{\sum_1^n p_i} = \frac{A}{\sum_1^n p_i} = 996212$ [4];
 $Y_0 = \frac{\sum_1^n (p_i - p'_i) * y_i + p'_i * y'_i}{\sum_1^n p_i} = \frac{B}{\sum_1^n p_i} = 5519741$ (знаходиться між м. Полтава та м. Кременчук).

6) Аналіз найближчого сусідства (ґрунтується на визначенні відстані кожної точки популяції до ближчого сусіда, він є середнім арифметичним

значенням топологічних відстаней між кожним членом популяції і його ближчим n -м сусідом), розраховується за формулою: $R = \frac{D}{0,5\sqrt{\frac{S}{n}}} = 2,221414$ [4]

Отже, ІКН для Полтавської області дорівнює 37,5 %, це говорить про те, що населення на території області розміщене нерівномірно. Значна частина його концентрується у великих містах, таких як Полтава, Кременчук, Комсомольськ, Миргород та Лубни. Що відбувається, передусім за рахунок їх сильного організуючого впливу на прилеглі території, переважно на основі трудових зв'язків.

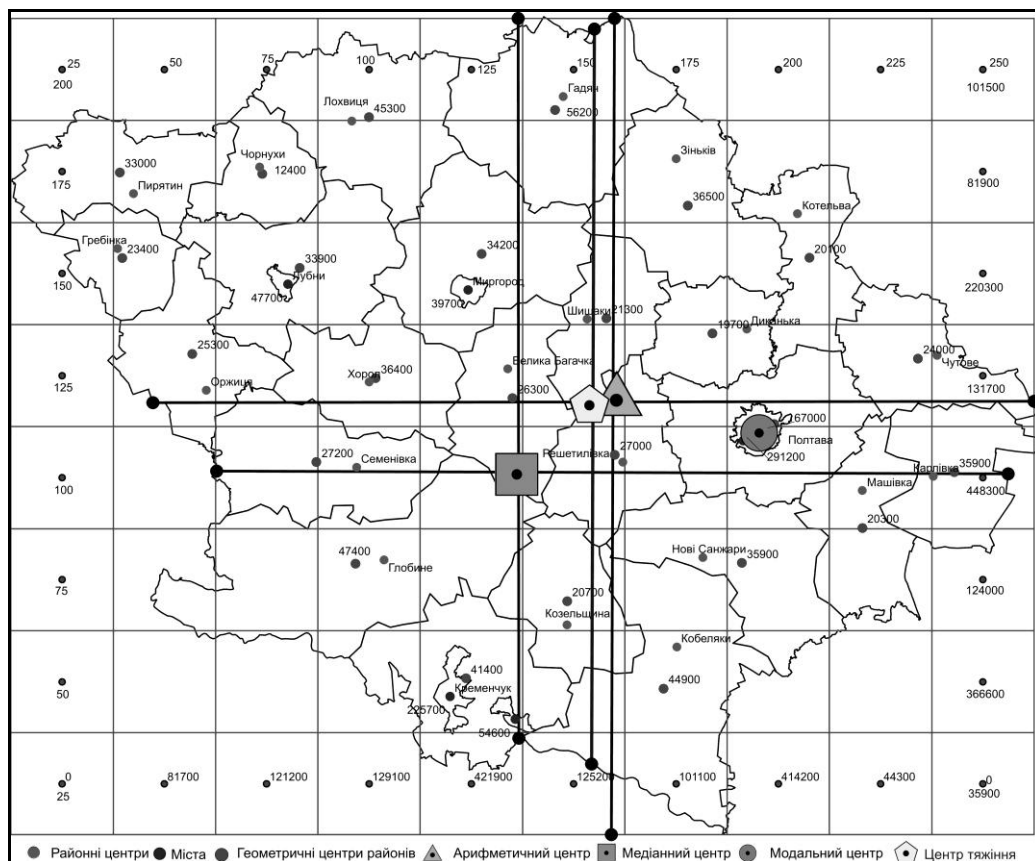

Рис.1. Основні центри розподілу населення Полтавської області, 2011 р.,

Центри розподілу населення також показали, що населення розміщене нерівномірно і тяжіє до міст обласного підпорядкування, особливо до м. Полтава (рис. 1). Територіально більшість промислових підприємств, наукових та культурних центрів розміщено в ключових містах – Полтаві, Кременчуку, Комсомольську, Лубнах та Миргороді. При виключенні міст із обрахунку, виходить, що арифметичний та медіанний центри наближаються до геометричного центру області це означає, що населення розміщене рівномірно, адже тяжіє до одного загально визначеного центру області. Міста значно впливають на розподіл населення, адже вони в собі концентрують найбільшу його частку і це змінює розрахунки.

Аналіз просторового розподілу показав, що населені пункти, на відміну від самих жителів, розміщені рівномірно на це вплинули природно-історичні

фактори заселення території. Коефіцієнт сусідства між найближчими сусідами, дорівнює 2,22, середня відстань між населеними пунктами – 37 кілометрів. Це дає змогу розвитку міжрегіональних зв'язків поселень. Між адміністративними центрами тісні зв'язки, які впливають на їх економічний та соціальний розвиток, спрощує доступ з одного регіону в інший, полегшує роботу транспортної системи [3].

Розрахувавши показники просторового розподілу такі як: медіанний, модальний, середній арифметичний та центр тяжіння населення, було виявлено, що населення розміщене нерівномірно і концентрується у великих містах. Невідповідність між розміщенням населення та населених пунктів призводить до таких наслідків як перенаселення одних та розширення їх меж і обезлюднення інших та подальше зникнення з карти взагалі. На систему розселення Полтавської області найбільше вплинули фактори транспортно-географічного положення та функціональної структури поселень. Полтавська область входить до складу Північно-Східної міжобласної системи розселення, яка відзначається високою питомою часткою міського населення. Отже, в результаті аналізу просторово-статистичного розподілу населення Полтавської області було виконано ряд теоретичних та практичних дій для загальної характеристики розвитку та розміщення поселенської мережі Полтавщини. Виявлено, що на даному етапі розвитку системи розселення області необхідними є наступні заходи: реформування аграрної сфери, посилення ролі місцевого самоврядування, реструктуризація промисловості, зміна адміністративного, політичного та економічного статусу поселень.

Список використаних джерел: 1. Головне управління статистики у Полтавській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.poltavastat.gov.ua/>. 2. Пилипенко І. О. Методики суспільно-географічних досліджень (на матеріалах Херсонської області): Навчальний посібник / І. О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. – 112 с. 3. Розселення населення та розвиток поселень / за ред. Т.А. Заяць, В.Л. Танцюри, Т.Г. Кравцова. - К.: РВПС України НАН України, 2005. – 342 с. 4. Черванов І.Г. Математические методы в географии / А.П. Голиков, И.Г. Черванев / Минобразования УССР. Х.: ВШ, 1986. – 143 с.

УДК 314.06

Ю.Б. Максарова

Байкальский институт природопользования СО РАН

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Одной из приоритетных задач государства является улучшение демографических показателей. Актуальность и остроту данной проблемы определяет то, что качественный состав и структура населения влияет на будущее региона, страны в целом.

В научной литературе одни специалисты определяют нынешнюю российскую демографическую ситуацию как кризисную, другие исследователи трактуют сложившуюся ситуацию как результат объективного течения демографических процессов. При общей тенденции депопуляции населения, для РФ характерна региональная дифференциация демографического развития.

Проводимая политика в социальной сфере в каждом субъекте определена региональными особенностями. Республика Бурятия (РБ) является одним из субъектов Сибирского Федерального округа (СФО) с относительно благополучной картиной в демографическом развитии.

В республике, как и в целом по стране с середины прошлого десятилетия наблюдается увеличение рождаемости и некоторое снижение смертности. За 1990-2006 гг. коэффициент рождаемости населения РБ сократился в 1,2 раза при среднем по РФ в 1,3 раза.

Сохранение позитивных трендов снижения смертности и повышения рождаемости в последние годы позволяет констатировать начавшуюся положительную динамику демографических процессов в стране, являющуюся следствием проводимой демографической политики.

В 2011 г. региональными властями была утверждена демографическая концепция на период до 2025 г. По прогнозам, сделанным специалистами статистики на основе динамики демографических процессов, население Бурятии увеличится к 2025 году на 15 тыс. человек.

Во многих субъектах России реализуются региональные программы в области народонаселения. Благодаря эффективной реализации программ и проектов властям удастся сохранить положительные тренды в социально-экономическом развитии регионов. Согласно статистическим данным, 2012 год для Бурятии ознаменовался увеличением естественного прироста, снижением миграционной убыли населения. Миграционный оборот так же высок внутри региона, отмечен значительный приток мигрантов из сельских территорий региона в столицу республики.

Повышение продолжительности жизни является актуальной задачей государства, которая реализуется посредством различных мероприятий в системе здравоохранения. До сегодняшнего дня наблюдается положительная динамика в демографических показателях: в 2011 году в результате роста рождаемости и снижения смертности увеличилась продолжительность жизни у мужчин с 56 до 62 лет, а у женщин – с 68 до 71 года.

С начала реализации крупномасштабных национальных проектов прошло небольшое количество времени, но все же, отмечены положительные тенденции в демографическом развитии регионов. Дальнейшее развитие общества невозможно без грамотной разработки и эффективной реализации стратегического плана преодоления демографического кризиса на основе комплексного решения вопросов семьи и рождаемости, здоровья и продолжительности жизни, миграции и расселения.

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ БЕЗРОБІТТЯ НАСЕЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Найбільш гострою проблемою, з якою зустрічається населення України – це феномен безробіття (особливо серед молоді). Причиною такого розповсюдженого явища є неефективність використання робочої сили у минулому й відсутність економічних умов, які дали б змогу людям застосовувати свої навички у продуктивній роботі за пристойну плату. Дана проблема не оминула і Харківську область.

Проблема безробіття є надзвичайно актуальною сьогодні, оскільки за неповного використання наявних ресурсів робочої сили, економічна система працює, не досягаючи межі своїх виробничих можливостей. Крім цього, безробіття спричинює негативні зміни в складі людських ресурсів, а саме: погіршення якісних характеристик робочої сили, втрату працівниками їхніх професійних навичок, кваліфікації, послаблення мотивації до праці, зниження продуктивності праці, відтік найбільш кваліфікованої робочої сили за межі регіону чи країни. Крім того, внаслідок безробіття країна має значні фінансові збитки, утримуючи безробітних, відшкодовуючи їм втрати в до ходах на період пошуку нових сфер прикладання праці. Тому проблема безробіття потребує постійного вирішення, враховуючи особливості загострення його динаміки.

Безробіття – вимушена незайнятість працездатного і економічно активного населення, яке за незалежних від нього обставин не спроможне реалізувати свою робочу силу і отримати від цього трудовий дохід [3]. Велику увагу до проблеми безробіття приділяє Міжнародна організація праці (МОП). У II половині XX століття на рівні міжнародного права безробіття вже починає тлумачитись як порушення одного з базових соціальних прав людини [3].

Конвенція МОП 1988 року «Про сприяння зайнятості»: Безробітні (за методологією МОП) – особи у віці 15–70 років (zareєстровані та незареєстровані в державній службі зайнятості), які одночасно задовольняють трьома умовами: не мали роботи (прибуткового заняття); впродовж останніх чотирьох тижнів активно шукали роботу або намагались організувати власну справу; впродовж найближчих двох тижнів були готові приступити до роботи, тобто почати працювати за наймом або на власному підприємстві з метою отримання оплати або доходу. До категорії безробітних також відносяться особи, які приступають до роботи протягом найближчих двох тижнів; знайшли роботу, чекають відповіді; навчаються за направленням державної служби зайнятості. Рівень безробіття (за методологією МОП) – відношення (у відсотках) кількості безробітних віком 15–70 років до економічно активного населення (робочої сили) зазначеного віку або відповідної соціально-демографічної ознаки [3].

Основним орієнтиром при аналізі тенденцій розвитку ринку праці, виявленню кризових регіонів, виробленню політики зайнятості і адаптації до ринку праці, служить рівень реєстрованого безробіття.

В ринкових умовах немає повної гарантії зайнятості кожному громадянину. Найбільшим ризиком на ринку праці є ризик безробіття. Воно виникає тоді, коли працездатний громадянин не з власної волі втрачає роботу або не може працевлаштуватися. Останнім часом ситуація на ринку праці Харківської області характеризується сталим зниженням рівня безробіття та скороченням довготривалого безробіття.

Так, за станом на кінець 2011 р. рівень безробіття по відношенню до працездатного населення в працездатному віці складав 6,9% (табл. 1). Рівень зареєстрованого безробіття сільського населення як і раніше, значно перевищував аналогічний показник для мешканців міської місцевості (9,4% і 6,4% відповідно).

У міській місцевості загальне скорочення безробіття відбулося за рахунок безробітних працездатного віку. Цей процес супроводжувався збільшенням обсягів зайнятості. У сільській місцевості скорочення обсягів безробіття проходило менш інтенсивно.

Таблиця 1

Основні показники ринку праці Харківської області
(побудовано автором за даними [1])

Роки	Економічно активне населення				у тому числі								Середня тривалість безробіття, місяців
	у віці 15-70 років		працездатного віку		зайняте населення				безробітне населення (за методологією МОП)				
	тис. осіб	%*	тис. осіб	%*	у віці 15-70 років		працездатного віку		у віці 15-70 років		працездатного віку		
					тис. осіб	%*	тис. осіб	%*	тис. осіб	%*	тис. осіб	%	
2000	1463,5	65,9	1334,9	75	1272,4	57,3	1145	64,3	191,1	13,1	189,9	14,2	11
2001	1447,6	65,4	1310,4	73,4	1278,1	57,8	1141,9	64	169,5	11,7	168,5	12,9	10
2002	1482,8	67,1	1336	74,8	1324,2	59,9	1177,7	65,9	158,6	10,7	158,3	11,8	10
2003	1438,8	65,1	1310,1	73	1301,5	58,9	1172,9	65,4	137,3	9,5	137,2	10,5	10
2004	1396,3	63	1287,6	71,6	1285,7	58	1177,4	65,5	110,6	7,9	110,2	8,6	8
2005	1388,8	62,5	1279,7	71,3	1297,2	58,4	1188,2	66,2	91,6	6,6	91,5	7,2	7
2006	1391,3	62,6	1284,9	71,7	1305,8	58,8	1199,5	66,9	85,5	6,1	85,4	6,6	5
2007	1385,7	62,6	1280,8	71,9	1311,5	59,2	1206,6	67,7	74,2	5,4	74,2	5,8	6
2008	1383,1	63,4	1270,2	72	1290	58,2	1174,6	65,5	89,8	6,3	87,3	6,7	6
2009	1371,1	63,3	1260,4	71,8	1265,6	57	1154,9	64,8	105,5	7,7	105,5	8,3	7
2010	1365,2	63,9	1264	72,7	1267,3	57,1	1166,1	65	97,9	7	97,9	7,6	6
2011	1375,2	65,1	1272,8	73,1	1279	57,9	1176,4	65,6	96,2	6,9	96,2	7,5	6

Слід відмітити, що рівень безробіття населення працездатного віку повністю дублює рівень зареєстрованого безробіття для економічно активного

* У % до населення відповідної вікової групи.

населення віком 15-70 років. Зазначена ситуація пояснюється недостатню кількості вільних робочих місць в офіційному секторі економіки та розповсюдженням неформальної зайнятості у сільській місцевості. Серед населення працездатного віку рівень безробіття у Харківській області скоротився з 8,3% у 2009 році до 7,5% у 2011р. Зазначений показник був вищим серед чоловіків працездатного віку (7,2%), порівняно з жінками (6,8%). Сільські мешканці працездатного віку навіть за умови наявності низько доходної зайнятості в особистих селянських господарствах, звертались до державної служби зайнятості, оскільки потребували державної соціальної допомоги. За віковими групами найвищий рівень безробіття спостерігався серед молоді у віці 15–24 роки, а найнижчий – серед осіб у віці 50–59 років. Це свідчить про небажання підприємств брати на роботу молодих професійних кадрів, спеціалістів, що тільки закінчили вищі навчальні заклади.

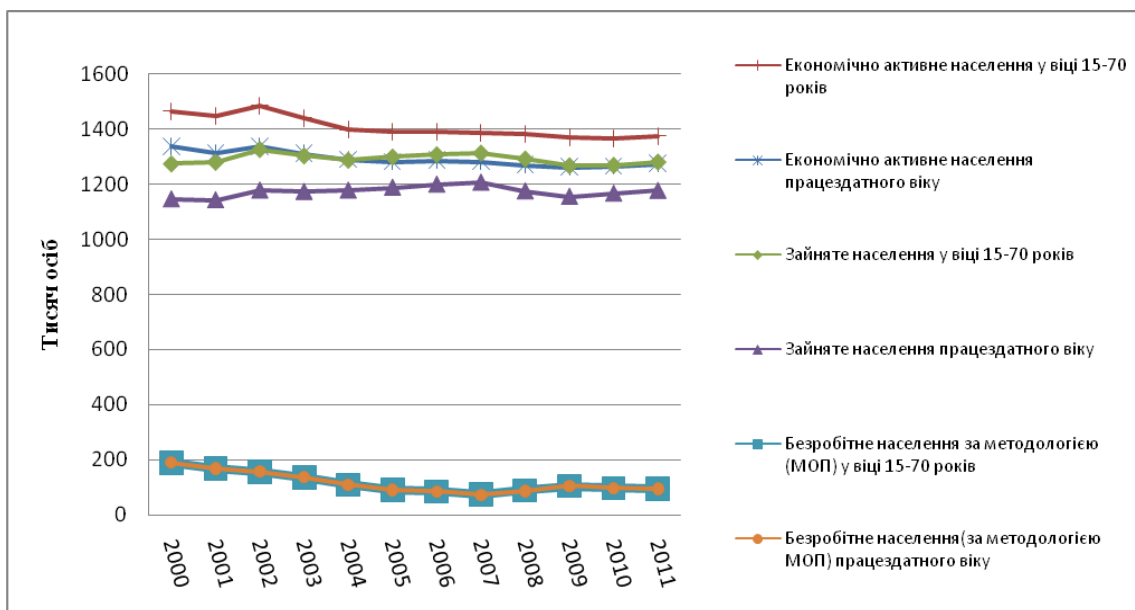

Рис.1. Динаміка основних показників ринку праці Харківської області 2000-2011 рр. (побудовано автором за даними [1])

Основними причинами безробіття, як за результатами обстеження, так і за даними державної служби зайнятості, найчастіше виступають: звільнення за власним бажанням; вивільнення з економічних причин; неможливість знайти роботу після закінчення навчального закладу [2].

На ринку праці рівень пропозиції значно вищий від рівня попиту робочої сили (рис.2), що і викликає безробіття.

З усіх районів Харківської області найбільший рівень безробіття на території Дворічанського, Коломацького, Борівського районів. Трохи краще становище у Краснокутського, Вовчанського, Великобурлуцького, Барвінківського, Близнюківського, Лозівського, Первомайського, Балаклійського, Ізюмського районів. Найменший рівень безробіття у Харківському, Чугуївському, Валківському, Дергачівському районах. Це пояснюється тим, що вони розташовані поблизу обласного центру, міста Харкова, що має найбільшу

привабливість з боку безробітних. Адже соціально-економічний розвиток тут значно вищий, ніж у інших районах Харківської області, а отже і робочих місць більше. Як наслідок – найменший рівень безробіття.

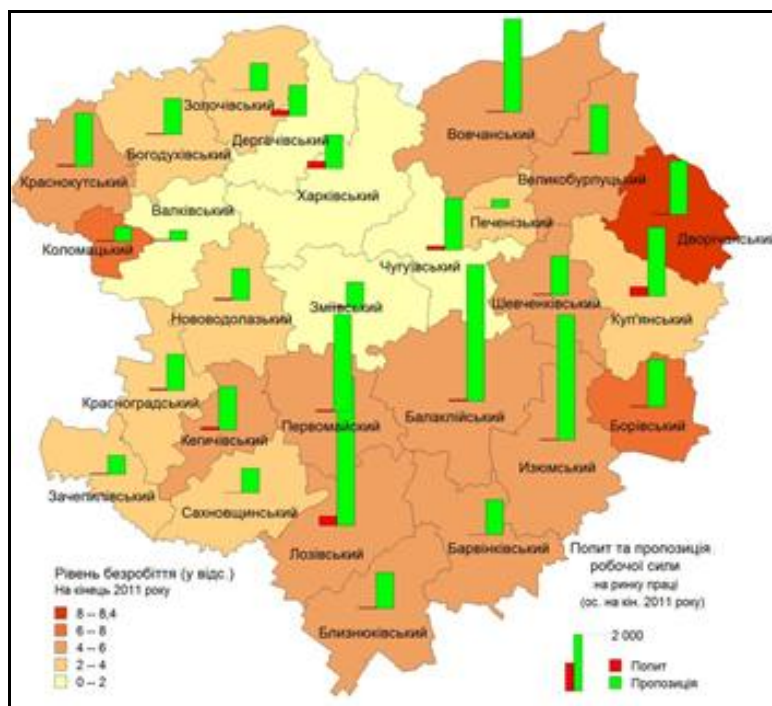

Рис. 2. Попит, пропозиція трудових ресурсів по районах Харківської області та рівень безробіття станом на кінець 2011 року (побудовано автором за даними [1])

Розглядаючи ринок праці Харківської області, можемо говорити про такі основні проблеми: нерівномірність розміщення трудових ресурсів по місцевості (зосередження основних робочих місць у місті), значне перевищення пропозиції на ринку праці порівняно з попитом, велика частка безробітних – це випускники вищих навчальних закладів. Внаслідок низької конкурентоспроможності безробітної молоді на ринку праці основною причиною незайнятості цієї категорії є складнощі у пошуку роботи після закінчення навчальних закладів. Незайнятість молоді призводить до небезпечних соціальних наслідків: росту злочинності, деградації особистості, захворюваності, тіньової зайнятості тощо. Тому питання вивчення окремих складових ринку праці залишаються актуальними та необхідними для подальшого соціально-економічного розвитку регіону.

Список використаних джерел: 1. Динаміка кількості зареєстрованих безробітних за причинами незайнятості у 2000-2011рр. [Електрон. ресурс] / Головне управління статистики у Харківській області. – Режим доступу: http://uprstat.kharkov.ukrtel.net/ua/stat/stat_inf/runok_praci/tab7.html. 2. Зайнятість та безробіття населення області у I півріччі 2012 року (за методологією Міжнародної Організації Праці) [Електрон. ресурс] / Харківська обласна державна адміністрація. – Режим доступу: <http://kharkivoda.gov.ua/ru/document/view/id/9248>. 3. Остапенко Ю.М. Економіка праці. Навчальний посібник / Юрій Миколайович Остапенко. – Київ: Інфра, 2007.

ОСОБЛИВОСТІ ДИНАМІКИ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СТРУКТУРИ НАСЕЛЕННЯ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

Однією з важливих характеристик населення будь-якого територіального соціально-економічного утворення є його демографічна структура (вікова, статева, шлюбно-сімейна). Від особливостей демографічної структури населення та її динаміки залежать демографічний розвиток регіонів, формування трудового потенціалу, ситуація на ринку праці, економічна активність населення, розвиток та розміщення закладів соціальної інфраструктури та ін. Трансформації, що відбуваються в демографічній структурі населення України та регіонів в останні два десятиріччя, є суттєвими та підлягають вивченню з позицій суспільної географії, адже кожне суспільне територіальне утворення має тільки йому властиві особливості (історико-географічні, етнокультурні, розселенські та ін.), то ж і динамічні зрушення в населенні матимуть свою специфіку. Вивчення структурних змін у статевій, віковій та шлюбно-сімейній структурі населення має важливе теоретичне значення, оскільки дає можливість виявити просторові закономірності демографічних процесів, а також слугує науковим підґрунтям для реалізації багатьох програм економічного та соціального розвитку, що реалізуються на місцях. Усе це зумовлює актуальність теми нашої публікації.

Луганська область виділяється в міжрегіональних порівняннях як одна з найбільш неблагополучних у демографічному відношенні, де в останні 20 років відбуваються інтенсивні трансформації демографічної структури населення. Виходячи із цього, метою нашого дослідження стало виявлення особливостей динаміки демографічної структури населення Луганщини за період з 1989 р. по 2011 рр.

Під демографічною структурою населення певної територіальної суспільної системи розуміють співвідношення різних груп населення, виділених за демографічними ознаками (вік, стать, перебування в шлюбі, тип сім'ї), у загальній чисельності населення. Досліджувалась динаміка демографічної структури населення за період 1989 – 2011 рр. Інформаційною базою дослідження стали матеріали Головного управління статистики в Луганській області, зокрема, дані останніх переписів населення (1989 та 2001 рр.)

Проведене дослідження дозволило встановити наступне. Вікова структура населення Луганщини зазнала значних деформацій. За 1989 – 2011 рр. частка населення у допрацездатному віці – «дітей» зменшилась з 22,4% до 12,8%, тоді як у віці працездатному та післяпрацездатному – зросла. Особливо помітним стало збільшення питомої ваги осіб похилого віку (60+) – з 20,7% до 26,6%.

У 1989 р. вікова структура населення була прогресивною (відсоток «дітей» був більшим за відсоток «старих»), а в 2011 р. вона набула регресивного характеру. З рис. 1 видно, що на зміну покоління, що уходить (населення в післяпрацевдатному віці) приходить удвічі менше за чисельністю молоде покоління.

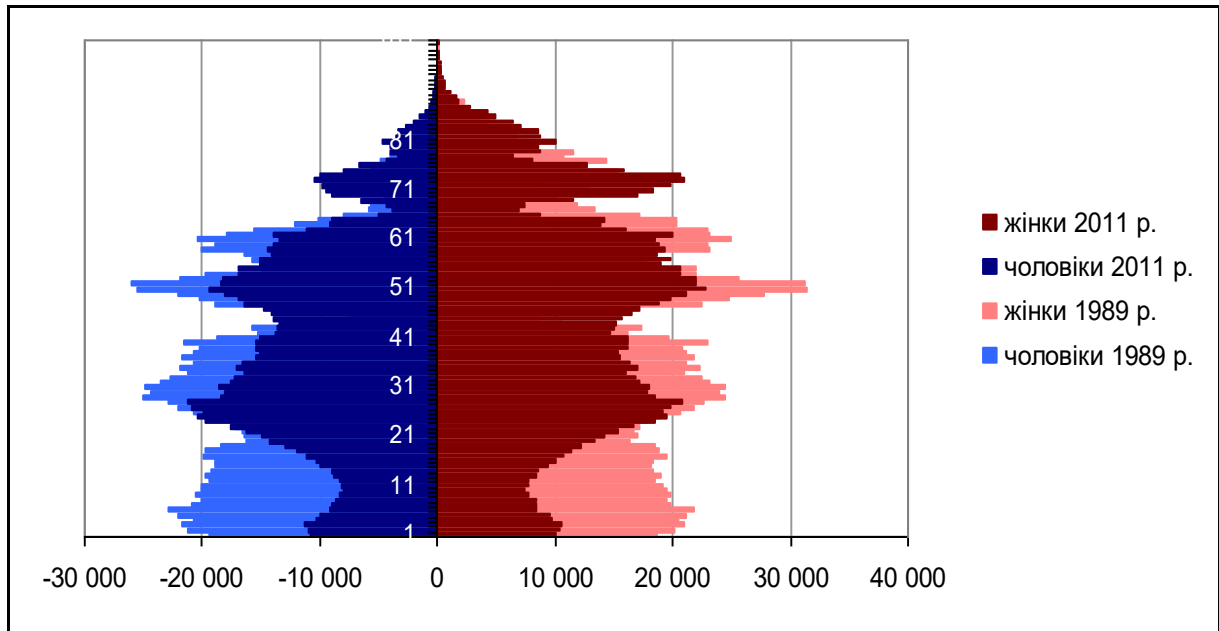

Рис. 1. Деформація статево-вікової піраміди населення Луганської області в 2011 р. порівняно з 1989 р. (побудовано автором)

З демоекономічних міркувань позитивним явищем є зменшення з 2000 р. демографічного навантаження на населення у працевдатному віці особами непрацевдатного віку, у першу чергу, дітьми. Через це покращується співвідношення «виробників» та «споживачів». Такі зміни у віковій структурі населення можна розглядати як, свого роду, «демографічний дивіденд», що дозволяє на невеликому відрізку часу заощадити на витратах «на молодь» та вивільнити ресурси для інвестування в економічний розвиток та соціальне забезпечення сімей.

За досліджуваний період на тлі загального скорочення чисельності й чоловіків, і жінок у структурі населення Луганської області відбулося посилення статевої асиметрії. Якщо в 1989 р. на 1000 жінок припадало 860 чоловіків, то в 2011 р. – 841. Переважання жінок над чоловіками становило в 2011 р. майже 198,0 тис. осіб і забезпечувалось за рахунок вікових груп старше 35 років. Це неприпустимо низький вік балансування чисельності статей у населенні, що свідчить про високий рівень надсмертності чоловіків у регіоні (наприклад, у країнах Північної Європи переважання жінок над чоловіками, фіксується лише з 50 років). Збільшення статевої асиметрії в репродуктивних вікових групах, таким чином, є додатковим фактором зниження народжуваності та погіршення демографічної ситуації в області. Дефіцит чоловіків погано позначається на міцності шлюбів, веде до поширення позашлюбних народжень, неповних сімей, сирітства.

Ще більшою є статевая асиметрія в старших вікових групах (60+). Але порівняно з 1989 р. співвідношення статей у 2011 р. у цій віковій групі дещо поліпшилось. Серед жінок у віці 60+ без «пар» залишаються близько половини, що вказує на актуальність проблеми самотності в похилому віці. Слід урахувати й той факт, що за останні приблизно 50 років в Україні й, особливо, у Луганській області, поширювалась модель однодітної сім'ї. Це означає зменшення кола родичів, які могли б піклуватися про самотніх старих жінок. За таких умов різко зростають зобов'язання держави в питаннях соціальної допомоги літнім людям. Динаміка статевої структури має певні відмінності в міських та сільських поселеннях області. Якщо за період 1989 – 2011 рр. у міських поселеннях співвідношення чоловіків та жінок погіршилось, то в сільських поселеннях, навпаки, покращилось.

У тісному взаємозв'язку зі статево-віковою структурою населення перебуває шлюбно-сімейна структура. Динаміка шлюбності тісно пов'язана з демографічними хвилями. Коли частка населення у шлюбоздатному віці зростає, збільшується і рівень шлюбності, і рівень розлучуваності. Загалом, порівняно з іншими регіонами України, Луганщина має високу інтенсивність розлучень. Як результат впливу шлюбності, розлучуваності та овдовіння, відбуваються зміни в шлюбно-сімейній структурі населення. Головна траєкторія змін – це зменшення частки тих, хто перебуває в зареєстрованому шлюбі та зростання частки тих, хто ніколи не перебував у шлюбі, а також розлучених та овдовілих. У 2001 р. порівняно з 1989 р. серед населення у віці старше 16 років частка й чоловіків, і жінок, що перебували в зареєстрованому шлюбі скоротилась майже на одну десяту частину, склавши 62,9% та 51,9%. Характерною є тенденція постаріння шлюбів, яка проявляється у підвищенні середнього віку вступу до шлюбу. Серед осіб, які реєструють шлюб, зростає частка тих, хто вже перебував у шлюбі (колишні розлучені). У 2011 р. у Луганській області у структурі зареєстрованих шлюбів частка громадян, які повторно реєстрували шлюб, складала 26,5% (одна четверта), що значно більше ніж в цілому по Україні (22,4%).

Луганська область, як і інші регіони України, переживає процес нуклеаризації, або зменшення середнього розміру сім'ї. У 2012 р. за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України середній розмір домогосподарства в Луганській області склав лише 2,38 особи (нижче показник лише в двох областях – Кіровоградській та Чернігівській).

Деформація статево-вікової піраміди в бік старіння дозволяє стверджувати про погіршення якості населення (йдеться про медико-демографічні, економічні та деякі інші наслідки), зростання залежності та прив'язаності до соціального забезпечення. Усі ці зміни потребують урахування та оптимізації територіальної організації закладів соціальної сфери. Посилення статевої асиметрії, крім негативного впливу на демографічний розвиток, може створити проблеми на ринку праці регіонів з яскраво вираженою сегментацією чоловічих видів діяльності. Демографічні наслідки трансформації шлюбно-сімейної структури населення є однозначно негативними, інші аспекти трансформації шлюбно-сімейної структури населення потребують вивчення.

ВИВЧЕННЯ СИСТЕМ РОЗСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ЗАСОБАМИ ГІС «MAPINFO PROFESSIONAL»

Впровадження у методику наукових досліджень ГІС-технологій є одним із основних завдань суспільної географії на сучасному етапі. За допомогою спеціального програмного забезпечення геоінформаційна система (ГІС) створює бази даних, обробляє наявну інформацію в автоматичному режимі, дає змогу розробляти географічні карти за технологіями електронного картографування тощо [3, с. 114-115]. Застосування ГІС-технологій є також важливою складовою інформаційної географії [1, с. 105].

Вважаємо, що вивчення систем розселення регіону є актуальним напрямком суспільно-географічних досліджень. Покажемо можливості вивчення цих систем функціональними засобами ГІС «MapInfo Professional» (версії 10.0) як типового представника сучасних ГІС-пакетів.

Поняття про системи розселення регіону. Теорія систем розселення є однією з найпоширеніших географо-демосоціальних теорій. Її розвивали такі українські вчені як Ю. Пітюренко, В. Джаман, О. Шаблій та ін.

Для вивчення системи розселення регіону з використанням можливостей ГІС «MapInfo Professional» використаємо теорію інтегральних систем розселення, висвітлену в [4]. Усі системи розселення поділяються на декілька типів залежно від їх просторових масштабів: локальні, регіональні і загальнодержавні. До *регіональних* систем розселення належать обласні та міжобласні системи. *Обласна система* – це взаємозв'язана єдність районних та окружних систем розселення у територіальних межах адміністративної області. *Міжобласна система* розселення являє собою територіальну єдність декількох (мінімум двох) обласних систем на основі передусім демосоціальних зв'язків між ними [4, с. 172-174].

Функціональна будова ГІС «MapInfo Professional». Розглянемо детальніше функціональну будову ГІС «MapInfo Professional». Охарактеризуємо її функції за сімома основними блоками. У *першому функціональному блоці* – «Збирання геоданих» виділимо такі підблоки як робота із зовнішніми даними, системами управління базами даних, додавання даних до таблиць MapInfo та роботу в MapBasic. Підблок «Доступ до віддалених просторових баз даних» включає функції перетворення геометричних примітивів Oracle, SQL Server, SpatialWare і PostGIS, створення колонки просторового індексу, створення MapInfo_MapCatalog і створення легенд таблиць прямого доступу. *Другий функціональний блок* – «Зберігання геоданих» – представлений такими функціями як збереження робочого набору, таблиці, запиту, кадрювання зображення та згладжування карт при експорті, а також експорт даних

у формати, що підтримуються даною ГІС. У *третьому* функціональному блоці – «Управління геоданими», виділяємо чотири підблоки: робота з таблицями MapInfo, вибірки та запити, універсальний транслятор і геокодування. *Четвертий* функціональний блок – «Обробка геоданих», включає створення та заміну об'єктів, роботу з растровими зображеннями, роботу з системами координат і проекціями, створення математичних виразів і оцифрування карт. У *п'ятому* функціональному блоці – «Аналіз геоданих» – виділяємо чотири підблоки функцій: використання тематичного картографування для аналізу, районування, інтерполяція й оверлейні операції. До *шостого* функціонального блоку – «Відображення геоінформації» – входять, перш за все, такі підблоки як створення тематичних карт і легенд. Також сюди відносимо такі підблоки як створення 3D карт, карт-призм, створення графіків, звітів, відображення даних на карті та оформлення карт для друку. *Сьомий* функціональний підблок – «Розповсюдження геоінформації» – включає публікацію у вигляді електронних карт і публікацію за допомогою web-служб.

Вивчення системи розселення регіону функціональними засобами ГІС «MapInfo Professional». Розглянемо можливості застосування ГІС «MapInfo Professional» у суспільно-географічних дослідженнях території за вищеназваними типами регіональних систем розселення. Вважаємо доцільним розглянути функціональні можливості ГІС «MapInfo Professional» для обласних і міжобласних систем загалом. Характерними особливостями карт цих систем розселення є необхідність відображення великої кількості інформації, переважання векторних карт із шарами як точкових, так і лінійних і полігональних об'єктів.

ГІС «MapInfo Professional» володіє широкими можливостями роботи з базами даних та системами управління ними, що значно полегшує роботу зі створення карт систем розселення. Важливими при створенні карт систем розселення є також опції ГІС із функціональних блоків «Зберігання геоданих» та «Управління геоданими», оскільки вони забезпечують можливість експорту й імпорту даних до поточного проекту, а також перетворення готового проекту у необхідний або ж найбільш зручний графічний формат. Такі ж функції як робота з вибірками та запитами і геокодування можуть бути особливо корисними при роботі з регіонами з високою щільністю поселень та необхідністю проведення аналізу досліджуваних територій. Часто при побудові карт систем розселення за основу беруть уже наявні карти; в такому випадку корисними будуть функції ГІС «MapInfo Professional» з оцифрування карт і роботи з растровими зображеннями. Зазначена ГІС володіє також широким інструментарієм для створення та обробки об'єктів на карті, а також для роботи з системами координат та проекціями. Ці функції можуть бути корисними при необхідності генералізації карт, необхідності перепроєктування чи створення прив'язки карти.

Важливим для роботи з картами систем розселення регіону може бути функціональний блок ГІС «MapInfo Professional» «Аналіз геоданих», і, особливо, підблок «Використання тематичного картографування для аналізу», який включає створення карт діапазонів значень, побудову кругових, стовпцевих діаграм, карт розмірних символів, щільності точок, окремих

значень, регулярної поверхні, роботу з картами растрових поверхонь, а також створення буферних зон. Корисними є також функції районування, інтерполяції та оверлейного аналізу. Особливо важливим напрямком дослідження систем розселення регіону є вивчення зв'язків між поселеннями. Для їх аналізу можна застосувати функціональний підблок «Територіальне планування», що містить функції розрахунку зон транспортної доступності, побудови полігонів Вороного, групування об'єктів за допомогою функцій «група точок» і «колекція», комбінування вибраних об'єктів. Функціональні блоки «Відображення геоінформації» та «Розповсюдження геоінформації» будуть корисними на етапі підготовки карт до видання та їх публікації. Важливою особливістю ГІС «MapInfo Professional» є наявність інструментарію для роботи не лише безпосередньо з картами, але й їх легендами, побудова графіків, робота з текстом на карті, а також відображення на карті даних багатьох поширених форматів (shape-файлів ESRI, даних ASCII- таблиць, служби WMS тощо).

Висновок. Проведене дослідження показує, що функціональні можливості ГІС «MapInfo Professional» цілком задовольняють потреби дослідників при вивченні систем розселення регіону. Аналітичні можливості ГІС-пакету достатні для потреб картографування систем розселення, які найчастіше відображаються у вигляді векторних карт. Функціональні засоби досліджуваної ГІС дають змогу відобразити і проаналізувати насамперед регіональні системи розселення.

Список використаних джерел: 1. Немець К.А. Інформаційна географія як складова підготовки фахівців-географів / К.А. Немець // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. Збірник наукових праць. – Харків, 2008. – № 8. – с. 195-198; 2. Руководство пользователя «MapInfo Professional». Версия 10.0 / ООО “ЭСТИ МАП” Русский перевод: Владимир Журавлёв, Камиль Мусин, Дмитрий Скудалов. – Москва, 2009 // <http://www.mapinfo.ru>; 3. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник / О.Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.; 4. Шаблій О.І. Основи суспільної географії / О.І. Шаблій. – 2-ге видання. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 296 с.

УДК 504.75: 616.2-053.2(470.325)

О.О. Ситникова

*Научный руководитель – канд. геогр. наук, доц. Н.В. Чугунова
Белгородский государственный национальный исследовательский университет*

ОКРУЖАЮЩАЯ АТМОСФЕРНАЯ СРЕДА УРБАНИЗИРОВАННЫХ ТЕРРИТОРИЙ И ЗДОРОВЬЕ НАСЕЛЕНИЯ (НА ПРИМЕРЕ ГОРОДА БЕЛГОРОДА)

Современные промышленно-развитые города являются центрами острейших экологических проблем. Сосредоточение на ограниченной территории современного города большого количества техники, промышленности, транспорта, зданий и людей обуславливает возникновение

неблагоприятного микроклимата. Хозяйственная деятельность человека приводит к ухудшению окружающей природной среды. Загрязнители, поступая в компоненты городского ландшафта, оказывают определенное действие на здоровье населения. Особую **актуальность** исследование приобретает в условиях бурно развивающихся индустриальных мощностей на фоне растущей численности и повышенной заболеваемости населения г. Белгорода. **Предметом** исследования является состояние общественного здоровья г. Белгорода. **Цель** исследования была определена как оценка взаимозависимости состояния здоровья городского населения от экологических параметров окружающей среды в г. Белгороде.

Многообразная деятельность человека, связанная с преобразованием природы, выходит за пределы территории города и оказывает влияние на все компоненты природной среды. Так, например, физико-геологические изменения почв, подземных вод и других литогенных компонентов ощущаются в зависимости от конкретных условий в радиусе 25-30 км, биогеохимические изменения – на еще больших расстояниях. Исследования показывают, что крупные города оказывают влияние на окружающую среду на расстоянии в 50 раз большем, чем их собственный радиус [1]. Поэтому под урбанизированными районами мы будем понимать не только границы городов и непосредственной застройки, но и территории, прилегающие к очагам интенсивной техногенной нагрузки, глубоко измененные антропогенной деятельностью. Особенно сильно влияет урбанизированная среда на почвы, водоемы, воздушный бассейн и растительный покров.

В работах А.И. Потапова, Г.Г. Онищенко, Б.А. Ревича и других гигиенистов изложена концепция риска для здоровья населения, исходящая из того, что сочетание в окружающей среде потенциально опасных химических веществ и других вредных экологических факторов создает угрозу здоровью человека [4]. На урбанизированных территориях эта угроза представляет еще большую опасность из-за концентрации здесь неблагоприятных воздействий, в результате чего изменяется качественный и количественный состав атмосферного воздуха. В Белгородской области основными загрязнителями являются диоксид серы, оксид углерода, оксид азота, углеводороды и ряд других ингредиентов. Среди городов области 53,8% всех выбросов от стационарных источников в 2011 г. приходилось на г. Старый Оскол, 21,3% - на г. Губкин, 6,7% - на г. Белгород [3]. Однако по ряду отдельных классов загрязняющих воздух веществ лидером является г. Белгород. Так, количество выбросов диоксида серы (рис. 1) и оксидов азота (рис. 2) в областном центре превышают показатели других крупных промышленных центров.

Используя метод корреляционно-регрессионного анализа для количественной оценки влияния загрязняющих атмосферу веществ на состояние здоровья населения, удалось установить наличие ряда прямых средних и сильных корреляционных зависимостей между отдельными загрязняющими компонентами и критериями общественного здоровья. Наибольший интерес представляет зависимость болезней органов дыхания от запыленности атмосферы и суммарного показателя ИЗА ($r > 0,40$). Анализ

зависимости новообразований показал наличие прямых корреляций средней силы с содержанием в атмосфере оксида азота ($r>0,60$).

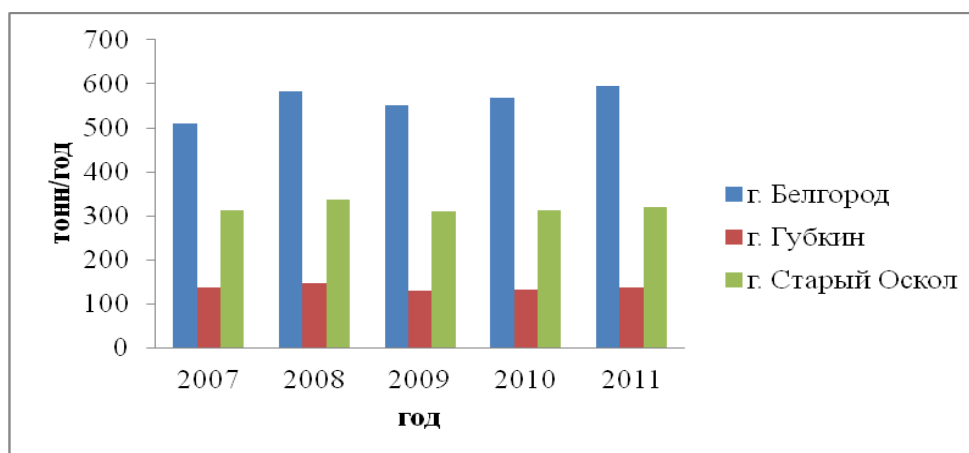

Рис. 1. Динамика выбросов диоксида серы в крупных городах Белгородской области (составлено автором по данным [5])

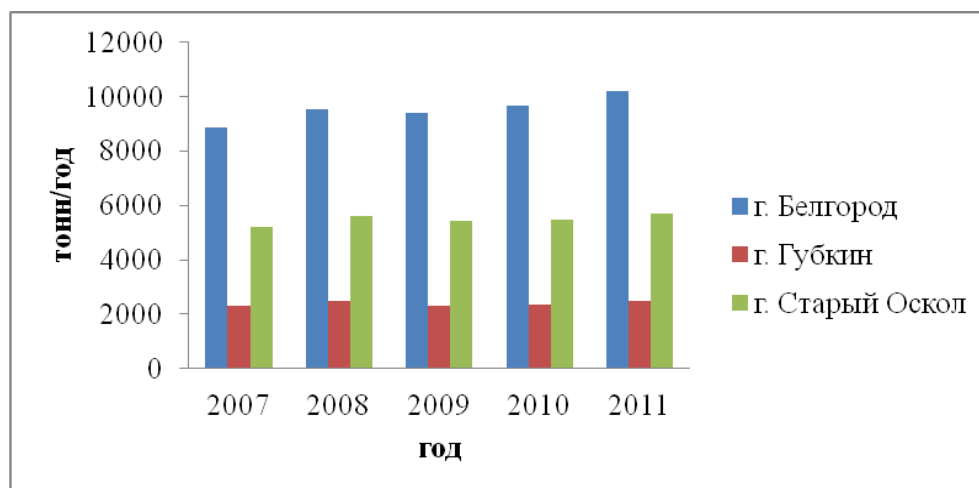

Рис. 2. Динамика выбросов оксидов азота в крупных городах Белгородской области (составлено автором по данным [5])

Также для г. Белгорода характерно превышение ПДК по наибольшему числу веществ: SO_2 , CO , NO_x , CH_4 . Основной вклад в загрязнение атмосферы вносят предприятия по производству строительных материалов и автомагистраль [3]. Выбросы от автотранспорта в областном центре в 2012 г. составили 84,1% всех выбросов загрязняющих веществ. Это представляет угрозу здоровью населения, особенно живущего вблизи автодорог. Так, оксиды азота в воздухе увеличивают риск сердечно-сосудистых заболеваний снижают остроту зрения, повышая общую восприимчивость населения к патогенным агентам, вызывающим эти заболевания.

По нашему мнению, для нейтрализации негативного техногенного воздействия на здоровье населения нужен особый подход, ориентированный на комплексное решение как градостроительных, так и организационно-технических, а также экологических задач. Только совместное взаимодействие различных административных структур является одним из эффективных условий для решения комплекса сложнейших проблем городского развития [2].

В условиях высокого техногенного давления на среду обитания современных промышленно-развитых городов управление риском служит условием обеспечения экологической безопасности и главным ориентиром экологической политики.

Список использованных источников: 1. Владимиров, В.В. Урбоэкология / В.В. Владимиров. – М.: МНЭПУ, 1999 – 204 с.; 2. Воронеж: среда обитания и зоны экологического риска: монография / С.А.Куропан, С.А.Еприцев, О.В. Клепиков, В.И. Федотов, Ю.И. Стёпкин, Н. П. Мамчик, С.С. Косрытин. – Воронеж: издательство «Истоки», 2010. – 207 с.; 3. Областной доклад «О санитарно-эпидемиологической обстановке в Белгородской области в 2010 году» / Феттер В.В., Оглезнева Е.Е.; под ред. А.Д. Полякова. — Белгород 2011. — 78 с.; 4. Основы оценки риска для здоровья населения при воздействии химических веществ, загрязняющих окружающую среду / Г.Г. Онищенко, С.М. Новиков, Ю. А. Рахманин и др., под ред. Ю.А. Рахманина, Г. Г. Онищенко. – М.: НИИ ЭЧ и ГОС, 2002. – 408 с.; 5. Охрана окружающей среды в Белгородской области. Стат. сб. / Белгородстат. – Белгород 2011 – 140 с.

УДК 911.3

Т.С. Череватенко

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. К.А. Немець
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

ДЕМОГРАФІЧНІ УМОВИ ПЕРЕХОДУ УКРАЇНИ ДО ТРИРІВНЕВОЇ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ

Головною проблемою пенсійного забезпечення в Україні є необхідність йти на непопулярні міри для зменшення економічного тиску на державний бюджет. Найбільш актуальним є збільшення пенсійного віку населення, хоча основою трирівневої пенсійної системи є зміна самого апарату системи пенсійного забезпечення. На основі дослідження даних про бюджет Пенсійного фонду України і даних про демографічне навантаження населення України спробуємо пояснити необхідність впровадження цих непопулярних мір.

Дослідженням пенсійної системи та її реформування в Україні займалися Даценко В.В., Дороніна І.І., Зеленко В.А., Краховецька Л.Г., Надточій А.О., Якимов А.І. та інші. Наукові публікації цій темі присвятили міжнародні експерти з пенсійних питань: М. Вінер, К. МакТаггарт, Г. Хендрікс та ін.

В основі сучасних соціальних систем майже в усіх розвинених країнах полягає *трирівнева система, що складається з наступних складових:*

- Державне соціальне і пенсійне забезпечення.
- Корпоративні соціальні і пенсійні програми.
- Приватне страхування життя та пенсій.

Солідарна пенсійна система (перший рівень) базується на принципах солідарності поколінь, коли працівники та їхні роботодавці сплачують частину заробітної плати на фінансування соціальних програм, які забезпечують доходи для пенсіонерів, в обмін на зобов'язання уряду щодо гарантування доходу їм при виході на пенсію.

Суть накопичувальної системи (другий та третій рівні) полягає в тому, що вона діє за принципом накопичення працівником своїх пенсійних заощаджень протягом трудового періоду, тобто у власному фінансуванні працівником своєї пенсії.

Багаторівнева (змішана) модель полягає у диверсифікації пенсійного забезпечення, поєднанні обох описаних моделей у створенні трирівневої пенсійної системи: обов'язкової перерозподільної державної системи, обов'язкової накопичувальної та добровільного пенсійного страхування.

Розглянемо динаміку надходжень до Пенсійного фонду України (рис. 1). В період з 2006 по 2011 рік надходження зросли майже втричі. Одночасно можна побачити зменшення частки власних надходжень: від 75% в 2006 році до 70% в 2011, а це свідчить про те, ПФУ потребує все більшого і більшого фінансування з боку держави. В макроекономічному аспекті це можна пояснити розривом між економічним зростанням доходів населення та зростанням потреб населення у пенсійних виплатах.

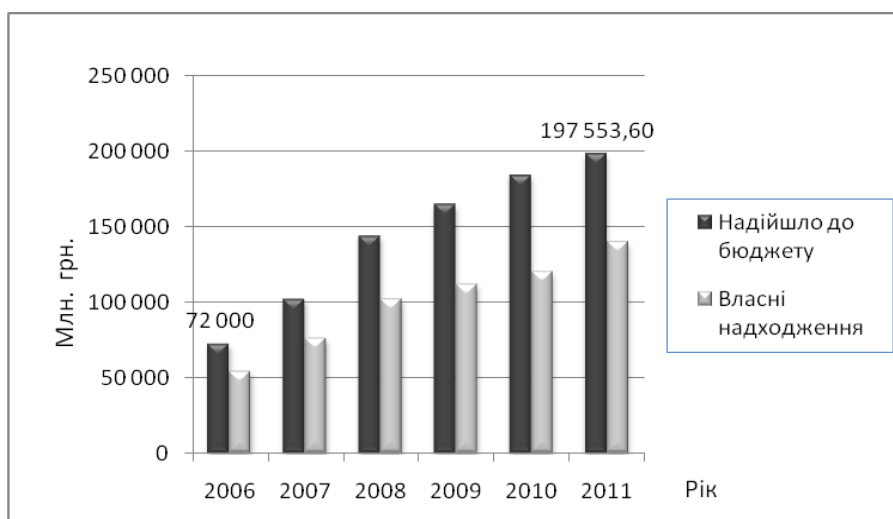

Рис. 1. Динаміка надходжень до Пенсійного Фонду України в 2006-2011 роках (побудовано за даними [2])

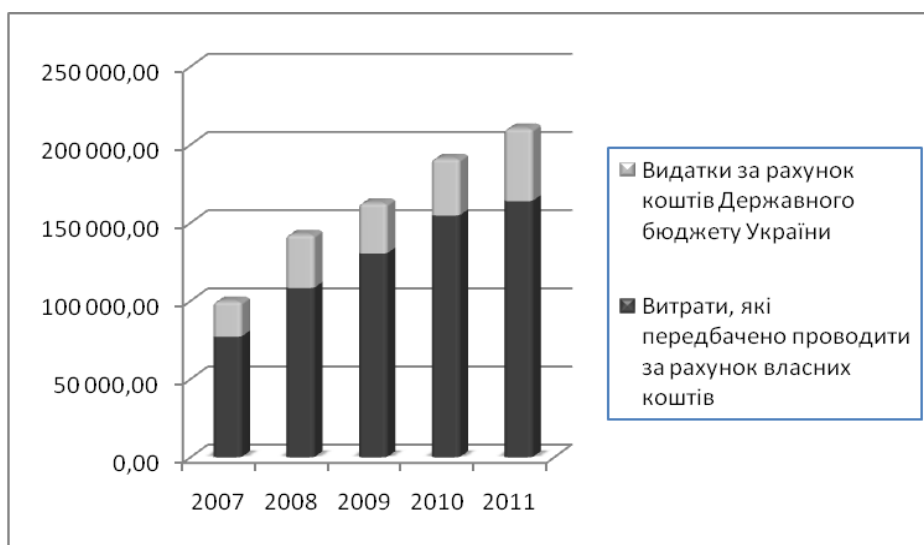

Рис. 2. Динаміка видатків Пенсійного Фонду України у співвідношенні в 2007-2011 рр. (побудовано за даними [2])

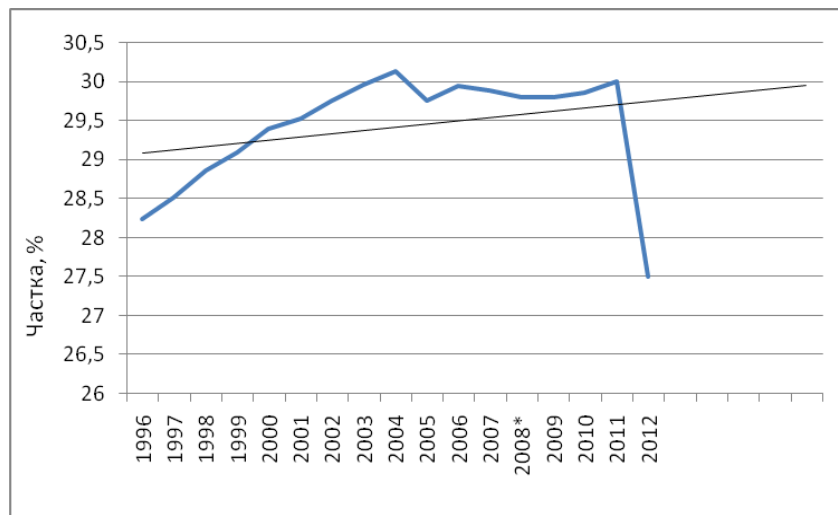

Рис. 3. Динаміка частки пенсіонерів серед населення України в 1996-2012 роках (побудовано за даними [1])

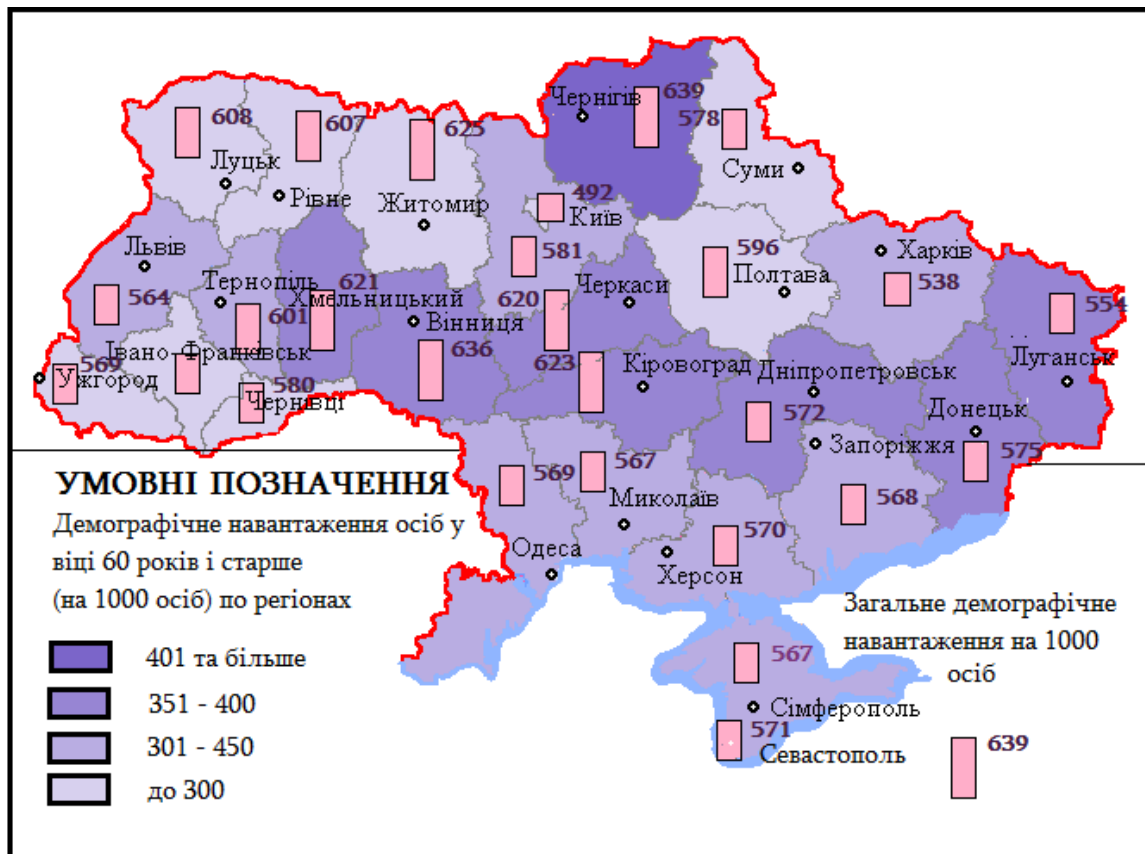

Рис. 4. Демографічне навантаження осіб старше 60 років на населення в регіонах України в 2012 році (побудовано за даними [1])

На рис. 2 відображена динаміка видатків ПФУ у досліджуваний період. Як бачимо, сума видатків зросла в цей період в 2 рази. Найкращого показника ПФУ досяг в 2009-2010, коли за рахунок власних коштів здійснювалось 80% видатків. В цілому за досліджуваний період ця частка коливалась в межах 70-80 відсотків. Таким чином, аналіз бюджету Пенсійного фонду України свідчить про те, що з кожним роком зростає потреба у державному фінансуванні цієї установи.

На рис. 3 показано зростання частки пенсіонерів в структурі населення, що пов'язано із особливостями його статеві-вікової структури. Незважаючи на скорочення частки пенсіонерів на 2% у 2012 році, що зумовлено тим, що держава розпочала політику збільшення пенсійного віку для жінок, загальні прогнози є невтішними. Оскільки чисельна когорта населення, вихід на пенсію якої штучно затримують, все ж вийде на пенсію через декілька років, частка пенсіонерів серед населення за прогнозами продовжуватиме збільшуватись, що збільшить економічний тиск на населення.

На рис. 4 зображено демографічне навантаження осіб 60 років та старше на все населення в регіональному розрізі. Найбільше навантаження (понад 350) в східних та центральних областях України, а також в Чернігівській, Вінницькій, Хмельницькій областях. Найнижчі показники (до 300) – в західних областях, а також Полтавській та Сумській областях. В цілому ж, ситуація з демографічним навантаженням несприятлива для всієї країни та дорівнює 334 особи на 1000.

В загалом, за умов переходу України до нової системи пенсійного забезпечення, утримання функціонування солідарної системи та відрахування у власні пенсійні рахунки лягає на плечі працездатного населення, пропорційна частка якого продовжуватиме зменшуватися. Таким чином, демографічна ситуація, що склалась в Україні, неминуче нашкодить Пенсійний фонд України на збільшення пенсійного віку населення. Хоча ці міри є непопулярними, в короткочасному періоді питання подолання кризи системи пенсійного забезпечення можна усунути тільки таким чином.

Список використаних джерел: 1. Головне управління статистики України. - Режим доступу: [www.ukrstat.gov.ua]. 2. Офіційний веб-сайт Пенсійного фонду України. - Режим доступу: [<http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/index>]. 3. Пенсійна реформа в Україні: напрями реалізації: Колективна монографія / [за ред. Е. М.Лібанової]. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України., 2010. – 270 с. 4. Пенсійна реформа в Україні. - Режим доступу: [<http://www.pension.kiev.ua>]

СЕКЦІЯ 4 РЕГІОНАЛЬНЕ КРАЄЗНАВСТВО І ТУРИЗМ

УДК:332.122:338.48:908(477) *А.Ю. Андросук, Н.О. Федорова, Д.С. Шкіца*
Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. В.Д. Олійник
Одеська національна академія харчових технологій

НАРОДНІ ПРОМИСЛИ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Народна творчість є невід'ємною частиною духовної і трудової діяльності людини. З давніх часів у творчості виражається його історія та побут. На сьогоднішній день, більшість країн світу спрямовують свою політику на збереження та розвиток даного сегменту культури. І Україна не є виключенням. Навпаки – це питання є одним із найважливіших, бо це справа відродження і розвитку народних художніх промислів на теренах сучасної України. Цьому сприяє Закон України від 03.02.2004 № 1407-IV «Про народні художні промисли», який регулює правові, організаційні та економічні відносини у галузі народних художніх промислів [1]. Відомо, що в Україні надзвичайно багата природна та етнокультурна база, що значною мірою дозволяє розвивати туризм, не тільки з рекреаційної точки зору. Усі ці фактори є запорукою успішного використання даних ресурсів для розвитку різних видів туризму у нашій країні, зокрема, культурного. Саме цей напрям несе в собі інтегративний потенціал, що об'єднує людей у прагненні до естетичного розвитку і духовного взаємозбагачення при вивченні культурної спадщини того чи іншого краю, і є підґрунтям для розвитку осередків народних промислів, як об'єктів туризму. Оригінальна та самобутня спадщина нашого краю, що формувалася протягом тисячоліть зі своїми ремеслами, на сьогодні є символом етнічної історії України. Хоча в останні роки діапазон сучасних промислів і звузився, але ті їх види що збереглися, розвиваються і становлять важливу складову декоративно-прикладного мистецтва. На даний час на всій території України є велика кількість різноманітних осередків де збереглися донині різноманітні художньо-декоративні образи [2].

Так, на території Українських Карпат збереглися різноманітні місцеві природні ландшафти, народні звичаї, традиційна побутова культура, народні ремесла (ткацтво, мосяжництво, бондарство, різьба, сукнарство, сирна пластика, декоративний розпис та розпис ікон на склі, гончарство, гуцульські кахлі, писанкарство) в усі часи приваблювали і продовжують приваблювати до себе численних туристів не лише з України, а й багатьох зарубіжних країн світу. Безліч пам'яток історії, культури та архітектури у поєднанні з пам'ятками природи створили хорошу базу для організації багатьох видів туризму, закріпивши за Українськими Карпатами статус туристичного регіону міждержавного значення. За останні роки в регіоні побувало 440 тис. осіб з яких 110 тис. осіб іноземних туристів та 230 тис. осіб туристів з різних куточків країни [3].

Перлиною Прикарпаття є Гуцульщина, де найбільше збереглися самобутні традиції народного мистецтва. На сьогодні роботи гуцульських майстрів та різьбярів відомі на весь світ. Серед різноманітних видів народної творчості, також поширено художнє ткацтво, вишивка, художня обробка металів, виробництво шкіряних предметів, виготовлення дитячих іграшок із сиру, тощо. У самому серці Гуцульщини є невелике місто Косів, що представляє собою одне із найбільших в Україні осередків народного мистецтва та промислу. Поблизу Косова розташувалися невеликі села, що з давніх-давен є центрами народних мистецтв Прикарпаття.

Гірське село Річка – відомий осередок різьбярства, бондарства, художньої обробки шкіри та металу, ткацтва та вишивки, писанкарства, виготовлення музичних інструментів, народного одягу, бісероплетіння. Відомо, що для розвитку культурно-пізнавального туризму велике значення мають пам'ятки історії, культури та архітектури, а у цих краях сконцентрована значна кількість різноманітних пам'яток. Крім того, органічне поєднання народної архітектури та живого гуцульського побуту дає можливість побачити відроджені гуцульські ремесла, що також підвищує туристичний інтерес до Закарпатського регіону [4].

Місто Львів багате мистецькими традиціями. Народне мистецтво репрезентують такі музеї, як: музеї етнографії та художнього промислу, народної архітектури та побуту, українського мистецтва. Вироби з львівського гутного скла (вази, глечики, декоративні тарелі, свічники) – вважаються ексклюзивними подарунками, бо на сьогодні це вже стиль та розкіш. Також одним із див народного мистецтва є гаварецька чорнолощена кераміка. Недалеко від Львова, у Золочівському районі знаходиться невеличке село Гавареччина. Вироби майстрів минулого викликають справжнє захоплення вишуканою формою, чудовим силуетом та майстерним декором. До Гавареччини приїжджають туристи з усієї України та із-за кордону, для того щоб подивитись на чорну кераміку, купити або навчитись цьому ремеслу [5].

Нажаль, у даний період часу прагматична цінність народних ремесел сприймається у ракурсі далекого історичного минулого, а естетичні цінності, накопичені протягом багатьох століть, усвідомлюються як категорія суто музейна, неспроможна увійти в обіг сучасного життя. Як і кожне повноцінне естетичне явище, вона позбавлена головних вад сучасної масової культури – уніфікації та заштампованості. Адже твори народного мистецтва в більшості своїй унікальні, бо за кожним витвором стоїть фігура майстра, митця. Головним захисником народних традицій - є держава, яка надає підтримку цій традиційній сфері культури, шляхом цілеспрямованих дій щодо збереження та розвитку народних художніх промислів і має розглядатися як важлива складова державної культурної політики.

Актуальним залишається питання рекламно-інформаційної складової роботи народних промислів. Національна культурна спадщина пропагується не ефективним способом, що ускладнює її використання для розвитку культурного туризму. Організаційно народні художні промисли України пройшли складний шлях перетворень. Щодо творчості самих майстрів, то вони добре володіють

технікою, знають локальні етномистецькі ознаки та особливості. Проте, сьогодні майстри рідко здобувають свої вміння у рамках етномистецької школи чи в родинному колі. Натомість вони мають можливість ознайомлення з музейними колекціями, літературою, історією народного мистецтва, різноманітними традиційними школами народної творчості. У наш час функціональність тієї чи іншої речі, зробленої руками народного майстра, вже не є головною. Цінується, насамперед, її естетична якість, тобто твори народного мистецтва зі сфери матеріальної переходять усе більше у світ духовних цінностей, що виводить традиційне ужиткове мистецтво на якісно новий рівень – рівень мистецьких раритетів, що, у свою чергу призвели до широкого їх колекціонування як приватними особами, так і музеями [6].

Найбільш сприятливі передумови для розвитку культурного туризму об'єктивно складаються на територіях, де існує можливість поєднати у повноцінному відпочинку пізнання історико-етнографічного та культурного потенціалу регіону. Отже, завдяки розвитку туристичної галузі Україна сьогодні має рідкісну можливість зберегти свої унікальні народні промисли як джерело неповторної краси та гордості за наш народ. Виведення України до числа передових культурних і туристичних держав світу є завданням комплексним і вимагає системних зусиль від усіх гілок влади. Держава має допомогти в будівництві нових художніх підприємств, музеїв, виставкових залів, салонів-магазинів, творчих майстерень. Вкладені кошти сторицею повернуться Українській державі. Адже повага до традицій та звичаїв свого народу, його мистецтва, дасть змогу відновити перервані зв'язки поколінь, сприятиме зміцненню економіки всієї країни, а значить і підвищенню добробуту українців [7].

Список використаних джерел: 1. <http://zakon.rada.gov.ua>. 2. <http://old.niss.gov.ua/Monitor/desember08/23.htm>. 3. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nyuu/Ekon/2011_32/statti/2_16.htm. 4. <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-1ADEDC62F03BE>. 5. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mist/2008_4-5/PDF%5CMIST-4_2008_p-072-080_Golubets.pdf. 6. http://www.culturalstudies.in.ua/zv_2003_17.php. 7. <http://osvita.ua/vnz/reports/culture/11248/>

УДК 911.3

И.П. Белов

*Научный руководитель – канд. геогр. наук, доц. С.А. Щербакова
Смоленский гуманитарный университет*

РЕЙТИНГ ПО УРОВНЮ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА (НА ПРИМЕРЕ СМОЛЕНСКОЙ ОБЛАСТИ)

Одна из наиболее действенных в настоящее время методик продвижения туристского продукта и развития туристского потенциала – рейтинг туристской привлекательности и конкурентоспособности региона. Среди регионов России Смоленская область, со значимой историей, является одним из перспективных центров развития туризма. Богатое культурно-историческое наследие и природный потенциал, в сочетании с выгодным географическим положением на

западных рубежах, дают возможность привлекать российских и зарубежных туристов. В связи с этим весьма своевременным и актуальным представляется рейтингование туристской привлекательности Смоленской области среди областей Центрального федерального округа России.

При рейтинговании по уровню развития туризма были использованы следующие индикаторы: 1) туристско-рекреационный потенциал области (природный потенциал и историко-культурный потенциал); 2) активность туристско-рекреационной деятельности в области (доступность туристских услуг потребителю, политическая стабильность и безопасность, экономические механизмы стимулирования туризма, предпринимательская активность, обеспечение туристских организаций профессиональным персоналом, динамика развития туризма).

Результаты таблицы 1 показывают, что Смоленская область входит в пятёрку лучших областей по природно-рекреационному потенциалу и неслучайно. Ведь, на территории Смоленской области находятся национальный парк «Смоленское Поозерье», природный парк «Гагаринский», 13 государственных биологических заказников, исток р. Днепр и многое другое.

Таблица 1

Рейтинг областей ЦФО по природно-рекреационному потенциалу*

Место в рейтинге	Название субъекта	Природно-рекреационный потенциал (в удельных единицах)
1	Воронежская обл.	0,988
2	Тверская обл.	0,781
3	Ярославская обл.	0,602
4	Орловская обл.	0,587
5	Смоленская обл.	0,521
6	Липецкая обл.	0,486
7	Брянская обл.	0,452
8	Тамбовская обл.	0,449
9	Владимирская обл.	0,365
10	Московская обл.	0,359
11	Белгородская обл.	0,325
12	Курская обл.	0,319
13	Калужская обл.	0,312
14	Рязанская обл.	0,303
15	Ивановская обл.	0,175
16	Костромская обл.	0,134
17	Тульская обл.	0,079

Также важную роль в привлечение туристов имеет и историко-культурное наследие региона. Уровень привлекательности Смоленщины по историко-культурному потенциалу отражен в таблице 2.

*Рассчитано авторами на основе данных <http://www.gks.ru>

Таблица 2

Рейтинг областей ЦФО по историко-культурному потенциалу*

Место в рейтинге	Название субъекта	Историко-культурный потенциал (в удельных единицах)
1	Московская обл.	0,999
2	Владимирская обл.	0,921
3	Ярославская обл.	0,856
4	Тульская обл.	0,576
5	Белгородская обл.	0,523
6	Курская обл.	0,489
7	Калужская обл.	0,476
8	Смоленская обл.	0,459
9	Ивановская обл.	0,408
10	Тверская обл.	0,397
11	Костромская обл.	0,385
12	Липецкая обл.	0,372
13	Рязанская обл.	0,351
14	Орловская обл.	0,329
15	Брянская обл.	0,281
16	Воронежская обл.	0,243
17	Тамбовская обл.	0,198

Таблица 3

Рейтинг конкурентоспособности областей ЦФО по развитию туризма*

Место	Название	Итоговый индекс
1	Московская обл.	0,867
2	Ярославская обл.	0,815
3	Белгородская обл.	0,772
4	Владимирская обл.	0,731
5	Рязанская обл.	0,595
6	Тульская обл.	0,579
7	Тверская обл.	0,568
8	Костромская обл.	0,552
9	Калужская обл.	0,459
10	Липецкая обл.	0,424
11	Курская обл.	0,406
12	Смоленская обл.	0,398
13	Орловская обл.	0,296
14	Воронежская обл.	0,277
15	Брянская обл.	0,244
16	Ивановская обл.	0,225
17	Тамбовская обл.	0,178

*Рассчитано авторами на основе данных <http://www.gks.ru>

Хотя Смоленская область может гордиться множеством исторических памятников и архитектурных шедевров (храмы 12 века, Смоленская крепостная стена, памятники войны 1812 года, Смоленский Успенский кафедральный собор, дворянские усадьбы XIX века и др.), но большинство из них находятся в запущенном состоянии и нуждаются в реставрации. Также не хватает профессиональных кадров по обслуживанию и эксплуатации объектов.

Но если проблемы загрязнения природы и запущенности памятников можно решить достаточно просто, то инфраструктура Смоленского региона - дороги, а также средства отдыха и развлечения нуждаются в серьезном внимании. Смоленщина занимает 12 место по туристско-рекреационной деятельности.

В результате нами был составлен рейтинг конкурентоспособности областей ЦФО по развитию туризма (табл. 3).

Смоленская область на данный момент не входит даже в десятку областей ЦФО по конкурентоспособности по развитию туризма. Но мы надеемся, что в скором времени и, особенно, в преддверии юбилейных мероприятий, связанных с 1150-летием со дня первого официального упоминания в Летописи о Смоленске, будет осознано не только экономическая и социальная значимость туризма для Смоленского региона, но и учтены требования, диктуемые конкурентной борьбой на мировом туристском рынке,

Список использованных источников: 1. <http://www.gks.ru>. 2. <http://www.visitengland.org/busdev/accreditation/qascheme/>.

УДК 332.143

Е.В. Бирюкова

*Научный руководитель – д-р геогр. наук, проф. Л.И. Попкова
Курский государственный университет*

ПОЗНАВАТЕЛЬНЫЙ ТУРИЗМ В КАРЕЛИИ

В последние годы все большее внимание уделяется развитию туризма в северных районах России, которые занимают почти половину ее территории. Среди наиболее перспективных видов рекреации в регионе можно назвать следующие: познавательный, натуралистический, спортивный, курортно-оздоровительный, прогулочный туризм и экотуризм.

В данной статье будут рассмотрены несколько уникальных и малоизученных мест Республики Карелия, которые выделяются как востребованные направления согласно опросу RATA-news. Экскурсионные туры в Петрозаводск, Кижы, Валаам стали классикой летних поездок для россиян [4].

Одним из наиболее загадочных мест Карелии является **Бесов Нос**, расположенный на восточном побережье Онежского озера [1]. Мыс знаменит петроглифами, среди которых выделяется антропоморфное изображение,

называемое «бесом», длиной 2,3 м и возрастом около 5 тыс. лет (период неолита). На гранитных скалах высечены также двухметровые фигуры ящерицы и сома, а также изображение беса, рассеченное пополам трещиной, которую люди эпохи неолита считали входом в «нижний мир» [9]. Собрание петроглифов мыса Бесов Нос считается самым богатым в Феноскандии. Бесов Нос на протяжении десятилетий является целью постоянных экспедиций археологических подразделений Карельского филиала Академии Наук России, а также ученых-археологов из стран Скандинавии и других стран Европы.

Марциальные Воды – бальнеологический и грязевой курорт в Кондопожском районе, являющийся первым в России курортом. Он основан Петром I в 1719 г. на базе железистых минеральных источников [12]. Железистая вода в честь бога войны и железа Марса была названа «марциальной». На этом курорте проходил лечение Пётр I четыре раза. Музеем «Марциальные воды» ежегодно проводится праздник «Петров день на Марциальных водах», в музейной церкви проводится богослужение в день чествования первоверховных апостолов Петра и Павла (12 июля) [7].

Еще одним туристско-рекреационным объектом Карелии можно назвать **гору Воттоваара** – наивысшую точку Западно-Карельской возвышенности высотой 417,1 м., расположенную в 350 км. от Петрозаводска в Муезерском районе. Существует несколько вариантов перевода топонима Воттоваара: «лес, в который не стоит ходить», «гора, поросшая лесом с берлогой», «гора встреч и ожиданий» [13]. Особенностью горы Воттоваара является значительный перепад высот от 250 до 417 м., вызванный землетрясением около 9 тыс. лет назад [3]. Гора является уникальным геологическим и историко-культурным объектом, которому характерны паранормальные явления, что вынуждало местное население издревле обходить эти места стороной [6]. Также на территории горы расположены сейды – священные объекты северо-европейских народов саамов (лопарей), им приносили жертвы эти народы. Они представляют собой валуны, имеющие четкие искусственные признаки деятельности человека: наличие «наверший», «ножек» или явно преднамеренную группировку [5]. На дне озера в пределах прогиба были обнаружены залежи фосфора, которые, как предполагается, сформировались от разложения животных, что говорит о том, что на этом месте было жертвоприношение животных древними народами [3]. В 2011 г. комплекс горы Воттоваара был объявлен ландшафтным памятником природы [6].

Сакральным объектом Карелии является остров **Валаам** в северной части Ладожского озера. На острове расположен посёлок Валаам и Валаамский ставропигиальный мужской монастырь, являющийся памятником русского зодчества [2]. Остров часто называют «жемчужиной» Приладожья. Большее, по сравнению со всей Карелией количество солнечных дней летом, мягкий и влажный климат, богатая и разнообразная растительность выгодно отличают архипелаг от побережья Ладоги. В климатическом отношении он зависит от озера [10]. Церковное и монастырское предание утверждает, что

древность обители восходит ко временам распространения христианства на Руси. Святой апостол Андрей Первозванный благословил горы острова крестом, а основателями монашества на Валааме считаются преподобные Сергей и Герман. В источниках упоминаются игумены Иоаким и Феогност, возглавлявшие обитель в период Крещения Руси.

До первого разорения в XI в. шведами Валаам назывался обителью Пресвятой Троицы, о чем свидетельствует житие преподобного Авраамия Ростовского. В XVI веке, во время войны с Россией, Валаам также подверглся нападению. Внутренняя иноческая жизнь, как и сам монастырь, переживала периоды расцвета и упадка. Процветание Валаамского монастыря пришлось на XV-XVI века.

Валааму покровительствовал Иван Грозный и другие российские монархи. После разорения 1611 г. Валаамский монастырь более ста лет находился в полном запустении. В 1715 г. последовал указ Петра I о восстановлении монастыря [8]. В 1918 г. Валаам вошел в состав Финляндии. Во время Великой Отечественной войны на Валааме открыли школы юнг и боцманов. В 1961 г. в Валаам был объявлен заказником живой природы и истории Карельской АССР. В 1999 г. был создан природный парк «Валаамский архипелаг» [10].

Таким образом, Карелия богата уникальными и совершенно контрастными объектами для познавательного туризма. Наша задача – развивать рекреационный комплекс этого региона. Одним из направлений является реклама малоизвестных, но поистине уникальным мест нашей страны.

Список использованных источников: 1. Бесов Нос [сайт] – Режим доступа: <http://www.wikipedia.org/wiki/>. 2. Валаам – Режим доступа: <http://www.ru.wikipedia.org>. 3. Громцев А. Н. Природный комплекс горы Воттоваара: особенности, современное состояние, сохранение. Петрозаводск: КарНЦ РАН, 2009. – 158 с. 4. Евсеев А.В., Красовская Т.М., Мироненко Н.С., Тикунов В.С., Н.В.Шабалина Оценка рекреационного потенциала Севера России – Режим доступа: <http://www.mirbiznesa.info/news...turizma-na-severe-rossii.html>. 5. Места силы Карелии – Режим доступа: http://www.magic-karelia.ru/tp_vottovaara/. 6. Нефедов Сергей, Остафик Владимир В поисках места силы – Режим доступа: <http://www.vottovaara.ru/gora-vottovaara-kareliya.html>. 7. Основные туристические достопримечательности Карелии – Режим доступа: <http://www.gov.karelia.ru/Info/tourism/water.html>. 8. Официальный сайт Валаамского монастыря. История Валаамского монастыря [сайт] URL: <http://www.valaam.ru>. 9. Петроглифический комплекс «Бесов нос» [сайт] URL: <http://www.strana.ru>. 10. Петухов К.В., Дорожнинский В.Б. Валаам, Фотоальбом М. Советская Россия, 1983 125 с. 11. Попов А. Загадки Карельской горы Воттоваара [сайт] URL: <http://www.anomaliy.ru/article/13726/390>. 12. Путеводитель Марциальные Воды [сайт] URL: <http://www.strana.ru>. 13. Таинственные места Карелии [сайт] URL: <http://www.adrenalinetour.ru/travel-guide-russia/item>

СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНУ

Однією з найважливіших передумов збалансованого соціально-економічного розвитку сільської місцевості є функціонування та розвиток об'єктів соціальної інфраструктури, якій відведена роль задоволення загальнолюдських запитів пов'язаних з життєдіяльністю, проживанням у сільській місцевості, забезпеченням належних умов праці, відпочинку, культурно-освітнього рівня, рівня життя, споживання матеріальних благ, що в цілому є запорукою добробуту, благополуччя, розвитку головної продуктивної сили суспільства – людини [4]. Добробут і соціальна захищеність населення багато в чому залежать від рівня розвитку соціальної інфраструктури в сільській місцевості. Соціальна інфраструктура сільської місцевості представлена житловим і комунальним господарством, освітою, культурою і мистецтвом, охороною здоров'я, фізичною культурою, зайнятістю і безробіттям; службою побуту, транспорту і зв'язку в частині, яка пов'язана з обслуговуванням населення, іншими галузями невиробничої сфери, а також торгівлею і громадським харчуванням.

Під поняттям «соціальна інфраструктура сільської місцевості» розуміють економічну категорію, що включає в себе сукупність об'єктів, які опосередковано впливають на ефективність виробництва в залежності від ролі, яку вони відіграють в задоволенні потреб населення [1]. Соціальна інфраструктура сільської місцевості регіону має вирішувати ряд важливих суспільних завдань (рис. 1). Соціальна інфраструктура відіграє важливе значення в формуванні сприятливого життєвого середовища в сільській місцевості. Вихід з кризового стану, в якому опинилася соціальна сфера в сільській місцевості, необхідно шукати в удосконаленні механізму фінансування діяльності об'єктів соціальної інфраструктури. У цілому вельми важливим є переведення їх на ринкові принципи діяльності, кооперація засобів місцевих бюджетів, підприємницьких структур і домогосподарств на соціальний розвиток, створення на регіональному рівні фондів соціального розвитку сільських територій [4]. Умови успішного розвитку соціальної інфраструктури села визначаються також і зовнішніми факторами, насамперед, залежать від сучасного механізму державної підтримки.

Для сільської місцевості промислових, урбанізованих регіонів властива неповна структурованість мережі об'єктів соціально-культурного призначення, що є результатом сучасного розвитку освітянських, медичних і культурних закладів, для яких характерне погіршення фінансового стану, моральний та фізичний знос матеріально-технічної бази. Поряд з традиційними,

перспективними є і нові форми організації сфери послуг на селі, а саме – сільський туризм, які вигідні як для користувачів, так і для виробників цих послуг. Сільський туризм – вид туризму, який відбувається у сільській місцевості і використовує його цінності: сільський спосіб життя, природне середовище, місцева культура, традиційна архітектура, участь у місцевих культурних подіях [2, 3].

Рис. 1. Механізм впливу сільського туризму як чинника розвитку соціальної інфраструктури сільської місцевості (узагальнено та побудовано авторами за [1-4])

До факторів розвитку сільського туризму відносяться толерантність сільського населення, збереження етнічних особливостей і раритетних елементів матеріальної культури та побуту села наявність привабливих природних і сільських ландшафтів, природним фактором для розвитку сільського туризму є наявність розгалуженої озерно-річкової системи та великих площ лісів та сільськогосподарських угідь. До факторів також можна віднести те, що стан природного середовища в сільській місцевості залишається на досить високому рівні, що підвищує цінність цієї території для відпочинку [2]. Також можна виділити окремо соціально-економічні фактори,

такі як: наявність безробіття в селах, прагнення місцевих жителів підняти якість життя тощо (рис. 1). Сільський туризм має розвиватись в суто сільському оточенні. Визначення сільської місцевості включає географічні, соціологічні та економічні складові. Сільська місцевість відзначається особливим способом використання простору та соціальним життям.

Ідея сільського туризму сприяє розвитку малих підприємств у селі. Сільський туристичний бізнес відрізняється від традиційного комерційного туризму. Останній потребує великої кількості кімнат, значних інвестицій і покладається на найману робочу силу. Сільські садиби та пансіонати зазвичай маленькі, сімейні, мають мало кімнат і не потребують великих інвестицій. У будь-якому випадку, сільські підприємства мають залучати місцевих робітників та використовувати свої унікальні особливості. Основною метою розвитку сільського туризму «знизу догори» є використання потенціалу людських та природних ресурсів в даному регіоні [2]. Місцеві жителі краще знають власні цінності, наявні ресурси та потреби. Таким чином, їм потрібно дати можливість контролювати розвиток власного туристичного продукту. Концепція сільського туристичного продукту пов'язана з особливостями місцевості, включає її імідж, сприйняття ландшафту та способу життя. Вона має виділяти переваги території і підкреслювати їх з метою покращення іміджу місцевості [3].

Тому сільський туризм слід розглядати як один із засобів джерел доходів сільського населення, як компонент комплексного розвитку сільських територій та сільської інфраструктури, а також як один із чинників стратегії подолання бідності в сільській місцевості. Саме тому, в країнах, що розвиваються, сільський зелений туризм всіляко підтримується та заохочується державою, доступ до діяльності в цій сфері максимально спрощений, а суб'єкти, що надають послуги у цій сфері, отримують всілякі преференції, в тому числі і податкові [2]. Так, для багатьох регіонів України, особливо високо урбанізованих, розвиток соціальної інфраструктури сільської місцевості є болючим питанням та ключовим завданням соціально-економічного розвитку, тому потребує подальших досліджень. Зокрема, Донецщина – як найбільш урбанізований регіон України, потребує розвитку соціальної інфраструктури [4], і одним із чинників такого розвитку може стати сільський туризм, який починає розвиватися в регіоні як один із перспективних напрямків туризму в регіоні.

Список використаних джерел: 1. Бондар С.І. *Розвиток соціальної інфраструктури села в ринкових умовах* / Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.07.02 / С.І. Бондар; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В.Докучаєва. — Х., 2005. — 19 с. — укр. 2. Горішевський П., Васильєв Ю., Зінько Ю. *Сільський зелений туризм: організація надання послуг гостинності*. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2003. 3. Мальська М., Худо В. *Менеджмент туризму*. — Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. — с.139-161. 4. Немець Л.М., Яковлева Ю.К., Сегіда К.Ю., Полевич І.О. *Про особливості дослідження соціальної інфраструктури сільської місцевості Донецької області* / Регіон – 2012: стратегія опти-мального розвитку: матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю / Гол. ред. колегії В.С. Бакіров. — Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. — с. 221 – 225.

МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В МІСТІ ХАРКОВІ

На сьогоднішній день туризм є одним із перспективних напрямів соціально-економічного розвитку України та її регіонів. Останнім часом туристична галузь почала пропонувати нові види туристичних послуг. Таким чином, наряду з класичними видами туризму з'явилися альтернативні види, які дозволяють урізноманітнити відпочинок населення та надати національному туризму специфічних рис. Серед альтернативних видів туризму помітне місце займає промисловий туризм, розвиток якого є перспективним для нашої країни, а особливо її східних регіонів, які є промисловим серцем України.

Активний розвиток туристичного бізнесу в середині ХХ століття став поштовхом для появи такого нового напрямку як індустриальний туризм. Основна ідея індустриального туризму – це подолання негативного ставлення до промислових міст, а також ознайомлення людей з надбаннями індустриальної епохи [1].

Великим промисловим центром східного регіону України є місто Харків. Його промислові підприємства, з їх виробничими процесами, можуть бути пізнавальними для певної категорії людей, які цікавляться індустриальним туризмом. Більша частина туристів, що приїждять в Харківський регіон – це бізнес-мандрівники. Окрім пам'яток культури, багатьом з них було б цікаво познайомитися з виробничим процесом промислових підприємств Харкова. Крім того, існує певна категорія студентів (технічних, економічних, суспільних, географічних спеціальностей), для яких процес виробництва не просто цікавий, а й корисний для здобуття майбутньої професії.

Харків – місто з розвинутою транспортною інфраструктурою, яке має високий промисловий, науково-дослідний, інвестиційний, інноваційний та кадровий потенціал. Він поєднує в собі глибокі історичні корені і атмосферу сучасного мегаполісу. Місто залишається зразком типової радянської архітектури, має безліч унікальних і цікавих місць, які викликають великий інтерес у туристів [2].

В той же час, в Харкові є також багато привабливих об'єктів промислового туризму. Зокрема, популярністю серед туристів користуються такі підприємства міста як: «Турбоатом», Харківський електромеханічний завод (ХЕМЗ), Харківський тракторний завод (ХТЗ), «Електроважмаш», пивзаводи «Рогань» і «Нова Баварія» та інші, які розташовані майже в одному районі міста і мають зручну транспортну розв'язку (Холодногірсько-заводська лінія метрополітену). Найближчі приміські залізничні станції, автомагістралі також розташовані поблизу промислової зони Харкова. Крім того,

на авіаційному заводі функціонує унікальний музей авіатехніки під відкритим небом, а на заводі ім. Малишева було створено легендарний танк Т-34. Також варто зазначити, що значна частина корпусів промислових підприємств Харкова була побудована в ХІХ та на початку ХХ століть. А частина підприємств ще й досі має обладнання радянської доби, яке вже давно не експлуатується в європейських країнах. Саме такі ретро-об'єкти можуть приваблювати туристів, поціновувачів старовини.

В місті Харкові є також відомчі музеї, які маловідомі більшості туристів, такі як музей Швидкої допомоги чи музей Національного банку та інші, які можуть вразити примхливих туристів своєю унікальністю. А в музеях заводів «Комунар» та «Хартрон» зібрана вся історія промислового Харкова [2].

В останні роки у місті Харкові активно розвивається харчова промисловість, яка розширює асортимент своєї продукції. Саме тому туристам може бути цікаво відвідати підприємства цієї галузі, зокрема, такі як: хлібозаводи «Салтівський» та «Кулінічі», ЗАТ «Хладопром», ЗАТ «Харківська бісквітна фабрика» тощо.

Для активізації індустріального туризму в м. Харкові необхідна скоординована програма дій, як по формуванню попиту у туристів, так і по заохоченню до даної діяльності інвесторів та керівників промислових підприємств.

Одним із перспективних напрямів подальшого розвитку індустріального туризму може стати створення відповідних туристичних кластерів – об'єднань певних промислових підприємств із туристичними фірмами для надання туристичних послуг населенню у галузі індустріального туризму. Позитивним моментом такої співпраці є додаткове залучення коштів на промислові підприємства та реклама продукції цих підприємств.

Звичайно, співробітництво між промисловістю й туристичною сферою тільки починається, але воно повинне стати вигідним обом сторонам. Залучення в туристичну мережу регіону діючих промислових підприємств, створення реєстру пам'яток промислової архітектури сприятиме формуванню нового іміджу Харківщини, надасть додаткові можливості щодо залучення більшого числа туристів.

Список використаних джерел: 1. Пацюк В.С. Індустріальний туризм і перспективи його розвитку в Україні / [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/pacyuk2.htm.; 2. Чередниченко О.Ю. Можливості та перспективи розвитку індустріального (промислового) туризму у східному регіоні України / [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/cherednychenko.htm.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ТУРИЗМ НА ОСОБО ОХРАНЯЕМЫХ ПРИРОДНЫХ ТЕРРИТОРИЯХ

Термин «экологический туризм» был предложен в 1980 г. мексиканским экономистом Гектором Цебаллос-Ласкурейном. По его мнению, экологический туризм означает сочетание путешествия с бережным отношением к природе и позволяет объединить радость знакомства и изучения образцов флоры и фауны с возможностью содействовать их защите. Щадящее отношение к местным объектам флоры и фауны, неживой природы – смысл экологического туризма.

Появление и развитие экологического туризма обусловлено стремлением человечества свести к минимуму изменения окружающей среды. Экологический туризм – особый сектор туристской сферы, направленный в первую очередь на общение с природой, познание её объектов и явлений, активный отдых. При этом традиционные развлечения, комфорт отходят на второй план.

Появление экологического туризма в России можно датировать 1995–1996 гг., когда на Северо-Западе и Дальнем Востоке была начата реализация экотуристских проектов. По проекту ТАСИС был разработан план развития экологического туризма в Водлозёрском национальном парке на Северо-Западе. На Дальнем Востоке по проекту Всемирного фонда дикой природы (WWF) и Агенства США по международному развитию (USAID) началась поддержка экологического туризма в заповедниках и особо охраняемых территориях.

В подавляющем большинстве случаев объектом экологического туризма являются национальные парки, заповедники и резервации. [1]

На основании анализа отечественных и зарубежных работ, посвященных проблематике управления регулируемым туризмом в национальных парках, можно выделить основные направления развития туризма в ООПТ:

1. Большинство национальных парков ориентируется на создание наиболее оптимальных условий для развития регулируемого туризма и развитие туристской и рекреационной инфраструктуры в парке.

2. Повсеместно вводится система природоохранного контроля за туристской деятельностью хозяйствующих субъектов и организаций на территории национальных парков.

3. Разработка и внедрение научных методов охраны природы и экологического просвещения и осуществление экологического мониторинга.

4. Организация обслуживания посетителей на территории национальных парков как собственными силами, так и с привлечением местного населения.

5. Планирование регулируемого туризма и отдыха на территории парка на основе научно обоснованных данных о допустимых нагрузках с учетом

интересов туризма и с вовлечением в процесс планирования заинтересованных сторон.

6. Разработка маркетинга, включая также систему сбора данных для формирования маркетинговой стратегии в отношении разработки и продвижения турпродукта национального парка и прогнозирования потребительского спроса на него.

7. Привлечение кадров для работы в сфере туризма на территории национального парка, их подготовка и переподготовка. [5]

Россия обладает обширными территориями с нетронутой природой. К таким территориям относится Карелия – район девственных лесов и непуганных птиц, поэтому абсолютное большинство туристов (более 80%) приезжает в этот регион для общения с природой. Широко на территории республики представлен экологический туризм. Культурно-историческое наследие Карелии отличается исключительным богатством и разнообразием. На государственном учете находится свыше 4 тыс. единичных памятных объектов, 160 исторических поселений, 18 историко-культурных территорий. Шесть городов республики имеют статус исторических городов России. Карелия обладает богатейшими природно-ландшафтными ресурсами для развития природного и экологического туризма. Особое место в этом отношении принадлежит охраняемым природным территориям. К их числу принадлежат заповедники, национальные и природные парки, заказники, памятники природы [2].

На территории Республики Карелия находится три заповедника: «Кивач» который расположен на реке Суна, Костомукшский заповедник и Кемь-Лудский участок Кандалакшского заповедника, находящегося на границе Карелии с Мурманской областью. На их территории проложены экологические маршруты, имеются музеи природы, осуществляется научный туризм.

Национальных парков в Республике Карелия три – «Водлозерский», «Паанаярви», «Калевальский». В них хорошо развита туристская инфраструктура, экологический, водноспортивный и рыболовный туризм. Большое значение придается экологическому просвещению молодежи и научному туризму. Национальный парк «Водлозерский» стал одним из первых в России осуществлять экологические маршруты. Сейчас экологическое просвещение относится к числу основных видов деятельности Национального парка и ему уделяется первостепенное внимание. Просветительская работа в Парке направлена, прежде всего, на подрастающее поколение (школьники и молодежь), работников образования (учителей и воспитателей детских садов), а также местное население. В Водлозерском парке функционирует 4 визит-центра (Петрозаводск, Онега, Куганаволок, Новгуда), созданы базы для проведения детских лагерей и экспедиций на Великострове, Варишпельде, Коскосалме, Калгачихе, Новгуде [6].

Эколого-просветительская деятельность Национального парка «Паанаярви» ориентируется на местное население и различные категории посетителей Национального парка. Она включает в себя:

- пропаганду экологических знаний, освещение деятельности Национального парка в средствах массовой информации, издание буклетов,

путеводителей, научно-популярных, справочных материалов о Национальном парке;

- организацию визит-центров для посетителей, создание музеев, выставок и экспозиций, в том числе под открытым небом, посвященных природе Национального парка, истории и культуре края;

- проведение эколого-образовательных программ, учебных занятий, организацию экологических лагерей, стажировок и практик для студентов и школьников России и зарубежных стран.

На территории парка создано несколько экологических троп.

В Республике Карелия образовано 47 заказников. На этих территориях охраняются отдельные природные объекты или их комплексы. Выделено 2 зоологических заказника, 11 – лесных и ботанических, 4 – болотных, 1 – гидрологический, 13 – ландшафтных (комплексных). 16 – охотничьих. [2]. Два заказника относятся к заказникам федерального значения – Кижский и Олонецкий.

В эпоху бурной индустриализации общества люди все больше тянутся к нетронутым уголкам природы. Именно таким «уголком» и является территории Республики Карелия. Она несет в себе мощный туристический потенциал. На первом плане должен стоять экологический туризм, который не только отвечает требованиям общества, но и максимально позволяет сохранить природу в ее первозданном виде.

Список использованных источников: 1. Бабкин А.В. Специальные виды туризма. Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. - 252 с 2. Карелия : путеводитель. Петрозаводск: Форевек, 2011. – 288 с. 3. Косолапов А.Б. География Российского внутреннего туризма. М.: КНОРУС, 2010. – 272 с. 4. www.chelinolustury.ru 5. www.tourlib.ru 6. www.wodlozero.ru 7. www.zapoved.ru 8. www.visitpetrozavodsk.ru

УДК 911.3

Я.В. Василевська

Керівник – д-р геогр. наук, проф. Л.М. Немець

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ПРИРОДНО-АНТРОПОГЕННІ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Дослідження туристично-рекреаційного потенціалу регіонів України не втрачають своєї актуальності, адже дозволяють визначити особливості та територіальну диференціацію туристичного комплексу країни, виявляти його характеристики та проблеми на регіональному рівні, щоб трансформувати отримані дані на національний. Херсонська область, завдяки своєму географічному положенню та природно-ресурсному потенціалу, визначається активним розвитком туризму та рекреації, в той же час, актуальними залишаються комплексні дослідження туристсько-рекреаційних ресурсів регіону та їх суспільно-географічна оцінка.

Основою розвитку туристичної галузі виступають ресурси, задіяні в рекреаційно-туристичній діяльності, які при дотриманні елементарних природоохоронних і ресурсозберігаючих правил і технологій, можуть використовуватися тривалий час без суттєвих процесів деградації природних і соціально-культурних комплексів навіть за умови значних антропогенних навантажень [5]. Туристсько-рекреаційні ресурси включають в себе природні, історичні, культурні, соціальні та інші складові [3]. В той же час, традиційно, першим серед рекреаційно-туристичних ресурсів виділяється природної складової, адже окремі види природних ресурсів впливають на рекреаційно-туристичний процес комплексно, взаємодіють і взаємодоповнюють один одного і формують те неповторне природне оточення, на фоні якого людина реалізує свою потребу відпочивати та відтворювати життєву енергію [2, 3, 5]. Під природно-географічними ресурсами традиційно розуміють об'єкти та явища «природного» походження, які залучені або можуть бути залучені до туристсько-рекреаційної діяльності. До таких ресурсів відносяться ландшафти та компоненти природи (геологічні, орографічні, геологічні, гідрологічні, кліматичні, флористичні та фауністичні). В той же час, природно-антропогенними туристичними ресурсами вважаються ділянки землі, водної поверхні та повітряного простору над ними загальнонаціонального, регіонального та місцевого значення, які мають особливе природоохоронне, наукове, культурне, естетичне, рекреаційне, оздоровче значення та охороняються державою.

Херсонська область знаходиться в межах Причорноморської низовини, на всій її території переважають степові ландшафти, помірно-континентальний посушливий клімат. Область розташована в степовій зоні, на нижній течії р. Дніпра. Південні райони Херсонської області омивають води Чорного та Азовського морів, берегова лінія розчленована, тут є значна кількість заток і кіс-островів. На території області багато річок, у тому числі р. Дніпро (плавнева зона якого з великими просторами болотистих островів, рясно порізаних складною мережею рукавів, проток, ериків і озер) та р. Інгулець (найзвивистіша річка рівнинній частині Європи). У межах області розташована значна кількість озер різного походження; є також солоні і грязьові. Також є джерела мінеральних і геотермальних вод. Таким чином, багаті природні умови і ресурси Херсонського регіону, в поєднанні з відбуваються тут несприятливими природними та антропогенними процесами зумовили з одного боку різноманітні туристично-рекреаційні ресурси, з іншого – актуалізують проблему їх раціонального використання та охорони. Херсонська область має досить унікальні і важливі природно-заповідні об'єкти та території різного ієрархічного рівня, які і формують її природно-антропогенні туристсько-рекреаційні ресурси регіону.

До природно-заповідного фонду Херсонської області належать природні території та об'єкти (біосферні заповідники, національні природні парки, заказники) і штучно створені об'єкти (ботанічні сади, дендрологічні і зоологічні парки, пам'ятки садово-паркового мистецтва). Ці об'єкти, в залежності від їх екологічної, історико-культурної та наукової цінності, мають загальнодержавне або місцеве значення [4].

Природно-заповідний фонд Херсонської області (рис. 1) представлений об'єктами загальнодержавного значення (серед них біосферні заповідники, національний природний парк, дендрологічний парк та різноманітні заказники) та місцевого значення (в тому числі: заказники, пам'ятки природи, пам'ятки садово-паркового мистецтва, заповідні урочища). Природно-заповідний фонд загальнодержавного значення: на 2011 рік в Україні налічувалося 602 території та об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення (із них 11 на території Херсонської області): 4 біосферних (із них 2 – у Херсонській області) і 16 природних заповідників, 11 національних природних парків (із них 1 у Херсонській області), 303 заказника (із них 7 у Херсонській області), 137 пам'яток природи, 17 ботанічних садів, 19 дендрологічних парків (із них 1 у Херсонській області), 7 зоологічних парків, 88 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва [1]. В цілому, об'єкти природно-заповідного фонду Херсонщини займають 15,9 % від площі усієї території області (4520,3 км² із 28461 км²), із них 3998,6 км² – загальнодержавного значення (рис. 1), що в загальноукраїнському масштабі складає 14,5 % (територія загальнодержавного природно-заповідного фонду України складає 28 тис. км²) [1].

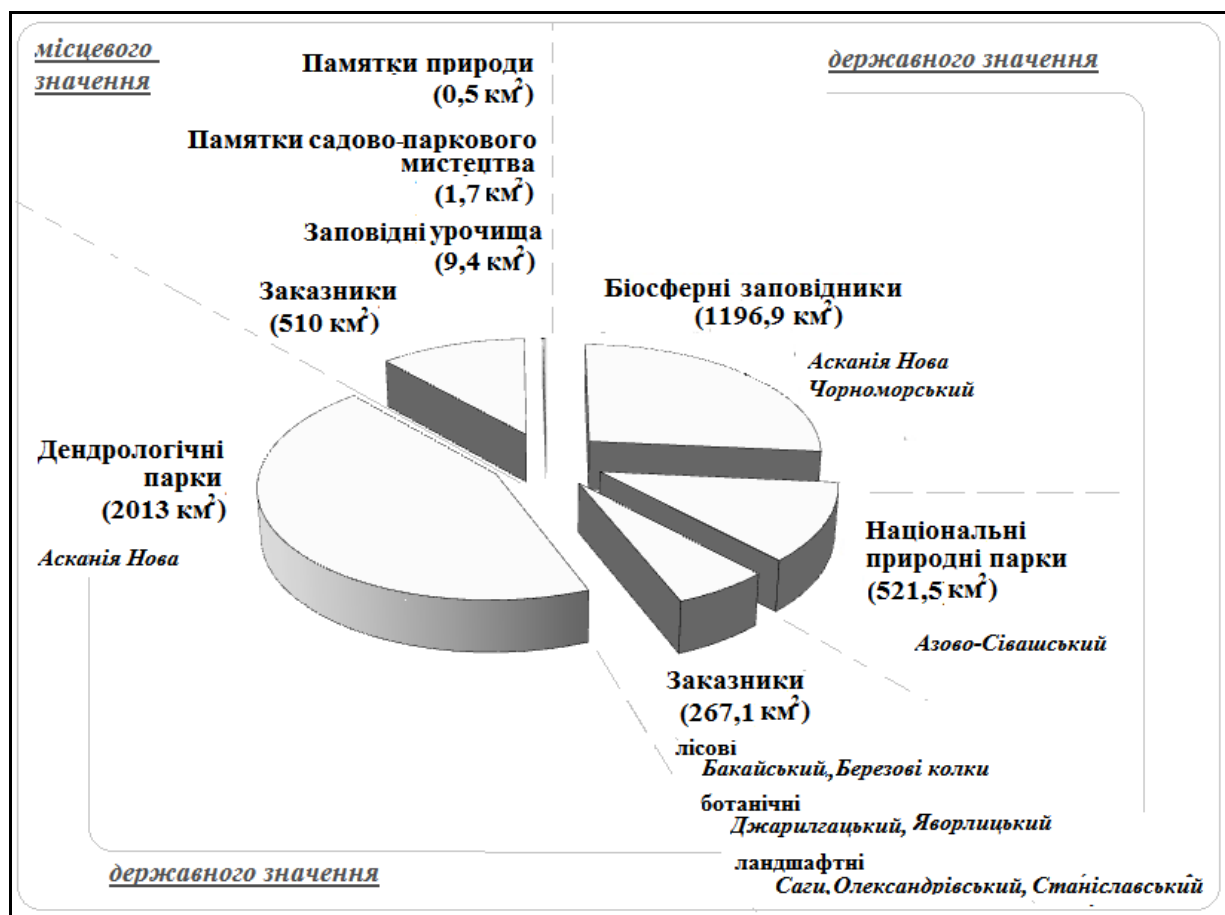

Рис. 1. Структура природно-заповідного фонду Херсонської області

Підсумовуючи, зазначимо, що саме природно-антропогенні туристсько-рекреаційні ресурси виступають основою рекреаційного природокористування, тому забезпечують реалізацію соціальної (задоволення потреб населення у

відпочинку, оздоровленні, спілкуванні з природою), економічної (відновлення робочої сили, розширення сфери застосування праці, розвиток інфраструктури на територіях природокористування) і природоохоронної (попередження деградації природних рекреаційних комплексів) функцій [1, 2]. Для Херсонської області необхідним залишається розширення природно-заповідного фонду, в тому числі по басейну річки Дніпро; формування позитивного іміджу заповідного фонду як одного з факторів для розвитку екологічного туризму; підвищення рівня екологічної культури і виховання місцевого населення, особливо молоді [1] тощо. В той же час, актуальним залишається вивчення природно-антропогенних (та інших видів) туристсько-рекреаційних ресурсів в їх територіальній диференціації по регіону та їх суспільно-географічна оцінка.

Список використаних джерел: 1. Василевская Я.В. Природно-заповідний фонд Херсонської області як об'єкт рекреаційного природокористування / Я. В. Василевська // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний збірник наукових праць. – Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2012. – Вип. 13 (2). – с. 125 – 128. 2. Кілінська К.Й. Рекреаційне природокористування, рекреаційне різноманіття та їх прогнозна оцінка / К. Й. Кілінська // Ученые записки таврического нац. Университет им. В.И. Вернадского Том 24. (23) №2 часть география. – Симферополь. – 2011. – С. 120-125. 3. Кусков А.С. Рекреационная география: Учебно-методический комплекс. – М.: Флинта; Издательство Московского психолого-социального института, 2005. – 493 с. 4. Про природно-заповідний фонд України Верховна Рада України; Закон від 16.06.1992 № 2456-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&nreg=2456-12>. 5. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу / І В. Смаль // Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. – 336 с.

УДК 911.3

О.С. Голубенко

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, асист. З.В. Бойко
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара*

ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗМІЩЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ПОЛЬЩІ

Республіка Польща славиться не тільки природними багатствами, але й історико-культурними рекреаційними ресурсами. На жаль, в Україні приділяється недостатньо уваги дослідженню польських історико-культурних ресурсів і, як показав аналіз літератури, останнім часом досліджень з даної тематики в Україні, майже не було. Дослідження різноманітних історико-культурних об'єктів, сприяє формуванню бази даних для створення цікавих туристичних маршрутів. Тому метою роботи є дослідження просторових особливостей розміщення історико-культурних рекреаційних ресурсів на території Польщі.

Для аналізу історико-культурних рекреаційних ресурсів існує багато методик різних авторів Н.С. Міроненко, О.О. Бейдик, В. Стафійчук, П.О. Масляк та інші [2,4,6]. Дослідження історико-культурних об'єктів Польщі

було зроблено з використанням суміщення усіх цих методик. З історико-культурних рекреаційних об'єктів Польщі, для виявлення специфіки їх територіального розміщення були взяті такі види, що найбільш яскраво відображають суспільно-історичне життя Польщі:

1. Пам'ятки містобудування та архітектури (міські системи, замки та палаци, оборонні системи та укріплення);
2. Сакральні пам'ятки (костели, монастирі);
3. Історико-археологічні пам'ятки (старовинні цвинтарі, меморіальні комплекси);
4. Культурні об'єкти (музеї, галереї, театри).

Загальна карта історико-культурних пам'яток (рис 1.) дає змогу прослідити просторовий розподіл сакральних, історико-археологічних, культурних пам'яток та пам'яток архітектури та містобудування на території Польщі.

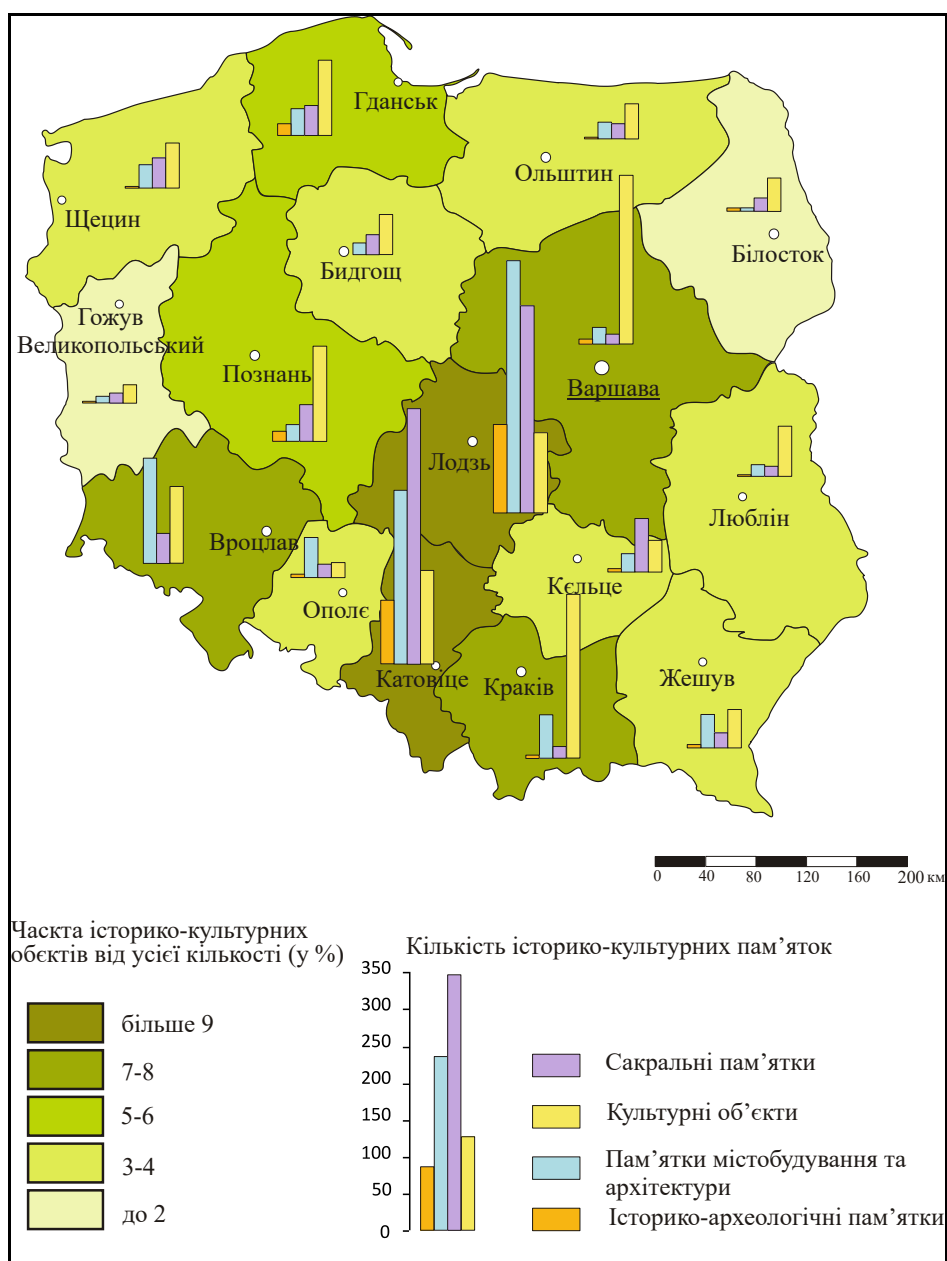

Рис. 1. Історико-культурні пам'ятки Польщі (складено автором за [1])

Отже найбільша кількість сакральних пам'яток зосереджена в Сілезькому воєводстві, культурних об'єктів – у Малопольському та Мазовецькому, пам'яток містобудування та архітектури – в Нижньосілезькому та Лодзинському воєводствах, а історико-археологічних у Сілезькому та Лодзинському воєводствах. Загалом найбільша частка історико-культурних пам'яток, від загальної їх кількості, знаходиться у Сілезькому та Лодзинському воєводствах (більше 9%). В цих воєводствах здавна знаходились великі промислові центри, адже розташовані вони на перетині великих торгівельних шляхів, у самому центрі Польщі. Це найбільш заселені та цікаві етнографічні регіони Польщі – вони вражають багатством народної творчості, національних костюмів, а також збереженістю обрядів та звичаїв. Одними з найцікавіших історичних пам'яток є замки, палаци та велика кількість костелів. В Нижньосілезькому воєводстві сконцентрована найбільша кількість замків Польщі, а Малопольське та Мазовецьке воєводства відомі великою чисельністю архітектурних та культурних пам'яток. Середню частку (5-6%) історико-культурних пам'яток на своїй території мають Великопольське та Поморське Воєводства. Великопольське воєводство відомо як колыска Польської держави, а Поморське – середньовічними замками.

Пам'ятки містобудування та архітектури. Оскільки архітектура як вид мистецької творчості відігравала визначальну роль у розвитку мистецької культури, саме в ній найраніше і найяскравіше проявилися нові тенденції, що поступово стали визначальними для розвитку мистецької культури загалом. Пам'ятки архітектури, залишені від минулих епох, становлять вагомую частину багатой культурної спадщини Польщі. Кожна історична епоха виробила свою архітектурну мову, стильову систему, яка визначає характер архітектурного твору, закономірності його форми [5]. Найхарактерніші для пам'яток містобудування і архітектури є наступні об'єкти: архітектурні ансамблі і комплекси, історичні центри міст та оборонні укріплення. В Польщі їх нараховується майже 1000.

Сакральні пам'ятки. Сучасне польське життя неможливо уявити без костелу. Ставлення до релігії в Польщі дуже серйозне. Поляки - одна з найбільш релігійних націй у сучасній Європі. Взагалі, Польща вважається дуже релігійною країною. Зрівнятися з нею може, хіба що Італія. Тому на території Польщі налічується близько 800 костелів. Практично всі костьоли в Польщі діють і відкриті як для парафіян, так і для просто цікавих.

Історико-археологічні пам'ятки. Кладовища є складовою частиною історико-культурного комплексу міст, свого роду енциклопедією, що зберігає відомості про історію та традиції місцевого населення. Кладовища є об'єктами, що часто відвідують туристи Польщі [3].

Культурні об'єкти. Цінителів мистецтва, крім пам'ятників архітектури - храмів і замків, у Польщі чекають музеї. Не розчарують і галереї аматорів живопису, які зможуть побачити роботи чудових польських майстрів, які уже на початку XX століття отримали високу оцінку в Європі: Яна Матейко, Станіслава Виспяньського, Юзефа Меххофера, Яцека Мальчевського.

Таким чином можна сказати, що Польща – країна з надзвичайно різноманітними туристичними ресурсами, і поряд з природними, одне з головних місць посідають історико-культурні рекреаційні ресурси. Саме ця група туристичних ресурсів має такі специфічні особливості як незалежність від кліматичних умов, атрактивність, мальовничість. Утворені культурно-історичними об'єктами простори в певній мірі визначають локалізацію рекреаційних потоків і напрями екскурсійних маршрутів. В результаті дослідження було виявлено, що історико-культурні рекреаційні ресурси розміщуються на території Польщі досить нерівномірно. Головними їх осередками є центральні та південні райони, що належать до давніх індустріально освоєних земель Польщі. Найменше пам'яток збереглось у північних воєводствах країни – історично-аграрних регіонах із меншою кількістю населення.

Список використаних джерел: 1. Активний туристичний портал Польщі [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.map4u.pl/pl-def/map/#/?mode=map&limit=10&tklasId=2>. 2. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу. Термінологія. Районування / Бейдик О. О.- К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. – С. 89 – 95. 3. Кладбища Польши [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://polskie-cmentarze.pl/Ciekawe-miejsca>. 4. Масляк П.О. Рекреаційна географія: [навч. посіб.] / Масляк П. О. - К.: Знання, 2008. – 343 с. Офіційний веб-портал республіки 5. Польща [Електронний ресурс] – Режим доступу: ru.poland.gov. 6. Стафійчук В. Рекреалогія / В. Стафійчук – К.: Альтерпрес, 2006. – 263 с.

УДК 911.3

Д.Г. Горбенко

Науковий керівник – асист. О.О. Яновська

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Для України туризм являється пріоритетним напрямом розвитку економіки та збереження національної культури. В державі створюються сприятливі умови для розвитку туристичної діяльності. Полтавська область являється унікальною за своїми туристичними можливостями. Тут поєднуються мальовнича природа з осередками національної духовності та культури. Неповторна самобутність Полтавського регіону, його багата історична спадщина, збереження давніх традицій народних промислів, екологічно чисті зони та цілющі джерела мінеральних вод обумовлюють важливе значення Полтавщини як осередку туризму та рекреації.

Деякі питання особливостей туристичних ресурсів Полтавської області, основних проблем та шляхів їх вирішення висвітлені у працях Є.В. Панкової, В.В. Павлова, Л.М. Патенко, І.В. Свида, О.О. Любіцевої [2,3,5] та інших науковців. Однак, саме аспектам перспектив розвитку туристичної галузі, а особливо на регіональному рівні приділяється недостатня увага.

Таким чином, метою нашого дослідження є суспільно-географічний аналіз туристичного комплексу Полтавського регіону, виявлення проблем його ефективного функціонування, та шляхів їх розв'язання.

Полтавська область – привабливий туристично-рекреаційний регіон, розташований в центральній частині Лівобережної України. Регіон має сприятливу для розвитку туризму розгалужену транспортну мережу [4].

Полтавська область розташована на перехресті важливих економічних, історично-обумовлених шляхів між Сходом і Заходом, Північчю і Півднем. Вдале проходження магістралі Київ – Харків – Ростов-на-Дону через Полтавщину, зручне залізничне сполучення (в тому числі, столичний експрес Київ-Харків), водне сполучення р. Дніпро сприяє розвитку туризму.

Майже всі райони області є перспективними для розвитку різних типів туризму: оздоровчого (санаторії, профілакторії, турбази), кваліфікованого, з активним способом пересування (кінний, водний, велосипедний, гірськолижний), культурно-пізнавального та культурно-етнографічного, релігійного та паломницького.

Перспективним є також культурно-пізнавальний туризм, активно використовуються етнографічні маршрути (Опішня – гончарство, Миргород, Пирятин – кераміка, Решетилівка – вишивка та ткацтво) з використанням народних промислів та ремесел, їх збереження та відновлення, організація майстер-класів.

Значний потенціал розвитку екотуризму (загальноознайомчі екскурсії з природою даного регіону, де залишились рідкісні види фауни, ландшафтні парки, заповідні території).

Значні перспективи розвитку в області спортивного, екстремального туризму та з активним способом пересування. Є можливості ефективної експлуатації спортивних баз та таборів, в тому числі, гірськолижного стадіону «Корчак» (с. Стасі), парашутного туризму (м. Полтава), яхт-клубів (м. Кременчук та Комсомольськ), кінних господарств (м. Кременчук, м. Комсомольськ, м. Лубни, м. Кобеляки, смт Котельва, с. Дібрівка Миргородського р-ну, с. Яреськи Шишацького р-ну, с. Березова Рудка Пирятинського р-ну, с. Сухорабівка Решетилівського р-ну) та кінно-спортивних шкіл, з відновлення яких проводиться в області [1].

Попри певні досягнення існує ряд проблем щодо розвитку туристичної інфраструктури в регіоні, що заважає в повній мірі використовувати різноманітні природні, історичні та культурні ресурси Полтавської області. Проблеми розвитку рекреаційного комплексу Полтавщини нерозривно пов'язані з загальнодержавними проблемами в сфері рекреаційного комплексу України, яка на міжнародному ринку фактично невідома як країна з розвинутою рекреаційною індустрією. На нашу думку, можна виділити ряд факторів, що гальмують розвиток туризму в регіоні:

- невідповідність нормативно-правової бази міжнародному законодавству;
- обмеженість інвестиційної привабливості туристичної та курортної галузей;
- недостатній рівень фінансування за рахунок державного бюджету;

- малоефективна реклама обласного туристичного продукту на внутрішньому і міжнародному ринках;

- невідповідність переважної більшості туристичних закладів міжнародним стандартам – високий ступінь морального та фізичного зносу матеріально-технічної бази підприємств, технологічна відсталість, низький рівень комфортності проживання та запропонованих послуг.

Також не менш важливою проблемою, на нашу думку, є недостатній розвиток транспортного сполучення та низьке забезпечення необхідного рівня безпеки подорожей. Серед транспортних засобів найбільшою популярністю користується автомобільне сполучення. Однак цей вид транспорту є найбільш небезпечним через низьку якість автомобільних доріг України і Полтавська область тут не є винятком. Також до транспортних труднощів, що заважають іноземним туристам відвідувати Україну, в тому числі і Полтавський регіон, можемо віднести: недосконалий візовий режим, повільний залізничний транспорт, дорогі авіаквитки, обмежена кількість авіарейсів, значні черги на митницях.

Сучасний стан розвитку туризму регіону не відповідає потенційним можливостям області, яка має все необхідне для розвитку: природні умови, історико-культурні, матеріальні, людські ресурси. Туризм повинен стати одним з найефективніших засобів одержання прибутків, стимулювання ринкових відносин, активного впливу на розвиток сумісних галузей економіки, зайнятості, поліпшення роботи по охороні пам'яток історії, підвищення культурного рівня населення.

Незважаючи на деякі позитивні тенденції, туристична галузь Полтавського регіону не набула достатнього рівня для реалізації туристичного потенціалу. Але, при вирішенні ряду нагальних проблем, у даного регіону є неабиякі перспективи для подальшого розвитку туристичної інфраструктури. Для підвищення конкурентоспроможності та покращення розвитку туристичної галузі в області більш активно розвиваються звичні напрями туризму такі як культурно-пізнавальний та екологічний туризм, також набувають популярності нові напрямки туризму: зелений (сільський), екстремальний та спортивний туризм. При такому різноманітті напрямів туризму, високій забезпеченості всіма ресурсами для туристичної діяльності Полтавська область в майбутньому, за умови ефективного використання вищеперерахованих переваг може зайняти лідируючі позиції в туристичній галузі України.

Аналіз проблем та перспектив розвитку туристичної галузі Полтавської області, дозволив зробити наступні висновки. Полтавський регіон має значні природні, історичні та культурні ресурси, а також сприятливу для розвитку туризму розгалужену транспортну мережу. В області відзначається ряд проблем, які гальмують розвиток такого прибуткового сектору економіки. При вирішенні цих проблем Полтавська область зможе конкурувати не лише з іншими регіонами України, а навіть вийти на міжнародний рівень.

Полтавщина була, є і буде краєм туризму у всіх його проявах. Вона має давні туристські традиції, кваліфікованих туристських лідерів, а головне – чудові історико-етнографічні та економіко-географічні передумови.

Список використаних джерел: 1. Оніщук Л.М. Туристичний довідник – Полтава / Л.М. Оніщук, В.В. Павлов, Л.М. Патенко: «АСМІ», 2006. – 16 с. 2. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України / Любіцева О.О., Панкова Є.В., Стафійчук В.І. – К.: Альтерпрес, 2007. – 369 с. 3. Павлов В.В. Подорожуючи Полтавищиною. Путівник. — Полтава: АСМІ, 2006. — С. 10-12 с. 4. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство. Навчальний посібник. – К.: Альтерпрес, 2003. – 352 с. 5. Свида І.В. Сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку вітчизняного ринку туристичних послуг // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2009. – №28(3) с. 64-69

УДК 911.3 (477) «1881/1908»

Н.А. Горожанкіна

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧЕ ВИДАННЯ «ОБЗОР ЕКАТЕРИНОСЛАВСКОЙ ГУБЕРНИИ (1881-1908 РОКИ)» ЯК ДЖЕРЕЛО ВІДОБРАЖЕННЯ СТАНУ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ КРАЮ

Історико-географічні дослідження системи освіти промислово-культурного центру України, яким є Дніпропетровська область, є досить актуальними на сучасному етапі. За період 1881-1908 років становлення та розвитку освітньої системи краю типографією Катеринославського Губернського Правління видавався «Обзор Екатеринославской губернии (приложение ко Всеподданейшему отчету Екатеринославского губернатора)», який створювався в якості щорічного статистичного інформативного збірника, в якому висвітлювалися всі аспекти громадського життя губернії.

Нами був проведений аналіз цього історико-краєзнавчого видання, яке складається із п'яти основних блоків та ряду додатків, в яких міститься статистична інформація, що підтверджує описові факти, які були розміщені безпосередньо у звіті. Саме останній п'ятий блок цього видання присвячений системі народної освіти, що демонструє структуру просвітницької діяльності та реалізацію освітніх послуг на теренах Катеринославської губернії. Слід відмітити, що ця частина звіту є найменшою за обсягом – близько 5% від загальної описової частини звіту. Така ситуація є негативною хоча б з тих позицій, що окрім кількісного перерахування шкіл, загального структурного розподілу освітніх установ та динаміки кількості учнів та вчителів в них, не висвітлюється ніякої інформації щодо системи освіти та освітнього процесу.

Багато уваги приділено саме процесу фінансування навчальних закладів, благодійним внескам в систему освіти та витратам. Розглядається процес внесків та їх ефективного застосування. Також в звіті надана інформація про розподіл грамотних людей за віросповіданням та їх процентне співвідношення. Наявність цього показника пояснюється тим, що церква мала значний вплив на освітній простір, адже при церквах створювалися школи, навчальні заклади для підвищення рівня освіченості людей. Саме з цієї причини великий відсоток у фінансуванні освіти віддавали церковним пожертвам.

Досить інформативним в плані створення уявлення про структуру освіти виявився останній додаток у кожному звіті за досліджуваний проміжок часу, який присвячений навчальним закладам Катеринославської губернії. У додатку міститься інформація, що дає змогу дізнатися про чисельність та статеву структуру учнів, вчителів, кількість навчальних закладів у губернських та повітових містах, повітах.

Загальна динаміка кількості навчальних закладів краю та чисельності учнів в них (рис. 1) протягом 1881-1908 рр. демонструють поступове збільшення першого та другого показників. Якщо в 1881 р. в губернії існувало 596 навчальних закладів, то в 1908 р. їх кількість збільшилась в три рази і становила 1872 одиниці. Відповідна ситуація спостерігається і з кількістю учнів: 34281 особа в 1881 р. та 178900 осіб в 1908 р., тобто відбулося збільшення в 5,1 рази.

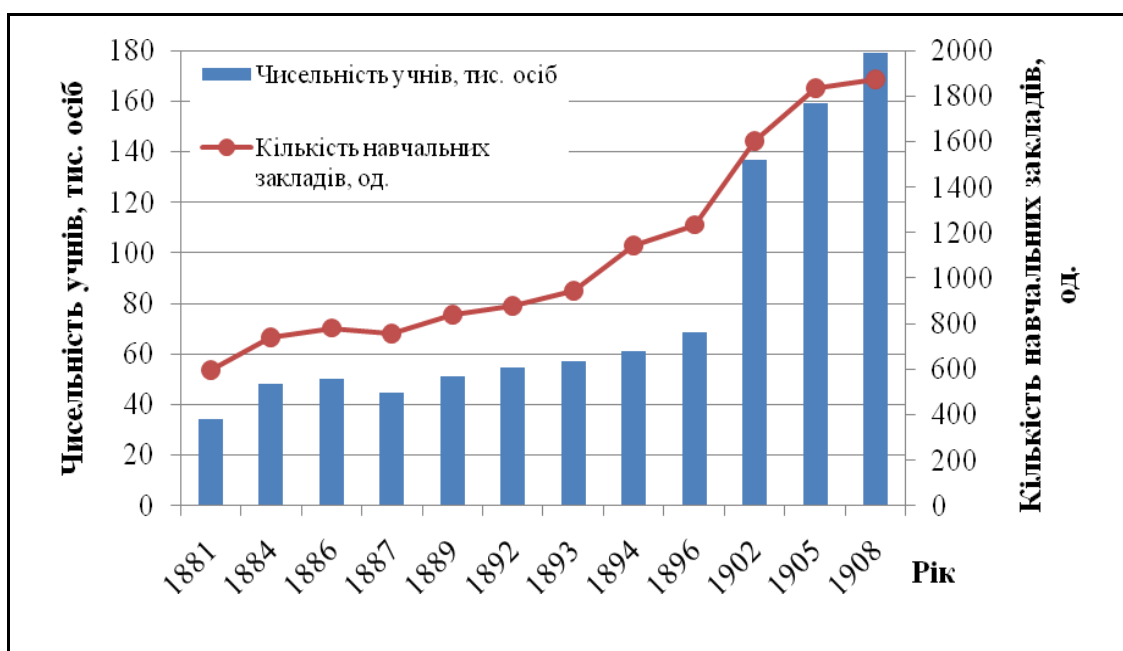

Рис. 1.1 Загальна динаміка кількості навчальних закладів Катеринославської губернії та чисельності учнів в них протягом 1881-1908 рр. (за даними [1-12])

Структура народної освіти губернії протягом 1881-1902 рр. (рис. 2) демонструє не тільки збільшення кількості училищ різних відомств, але й появу нових типів навчальних закладів. За сприяння земств на Катеринославщині з'являються нові школи, засновані сільськими товариствами, громадами та окремими особами.

Розглянемо переваги та недоліки представлення інформації у звіті. До перших можна віднести детальність та наочність видів навчальних закладів. До других – генералізацію фактичного матеріалу до узагальнюючих характеристик, таких як міста та повіти, та відсутність географічної прив'язки до безпосередніх міст губернії. Також ми переконані, що в звіті не вистачає матеріалів зі змістовності навчального процесу, узагальнених характеристик функціонування освітньої системи та просвітницької діяльності в регіоні.

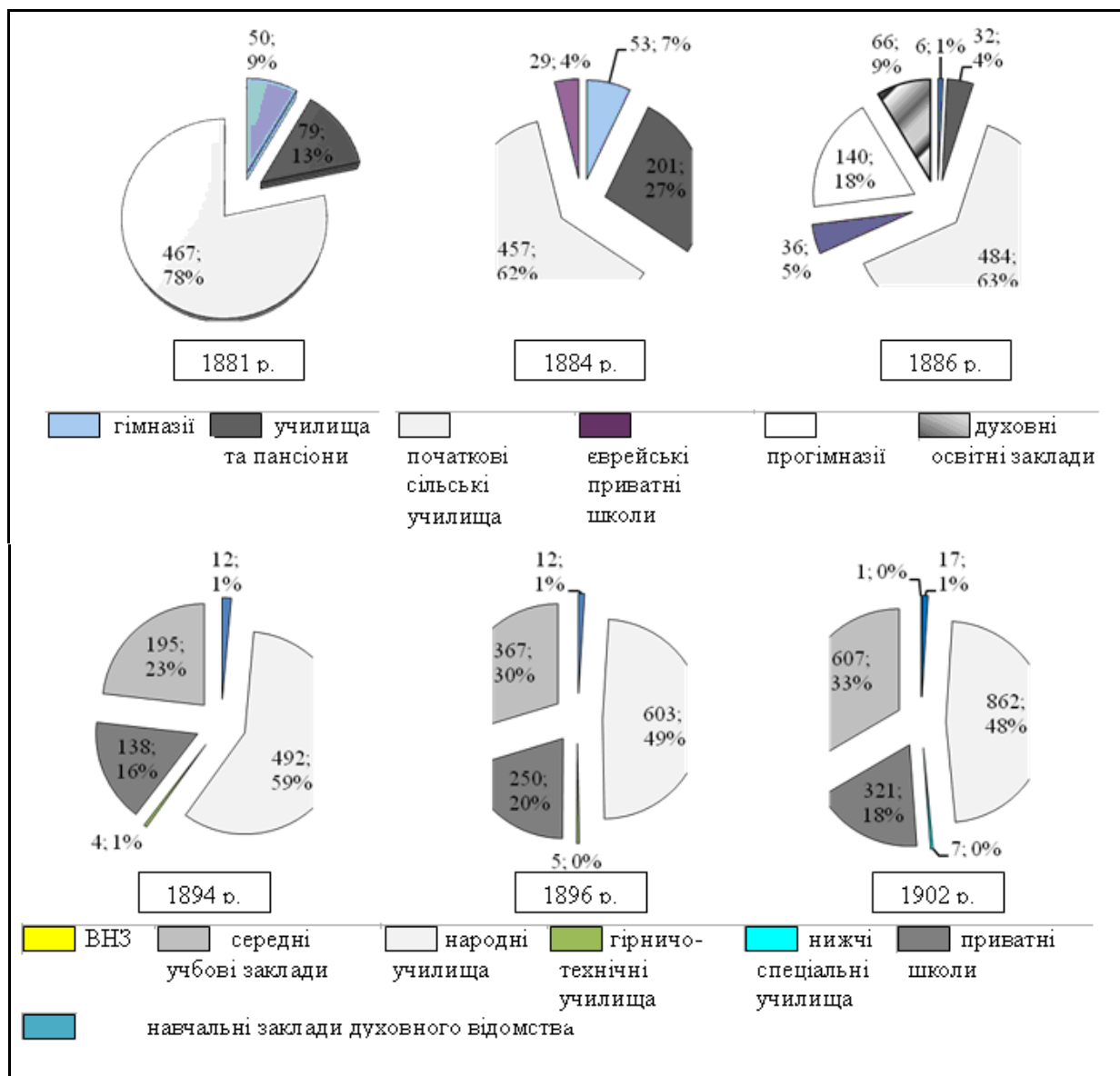

Рис. 2 Структура народної освіти Катеринославської губернії за період 1881-1902 рр. (за даними [1-3; 8-10])

На основі аналізу значної кількості архівних джерел, а також наукової літератури були виявлені загальні тенденції розвитку народної освіти у Катеринославській губернії у другій половині XIX – на початку XX століття:

- 1) зміцнення ролі церковно-парафіяльних шкіл у системі освіти губернії;
- 2) поступове збільшення загальної кількості початкових навчальних закладів, що було обумовлено вимогами часу і суспільства;
- 3) посилення гніту уряду до земських народних шкіл, зменшення фінансування земств і збільшення фінансової допомоги церковному відомству;
- 4) пригноблення та переслідування царським урядом української національної школи і культури.

Список використаних джерел: 1. Обзор Екатеринославской губернии за 1881 год: Приложение к всеподданнейшему отчету Екатеринославского губернатора. – Екатеринослав, 1882. – 54 с.; 2. Обзор Екатеринославской губернии за 1884 год: Приложение к всеподданнейшему отчету Екатеринославского губернатора. – Екатеринослав, 1885. – 41 с.; 3. Обзор Екатеринославской губернии за 1886 год: Приложение к всеподданнейшему отчету Екатеринославского

губернатора.– Екатеринослав, 1887. – 42 с.; 4. Обзор Екатеринославской губернии за 1887 год: Приложение к всеподданнейшему отчету Екатеринославского губернатора.– Екатеринослав, 1888. – 41 с.; 5. Обзор Екатеринославской губернии за 1889 год: Приложение к всеподданнейшему отчету Екатеринославского губернатора.– Екатеринослав, 1890. – 84 с.; 6. Обзор Екатеринославской губернии за 1892 год: Приложение к всеподданнейшему отчету Екатеринославского губернатора. – Екатеринослав, 1893. – 108 с.; 7. Обзор Екатеринославской губернии за 1893 год: Приложение к всеподданнейшему отчету Екатеринославского губернатора. – Екатеринослав, 1894. – 33 с.; 8. Обзор Екатеринославской губернии за 1894 год: Приложение к всеподданнейшему отчету Екатеринославского губернатора.– Екатеринослав, 1895. – 38 с.; 9. Обзор Екатеринославской губернии за 1896 год: Приложение к всеподданнейшему отчету Екатеринославского губернатора.– Екатеринослав, 1897. – 29 с.; 10. Обзор Екатеринославской губернии за 1902 год: Приложение к всеподданнейшему отчету Екатеринославского губернатора.– Екатеринослав, 1903. – 44 с.; 11. Обзор Екатеринославской губернии за 1905 год: Приложение к всеподданнейшему отчету Екатеринославского губернатора.– Екатеринослав, 1906. – 47 с.; 12. Обзор Екатеринославской губернии за 1908 год: Приложение к всеподданнейшему отчету Екатеринославского губернатора.– Екатеринослав, 1909. – 51 с.;

УДК 911.6; 911.9

Л.С. Григорян

Научный руководитель – д-р геогр. наук, проф. Ю.Г. Чендев

Белгородский государственный национальный исследовательский университет

ОЦЕНКА ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ТУРИЗМА

В конце XX – начале XXI вв. стала активно формироваться новая форма туризма – сельский туризм, который представляет собой рекреационные путешествия в сельскую местность как реакция населения на «экологическое давление» в городах. Это один из видов малого бизнеса, который поднимает роль краеведения, оптимизирует активную деятельность и отдых, создает жизненную среду, приближенную к природе. По прогнозам специалистов всемирной туристской организации (ВТО), в XXI веке темпы повышения роли сельского туризма будут по-прежнему высоки, а приносимые доходы внесут значительный вклад в развитие экономик многих стран мира.

Одним из российских регионов, где сельский туризм сможет стать приоритетной отраслью экономики, является Белгородская область. Развитие сельского туризма будет способствовать развитию области, охране ее культурно-исторического наследия, привлечению жителей области к активному участию в решении финансовых проблем, содействию трудоустройству [1].

Специфика сельского туризма заключается в том, что это, прежде всего, услуга, требующая наличия сельскохозяйственных животных, птиц, растений, сельскохозяйственного инвентаря, а целью путешествия для туриста является отдых, знакомство с сельской жизнью, сельскохозяйственным производством.

Аттрактивность Белгородской области для туристов в целом и любителей сельского туризма в частности, во многом связана с большим количеством

существующих на ее территории природных ресурсов [2]. Этому способствует благоприятное сочетание выгодного географического положения, сохранившегося природного потенциала, богатого культурно-исторического наследия. Но существует проблема, которая «тормозит» развитие сельского туризма – это недостаточная рекреационно-географическая изученность территории, что является одним из главных факторов, сдерживающих развитие туристской индустрии, находящейся на начальном этапе своего формирования. В этих условиях появилась необходимость комплексной оценки природно-ресурсного потенциала Белгородской области для развития сельского туризма при определении его региональной специфики и перспектив использования.

Целью исследования является проведение оценки природно-ресурсного потенциала Белгородской области для развития сельского туризма.

Для достижения поставленной цели необходимо рассмотрение ряда взаимосвязанных задач:

- изучение существующего опыта и теоретических основ оценки природно-ресурсного потенциала;
- выбор и обоснование показателей, характеризующих природно-ресурсный потенциал территории Белгородской области с учетом дифференциации изучаемого региона по условиям развития сельского туризма;
- оценка природно-ресурсного потенциала административных районов Белгородской области;
- проведение туристского районирования территории для целей развития сельского туризма с учетом природно-ресурсного потенциала региона;
- определение перспектив развития сельского туризма в районах с различными сочетаниями показателей природно-ресурсного потенциала территории;
- создание собственного туристско-рекреационного проекта для сельского туризма на территории Белгородской области.

При оценке туристско-рекреационного потенциала территории Белгородской области с позиции наличия особо охраняемых природных территорий (ООПТ) использовались два параметра: количество ООПТ, а также площадь охраняемой территории (в га) в каждом административном районе. Выбор второго показателя обусловлен тем, что административный район может иметь незначительное количество ООПТ [3,4], но большей площади, или наоборот. Данные оценивания рекреационной привлекательности области по двум рассматриваемым показателям выявили следующее. Наиболее благоприятными для развития экологического туризма оказались следующие районы: Валуйский, Ровеньской, Алексеевский, Красногвардейский, Новооскольский, Губкинский, Яковлевский, Чернянский, Старооскольский, Шебекинский, Борисовский, Белгородский. К категории благоприятных отнесены – Волоконовский, Прохоровский, Ракитянский районы, к относительно благоприятным – Вейделевский. Краснояружский, Грайворонский, Корочанский, Ивнянский, Красненский районы Белгородской области (рис. 1).

Рис. 1 Эколого-туристско-рекреационное районирование Белгородской области

На основе проведенного анализа для дальнейших более детальных исследований нами был выбран один из районов, который относится к категории благоприятных – Ракитянский, а в его пределах – село Александровка, на территории которого нами планируется разработка туристско-рекреационного центра. Для этого на территории Ракитянского района нами детально изучался природный потенциал, наличие ООПТ и других туристско-привлекательных объектов, относящихся к первой категории.

Предлагаемый нами туристско-рекреационный центр «Александровская усадьба» (рис. 2) должен представлять собой комплекс жилых, технических и экскурсионных зданий, имеющих все помещения и условия для комфортного пребывания, согласно международным требованиям для гостиниц категории «одна звезда».

В тоже время, здания и их интерьер предлагается создать в стиле древнерусских жилых домов (изб). Это должны быть здания, выполненные уникальными методами строительства с применением современных научных

данных об архитектурно-стилевых особенностях конкретной исторической эпохи, отделки и интерьеров. Современные инженерные устройства, без которых невозможно создать необходимый уровень удобств и комфорта, должны максимально корректно вписываться в здания и интерьеры, чтобы не нарушать реконструируемый исторический облик усадьбы. Все помещения, не отвечающие исторической правде, но необходимые по существующим нормативным требованиям, должны быть максимально корректно включены в строительный объём зданий или вынесены в отдельно стоящие здания.

Рис. 2. План-схема туристско-рекреационного центра «Александровская усадьба (составлено автором)

Рекреанты должны проживать в максимально точных, с исторической точки зрения, интерьерах; пользоваться точно реконструированными с исторической точки зрения мебелью, внутренним убранством и предметами обихода.

По желанию рекреантов, им должна быть предоставлена одежда, питание, орудия труда и быта, а также способы проведения свободного времени и развлечения древнерусских жителей.

Полученные результаты позволили сделать следующие выводы:

1. Белгородская область, благодаря наличию всех необходимых подсистем туристско-рекреационного комплекса (природных и культурных территориальных комплексов, технических систем, обслуживающего персонала, органов управления, отдыхающих и туристов) рассматривается как эколого-туристско-рекреационная система регионального уровня, а вся совокупность сфер туризма региона – как региональный туризм.

2. Белгородская область обладает выгодным геополитическим положением, развитой транспортной сетью, социально-экономической инфраструктурой и благоприятными природно-климатическими условиями, содержит богатый ландшафтно-рекреационный и историко-культурный потенциал.

3. Проведено ранжирование административных районов Белгородской области по степени рекреационной привлекательности и выделены ландшафты с высоким, средним и низким туристско-рекреационным потенциалом. С учетом туристской специализации и экологического состояния природных ландшафтов на территории исследуемого региона выделено 5 эколого-туристско-рекреационных зон и 7 эколого-туристско-рекреационных районов. Проект эколого-туристско-рекреационного районирования обеспечивает формирование режимов природопользования региональной туристско-рекреационной системы, функциональных зон и возможность сохранения и восстановления биологического и ландшафтного разнообразия территориальной эколого-туристско-рекреационной системы Белгородской области.

4. Наличие особо охраняемых природных территорий вызывает научный, познавательный интерес и представляет собой ресурсную базу для экологического туризма. Геохимический состав распространенных на территории области месторождений минеральных вод делает регион перспективным для лечебно-оздоровительной рекреации. Богатое историко-культурное наследие исследуемой территории обуславливает развитие культурно-познавательного, религиозно-паломнического, этнографического, делового и научного туризма.

5. Разработана схема создания туристско-рекреационного центра «Александровская слобода», который органично сочетает доступность для посещения разнообразных компонентов природно-ресурсного потенциала и историко-культурные традиции местного населения.

Список использованных источников: 1. Белгородоведение Текст.: учебник для общеобразовательных учреждений / Под редакцией В.А. Шаповалова. Белгород.: БелГУ, 2002. - 410с. С.351- 355, 356-358, 360-363, 377-379; 2. Белгородская область вчера и сегодня Текст.: материалы региональной научно- практической конференции. Том 2. – Белгород – 2005, 199 С.; 3.Василенко, М.В. География Белгородской области. Текст.: учеб пособие в 2-х частях. Часть I. Природа /М.В.Василенко, П.В. Голеусов, А.В. Гусев / Под ред. М.В. Василенко, Ю.Г. Чендева. - М.:Спорт Академ Пресс, 2001 120 с.; 4. Комарова, М.Е. Комплексная оценка туристско-рекреационного потенциала Белгородской области Текст. / М.Е.Комарова, А.Н. Петин // Туризм и региональное развитие: материалы IV Междунар. науч.-прак. конференции — Смоленск: СГУ, 2006 С. 376- 383.

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ДИСПРОПОРЦИИ В РЕКРЕАЦИОННОМ РАЗВИТИИ ИТАЛИИ

На протяжении многих лет пятое место в мире и третье в Европе, как по туристским прибытиям, так и по доходам от туризма занимает Италия. Этому благоприятствуют как природные и культурно-исторические факторы, так и социально-экономические (высокий уровень экономического развития, растущие доходы населения, наличие необходимой транспортной и туристской инфраструктуры) и политические факторы (длительный период мирного развития страны, углубление процессов политической интеграции, развитие трансграничного сотрудничества, формирование еврорегионов и т.д.). Италия исторически «разделена» на две части: богатый Север и бедный Юг, и это, несомненно, накладывает отпечаток на региональное развитие туризма. Наиболее экономически развитые муниципалитеты сконцентрированы на Севере Италии: Аяс, Базилио, Кузаго, Пино Торинезе, Кампионе д'Италия. В противопоставление, среди самых бедных муниципалитеты Юга: Плати, Маццароне, Вербикаро, Курсоло-Орассо. Аяс, провинция региона Валле-д'Аоста, и Плати, провинция региона Калабрия, имеют, соответственно, самый богатый и самый бедный муниципалитеты на Апеннинском полуострове. Контраст между Севером и Югом настолько велик, что существует целое политическое движение (Лига Севера), выступающее за отделение богатого Севера от бедного Юга.

Цель исследования – выявить региональные диспропорции в рекреационном развитии Италии.

За период 2002-2009 гг. число туристских прибытий в Италию возросло на 16 % [1]. Наиболее динамично развивающиеся в туристском отношении – это северные и центральные регионы страны: Валле-д'Аоста (прирост в период 2002-2009 г. составил 79%), Трентино альто Адидже (41%), Марке (39%), Пьемонт (38%), Эмилия-Романья (28%) и Лацио (27%). Показательно, что Север остается главной туристской дестинацией как для итальянцев (54% от всех прибытий в средства размещения), так и для иностранных туристов (58%). Италии имеет особую популярность среди немцев, шведов, французов и австрийцев, которые в большинстве своем предпочитают горные или предгорные районы страны и составляют основную долю в туристском потоке в северо-западных и северо-восточных областях. Для них предпочтителен горнолыжный туризм, центром которого являются Пьемонт, Ломбардия и Валле-д'Аоста, Трентино-Альто-Адидже /Тироль и Венето.

Центральная Италия также характеризуется высоким приростом туристских прибытий. В этом регионе находятся главные культурные центры Италии: Рим, Флоренция, Тоскана, Пиза, Сиена, Перуджа, Ассизи и т.д. Столица

Италии – Рим, расположенный в области Лацио, является третьим по посещаемости городом в Европе после Лондона и Парижа. Крупные города Севера и Центра концентрируют основной поток деловых туристов: бизнес-поездки составляют 25% всех прибытий в Лацио, 24% – в Ломбардию, 18% – в Умбрию и 17% – в Фриули-Венеция-Джулию (рис. 1).

Юг Италии характеризовался снижением туристского потока в период 2002-2009 гг. Инфраструктура Юга Италии слабо развита, территория имеет небольшую локальную систему железных дорог и автомагистралей. Услуги индустрии гостеприимства часто не соответствуют международным стандартам качества. А развитый в южных районах агротуризм не дает желаемого притока туристов. Кроме того, на Юге Италии практически не получил развитие деловой вид туризма, его доля в структуре туристских прибытий в Апулию составила в 2009г. – 5%, в Калабрию – 6%, Сардинию и Базиликато – 9%.

Наибольшее число туристов с целью отдыха посетило Эмилию-Романья, Тоскану, Лацио, Трентино альто Адидже, Венето, Лигурию и Сицилию, при этом наибольший рост числа таких прибытий в период 2002-2009 гг. был характерен для Валле-д'Аоста, Марке, Пьемонта и Лацио. Анализ статистических данных выявил различия в предпочтениях внутренних и въездных туристов. Среди итальянцев наиболее предпочтителен отдых на море (46,7% всех ночевок) и в горах (18%), а иностранцы преимущественно посещают города искусств (37,9%). В последние годы характерной тенденцией для туризма в Италии является рост числа краткосрочных поездок, туров выходного дня. Это особенность наиболее выражена в Валле-д'Аоста (рост в 3,6 раза в период 2002-2009 гг.), Марке (в 2 раза), Трентино альто Адидже, Пьемонте и Эмилия-Романья (в 1,7 раза) и т.д. Поездки продолжительностью от 1 до 3 дней доминируют в структуре прибытий в Валле-д'Аоста, Ломбардию, Пьемонт, Лацио, а длительные туры более характерны для южных курортов: Сардинии, Апулии и Калабрии. В регионах Трентино альто Адидже, Компании и Сицилии доля краткосрочных и долгосрочными туров равна.

Средства размещения по территории Италии распределены неравномерно. Основное количество коллективных средств размещения сосредоточено на Севере Италии – более 100 тыс. (или 67% от общего числа), из которых 20,7 тыс. – это отели. На Юге и островах расположено 23 тыс. коллективных средств размещения, из которых 7 тыс. отелей. В Центральной части кроме отелей получили популярность сельские средства размещения.

Среди всех регионов Италии по количеству койко-мест и средств размещения в целом доминирует регион Севера Венето, здесь находится 46 тыс. объектов размещения, что в 5 раз больше, чем в Трентино альто Адидже, который занимает второе место по данному показателю в стране, и в 250 раз больше, чем в регионе Молизе, расположенном на Юге (Рис. 2).

В период 2002-2008 гг. на всей территории Италии наблюдался рост числа средств размещения, в основном это происходило не за счет увеличения числа отелей, а обуславливалось открытием других коллективных средств: кемпингов, хостелов, сельских и альпийских домов. Но в связи с мировым финансово-экономическим кризисом многие из названных объектов были закрыты

в 2009 г., их количество только за один год период 2008-2009 гг. уменьшилось в 10 раз в Калабрии, в 9 раз в Сардинии, в 6 раз в Марке и т.д.

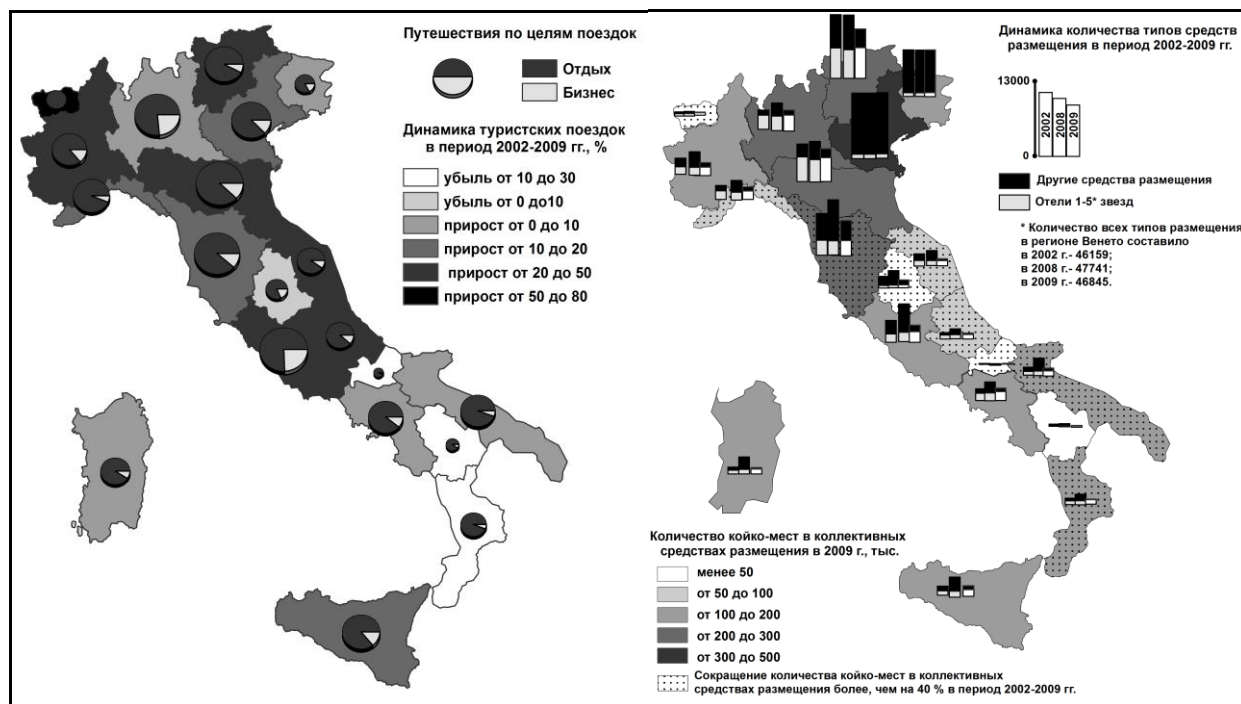

Рис.1. Туристские прибытия в Италию в период 2002-2009 гг.

Рис. 2. Динамика коллективных средств размещения в Италии в период 2002-2009 гг.

Таким образом, Италия имеет высокий рекреационный потенциал и развитую туристскую инфраструктуру. Вместе с тем анализ выявил неравномерность и нестабильность в развитии туристско-рекреационного комплекса страны. Решение проблемы Севера и Юга является сложным процессом, который требует эффективных и продуманных действий.

Список использованных источников: 1. *Compendio statistico italiano. Italian Statistical Abstract 2011. Istituto nazionale di statistica. Roma. 2012.*

УДК 338.48

К.С. Зінченко, Ю.М. Яйчун

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. А.А. Шуканова

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО РАЙОНУВАННЯ ЄВРОПИ

На даний момент туризм є однією з найприбутковіших і найдинамічніших галузей світової економіки. За даними Всесвітньої туристичної організації (ВТО) на туристичну галузь в цілому припадає 9% світового ВВП, 1/12 робочих місць і майже 45% експорту найменш розвинутих країн [6].

На сьогоднішній день найбільш дослідженими є просторові аспекти розміщення туристсько-рекреаційних ресурсів та їх фізико-географічна оцінка, методологія формування та розвитку територіальних рекреаційних систем, географія туристських потоків тощо. Проте існує багато авторських позицій щодо туристського районування. Виникають спірні питання стосовно виокремлення і складу окремих туристсько-рекреаційних регіонів.

Всесвітня туристична організація визначає туристичний регіон як територію, що має велику мережу спеціальних споруд і послуг, які необхідні для організації відпочинку чи оздоровлення. На основі цього визначення виділяють шість основних макрорегіонів світового туристичного ринку: Європу, Америку, Південно-Східну Азію та Океанію, Африку, Близький і Середній Схід, Південну Азію. Серед вказаних регіонів провідним і найвідвідуванішим є Європейський – 535 млн. прибуттів за рік або 51% ринку (дані ВТО за 2012 р.), що і зумовило вибір об'єкту дослідження.

Туристське районування є складовою частиною галузевого районування, але відображає тільки один аспект – туризм. При цьому варто звернути увагу на дотримання загальногеографічних принципів районування: об'єктивність, багатоаспектність, ієрархічність і конструктивність [2, с. 287–295].

На відміну від традиційного економічного підходу, в якому розглядається тільки одна функція району – обслуговування туристів, в туристсько-рекреаційному районуванні район визначається як територія, однорідна за характером рекреаційного і туристичного використання, відповідно, вона повинна відрізнятися комплексом ознак.

За О. Бейдиком, рекреаційно-туристське районування – це поділ території на певні таксономічні одиниці, що відрізняються спеціалізацією рекреаційного обслуговування, структурою рекреаційних ресурсів і напрямками їх освоєння та охорони [1, с. 12]. О. Бейдик в основу рекреаційно-туристичного районування поклав чотириступеневу ієрархічну систему таксономічних одиниць: макрорайон – мезорайон – підрайон – мікрорайон. Кожна наступна таксономічна одиниця входить як складова до попередньої. Зокрема до складу Європейського макрорайону входять 13 мезорайонів: 1) Прибалтійський; 2) Центральний; 3) Причорноморський; 4) Адріатичний; 5) Піренейський; 6) Апенніно-Мальтійський; 7) Греція; 8) Франція та Монако; 9) Німеччина і країни Бенілюкс; 10) Альпійський; 11) Велика Британія та Ірландія; 12) Країни Європейської Півночі (Швеція, Норвегія, Данія, Фінляндія, Ісландія); 13) Білорусь і європейська частина Росії [5, с. 49].

Ю.Д. Дмитрівський поділяє Європу на чотири туристичні зони, в середині яких виділяє мікрорайони. *Східноєвропейська зона*: Балтика (Литва, Латвія, Естонія), Польський, Центральний (Чехія, Словаччина, Угорщина), Причорноморський (Румунія, Болгарія); *Північноєвропейська зона* (Данія, Швеція, Норвегія, Ісландія, Фінляндія); *Західна Європа*: Британський, Альпійський (Швейцарія, Австрія, Ліхтенштейн, частина Франції та Італії), Німецький та країни Бенілюксу, Французький; *Південна Європа*: Адріатичний (Колишні країни Югославії, Албанія), Піренейський (Іспанія, Португалія,

Андорра), Апенніно-Мальтійський (більша частина Італії, Ватикан, Сан-Маріно, Мальта); Південнофранцузький [3].

А.Г. Манаков використовує поділ Європейських країн на мезорегіони: *Північноєвропейський* (Норвегія, Швеція, Фінляндія, Данія та Ісландія), а також три країни Балтики (Естонія, Латвія та Литва); *Західний мезорегіон*, в якому виділяє Британський мікрорегіон, Бенілюкс, Французький, Німецький, Альпійський (Швейцарія, Ліхтенштейн, Австрія); *мезорегіон Центральної та Східної Європи*, який ділиться на такі мікрорегіони, Центральний (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина), Придунайський (Сербія, Македонія, Болгарія, Румунія), Східноєвропейський (Молдова, Україна, Білорусія); *Південний мезорегіон* включає в себе Піренейський мікрорегіон (Андора, Іспанія, Португалія), Апенніно-Мальтійський (Італія, Ватикан, Сан-Маріно, Мальта), Далматинський (Словенія, Хорватія, Боснія і Герцеговина, Чорногорія, Албанія), Грецький мікрорегіон [4].

У своїй діяльності ВТО використовує наступний розподіл Європейського туристського регіону на менші таксономічні одиниці – субрегіони, які об'єднують відповідні держави, що наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Туристичне районування Європи за ВТО

Центральна і Східна Європа	Азербайджан, Білорусія, Болгарія, Вірменія, Грузія, Естонія, Казахстан Киргизстан, Латвія, Литва, Молдова, Польща, Росія, Румунія, Словаччина, Таджикистан, Туркменістан, Угорщина, Україна, Узбекистан, Чехія
Західна Європа	Австрія, Бельгія, Ліхтенштейн, Люксембург, Монако, Нідерланди, Франція, Федеративна Республіка Німеччина, Швейцарія
Північна Європа	Данія, Великобританія, Ірландія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція
Південна Європа	Албанія, Андорра, Боснія і Герцеговина, Ватикан, Греція, Іспанія, Італія, Македонія, Мальта, Португалія, Сан-Маріно, Сербія, Словенія, Хорватія, Чорногорія
Східно-Середземноморська Європа	Кіпр, Ізраїль, Туреччина

Порівнявши зазначені підходи можемо констатувати, що вітчизняні та російські науковці дотримуються географічного підходу до розуміння меж Європейського регіону. Проте за районуванням ВТО Європейський туристичний простір виходить далеко за географічні межі Європи. Наприклад, до складу *Східно-Середземноморської Європи* включені Ізраїль, Кіпр і Туреччина, а до *Центральної і Східної Європи* додані Росія (2/3 території якої знаходиться в Північній Азії), країни Середньої Азії (Киргизстан, Узбекистан, Таджикистан, Туркменістан), Закавказзя (Грузія, Вірменія, Азербайджан) і Казахстан. Варто відзначити, що всі статистичні дані, аналітичні звіти і відомості про туристичну галузь даються по туристичних регіонах, що запропоновані Всесвітньою туристичною організацією. Тому для досліджень у

планетарному і регіональному масштабах, на наш погляд, варто дотримуватися широкого розуміння Європи як туристичного макрорегіону.

Одиницею туристського районування є також країна. Розгляд кожної країни окремо абсолютно необхідно, так як розглядається питання міжнародного туризму, тобто обміну туристами між окремими країнами. Крім того, весь статистичний облік в міжнародному туризмі проводиться саме по країнах. Варто відзначити, що вплив туризму на економіку розглядається також по країнах. Таким чином країна виступає як найважливіша таксономічна одиниця районування в міжнародному туризмі.

Отже, рекреаційно-туристське районування являє собою один з видів соціально-економічного районування, а розподіл туристичних регіонів за територіальною ознакою необхідний для того, щоб мати уявлення про масштаби і значення туристичної галузі відповідно до специфіки географічної місцевості, у межах якої вона функціонує.

Список використаних джерел: 1. Бейдик О.О. Навчально-методичний комплекс дисципліни «Географія туризму» для студентів спеціальності «Туризм» спеціалізації «Міжнародний туризм» / О.О. Бейдик. – К.: ВГЛ «Обрій», 2007. – 108 с.; 2. Бессонова В.Б. Туристский регион: содержание и границы понятия (на примере анализа туристской учебной литературы) / В.Б. Бессонова // Туризм и культурное наследие : межвузовский сборник научных трудов. – Саратов : Саратовский университет, 2006. – Выпуск 3. – С. 287–295.; 3. Дмитриевский Ю.Д. Туристские районы мира : учебное пособие / Ю.Д. Дмитриевский – Смоленск: СГУ, 2000. – 243 с.; 4. Манаков А. Г. Туристские регионы мира. География культурного наследия : учебное пособи / А.Г. Манаков – Псков: ПГПУ, 2011. – 320 с.; 5. Масляк П.О. Рекреаційна географія: [навч. посібник] / П.О. Масляк. – К.: Знання, 2008. – 343с.; 6. Международный туризм достиг одного миллиарда. – Режим доступа: <http://media.unwto.org/ru/press-release>.

УДК 379.85 (470.325)

А.Н. Калиниченко

Научный руководитель – ст. преп. Ю.В. Юдина

Белгородский государственный национальный исследовательский университет

СЕЛЬСКИЙ ТУРИЗМ В БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ: НАМ ЕСТЬ, ЧТО ПРЕДЛОЖИТЬ!

Современные тенденции в изменении предпочтений потребителей рекреационных услуг, экологизация сознания отдыхающих, формируют спрос на новые виды туристских продуктов, использующих альтернативные, ранее не задействованные, или малоиспользуемые рекреационные ресурсы. К их числу относятся и ресурсы сельской местности, которые являются базовыми, принципиально новой для России рекреационной отрасли – сельского туризма.

В настоящее время сельский туризм стал частью социально-культурной жизни общества, при этом являясь прибыльным бизнесом, в связи популярности и приоритетности этого сегмента туристского рынка в России и регионах [1].

Сельский туризм в Белгородской области берёт своё начало с 2007 года, когда была утверждена первая областная программа «Развитие сельского туризма на территории муниципальных районов «Белгородский район», «Город Валуйки и Валуйский район», и «Грайворонский район» на 2007-2010 годы». Программа предлагала создание усадеб и подворий с сохранившимся укладом сельской жизни. Главной и основной задачей заложенной в программу развития сельского туризма являлась и остаётся сертификация, которая была разработана на основании соответствия европейским стандартам качества. Гостевые дома, усадьбы и подворья прошедшие сертификацию включаются в общий реестр, оцениваются и получают соответствующую категорию в виде подков, а также финансовую поддержку, которая проявляется в выделении грантов и выдаче кредитов под гораздо меньший процент, чем в банках.

По статистическим данным за время работы программы развития сельского туризма с 2007 года по 2010 г. 14 предпринимателей получили льготные займы на сумму 9 млн 780 тысяч рублей, пять бизнесменов на эти цели получили гранты по 300 тысяч рублей и в регионе сельским туризмом стали заниматься более 140 предпринимателей, и было разработано 23 экскурсионных маршрута [4]. По приблизительным расчетам, за 2008-2010 годы количество туристов, посетивших Белгородскую область в рамках программы, составило не менее 35 тыс. человек.

Развитие сельского туризма на территории Белгородской области весьма перспективно и обосновано в связи с:

1. благоприятными природно-климатическими особенностями территории;
2. выгодным экономико-географическим положением;
3. сохранившимися в сельской местности культурой, обычаями, празднованиями характерными как для русского, так и украинского населения;
4. наличием усадеб и подворий, способных принимать туристов.

В связи с удачным стартом распространения сельского туризма в регионе и активной заинтересованности граждан, желающих работать в данной сфере, была разработана целевая программа «Развитие сельского туризма в Белгородской области в 2011-2013 годах» в Красногвардейском, Ивнянском, Борисовском, Волоконовском, Алексеевском районах, а также обустройство туристических комплексов в Грайворонском и Прохоровском районах, начата разработка программы «Развитие сельского туризма на территории Белгородской области на 2011-2015 годы».

Безусловно, на сегодняшний день лидирующее место в развитии сельского туризма занимает Грайворонский район, где с каждым годом количество туристов только увеличивается благодаря районной программе «Развитие сельского туризма на территории Грайворонского района на 2010-2014 годы». Для Белгородской области характерна Германская модель организации сельского туризма, которая тесно связана с событийным туризмом [3]. Это подтверждается тем, что в рамках программы «Сохранение и развитие народных художественных промыслов и ремесел, поддержка производства сувенирной продукции на территории Белгородской области на 2010-2014

годы» на территории Грайворонского района было открыто базовое предприятие «Ремесленно-Промысловый двор» в с. Новостроевка, в с. Головчино сертифицирована надомная мастерская по изготовлению изделий из кожи и меха «Пушистый Шурик» и при Дорогощанском СМДК мастерская по художественной росписи «Узорница». Посещая мастер-классы, туристы могут заняться настоящим ремесленным производством, а на территории промысловых дворов приобрести оригинальные сувениры или отправиться на регулярно проходящие ярмарки.

Однако не только Грайворонский район имеет большой потенциал в сфере сельского туризма, в Прохоровском районе на высоком уровне организованы познавательно-оздоровительные, культурно-исторические и этнографические туры по экскурсионным усадьбам. К числу туристических объектов, готовых принять туристов относятся: туристические комплекс «Русская усадьба», база отдыха «Слобода кочевников» в с. Андреевка, подворье «Дубрава», родовая усадьба «Деревенские кружева», а также музей-заповедник «Прохоровское поле» в с. Прохоровка. В рамках реализуемых программ планируется создание туристско-рекреационного кластера «Прохоровка», который объединит ряд проектов: парк регионального значения «Ключи» и комбинированную рекреационную зону «Истоки Северского Донца».

В целях развития туризма будет реализовываться Концепция и долгосрочная целевая программа «Развитие въездного и внутреннего туризма в области на 2013-2017 годы» [2]. Благодаря которой намечается создание и развитие культурно-исторического центра имени князей Юсуповых в Ракитянском районе, комплекса «Слобода Спасская» и «Лесной хутор «На Грнях» в Грайворонском районе, «Серебряная подкова» в Валуйском районе, а также развитие сети гостиниц. В результате реализации мероприятий, по предварительным подсчётам, количество российских и иностранных посетителей в 2015 году возрастет до 364 тыс. человек.

Активное развитие сельского туризма поможет не только решению задач, стоящих перед селом, но и созданию конкурентоспособного туристского продукта Белгородской области с учётом региональной специфики, что в свою очередь позволит обеспечить эффективное развитие альтернативных видов деятельности.

Белгородская область – это район с достаточно высоким сельскохозяйственным потенциалом, что помогает формировать и материальную базу для сельского туризма. Однако успех и положительные результаты в популяризации сельского туризма на Белгородчине будут зависеть от слаженной и эффективной работы хозяев гостевых домов, местного населения, органов власти, общественных организаций, туристических фирм. А информирование граждан сейчас главная задача, и ключ к успехам в продвижении уже существующего туристского продукта.

И хотя по развитию сельского туризма наша область еще только в начале пути, уже можно с уверенностью сказать, что идея нового, приоритетного вида рекреации, вызвала благоприятные отклики, не только у белгородцев, но и у иностранцев и россиян в целом.

Список использованных источников: 1. Мозгунов, Н.А. Географические факторы развития сельского туризма в Центральной России: Автореф. дисс. на соиск. учёной степени канд. геогр. наук: 25.00.24 / Н.А. Мозгунов. Московск. гос. ун-т. – Москва, 2010. – 23 с. 2. Артёмова, О. В Белгородской области будут создавать туристские кластеры / О.Артёмова. – Б.: белру. рф: новости, 2013. – Режим доступа: <http://xn--90aisup.xn--plai/news/business/2013/02/26/75677.html> 3. География туризма. Германская модель организации сельского туризма. - Режим доступа: <http://worldwidetour.ru/content/16/4/> 4. Новости Белгородской области: 26 сельских усадеб Белгородской области ждут туристов. – Б.: Bel-News.Ru, 2011. - Режим доступа: <http://bel-news.ru/tag/turizm/>

УДК 911.3-338:48

Г.В. Курило

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. А.А. Мозговий
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова*

ТУРИЗМ ЯК ПРІОРИТЕТНА ГАЛУЗЬ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Туризм у різних країнах світу має роль своєрідного важеля, який використовується як один із способів оздоровити всю національну економіку країни. У багатьох країнах туризм має провідну роль у формуванні валового внутрішнього продукту, створенні додаткових робочих місць і забезпеченні зайнятості населення, активізації зовнішньоторговельного балансу. Він впливає на такі ключові галузі економіки, як транспорт і зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання тощо. Тобто виступає своєрідним каталізатором соціально-економічного розвитку.

Маючи тривалу історію, поняття «туризм» досі по-різному трактується не тільки окремими фахівцями, але і туристськими організаціями. Існуючі визначення туризму можуть бути об'єднані в дві групи. Одні носять вузькоспеціалізований характер, стосуються окремих економічних, соціальних, правових та інших аспектів туризму або його видових особливостей і виступають в якості інструменту для вирішення конкретних завдань (наприклад, в цілях статистики). Інші, концептуальні чи сутнісні, визначення охоплюють предмет у цілому, розкривають внутрішній зміст туризму, що виражається в єдності всього різноманіття властивостей і відносин, і дозволяють відрізнити його від подібних явищ. Між тим чітке тлумачення туристських термінів і понять має важливе значення для розуміння тих процесів, які відбуваються в російському туризмі.

Вперше поняття «міжнародний турист» було сформульовано в 1937 р. Комітетом експертів з питань статистики Ліги Націй і згідно з ним туристом є особа, для якої характерні такі ознаки: пересування, тимчасове перебування в певному місці, відсутність зв'язку з працею і заробітною платою. Дане визначення одержало міжнародне визнання і в основному дійшло до наших днів з деякими поправками. На основі цих ознак і формувалася понятійний апарат сфери туризму. У наступні роки визначення «турист» обговорювалося на

нарадах Міжнародного союзу офіційних туристських організацій (Дублін, 1950; Лондон, 1957), на Конференції ООН з міжнародного туризму і подорожей (Рим, 1963), конгресі СОРТ (Маніла, 1986) та інших, що свідчить про теоретичної і практичної значущості визначення туриста, а також про прагнення зробити його більш повним і точним з урахуванням нових тенденцій і явищ.

Одне з перших визначень туризму, прийняте ООН, трактувало туризм як «активний відпочинок, що впливає на зміцнення здоров'я, фізичний розвиток людини, пов'язаний з пересуванням за межами постійного місця проживання»[1].

Комерційна спрямованість діяльності туристичних фірм дозволяє вважати туризм галуззю бізнесу. Дослідження багатьох аспектів, пов'язаних із залученням та обслуговуванням туристів – від планування і підготовки маршрутів до будівництва спеціалізованих комплексів, від роботи з клієнтами до розвитку інфраструктури окремих регіонів – дає підстави віднести туризм до сучасної індустрії відпочинку, лікування, розваг та бізнесу.

Туристична індустрія – це система виробничих, транспортних, торговельних, сервісних підприємств і засобів розміщення, призначена для задоволення попиту на туристичні товари і послуги, підготовку кадрів та процес виробництва, реалізації і споживання туристичного продукту на основі використання природних багатств, матеріальних і духовних цінностей суспільства [2].

Розвитку туризму в 20–30-х роках ХХ ст. сприяв бурхливий розвиток нових видів транспорту – автомобільного та авіаційного. Однак цей період характеризується і низкою чинників, які гальмували його розвиток. Це насамперед світова економічна криза 1929–1933 років та початок Другої світової війни. Вся Європа лежала в руїнах. Треба було відновлювати дороги, залізниці, електростанції, вокзали, готелі тощо.

В умовах зростання психологічних навантажень, інтенсифікації життя людей в індустріальних країнах туризм стає ефективним засобом рекреації. З предмету розкоші він перетворюється на необхідність для населення високорозвинених країн. У кінці ХХ ст. спостерігалось збільшення попиту на туристичні послуги серед людей середнього і нижче середнього статку. Це ще більше диференціювало туристичний ринок, розрахований на людей з різним матеріальним становищем, різними інтересами, метою і вимогами до рівня сервісу. До цього періоду належить створення великих транснаціональних компаній.

За часів СРСР туризм в Україні розвивався на профспілковій та відомчій основах. Путівки на бази та у будинки відпочинку були своєрідним видом пільг. Профспілковим туризмом в Україні керував «Укрпрофтуризм». Іноземним туризмом монополюно займався «Інтурист», а також «Супутник», — організація, яка упорядковувала в СРСР міжнародний молодіжний туризм [3].

До 1991 року рекреаційно-туристичне господарство України функціонувало в єдиному рекреаційно-туристичному комплексі Радянського Союзу. Курорти належали державі, а керівництво туристичною діяльністю велося централізовано.

Період з 1990 по 1993 рік був особливо складним для туризму в Україні. Обсяг туристичної діяльності на внутрішньому ринку зменшився в чотири рази, а кількість іноземних туристів, які відвідали Україну, скоротилися до 80 %. Лише 120 тис. іноземних туристів було зареєстровано у 1992 році. З прийняттям Верховною Радою України «Закону про туризм» (1995 р.) розпочався новий етап розвитку українського туризму. Сьогодні його розглядають як одну із найперспективніших, а тому у недалекому майбутньому провідних галузей економіки України.

Нині для обслуговування туристів використовуються можливості понад 3000 закладів оздоровлення та відпочинку, майже 1400 готелів, мотелів, кемпінгів різних форм власності, 3500 транспортних засобів. Туристичною діяльністю займаються 2,5 тис. підприємств, на яких працюють понад 100 тис. людей.

Швидке зростання туристичного руху в останні роки, його комплексний характер і все більший вплив на різні сторони життя сучасного суспільства зумовлюють необхідність вивчення та узагальнення складних і різноманітних процесів туризму в зарубіжних країнах. Світовий досвід розвитку туризму цікавий для нас, безумовно, у всіх відношеннях: починаючи з організації обслуговування і закінчуючи питаннями економічної ефективності. Це дасть можливість використати в Україні всі сучасні форми розвитку туристичної індустрії за кордоном, адаптуючи їх з урахуванням історичних, соціально-економічних, культурних та природно-географічних умов нашої держави.

Таким чином, ефективному розвитку туризму багато в чому перешкоджає відсутність чіткого адміністративно-правового регулювання цієї сфери, нерозвиненість інфраструктури та інноваційної діяльності в Україні. Аналіз вітчизняної літератури й практики свідчить про нерозробленість понятійного апарату, відсутність системного підходу й наукової методології обґрунтування характеру й недостатнього ступеня адміністративно-правового регулювання діяльності у сфері туризму. Низка документів, прийнятих на державному рівні за останні роки свідчить про роботу спрямовану на вдосконалення нормативно-правової бази з метою залучення до розвитку туристичної індустрії підприємств малого бізнесу та приватного сектору, особливо в сільській місцевості, а також розробки Програми розвитку туризму в Україні. Все це підкреслює актуальність розвитку туризму в Україні.

Список використаних джерел: 1. Колосінська М.І. Дослідження теоретичних підходів до визначення категорії «туризм» // Економіка. Управління. Інновації. Електронне наукове фахове видання. – 2011. – №2 (6). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2011_2/11kmivkt.pdf; 2. Мальська М. П., Худо В.В. Туристичний бізнес: теорія та практика. Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 424 с.; 3. Менеджмент туристичної індустрії: Навч. посібник / За ред. проф. І.М. Школи. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2003. – 662 с.

РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОХТИРСЬКОГО РАЙОНУ: ОЦІНКА ТА ВИКОРИСТАННЯ

Рекреаційний потенціал території – ємне, багатоаспектне поняття, що охоплює сукупність природних, етнокультурних та соціально-історичних ресурсів, а також наявної господарської і комунікаційної інфраструктури території, що служать чи можуть служити передумовами розвитку певних видів туризму та рекреації [1]. Відповідно рекреаційний потенціал має бути оцінений з певної точки зору.

В проведеному дослідженні ми використали комплексну оцінку рекреаційного потенціалу з інтегрально-пофакторним методом з точки зору споживача рекреаційних ресурсів та послуг.

Найбільш ємною і водночас зручною в користуванні при комплексній оцінці рекреаційного потенціалу є методика В. І. Мацоли [2].

За основу пропонується взяти 3-бальну шкалу: у 3 бали оцінюється територія з найсприятливішими умовами для розвитку рекреації, 2 – з посередніми, 1 – з несприятливими. На думку автора статті така градація є найбільш зручною у використанні. Подання інформації передбачається як у вигляді таблиці, так і в текстовому викладі.

В даному дослідженні оцінка природних ресурсів включає в себе оцінку естетичних якостей території (O_e), лісів ($O_{л}$), водойм ($O_{в}$) та природно-охоронних територій ($O_{п}$). Оцінка історико-культурного потенціалу (O_i) здійснюється на основі визначення кількості історико-культурних об'єктів на одиницю площі. Оцінка стану інфраструктури території здійснюється на основі визначення транспортної доступності ($O_{т}$) в межах району, кількості санаторно-курортних закладів (O_c). Саме ці показники характеризують ступінь залучення рекреаційного потенціалу до рекреаційної діяльності. Наприкінці проводиться оцінка рекреаційного навантаження (O_n) на основі доступності території для рекреаційного використання.

В рекреаційному потенціалі Охтирського району можна виділити природні, історико-культурні та інфраструктурні ресурси, які суттєво впливають на розвиток туризму та рекреації. Найбільшу цінність мають природні ресурси, які становлять основу для розвитку туризму і рекреації.

У результаті оцінки естетичних якостей території було виявлено низьку міру екзотичності й унікальності, відсутність контрастності, тому даний показник отримав 2 бали.

В природному відношенні район виділяється лісовими ресурсами, які отримали 2 бали (в процентному відношенні вони займають 35 % території району); водними ресурсами – 2 бали (водойми придатні для плавання, сплаву

на байдарках і каное); природоохоронними територіями – 3 бали (їх площа становить 9 % території району).

Також на території району поширення набули об'єкти історико-культурного потенціалу, які оцінені в 1 бал (5,5 об'єктів на 100 км²). Транспортна доступність як об'єкт інфраструктури оцінена в 1 бал (протяжність доріг 0,1 км/км²). Забезпеченість санаторно-курортними закладами становить 1 бал (менше 1 на 100 км² площі). При оцінці рекреаційного навантаження виявлено, що територія району представлена рівнинною місцевістю і тому отримує 1 бал (значна доступність території для відвідування рекреантами).

Комплексна оцінка рекреаційного потенціалу розрахована за формулою: $O = O_e + O_d + O_v + O_p + O_i + O_t + O_c + O_n$ [2]. В результаті отримали 13 балів з максимальних 24. Для визначення коефіцієнту рекреаційної цінності території району (який більш наглядно демонструє забезпеченість рекреаційними ресурсами) використаємо формулу: $K_p = O/O_{\min}$, де O – величина інтегральної оцінки (в балах), $O_{\min}$ – мінімальна кількість балів (8) [3]. В результаті отримали коефіцієнт 1,6. Отже, можна сказати про середню забезпеченість Охтирського району рекреаційними ресурсами.

На даний час рекреаційний потенціал Охтирського району використовується не в повному обсязі через недостатню забезпеченість необхідною інфраструктурою. Особливо відчувається нестача санаторно-курортних закладів, які сприяють освоєнню рекреаційного потенціалу. З іншого боку поширене невпорядковане відвідування рекреаційних об'єктів, що не сприяє їх раціональному використанню.

Отже, на думку автора, головним завданням для більш повного використання рекреаційного потенціалу в майбутньому має стати розвиток різноманітних інфраструктурних об'єктів.

Список використаних джерел: 1. Коваль П.Ф. В'їзний туризм. Навчальний посібник / П.Ф. Коваль, Н.О. Алешугіна, Г.П. Андрєєва та ін. – Ніжин, Видавн. Лук'яненко В. В., 2010. – 304 с.; 2. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України / В. І. Мацола. – Л.: [б. в.], 1997. – 259 с.; 3. Стафійчук В. І. Рекреалогія. Навчальний посібник / В. І. Стафійчук. – К.: Альтерпрес, 2006. – 264 с.

УДК 902/904:657.424:[796.5] (477.53)

І.А. Ляско, Л.М. Кушнір

Полтавський національний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка

ІНВЕСТИВАННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ АРХЕОЛОГІЇ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Наразі туризм відіграє надзвичайно важливу роль у розвитку багатьох регіонів світу. Виділяються окремі країни і навіть регіони, де туристичний сектор забезпечує левову частку капітальних надходжень і складають головну частку ВВП. Це дуже динамічна і різнопланова сфера, яка на даний

момент випереджає інші галузі світового господарства за кількістю експортованих товарів та послуг. У сфері міжнародного туристичного обміну річний оборот складає понад 2 трлн. дол.. На туризм припадає 12% загальносвітового національного продукту, 7% світових інвестицій. За валютними надходженнями туризм обійшов експорт нафтопродуктів, телекомунікаційного устаткування, автомобілебудування та всіх інших видів послуг [1]. Проте на теренах України ситуація абсолютно інша: не зважаючи на стрімкий розвиток чисельних напрямків туристичної діяльності, частка туристичної галузі у ВВП країни складає лише 2% [2]. Головною причиною такого рівня показників є парарекреаційний характер природних ресурсів в Україні, що гальмує розвиток туризму, але залишає місце можливості стрімкого виходу цієї галузі на рівень галузей спеціалізації.

Дослідженню туристичної галузі в Україні присвячено роботи Л. Дядечко, М. Бондаренко, О. Любіцевої, Л. Гонтаржевської [2-5]. Крім того, вивченням стратегії та пріоритетів регіонального розвитку туризму займалися: М. Борушак, Ю. Волков, І. Зорін, В. Квартальнов, В. Кифяк, Л. Лук'янова, Г. Михайліченко, С. Ніконоров, В. Обозний, Є. Панкова, Н. Савіна, В. Смолій, В. Федорченко, В. Цибух та інші.

Метою статті є доведення можливості масового залучення іноземних інвестицій на Полтавщині для розвитку експериментальної археології в контексті туристичної діяльності.

Полтавський регіон володіє потужним історико-культурним потенціалом, який можна вигідно використовувати для інноваційних, нестандартних видів туризму. Одним із таких нетрадиційних видів є експериментальна археологія. Археологічні пам'ятки займають вагоме місце серед об'єктів історико-культурної спадщини та є важливим джерелом вивчення і реконструкції стародавньої історії України. У відсотковому відношенні відомі на сьогодні пам'ятки археології Полтавської області складають понад 50 %. В області сьогодні налічується понад 3000 пам'яток археології, що разом з комплексними становлять величезну кількість – більше 7000. Найбільш масовими серед них є кургани – надмогильні насипи доби мідно-бронзового, раннього залізного віків та середньовіччя, чисельність яких доходить до 6000. Чимало з цих пам'яток мають загальноукраїнське чи європейське значення. З наведених фактів можна стверджувати про наявність потужного підґрунтя для масового впровадження експериментальної археології в туристичну індустрію Полтавщини.

Експериментальна археологія становить один із напрямків розвитку археології. Традиційно її початок відносять до XVII ст., коли німецький дослідник Андреас Альберт Роде (1682—1724) зробив копію кам'яної сокири, для підтвердження думки про її виготовлення людиною.

Одною з характерних ознак експериментальної археології є використання наукових методичних принципів та наукових методів проведення експериментів, що відрізняє її від прикладного мистецтва і поширеного в наш час створення різного кшталту копій не тільки археологічних предметів, але й об'єктів, процесів, тощо. Під час створення останніх головною метою є

вирішення декоративно-прикладних, виробничих, торгівельних та інших завдань, які не мають на меті наукове дослідження археологічних об'єктів. Кількість створених на сьогоднішній день копій старовинних виробів (часто виготовлених на високому професійному рівні) постійно збільшується, створюються навіть крупні суспільні творчі колективи, які не тільки моделюють предмети, але й процеси, чи навіть облаштовують комплекси з використанням археологічних прототипів [8].

Як показує досвід використання такої технології на європейських теренах, вона легко сприймається туристами за рахунок нестандартності та гостроти відчуттів туриста, супроводжується задоволенням його духовних потреб. Оцінюючи стан розвитку туризму в Полтавській області, можна вважати цей регіон готовим для подібних нововведень.

За інформацією Полтавського обласного управління статистики пріоритетним напрямом туристичної діяльності впродовж 2011 року був внутрішній туризм, на який припадало 57% туристів, на виїзний туризм припадало 42%, на в'їзний – 1%, що відрізняється від аналогічного періоду 2010 року, коли на виїзний туризм припадало 37% туристів, на внутрішній – 62%, на в'їзний – 1%. За даними Держкомстату, всього впродовж 2011 року туристичними операторами Полтавської області обслужено 36 тис. туристів (на 7000 осіб менше, ніж у 2010 р.) і 28116 осіб екскурсантів (на 1460 осіб більше, ніж у 2010 р.), в тому числі за видами туризму: в'їзний – 431 особа (на 205 осіб менше, ніж за 2010 рік); виїзний – 15163 особи (на 831 особу менше, ніж за 2010 рік); внутрішній – 20405 осіб (на 6014 осіб менше ніж за 2010 рік) [6].

Отже, наведені дані свідчать, що головну частку на Полтавщині складає внутрішній туризм, причому кількість відпочиваючих продовжує зростати, а тому питання дефіциту споживача на Полтавщині не є гострим.

Найскладнішим моментом, який постійно фігурує в економіці України та зокрема в туристичній сфері, залишається залучення іноземних інвестицій. Полтавщина знаходиться серед лідерів в інвестиційній сфері – 5 місце в державі. За темпами зростання капітальних інвестицій (156,6%) регіон посідає 6 місце в Україні та 4 місце за їх обсягом в розрахунку на 1 особу (2969,9 грн.) [9]. Проте це не говорить про значні капіталовкладення саме в розвиток туризму. Більшість обсягів іноземних інвестицій зосереджено на промислових підприємствах (437,7 млн. дол., або 85,6% їх загального обсягу). При цьому пріоритетними для іноземних інвесторів залишаються підприємства переробної промисловості. Також іноземні інвестори виявляють зацікавленість до підприємств, що здійснюють торгівлю; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, будівництво, сільське господарство, мисливство, лісове господарство, операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надання послуг підприємцям. [10].

На даному етапі продовжується створення нових наукових зв'язків з іноземними країнами в контексті археології, що, без сумніву, сприятиме залученню іноземного капіталу. Найактивнішими партнерами України є Російська Федерація, Польща, Білорусь, Німеччина (де досвід

експериментальної археології широко використовується). Крім того, 5 березня 2013 року відбулася зустріч Дмитра Табачника з послом Великобританії в Україні Саймоном Смітом та Директором Британської Ради в Україні Мартіном Даулом. Одним з пунктів обговорення була співпраця між державами саме в сфері археології.

Стратегічними задачами розвитку туристичної індустрії на Полтавщині є удосконалення державної політики у сфері туризму, оптимізація використання туристичних ресурсів, формування обласного туристичного продукту, конкурентоспроможного на внутрішньому та міжнародному туристичних ринках, забезпечення зростання надходжень до бюджетів усіх рівнів, сприяння соціально - економічному розвитку області та зростанню якості життя населення. Саме на розв'язання вище перерахованих задач спрямована «Обласна Програма розвитку туризму і курортів на 2011–2015 роки», яка розроблена відповідно до чинного законодавства України і враховує основні вимоги законів України «Про туризм», «Про курорти» [7].

Таким чином, Полтавська область володіє значним історико-культурним потенціалом, який доцільно використовувати в експериментальній археології. Головним фактором, який забезпечить розвиток цієї сфери у контексті туристичної діяльності, є інвестиції. Такий підхід дасть змогу удосконалити і урізноманітнити обласний туристичний продукт шляхом симбіозу науки та відпочинку, що, в свою чергу, сприятиме виведенню полтавського туризму на рівень галузей спеціалізації.

Список використаних джерел: 1. Гусаковська Т.О., Логвин М.М./ Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту.2012. - Економічні науки. - Випуск IV (48). 2. Бондаренко М.П. Туристичний сектор економіки України: реалії та перспективи / М.П. Бондаренко // Економіка і прогнозування. – 2011. - №1. – С. 104 – 119. 3. Дядечко Л.П. Економіка туристичного бізнесу / Л.П. Дядечко. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 224 с. 4. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг / О.О. Любіцева. – К. : Альтерпрес, 2006. – 436 с. 5. Гонтаржевська Л.І. Ринок туристичних послуг в Україні / Л.І. Гонтаржевська.– Донецьк: Східний видавничий дім, 2008. – 180 с. 6. Туризм. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Головне управління статистики в Полтавській області, 2012. – Режим доступу: <http://poltavastat.pi.net.ua>. 7. Алексєєва Н.Ф., Сакур Л.М. /Економіка. Управління. Інновації. - 2012. - №2 (8) 8. Моця О.П., Івакін Г.Ю., Магомедов Б.В., Москаленко В.В, Ричко В.М., Возний І.П., Толочко О.П.. «Експериментальна археологія: завдання, методи, моделювання» (серія Археологія і давня історія України. — Вип. 4. -2011)/ Сайт спілки археологів України [Електронний ресурс] http://www.vgosau.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=109:2013-02-12-14-44-01&catid=44:publications&Itemid=71. 9. сайт полтавських новин <http://news.poltava.info/economic/8927-pro-rozvitok-investiciynoi-diyalnosti-na-poltavschini>. 10. Офіційний веб-портал Полтавської обласної державної адміністрації електронний ресурс <http://www.adm-pl.gov.ua/page/investiciyi-0>

ПРИГРАНИЧНОСТЬ И ТРАНСГРАНИЧНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНЫХ ПАРКОВ РОССИИ КАК ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ТУРИСТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В России начиная с середины 1980-х гг. формируется сеть отдельной категории особо охраняемых природных территорий (ООПТ) – *национальных парков (НП)*. На данный момент она состоит из 45 «объектов общенационального достояния» [1]. Среди них почти четверть занимают *приграничные НП*, по два из которых – граничат с Финляндией («Паанаярви», «Калевальский»), Грузией («Приэльбрусье», «Алания») и Монголией («Сайлюгемский», «Тункинский»), по одному – имеют границу с Белоруссией («Себежский»), Абхазией («Сочинский»), Китаем («Земля леопарда») и США («Берингия»). Причем каждый из российских НП граничит не более чем с одним государством, а единственный НП, который имеет не сухопутную, а морскую границу – «Берингия». Отличительной чертой НП является то, что это *полифункциональные учреждения*, важнейшие функции которых: природоохранная, просветительская, воспитательная, научная, социально-экономическая и, конечно же, рекреационная. Осуществление туристской деятельности в сфере развития *регулируемого познавательного и экологического туризма* – приоритетная и неотъемлемая задача всех НП страны.

В законодательстве РФ особое внимание уделено мерам по развитию *международного сотрудничества* в научной, природоохранной и туристской деятельности [1; 2; 3]. Стоит отметить налаживание партнёрских отношений среди «заповедников и национальных парков России с аналогичными зарубежными резерватами, особенно *приграничными* (курсив – наш), включая обмен опытом, информацией, реализацию совместных исследовательских, образовательных и природоохранных проектов» [2], которые предусматривают отдельные статьи финансирования. Между сопредельными странами существуют большие потенциальные возможности не только в «сохранение ландшафтного и биологического разнообразия на территориях, прилегающих к государственной границе РФ» [3], но и в развитие туристской сферы, в частности, организации проектов по двустороннему сотрудничеству между российскими приграничными НП и иностранными ООПТ в сфере развития *экологического туризма*, как вида рационального природопользования, согласующегося с концепцией устойчивого развития человечества. Данные контакты осуществляются при содействии Минприроды, МИД России и заинтересованных НП.

Результатом общемировых тенденций, таких как экологизация, глобализация и либерализация явилась потребность в более высоком уровне

международного сотрудничества, достигаемая посредством создания ЭКОНЕТА (экологической сети), т.е. объединения внутри страны охраняемых природных территорий с разным охранным статусом. Последние два десятилетия происходит постепенный переход задач охраны ландшафтов и развития экотуризма с национального на региональный уровень. Наиболее активно данные процессы выражены на североамериканском континенте и в Европе. Создание *трансграничных НП* способствует наиболее гармоничному совмещению природоохранной и туристкой деятельности. Трансграничным НП называют «охраняемую территорию, образованную путём объединения двух и более расположенных по разные стороны государственной границы охраняемых природных территорий, как минимум одна из которых является национальным парком» [4, с. 520]. Переход НП на международный уровень даёт целый ряд преимуществ:

- 1) повышенное внимания к защите и сохранению природных комплексов;
- 2) усиление международного обмена опытом в вопросе управления, охраны природы, организации туристской и научно-исследовательской деятельности;
- 3) повышение аттрактивности территории (престижа парка) и, как следствие, привлечение большего количества международных туристов;
- 4) более активное привлечение международных дотаций.

Таблица 1

Перспективные проекты по созданию трансграничных НП между Россией и сопредельными странами (составлено автором по [3])

Название и категория российской ООПТ	Иностранная ООПТ		Срок реализации
	Название и категория	Страна	
Кавказский БЗП*	Рицинский НП**	Абхазия	2011
Сохондинский БЗП	Онон-Бальджинский НП	Монголия	2012
Тункинский НП	Хубсугульский НП	Монголия	2013
Берингия НП	НП и др. ООПТ региона Аляска	США	2013
Брянский лес БЗП	Деснянско-Старогутский НП	Украина	2013
Тебердинский БЗП	Кодорский НП	Абхазия	2013
Пасвик ЗП	Верхний Пасвик НП, Пасвик природный резерват	Норвегия	2013
Паанаярви НП	Оуланка НП	Финляндия	2013
Командорский БЗП	НП и др. ООПТ региона Аляска	США	2018

*БЗП/ЗП – биосферный заповедник / заповедник;

** НП – национальный парк

Идее транснационализации природоохранной деятельности в России в последние годы уделяется повышенное внимание. Согласно Концепции развития ООПТ РФ до 2020 г. [3] планируется подписать 9 перспективных межгосударственных соглашений нацеленных на создание трансграничных НП (см. табл. №1). В начале марта 2013 г. правительствами России и Монголии были одобрены проекты соглашений о создании трансграничных резерватов «Истоки Амура» и «Тунка-Хубсугул» [6]. В качестве другого примера межгосударственного сотрудничества можно отметить проектируемый *международный трансграничный туристский маршрут*: «От Байкала до Хубсугула» который пройдет по территории ОЭЗ туристского типа «Байкальская Гавань», Байкальскому заповеднику и монгольскому НП «Хубсугульский» [5, с. 19]. Он позволит расширить возможности экологического, спортивного и культурно-познавательного туризма.

Следовательно, приграничное положение российских НП крайне выгодно для развития устойчивого туризма и межкультурного обмена. Подготовка, согласование и реализация межгосударственных соглашений по созданию трансграничных НП – всё это важнейшие шаги, способствующие созданию глобальной экологической сети.

Список использованных источников: 1. Федеральный закон от 14 марта 1995 г. (ред. от 25.06.2012) № 33-ФЗ «Об особо охраняемых природных территориях». 2. Приказ Министерства природных ресурсов РФ от 22 апреля 2003 г. N 342 «Об утверждении основных направлений развития системы государственных природных заповедников и национальных парков в РФ на период до 2015 года». 3. Концепция развития системы особо охраняемых природных территорий федерального значения на период до 2020 г. / утверждена распоряжением Правительства РФ от 22 декабря 2011 г. № 2322-р. 4. Александрова А.Ю. *Международный туризм*. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 470 с. 5. Цыренова И.Ж. *Сравнительная оценка туристско-рекреационного потенциала национальных парков Байкальского региона: автореф. дис. канд. геогр. наук*. – М., 2012. – 22 с. 6. *Россия и Монголия подружались парками // Портал Минприроды РФ*. – 2013 . – 15 марта [Электронный ресурс]. URL: <http://www.zapoved.ru/news/938/>.

УДК 911.3

О.В. Манько

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. Ю.І. Кандиба
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Актуальність даної теми проявляється під знаком прискореного розвитку туризму, що перетворило його на глобальне явище за масовістю, формами і технологіями організації відпочинку. Туризм як форма задоволення потреб людей у відпочинку справляє великий вплив на життя світової спільноти. Фінансові надходження від міжнародного туризму нині є однією з найзначніших складових так званого невидимого експорту. В даний час туристська галузь в Україні розвинена дуже слабо, незважаючи на

сприятливе поєднання значних туристських ресурсів та інших факторів для розвитку міжнародного туризму.

Серед українських науковців проблемами дослідження туристської сфери займалися М.П. Афанасьєв, О.О. Бейдик, О.О. Любіцева, В.Ф. Кифяк, М.П. Мальська, І.Г. Смирнов, Л.М. Устименко, В.В. Худо.

Мета роботи – визначити проблеми розвитку міжнародного туризму в Україні.

Розглянемо основні проблеми, що перешкоджають розвитку туристської галузі в Україні.

1. Слабкий розвиток туристської інфраструктури. По-перше, недостатня кількість спортивно-оздоровчих, культурно-пізнавальних та розважальних закладів, а також готелів, санаторіїв, тур-комплексів, мотелів, які відповідають міжнародним стандартам системи якості надаваних послуг. Вирішення цієї проблеми потребує великих капіталовкладень у цю галузь, що виконати надзвичайно складно в нинішній економічній ситуації. Вихід бачиться у створенні законодавчо обґрунтованого економіко-правового механізму функціонування рекреаційно-туристської індустрії.

В основі цього механізму повинні бути: використання різних форм власності на об'єкти туристської інфраструктури, в тому числі і залучення приватного капіталу. Враховуючи те, що туристське будівництво є капіталомісткою сферою, необхідно створювати умови для тісної взаємодії приватного капіталу та державних фінансів. Наприклад, у деяких країнах така взаємодія досягається таким чином: держава викуповує землю під туристські об'єкти і надає її приватним фірмам з частковим фінансуванням об'єкту. Фірма також частково фінансує будівництво і організує на об'єкті санкціонування всіх служб з надання послуг туристам. При цьому дрібні туристські об'єкти можуть бути цілком приватизовані [3].

Іншим найважливішим чинником розвитку туристської інфраструктури є залучення іноземних інвестицій на взаємовигідних умовах. При цьому у приватну власність та у власність іноземних інвесторів не повинні передаватися історико-культурні об'єкти та об'єкти природи, які відносяться до розряду унікальних пам'яток природи.

У власність іноземних інвесторів не повинні переходити ресурси і земля. У світі накопичений багатий досвід з міжнародного співробітництва в галузі міжнародного туризму і туристського будівництва в різних його формах. Серед них – придбання нерентабельних туристських підприємств, оренда землі з метою будівництва на ній туристського об'єкта і передача його у власність місцевої влади по закінченні терміну договору як плати за оренду, пайову будівництво та ін. Однак слід пам'ятати, що іноземні інвестори прагнуть більшу частину прибутку перевести за кордон. З метою затримки цих коштів можна створювати умови для реінвестицій капіталів на території України.

Другою складовою даної проблеми є низька, не відповідна міжнародним стандартам якість обслуговування туристів. Серед причин можна виділити такі як низька якість підготовки кадрів туристського обслуговування; слабкий

розвиток сервісного обслуговування в готельній, курортній та туристській сферах.

Робота на готельних, курортних і туристських підприємствах, в установах характеризується низкою особливостей, зумовлених специфікою трудових процесів, в основі яких лежать надання послуг населенню. Робота у галузі туристських послуг вимагає від персоналу туристських об'єктів високої професійної підготовки не тільки у сфері обслуговування населення, але і в області історії, культури тощо.

На тлі складного економічного становища багатьох вітчизняних готельно-туристських підприємств переконливо підтверджено можливість виживання і розвитку цих підприємств за рахунок пріоритетного вирішення проблеми якості, впроваджуваної на основі міжнародних стандартів якості ISO 9000 версії 2000 р. Без чітко продуманої та впровадженої системи мір і заходів, спрямованих на забезпечення стабільності випуску продукції, робіт і послуг заданого рівня якості, неможливо досягти успіхів у ринкових умовах. Тільки підвищення якості та конкурентоспроможності вітчизняної продукції, в тому числі і готельно-туристичних послуг, сприятиме входженню України в європейський і світовий економічний співтовариство.

2. Незадовільний стан навколишнього природного середовища в Україні. Головною екологічною проблемою України є забруднення територій радіоактивними елементами в результаті аварії на Чорнобильській АЕС, через що частина території України цілком виключена з туристського природокористування, а інші частини території використовуються обмежено. В результаті аварії потік іноземних туристів в Україну різко скоротився, а в області, безпосередньо постраждали від неї, припинився зовсім. На формування туристського потоку в Україну великий вплив має психологічний фактор, оскільки прибуття іноземних туристів скорочується навіть у райони, що практично не зазнали радіоактивного забруднення [2].

Іншою важливою екологічною проблемою України є забруднення навколишнього середовища відходами промислових підприємств та недостатній контроль за станом навколишнього середовища.

3. Загальний низький рівень розвитку економіки в Україні, що, по-перше, не дозволяє здійснювати необхідні капіталовкладення в туристську галузь через брак коштів, по-друге, промисловість випускає в недостатній кількості товари туристського асортименту; по-третє, брак якісних продуктів харчування, викликаний низьким рівнем розвитку сільського господарства (продукти харчування для обслуговування іноземних туристів часто доводиться імпортувати, що збільшує витрати на надання послуг); по-четверте, слабо розвинена соціальна інфраструктура, через яку значно збільшуються капіталовкладення в туристське будівництво.

4. Незадовільний стан туристських рекреаційних ресурсів. У багатьох туристських районах культурно-історичні ресурси та цікаві об'єкти природи є головним видом туристських ресурсів. Серед них є пам'ятки, що є не тільки предметом національної гордості, але й мають міжнародне значення, будучи видатними пам'ятками людської цивілізації. Значна кількість таких пам'ятників

не можуть в належній мірі виконувати свої функції через їх незадовільний стан. Це пов'язано не тільки з явно недостатнім ресурсним забезпеченням їх відновлення і реставрації, але і з недостатньо розгорнутими історико-археологічними, географічними та іншими дослідженнями [2].

Вирішення цієї проблеми залежить від ресурсного забезпечення і від уваги з боку не лише вітчизняної, але й зарубіжної громадськості. Наявні ж туристські ресурси використовуються зовсім недостатньо. Нерозвинена туристська інфраструктура, яка сприяла б короткочасного відпочинку та спільній роботі ділових людей та науковців, що могло бути вигідно не тільки в економічному, але і в науково-технічному відношенні. Досвід Іспанії, Італії, Болгарії та деяких інших країн показує, що ефективне використання туристських ресурсів може забезпечити дохідну частину бюджету від 30 до 50% надходжень.

Для розвитку туристської інфраструктури необхідні надходження інвестицій. Раціональне використання туристських ресурсів тільки півдня України дозволило б збільшити доходи місцевих бюджетів від цієї сфери в 34 і більше разів.

Висновки. Дослідження туристської галузі спрямоване, головним чином, на вивчення можливостей України з організації та розвитку на її території міжнародного туризму. При цьому умови і ресурси, які сприяють розвитку туристичної галузі, можуть по різному впливати на розвиток міжнародного та внутрішнього туризму, у зв'язку з чим туристське районування для організації внутрішнього туризму може істотно відрізнятися від районування для міжнародного туризму.

Разом з тим, при аналізі особливостей розміщення об'єктів туристської привабливості по території України для внутрішніх та іноземних туристів, а також розвитку туристської інфраструктури, можна зробити висновок про незначні відмінності в територіальній організації туристської галузі для внутрішнього та міжнародного туризму [1]. Внутрішній туризм повинен мати більшу соціальну орієнтацію, ніж міжнародний туризм, а в деяких регіонах України соціальна спрямованість внутрішнього туризму може домінувати над економічною.

Список використаних джерел: 1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування. — Київ: ВПЦ "Київ, унт", 2001. 2. Кифяк В.Ф. Організація туризму: Навч. посіб.— Чернівці: Книги — XXI, 2008.— 344 с. 3. Мальська М.П., Худо В.В. Туристичний бізнес: теорія та практика. Навч. посіб.— Київ: Центр учбової л-ри, 2007.— 424 с.

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Сьогодні туризм в світовому співтоваристві є перспективною і динамічно розвивається галуззю господарювання. За даними Всесвітньої туристичної організації (World Tourism Organization) у 2011 році прибутковість світового туризму склала 928 млрд доларів [1]. У звіті Міжнародної організації World Travel & Tourism Council повідомляється, що в 2012 році 260 млн. робочих місць по всьому світу знаходяться в туристичній галузі або в суміжних галузях [2]. Враховуючи означені тенденції, актуальним є розвиток нових видів туризму, а також можливість їх реалізації в Україні. Зокрема, останнім часом все більшої популярності набирає новий напрямок у туризмі - промисловий туризм.

В даний час, актуальними питаннями розвитку промислового туризму займаються такі автори, як Афанасьєв О., Данильчук В., Казакова Т., Куліш В., Пацюк В., Тютюнник Ю. та ін Разом з цим, промисловий туризм є відносно новим напрямом туристичної діяльності для України і сьогодні ще не сформовані підходи, способи і методи його практичної організації в регіонах країни. Проте, практика організації промислового туризму свідчить про позитивне впливання, якеоказує туризм на розвиток регіону, що відбивається в поліпшенні соціально-економічних показників його розвитку, як наслідку збільшення туристичних потоків у регіон.

Позитивне впливання розвитку промислового туризму відбивається і на підприємствах, які безпосередньо виступають об'єктами екскурсійної діяльності. На таких підприємствах промисловий туризм виступає як дійовий інструмент зовнішнього та внутрішнього PR (public relations – зв'язки з громадськістю), що дозволяє демонструвати цільовим групам громадськості відкриту політику управління, високу якість технологічного процесу, а також поліпшити корпоративну культуру і мотивацію до праці на підприємстві. Туристи, яки обрали для себе промисловий туризм як напрям для відпочинку, отримують можливість задовольнити свої пізнавальні цілі: подивитися на сучасні і традиційні технології виробництва, отримати нові знання, досвід.

Не дивлячись на те, що промисловий туризм в Україні явище відносно нове, певний досвід організації екскурсій на діючі підприємства все ж таки є. Своїм значним виглядом туристів приваблюють Дніпровська ГЕС у Запоріжжі, яка на момент відкриття була першою гідроелектростанцією в Радянському Союзі та найбільшої у всій Європі, недобудована Кримська АЕС в місті Щолкіно в Криму, катакомби в місті Одеса, які раніше були підземними каменоломнями, і зараз, за оцінками експертів, простягаються на 2,5 тис. км. під землею.

Сьогодні екскурсії на дієче виробництво є найпотужнішим інструментом в конкурентній боротьбі, дієвим засобом просування бренду. В Україні такий засіб популяризації власної продукції вибрали пивоварні заводи ТМ «Чернігівське» у містах Харків, Чернігів та Миколаїв, ТМ «Оболонь» в місті Києві, українсько-американський завод по виробництву безалкогольних напоїв «Кока-Кола», розташований в Броварському районі Київської області, завод з виробництва кисломолочного харчування для дітей ТМ «Агуша» в місті Вишневе, фабрики ТМ "ROSHEN", фабрики з виробництва ялинкових іграшок, шоколадні фабрики і т.д.

У Донецькій області найбільшою популярністю користується Артемівський завод шампанських вин, який у 2012 році відвідало 20 тис. осіб і який є єдиним виробником ігристих вин в Україні, що повністю показує свій технологічний цикл. Притягають туристів і соляні шахти міста Соледача, які знаходяться на глибині 300 метрів під землею; гірський полігон в місті Горлівка – не дивлячись на те, що є навчальним, він обладнаний відповідної гірничодобувної технікою і виглядає як справжнє вугільне підприємство; Ямпільська страусина ферма і т.д. У Луганській області, попитом користується екскурсія на Деркульський конезавод, який є одним з найстаріших в Україні (діє з 1767 року); багатою історією може похвалитися шахта «Романівська» (запущена у 1935 році) – вугледобувне підприємство в місті Перевальськ, нині фактично не займається видобутком вугілля, а частково працює на відкачку води. Крім того, на територіях Донецької та Луганської областей увагу туристів приковують терикони – конічні відвали витягнуті при підземній розробці родовищ вугілля.

Об'єктами промислового туризму деколи виступають і нині не діючі промислові підприємства та об'єкти. 90-ті роки ХХ століття були періодом не тільки розпаду СРСР але і періодом економічної депресії, яка найбільшим чином відбилася саме на підприємствах промислового сектору, чому є доказом сотні зупинених підприємств по всій країні. Серед недіючих промислових об'єктів найбільшою популярністю користуються такі підприємства як завод «Червоний екскаватор» («АТЕК») – в минулому найпотужніше підприємство, флагман радянського екскаваторостроїння; завод «Львівхімсельмаш», який свого часу був єдиним на території СНД з випуску машин для хімічного захисту рослин і внесення мінеральних добрив, також виготовляв автотранспортувачі та навіть дитячі коляски і т. ін. Варто зазначити, що в останні роки особливим попитом серед любителів екстремального туризму стали користуватися екскурсії в міста-привиди – Чорнобиль і Прип'ять, які знаходяться у центрі 30-ти кілометровій Зони відчуження, що утворилася після вибуху ІV реактора Чорнобильської АЕС, і куди в останні 5 років почали офіційно допускати організовані групи туристів. Ще одним містом-привидом є Степногірськ в Запорізькій області, де розташовані кинуті вугільні шахти та котельня.

Зараз у мережі Інтернет можна зустріти цілі ресурси, які заповнені фотографіями та розповідями про відвідування покинутих промислових та інших об'єктів промислового туризму, як в Україні, так і в ближньому зарубіжжі – Росії, Білорусії, Молдови. На жаль, в Україні, такі об'єкти іноді

фактично не охороняються, і часто незаконне проникнення на їх території, крім адміністративних штрафів може нести в собі небезпеку для життя і здоров'я туристів-екстрималів. Саме тому стає актуальним, і навіть необхідним, створення екскурсійних програм і маршрутів, які б не тільки відповідали виниклому попиту на промисловий туризм, а й відповідали загальноприйнятим критеріям організації туристичних турів та були безпечними для туристів.

Організація промислового туризму має і свої складності, які пов'язані із забезпеченням безпеки для туристів, можливістю промислового шпигунства, необхідності додаткової супроводжуючої документації (іноді) для туристів і т.д. На даному етапі свого розвитку в Україні, промисловий туризм може виступати не скільки самостійним видом туризму, скільки доповненням до існуючих традиційних екскурсійних програм. Для розвитку і популяризації промислового туризму необхіден розвиток як загальної інфраструктури регіонів (сполучення, зв'язок) так і безпосередньо туристичної. Крім того, важливою є співпраця між регіональними органами влади, керівниками промислових підприємств та туристичними фірмами.

Список використаних джерел: 1. World Tourism Organization: офіційний сайт Всемирной туристической организации [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www2.unwto.org/>. 2. World Travel & Tourism Council: офіційний сайт международной туристической организации [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.wttc.org/>

УДК 913(477-12)

Н.І. Прус

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. О.Є. Афанасьєв
Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара*

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД ПРОЦЕСУ ЗАРОДЖЕННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ГРОМАДИ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ УКРАЇНИ

Південно-Східна Україна – регіон споконвічно православний. Він почав інтенсивно заселятись у кінці XVIII- на початку XIX століття переважно росіянами, яких переселяли на нові земельні наділи. Така інтенсивна міграція спровокована відкриттям двох найважливіших родовищ – залізних руд Криворіжжя та марганцевих руд Нікопольщини. Дані родовища, разом з кам'яним вугіллям Донбасу створили надійний фундамент для зародження потужних металургійних підприємств на Придніпров'ї.

Законодавство Російської Імперії не давало можливості іноземцям вести підприємницьку діяльність. У другій половині XIX століття дискримінація значно зменшилась, модернізувалось законодавство, іноземні інвестори мали змогу безперешкодно вкладати кошти у вітчизняне виробництво. Це був перехід Російської Імперії до капіталістичних відносин, притаманних тогочасній Європі. В цей період починається активне використання іноземних трудових ресурсів.

Більшість іноземних інвесторів, що вкладали кошти у найбільші металургійні, вугільні інші крупні підприємства були здебільшого поляки, французи чи бельгійці, німці більше орієнтувались на харчову промисловість та сільське господарство. Зазвичай, на місце проживання приїзжали разом із сім'єю, створюючи невеликі національні громади. У своєму колі переселенці зберігали свої традиції, звичаї, мову, а також віру. Поляки, французи, бельгійці, рідше - німці сповідують католицизм. Католицька церква на території Південно-Східної України займала далеко не останнє місце серед неправославних церков та за кількістю прихильників поступалася лише іудаїзму [2].

Російська Православна Церква відзначала католицьку віру як «терпиму» та не перешкоджала її розвитку. Залучення працівників з Польщі, Бельгії, Франції та ін.. призводило до зростання кількості католиків. Створювались локальні громади, які на власні кошти почали будувати храми. Найстаріший костел, який зафіксовано документально був побудований у 1842 році у селі Новогорівка Олександрівського повіту [6].

Для аналізу стану католицьких громад обрано дату 1867 рік. Це пов'язано з кількома особливостями:

1) Найстаріші дані з приводу католицьких громад Катеринославської та Таврійської губернії подані лише з 1867 року. Старші джерела не містять статистичної інформації або не існують.

2) Це початок інтенсивного промислового розвитку регіону, оскільки відкриті поклади залізних руд та почалось будівництво залізничних шляхів з Катеринослава до Донбасу. Іноземний капітал та технології зіграли ключову роль.

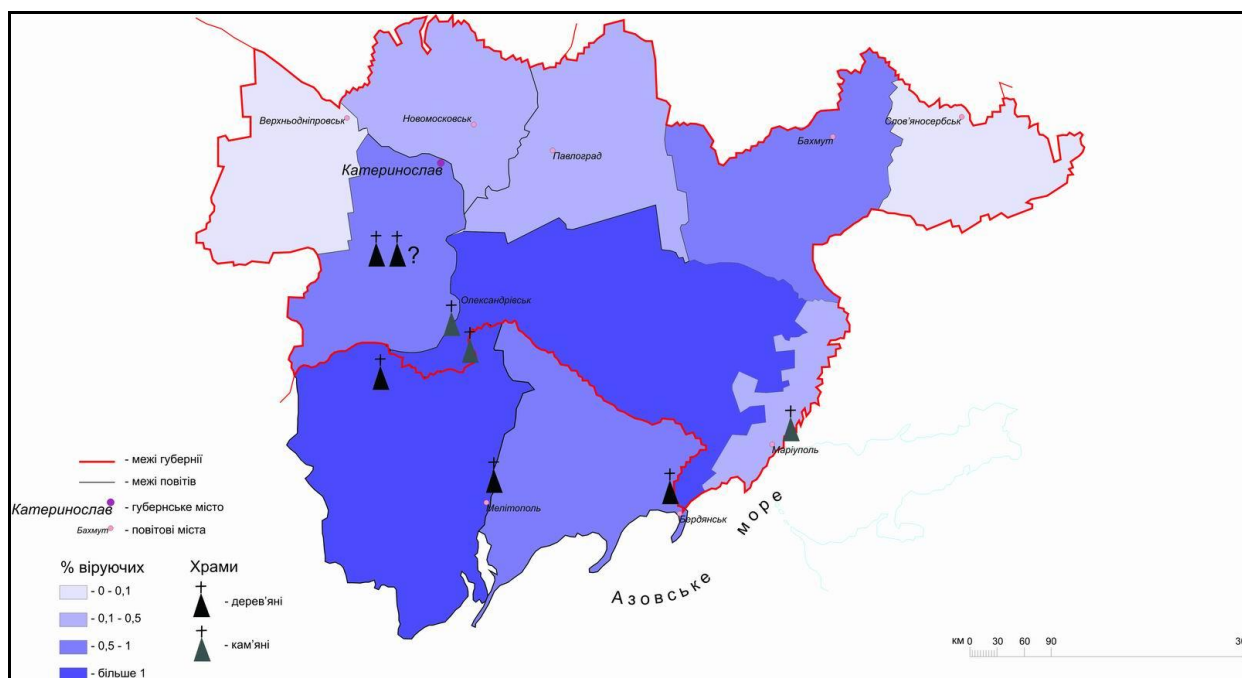

Рис. 1. Розподіл віруючих та католицьких храмів територією Південного Сходу України на 1867 рік

Під Південним Сходом України автор розуміє 8 повітів Катеринославської та 2 повіти Таврійської губернії, що займають території Приазов'я та Придніпров'я. Ця територія виділяється самобутністю та виокремленим розвитком у багатьох історичних джерелах [1].

На 1867 рік католицька громада Південно-Східної України нараховувала 1 383 188 прихожан, що складало 1,13% від усього населення території. Історичні джерела стверджують, що тут розташовувалось 8 храмів, переважно дерев'яних. Місцем найбільшої концентрації католиків на початковому етапі стали повіти, що охоплюють промислове «ядро» регіону – Катеринославський, Олександрівський, Мелітопольський та Бердянський (рис. 1). Також велика частка католиків налічувалась у Бахмутському повіті. У даних повітах спостерігається найвища доля іноземних мігрантів. Серед них більша частка – власники промислових підприємств, тобто люди, наділені статусом та грошима. Саме вони є ініціаторами будівництва перших храмів на території Південно-Східної України. На жаль, жодного не збереглося до нашого часу. Вцілили лише згадки, малюнки та деякі фотографії.

Розгляд даного питання є важливим з точки зору розширення знань про культурний розвиток Південно-Східної України в аспекті зародження католицьких громад, що наглядно демонструють зв'язок України та Європи. Зберігаючи та відновлюючи історично створені католицьке культурне надбання на споконвічно православних територіях Україна демонструє своє шанобливе ставлення до західних традицій та укладу життя. Особливої актуальності питання набуває з активізацією процесу євроінтеграції України.

Список використаних джерел: 1. Афанасьєв О.Є. Історико-географічний аналіз регіонального природокористування: теорія, методологія, практика. Монографія. Тернопіль: Крок. – 2012, - 549 с. 2. Материалы для статистики Российской Империи, издаваемые с высочайшего соизволения, при статистическом отделении Совета Министерства внутренних дел. Санкт-Петербург: Типография Министерства внутренних дел. – 1859, – 702 с. 3. Памятная книга Екатеринославской губернии на 1867 год. Часть 1. издание Екатеринославского губернского статистического комитета. Екатеринослав: Типография губернского правления. - 1867, - 359 с. 4. Памятная книга Таврической губернии изданная таврическим губернским статистическим комитетом / За ред. Ханацкаго К.В. Симферополь. – 1867, - 125 с. 5. Пилипенко О. Іноземне підприємництво в Україні у другій половині XIX - на початку XX ст. // Київська старовина. - 2008. - № 3. - С. 85 - 101. 6. Офіційний інтернет-сайт Харківсько-Запорізької дієцезії. [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://rkc.kh.ua>.

РОЗВИТОК КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ ПРОМИСЛОВОЇ ОБЛАСТІ (НА ПРИКЛАДІ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ)

Дніпропетровська область є однією з найбільш розвинених в економічному плані областей України, це осередок металургії, машинобудування, хімічної, гірничовидобувної та вугільної промисловості. Область має розвинутий індустріально-аграрний господарський комплекс. Провідною галуззю є промисловість, в якій зайнято близько 40% від усіх працюючих в господарстві. У сукупній валовій продукції промисловості і сільського господарства на частку продукції промисловості припадає 88,2%, сільського господарства – 11,8% [1]. Не зважаючи на те, що Дніпропетровщина вважається потужним промисловим центром, вона володіє достатньо багатими рекреаційними ресурсами.

Дніпропетровщина має багатий туристко-рекреаційний потенціал, який ще не повністю розкритий, крім того існують передумови для його розвитку: природні особливості регіону, який знаходиться у степовій зоні; унікальні водні ресурси; культурно-історична спадщина; етнографічно-культурний потенціал (народні промисли та ремесла). Туристична галузь області все впевненіше заявляє про себе, як дійсно конкурентоспроможна індустрія, що відчутно сприяє економічному розвитку Дніпропетровщини та зростанню добробуту громадян.

Дніпропетровщина є однією з областей України, що має високий культурний потенціал. В області нараховується:

- 8 державних музеїв;
- 40 народних музеїв;
- 35 громадянських музеїв;
- 8 пам'яток історії (Фортеця Кодак, Могила кошового отамана Івана Сірка, могила Д.Яворницького тощо);
- 13 пам'яток археології (курганний могильник, курган Бабина Могила, курган Орлова Могила тощо);
- 35 пам'яток містобудування та архітектури (Миколаївська церква в Кодаках, Спасо-Преображенський собор, Кодацька фортеця, Троїцький собор та ін.);
- 31 об'єктів ПЗФ (Дніпровсько-Орільський природний заповідник, парк ім. Б.Хмельницького, парк ім. Кірова, парк Слави тощо).

У Дніпропетровській області на державному обліку перебуває 11,9 тис. пам'яток, у тому числі 318 пам'яток архітектури.

Особливо виділяються такі райони як: Дніпропетровський, в якому нараховують 7 пам'яток історії (братські могили та меморіальні комплекси) та 196 пам'яток археології (кургани та палеонтологічні знахідки), 40 пам'яток історії; в Нікопольському районі знаходяться 3 археологічні пам'ятки (кургани Чертомлик, Толста могила, Соболева могила); в Петриківському районі – 375 скіфсько-козацьких курганів та козацькі могили; в Царичанському районі – 121 пам'ятка археології; в Петропавлівському районі – 263 археологічні пам'ятки (датованих II тис. до н.е.)[2].

На Дніпропетровщині – в краї, що має багате індустріальне минуле, в доволі складному становищі перебувають численні пам'ятники науки й техніки – об'єкти, що відносяться до категорії, користуючись прийнятою сьогодні в євроамериканській культурі терміном, «індустріальної спадщини» [4]. Хоча останнє не вичерпується пам'ятками науки й техніки, але саме вони становлять переважну його частку. Історія матеріальної культури Придніпров'я XVIII–XX ст. – це, у визначальному ступені, історія гірничовидобувної промисловості, металургії, металообробки, у пізніший період – ще й машинобудування. Це обумовило й типи пам'яток індустріальної культури краю і характер проблем, пов'язаних із їхнім збереженням та використанням, а також пропагуванням в якості об'єктів туризму [2].

В регіоні зареєстровано понад 240 туристичних організацій, з яких близько 200 працюють у сфері міжнародного туризму. Туристичний сектор області налічує 340 суб'єктів туристичної діяльності. Обсяг наданих туристичних послуг за 2010 р. становив 273,38 млн грн., з них іноземними туристами – 6,6 млн грн., туристами, що виїжджали за кордон України – 214,3 млн грн. [2].

Протягом 2010 р. область відвідало 15676 іноземних та 71235 внутрішніх туристів а кількість екскурсантів склала 27291 осіб.

Нині Дніпропетровщина пропонує чимало екскурсійних об'єктів та туристських маршрутів, різноманітні програми перебування – екскурсії, відвідування театрів, спортивних видовищних змагань тощо. Визначні пам'ятки Січеславного краю здавна привертали увагу як видатних письменників, художників, видатних діячів, так і чисельних туристів. Окрім історико-географічного (відвідання запорозьких святинь, історичних пам'яток), гідрологічного та бальнеологічного (відпочинок на Солоному Лимані та Дніпровських водосховищах), геологічного (Волоські скелі), мінералогічного, геоботанічного, екологічного видів туризму, Дніпровський край може запропонувати потенційним туристам знайомство зі своїм промисловим комплексом, що є одним із найбільших в державі, а за деякими параметрами – й унікальним.

Об'єкти культурної спадщини розподіляються дуже нерівномірно по території області, так Широківський та Юр'ївський райони мають найменший рівень розвитку культурного туризму, а Верхньодніпровський, Дніпропетровський, Криворізький, Криничанський, Нікопольський, Павлоградський, Петропавлівський, Томаківський найбільш насичені культурними та історичними пам'ятниками.

В даний час використовується лише невелика частка з наявних культурно-історичних ресурсів Дніпропетровщини, основна їх частина не задіяна в рекреаційному використанні. Це є наслідком того, що територія області характеризується недостатньою культурно-історичною туристично-рекреаційною вивченістю, що є одним з головних чинників, стримуючих розвиток культурно-пізнавального спрямування туристичної індустрії.

Пріоритетними напрямками у сфері культури є розвиток культурного дозвілля населення, розширення доступу населення до культурних надбань, підтримка професійної творчої діяльності, збереження національної культурної спадщини та поповнення фондів музеїв і бібліотек, а саме популяризація національної культурної спадщини серед учнівської та студентської молоді, сприяння становленню талановитої мистецької молоді, реставрація та розвиток об'єктів культурної спадщини та проведення паспортизації об'єктів культури.

Список використаних джерел: 1. Все о туризме [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: <http://www.turbooks.ru> 2. Днепронетровск: город ской сайт [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: <http://gorod.dp.ua> 3. І. Гончар. Дніпропетровський край. К. «Весна», 2002 р. 4. Каурова А.Д. Организация сферы туризма. Учебное пособие. – Москва — Санкт-Петербург: «Издательский дом Герда», 2004, 320с.

УДК 911.3

Б.Ю. Слюта

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, ст. викл. К.Ю. Сегіда
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

SWOT – АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ

Кримська земля представляє нескінченну кількість нових можливостей та нових маршрутів людям, зайнятим у сфері туризму та рекреації. Без сумніву, розвиток туризму – це майбутнє півострову. Розвиток туризму істотно впливає на такі сектори економіки, як транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів широкого вжитку, і є одним з найбільш перспективних напрямів економіки, тому що залучає іноземний капітал. У свою чергу важливими факторами розвитку туристичної галузі є природно-рекреаційний та історико-культурний потенціал країни. В Україні частка доходів від туризму у валовому національному продукті не перевищує одного відсотка. Незважаючи на очевидну економічну доцільність і гостру соціальну потребу у розвитку рекреаційного комплексу, на сьогоднішній день в АРК немає повного кадастру земель курортного, рекреаційного та природоохоронного призначення і не скориговані показники потреб резервних територій для розвитку курортів, рекреації і туризму, навіть на найближчу перспективу. Отже, проблеми розвитку туристичної сфери АРК завжди будуть актуальними для України, адже потенціал півострова Криму достатньо великий, а прибутки від туристичної сфери для країни не значні. Саме тому важливо оцінити

проблеми, які з'явилися в туристичній сфері АРК, та окреслити шляхи їх подолання.

Завдяки SWOT – аналізу, проведеного на основі аналізу факторів розвитку туристичного ринку АРК та його стану, можна виявити наступні конкурентні переваги та слабкі сторони щодо розвитку іноземного туризму в АРК (табл. 1).

Таблиця 1

Конкурентні переваги та слабкі сторони щодо розвитку іноземного туризму в Україні [3]

Сильні характеристики	Слабкі характеристики
11	8
- Велика територія АРК зумовлює різноманітність туристичної поверхні. - АРК має вихід до двох морів. - Клімат є помірно-континентальним, Південний берег Криму лежить в області середземноморського типу клімату. - Рослинний і тваринний світ АРК є багатим. - Туристична інфраструктура в АРК є досить розвиненою. - Система закладів харчування є розвиненою, при цьому заклади є надзвичайно різноманітними. Загалом система обслуговування населення є розвиненою. - Низький курс гривні сприяє зниженню цін на тури в АРК для іноземних туристів. - Малий розмір курортного збору. - Митна політика АРК відповідає загальносвітовій практиці. Відсутність візового режиму з більшістю країн-генераторів туристичних потоків. - Багаті культурні традиції, цікавий побут, велика кількість фестивалів і ярмарок, самобутнє мистецтво.	- Зниження потреб населення України в курортних і туристично-рекреаційних послугах з 20 до 8% (з-за падіння загального життєвого рівня, освіти приватного сектора дачних селищ і садівничих товариств). - Реструктуризація мережі курортних і туристично-рекреаційних організацій, зменшення їх кількості; - Стагнація курортного та туристично-рекреаційного будівництва, дефіцит інвестицій, відсутність пільг в оподаткуванні даного виду послуг, оренди землі, використання енергоресурсів (що широко практикується в ряді країн - Туреччини, Тунісі і навіть - у Казахстані); - Використання частини існуючого фонду не за призначенням (офіси, малі підприємства) у зв'язку з низьким рівнем комфорту в деяких організаціях, збитковість їх експлуатації, неможливість конкурувати на туристичному ринку. - Цінова політика санаторно-курортних комплексів не являється прийнятною для більшості українців; - Низький рівень обслуговування туристів в готелях та санаторно-курортних закладах відпочинку. - Високий рівень корумпованості відлякує іноземних інвесторів від АРК. - На туристичне обслуговування для іноземних туристів в АРК необґрунтовано завищені ціни.

На основі сильних та слабких характеристик туристичної сфери в АРК можна виділити наступні проблеми та перспективи розвитку міжнародного

туризму в АРК. Більшість проблем, що стосуються туристичної галузі регіону пов'язані з непослідовністю структурних реформ в економіці та соціальній сфері. У інформаційному суспільстві першочергового значення набуває інформаційно-маркетингова діяльність держави (табл. 2).

Таблиця 2

Проблеми та перспективи розвитку іноземного туризму в Україні [5]

Можливості	Загрози
• Географічне положення АРК та природні умови є надзвичайно сприятливими для розвитку майже усіх відомих видів туризму: лікувального, пляжного, пізнавального, екстремального та ін. • Вдосконалення та розбудова існуючої інфраструктури, створення нових робочих місць в туристичній індустрії. • Створення нових об'єктів туристичної інфраструктури, зокрема мережі інформаційних туристичних центрів. • Підвищення професійності кадрів, зокрема щодо володіння іноземними мовами. • Посилення боротьби з корупцією, врегулювання земельних питань. • Проведення цілеспрямованої політики залучення інвестицій в туризм, зокрема надання податкових пільг для інвесторів та підприємців, зменшення ризиків. • Формування позитивного іміджу України як країни перебування: створення образу країни, який буде представлятись на найбільших туристичних салонах в світі.	• Погіршення стану навколишнього середовища у період екологізації туризму сприятиме формуванню негативного іміджу АРК як місця перебування. • Відсутність скоординованої політики розбудови готелів та транспортної інфраструктури не дозволить суттєво покращити туристичну інфраструктуру в цілому. • Безсистемний розвиток туристичної інфраструктури негативно впливає на галузеву та територіальну структуру господарства, зокрема призводить до надмірної концентрації туристичних об'єктів, що створює (загострює) соціальні проблеми місцевих громад. • Підвищення рівня цін в АРК, та відносно невисокий рівень сервісу у порівнянні з європейськими країнами викличуть зменшення кількості іноземних туристів в регіоні.
7.	4.

Тож, можливостей щодо залучення іноземних інвесторів в розвиток туристичної сфери АРК майже в два рази більше ніж загроз, також це стосується конкурентних переваг туристичної сфери АРК [1]. За допомогою SWOT – аналізу можна запропонувати стратегію, яка допоможе зменшити загрози та покращити сильні сторони туристичної сфери АРК. В першу чергу це вирішення комплексу організаційних питань щодо розробки та прийняття законодавчих і нормативно-правових актів, спрямованих на виконання основних завдань стратегії, що дасть змогу:

- оновити нормативно-правову базу з питань туризму і курортів;
- адаптувати законодавство України у сфері туризму і курортів до відповідних директив і стандартів ЄС;

- розробити механізм державної підтримки впровадження туристичного продукту соціального характеру.

По-друге сприяти розвитку кадрового потенціалу сфери туризму і курортів, що забезпечить:

- удосконалення законодавства з питань, пов'язаних із забезпеченням зайнятості населення у сфері туризму і курортів;

- запровадження підготовки фахівців за спеціальностями у сфері туризму і курортів відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня та внесення відповідних змін до законодавства про освіту.

По-третє, створення єдиної системи маркетингової підтримки національного туристичного продукту та санаторно-курортних послуг, що забезпечить:

- визначення на законодавчому рівні та узгодження механізму дистанційного продажу туристичних та курортних послуг (зокрема через Інтернет);

- розроблення проектів нормативно-правових актів щодо посилення відповідальності за розповсюдження недобросовісної реклами у сфері туризму і курортів [5].

Здійснення головних стратегічних напрямків в розвитку туристичної сфери в АРК дасть можливість створити умови для стабільного функціонування підприємств санаторно-курортного і туристичного комплексів, формування позитивного іміджу Криму як курортного регіону; підвищення ефективності використання, відтворення та охорони наявних в регіоні рекреаційних та природо-лікувальних ресурсів.

Список використаних джерел: 1. Боруцак М. Особливості маркетингової стратегії розвитку курортно-туристичного регіону / М. Боруцак // Вісник Донецького інституту туристичного бізнесу: Серія Економіка, організація і управління підприємствами (в туристичній сфері). – 2005. – № 9. – С. 100-105.; 2. Мельник О.В. Чинники формування туристичної привабливості території / О.В. Мельник // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. – Львів: Вид-во НУ «ЛП», 2004. – № 504. – С. 39-44; 3. Проект стратегии развития Автономной Республики Крым на период до 2017 года «Крым – территория успеха» [Электронный ресурс] / Крым – инвестиции в будущее. – Режим доступа: http://invest-crimea.gov.ua/show_content.php?alias=infoset. 4. Закон України «Про Державний бюджет України на 2003 рік» у редакції від 11.12.2003 р. № 1397-IV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=380-15>. 5. Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в АР Крим у 2008/2009 році // Держкомстат України Головне управління статистики в Автономній Республіці Крим, статистичний збірник, Сімферополь, 2009 – 148 с.

СФЕРА РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ТЕРИТОРІАЛЬНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО КОМПЛЕКСУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Закарпатська область – це потужний рекреаційно-туристичний комплекс України, що сформувався в умовах унікального географічного положення, комфортного кліматичного режиму, наявності гірської системи Східних (Українських) Карпат та Закарпатської низовини, різноманітних бальнеологічних, гідрологічних, лісових, ландшафтних ресурсів, які використовуються для задоволення рекреаційних потреб населення – лікувально-оздоровчих, культурно-пізнавальних, спортивних.

У регіоні розвинені майже всі види рекреаційної діяльності. Мережа санаторно-курортних та оздоровчих об'єктів області є однією з найбільших в Україні. Вона налічує 60 суб'єктів на 6078 ліжок у місяць максимального розгортання. Найбільше закладів зосереджено в Свалявському (14 од.), Мукачівському (9 од.), Виноградівському та Хустському (по 7 од.) районах. Найбільш відомими та відвідуваними є Українська алергологічна лікарня (сmt. Солотвино Тячівського району) та санаторно-курортні заклади – «Синяк», «Шаян», «Сонячне Закарпаття», «Карпати», «Квітка полонини», «Термал Стар», «Косино», «Кришталеве Джерело», «Перлина Карпат», «Солені млаки», «Теплиця» та ін.

Сфера рекреації та туризму займає все важливіше місце серед галузей спеціалізації внутрішньодержавного і міждержавного значення. Швидкими темпами в області розвиваються сільський зелений туризм, фестивальний, пізнавальний, спортивний та інші види туризму. За кількістю місць у санаторно-оздоровчих закладах та кількістю оздоровлених область займає друге місце в Західному регіоні (після Львівської), найбільше таких закладів у Свалявському, Мукачівському, Хустському і Виноградівському районах.

У 2011 р. у Закарпатській області офіційно здійснювали туристичну діяльність 94 суб'єкти підприємницької діяльності, які обслужили 56,3 тис. туристів, з яких 7,7 тис. – іноземні туристи, і надали туристичних послуг сумарним обсягом на 27,4 млн. грн. Значна частина організацій та підприємств, надаючи різні види туристичних послуг отримує значні прибутки. У 2010/2011 рр. у санаторно-курортних та оздоровчих закладах області було оздоровлено 2313 іноземців (3,5% із загальної кількості оздоровлених) з 33 країн (2 місце в Україні). Кількість туристів, порівняно з 2000 р. зменшилась у 2,5 рази (з 145 тис.осіб до 56,3 тис.осіб), що негативно відбивається на показниках кількості наданих туроднів туристам (219,0 у 2011 р., проти 754,5 у 2000 р.). Також відбулися значні зміни в структурі розподілу туристів за метою турпоїздок, як українського, так іноземного походження. Близько трьох чвертей

туристів складають особи, які приїжджали на дозвілля та відпочинок, п'ята частина – перебувало у службових та ділових поїздках і лише 12,4% – займались спортивно-оздоровчим туризмом. Переважання відпочинкового туризму (34,5 тис.осіб) свідчить про конкурентноздатний рівень розвитку його інфраструктури та ефективність промоційної політики приваблення туристів.

Екскурсійними послугами протягом 2011 р. скористалося 28,4 тис.осіб, що на 30,5 тис.осіб менше в порівнянні з 2000 роком.

У Закарпатській області спостерігається значний диспропорційний процес й істотно деформована туристично-вікова структура, досить низькі показники залучення дітей та підлітків до туристичної діяльності, адже 65,9% припадає на туристів зрілого та літнього віку.

В області нараховується 69 готелів та інших місць для короткотермінового проживання, що на 44 об'єкти більше, ніж у 1995 році. Переважна їх кількість зосереджена в Ужгороді, Мукачеві, Міжгірському, Рахівському та Мукачівському районах. З'явилися заклади в Берегівському та Виноградівському районах, де проживає найбільша етнічна частка угорців. Вони вільно володіють рідною мовою туристів з Угорщини, це дає змогу привабити ще більше відпочиваючих у період проведення різних фестивалів, конкурсів, свят на території цих районів.

В області створюються сприятливі умови для розповсюдження сільського зеленого туризму як стабілізатора низки соціально-економічних проблем гірських територій. Ця галузь сфери послуг позитивно впливає на збереження екологічної рівноваги регіону, відродження та розвитку традицій, звичаїв, місцевих народних промислів, ремесла, народної творчості та мистецтва, пам'яток історико-культурної спадщини, а також сприяє розширенню сфери зайнятості жителів гірської місцевості і як наслідок, покращення їхнього рівня життя. До суб'єктів інфраструктури зеленого туризму відносять приватні садиби та гостинні двори, яких в області налічується близько 225 (офіційно зареєстрованих).

Для удосконалення сервісу обслуговування туристів динамічно відбувається розбудова нових, реконструкція та модернізація багатьох підприємств готельно-ресторанного господарства у всіх районах Закарпатської області. З метою створення більш зручних та комфортних умов для проживання та відпочинку ведеться робота по збільшенню кількості номерів класу «люкс» та «напівлюкс», розширенню спектру додаткових послуг: конференц-зали, інтернет-клуби, сучасні автостоянки з автомийкою, прокат авто, ресторани з національною кухнею, казино, кафе, бари, заклади торгівлі (магазини, кіоски), сауни (лазні, басейни), солярії, джакузі, пральні, салони краси, масажні кабінети, тренажерні зали, тенісні корти, поля для міні-футболу, більярд, фітнес-центри, кальян-клуби, винний фонтан, прокатні пункти туристичного та гірськолижного спорядження, приватні підйомники, прогулянки на конях, ловля риби у приватних ставках та форельниках та багато іншого.

Одним з ефективних шляхів залучення іноземних інвестицій в рекреаційний бізнес є створення спільних лікувально-оздоровчих або

туристичних підприємств. Другий напрям – формування вільних зон рекреаційного підприємництва. Такі зони мають створюватися на територіях, природні умови та ресурси яких користуються попитом на світовому ринку (створення курортотолісів).

Особливої актуальності набувають питання створення регіональних логістичних центрів у сфері туризму: формування ефективних механізмів управління туристичними, транспортними, інформаційними, фінансовими, матеріальними потоками; удосконалення процесів обслуговування туристів (розміщення, харчування, перевезення, організація дозвілля та розваг); покращення інформаційного забезпечення розвитку рекреаційно-туристичної галузі та посилення ролі центрів рекреаційної системи у соціально-економічному комплексі Закарпатської області.

Список використаних джерел: 1. Смочко Н.М. Сучасні напрямки трансформації територіальної організації господарства регіону / Н.М. Смочко // Наукові записки ТНПУ. Серія: географія. – Тернопіль: СМП "Тайп". -2010. – №1 (выпуск 29) – С. 72-79. 2. Статистичний щорічник Закарпаття за 2011 рік [за ред. І. В. Ільтьо]. – Ужгород: Головне управління статистики у Закарпатській області, 2012. – 575 с.

УДК 911.3

О.В. Чеченя

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. О.О. Любіцева
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ОЦІНКА РІВНЯ РОЗВИТКУ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАТОРІВ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Організатори туризму – підприємства, що створюють комплексний туристичний продукт, організовують його просування на ринку та споживання, тобто туроператори та турагенти.

Діяльність організаторів туризму оцінювалася за період з 2005 р. по 2011 р. [1], для зручності були вибрані 2005 р. (характеризує період до кризи), 2008 р. (кризовий період), 2011 р. (період після кризи). Показниками, за якими здійснювалася оцінка діяльності організаторів туризму є: 1) рівень споживання послуг; 2) рівень зайнятості організаторів туризму; 3) рівень розвитку діяльності організаторів туризму.

Рівень споживання послуг визначаємо як відношення обсягу споживання послуг в області до чисельності населення в області. При визначенні балу рівня споживання послуг виходили з того, що: 1 бал – до 20,157; 2 бали – 20,158-40,315; 3 бали – 40,316-60,473; 4 бали – 60,474-80,631; 5 балів – 80,632 і більше грн./1 особу.

Протягом 2005-2011 рр. стабільно високий бал рівня споживання (5 балів) спостерігається для Автономної Республіки Крим, м. Києва та м. Севастополя. Стабільно низький бал рівня споживання (1 бал) – для Вінницької, Луганської,

Тернопільської та Черкаської областей. Рівень споживання в Івано-Франківській, Львівській та Одеській областях збільшився у 2008 р. у порівнянні з 2005 р. з 2 до 4 балів та залишився на рівні 4 балів. З 1 до 2 балів збільшився рівень споживання у Волинській та Херсонській областях. Для решти областей характерним є збільшення рівня споживання у 2008 р. порівняно з 2005 р., проте у 2011 р. рівень споживання знизився до показників 2005 р.

Як відношення кількості зайнятих в організаторах туризму в області до чисельності населення в області визначаємо рівень зайнятості організаторів туризму. При визначенні балу рівня зайнятості організаторів туризму виходимо з того, що: 1 бал – до 0,195; 2 бали – 0,196-0,317; 3 бали – 0,318-0,439; 4 бали – 0,440-0,561; 5 балів – 0,562 осіб.

Найвищий (5) бал рівня зайнятості протягом 2005-2011 рр. спостерігається в Автономній Республіці Крим, м. Києві та м. Севастополі. Найнижчий (1) – у Вінницькій, Донецькій, Житомирській, Київській, Луганській, Сумській, Хмельницькій та Чернігівській областях. Тенденція до зменшення рівня зайнятості спостерігається у Волинській, Львівській, Миколаївській, Полтавській, Тернопільській, Херсонській, та Чернівецькій областях. Для решти областей характерним є збільшення рівня зайнятості у 2008 р. порівняно з 2005 р., та його зменшення у 2011 р. до рівня 2005 р.. Виключенням є лише Кіровоградська та Харківська області, оскільки рівень зайнятості зріс у 2008 р., але вже у 2011 р. його рівень став нижчим за рівень 2005 р..

Рівень розвитку мережі визначаємо як відношення кількості організаторів туризму в області до чисельності населення в області. При визначенні балу рівня розвитку виходимо з того, що: 1 бал – до 0,026; 2 бали – 0,027-0,044; 3 бали – 0,045-0,062; 4 бали – 0,063-0,080; 5 балів – 0,081 і більше.

Для Автономної Республіки Крим, Чернівецької області, м. Києва та м. Севастополя протягом 2005-2011 рр. спостерігається найвищий бал (5) рівня розвитку мережі. Збільшення рівня розвитку діяльності організаторів туризму спостерігається для Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Кіровоградської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської та Чернігівської областей. Збільшення рівня розвитку діяльності у 2008 р., та його зменшення у 2011 р. до рівня 2005 р. спостерігається для Луганської та Рівненської областей.

Інтегральна оцінка рівня розвитку діяльності організаторів туризму для регіонів України визначалася як відношення суми складових балів 3 показників (рівня споживання, рівня зайнятості, рівня розвитку діяльності організаторів туризму) до кількості показників.

Рівень розвитку діяльності організаторів туризму (рис. 1) для Автономної Республіки Крим, м. Києва та м. Севастополя протягом 2005-2011 рр. є високим (5 балів).

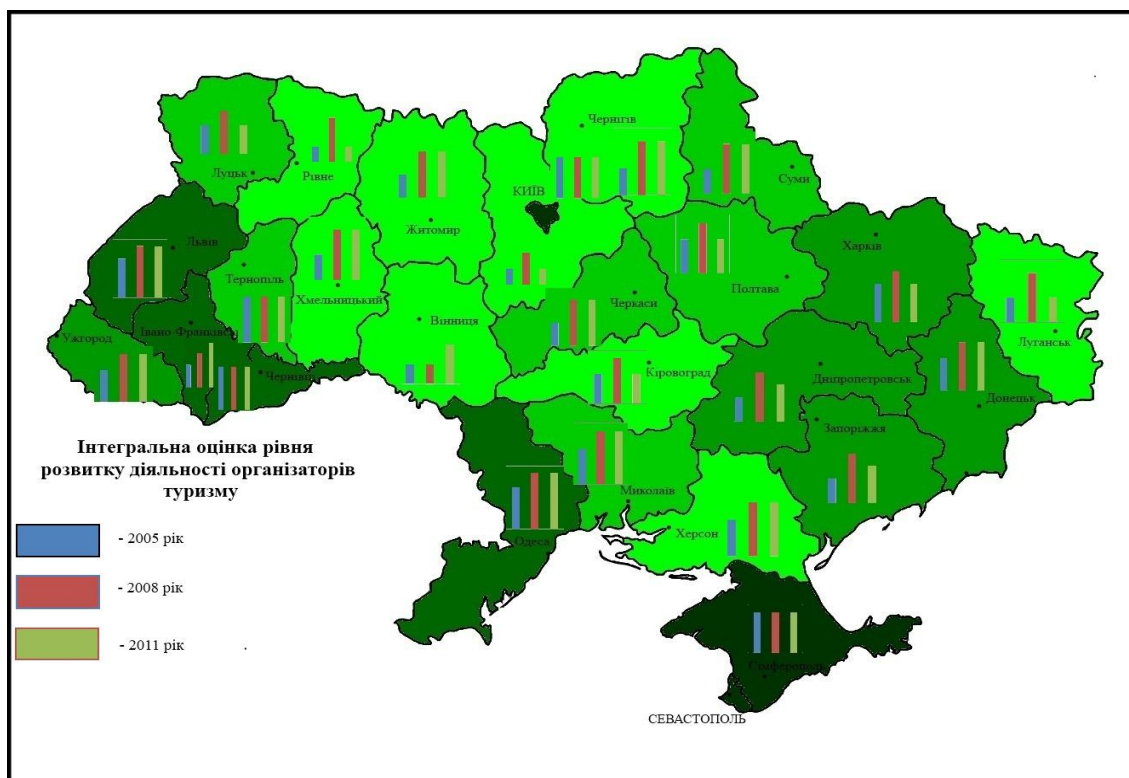

Рис. 1. Рівень розвитку діяльності організаторів туризму, 2011 р.

Також незмінним рівень залишився для Чернівецької (4 бали), та Тернопільської (2 бали) областей. Зростання рівня розвитку діяльності організаторів туризму у 2008 р., порівняно з 2005 р., та його стабілізація в 2011 р. на рівні 2008 р. спостерігається для Львівської, Закарпатської, Хмельницької, Житомирської, Чернігівської, Сумської, Донецької, Черкаської, Миколаївської, Одеської та Херсонської областей. Рівень розвитку діяльності організаторів туризму зростає в Івано-Франківській та Вінницькій областях. Для решти областей характерним є зростання в 2008 р. порівняно з 2005 р., та зниження в 2011 р. до рівня 2005 р.. Виключенням є лише Запорізька та Дніпропетровська області, оскільки рівень розвитку діяльності організаторів туризму для них хоч і зменшився у 2011 р. порівняно з 2008 р., проте він є вищим за рівень 2005 р..

Отже, протягом 2005-2011 рр. рівень розвитку діяльності організаторів туризму в середньому по Україні зріс на 2 бали у 2008 р. (5 балів) порівняно з 2005 р. (3 бали), проте з настанням світової економічної кризи, рівень знизився, досягнувши у 2011 р. 4 балів. Територіальну диференціацію рівня розвитку діяльності організаторів туризму можна пояснити диференціацією чисельності та платоспроможності населення регіонів, різним культурним та економічним рівнем розвитку регіону та наявністю туристичних ресурсів.

Список використаних джерел: 1. Державна служба статистики України. Режим доступу: - <http://www.ukrstat.gov.ua/>

АНАЛИЗ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ПЕРСПЕКТИВ РАЗВИТИЯ МОРСКОГО КРУИЗНОГО ТУРИЗМА В КАЛИНИНГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ РФ

Регион Балтийского моря представлен широким выбором предоставляемых услуг, связанных с морскими перевозками между государствами. Примером таких услуг является рынок морского круизного туризма, который на данный момент активно развивается [4].

При существующей организации морского круизного туризма в Балтийском регионе примечателен тот факт, что второстепенные порты захода в программе круизных маршрутов хоть и не обладают разнообразием туристических аттракций, тем не менее, образуют полноценный туристический пакет по мере пролегания маршрута круизного судна.

С российской стороны примером успешно развивающегося морского круизного туризма в Балтийском регионе является г. Санкт-Петербург.

Статистика судозаходов в морской порт Калининград пассажирских судов в 2008-2012 гг. показывает, что за 5 лет морской порт Калининград посетило всего 123 пассажирских судна, из них только 18 судозаходов в рамках круизных путешествий по Балтийскому морю [2]. Эти данные не говорят о позиционировании Калининградской области как регулярного круизного направления, но с учётом регулярности и карты движения морских круизных судов, Калининградская область могла бы успешно использовать преимущества концентрации различных кольцевых маршрутов в бассейне Балтийского моря.

В связи с этим нельзя не обратить внимание на всестороннее развитие морского круизного туризма на российском побережье Балтийского моря, в частности, возможности и перспективы развития морского круизного туризма в Калининградской области.

Определение перспектив и возможностей развития морского круизного туризма в Калининградской области даст возможность взглянуть по-новому на развитие туристической отрасли региона. Практическая значимость работы - рекомендательная часть к концепции развития водного туризма области.

К сожалению, опыт по вопросам организации морского круизного туризма на сегодняшний день в большинстве отечественных изданий и статей представлен поверхностно, наиболее информативно в научных трудах Шпилько С.П., Андроновой Н.В. и Чударева Р.В, а также в ряде зарубежных исследований: Тим Маркинг, Талеб Рифай, Марта Хани, Анди Сейдл и др.

В качестве методов исследования выбраны сбор и обработка первичной и вторичной информации, информации из различных источников: интернет страницы портов, интервью с администрацией портов, осмотр портовой инфраструктуры Калининградской области.

Анализ истории развития морского круизного туризма на Балтике показывает, что ранее, до Второй Мировой войны, калининградское взморье имело налаженное морское круизное сообщение. Существующая причальная планировка порта Пиллау (совр. назв.: Балтийск) позволяла принимать суда длиной более 200м [1].

Со временем причальная планировка претерпела изменения в функциональном плане. Поэтому, исходя из требований портовой инфраструктуры для каждого типа круизных судов, единственной возможностью для приема морских круизных судов и обеспечения надлежащего наземного обслуживания является портопункт Балтийск. Длина пирса составляет 240 м, что позволяет заходить судам длиной 190 метров и более при выполнении определенных требований [3].

Среди главных преимуществ приёма круизных лайнеров в портопункте Балтийск следует выделить:

- оснащенность Балтийского порта необходимой инфраструктурой для принятия круизных лайнеров (пассажирский терминал и международный пограничный контрольно-пропускной пункт);
- опыт в приёме разовых круизных судов;
- сравнительно низкие портовые сборы по сравнению с другими странами Балтийского региона;
- 72-ух часовой режим без визы для европейских туристов, путешествующих на паромках;

Главные недостатки: отсутствие надлежащей портовой и туристской инфраструктуры, недостаток рекламно-информационных материалов и слабое продвижение турпродукта на российский и международные туристские рынки, а также слабая организация оформления круизных туристов, исходя из современного опыта приёма круизных судов.

В целях развития морского круизного туризма в Калининградской области необходимо развитие круизной инфраструктуры, предусматривающее:

– научно-исследовательские работы и комплекс дноуглубительных, берегоукрепительных работ, работ по реконструкции или строительству причалов, по благоустройству и прокладке сетей инженерной инфраструктуры, транспортной инфраструктуры в круизных центрах области: г.Балтийск, г.Пионерский, г.Калининград (в данном случае имеется ввиду строительство глубоководного порта в Балтийске, яхт-марины в Пионерском, перепланирование и реконструкция нынешнего паромного причала для переправы на Балтийскую Косу в г.Балтийске);

– организацию системы туров и разработку туристских маршрутов по области с использованием туристических автобусов;

– разработку концепции тематических маршрутов с целью создания новых турпродуктов;

– проведение рекламно-информационных туров для российских и зарубежных туроператоров по круизному туризму и СМИ;

– подготовку рекламно-информационной продукции, демонстрирующей туристский продукт морского круизного туризма;

– формирование и направление предложений в Федеральное агентство по туризму и координационный совет по развитию индустрии туризма «Регионы России – Московское соглашение» для включения в разрабатываемые проекты федеральных программ развития круизного туризма.

Для эффективного использования туристского потенциала Калининградской области и увеличения туристских потоков на круизных маршрутах необходима государственная поддержка на федеральном уровне для развития круизной инфраструктуры. Это касается дноуглубительных и берегоукрепительных работ, реконструкции и строительства причалов, прокладки сетей инженерной инфраструктуры для строительства морских вокзалов, благоустройства территорий.

Ожидаемые результаты: увеличение поступлений в бюджеты всех уровней, привлечение инвестиций в сферу круизного туризма, создание новых рабочих мест, увеличение внутреннего и въездного туристского потока.

Наличие соответствующей портовой инфраструктуры в портопункте Балтийск, благоприятные и разнообразные природно-ландшафтные условия, уникальные водные ресурсы, курорты федерального значения и большое число объектов историко-культурного наследия, всё это при определённой выборке объектов и модернизации элементов инфраструктуры могло бы уже сейчас способствовать образованию не менее привлекательного предложения для ряда круизных компаний, действующих на Балтике, а также позиционированию Калининградской области как международной туристической дестинации.

Список использованных источников: 1. Официальный сайт порта Балтийск. История порта Балтийск. – Mode access: – <http://www.portofbaltiysk.narod.ru/BaltiyskHistory/port-history.html>. Официальный сайт ФГУ «Администрация Морского порта Калининград». – Mode access: – <http://www.mapkld.ru>. 3. Официальный сайт ФГУП «РосМорПорт». – Mode access: – http://www.rosmorport.ru/klf_serv_stiv.html. 4. Cruise Baltic market review. 2012. Baltic. – Mode access: – <http://www.cruisebaltic.com>

УДК 338.48 (549.4)

Н.В. Ясучіс

*Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. Г.О. Лисичарова
Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара*

ДИНАМІКА ТУРИСТСЬКОГО ПОТОКУ В'ЇЗНОГО ТУРИЗМУ ІЗРАЇЛЮ У 1990-2011 РОКАХ

Туризм є невід'ємною складовою частиною і суспільного життя, і світової економіки. Ізраїль є сучасною країною, де багата історія поєднується із розвиненою інфраструктурою, що пропонує велику кількість видів відпочинку.

Метою даного дослідження є аналіз динаміки туристського потоку в'їзного туризму Ізраїлю у 1990–2011 роках для більш детального розуміння основних причин його формування та змін у досліджуваний період.

Рівень розвитку туризму в країні або регіоні виражається туристськими потоками. Туристський потік – це постійне прибуття туристів у країну (регіон) або виїзд туристів за кордон за певний період часу [1].

Для більш детального аналізу туристського потоку Ізраїлю за 1990-2011 роки проаналізуємо рисунок 1. Так, за період дослідження він має декілька періодів спаду та підйому. Спочатку розглянемо періоди, які характеризуються найбільшим зменшенням кількості туристського потоку, а саме 1990-1991 та 2000-2003 рр. Ці періоди мають пряму залежність із загостренням арабо-ізраїльського конфлікту, який призвів до економічного спаду в Ізраїлі, і туризм став однією із галузей, що найбільше зазнала збитків.

Аналіз даних [2] свідчить про те, що у періоди загострення конфлікту туристський потік із найважливіших країн постачальників туристів, таких як Росія, Україна, Велика Британія, США та Німеччина – залишається переважно сталим, а із Франції, Іспанії, Італії, Канади та Бразилії – зменшується.

Періоди 1992-2000 та 2004-2011 рр. характеризуються збільшенням туристського потоку із незначними коливаннями його показників через локальні загострення воєнно-політичної обстановки. Для періоду 2005-2011 рр. простежується деякий негативний вплив світової економічної кризи. Важливим чинником формування туристського потоку у 2004-2011 рр. постало спрощення візового режиму із Росією (у 2008 р.) та Україною (у 2011 р.), що дозволило збільшити туристський потік із цих країн на 41,9% та 48,3% відповідно.

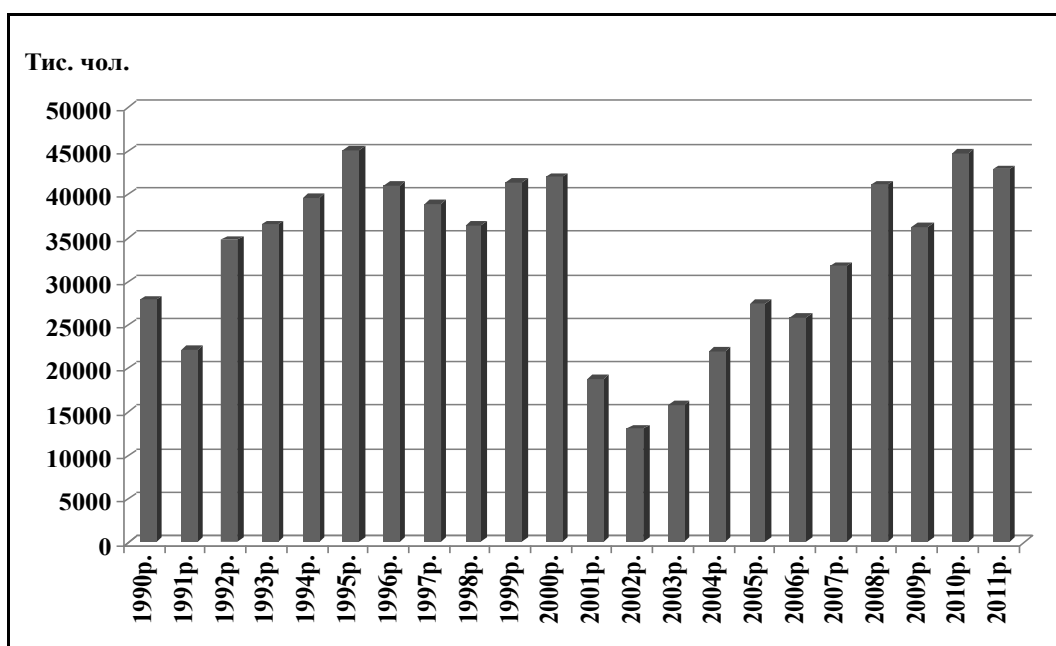

Рис.1 Динаміка туристського потоку в'їзного туризму Ізраїлю на 100 осіб населення за період 1990-2011р. (складено автором за [2])

Ізраїль продовжує залишатися популярною для туристів країною. Важливу роль у цьому відіграє Міністерство туризму Ізраїлю, основною ціллю діяльності якого є залучення іноземних туристів (маркетинг, професійне навчання персоналу, контроль готелів, реклама тощо), а також постійно розробляє програми його розвитку на державному та локальному рівнях.

Так, у 2010 р. було схвалено «Національний план про туризм», який розроблювався починаючи з 1998 р.. Документ містить програму розвитку туристичної галузі, в якій особлива увага приділяється готельній діяльності (нові курортні туристичні комплекси і збільшення номерного фонду, так як недостатня кількість номерів та невідповідність існуючих готелів світовим стандартам в умовах збільшення туристського потоку є актуальною проблемою). Збільшення показників туристського потоку у 2010 та 2011 роках підтверджують його ефективність.

Головним фактором розвитку туризму в Ізраїлі залишаються багаті рекреаційні ресурси: теплий субтропічний клімат, пляжі Середземного та Червоного морів, лікувальні курорти, в тому числі Мертвого моря, архітектурні та археологічні пам'ятки, багата історія та історичні реліквії, різноманіття культур та традицій країни.

Отже у результаті дослідження динаміки туристського потоку в'їзного туризму Ізраїлю за 1990-2011 рр. виявлено стійкі тенденції до його зростання, за виключенням періодів загострення арабо-ізраїльського конфлікту; політична нестабільність постає головним негативним чинником розвитку туризму в країні, адже цей факт становить серйозну загрозу для безпеки туристів. Успіхи туризму Ізраїлю та примноження туристичного потоку здебільшого пов'язані із діяльністю Міністерства туризму Ізраїлю.

Список використаних джерел: 1. Дядечко Л.П. Економіка туристичного бізнесу / Л.П. Дядечко. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 224 с. 2. The Central Bureau of Statistics (Israel) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cbs.gov.il/engindex.htm>

УДК 911.3

B. Mičšíková, Š. Nováková, S. Bucher
Scientific supervisor – Ph.D, RNDr. S. Bucher
University of Presov in Presov

EURO – STIMULATOR OR INHIBITOR OF ACTIVE TOURISM IN SLOVAKIA

Introduction: *"I am very happy that we will celebrate the euro's 10th anniversary by welcoming Slovakia as a new member. Slovakia is about to take a historic step forward, for all its citizens and for Europe. Joining the euro will place Slovakia at the economic and political heart of Europe, less than five years after joining the European Union. This is a superb achievement and I look forward enormously to welcoming all Slovaks into the euro area"* [9] said José-Manuel Barroso during the 10th anniversary of the euro in Slovakia. Since this statement has been said another 4 years passed and Slovakia besides introducing of euro consequently has been facing a financial crisis. For that reasons it is often unclear, what impact the introducing of euro had on economy of Slovakia, specifically on active tourism.

Presentation of fundamental material: Slovak republic has been a member of eurozone since 1.1.2009. Euro was an official currency in the others 15 countries that year. Preparations for the introducing of the euro in Slovakia had started before Slovakia joined the European Union in 2004. The Slovak Government approved the strategy in 2003, the Strategy for Adopting the Euro, which was worked-out by the Ministry of Finance and the National Bank of Slovakia. The National Bank of Slovakia and the Slovak Government gave a statement that the benefits of the euro outweigh the disadvantages. Therefore, Slovakia should joined the eurozone, as soon as possible, immediately after the filling the Maastricht (convergence) criteria. The whole process of the euro introducing consisted of 4 stages [8].

Joining the eurozone was another step for Slovak republic to approach the economically developed Europe. Euro should have been the key to the state economy improving, to consolidation of its political position, and to improve the movement of people and capital. Before the introduction of the euro, we could observe various discussions about the impact of the adoption of the new currency. There was published a good deal of literature about the potential impacts of the euro adoption on the sector of the economy, but also about its impact on the citizens of the state (inflation) ([1], [2], [7], [8], a.o.). In all of these analyzes was euro as the stimulator of development in all areas (including active tourism). But we did not count with the fact that in the same time when Slovakia joined the eurozone the economic crisis hit the world, Europe and Slovakia. Many authors argue that the introduction of the euro in times of economic crisis has been the best possible solution for Slovakia. In this paper, we will try to analyze the impact of the euro adoption in two dimensions. Euro will be discussed in dimension of some stimulator and inhibitor of Slovak tourism, whereby we will not take into account the impact of the economic crisis, because many authors join with the view that it was exactly the introduction of the euro, which successfully helps to overcome traps of economical crisis in Slovakia. With analyzes we used data from the Statistical Office, Ministry of Economy of the Slovak Republic and the National Bank of Slovakia.

Euro as a stimulator or inhibitor of active tourism. Both joining the euro and ongoing economic crisis had the significant sign in the active tourism in Slovakia. As there have not been any studies that would confirm or deny impact of the introduction of the euro and parallel economic crisis, we stayed with the statements that behind the occurred changes in active tourism is introduction of the new currency – euro, within which the economic crisis plays a minor role. In general it is known, that under the meaning of stimulator we can understand chemical agent, which influences stimulating, encouragingly on organism and increases its function, accelerates processes and improves effect. The opposite of a stimulator is inhibitor. It has an inhibitory effect on the organism, slowing down its efficiency and inhibits functions. Under the meaning stimulator and inhibitor we understand euro and under the meaning organism we understand active tourism in Slovakia. By introducing of the euro we can observe the changes, which express themselves inhibitory as well as stimulatory in active tourism.

The inhibitory effect of the euro in active tourism can be observed in the rapid decline in the number of foreign tourists in 2009. From the final report of the Statistical Office, Ministry of Economy and the National Bank of Slovakia is clear that the year of the introduction of the euro became fundamental for foreign tourism. Especially, while

in 1999 we observed a gradual increase in number of foreign tourists (opening of the border – joining the European Union), in 2009 we observed the decrease in the number of tourists almost the one-third of the previous year. Cooling down the situation on the world markets proves a gradual slow increase in the number of foreign tourists. An important indicator of economic growth is also arising income from foreign tourism. Annual revenue from sales which drop about 30% to 50% forced providers to reconsider its future direction. Reduction in revenue from accommodation almost of a quarter caused a gradual reduction in the number of accommodation facilities. While in 2008 the number of accommodation facilities was 3434 places, after the introduction of the euro it has gradually decreased (in 2011 it was only 3011 accommodation facilities) ([10], [11], [12]). We can say that the euro as an inhibitor of active tourism in the form of inflation, which is negatively reflected in the price of services, has resulted in a reducing the number of foreign visitors, a reduction in revenue from active tourism and gradual reduction of the number of accommodation facilities. The inhibitory effect of the euro on active tourism did not last long; its inhibitory effect has changed into stimulative. The majority of service providers have realized that by the adoption of the new currency we open more to the world and therefore it is necessary to reconsider its own future direction ([3], [4], [5], [6]). We consider the inhibitory effect of the euro as a stimulus which can improve the situation in foreign tourism in Slovakia. By reducing the number of foreign visitors, reducing revenue from active tourism, closing the services, it has become the revitalization of the market, in terms of oncoming to Europe in the quality of services provided to foreign visitors in Slovakia. Improving the quality of services, better marketing and promotion, planning and controlling are the right way how to keep players on the field.

Conclusion: The introduction of the euro in the Slovak Republic was a really good decision. The freezing the exchange rate in Slovakia was very well managed, because in the comparison with surrounding countries situation, it was easier to deal with financial crisis. In spite of initial problems with the introduction of the euro, tourism has strengthened its position. Initial problems with a significant decline in the number of foreign visitors, caused by the introduction of the new currency, impressed on active tourism inhibitory, but not for long time. The market has undergone a really significant revival. Marketing, promotion, planning and controlling became the driving engine of improving the quality of services provided. And this is the way, how euro as a stimulator helps to improve the situation in active tourism in Slovakia.

References: 1. Báráňová-Čiderová, D., Liberčan, A.- *Euro výhody a riziká*. Prešov: Centrum pre európsku politiku - Edícia Ekonomika, 2007. - 72s.; 2. Čiderová, D.- *Aký vplyv bude mať zavedenie eura do praxe?* Euromagazín 4/2001. - 10s.; 3. Dobrovič, J.- *Regionálny rozvoj v oblasti cestovného ruchu v období hospodárskej krízy a po vstupe SR do eurozóny*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2011. 29-35s.; 4. Ferner, F.- *Marketing cestovného ruchu v praxi: Základy úspešného spracovania trhu a získania zákazníkov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1993.- 154 s.; 5. Gúčík, M. – *Obnovená politika Európskej únie v cestovnom ruchu*. In: *Ekonomická revue cestovného ruchu*. 2007, vol. 1, 52-58s.; 6. Sabolová, E.- *Dopady hospodárskej krízy na medzinárodný cestovný ruch v Európe v roku 2009*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta prírodných vied, 2010. 524-530s.; 7. Šuster, M.- *Vplyv zavedenia eura na slovenské hospodárstvo*. Odbor výskumu Národnej banky Slovenska, marec 2006.; 8. Otelliová M.- *Euro prichádza*. Bratislava : Delegácia Európskej komisie v SR, 1999. 23s.; 9. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-08-2061_en.htm 10. www.statistics.sk 11. www.nbs.sk 12. <http://www.economy.gov.sk/>

СЕКЦИЯ 5

РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

УДК 502.51 (470.51)

Е.А. Артемьева

*Научный руководитель – канд. геогр. наук, доц. О.В. Гагарина
Удмуртский государственный университет*

ИЗУЧЕНИЕ АНТРОПОГЕННОГО ВЛИЯНИЯ НА ВОДООХРАННУЮ ЗОНУ ИЖЕВСКОГО ВОДОХРАНИЛИЩА

Город Ижевск располагается в Восточной части Восточно-Европейской равнины, в междуречье Вятки и Камы. Гидрологическая сеть территории города представлена рекой Иж в среднем течении русла и многочисленными крупными и мелкими ее притоками. Главный водоём города — искусственно созданный во второй половине XVIII века – Ижевское водохранилище, площадь водного зеркала при НПУ – 26,4 км² [1].

Со стороны г. Ижевска и его окрестностей на Ижевское водохранилище оказывается мощное техногенное воздействие, с которым не справляется юридически существующая на данный момент водоохранная зона.

Целью работы явилось исследование антропогенной нагрузки в пределах водоохранной зоны Ижевского водохранилища и определение необходимых мер для улучшения состояния водного объекта. В данной исследовательской работе были поставлены и выполнены следующие задачи:

1. Создание карты функционального зонирования территории водоохранной зоны Ижевского водохранилища;
2. Зонирование территории водоохранной зоны по функциональному назначению;
3. Вычисление процентного соотношения доли (%) площадей функциональных зон в пределах этой водоохранной зоны;
4. Разработка комплекса водоохранных мероприятий, исходя из основных проблем водохранилища.

На сегодняшний день основным нормативным актом, оговаривающим минимальный размер ширины водоохранной зоны, является Водный кодекс (Водный кодекс Российской Федерации от 3 июня 2006 г. N 74-ФЗ). К сожалению, согласно этому документу, водоохранная зона пруда была сокращена с 500 метров (такая ширина зоны была установлена согласно Постановления Правительства РФ №1404 «Об утверждении Положения о водоохранных зонах водных объектов и их прибрежных защитных полосах») до 200 метров, что не способствует снижению антропогенной нагрузки на исследуемый объект.

Ижевское водохранилище имеет комплексное назначение. Оно используется с учетом интересов водоснабжения, рекреации, транспорта, рыбного хозяйства и т.д.

В настоящее время проекта водоохранной зоны водохранилища, учитывающего фактические, а не минимальные размеры водоохранной зоны, нет. Установленная, согласно Водного кодекса, минимальная ширина водоохранной зоны, равная 200 м, обусловлена длиной р. Иж (270 км), на которой создано это водохранилище.

Поскольку водный объект располагается на урбанизированной территории, в пределах водоохранной зоны находится ряд объектов – реальных и потенциальных источников загрязнения пруда. В их число входят: с правого берега водохранилища: ТЭЦ-1 с золо- и шлакоотвалами, ОАО «Ижсталь» со шлакоотвалом, ОАО «Ижмаш»; с левого берега: ГУП ИЭМЗ «Купол», ПМК «Спецгазавтотранс», деревообрабатывающий цех треста №18, а также множество автостоянок и гаражей, разбросанных как по право-, так и по левобережью водохранилища.

В целом, анализ доли различных зон в пределах водоохранной зоны пруда показал высокую составляющую промышленно-складской зоны (около 18%).

В водоохранной зоне располагаются также жилые посёлки Вараксино, Полигон, Воложка и несколько десятков детских оздоровительных лагерей, баз отдыха, пансионатов и т.п. Все эти объекты не имеют системы бытовой канализации и локальных биологических очистных сооружений. Сточные воды собираются в выгребные ямы с последующим вывозом машинами Спецавтохозяйства. Таким образом, существует опасность загрязнения водохранилища поверхностным и грунтовым стоком [2].

Ни одно из предприятий г. Ижевска, расположенных в непосредственной близости от водного объекта, не является доминирующим загрязнителем по сравнению с другими. Основное количество загрязняющих веществ с урбанизированной территории в водоем поступает неорганизованно - с талыми и ливневыми водами. Наибольшее воздействие на состояние водохранилища оказывает приход талых вод в период мощного и активного снеготаяния.

Основными гидроэкологическими проблемами Ижевского водохранилища, обострившимися в последнее десятилетие, являются: зарастание и заболачивание мелководий и ухудшение качества воды вследствие растущего антропогенного пресса как в целом на водосбор, так и на водоохранную зону, где не соблюдается особый режим использования и контроля этой территории.

Антропогенная нагрузка на водоем прослеживается уже в верховьях водохранилища (устья загрязненных притоков: рр. Шабердинка, Пазелинка; узкая прибрежная полоса, используемая населением под пляж на правобережье; садово-огородные массивы и базы отдыха). Срединная и нижняя часть водоема, располагаясь в пределах города, попадают под наиболее интенсивное (как в количественном, так и в качественном измерении) антропогенное влияние. Здесь присутствует как организованное, так и неорганизованное воздействие на водный объект от промышленно-складской зоны, а также неорганизованное

воздействие от селитебной зоны и рекреации. Исходя из этого, для исследуемой территории предложены следующие водоохранные мероприятия [3]:

1. Проведение полной инвентаризации неорганизованных источников загрязнения в пределах всей водоохранной зоны;
2. Контроль условий формирования и отведения всех типов сточных вод с промышленной, селитебной и рекреационной зоны;
3. Контроль использования территории водоохраной зоны водоема;
4. Постоянный контроль соблюдения водоохранного режима на этой территории с особыми условиями ее использования.

Список использованных источников: 1. Гагарина, О.В. Анализ временной динамики и пространственной изменчивости качества поверхностных вод Удмуртии : дис. ... канд. географ. наук [Текст] / О.В. Гагарина. – Удм. гос. ун-т. - Ижевск, 2007. - 238 с. 2. Ижевский пруд [Текст] / под ред. В.В. Туганаева. – Ижевск: Удмурт. ун-т, 2002. – 187 с. 3. Гагарина, О.В. Организационно-планировочные мероприятия на водосборе Ижевского водохранилища как одно из направлений по улучшению качества воды [Текст] / О.В. Гагарина // Вестник Удмуртского университета. - №11. – 2005. – С 59–68.

УДК 910.3

В.Е. Артищев

*Научный руководитель – канд. геогр. наук, доц. П.В. Голусов
Белгородский государственный национальный исследовательский университет*

ПОСТСЕЛИТЕБНЫЕ И ПОСТАГРОГЕННЫЕ ТЕРРИТОРИИ В ОРГАНИЗАЦИИ ОХОТНИЧЬИХ ХОЗЯЙСТВ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ

По данным государственного учета земель, земельный фонд области на 1 января 2012 года составил 2713,4 тыс. га [2]. Это староосвоенный регион с существенно измененным антропогенным ландшафтом и активно развивающимся агропромышленным комплексом. Такая направленность развития региона во многом обусловлена геологическим прошлым территории, которая в настоящее время представляет собой возвышенную эрозионно-денудационную равнину со средними высотами над уровнем океана около 200 м, расчлененную развитой системой оврагов и балок. Эта географическая среда определяет состояние диких животных и их популяций по основным, генетически обусловленным, факторам развития биологических объектов (кормовые, защитные условия, условия для размножения).

Современный ландшафт региона и особенности природной среды сформировались под влиянием длительного активного воздействия на них человека. Значительные участки среды обитания диких животных были трансформированы коренным образом и стали малопригодными для жизни большинства видов диких животных [2]. Инсулярность среды обитания, вызванная антропогенным воздействием, проявляется в уничтожении лесов,

естественных травостоев, в посевах монокультур, строительстве предприятий агропромышленного комплекса, техногенной инфраструктуре жизнеобеспечения человека и в целом в разрушении экосистем.

В Белгородской области существуют значительные территории агроландшафтов, снижающие миграционную активность диких животных и многократно сокращающие свойственные уголья для них. В связи с этим существует необходимость в максимально полном объеме использовать пригодные для распространения диких животных территории. По различным причинам в нашем регионе начиная еще с начала XX в. и до сих пор постоянно сокращается площадь сельскохозяйственных земель. Существует необходимость не просто оставлять земли для самовосстановления, так как реабилитация может затянуться на неопределенный срок, а максимально ускорять этот процесс, создавать из нарушенных земель наиболее важные, недостающие экотопы, которые смогут послужить ядром или звеном экологического каркаса территории. В течении всего XX в. из с/х оборота преимущественно изымались земли которые ранее использовались под пашню. В результате катастрофического развития водной эрозии крестьяне были вынуждены перестать распахивать крутые балочные склоны и начать использовать их только в качестве пастбищ и сенокосов [1].

В настоящее время площадь постагрогенных и постселитебных территорий увеличивается совершенно по другим причинам: площадь пашни относительно стабильна, а вот пастбища, сенокосы и сельские селитебные земли продолжают сокращаться. Сокращение таких земель происходит из-за падения численности сельского населения. Исходя из общемировых показателей и прогнозов специалистов тенденция к индустриализации общества будет сохраняться, а значит, будет снижаться и площадь сельских селитебных территорий, пастбищ и сенокосов. Чтобы оценить пригодность постагрогенных и постселитебных территорий для использования при ведении охотничьего хозяйства нами были проведены исследования на таких территориях, как растительных сообществ, так и основных видов охотничьих животных и птиц. Проведенное автором изучение растительных сообществ на постселитебных территориях (с. Березняги Алексеевского р-на Белгородской обл.) показало следующее:

- Первыми на заброшенных участках поселяются такие сорные виды как *Elytrigia repens* L., *Urtica dioica* L., *Sonchus arvensis* L.

- На нарушенных землях формируются природные сообщества, состоящие из «ремонтных» видов, заполняющих регенерационные экологические ниши и обеспечивающих восстановление нарушенных компонентов ландшафта.

- Скорость восстановления экосистем зависит от множества факторов: площадь нарушенного участка, качество и количество смежных естественных сообществ, климатогеографические условия и т.д..

- Наличие поблизости даже небольших участков зрелого леса ускоряет восстановление древесных видов растений, и лесное направление сукцессий становится доминирующим над граничащим луговым биогеоценозом.

Для оценки пригодности нарушенных территорий в качестве среды обитания для основных охотничьих животных и птиц при помощи маршрутных методов

учета нами была оценена плотность фауны на непосредственно исследуемой территории и прилегающих биогеоценозах. В ходе проведенных исследований, основанных на методике финских линейных трансект установлено:

- Наиболее типичными видами для нашей местности являются: перепел, жаворонок полевой, вяхирь, горлица обыкновенная.

- Птицы охотно используют лесополосы и как укрытие, и как место для поисков корма, в том числе и хищники. Учитывая небольшое расстояние, которое пройдено через лесополосы здесь отмечена максимальная плотность особей – 8 пар на 100 м. маршрута.

- Территория бывшего населенного пункта является излюбленным местом обитания для птиц, среди основных категорий охотничьих угодий концентрация птиц и их разнообразие здесь максимальны.

- На территории с/х полей плотность птиц наименьшая, среди рассматриваемых биотопов.

Активность животных была оценена при изучении следов в зимний период, на основе методики зимних маршрутных учетов. Установлены следующие факты:

- Численность лисицы преобладает над любыми другими охотничьими животными, т. к. число лисьих следов почти во всех категориях угодий было преобладающим, в свою очередь это свидетельствует о большом количестве грызунов – основного корма лисицы.

- Территория бывшего населенного пункта является излюбленным местом обитания животных, среди основных категорий охотничьих угодий концентрация следов здесь оказалась максимальной. Брошенные фруктовые сады, а также зарастающие молодой порослью территории служат отличным кормом для зайца. Мелкие хищники (хорь темный, куница лесная и каменная) используют развалины построек как укрытие, здесь же они охотятся на грызунов.

- На территории с/х полей следы животных почти не встречаются, в первую очередь это связано с отсутствием каких-либо укрытий на большой площади.

- Наибольшее разнообразие видов животных встречается в лесном урочище.

Итак, исследования показали, что антропогенно нарушенные экосистемы благодаря естественной сукцессионной динамике растительности быстро восстанавливают свои защитные функции, чем и привлекают диких зверей и птиц. Однако малое разнообразие видов травянистого покрова и отсутствие «зрелого» леса не могут обеспечить необходимую кормовую базу для обитающей здесь фауны. Для более полного использования потенциала таких территорий необходим ряд биотехнических мероприятий, которые позволят повысить качество биотопа.

Список использованных источников: 1. Динамика сельскохозяйственных земель России в XX веке и постагрогенное восстановление растительности и почв. Люри Д.И., Горячкин С.В., Караваева Н.А., Денисенко Е.А., Нефедова Т. Т. М.: ГЕОС, 2010. - 416 с. 2. Доклад о состоянии и использовании земель Белгородской области за 2011 год / Якушев Н.Ф., Ансимов А.В., Белявцев Л.Н. и др. Белгород: РОСПРЕЕСТР, 2012. – 131 с.

ОЦЕНКА БИОКЛИМАТИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ УДМУРТИИ

Биоклимат территории – важный природный ресурс, от состояния которого зависит комфортность ощущений и самочувствие человека. Биоклиматическая оценка – определение положительных и отрицательных воздействий различных климатических факторов и их комплексов на организм – выявляет медико-климатический потенциал территории для рационального использования ландшафтно-климатических условий в здравоохранении и рекреации [1].

Цель работы: медико-географическая оценка климатических условий Удмуртии. На основании данных метеорологических наблюдений за период 1966–2004 гг. был произведен расчет следующих биоклиматических показателей по 8-ми метеостанциям Удмуртии:

- эквивалентно-эффективная температура (ЭЭТ), которая учитывает комплексное влияние на человека температуры, влажности воздуха и скорости ветра (по формуле А. Миссенарда);
- эффективная температура (ЭТ), которая является характеристикой ощущения степени тепла или холода организмом человека и эмпирической функцией температуры и относительной влажности воздуха;
- суровость погоды, которая рассматривается как влияние погоды на охлаждение человека, ограничивающее пребывание его на открытом воздухе и обуславливающее потребность в одежде. Для этих целей был использован метод Бодмана, позволяющий определять в баллах степень суровости погоды [2].

Проанализировав результаты работ, были сделаны следующие выводы:

1. Эквивалентно-эффективная температура имеет хорошо выраженный годовой ход: в январе наблюдаются наименьшие значения в пределах от $-31,7^{\circ}\text{C}$ (Глазов) до $-26,7^{\circ}\text{C}$ (Можга), а в июле наибольшие, которые на территории Удмуртии меняются от $13,5^{\circ}\text{C}$ (Сарапул) до $11,9^{\circ}\text{C}$ (Глазов). При этом, в холодный период разброс значений ЭЭТ заметно больше, чем в теплый. Ввиду того, что рассматриваемая территория находится в умеренном климатическом поясе, отличающемся активной циркуляцией атмосферы, температурные условия характеризуются большой изменчивостью от года к году. Поэтому ежемесячные значения ЭЭТ различных лет значительно разнятся друг от друга. Зона комфорта по этому показателю находится в интервале $16,7\text{--}20,7^{\circ}\text{C}$.

2. Наименьшие значения ЭТ на территории Удмуртии отмечаются в январе: от $-12,6^{\circ}\text{C}$ (Глазов) до $-11,3^{\circ}\text{C}$ (Можга); наибольшие в июле – от $17,0^{\circ}\text{C}$ (Глазов) до $17,9^{\circ}\text{C}$ (Сарапул). Среднегодовые значения эффективной температуры на территории республики соответствуют теплоощущению «умеренно». В России принят интервал зоны комфорта $13,5\text{--}18^{\circ}\text{C}$. Дни с комфортной погодой

приходятся в основном на теплый период года, причем в мае–августе их число колеблется от 6 до 14, а в течение года изменяется от 48 (Глазов, Игра) до 53 (Ижевск).

3. Сопоставление годовой динамики ЭТ и ЭЭТ показывает, что ветровой режим республики существенно снижает уровень комфортности погодных условий, особенно в холодный период.

4. Значения индекса суровости погоды по Бодману с октября по апрель: многолетние среднемесячные значения в январе (максимальные значения) меняются в пределах от 2,1 (Можга) до 2,4 (Глазов, Селты, Ижевск). Преобладают мало суровые и умеренно суровые условия погоды, а суровые условия формируются лишь в зимние месяцы. Среднее квадратическое отклонение в январе меняется от 0,3 до 0,4, а в ноябре и марте оно принимает значение 0,2–0,3, что свидетельствует о небольших изменениях относительно «нормы». В целом, оценка тенденций изменения биоклиматических показателей за период 1966–2004 гг. [1] свидетельствует об их улучшении, особенно в зимний период, о смягчении суровости климата республики.

Список используемой литературы: 1. География Удмуртии: природные условия и ресурсы: в 2 ч. Ч.1 : учеб. пособие [для вузов] / ГОУВПО «Удмурт. гос. ун-т» ; под ред. И.И. Рысина. – Ижевск : Изд-во УдГУ, 2009. – 254 с.; 2. Переведенцев, Ю.П. Климатические условия и ресурсы Республики Удмуртия [Текст] / Ю.П. Переведенцев, Э.П. Наумов, К.М. Шанталинский. – Казань: Казан. гос. ун-т, 2009. – 211 с.

УДК 911.53

Е.И. Бобрышева

*Научный руководитель – канд. геогр. наук, доц. И.А. Киреева-Гененко
Белгородский государственный национальный исследовательский университет*

МОНИТОРИНГ СОСТОЯНИЯ ЗЕЛЕННЫХ НАСАЖДЕНИЙ ГОРОДСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

Актуальность темы. По мере роста урбанизации сокращаются природные или частично преобразованные территории, что увеличивает эколого-эстетическую роль зеленых массивов, особенно в крупных городах. Система геоэкологического мониторинга позволяет обосновать подходы к оценке ущерба, нанесенного природным компонентам, планировать, разрешать, и проводить экологически ориентированные градостроительные мероприятия [1].

Цель исследования: оценка состояния зеленых насаждений (на примере города Белгорода и Губкина).

Задачи: 1. Дать оценку состояния средозащитных насаждений на исследуемых территориях; 2. Рассчитать рекреационную нагрузку парка Победы г. Белгорода, парка по ул. Скворцова г. Губкина;

Объект исследования – внутригородское пространство и растительность промышленных городов Белгорода и Губкина. **Предмет исследования:** Парк Победы г. Белгорода и парк по ул. Скворцова г. Губкина.

Оценка средозащитных насаждений. В процентном соотношении от городских площадей средозащитные зоны преобладают в г. Губкине (30,3 %). Сильное сокращение территорий с естественной растительностью привело к необходимости включения в городскую среду квазиприродных комплексов. Но даже при искусственном озеленении г. Белгород и г. Губкин отстают от многих городов России по площади зеленых насаждений в расчёте на одного жителя. Соотношение площадей зеленых насаждений различных категорий двух городов отражает нижеприведённая табл. 1.

Таблица 1

Площади зеленых насаждений различных категорий г. Белгорода и г. Губкина (% жилой застройки города)

Наименование	Площадь %	
	Белгород	Губкин
Селитебные территории: Зеленые насаждения общего пользования, в т.ч. городские парки	16,1	12
Зеленые насаждения внутри жилых кварталов	9,6	2,1
Зеленые насаждения на улицах и площадях	4,3	4,5
Производственные территории: Озеленение территории промышленных предприятий	6,7	2,3
Озеленение территории коммунальных объектов	4,8	1,2
Озелененные территории внешнего транспорта	1,2	2,1
Всего озелененных территорий	46,1	30,4

Почти по всем показателям г. Белгород опережает г. Губкин в озеленении различных территорий. Это связано, прежде всего, с большей площадью города и большим числом населения и с историей развития. Особенно г. Губкин отстаёт от Белгорода в количестве зеленых насаждений внутри жилых кварталов, это объясняется молодостью города, постоянными новыми застройками жилых кварталов. Так же Губкин весомо отстаёт от Белгорода в площади зеленых насаждений общего пользования, в том числе городских парков. Это вызвано молодостью города, его малой площадью [1].

Результаты расчёта рекреационной нагрузки на исследуемых территориях. В ходе исследования рекреационно-парковых зон городов нами была рассчитана рекреационная нагрузка на парк Победы г. Белгород и парк по ул. Скворцова г. Губкин по формуле.

$$R = \frac{N \times T}{S},$$

где R – рекреационная нагрузка на ареал, человеко-выходов в год/га (км²); N – число рекреантов, человек; T – число выходов в год (стоит рассматривать как число мнений о возможном рекреационном использовании); S – площадь ареала га (км²).

Рассчитав рекреационную нагрузку на парк Победы г. Белгорода и парк по ул.Скворцова г. Губкина были определены основные сходства и различия:

1) Посещение парков в будние дни и пик посетителей приходится на одно и тоже время с 13:00 до 14:00. Рекреационная нагрузка на парк Победы больше так как парк находится в центре города, недалеко от общеобразовательных учреждений, ВУЗа. В парке по ул. Скворцова рекреационная нагрузка меньше по сравнению с парком Победы, так как этот ареал находится на периферии города, удалён от центра [2].

2) В выходные дни ситуация разная. В парке по ул. Скворцова пик посетителей приходится с 15:00 до 17:00, а в парке Победы с 12:00 до 14:00. Это объясняется тем что посетители парка по ул. Скворцова посещают рекреационную зону после 15:00 так как здесь доступны развлекательные мероприятия в вечернее время. А в парке Победы рекреационная нагрузка повышается в послеполуденное время так как на этой территории размещён Белгородский зоопарк, который посещают большое количество взрослых и детей [3].

Таким образом, проведенный нами анализ рекреационных зон городов показал, что развитие рекреации в Белгороде больше, чем в Губкине, так как население в областном центре значительно выше и площадь города больше. Внутри каждого городского населенного пункта имеются незначительные по размерам ареалы очагового характера, приуроченные к месту жительства респондентов (в среднем, в радиусе 100-600 м от дома). Это немногочисленные парковые зоны, небольшие лесные массивы вблизи домов [2].

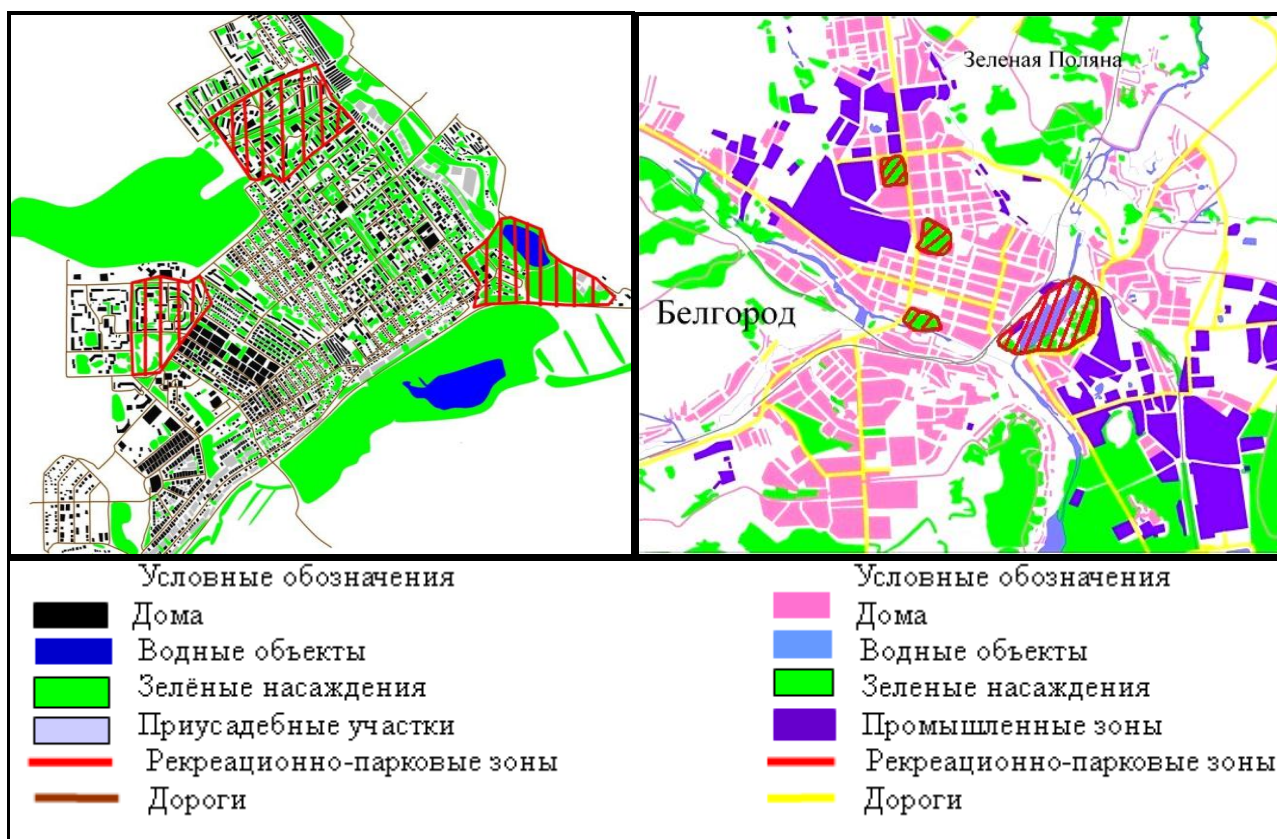

Рис. 1. Карта-схема рекреационно-парковых зон Губкина и Белгорода.

В г. Губкине выделяют 3 основных крупных ареалов рекреационных зон, находящихся на периферии города. В центре города существует скопление рекреационных зон, но они небольшие по площади. В отличие от Губкина в г. Белгороде иная ситуация: здесь скопления больших по площади ареалов в центральной части города, где находятся основные государственные, образовательные учреждения, проживают жители. А так же есть один большой по площади ареал – Городской пляж, он наиболее удалён от центра города. На основе этих выводов были построены карта-схемы городов Белгорода и Губкина, представленных на рис. 1.

Список использованных источников: 1. Бобрышева, Е.И. Рекреационное природопользование городов (на примере г. Белгорода и Губкина) / Е.И. Бобрышева, И.А. Гененко // Шевченковская весна, материалы международной научно – практической конференции студентов, аспирантов и молодых учёных, ч.; 2. – Киев: Изд – во Логос, 2012. – С. 199-201. 2. Васильев, И.А. Природа / И.А. Васильев // Экологический каркас территории. – 1991. – №3. – С.103-104.; 3. Кондратьев, К.Я. Концепция регионального геоинформационного мониторинга / К.Я. Кондратьев // Исследование Земли из космоса. – 2000. – №6. – С. 3-10.

УДК 911.2:504.54

В.В. Бовсунівська

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. С.В. Міхелі
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова*

ОБ’ЄКТИ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ЯК СКЛАДОВА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ОБЛАСТІ

Хмельницька область – аграрно-індустріальна. Її спеціалізацію визначили сприятливі орографічні, кліматичні, ґрунтові та інші умови. Як наслідок – висока перетворюваність природних ландшафтів, посилення антропогенного тиску на них, погіршення стану навколишнього середовища. Територія області має найвищий відсоток заповідності в Україні – 14,8 % до загальної площі області. Загальна кількість природо-заповідних територій та об’єктів 472, з яких 39 – загальнодержавного значення, решта – місцевого. Не дивлячись на це в межах області спостерігається складна ситуація у сфері природоохоронного землекористування, що обумовлена наступними проблемами: необґрунтованим включенням земель господарського призначення до категорії заповідних, включення природоохоронних земель систем обліку, низька частка вилучених земель природоохоронного призначення, невисокий ранг охорони значної частини заповідних земель [1]. Необхідно відмітити і ту екологічну ситуацію, що склалася в межах 22 індивідуальних ландшафтів, які були виділені на основі ландшафто-знавчих польових досліджень 2010 – 2011 рр. (мал.1). Оцінка якої здійснювалася на основі чотирьохступеневої шкали (умовно чисті, помірно забруднені, забруднені, дуже забруднені). Екологічна ситуація є непростю, хоч в порівнянні зі станом природного середовища інших областей одна з кращих. Виявилося, що забрудненими виявилися ландшафти, які мають найбільший відсоток заповідності.

Найвищий відсоток заповідності у Славутському, Шепетівському, Ізяславському, Староушицькому, Кам'янець-подільському, Жванчицькому, Чемеровецькому, Товтровому ландшафтах. Висока частка природоохоронних територій в межах перелічених ландшафтів пов'язана зі створеними регіональним природним парком «Мальованка» і національним природним парком «Подільські Товтри». В межах інших ландшафтів (понад 50% площі), частка площ заповідних територій становить 1-2%. Найменший відсоток заповідних територій у Берездівському, Ганнопільському, Хмельницькому, Старосинявському ландшафтах.

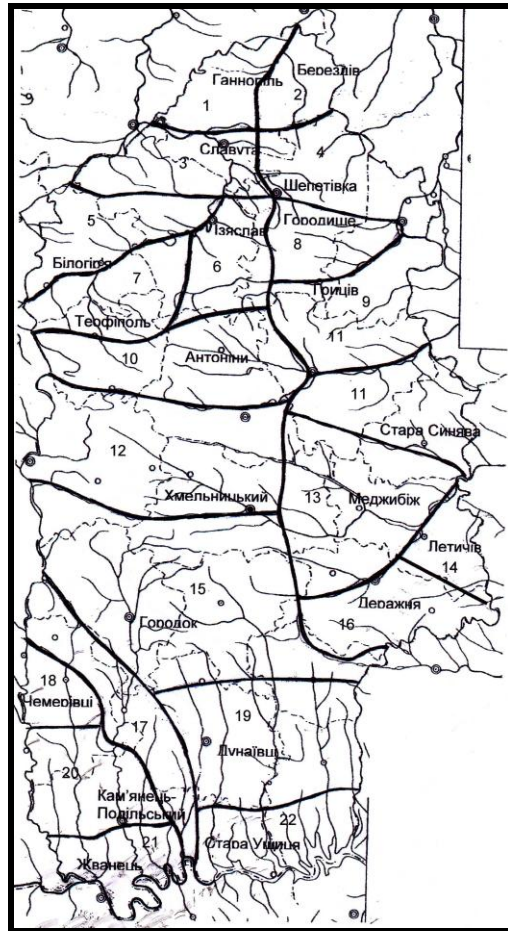

Рис. 1. Схема ландшафтної структури

НПП «Подільські Товтри» розташовується в межах Товтрового, Чемеровецького, Кам'янець-подільського, Жванчицького, Староушицького широколистяних ландшафтів. Захист і охорона унікального ландшафтного та біологічного різноманіття Товтрового кряжу, Дністровсько-Смотрицьких схилів було метою його створення.

В межах Шепетівського хвойношироколистяного ландшафту знаходиться регіональний природний парк «Мальованка». Територія парку характеризується відносною незмінністю природного ландшафту. 90 % території знаходяться під сосоново-дубовими лісовими масивами; рядом водойм, сфагнових боліт, лучних ділянок, майже немає ріллі. На території парку відсутні великі промислові об'єкти, незначний рівень забруднення природних комплексів. В межах

Славутського ландшафту проектується НПП «Мале Полісся», «Святе озеро», а в межах Хмельницького ландшафту – НПП «Верхнє Побужжя»

Основним і важливим завданням об'єктів ПЗФ є збереження, відтворення і використання природних умов і ресурсів ландшафтних комплексів, що здійснюється на основі виконання екологічної, економічної і соціальної функцій [2]. Значна частка об'єктів ПЗФ в межах області відіграє важливе значення в її територіальній організації. Крім виконання свої основної екологічної функції – збереження біорізноманіття ландшафтів, вони дозволяють оптимально організувати господарське використання території. А саме: зрівноваження використання природних комплексів і об'єктів, введення науково-обґрунтованих заходів господарювання та раціонального природокористування, забезпечення розвитку ресурсної бази для мисливства і рибальства, для туризму і рекреації, покращують умови проживання населення, створюють сприятливі умови для оздоровлення і рекреації, для здійснення екологічного виховання, для створення нових робочих місць тощо.

Необхідність усунення недоліків організації і функціонування ПЗФ області впливає з важливості виконуваних ними функцій і завдань, у можливості стабілізувати стан природного середовища, зберегти і відновити природо-ресурсний потенціал ландшафту, допомогти оптимально організувати природокористування в області.

Список використаних джерел: 1. Касіяник І.П. Проблема природоохоронного землекористування Хмельницької області // Наукові записки Вінницького державного пед.університету імені Михайла Коцюбинського. – Серія: Географія. – 2009. – Вип. 18. 2. Генік Я.В., Генік О.В. Природно-заповідний фонд України – складова сталого розвитку територій // Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість. Мужівський науково-технічний збірник. Вип. 32. – Львів : НЛТУУ. – 2006. – С. 210-215.

УДК 902.1 (477.54)

А.С. Глуходід

Науковий керівник – доц. В.Г. Клименко

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

ХАРАКТЕРИСТИКА ТА СТАН ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ ІЗІУМСЬКОГО РАЙОНУ

Ліс як продукт природи безперервно виробляє різноманітні сировинні ресурси. В наші дні ліс розглядається не тільки як біологічна, біофізична, природна і кібернетична система, але і як система економічна. Сировинне значення лісів як еколого-економічної системи може бути поділене на чотири взаємопов'язані між собою і зовнішнім середовищем обов'язкові компоненти:

- ресурси деревини, до яких належить стовбурна деревина та інші потенційні продукти деревного походження (гілки, деревна зелень, кора та ін.);
- ресурси недеревного рослинного походження, що включають в себе гриби, ягоди, плоди, лікарську і технічну сировину, кормові ресурси та ін.;

- ресурси тваринного походження - птахи, звірі, комахи;
- специфічні матеріальні ресурси неречовинного походження, під якими розуміють рекреаційну (оздоровчу) цінність лісів, їх ґрунтозахисну, водоохоронну, полезахисну роль тощо.

Найбільшими лісовими масивами в лівобережному Степу, що збереглися до наших часів, є ліси Ізюмського району. Вони – справжня природна перлина України. І науковці неодноразово доводили це. На території району знайдено багато видів дерев, які потребують особливої охорони і тому наукова та екологічна громадськість району намагається зберегти ці надбання для наших нащадків. За її ініціативою в районі було заплановано створення декількох природних резерватів, але через супротив місцевої влади найбільший та найцінніший з них, регіональний ландшафтний парк Ізюмська Лука, був створений в усіченому вигляді, площею 5002 га. Метою цього парку є збереження заплавних дібров, лучних та лучно-болотних ландшафтів лівобережжя р. Сіверський Донець, що створюють прирічковий рекреаційний комплекс. Оголошення двох інших – заповідного урочища «Яремівське» та пам'ятки природи «Студеноцької», взагалі було зірвано [2, 3].

Ізюмський район має середню забезпеченість лісами – 27,7%(43 619 га), такий же рівень мають ще 5 районів Харківської області (Краснокутський (19,3%), Харківський (14,3%, 25 838 га), Печенізький (16,5%), Зміївський (29,2%, 38 696 га), Балаклійський (16,5%, 33 355 га), інші – значну меншу. Основні породи, що зустрічаються в лісах та лісових насадженнях: сосна (близько 70%) і дуб звичайний (17%). Серед лісових недеревинних ресурсів найбільш вагомі запаси для промислового добування в Ізюмському районі мають гриби.

Нами встановлено, що в районі існує тенденція поступового збільшення лісових масивів, завдяки постійному насадженню молодняку. Однак, великі площі лісів району перестиглі і з метою підвищення їх потенціалу вони потребують заміни на більш цінні породи.

Сталий розвиток лісогосподарського комплексу буде забезпечено за умови реформування лісового господарства району, підвищення ефективності управління, багатоцільового використання лісових ресурсів та корисних властивостей лісу, а також збільшення площі лісів до оптимальної. Відтворення лісу має здійснюватися у напрямі підвищення ролі лісового господарства в поліпшенні породного складу і продуктивності лісів, максимального заліснення раніше вирубаних лісових територій та тільки частково заліснених земель – байраків, рівчаків, пісків, балок. Також необхідно до кінця освоїти непридатні для сільського господарства землі, поля, ґрунтозахисні смуги на території району, що сприятиме поліпшенню екологічної ситуації в регіоні.

Список використаних джерел: 1. Лісове господарство України: проблеми та перспективи /за ред. академіка НАН України І.Р. Юхновського. // Міжвідомча аналітично-консультативна рада з питань розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. – К., 2003. – 177с. 2. Природно-заповідний фонд Харківської області: Довідник: / О.В. Клімов, О.Г. Вовк, О.В. Філатова, В.М. Грама. – Харків: ВД Райдер, 2005. – 304 с.

АНАЛИЗ ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО РАСПРЕДЕЛЕНИЯ И ДИНАМИКИ ИНДЕКСА НЕКАНЦЕРОГЕННОГО РИСКА ДЛЯ ДЕТСКОГО НАСЕЛЕНИЯ Г.ИЖЕВСКА

В системе социально-гигиенического мониторинга особую роль занимает количественная оценка опасности воздействия факторов окружающей среды, осуществляемая с помощью методологии оценки и управления рисками влияния факторов окружающей среды на здоровье населения. Автором предпринята попытка применения вышеуказанной методологии для г.Ижевска.

В работе были поставлены и выполнены следующие задачи:

1. Анализ распределения загрязняющих веществ по 6-ти перекресткам наиболее крупных и загруженных автомобильных дорог города за период с 2008 по 2012гг.;

2. Расчет индексов неканцерогенного риска и времени проявления токсического эффекта для здоровья населения от загрязнения атмосферного воздуха г.Ижевска.

За основу была взята методика, разработанная в США и официально признанная Всемирной Организацией Здравоохранения [1]. Согласно этой методике, индекс неканцерогенного риска (ИНР) рассчитывался по формуле

$$\text{ИНР} = \text{СДД} \cdot \alpha / \text{RfD}, \text{ где:}$$

СДД – средняя дневная доза поглощения загрязнителя (мг/кг массы в сутки); RfD – референтная доза; α – константа, показывающая доля времени в течение жизни, когда наблюдается воздействие (α =время воздействия/время жизни).

Значения ИНР выражены в доля единицы и показывают вероятность возникновения неканцерогенных эффектов, поэтому значения можно интерпретировать как количество шансов из 100. Например, ИНР=0,1 говорит о том, что вероятность возникновения неканцерогенных эффектов у населения равна 10 шансам из 100. В соответствии с градацией Всемирной организации здравоохранения ИНР до 1% свидетельствует об отсутствии риска, в пределах от 1% до 3% – о невысоком риске, от 3% до 5% – о повышенном риске, свыше 5% – о высоком риске [1].

Время проявления общетоксических эффектов (Т – количество лет) рассчитывалось по следующей формуле:

$$T = 10^{[\lg(T_0) - \lg(C/\text{ПДК}) \cdot b]}, \text{ где:}$$

T_0 – «опасное» время (1/3 средней продолжительности жизни человека, т.е. в среднем 25 лет); b – коэффициент изоэффективности, значение которого зависит от класса опасности загрязняющего вещества.

Для получения наиболее достоверных результатов исследования основывались на оценке риска для детей младшего возраста (0-6 лет), так как именно эта возрастная группа является своеобразным "индикатором" реакции населения на вредное воздействие факторов среды. Поэтому для расчета СДД были использованы следующие стандарты: значение масса тела для детей младшего возраста – 14 кг, значение суточного потребления атмосферного воздуха – 6 м³ в сутки.

Расчет ИНР производится для оксида углерода, диоксида серы, диоксида азота и формальдегида. Среднесуточные концентрации по этим веществам были предоставлены Центром гигиены и эпидемиологии в Удмуртской Республике. По полученным результатам были построены карты распределения ИНР по каждому веществу и карта, отображающая суммарный ИНР.

Территориальный анализ ИНР показывает, что зона с максимальными значениями приурочена к центру города и вытягивается с юго-запада на северо-восток. Превышение ПДК на перекрестках не выявлено ни по одному из рассматриваемых веществ. По сравнению с 2004 годом количество постов наблюдений за загрязнением атмосферного воздуха в Ижевске значительно сократилось. В связи с этим карты распределения ИНР получились достаточно условными. Но по имеющимся данным можно сделать вывод, что значения ИНР и зоны с максимальными значениями увеличились. Это объясняется, прежде всего, существенным увеличением количества автотранспорта за последние годы.

Наименьший вклад в суммарные значения ИНР вносит диоксид серы. ИНР по другим соединениям превышает приемлемый уровень. Наиболее высокий риск характерен для оксида углерода. В зону со значениями ИНР более 5% попадает большая часть города. Аналогичная картина наблюдалась и в 2004г.

Минимальное время проявления токсического эффекта территориально соответствует наибольшим значениям ИНР по оксиду углерода и для детского населения составляет 29 лет (при допустимом показателе – 25 лет).

Таким образом, методика оценки риска позволяет не только выявить неблагоприятные в эколого-гигиеническом отношении территории, но и спрогнозировать неблагоприятные последствия для здоровья населения, что позволит принять необходимые профилактические меры.

Список использованных источников: 1. Большаков А.М. Оценка и управление рисками влияния окружающей среды на здоровье населения: учебное пособие / А.М. Большаков, В.Н. Кругляк, Е.В. Пуцилло. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – 256 с.

ОЦЕНКА ИНТЕНСИВНОСТИ ЗАПЫЛЕНИЯ ПРИЗЕМНОГО СЛОЯ АТМОСФЕРЫ ГОРОДСКИХ ТЕРРИТОРИЙ*

Проблема пылевого загрязнения атмосферы урбанизированных территорий в настоящее время имеет широкое распространение. Наиболее значительный вклад в пылевое загрязнение атмосферного воздуха среди антропогенных источников вносят промышленность и транспорт. Повышенные уровни концентраций пыли в приземном слое могут негативно сказываться на здоровье населения, приводить к заболеваниям бронхо-легочной и сердечно-сосудистой систем, кожных покровов и органов зрения. Динамика содержания пылевых частиц в атмосферном воздухе имеет сезонный характер, потому представляется важным осуществлять регулярный мониторинг за изменениями концентраций пыли неорганической.

Белгород – крупный промышленный центр и транспортный узел Центрального Федерального округа. В городе насчитывается более 2000 стационарных источников выбросов, из которых 1730 (86,5%) – организованные. Значителен автопарк города, который превышает 120 тысяч транспортных средств [1]. Наличие большого количества потенциальных источников загрязнения обуславливает необходимость непрерывного контроля за загрязнением атмосферы. В городе Белгород такой контроль осуществляется государственной службой наблюдений за состоянием окружающей среды (ГСН) на четырех стационарных постах. Наблюдения проводятся по двенадцати ингредиентам, в их числе и взвешенные вещества (пыль неорганическая). Однако, данных, получаемых с такого количества пунктов наблюдений, недостаточно для формирования полной характеристики экологической ситуации в городском округе. Целью данного исследования является изучение пространственного распределения пылевого загрязнения приземного слоя атмосферы на территории города Белгород в переходные периоды года.

Основными задачами исследования являются: 1) выбор и апробация методики изучения пылевого загрязнения; 2) проведение полевых наблюдений за концентрациями пыли неорганической в приземном слое атмосферного воздуха; 3) анализ полученных данных и представление результатов; 4) формулирование выводов. Исследования осуществлялись в осенний и весенний периоды 2011 и 2012 гг., в дни с неблагоприятными для рассеивания пылевого загрязнения метеоусловиями.

**Исследования выполнены в рамках реализации государственного задания Министерства образования и науки РФ Белгородским государственным национальным исследовательским университетом на 2013 год (№ проекта 5.1739.2011).*

Для проведения наблюдений были выбраны пробные площадки в трех районах города с различной плотностью застройки и количеством автомагистралей. Определение содержания неорганической пыли в приземном слое городской атмосферы осуществлялось с помощью газоанализатора автоматического микропроцессорного ГАНК-4.

По результатам проведенных наблюдений было выявлено изменение концентраций пыли неорганической в пределах 0,0225-0,06 мг/м³ (0,15 – 0,4 долей ПДК_{мр}) во всех районах исследования, как в осенний, так и в весенний периоды года (табл. 1).

На основе данных, полученных в ходе наблюдений создана картосхема «Наблюдаемые ареалы пылевого загрязнения приземного слоя атмосферы на территории города Белгорода, 2011-2012 гг.» (рис. 1). Выделение ареалов загрязнения осуществлялось по усредненным значениям концентраций пыли неорганической способом интерполяции для всех соседних точек. Для крайних точек районов исследования контуры проводились с учетом однотипности застройки, наличия и размеров улично-дорожной сети, однородности функциональных зон (парковых, селитебных) в ближайших окрестностях точек наблюдений. Границы классов выделенных ареалов загрязнения соответствуют 0,15 - 0,2 ПДК и более 0,2 ПДК.

Таблица 1

Среднее содержание пыли неорганической в приземном слое атмосферного воздуха в г. Белгород (мг/м³)

	Усредненные концентрации, мг/м ³				
наблюдения /дата	1	2	3	4	5
04.11.2011	0,0235	0,0213	0,0203	0,0218	0,0211
08.05.2012	0,0333	0,0281	0,0271	0,0333	0,0241
22.11.2012	0,0415	0,0319	0,0236	0,0419	0,0263
	6	7	8	9	10
04.11.2011	0,0214	0,0233	0,0239	0,0220	0,0265
08.05.2012	0,0237	0,0223	0,0242	0,0250	0,0273
22.11.2012	0,0259	0,0252	0,0262	0,0257	0,0289
	11	12	13	14	15
04.11.2011	0,0220	0,0245	0,0228	0,0263	0,0220
08.05.2012	0,0272	0,0252	0,0236	0,0231	0,0233
22.11.2012	0,0459	0,0287	0,0236	0,0280	0,0347
	16	17	18	19	20
04.11.2011	0,0225	0,0242	0,0287	0,0237	0,0253
08.05.2012	0,0240	0,0255	0,0305	0,0233	0,0255
22.11.2012	0,0260	0,0307	0,0277	0,0268	0,0577

На территории первого района исследования, расположенного в северной части города на склоне долины реки Болхолец и протягивающегося вдоль проспекта Богдана Хмельницкого от ул. Студенческой до ул. Мичурина,

выделены 2 ареала пылевого загрязнения (рис.1). В первом ареале пылевое загрязнение превышало 0,2 ПДК, что объясняется влиянием вблизи расположенных крупных автомагистралей и пылевыми выбросами с территорий предприятий Западной промышленной зоны города. Второй ареал, в основном, совпадает с границами парка «Памяти», концентрация пыли в атмосферном воздухе в его пределах вследствие пылезащитных свойств растительного покрова не превышала 0,2 ПДК.

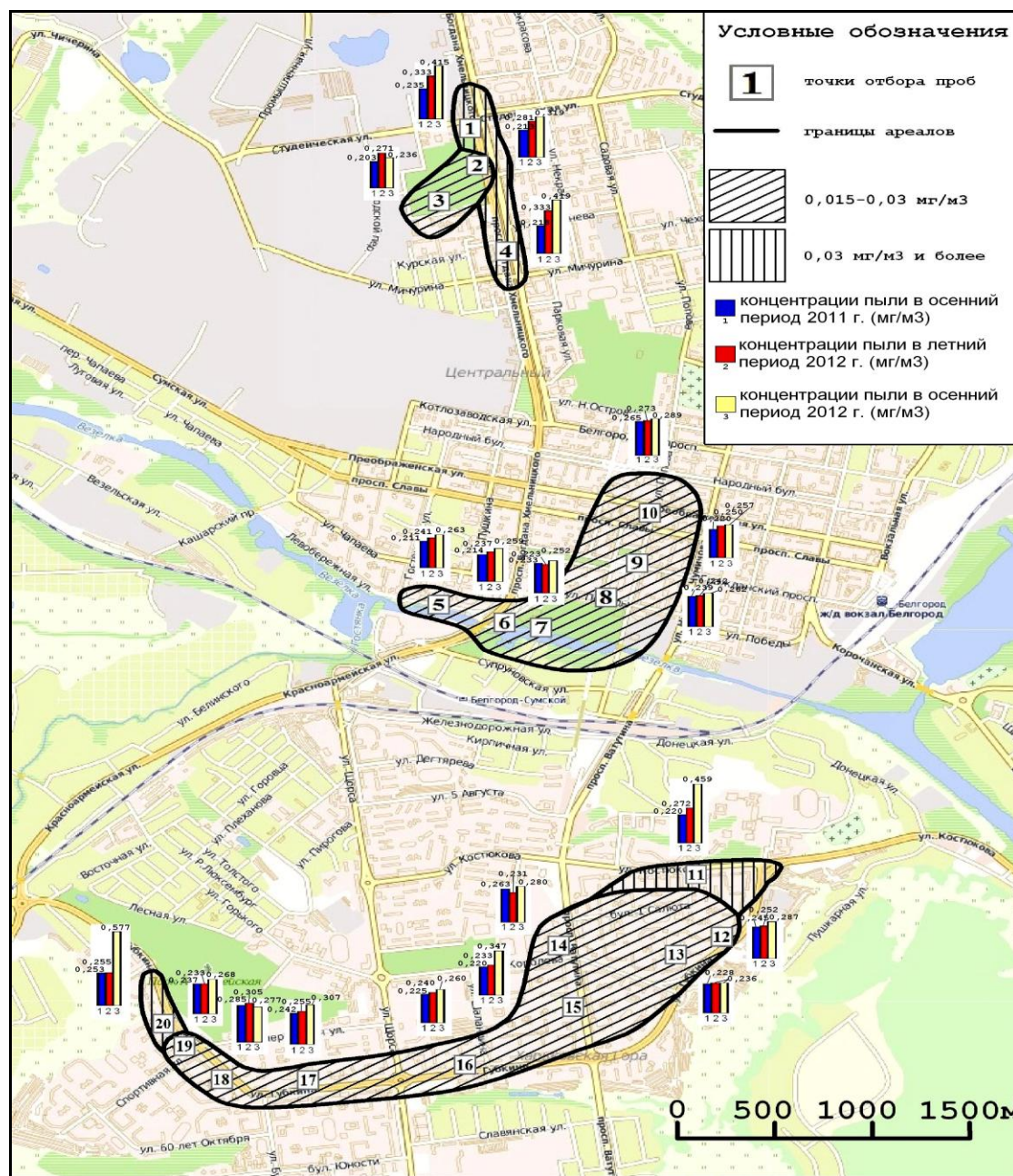

Рис. 1 Наблюдаемые ареалы пылевого загрязнения приземного слоя атмосферы на территории города Белгорода, 2011-2012 гг.

Территория второго района исследования была выбрана в центральной части г. Белгорода на пойме и надпойменной террасе левого берега реки Болхолец, где расположены парк «Победы» и несколько городских кварталов

между улицами Победы и Преображенской. Пылевые загрязнения в этом районе не превышали 0,2 ПДК, что обусловлено наличием зелёных насаждений, отсутствием транспортных магистралей вблизи большинства пунктов наблюдений.

Третий район исследования находится в южной части города в междуречье рек Болховец и Северский Донец. Он протягивается с юго-запада на северо-восток от урочища «Архиерейская роща» до БГТУ им. Шухова и включает преимущественно селитебную зону южных микрорайонов. Концентрация пыли неорганической в приземном слое атмосферы этого района, в основном, не превышала 0,2 ПДК. Исключением стали пункты № 11 и 20, расположенные на «перегибах» мезорельефа у проезжих частей улиц Костюкова и Губкина. Повышенная интенсивность работы двигателей автотранспорта на подъемах и определенные метеорологические условия приводят к формированию повышенного уровня запыления (более 0,2 ПДК) в данных пунктах.

На основании проведенных измерений можно отметить определенную выровненность уровней запыления приземного слоя городской атмосферы на большей части территории города. С учетом данных текущих и ранее проведенных исследований «условно фоновая» концентрация пыли неорганической для территории города Белгорода составляет 0,0225-0,03 мг/м³ (0,15-0,2 долей ПДК_{гр}) [2][3].

Наибольшие уровни запыления 0,45-0,6 мг/м³ (0,3-0,4 долей ПДК) отмечались в зонах воздействия крупных автомагистралей на территориях с «перегибами» рельефа, а также на участках, расположенных вблизи предприятий строительной индустрии.

На данном этапе исследований изучены ограниченные ареалы, но апробирование методического подхода позволит увеличить базу исследований и провести районирование территории города Белгорода по уровню запыления приземного слоя атмосферы.

Список использованных источников: 1. Количество автотранспортных средств и прицепов к ним, зарегистрированных в установленном порядке Госавтоинспекцией МВД России по Белгородской области по состоянию на 31 декабря 2012 г. – Режим доступа: <http://31.gibdd.ru/index.php?page=otchet> 2. Корнилов А.Г. Мониторинг автотранспортного загрязнения воздушного бассейна города Белгорода в переходные периоды года. // А.Г. Корнилов, Л.Ю. Гордеев // Экологические системы и приборы. – 2012. – №1. – с.46-51. 3. Корнилов А.Г. Автотранспортное загрязнение воздуха в городе Белгороде. // А.Г. Корнилов, Л.Ю. Гордеев, В.Н. Коваль // Проблемы региональной экологии. – 2011. – №2. – с.49-53.

ДИНАМИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ГЕОЭКОСИСТЕМ СЕВЕРНОГО КАЗАХСТАНА ПОД ВЛИЯНИЕМ ЛЁССООБРАЗУЮЩИХ ПРОЦЕССОВ

Территория Северного Казахстана не является зоной интенсивной аккумуляции, эоловый вынос пыли совершается с большей интенсивности, которая вполне соизмерима с деятельностью рек по переносу аллювия в реках этого региона. По Б.А. Федорович это составляет 1 м в 1000 лет для крупных водных акваторий (озер, водохранилищ и др.) и в мелких озерах и реках до 3 см в год или 30 м в тысячелетие. [1]

Лёссообразующие процессы характерны для современных окраин Казахстанского отрога антициклона. Центральнo-Казахстанский мелкосопочник, особенно его сухостепная зона, подвергнутая антропогенной дефляции, представляет собой область давнего и интенсивного развевания.

Современные геоэкосистемы Центральнo-Казахстанского мелкосопочника сформированы в условиях древних абразионных и аккумулятивных равнин перекрытых современными четвертичными отложениями замкнутых понижений – от небольших степных блюдц и западин до более крупных котловин и обширных впадин. [2] В связи с тем, что генезис этих понижений разнообразен, современные ландшафтообразующие факторы зависят от современного влаго-теплообмена. В просадочных западинах, обусловленных фильтрацией воды и уплотнением наносов, формируются геоэкосистемы ксеро-мезофитного ряда. На самых северных окраинах мелкосопочника, по югу Западно-Сибирской низменности распространены геосистемы мезофитного ряда, сформированные в понижениях, аналогичных якутским аласам, связанных с таянием прежде существовавшей вечной мерзлоты. Процессы мезофитизации направлены в сторону легкого осланцевания, связанных с усилением антропогенной аридизации. [3]

Вдоль понижений древних русел поверхностного стока и по долинам крупных и средних современных рек, а также по остаточным фрагментам староречий формируется пологий дюнный рельеф с березово-сосновыми колками. В силу влияния мощных антропогенных факторов колки теряют былую первичную продуктивность.

Первые исследователи в конце XIX и начале XX века считали, что крупные котловины и понижения являются формами морского дна, сохранившиеся с палеогена [4].

В первой половине XX века, когда стала ясна полная несостоятельность этой гипотезы, утвердилось мнение, что все эти котловины являются тектоническими. В середине XX века проведенные многочисленные бурения гидрологов и других исследователей вскрыли общую горизонтальность

залегания палеогеновых песчаных и глинистых и четвертичных, песчаных, супесчаных и суглинистых отложений, в которых расположены эти впадины. Тем самым полностью выявилась несостоятельность взгляда, что это тектонические впадины, являющиеся якобы, провалами, грабенами или синклинальными понижениями. На основе изучения современных геоэкосистем этих территорий, их динамику за последние 20-30 лет нами получены данные, что идеи Б. А. Федорович о происхождении рельефа территории связано с осолонением рек, текущих с Казахстанского мелкосопочника на север и смывающих солевые наносы древних поверхностей. Солончаковые процессы в устьевых зонах этих рек, закончились формированием концевых озер (Силеты, Оленты и др.). [1]

По нашим наблюдениям (с 2005 года) сила потоков этих временных рек не только не могла формировать единопоточный поток, но и смывать соль с поверхности, так как биопродуктивность этих территорий была высокой до 40–60 ц/га.

По нашему мнению, и это видно на физиономическом облике геоэкосистем, происхождение этих многочисленных понижений и котловин, часто заполненных водой, связано со сложным процессом взаимообусловленности тектонических, геоморфологических и гидрологических и гидрогеологических факторов. Сумма полученных нами данных показывает, что основным фактором создавших глубокие, пологоплохие котловины данной территории являлись вначале тектонические подвижки, а затем солончаково-десквамационные процессы, сопряженные с длительным эоловым выносом пыли с поверхности усыхания солончаков в эпоху аридизации климата.

Кроме этого, быстрая смена современных геоэкосистем и их динамичность, мозаичность связана с более сложным происхождением субстрата. Геоэкосистемы сформированы на аллювиальных отложениях Западной Сибири, которые интенсивно перевеивались в постплейстоцене. Затем происходили процессы накопления лесса и лёссовидных суглинков. Эоловая пыль, выносимая из пустынных аллювиальных равнин концентрировалась с юга здесь по северным окраинам Казахстана, задерживалась степной и лесостепной растительностью. Второй весомой причиной интенсивного накопления лёссовидных суглинков является снижение скорости ветров в силу встречи антициклональных и циклонических воздушных потоков, что увеличивает количество осадков и интенсивность осаждения эоловой пыли. В связи с этим интенсивность функционирования геоэкосистем таких территорий более высока и связана с более активной гумификацией. Геоэкосистемы таких территорий обладают высоким уровнем саморегуляции и устойчивостью [5].

В Центральном Казахстане среднегодовая скорость ветров более 3 м/сек, здесь в зоне аккумуляции выносимой из пустынь пыли и образования, за счет нее лёсса, который в зависимости от условий рельефа, формируются геоэкосистемы грив и песчаных массивов, сложенных лёссовидными суглинками, и первичным эоловым лёссом. Геоэкосистемы котловин выдувания, сложенные лёссовидными суглинками, наиболее устойчивы в

пространственно-временном отношении. Единство происхождения песчаных дюн, грив, песчаных лощин и лёссовых увалов, которые создавались в более суровых климатических условиях одним и тем же фактором, а именно выдержанными по направлению сильных антициклональных ветров, изменяющие свое направление и структуру с юга. [1] Наши многолетние исследования в этом регионе доказали, что количество пыли, выносимой с Казахстанского мелкопочника, Приесильской равнины отражается на их продольном лощинно-увалистом рельефе, спровоцированном местами участками стояния мерзлотных грунтов при отступании покровного оледенения.

В настоящее время в условиях сильнейшей антропогенной дефляции на севере Казахстана основным фактором формирования геоэкосистем является прямолинейно и субширотное направление геоэкосистем согласно прошлого постплейстоценового стока. Развитие геоэкосистем озерных котловин и мелких бессточных впадин этой территории связано с солончаково-десквамационными и просадочными процессами, увеличивающими ксерофитизацию и галофитизацию. Учет последних специфических для этого региона процессов особо важен в условиях резкого изменения климата.

Список использованных источников: 1. Федорович Б.А. Вопросы происхождения лесса в связи с условиями его распространения в Евразии. Тр. ин-та географ. М., 1960. Вып. 30. 2. Джаналеева Г.М. Теоретические и методологические проблемы географии, Астана ЕНУ им.Л.Н. Гумилева 2008 год. 3. Джаналеева Г.М. Физическая география Республики Казахстан: Учебное пособие. Астана: Евразийский Национальный университет им. Л.Н.Гумилева, «Арқас», 2010.-592 стр. 4. Обручев В.А. Проблема лесса. Тр.11 международ, конф. ассоц. по изучению четвертичного периода, 1933. 5. www.Kungrad.com

УДК 502.1

С.Н. Ерёмкина

*Научный руководитель – канд. биол. наук, доц., С.В. Калугина
Белгородский государственный национальный исследовательский университет*

ИЗУЧЕНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДА БИОЭСТИМАЦИИ ИЛА ДЛЯ КОНТРОЛЯ ПРОЦЕССОВ САМООЧИЩЕНИЯ В ЕСТЕСТВЕННЫХ ВОДОЕМАХ

На территории Российской Федерации находится около 10% мирового запаса пресных вод, удовлетворяя потребность страны в воде равной 200 км³/год [3]. Белгородская область водой небогата. Только 0,45 процента территории покрыто поверхностными водами – реками, озерами, прудами искусственными водоемами. Здесь берут начало многие реки бассейнов Черного и Азовского морей [2].

Актуальность темы исследования заключается в том, что на основе биологических методов наблюдения, в частности, методе биоэстимации активного ила возможно более подробное описание и выявление степени

влияния человеческой деятельности на малые реки Белгородской области, оценивание их экологического состояния. Применение этого метода в условиях Белгородской области для исследования рек является одним из оперативных способов контроля изменяющихся процессов в водной среде. Изменения в биоценозе активного ила позволяют быстро оценить его качественный уровень и сделать выводы об основных неблагоприятных факторах, ухудшающих состоянии вод.

Объектами наших исследований являются: р. Беленькая, протекающая на территории Новооскольского района, с. Шараповки и р. Болховец (Везелка) – в черте г. Белгорода.

Последние биоиндикационные исследования экологического состояния акватории малых рек нами были проведены весной 2012 года на основе методических рекомендаций по выполнению оценки качества среды по состоянию живых существ (оценка стабильности развития живых организмов по уровню асимметрии морфологических структур). Исследования проводились с целью учета изменений морфологических признаков скелета земноводных, основанные на выявлении и сравнительном анализе асимметрии у разных видов живых организмов по определенным признакам [4]. В качестве биоиндикаторов использовались следующие виды земноводных: озерная лягушка – *Rana ridibunda* Pallas, прудовая лягушка – *Rana lessonae* Camerano [1].

Территория рек была разделена на зоны по интенсивности антропогенной нагрузки. Нами было отловлено и описано на р. Везелка 25 особей, а на р. Беленькая 41 особь озерной лягушки.

В результате проведенных исследований были сделаны выводы о том, что экологическое состояние территорий р. Везелка в черте г. Белгорода является нарушенным, вследствие поступления загрязняющих веществ с прилегающих территорий. Река Везелка впадает в р. Северский Донец, и оказывает отрицательное воздействие на ее состояние. Относительно благополучная экологическая ситуация сложилась на р. Беленькая, в связи с минимальным воздействием человеческого фактора. В местах антропогенных загрязнений водоёма, нами установлены единичные отклонения в морфологическом строении скелета, изменения окраса, искривление центральной полосы на спине. При изучении общей цветовой вариации было определено три фена: зеленый, бурый и буро-зеленый тон окраса особей. Стоит отметить, что особи, обитающие на р. Беленькая, имеют более светлый общий окрас и чаще всего встречается зеленый тон. В то время как на р. Везелка кожа амфибий имеет бурый оттенок. У большинства особей озерной лягушки пятна на спине расположены несимметрично относительно центральной полосы. Это наблюдается на обоих объектах исследования. Встречаются особи с мелкими пятнами (крап), которые также расположены несимметрично.

Для подтверждения полученных данных и для исследования изменений в биоценозах рек, планируется провести повторное исследование рек весной 2013 года на основе биэстимационного контроля. В настоящее время метод

биоэстимации активного ила используется при управлении биологической очистки сточных вод.

Биостимация (от лат. aestimate – оценка) - новый гидробиологический метод контроля процесса очистки сточных вод и самоочищения природной воды, позволяющий повысить стабильность процесса очистки за счет возможности его диагностики и прогнозирования [5].

Биоэстиматоры – биологические показатели изменения процесса, отличаются от биоиндикаторов – показателей качества. В частности, биоиндикаторы – это виды, а биоэстиматоры – это экологические группы, в которые входят различные по систематическому положению организмы со сходной реакцией на изменения среды [5].

Воздействие антропогенных факторов в естественных водоемах постоянно, как и воздействие различных реагентов в сточных водах. Для каждого из них выявлены показательные группы организмов – биоэстиматоров, которые изменением своей численности (вспышкой) сигнализируют об изменении воздействия этих факторов. Таким образом, выявлено 10 экологических групп, в которые входят различные по систематическому положению организмы со сходной реакцией на изменения среды. Экологические группы – биоэстиматоры представлены в таблице 1.

Таблица 1

Экологические группы – биоэстиматоры

№ биоэстиматора	Экологические группы	Причины, вызывающие нарушения
1	Жгутиковые (мелкие)	Застаивание (загнивание ила)
2	Голые амёбы (мелкие)	Неправильная эксплуатация технологического оборудования
3/4	Отношение свободно-плавающих инфузорий к прикрепленным	Нарушенный режим аэрации
5	Хламидобактерии (нитчатые бактерии рода <i>Sphaerotilus</i>) и актиномицеты	Переизбыток легкоокисляемой органики
6	Бентоносные раковинные амёбы и сидеротехи	Переизбыток трудноокисляемой органики
7	<i>Zoogloea ramigera</i> (хлопья в виде оленьих рогов)	Сложно- или биологически неокисляемые пром. вещества;
8	Гифомицеты (нитчатые водные грибы)	Токсиканты
9	Цианобактерии (нитчатые водоросли) нитчатые серобактерии (рода <i>Thiothrix</i> , <i>Beggiatoa</i>)	Спиртоподобные вещества, металлы, комплекс ядовитых органических веществ
10	Планктонные раковинные амёбы плюс <i>Actinophrys</i>	Нефте- и жироподобные вещества

1

Биоэстимационный контроль обладает прогностическими свойствами. Микроорганизмы оперативно сигнализируют обо всех изменениях, происходящих в воде.

Таким образом, полученные данные позволят сделать выводы не только о степени загрязнения водоема, но и какими именно веществами происходит отравление водной оболочки и изменение в водной экосистеме.

Список использованных источников: 1. Банников, А.Г. *Определитель земноводных и пресмыкающихся фауны СССР* / А.Г. Банников, И.С. Даревский, В.Г. Ищенко, А.К. Рустамов, Н.Н. Щербак. – М.: Просвещение, 1977. 414с. 2. Основные показатели социально-экономического положения муниципальных районов и городских округов Белгородской области за 2006-2010: Стат сборник / Белгород 2011 Изд-во Белгородстат , 7, 102-103 стр. 3. Римшин, В.И. *Экология малых рек России: проблемы и пути их решения* / В.И. Римшин // Бюллетень Строительной Техники – 2004. - №10. С. 5-12. 4. Министерство природных ресурсов РФ Государственная служба охраны окружающей среды (Росэкология) / Методические рекомендации по выполнению оценки качества среды по состоянию живых существ (оценка стабильности живых организмов по уровню асимметрии морфологических структур). – Москва 2003. – 40 с. 5. Торхова, О.А. *Биоэстимационный контроль – путь к управлению процессом биологической очистки сточных вод* / О.А. Торхова, Г.В. Капитонова // Вода и экология – 2007. - №2. – С. 58 -63

УДК 631.41, 631.42

Е.А. Заздравных

*Научный руководитель – д-р геогр. наук, проф. Ю.Г. Чендев
Белгородский государственный национальный исследовательский университет*

ИЗМЕНЕНИЕ СОДЕРЖАНИЯ И ЗАПАСОВ ГУМУСА В ПАХОТНЫХ ЧЕРНОЗЕМНЫХ ПОЧВАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ ЛЕСОСТЕПИ

Мощный антропогенный пресс XX в. значительно ускорил негативные трансформации пахотных почв основных сельскохозяйственных регионов России. Происходящие в почвенном профиле пахотные нарушения изменяют почвенные режимы и вносят новые составляющие в их функционирование [1]. Интенсивная распашка приводит к изменению содержания органического углерода в пахотных почвах по сравнению с целинными участками. Однако до сих пор нет единого мнения о сущности протекания процесса гумусообразования в пахотных почвах и о дальнейшем изменении их агроэкологического состояния [3]. В связи с этим целью данного исследования явилось изучение влияния распашки разной продолжительности на содержание и запасы гумуса в черноземных почвах на территории центральной лесостепи Белгородской области.

Исследование проводилось на трех ключевых участка: «Верхопенье», «Жимолостное» и «Юрьевка». Источниковой базой для определения таких участков являлись разновременные крупномасштабные картографические материалы и, в первую очередь, планы периодов Генерального (конец XVIII века) и Специального (середина XIX века) межеваний Российской империи. Все исследуемые участки располагались на ровных водоразделах и в разных гидротермических условиях. В пределах каждого ключевого участка был

заложен почвенный агрохроноряд, представляющий собой угодье с разновозрастными пашнями рядом с сохранившимся фрагментом угодья лугово-степным травостоем.

Пахотные почвы всех участков следует рассматривать как экстенсивно осваиваемые, т.к. за всю историю их распашки, годовые дозы внесения органических удобрений никогда не превышали 5–6 т/га.

Содержание гумуса рассчитывалось по методу Тюрина [2]. Запасы гумуса вычислялись через каждые 10 см с учетом объемной массы в пределах метрового слоя.

Результаты изучения почвенных агрохронорядов на территориях распространения черноземных почв показали, что содержание гумуса претерпевает существенные изменения в результате длительной распашки. В изученных фоновых черноземах содержание гумуса в 0-20 см слое составляет 6–10 % (повышенное содержание). В пахотных вариантах на этой же глубине содержание гумуса опускается до 5–6 % (среднее содержание). Таким образом, за время земледельческого освоения (около 250 лет) содержание гумуса изменилось на одну градацию в сторону его уменьшения (с повышенного содержания к среднему). Анализ изменения содержания гумуса в пределах метрового профиля показывает возрастание подвижности гумуса в пахотных черноземах, в связи с чем наблюдается его относительное накопление в подпахотных горизонтах почв. Проведенное исследование показало направленную дегумификацию почвенной толщи по мере увеличения сроков земледельческого освоения черноземов (табл. 1).

Таблица 1

Послойные запасы гумуса в профилях изученных черноземных почв, т/га

Слой	Возраст распашки, лет			
	0	90-100	140-150	200-250
Верхопенье				
0-30	216,30	213,8	-	188,69
30-60	150,02	142,0	-	122,12
60-100	109,39	116,3	-	113,00
0-100	475,71	472,18	-	423,81
Жимолостное				
0-30	187,63	179,89	169,90	159,87
30-60	143,07	144,07	121,41	94,44
60-100	90,01	93,78	86,85	62,16
0-100	420,72	417,74	378,35	316,47
Юрьевка				
0-30	210,03	198,60	-	169,61
30-60	155,71	167,11	-	127,42
60-100	137,33	126,74	-	71,47
0-100	503,08	492,44	-	368,49

Отличие запасов гумуса в метровой толще черноземов между целинными и старопахотными аналогами на ключевых участках исследования выражается следующими значениями: на участке «Верхопенье» 475,71 и 423,81 т/га, на участке «Жимолостное» – 420,72 и 316,47 т/га, на участке «Юрьевка» – 503,08 и 368,49 т/га. Наибольшие темпы дегумификации за 250 лет освоения отмечены на ключевом участке «Юрьевка» (134,59 т/га). Средняя расчетная скорость дегумификации метровой толщи черноземов на изученных участках составила 3,9 т/га в 10 лет. За время распашки запасы гумуса в метровом слое исследуемых почв изменились с высоких до средних.

При анализе послыйных изменений во времени запасов гумуса в пахотных черноземах прослеживается следующая тенденция. В недавно освоенных черноземах (до 100 лет распашки) установлено перераспределение запасов гумуса по профилю почв в результате его иллювиирования в подпахотную толщу. В связи с этим темпы дегумификации метровой толщи более молодых пахотных черноземов невелики. Однако через 100 лет распашки скорость дегумификации увеличивается. Это обусловлено тем, что процесс минерализации органического вещества начинает охватывать все более глубоко лежащие почвенные слои, в результате чего иллювиальные максимумы запасов гумуса в средней части профиля черноземов, образованные на начальной стадии земледельческого освоения почв, начинают исчезать.

Таким образом, интенсивное земледельческое освоение пахотных черноземных почв приводит к дегумификации почвенной толщи, которая не прекращается на дальнейших этапах освоения этих почв.

Список использованных источников: 1. Агроэкологическая оценка земель и оптимизация землепользования / А.Л. Черногоров, П.А. Чекмарев, И.И. Васенев и др. – М.: Издательство Московского университета, 2012. – 268 с.; 2. Практикум по почвоведению / Под ред. И.С. Кауричева. – М.: Колос, 1980. – 272 с.; 3. Смагин А.В. Динамика черноземов: реконструкция развития и прогноз агродеградации / А.В. Смагин // Проблемы агрохимии и экологии. – 2012. - № 3. – С. 31-38.

УДК 332.14

Т.М. Корнєєва

Міжнародний інститут бізнесу, Париж, Франція

ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ СТІЙКИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ І КРАЇНИ

В ідеальному світі цілі стійкого розвитку повинні враховуватись у процесі прийняття рішень на будь-якому рівні: міжнародному, національному, місцевому, галузевому, мікроекономічному. Перед сучасним регіональним менеджментом як наукою управління стоїть завдання розробити інструменти, які дозволять забезпечити найбільш ефективне досягнення цілей і завдань стійкого розвитку регіонів. Слід зазначити, що поняття «інструмент управління розвитком регіону» поки не отримало чіткого визначення та наочного

відображення [1]. Організаційно-економічний механізм розвитку регіону має свій інструментарій, тобто арсенал інструментів, кількість, поєднання і ступінь використання яких може приймати різні значення в залежності від конкретних завдань, рішень, ситуацій.

Важливо підкреслити, що перелік конкретних інструментів впливу змінюється у зв'язку зі змінами зовнішніх та внутрішніх факторів, появою нових інструментів, удосконаленням основних елементів системи регіонального управління (органів управління, структур, ресурсів, технологій тощо), що представляє собою об'єктивний процес оновлення.

Для формування умов стійкого розвитку регіону (і країни в цілому) необхідно зосередитися на реалізації таких пріоритетних складових:

- *економічна*, яка передбачає ефективне використання всіх видів ресурсів, орієнтованих на зниження або усунення тиску на природні екосистеми;
- *екологічна*, яка передбачає відновлення первинної якості стану природного середовища до рівня, що не шкодить здоров'ю людини і природним екосистемам, збереження його на цьому рівні, досягнення його максимально можливого поліпшення;
- *соціальна*, яка передбачає підвищення добробуту і якості життя людини, бо саме людина виступає глибинною причиною всіх змін у суспільстві [2].

Планування стійкого розвитку території виступає загальновизнаним інструментом, який забезпечує формування напряму стійкого розвитку регіону (країни). Планування стійкого розвитку передбачено «Порядком Денним на XXI століття» і, зокрема, описано у розділі IV «Засоби для реалізації» [3]. Одним з найбільш зручних інструментів планування стійкого розвитку є цикл планування. Завдяки своїй ефективності і можливості структуризації проблем цикл планування використовується майже у кожній національній і регіональній стратегії стійкого розвитку.

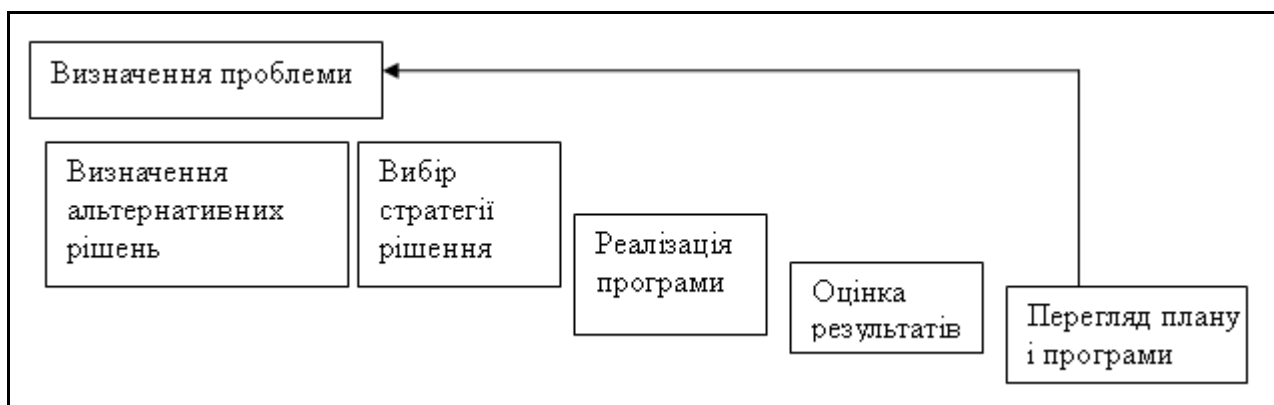

Рис. 1. Цикл планування стійкого розвитку території [4].

Цикл планування включає шість основних етапів:

1. Збір даних з метою визначення потреб людей і організацій регіону (країни).
2. Пошук можливих шляхів забезпечення потреб, які на даний момент залишаються незабезпеченими.

3. Вибір найкращого варіанту і переформування його в програму дій.
4. Реалізація програми згідно плану дій.
5. Моніторинг результатів реалізації плану дій.
6. Перегляд (оцінка) плану і програми.

Даний цикл показує, що планування стійкого розвитку регіону (країни) використовується для системної реалізації цілей протягом певного періоду.

Оцінка впливу у широкому розумінні є оцінкою (прогнозуванням) наслідків поточної або передбачуваної дії. Щодо оцінки стійкого розвитку регіону (країни), найбільш вагомими оцінками є оцінка впливу на зовнішнє середовище, стратегічна екологічна оцінка і оцінка впливу на стійкість [5].

Оцінка впливу на зовнішнє середовище є управлінським інструментом, спрямованим на планування і прийняття рішень. Вона дозволяє ідентифікувати, прогнозувати і оцінювати різні екологічні наслідки від розроблених проектів, планів розвитку і прийнятих рішень.

Стратегічна екологічна оцінка представляє собою систему врахування екологічної складової при прийнятті рішень, укладанні планів і розробці програм. Відповідно до Європейської директиви (Directive 2001/42/EC) всі країни-члени Європейського Союзу повинні ратифікувати процедуру стратегічної екологічної оцінки [6]. Даний інструмент використовується у світовій практиці менше, ніж процедура оцінки впливу на зовнішнє середовище, тому що він є менш конкретним і вимагає більшої міри абстрагування.

В країнах ЄС стратегічна екологічна оцінка використовується для оцінки планів і програм у сферах транспорту, сільського господарства, лісництва, енергетики, промисловості, управління твердими побутовими відходами, водного господарства, землекористування, телекомунікацій, туризму, управління містом і країною в цілому. Плани і програми, основною метою яких є національна оборона, захист від надзвичайних ситуацій, а також фінансові або бюджетні плани і програми, не є предметом Директиви 2001/42/ЄС [6]. Методи здійснення стратегічної екологічної оцінки є складнішими і менш розробленими у порівнянні з оцінкою впливу на зовнішнє середовище.

Оцінка впливу на стійкість передбачає більш сучасну методологію оцінки проектів, планів, програм, угод і стратегій щодо їх впливу на стійкий розвиток. Ідея цього інструменту полягає у визначенні економічного, соціального і екологічного впливу на розвиток регіону (країни). Оцінка сприяє врахуванню цілей стійкого розвитку території у прийнятті рішень. Цей інструмент також забезпечує потрібною інформацією для формування необхідних оцінок з метою максимізації позитивних ефектів стійкого розвитку регіону (країни) і зниження негативних наслідків. Оцінка впливу на стійкість базується на процедурі оцінки впливу на зовнішнє середовище, але має ширшу сферу використання (економіка, соціальна сфера, зовнішнє середовище).

Інструмент оцінки впливу на стійкість прийнятий законодавчо у багатьох країнах світу. Він був запропонований Європейським Союзом на Всесвітньому Саміті в Йоханесбурзі (2002 р.), однак він не згадується в Йоханесбурзькому

Плані Дій. По цей час впровадження цього інструменту значно обмежено, зокрема, через слабкі методичні розробки.

Планування стійкого розвитку регіону (країни), оцінка впливу, управління і звітність по стійкому розвитку територій були впроваджені у світі недавно і базуються, головним чином, на інструментах з екологічною складовою. Забезпечення стійкого розвитку регіонів є важливою передумовою економічного зростання країни, що обумовлює необхідність забезпечення умов та визначення пріоритетів стратегічного планування розвитку регіонів з урахуванням їх природно-ресурсного, економічного, науково-технічного, трудового потенціалів.

Список використаної літератури: 1. Вишиванюк М.В. *Механізми державного управління сталим розвитком регіонів* / «Державне управління: удосконалення та розвиток», Академія муніципального управління, грудень 2011. 2. Ватченко О.Б. *Механізм сталого розвитку регіонів* / О.Б. Ватченко, В.М. Ільченко // *Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць*. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.19. – С. 205-212. 3. «Порядок Денний на XXI століття» Організації Об'єднаних Націй: <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=52> 4. Tellus Consultants Ltd., 2006. *Creating Harmony within National Sustainable Development Policies*. 5. Социально-экономический потенциал устойчивого развития: Учебник / Под ред. проф. Л.Г. Мельника и проф. Л. Хенса. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2007. – 1120 с. 6. European Union, EU, 2001. *Directive 2001/42/EC of the European Parliament and the Council on the Assessment of the Effects of Certain Plans and Programmes on the Environment*.

УДК 911.3:620.91

К.О. Кравченко

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. П.А. Вірченко
Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна*

ПЕРСПЕКТИВИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ

Актуальність теми. Характерною тенденцією розвитку сучасної електроенергетики України є її рух в напрямку екологічно чистої енергетики на базі поновлюваних джерел енергії [2]. Основними причинами цього є вичерпність традиційних енергоносіїв, необхідність покращення стану навколишнього середовища і значний потенціал поновлюваних ресурсів України.

Метою роботи є аналіз можливостей заміщення традиційних енергоносіїв альтернативними в регіональному аспекті та класифікація областей України за перспективністю розвитку альтернативної енергетики.

Викладення основного змісту. В останні роки розвиток альтернативної енергетики в світі швидко набирає обертів, подібні тенденції спостерігаються і в Україні. Можливість розвитку енергетики України на базі поновлювальних джерел зумовлена сприятливими природними умовами для використання основних видів поновлюваних джерел енергії. В роботі нами розглядаються

такі альтернативні джерела енергії, як: сонячна, геотермальна, мала гідроенергетики, енергії біомаси, теплова енергія стічних вод, енергія ґрунту та ґрунтових вод.

На теренах України альтернативна енергетика володіє потужним доцільно-економічним та технологічно-досяжним потенціалом [1], який має суттєву диференціацію в різних регіонах країни і створює можливості для заміщення паливних енергетичних ресурсів (ПЕР) відновлювальними джерелами енергії (ВДЕ). Проаналізуємо можливість заміщення ПЕР за рахунок ВДЕ по областях України на основі побудованої картосхеми, яка демонструє дані показники у регіональному розрізі (рис. 1).

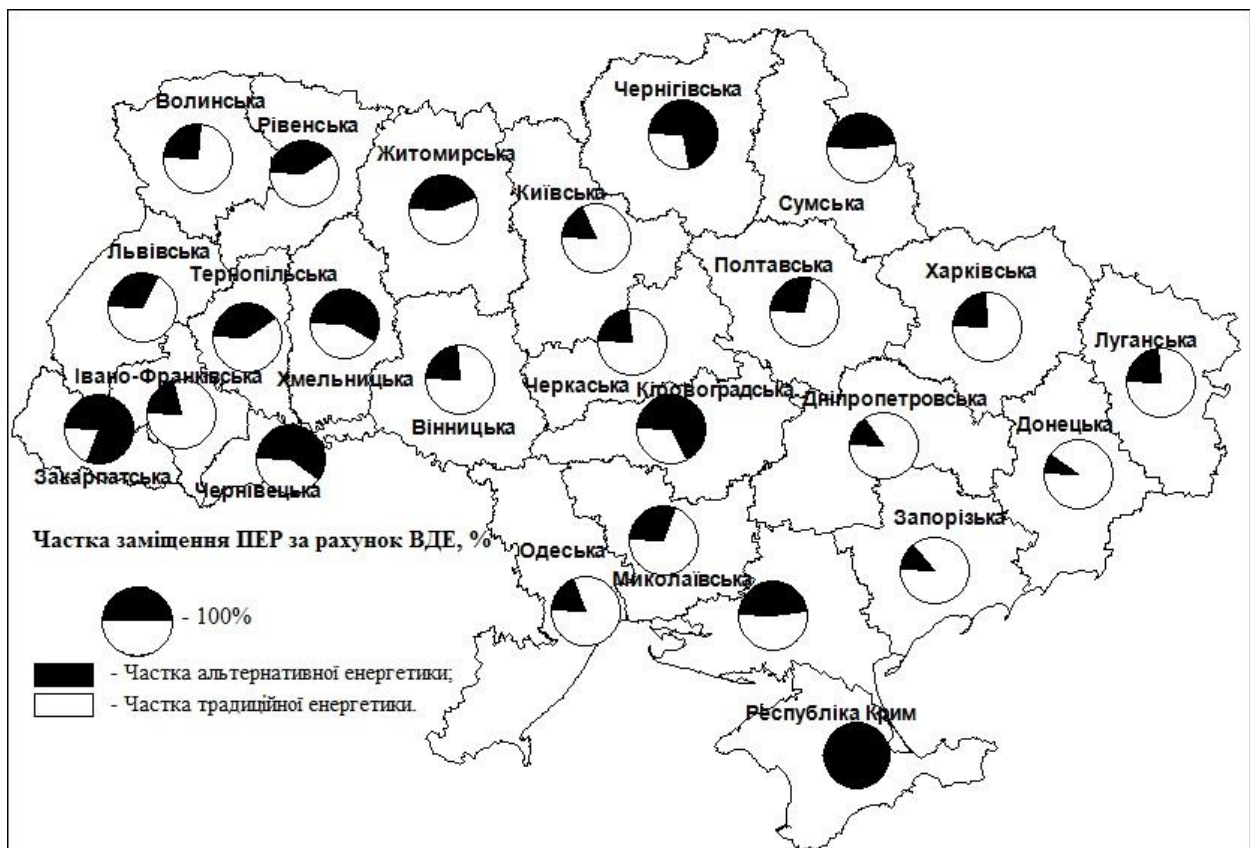

Рис. 1. Частка заміщення ПЕР за рахунок ВДЕ у відсотках по областях України (побудовано автором за даними [1])

В багатьох областях України є передумови для активного використання альтернативних джерел енергії. Про це свідчить велика частка можливого заміщення традиційних джерел енергії альтернативними (рис. 1.). Особливо з поміж інших регіонів вирізняється АР Крим, де за рахунок використання альтернативних енергоресурсів можливо повністю компенсувати використання паливних енергоресурсів.

Достатньо великий відсоток заміщення – у Закарпатській, Чернігівській, Кіровоградській та Чернівецькій областях, що свідчить про доцільність розвитку в цих регіонах альтернативної енергетики. Зазначені області не вирізняються високим розвитком промисловості, що і надає їм можливість компенсації традиційних джерел енергії за рахунок альтернативних. Що

стосується промислово високорозвинутих областей – Донецької, Запорізької, Дніпропетровської, Київської та Одеської, то тут альтернативні джерела енергії не покривають навіть чверті ПЕР, що свідчить про велику залежність даних областей від традиційних джерел енергії та необхідність розвивати не тільки альтернативну енергетику, а й модернізувати традиційну.

Проведений аналіз заміщення ПЕР за рахунок ВДЕ дозволяє провести групування областей України за даним показником, узагальнені результати демонструє діаграма на рис. 2.

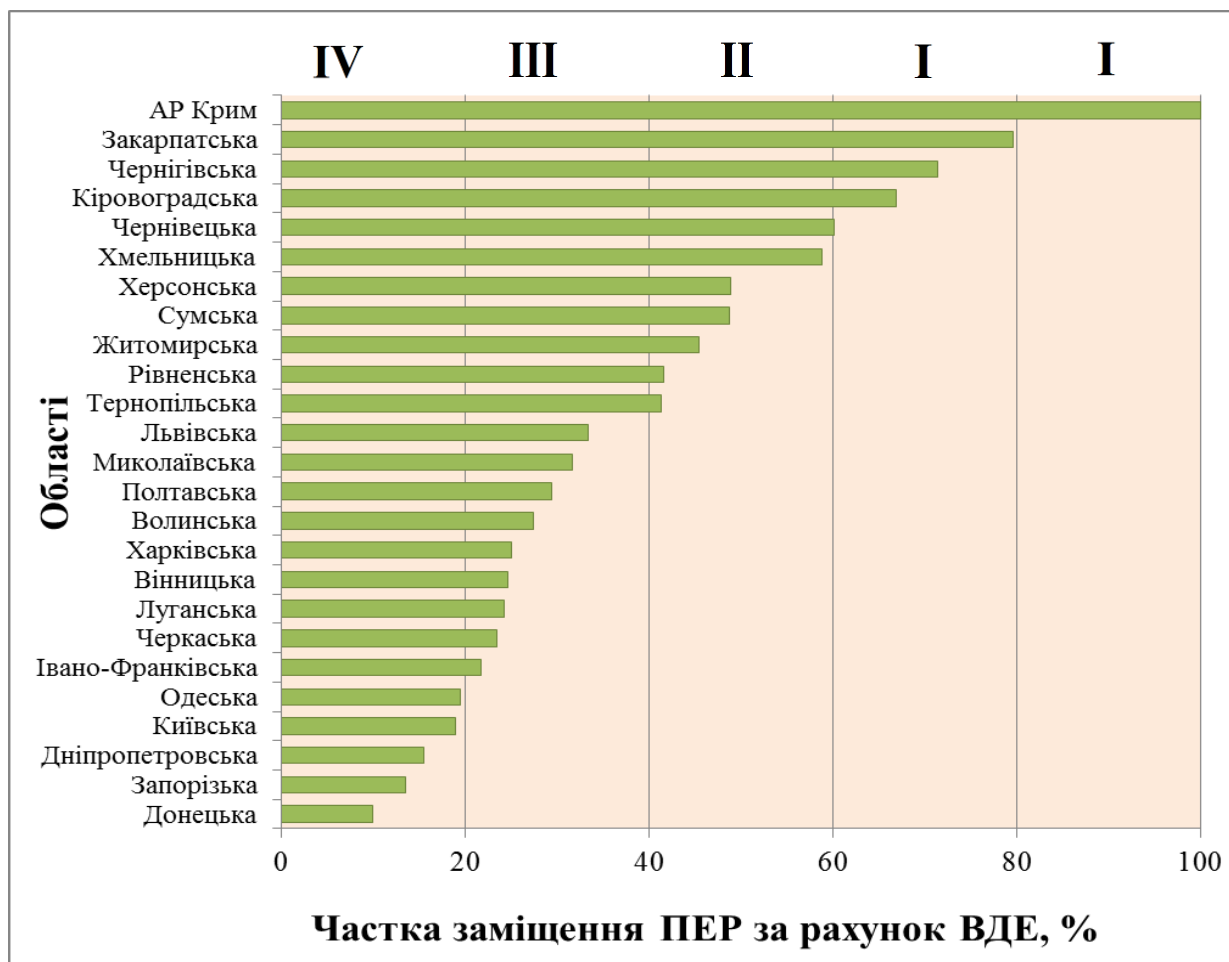

Рис. 2. Розподіл областей України за часткою заміщення ПЕР за рахунок ВДЕ у відсотках (побудовано автором за даними [1])

Наведені на рис. 2. дані можливого заміщення паливних енергетичних ресурсів поновлювальними дозволили нам виділити такі групи областей України:

I. Високоприоритетні (заміщення > 60%): АР Крим, Закарпатська, Чернігівська, Кіровоградська. Комплексний розвиток альтернативної енергетики в даних областях є максимально вигідним. Її розвиток необхідний передусім через «енергетичний голод» цих регіонів та вичерпаність запасів традиційних енергоносіїв. Особливу увагу необхідно приділити розвитку альтернативної енергетики АРК, так як на її території через сейсмічно небезпечні процеси неможливо розвивати атомну енергетику, і впровадження

нетрадиційної енергетики є гідною альтернативою [3]. **Провідні напрями розвитку:** біоресурсна та геотермальна енергетика.

II. Приоритетні (заміщення 60%–40%): Чернівецька, Хмельницька, Херсонська, Сумська, Житомирська, Рівненська, Тернопільська області. В цих регіонах розвиток альтернативної енергетики є вигідним, оскільки вона компенсує їх локальні енергетичні потреби. **Провідні напрями розвитку:** біоресурсна та геотермальна енергетика, теплова енергія ґрунтових вод, сонячна енергетика.

III. Середньоприоритетні (заміщення 40%–20%): Львівська, Миколаївська, Полтавська, Волинська, Харківська, Вінницька, Луганська, Черкаська, Івано-Франківська.. За допомогою значних капіталовкладень в даних областях є перспективи розвитку альтернативної енергетики. **Провідні напрями розвитку:** теплова енергія ґрунту і ґрунтових вод, енергія біомаси, мала гідроенергетика.

IV. Низькоприоритетні (заміщення 20% >): Одеська, Київська, Дніпропетровська, Запорізька, Донецька. В даних областях спостерігається достатньо невисокий відсоток заміщення, що пов'язано з їх промисловою спеціалізацією та енергоємністю виробництва. Розвиток альтернативної енергетики не компенсує в достатній мірі енергетичні потреби даних областей. **Провідні напрями розвитку:** теплова енергія стічних вод, біоенергетика, теплова енергія ґрунту і ґрунтових вод, сонячна енергетика.

Висновок. Проведений аналіз можливостей заміщення традиційних енергоносіїв альтернативними в регіональному аспекті дозволив зробити наступні висновки. Зокрема, найбільш приоритетним розвиток альтернативної енергетики є в АР Крим, Закарпатській, Чернігівській та Кіровоградській областях. В той же час заміщення для промислово розвинених областей при сучасному розвитку технологій не компенсує їх потреб в електроенергії.

Отже, альтернативна енергетика має перспективи розвитку у більшості областей України, а за умови законодавчо-нормативної підтримки держави та інвестуванням в даний сектор енергетики наша держава має можливість забезпечити свою енергетичну і економічну незалежність.

Список використаної літератури: 1. Кудря С. Тенденції розвитку відновлювальної енергетики /Степан Кудря, В.П. Ключ – К.: Інститут відновлюваної енергетики НАНУ, 2012. – 30 с. 2. Сиротюк М.І. «Поновлювальні джерела енергії: навч. посібник / М.І. Сиротюк – Л: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 248с. 3. Солнечная энергетика для устойчивого развития Крыма / Крымский НЦ НАН Украины, ТНУ им. В.И. Вернадского. Симферополь, 2009. – 293 с.

РЕАЛИЗАЦИЯ АДАПТИВНОГО ПОДХОДА ПРИ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Современные изменяющиеся условия требуют выработки новых концептуальных подходов к осуществлению землепользования как основы природопользования, от организационно-территориальной базы которого зависит устойчивость природопользования в целом. Возникает необходимость создания систем землепользования, адаптирующихся к постоянно меняющимся условиям среды обитания человека.

У термина «адаптивность» большое разнообразие смысловой нагрузки, которое содержится в различных отраслях науки. Это и способность системы приспосабливаться к различным условиям окружающей среды (социология). Адаптивность структуры управления определяется ее способностью эффективно выполнять заданные функции в определенном диапазоне изменяющихся условий. Чем относительно шире этот диапазон, тем более адаптивной считается структура (менеджмент). Термин «адаптация» уходит своими корнями в кибернетику [1]. Адаптивная система природопользования предполагает комплекс экологически обоснованных воздействий человека на экосистемы с целью сохранения или достижения их оптимального состояния [2]. Адаптивный подход в природопользовании наибольшим образом разработан для сельского хозяйства, где под ним понимается система получения сельскохозяйственной продукции, обеспечивающая максимальную окупаемость биологической продукцией каждой единицы введенной в агроэкосистему антропогенной энергии. Адаптивный характер обуславливает максимальный учет природных, эколого-хозяйственных свойств территории и экологической устойчивости отдельных ее частей при организации и реорганизации землевладений, землепользований и территориальном размещении производства и его отраслей [3]. Адаптивная система землепользования должна автоматически изменять алгоритмы своего функционирования, свою структуру с целью сохранения или достижения оптимального состояния при изменении внешних условий. Это достигается за счет дифференцированного использования территории посредством ее зонирования. Функциональное зонирование любой территории обеспечивает поддержание экологического разнообразия и создание искусственной инфраструктуры средостабилизирующего назначения.

На сегодняшний день в России правовая база по использованию адаптивного подхода при организации землепользования находится в стадии зарождения. Анализ современных тенденций в экологической политике и

региональном развитии России показывает, что возникает потенциально благоприятная ситуация для внедрения и развития адаптивных систем землепользования. Типичными сферами реализации адаптивного землепользования выступают сельское, лесное, водное хозяйство, градостроительство, организация ООПТ.

В сфере лесопользования основы реализации адаптивного подхода содержатся в Лесном Кодексе РФ. Пункт 3 статьи 102 Лесного Кодекса РФ устанавливает нормы выделения особо защитных участков леса. В конвенции о биологическом разнообразии упоминается о близком к адаптивному – экосистемном подходе в лесоустройстве, который рассматривается как стратегию комплексного лесоустройства, стимулирующую их сохранение и устойчивое лесопользование, разработку усовершенствованных методов экологического лесопользования и лесоводства, включая методы ландшафтно-экологического планирования, минимизацию экологических последствий рубок и лесоводство в гармонии с природой.

Одним из примеров адаптивного водопользования является организация водоохранных зон. Статья 65 Водного кодекса РФ [5] регламентирует хозяйственное использование территорий водоохранных зон и прибрежных защитных полос водных объектов в целях предотвращения загрязнения, засорения и истощения водных объектов, а также сохранения среды обитания водных биологических ресурсов.

Внедрение адаптивных систем землепользования обеспечивается организацией особо охраняемых природных объектов (ООПТ). Основные категории ООПТ в разной степени предполагают природоохранное зонирование – пространственное разделение на участки, имеющие различные цели в сохранении и использовании ландшафтного и биотического разнообразия, а также рекреационных ресурсов [4]. Законодательно функциональное зонирование территории ООПТ устанавливается для национальных и природных парков, хотя существует необходимость применения зонирования и для других ООПТ.

В сфере градостроительства механизмы адаптивности землепользования установлены статьями 1, 5, 23, 35 Градостроительного кодекса РФ, указывающие на необходимость выделения функциональных и территориальных зон. Современная градостроительная деятельность проводится с учетом экологических и природных особенностей территорий населенных пунктов и направлена на обеспечение благоприятных условий проживания с регулированием процессов рационального природопользования и охраны окружающей среды.

В сельском хозяйстве адаптивность землепользования реализуется на основании экологической доктрины РФ, федеральной целевой программы «Сохранение и восстановление плодородия почв земель сельскохозяйственного назначения и агроландшафтов как национального достояния России» и ряда других документов. Адаптивность обеспечивается внедрение сбалансированных систем земледелия, агролесомелиоративных, культурно-технических и иных мероприятий, направленных на повышение и сохранение плодородия почв. Среди современных систем земледелия в последнее время все больше предпочтение отдают адаптивной, функционирующей на основе адаптивно-ландшафтного

принципа организации земледелия. Одним из направлений развития адаптивно-ландшафтного земледелия признается дифференциация земель по функциональному назначению. Поддержание экологической полифункциональности морфологически и генетически неоднородных элементов агроландшафта, обеспечивающей стабилизацию, средовосстановление, биоразнообразие (оптимальное соотношение угодий – пашни, лугов, лесов, водных объектов, природоохранной инфраструктуры и других объектов). В соответствии с законом «Об охране земель сельскохозяйственного назначения» проекты ландшафтной организации территорий или адаптивной системы земледелия обязательны к исполнению всеми землепользователями.

Таким образом, на сегодняшний день формирование адаптивных систем землепользования происходит без опоры на четкую нормативную и методическую базу. Задача состоит в разработке научно-методических основ формирования методик и нормативов адаптивного использования земельных ресурсов в современных меняющихся условиях среды.

Список используемых источников: 1. Срагович, В.Г. Теория адаптивных систем / В.Г. Срагович. — М.: Наука, 1972. — 319 с. 2. Кочуров, Б.И. Экодиагностика и сбалансированное развитие/ Б.И. Кочуров. — М.: Смоленск, Маджента, 2003. — 384 с. 3. Волков, С.Н. Основы землевладения и землепользования/ С.Н. Волков, В.Н. Хлыстун, В.Х. Улюкаев. — М.: Колос, 1992. — 144 с. 4. Дроздов А.В. Ландшафтное планирование с элементами инженерной биологии/ А.В. Дроздов. — М.: Москва, 2006. — 244 с. 5. Российская Федерация. Водный Кодекс Российской Федерации. от 03.06.2006 N 74-ФЗ, Принят ГД ФС РФ, 12.04.2006

УДК 504.054

М.А. Мазнева

Научный руководитель – д-р геогр. наук, проф. Ю.Г. Чендев

Белгородский государственный национальный исследовательский университет

ПРОБЛЕМА ЗАГРЯЗНЕНИЯ ГОРОДСКОЙ СРЕДЫ ЦЕМЕНТНЫМ ПРОИЗВОДСТВОМ

Белгород нельзя назвать крупным промышленным центром – здесь нет ни крупных металлургических предприятий, ни заводов химической и нефтехимической промышленности. Тем не менее, есть одно предприятие, которое доставляет жителям города немало проблем – это Белгородский цементный завод. Производство хоть и не имеет больших масштабов, но исключительно неудачное расположение завода (а это практически центр города) позволяет рассматривать его в качестве основного загрязнителя городской среды.

Как известно, главные воздействия на окружающую среду при производстве цемента связаны с такими факторами, как: пыль (выбросы из дымовых труб и быстроиспаряющиеся компоненты), газообразные выбросы в атмосферу (оксиды азота и серы, диоксид углерода и т. д.) и другие выбросы.

Химический и минералогический состав цементной пыли подобен природному камню, поэтому ее воздействие на здоровье человека считается вредным, но не токсичным; оседание пыли на окнах домов, автомобилях и других поверхностях скорее можно отнести к бытовым проблемам населения. Газообразные же выделения от системы печей, выбрасываемые в атмосферу, являются серьезной проблемой загрязнения окружающей среды при производстве цемента сегодня. В атмосферу выбрасываются летучие органические соединения, оксид углерода, аммиак и тяжелые металлы [1].

Все составляющие выбросов неизбежно попадают в почву и водные объекты на разном удалении от цементного производства. Проблема становится более понятной, если учесть, что многие горожане имеют приусадебные участки, на которых они выращивают овощную продукцию для личного потребления.

Выпадая в виде пыли на почву, химические элементы, входящие в состав выбросов, вступают в сложные химические реакции друг с другом, с другими веществами, содержащимися в почве, а также с органическим веществом почв. Затем они аккумулируются в верхних слоях почвы, что может привести к их попаданию в органы растений, а значит и в организм человека при употреблении таких растений в пищу. Многие из этих химических элементов могут существенно ухудшить здоровье человека.

Предварительные исследования микроэлементарного состава почв, отобранных автором статьи исключительно на приусадебных земельных участках, располагающихся на разном удалении от Белгородского цементного завода, позволяют сделать вывод, что не все мероприятия, направленные на очистку атмосферных выбросов завода, так эффективны, как видится руководству предприятия. Показатели содержания некоторых элементов в почве повышены, а содержание отдельных элементов превышает ПДК в несколько раз.

В первую очередь обсудим показатели содержания в почвенных образцах элементов первого класса опасности – мышьяка, кадмия, свинца и цинка [2].

Содержание кадмия во всех пробах не превышает ПДК. Больше всего его содержится в первой пробе, взятой в непосредственной близости от цементного производства (0,45 мг/кг). И хотя это значение очень близко к предельно-допустимому, но опасным не является. По мере удаления объектов исследования от источника загрязнения, содержание кадмия в пробах уменьшается.

В пробе № 1, взятой в области близкой к цементному производству, *содержание цинка* в почве превышает ПДК на 443%, что можно считать крайне опасным содержанием. Даже на удалении от загрязняющего производства (в пробе № 2) содержание элемента все еще превышает ПДК на 11,6 мг/кг.

Изменение *содержания мышьяка* в почве происходит скачкообразно. В первой пробе содержание элемента превышает ПДК лишь на 62%, а во второй – уже на 182%. В третьей пробе содержание мышьяка не превышает допустимой концентрации.

Ниже подробнее рассмотрим содержание в почвенных пробах химических элементов второго класса опасности [2]. Показатели содержания практически всех элементов в той или иной степени превышают ПДК.

В первой пробе *содержание меди* превышает ПДК в 6 раз, что крайне опасно, учитывая высокую токсичность элемента. И хотя превышение допустимых показателей наблюдается и в остальных пробах, оно не так велико. *Содержание кобальта* в пробе №1 гораздо ниже ПДК. Однако, во второй пробе значение содержания элемента превышает ПДК на 0,84 мг/кг, а в третьей зафиксировано превышение на 50%. *Содержание никеля* превышено во всех трех пробах: в первой – почти в два раза, во второй – уже в четыре, а в третьей – более чем в пять раз.

Хром содержится в пробах в недопустимо высоких значениях. В подфакельной пробе содержание превышено на 208%. По мере удаления от загрязняющего производства значения только увеличиваются: в пробе №2 значение превышает ПДК на 343%, а в пробе №3 уже на 515%. Это вызывает серьезные опасения, учитывая особую токсичность элемента. *Содержание молибдена* в первой пробе не превышает допустимых значений. Но уже во второй пробе они превышены на 79%, а в третьей – на 164%.

Из элементов третьего класса опасности [2], превышено *содержание только стронция*: на 116% в первой пробе, на 192% во второй и на 134% в третьей. Ванадий и марганец также увеличивают свое значение по мере удаления от источника загрязнения, но все же их значения не превышают ПДК.

Повышенные содержания в пробах мышьяка, цинка, кобальта, хрома, меди, молибдена, никеля и стронция вызывают серьезные опасения, учитывая их влияние на здоровье человеческого организма. Попадая с выбросами в атмосферу, они могут попадать в водные объекты, почву и растения, включаясь в жизненный цикл живых организмов, в том числе и человека.

Ниже приведены лишь некоторые последствия, к которым могут привести повышенные дозы содержания элементов в организме [3].

Никель – относится к группе веществ, способствующих развитию рака. Также соединения никеля являются сильными аллергенами. *Стронций* – его содержание в организме человека может достигать опасных пределов при загрязнении окружающей среды солями стронция. При этом поражаются костная ткань, печень и кровь. Также в организме стронций вытесняет цинк из соединений с белками и усиливает до патологического уровня выделение азота, серы и фосфора.

Мышьяк – особо токсичный элемент. В составе аэрозолей может разноситься на значительные расстояния. Попадая в почву, легко усваивается растениями, превышая их предельно малые содержания. *Селен* – необходимый элемент для большинства животных. Его избыточное содержание в почве ведет к токсическому загрязнению растений, что ведет и к токсическим реакциям у человека. *Хром* – находится в природе в основном в нетоксичных соединениях. Но реакция с другими элементами и соединениями в организме может привести к изменениям в ДНК и возникновению опухолей.

Таким образом, соединения хрома проявляют канцерогенные свойства. У растений симптомы фитотоксичности хрома проявляются в увядании надземной части растения и повреждении корневой системы.

Список используемых источников: 1. Волкова В.Г., Давыдова Н.Д. *Техногенез и трансформация ландшафтов*. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1987. – 187 с. 2. Алексеев В.А. *Экологическая геохимия: Учебник*. – М.: Логос, 2000. – 627 с. 3. <http://www.newecologist.ru/ecologs-3280-1.html>

УДК 91.504

Е.О. Мироненко

*Научный руководитель – д-р геогр. наук, проф. Ю.Г. Чендев
Белгородский государственный национальный исследовательский университет*

СВОЕОБРАЗИЕ АНТРОПОГЕННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ ПРИРОДНОЙ СРЕДЫ НА ТЕРРИТОРИИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ ЛЕСОСТЕПИ ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ В 16-17 ВВ.

В староосвоенных регионах Восточной Европы особенно остро стоит проблема охраны и оптимизации природной среды. Возникает ряд взаимосвязанных вопросов и задач, решение которых направлено на улучшение экологической обстановки в антропогенно трансформированной природной среде. Одним из аспектов исследования и решения указанной проблемы является историко-географический анализ тенденций и закономерностей антропогенных изменений природной среды и ее компонентов.

В данной статье нами рассматривается начальный этап современного периода непрерывного заселения и освоения лесостепи центра Восточной Европы в 16–17 вв. Исследуемая территория соответствует Российско-Украинскому Пограничью и включает, наряду с другими территориями, также Белгородскую и Харьковскую области. Данный географический регион в 16 столетии имел название «Поле» или «Дикое поле». Так обозначались почти не заселенные лесостепные и степные земли прежних ордынских владений, примыкавшие с юга к русским крайним городам. «Польские города» или «города на поле» – это города формировавшиеся на полевой, степной окраине страны. Первые города «на поле» возникли в 1585-1596 гг. Этими городами были Воронеж, Ливны, Елец, Лебедянь, Оскол, Белгород, Курск и Валуйки [1].

Однако антропогенные воздействия на ландшафты исследуемой территории происходили задолго до возникновения первых «польских» городов. В 16 веке наиболее широко применявшемся видом воздействия было уплотнение и выбивание черноземов на татарских шляхах, а также выжигание степи враждующими татарскими группировками, а после создания русской военно-сторожевой службы (с 1571 г.) – русским и украинским населением [2]. В.П. Загоровский (1991) отмечает возможность эпизодических занятий земледелием татарами в 16 веке на пограничной территории между степью и лесостепью.

После появления на изучаемой территории оседлого русско-украинского населения разнообразие антропогенных воздействий на ландшафты значительно возросло. Авторами отмечаются этнические различия воздействий на окружающую среду со стороны татар-кочевников и оседлых жителей в силу разного образа жизни и ведения хозяйства [1,3].

В 17 столетии оседлое население изучаемой территории активно осваивало минерально-сырьевые ресурсы. В больших объемах добывали соль, которую потом распространяли по селам и городам. Добывали камень и мел, которые использовались в строительстве. Мел применялся в строительстве хат-мазанок. Добывалась гончарская глина для изготовления посуды. Относительно новым видом деятельности стала добыча селитры. Вскоре этот вид деятельности стал казачьей монополией. Селитра применялась в производстве пороха. На безлюдных степных территориях по весне сжигалась трава на полях. Пепел накапливался в почве. После этого обогащенные горизонты почвы подвергались вывариванию и извлечению из них минеральных веществ. Затем обработанные объемы земли складировались в своеобразные формы антропогенного рельефа – бурты.

Весьма распространенными видами занятий населения были природные промыслы: охота и рыболовство.

Оседлое русско-украинское население селилось рядом с лесами, представлявшими собой естественную защиту от набегов кочевников. В 16–начале 17 вв. в лесах занимались сбором дикого меда – бортничеством, а позднее стали создавать пасеки. В лесах также была развита добыча дегтя и поташа [3]. Лес давал материал для строительства и топливо для обогрева жилищ и приготовления пищи. Вырубка лесов, широко применявшаяся в 17 веке, была обусловлена потребностью в древесине как строительном материале и топливе при обустройстве новых населенных мест, а также для военно-стратегических целей – создания Белгородской и Изюмской черты, а позднее – строительства Азово-Черноморской флотилии [1, 2, 4, 5].

Белгородская и Изюмская черта – это укрепленные линии на юге Русского государства и в Слободской Украине на путях вторжения крымских и ногайских татар. Они были созданы в середине - конце 17 века и включали в себя города-крепости, разнообразные инженерные сооружения из земли и дерева, а также естественные, природные препятствия для татарской конницы: леса, реки, болота. На окраинах лесов, обращенных в сторону вторжения неприятеля, создавались многорядные завалы деревьев – засеки. Засеки являлись одним из элементов уничтожения древесной растительности.

Земледелие активно расширяло свои пределы по мере ослабления угрозы нападения татар. Первые пашни появлялись рядом с населенными пунктами – городами и селами. В исторических источниках упоминаются так называемые «государевы пашни». Хлеб с государевых пашен поступал в государственную казну. С началом распашки земель в почвах стали происходить неблагоприятные явления – дегумификация, ухудшение физических свойств и воздушно-водного режима. Площадь обрабатываемых земель в пределах исследуемой территории направленно возрастала на протяжении всего 17 века.

Таким образом, в 16-17 веках обнаружен целый комплекс антропогенных воздействий на компоненты природной среды лесостепи центра Восточной Европы. Эти воздействия были обусловлены хозяйственной и военно-стратегической деятельностью. К ним относятся изменения почв: уплотнение на татарских дорогах, биостерилизация при степных палах, разрушение и погребение при селитроваренном производстве, строительстве населенных пунктов и оборонительных сооружений, дегумификация и ухудшение физических свойств при распашке. Появлялся антропогенный рельеф в виде земляных буртов селитроваренного производства, многокилометровых земляных валов и рвов при строительстве Белгородской и Изюмской черты. Происходили антропогенные изменения естественного растительного покрова с тенденцией значительного сокращения его площади во времени. В 17 веке были созданы предпосылки развития экологического кризиса, который продолжал углубляться в 18–20 вв.

Список использованных источников: 1. Загоровский В.П. История вхождения Центрального Черноземья в состав Российского государства в 16 веке. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1991. – 272 с. 2. Чендев Ю.Г., Петин А.Н. Естественные изменения и техногенная трансформация компонентов окружающей среды староосвоенных регионов (на примере Белгородской области). – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2006. – 124 с. 3. Багалій Д.І. Історія Слобідської України/ Передмова, коментар В.В. Кравченка: Художник, упоряд. Іл. В.О. Ріяка. – Х.: Основа. 1991. – 256 с.: іл.. («Пам'ятки історичної думки України») 4. Загоровский В.П. Белгородская черта. – Воронеж: Изд-во Воронеж. Ун-та, 1969. – 291 с. 5. Загоровский В.П. Изюмская черта. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1980. – 240 с.

УДК 551.435.162

Мозговая О.М.

*Научный руководитель – д-р геогр. наук, проф. Ю.Г. Чендев
Белгородский государственный национальный исследовательский университет*

ИДЕНТИФИКАЦИЯ ПО РАЗНОВРЕМЕННЫМ КАРТОГРАФИЧЕСКИМ МАТЕРИАЛАМ ИЗМЕНЕНИЯ ОВРАЖНОЙ СЕТИ

Наряду с обширными и плодотворными исследованиями взаимодействия природы и человеческого общества, которые проводят историки и, в частности, археологи, историческая картография анализирует влияние всех сторон проявления антропогенного фактора и природы [1].

Задачи, стоящие перед исторической географией в области исследования процесса взаимодействия общества и природы должны базироваться на междисциплинарной основе, то есть на синтезе ряда гуманитарных отраслей знаний и естественных наук, в первую очередь на одном из направлений современной физической географии - историческом ландшафтоведении [3].

Овражная сеть является результатом формирования линейной эрозии, представляющей собой динамически развивающийся процесс с относительно коротким периодом активной жизни, составляющим первые сотни лет [2].

Изменения параметров овражной сети влечет за собой разнообразные изменения рельефа территории и рельефообразующих процессов, в том числе изменение поверхностного и внутрипочвенного стока, увеличение общего расчленения территории, рост доли склоновых земель. Поэтому актуальным является изучение изменения во времени овражной сети, включая использование разновременных картографических материалов.

Карты по исторической и политической географии посвящены формированию территории нашей страны от древнерусского государства до начала XX столетия, а так же раскрытию процесса упорядочивания внутренних и внешних границ. На картах, которые создавались в ранний период развития российской картографии, большое значение придавалось отображению таких объектов как населенные пункты, дороги, реки, т.к. они представляли первостепенный социально-экономический и политический интерес. Ландшафтная ситуация на этих картах и, в частности, рельеф, были отражены не в полной мере, либо вообще отсутствовали. Первое отображение форм рельефа (овражно-балочной сети) можно наблюдать на картах Генерального межевания (конец XVIII века). Однако в силу несовершенства приемов проводившихся в то время съемок овражно-балочная сеть была изображена с существенными искажениями, что исключает научный анализ данных карт для целей мониторинга рассматриваемых объектов. Также для изучения антропогенного изменения ландшафта нецелесообразно применять картографический материал «петровского» периода, поскольку на представленных картах отображено взаимное расположение населенных пунктов, рек, дорог, но не ландшафта территории [4].

Благодаря крупному масштабу и использованию точных геодезических инструментов, наиболее подходящим ранним картографическим материалом выступают карты военных топографов XIX века и, в частности, карта Курской губернии 1875 г.

Объектом нашего исследования является территория истока р. Везелки, находящегося в пределах Среднерусской возвышенности. В ландшафтном отношении – это подзона типичной лесостепи в составе Осколо-Северскодонецкого физико-географического района.

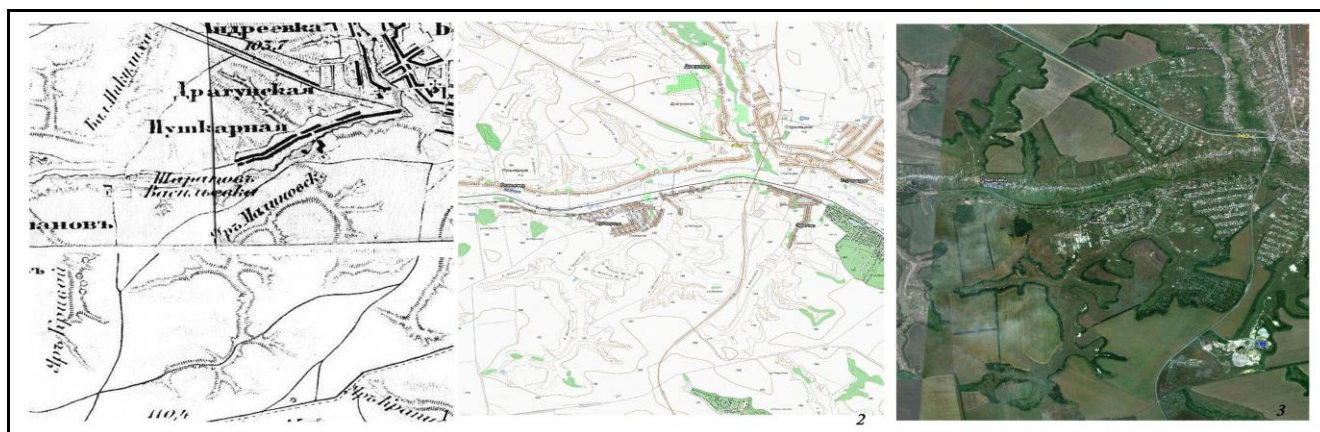

Рис. 1. Используемый картографический материал

Идентификация местоположения овражно-балочной сети проводилась путем сопоставления 2 разновременных карт и космического снимка (рис. 1). Необходимым условием картографического сопоставления является максимально точная привязка карт старого образца и современных снимков, для этого было использовано программное обеспечение *ArcGIS*, представляющее широкие возможности анализа растровых и векторных данных и позволяющее существенно облегчить, уточнить и ускорить проведение сравнительного исследования.

Для сравнения были использованы 3 разновременных карты: 3 верстная (М 1:126000) карта Курской Губернии 1875 г., топографическая карта 1980 г. (М 1:100000) космический снимок 2005 г. (разрешение в 1 пикселе 2,5 метра). Используемый картографический материал был привязан к космическому снимку, старые карты были трансформированы в проекцию космоснимка, поскольку изначально они имели иную картографическую проекцию.

На рис. 1.1. изображен фрагмент карты 1875 г., на рис. 1.2 – фрагмент топографической карты 1980 г., на рис. 1.3 – фрагмент космического снимка юго-восточной части г. Белгорода, п. Пушкарное.

Крупные овраги, балки, промоины отчетливо видны на всех исследуемых картографических материалах, они расположены по обе стороны реки Везелка, малые растущие овраги отчетливо видны; как правило, они берут свое начало вблизи реки. Малые формы овражной сети на участках высокого антропогенного влияния (места застроек), плохо идентифицируются на современном картографическом материале. На космическом снимке наиболее отчетливо просматривается овражно-балочная сеть оконтуренная лесополосами. Лесополосы создавались в соответствии с проектами противоэрозионных мероприятий и, как известно, препятствуют росту и развитию овражной сети.

Сравнивая овражную сеть за период с 1875 по 2005 гг. (130 лет), мы наблюдаем увеличение протяженности, расчлененности и ширины овражной сети, что свидетельствует значительном ухудшении рельефа изучаемой территории. Несмотря на то, что в 1950-х – 1960 х гг. во многих местах были высажены противоэрозионные лесополосы, для остановки роста овражной сети необходимо дополнительные агролесомелиоративные и другие противоэрозионные мероприятия.

Список используемых источников: 1.Берлянт А.М. Картография: Учебник для вузов / А.М. Берлянт – М.: Аспект Пресс, 2002. – 336 с. 2.Зорина Е.Ф. География овражной эрозии / Е.Ф. Зорина – Москва, Изд-во МГУ, 2006. – 324 с. 3.Постников А.В. Развитие картографии и вопросы использования старых карт / А.В. Постников – М.: 1985. –206 с. 4. Постников А.В., Мельникова Е.Б., Русские карты XVIII-XIXвв. как источник по истории антропогенных изменений природной среды Центральной России/ А.В. Постников, Е.Б.Мельникова Основные проблемы исторической географии России на современном этапе – Москва, 1980. – 190 с.

ЭКОНОМИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Перешагнув рубеж нового тысячелетия, человечество столкнулось с такими проблемами, как вовлечение в хозяйственный оборот все большего числа и объема природных ресурсов, истощение запасов недр земли и ухудшение среды обитания всего живого на планете. Многие современные ученые, включая, в частности, Д. Медоуза, предупреждают о неизбежности глобальной экологической катастрофы.

В известных программах и прогнозах развития оптимальное функционирование компонентов биосферы рассматривается как важнейшее условие прогресса человеческого общества. Одним из признанных методов оценки сложившейся ситуации является программно-целевой подход, который предполагает постепенный охват, планирование и управление всеми компонентами окружающей природной среды, учет факторов территориальной дифференциации природных и экономических явлений, а также оптимизацию взаимодействия природы и общественного производства.

Современная мировая экономика ориентирована на концепцию экологически безопасного и устойчивого ее развития. Опасность - экологически значимый фактор негативного воздействия на человека и природную среду, а система экологической безопасности есть система защиты человека и окружающей природной среды от потенциальной опасности. Экологическая безопасность становится и целью, и средством обеспечения нормальных условий жизнедеятельности человека, условием функционирования производственных структур, а, следовательно, важной составной частью экономической стратегии.

К факторам опасности относятся любые формы негативного воздействия на человека и окружающую среду, приводящие к значению состояния объекта воздействия по уровню выше допустимого. Деятельность промышленного и сельскохозяйственного предприятия постоянно воспроизводит техногенный риск, реализующийся через выбросы, сбросы, стоки, загрязнения почв, захоронения отходов в природной среде, аварии и катастрофы.

Уровень экологической напряженности определяется реакцией природной среды на определенный тип воздействия и выражается степенью ее измененности, которая имеет прямую зависимость от типа воздействия и обратную от потенциала устойчивости природного комплекса.

$R=T/P$, $P=f(M, X, 1/p)$, где R – степень измененности природной среды, T – тип воздействия, P – потенциал устойчивости, $T= f(M, X)$, где M – масштаб воздействия, X – характер воздействия [1].

Сложившаяся экологическая ситуация в стране является результатом хозяйственной деятельности, но в то же время неблагоприятные для жизни людей условия нередко возникают из-за природных процессов. Основу территориальной дифференциации составляет представление о районах как о природно-территориальных единицах, в которых хозяйственная деятельность и связанное с ней антропогенное воздействие на природную среду изменили ее так, что происходит деградация экосистемы в целом и утрата ею свойств, обеспечивающих безопасность жизни и нормальную хозяйственную деятельность человека. Предпринятый нами экономико-географический анализ и осуществленное на его основе районирование республики показали следующее:

1. Большая часть исследуемой территории характеризуется средней экологической напряженностью, незначительно отклоняющейся от естественного состояния природной среды.

2. Экологическая ситуация, близкая к критической, зафиксирована на территории Карагандинской области, структура промышленности которой обусловила постоянные и высокие уровни загрязнения и высокую заболеваемость населения. Но следует отметить, что прямой связи между заболеваемостью и состоянием окружающей природной среды не установлено.

3. Наиболее благоприятная экологическая ситуация, характерна для Северо-Казахстанской области, но и здесь встречаются небольшие районы с умеренной экологической напряженностью.

Согласно Посланию Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана от 14 декабря 2012 года к 2050 году наша страна должна находиться в тридцатке самых развитых государств мира [2]. Этого нельзя достигнуть без внедрения экологически безвредных производств и перехода экономики на новые «зеленые» принципы.

К новым, обнадеживающим факторам можно отнести большую ориентацию на экологический путь развития экономики, во многом связанную с проведением «EXPO-2017» в Астане, главная тема которой обозначена как «Энергия будущего».

Список использованных источников: 1. Проблемы оценки экологической напряженности территории России: факторы, районирование, М., 1993. 2. «Стратегия-2050»: Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана, 2012.

СОДЕРЖАНИЕ СОЕДИНЕНИЙ АЗОТА В СНЕГОВОМ ПОКРОВЕ В БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ

Исследования выполнены в рамках реализации государственного задания Министерства образования и науки РФ Белгородским государственным национальным исследовательским университетом на 2013 год (№ проекта 5.1739.2011).

Изучение баланса соединений азота в окружающей среде чрезвычайно важная задача, вследствие того, что они, с одной стороны, могут выступать как загрязняющие вещества атмосферного воздуха, водных объектов [1], а с другой стороны, служат незаменимым компонентом в почвах для обеспечения жизнедеятельности экосистем.

Основными путями поступления соединений азота в почвы являются атмосферный, биогенный и агрогенный. Поскольку чаще всего все вышеперечисленные пути реализуются одновременно, для выявления роли атмосферных выпадений азота важной задачей становится контроль за содержанием этих соединений в снежном покрове. Содержание соединений азота в атмосфере, которое затем, предположительно, диагностируется через состояние снегового покрова, также может иметь различные источники формирования: трансграничный перенос, окисление азота воздуха при атмосферных электрических разрядах и под действием солнечной радиации, деятельность крупных агропромышленных и иных предприятий.

С учетом изложенного, на территории Белгородской области были выбраны более или менее равномерно распределенные пункты отбора проб снега, в том числе часть из них располагалась с учётом преобладающих направлений ветра вблизи птицефабрик и свинокомплексов, горнорудных предприятий КМА.

Отбор проб снега проводился в соответствии с РД 52.04.186-89 [2] в период максимального накопления снега (конец февраля – начало марта). Опробование проведено из поверхностного слоя методом «конверта» (смешанная проба на площади 25 м²) на всю глубину снегового покрова, отбор осуществлен на нормативном удалении от автомобильных дорог. Определение содержания нитратов, нитритов, соединений аммония проводилось на приборе «Экотест» по методике выполнения измерений массовой концентрации ионов в природных водах.

Расположение пунктов наблюдения на территории Белгородской области показано на рисунке 1. Показатели азотного загрязнения снега по проведенным исследованиям представлены в таблице 1.

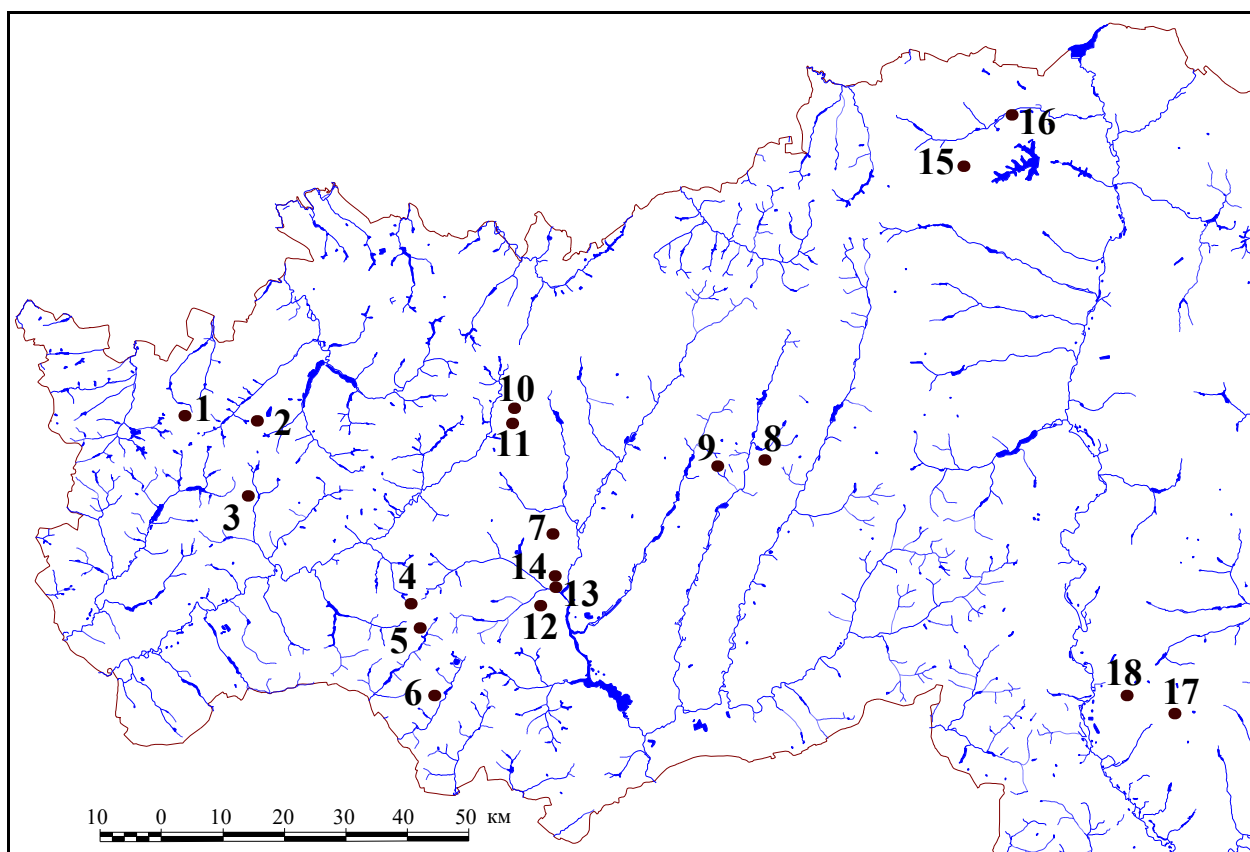

Рис. 1. Расположение пунктов наблюдения на территории Белгородской области

Таблица 1

Содержание соединений азота в пробах снега

Места отбора	Содержание соединений азота и значение ПДК р.х., мг/л					
	Нитриты	ПДК	Нитраты	ПДК	Аммоний	ПДК
Фоновые территории вне зоны интенсивного антропогенного влияния (№1,4,8,10,17 на рис. 1)	0,041	0,08	1,191	40,0	0,257	0,5
Городские территории (№12,13,14 на рис. 1)	0,050	0,08	1,694	40,0	0,175	0,5
Горнопромышленные территории (№15,16 на рис. 1)	0,170*	0,08	3,626	40,0	0,372	0,5
Районы крупных животноводческих комплексов (№2,3, 5,6,7,9,11,18 на рис.1)	0,035	0,08	1,626	40,0	0,632*	0,5

*Концентрации, превышающие рыбохозяйственные ПДК.

Из таблицы 1 видно, что нитриты содержатся в исследуемых пробах в небольших количествах. В среднем их содержание в снежном покрове колеблется в пределах 0,014–0,054 мг/л. Превышения ПДК р.х. и очень близкие к ним значения наблюдаются в пробах, отобранных в Губкинском районе в непосредственной близости от горно-обогатительного комбината, Волоконовском районе вблизи птицефабрики, а также в районе п. Северный Белгородского района вблизи птицефабрики.

По нитратам превышение ПДК р.х. (40,0 мг/л) не наблюдается. В среднем их содержание варьирует в пределах от 0,806 до 3,921 мг/л, с преобладанием более высоких значений для пунктов, расположенных в Губкинском районе вблизи от горнопромышленной территории.

Содержание соединений аммония варьирует в широком диапазоне 0,041–1,907 мг/л. В большинстве отобранных проб, взятых в зонах потенциального воздействия крупных сельскохозяйственных комплексов, наблюдается превышение ПДК р.х., которое составляет 0,5 мг/л. Наибольшие превышения ПДК р.х. наблюдаются в районах п. Ракитное, п. Араповка и п. Северный, то есть в местах расположения сельскохозяйственных предприятий (птицефабрика и свинокомплекс).

Среднее содержание в снежном покрове на территории Белгородской области в зимний период 2012–2013 г.г. составляло: нитратов 1,682 мг/л, нитритов 0,045 мг/л, аммония 0,530 мг/л.

По результатам проведенных исследований в зимний период 2012–2013 г.г. в снежном покрове на территории Белгородской области не выявлено сверхнормативного содержания нитратов и нитритов. Содержание же аммония превышает значения ПДК р.х. в большинстве отобранных проб в районах расположения крупных животноводческих комплексов в радиусе до 500 м, что связано с атмосферным переносом аммиака с площадок и открытых лагун комплексов на прилегающую территорию.

Список использованных источников: 1. Сыромятникова С.Н., Колмыков С.Н., Корнилов А.Г. Азотное загрязнение водных объектов Белгородской области в сельскохозяйственных и горнопромышленных районах // *Научные ведомости БелГУ, Серия Естественные науки.* – 2012, № 15(134), Выпуск 20. – С. 173-177. 2. РД 52.04.186-89. Руководство по контролю загрязнения атмосферы // Государственный комитет СССР по гидрометеорологии, Министерство здравоохранения СССР. – М., – 1991.

САПРОПЕЛИ ВЕРХЕВОЛЖСКО-СЕЛИГЕРСКОГО ЛАНДШАФТНО-ЛИМНОЛОГИЧЕСКОГО РАЙОНА

Для успешного ведения сельского, лесного и других видов хозяйствования, на водосборах озер требуется не только оценка природных ресурсов, но и выработана программа комплексного природопользования, учитывающая не только экономические показатели, но и позволяющая сохранять экологическое равновесие всего ландшафта.

Таблица 1

Водные и сапропелевые ресурсы различных ландшафтных провинций
и районов Тверской области

Провинция/район	Площадь озер	Число	Объем, 10 ⁶ м ³	
			воды	сапропелей
I. Валдайская провинция	1 039,66	1 260	3 960,9	2181,1
1. Ловатский	0,43	7	0,86	1,68
2. Торопецко-Бросненский	107,70	386	358,10	246,00
3. Западновинский	80,57	141	185,30	219,41
4. Среднемежский	5,45	29	11,96	13,51
5. Охватский	18,50	30	133,96	41,63
6. Верхневолжско-Селигерский	510,16	209	2211,04	1104,98
7. Шлино-Верхнемстинский	214,25	329	739,94	367,25
8. Удомельский	104,60	129	323,74	186,64
Тверская область	1 177,71	1769	4279,57	2492,97

Тверская область является типичной в Нечерноземной зоне России. Залесенность 49,95%, заболоченность 8,28%, озерность 1,23%, сельскохозяйственная освоенность 34,30%. В пределах Тверской области насчитывается 1 769 озер с площадью более 1 га (табл. 1).

Наиболее перспективной в целях использования озерных ресурсов является Валдайская ландшафтно-лимнологическая провинция, наименее освоенная в хозяйственном отношении. В пределах Валдайской провинции насчитывается 1 260 озер с площадью более 1 га, занимающих 1039,66 км², озерность – 3,52%. Именно в них заключены основные озерные ресурсы Тверской области – 3 960,9 млн. м³ воды и 1 181,1 млн м³ сапропелей [1-7].

В пределах провинции выделяется 8 ландшафтно-лимнологических района. Крупнейший Верхневолжско-Селигерский район содержит 55,82% всех водных ресурсов провинции и 50,66% сапропелей.

Смоленско-Московская провинция составляет 21,79% от территории области, насчитывает 60 озер с общей площадью 3,16 км², озерность всего 0,017%. Провинция отличается наибольшим удельным весом бессточных озер – 65,63% от общего их количества.

Верхневолжская ландшафтно-лимнологическая провинция насчитывает 445 озер с площадью 134,89 км², озерность 0,38%. Ресурсы сапропелей распространены крайне неравномерно. В пределах провинции выделяется 9 ландшафтно-лимнологических районов. Значительная часть озерных ресурсов сосредоточена в одном Оршанско-Тьминском районе.

В условиях во всех видах природопользования использование озерных ресурсов связано с необходимостью целого комплекса мелиоративных работ. Оптимального использования всех природных ресурсов озерных ландшафтов нельзя добиться, используя их часть или отдельных свойств.

Ландшафтно-лимнологический район, как правило, объединяет несколько индивидуальных ландшафтов. Для многих районов Тверской области характерно не просто присутствие озер, а наличие озерно-речных систем, в конечном итоге направляющих значительную часть потока веществ в аквальные комплексы, аккумулирующего в виде донных отложений.

Верхневолжско-Селигерский ландшафтно-лимнологический район находится на северо-западе области в верхнем течении Волги и ее притоков. Площадь 5 319,16 км². всего около 300 озер, площадью более 500 км². Особое место в районе занимает система озер Селигер.

Система Селигер состоит из 24 отдельных озер и плесов соединенных между собой протоками и реками. Общая площадь 259,7 км² (акватории 221,6 км², островов 38,1 км²). При отметке уровня 204,7 м а. о. максимальная глубина системы 24,0 м, средняя 5,8 м, объем воды 1 285,3 млн м³, длина 72 км, максимальная ширина 40 км, средняя ширина 3,08 км, длина береговой линии 528 км, площадь бассейна – 2 275 км².

Наиболее крупные плесы и озера системы Селигер: Осташковский плес 65,8 км², Полновский плес 51,85 км², Березовский плес 33,24 км², Городской плес 26,72 км², озеро Сиг 27,3 км² (по другим данным 30,63 км²).

Среди отложений озер преобладают пески, водорослевые и торфянистые сапропели (зольность менее 50%), грубодетритовые илы (зольность более 50%), пески. В Селигере чаще средnezольные и высокозольные минерально-органические и органо-минеральные илы. Цвет коричневый, оливковый, реже с зеленоватым оттенком. Консистенция мягкая (пасто- и мазеподобная). В минеральной части преобладает кварц, аморфный детрит, из биогенных остатков – створки диатомей, спикулы губок, остатки кладицер, хароменид, нити зеленых и сине-зеленых водорослей, зольность в поверхностном слое 10-50%, в подножье – 80-90%, кремнеземистого состава, железа до 10%, карбонатов – 1,5-3,0%. Минерализация жидкой фазы 1 г/л.

Общий запас сапропелей оценивается в 2,2 млрд м³. Детальная разведка проведена на 15 месторождениях с общими разведанными запасами 260 880 м³. Относительно хорошо изучены отложения Селигера, Сабро, Тихмень.

Список использованных источников: 1. Цыганов А.А. Особенности сельскохозяйственного использования озер различных ландшафтно-лимнологических провинции Калининской области // Тез. док. на III научно-практ. конф. 21-22 ноября, 1982 – Калинин: КГУ, 1982. – С. 44-45. 2. Цыганов А.А. Особенности миграции и накопления химических веществ в озерных ландшафтах с различной степенью антропогенной нагрузки // Тез. док. науч. конф. 24-26 ноября 1983 г. Вып. 2. – Брянск: ВНИИ природа МСХ СССР, 1983. – С. 161-163. 3. Цыганов А.А. Химическая характеристика донных отложений озер, испытывающих антропогенные воздействия // Изучение последствий воздействия человека на природные комплексы. – Калинин: КГУ, 1983. – С. 85-94. 4. Цыганов А.А. Ландшафтно-лимнологическое районирование Калининской области // Районирование возобновляемых природных ресурсов. – М.: Московский филиал ГО СССР. 1983. – С. 19-32. 5. Цыганов А.А. Особенности развития и функционирования озерных ландшафтов областей Московского и Валдайского оледенений // Актуальные проблемы комплексного развития регионов и преодоления социально-экологических различий между ними. – Саранск: Мордовский гос. ун-т, 1983. – С. 132-133. 6. Цыганов А.А. Миграция химических элементов в озёрных ландшафтах с различной степенью антропогенного влияния // Изменение природной среды под влиянием хозяйственной деятельности человека. – Калинин: КГУ, 1985. – С. 64-71. 7. Цыганов А.А. Экологические проблемы использования сапропелей в Калининской области // Мелиорация Нечерноземья / Тез. докл. VII Всесоюз. конф. по мелиоратив. географ.: Проблемы мелиорации в связи с оптимизацией природопользования в условиях Нечерноземья Европейской части СССР (Ровно, сентябрь 1986). – Л. 1986. – С. 162-163.

УДК 502.5:504.61(470.51)

А.А. Хохрякова

Научный руководитель – ст. преп. А.А. Кашин
Удмуртский Государственный Университет

ОЦЕНКА УСТОЙЧИВОСТИ ПРИРОДНЫХ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ КОМПЛЕКСОВ УДМУРТСКОЙ РЕСПУБЛИКИ К ТЕХНОГЕННЫМ НАГРУЗКАМ

Экологически необоснованная хозяйственная деятельность, не всегда хорошая изученность природных условий, нарушение норм и правил природопользования привели к тому, что во многих регионах происходит трансформация природных территориальных комплексов (ПТК). В этих условиях необходимо знать, какие условия и факторы природной среды определяют нормальное функционирование ПТК, как адаптируются или сопротивляются антропогенному воздействию природные системы. В связи с этим актуальна проблема количественной оценки устойчивости ПТК к антропогенному воздействию [3].

В следующей части работы слово ПТК будет заменено на ландшафты, так как это одинаковые по значению слова.

Целью работы является оценка и анализ устойчивости ландшафтов к техногенным нагрузкам.

В ходе работы были поставлены следующие задачи:

1. Ознакомление с различными источниками, поиск данных для установления оценочных баллов;
2. Построение карты ландшафтов по оценке устойчивости;
3. Анализ устойчивости ландшафтов.

Объект исследования – ландшафты Удмуртской Республики. Предмет исследования – устойчивость ландшафтов к техногенной нагрузке.

В данной работе для определения оценки устойчивости ландшафтов к техногенной нагрузке использованы критерии, принятые при определении благоприятности участков местности для размещения объектов нефтяной промышленности, так как данная отрасль наиболее равномерно распределена на территории республики. Ландшафты оценивались по четырем компонентам природной среды: воздушный бассейн, поверхностные воды, геологическая среда, почвенно-растительный покров.

По состоянию воздушного бассейна использовались следующие факторы: климатический потенциал загрязнения, количество ультрафиолетовой радиации, грозы, осадки, растительный покров. По состоянию поверхностных вод – водность, скорость течения, температура воды (летняя), экспозиция склона, залесенность берегов, плотность населения, промышленный потенциал, концентрация водородных ионов. По состоянию геологической среды – суммарная мощность региональных водоупорных пород в зоне аэрации, мощность глин первого регионального выдержанного водоупора напорных вод, интенсивность провалообразования, средний диаметр карстового провала, сейсмичность. По состоянию почвенно-растительного покрова – эрозионная активность территории, сравнительная устойчивость почв, лесистость, распаханность (нарушенность), плотность населения, реакция среды.

Данные для определения оценочных баллов брались из литературных источников и тематических карт. Некоторые факторы оказались одинаковыми для всей территории Удмуртии: климатический потенциал загрязнения, грозы, осадки, сравнительная устойчивость почв, интенсивность провалообразования, средний диаметр карстового провала, сейсмичность. Также к одному и тому же интервалу оценки благоприятности относятся скорости течения рек. Количество ультрафиолетовой радиации различается для северной и южной частей республики. Все остальные факторы отличаются для каждого ландшафта.

После того как все баллы были проставлены, рассчитывался средний балл для каждого ландшафта. Затем по полученным данным ландшафты поделили на 7 групп по формуле Стерджесса [1]:

$k=1+3,32\lg n$, где k - количество групп, n - количество ландшафтов

$h=(\max-\min)/n$, где h -шаг группы, $\max$ – самая высокая оценка благоприятности, $\min$ – самая низкая оценка благоприятности.

В результате подсчетов получились, что наименее устойчивыми ландшафтами являются Медлинский, Причепецкий, Седмурчинский, Сарапульский, Киясовский; Лекминский, Убытский, Ирымский, Кельвайский, Ишекский, Алнашский, Адамский, Оскинский, а наиболее устойчивыми -

Сыгинский, Лумпунско-Пестерский, Салинский, Уйвайский, Умякский, Удебский, Кырыкмасский, Собственно Камский, Шольинский, Камбарский; Верхнекамско-Верхневятский, Пыхтинский, Лозинский, Увинский, Селычкинский, Воткинский, Люгинский, Пургинско-Мужвайский, Сюгинский, Пычасский, Ижский, Кенско-Позимьский.

Проанализировав полученные результаты, были сделаны следующие выводы. Определяющими факторами, влияющими на устойчивость ландшафтов Удмуртской Республики, являются залесенность и распаханность территории. Неустойчивыми являются ландшафты с наименьшим процентом залесенности и наибольшей распаханностью территории. Наименее покрыты лесом ландшафты, хорошо освоенные в сельскохозяйственном отношении и территориально близкие к основным экономическим центрам [2]. Следовательно, здесь наблюдаются наибольшие, нагрузки на ландшафт, особенно механические.

Список использованных источников: 1. Иода Е.В., Герасимов Б.И. Статистика. Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2004. – 15 с. 2. Кашин А.А., Стурман В.И. Уточненная схема физико-географического районирования и количественная характеристика ландшафтов Удмуртии. Вестник Удмуртского Университета. Вып. 4, 2012. – 104 с. 3. Митенко Г.В., Снакин В.В. Анализ устойчивости природных территориальных комплексов на примере стран Европы. Использование и охрана природных ресурсов в России. – 2009. – № 1. – С. 3-12. 4. Стурман В.И. Методические указания к выполнению курсовых работ по картографии: Учебно-методическое пособие. Ижевск, 2002. – 12 с.

УДК 911.3

О.С. Чуев, Н.В. Добровольська

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. С.В. Костріков
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ЕКОНОМІЧНА ВИГІДНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ПРЯМОГО ПОСІВУ В ЗЕМЛЕРОБСТВІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Поєднання сприятливих природних умов – високоврожайних чорноземних ґрунтів і клімату – дало можливість Харківській області зайняти важливе місце у виробництві товарного зерна і найважливіших технічних культур у порівнянні із іншими областями, розвивати овочівництво, садівництво тощо. Високий рівень господарського освоєння області свідчить про необхідність та актуальність всебічного дослідження ефективності впровадження різних систем землеробства.

Оцінка перспектив та економічної вигідності впровадження сучасних систем ведення землеробства має велике значення в економіці сільського господарства країни в цілому та Харківської області зокрема, найбільшого значення вона набуває у рослинництві – галузі сільського господарства, яка використовує землю безпосередньо як природний ресурс та засіб виробництва.

Метою цієї статті є пропозиція розглянути в якості сучасної системи ведення землеробства *технологію прямого посіву* (або *технологію нульової обробки, no-till*). Кількість та якість отриманої продукції рослинництва безпосередньо залежать від якісного стану, характеру і умов використання земель. В структурі рослинництва Харківської області провідне місце займають зернові та зернобобові культури, для яких і була розрахована економічна вигідність впровадження технології прямого посіву по районах області.

Загальна площа ріллі Харківської області складала в 2011 році 1917 тис. га [2]. Найбільші площі ріллі – у Вовчанському, Балаклійському, Лозівському, Близнюківському районах, найменші – в Печенізькому та Коломацькому районах (рис. 1).

На територіальний розподіл площ ріллі по районах в першу чергу впливає розмір територій районів. Середня урожайність зернових та зернобобових культур складала 37,7 ц з одного га площі. Найбільша урожайність – у Красноградському, Зачепилівському та Нововодолазькому районах, найменша – у Близнюківському, Лозівському та Сахновщинському.

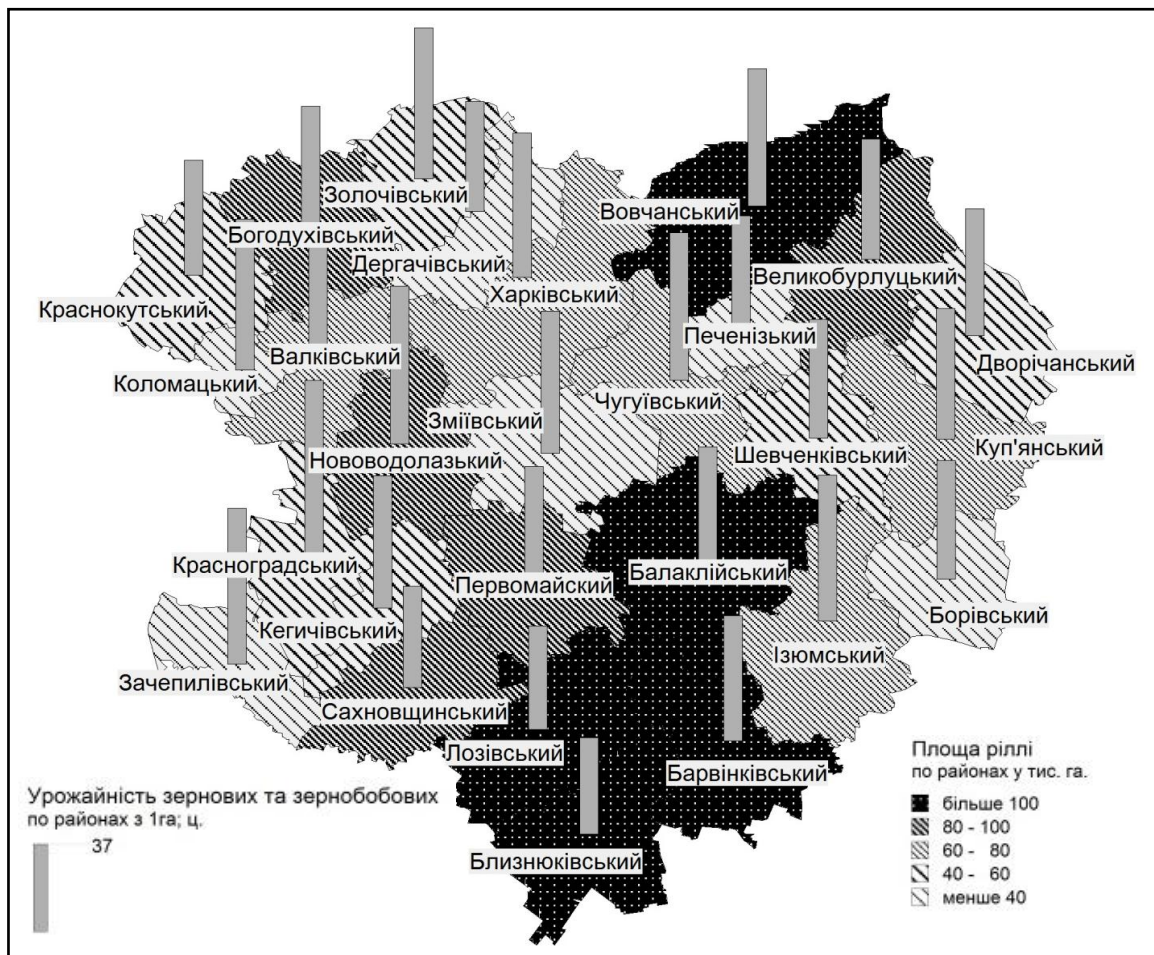

Рис. 1. Розподіл площ ріллі та урожайності зернових та зернобобових культур по районах Харківської області в 2011 році (побудовано авторами за даними [5])

В останні роки агрономічна наука і практика ряду економічно розвинених країн (Великобританія, Канада, США, Німеччина, Нова Зеландія, Угорщина тощо) приділяють все більшу увагу питанням мінімальної обробки ґрунту, яка

базується на обмеженні кількості традиційних операцій. Найбільш яскравий приклад такої обробки ґрунту – прямий посів по стерні або дернині з попередніми внесенням гербіцидів і формуванням дрібних борозенок для розміщення насіння [3]. Технологія прямого посіву (*no-till*) є досить новою, але вже відомою в Україні. У порівнянні з традиційною технологією обробки ґрунту (оранка), технологія прямого посіву має як певні переваги, так і недоліки [1].

Переваги нульової обробки:

- зниження трудовитрат, витрат пального та зношування технічних засобів завдяки відсутності необхідності в яких би то не було операціях по створенню суцільного посівного шару;
- забезпечення можливості виконання польових робіт у стислі агротехнічні строки;
- поліпшення ґрунтових умов для розвитку, так як зберігається структура ґрунту, сформована попередньою культурою;
- підвищення стійкості зернових до грибкових захворювань;
- зниження ризику розвитку водної і особливо вітрової ерозії.

Недоліки застосування нульової обробки ґрунту:

- підвищується засміченість полів, особливо багаторічними бур'янами.
- при обробці ґрунту без обороту пласта ускладнюється закладення на оптимальну глибину органічних добрив, дернини багаторічних трав, сидеральних культур.
- тривале застосування поверхневих обробок ґрунту призводить до ущільнення підорних шарів, що погіршує їх фізичні властивості.

Якщо всі інші роботи, крім оранки (боронування, культивування, (посів, догляд тощо), перевести в роботу по основній оранці на глибину 20 см, то виявиться, що протягом року її проводять не менше двох разів. Оранка найбільш енерго- і трудомістка операція в технології обробки сільськогосподарських культур, щоб зорати один гектар, потрібно витратити в залежності від гранулометричного складу ґрунту 20-25 кг дизельного палива. Таким чином, оранка є найбільш низькопродуктивним прийомом обробки ґрунту.

Середня ціна на дизельне паливо в Україні станом на кінець 2011 року складала 8–9 грн за літр [5]. Виходячи з розрахунку витрати пального у розмірі 40–50 л на один гектар (2 операції оранки протягом року), витрати підприємців на процедури оранки протягом усього року складають 320–450 грн на один гектар. Для кожного району Харківської області було обраховано економічну вигідність впровадження технології прямого посіву (рис. 2).

Середня ціна реалізації сільськогосподарськими підприємствами продукції зернових та зернобобових культур у 2011 році складала 1349,4 грн/тонна. Усі підприємства Харківської області за рік виробили 2726,6 тис. тонн продукції зернових та зернобобових культур [4]. Виходячи з цього, уся продукція могла бути реалізованою за 3679,3 млн. грн.

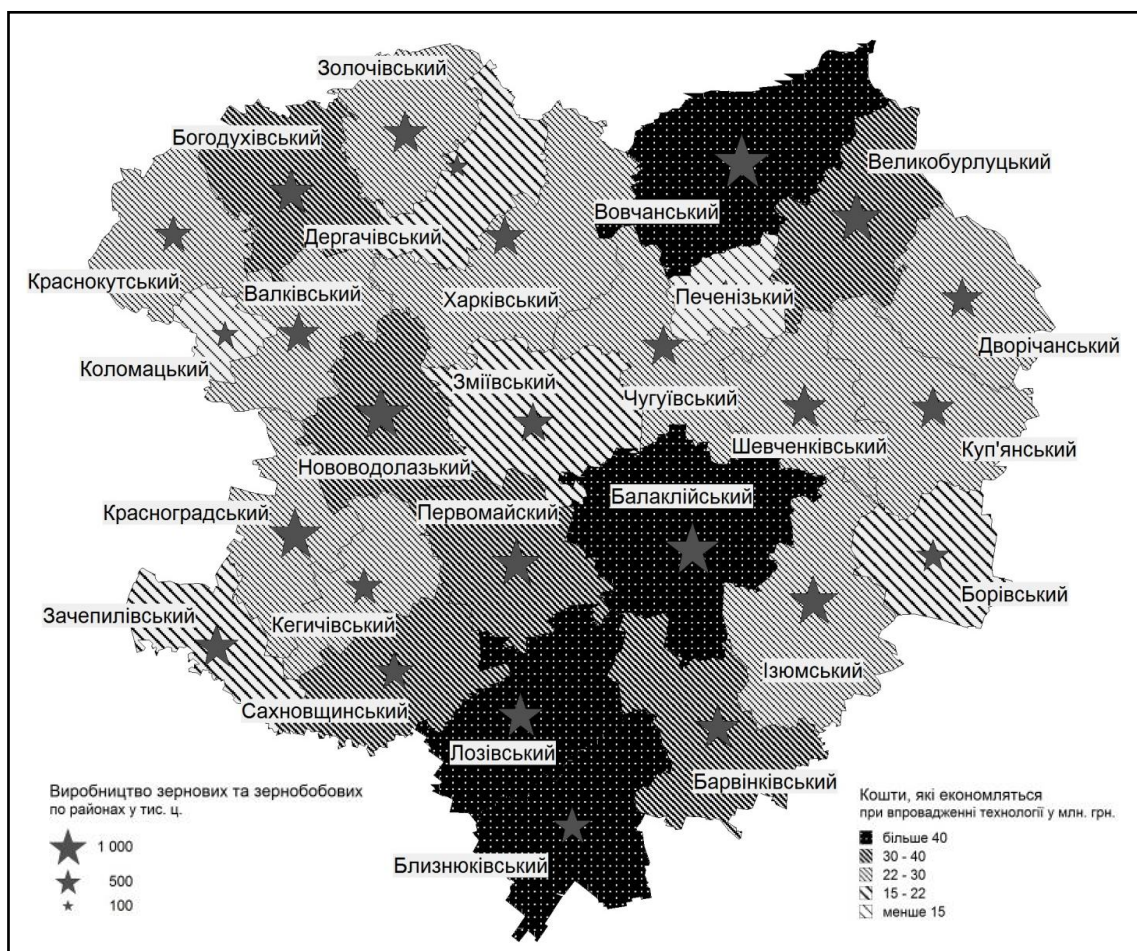

Рис. 2. Структура виробництва зернових та зернобобових культур та економічна вигідність впровадження технології прямого посіву по районах Харківської області в 2011 році (побудована авторами за даними [5])

Висновок. Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що при загальній площі ріллі в 1917 тис. га Харківська область при впровадженні технології прямого посіву може зекономити від 613,4 до 862,7 млн грн на рік. Найбільшу економічну вигоду при цьому отримують Вовчанський, Балаклійський, Лозівський та Близнюківський райони – потенційно кожний з цих районів може зекономити близько 40 млн грн на рік.

Таким чином, припущення щодо більш високої економічної віддачі при впровадженні технології прямого посіву і менших, ніж при традиційній обробці ґрунту трудовитратах доводять переваги та необхідність подальшого дослідження щодо впровадження даної системи землеробства у Харківській області.

Список використаних джерел: 1. Журнал Агромакет. – Ростов-на-Дону, 2011. – Вип. № 2. – 2011. – С. 66-70. 2. Харківська область у 2011 році (статистичний щорічник) / [під ред. О.Г. Мамонтової]. – Х., 2012. – 582 с. 3. Агрономіка. – Режим доступу: <http://agronomic.ru/stati/obrabotka-potchvy/minimalizatsiya-obrabotki-potchvy-122.html>. 4. Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. 5. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації. – Режим доступу: <http://kharkivoda.gov.ua>.

ОСОБО ОХРАНЯЕМЫЕ ПРИРОДНЫЕ ТЕРРИТОРИИ РЕГИОНАЛЬНОГО ЗНАЧЕНИЯ: ПРОБЛЕМЫ ИХ РАЗВИТИЯ И УПРАВЛЕНИЯ

Значительная доля охраняемых территорий – это ООПТ регионального значения. В условиях разграничения и передачи полномочий по управлению природными ресурсами, а также в соответствии с принятыми изменениями в ФЗ «Об особо охраняемых природных территориях», принятые в 2005 году субъектам федерации именно на региональные и местные бюджеты падает основная нагрузка по управлению и финансированию таких ООПТ.

Актуальность исследования обуславливается тем, что объекты ООПТ регионального значения создаются не за счет перевода земель из одной категории в другую, а в большей степени за счет изъятия земель из оборота или за счет наложения ограничений на использование интересующих территорий, тем самым правообладатель не меняется. Т. е. возникают сложности при регулировании вопросов управления ООПТ, связанная с отсутствием единой системы управления такими объектами.

Цель исследования – определение правовых особенностей создания сети ООПТ регионального значения в Белгородской области.

Объектом исследования являются ООПТ регионального значения, их развитие и структура управления.

Современное общество остро нуждается в эффективной, грамотно управляемой национальной сети охраняемых территорий

В Экологической доктрине Российской Федерации, одобренной распоряжением Правительства РФ от 31 августа 2002 года № 1225-р, записано, что «природная среда должна быть включена в систему социально-экономических отношений как ценнейший компонент национального достояния». [1].

Включение ООПТ в социальное и экономическое развитие региона требует разработки программ и рекомендаций для достижения эффективного внедрения. В результате достигается поддержка ООПТ со стороны как местного населения, так и муниципальных властей, чего нельзя сказать в целом о сегодняшнем положении вокруг ООПТ в России.

Передовым в решении данной проблемы может выступать Красноярский Край. Субъект входит в число регионов РФ, где создано и активно действует краевое учреждение «Дирекция по особо охраняемым природным территориям». В ведении данной организации – весь штат и все вопросы управления ООПТ регионального значения. В крае подписана Схема развития сети ООПТ Красноярского края на период до 2015 года. Разработка данного

проекта проводилась на основе «Стратегии развития и управления Особо охраняемых природных территорий Российской Федерации на период до 2015 года». Данная «интеграция» должна быть основана на ряде принципов:

- приоритет сохранения природной ценности территорий;
- долгосрочное (от 5 и более лет) планирование деятельности, включая научно-обоснованные подходы к управлению территорией, зонирование, долгосрочные программы бюджетного и внебюджетного финансирования, долгосрочные партнерства между ООПТ и структурами местного и регионального бизнеса;
- строгий экономический расчет;
- совершенствование правового и финансовых механизмов регулирования отношений в области управления охраняемыми природными территориями [2].

Таким образом, интеграция ООПТ в социально-экономическую структуру регионов возможна при трансформации отношений между ООПТ и другими хозяйствующими субъектами и населением. Задача эта может быть решена за счет работы на ООПТ грамотных и широко образованных специалистов, совместная деятельность которых при должном уровне государственного управления может позволить добиться действенного сохранения природных комплексов [3].

Базисом для программирования таких мероприятий служит Стратегия развития системы особо охраняемых природных территорий Российской Федерации на период до 2015 года. Внедрение данной стратегии может проводиться в соответствии с Планом действий, в котором последовательно установлены все мероприятия, помогающие реализовать задачи, поставленные данной стратегией. Мероприятия разработаны в соответствии с установленными приоритетами и принципами, по ключевым направлениям развития и совершенствования системы ООПТ [2].

В число ключевых мероприятий, реализация которых предусмотрена основными направлениями Плана действий, входят следующие:

- формирование эффективной системы государственного управления в сфере федеральных и региональных ООПТ;
- разработка и утверждение базовых показателей бюджетного финансирования государственных природных заповедников, национальных парков и государственных природных заказников федерального значения на уровне реальных финансовых потребностей с учетом их природоохранного потенциала, географических и социальных особенностей;
- проведение оценки эффективности современной сети ООПТ;
- реализация системы мероприятий для повышения эффективности деятельности ООПТ по охране природных комплексов, ведению научных исследований и экологического просвещения населения, а также по сохранению на ООПТ объектов культурного наследия;
- проведение анализа существующих пробелов в географической сети ООПТ на федеральном и региональном уровнях;
- принятие мер для заполнения очевидных пробелов в законодательстве, являющихся тормозом развития ООПТ, в частности, чтобы определить:

- нормативно-законодательную базу развития познавательного, экологического туризма на ООПТ различных категорий;
- порядок уточнения границ и изменения категории ООПТ;
- регламентацию режима особой охраны земельных участков, включенных в границы национальных парков без изъятия из хозяйственной эксплуатации;

- разработка совместно с субъектами Российской Федерации и муниципальными образованиями и реализация программ интеграции деятельности ООПТ в социально-экономическое развитие регионов, использование научного и эколого-просветительского потенциала ООПТ;

- разработка и реализация совместно с субъектами Российской Федерации Программы развития туризма и отдыха на ООПТ, включая комплекс мер по содействию развитию сопутствующего туризму малого бизнеса [2].

Исходя из вышеизложенного, создание региональных ООПТ должно развивать туристическую и экскурсионную деятельность, одновременно стимулировать сотрудничество работников особо охраняемых природных территорий и представителей предпринимательской среды.

Список использованных источников: 1. Распоряжение Правительства Российской Федерации от 31 августа 2002 года № 1225-р. «О принятии Экологической доктрины Российской Федерации». // Гарант. 2. Решение Правительства Российской Федерации от 3 марта 2005 года (протокол № 9) «Стратегия развития системы особо охраняемых природных территорий Российской Федерации на период до 2015 года». // Гарант. 3. Смирнова, Л.Г. Практикум по ландшафтному земледелию: Учебно-методическое пособие / Л.Г. Смирнова, А.Г. Нарожная, П.А. Украинский –Белгород: Изд-во БелГУ, 2009. □ 63 с. 4. Соколов, В.А. / Развитие региональных систем охраняемых природных территорий / В.А. Соколов, А.С. Шишикин, О.П. Втюрина. - Новосибирск: Изд-во СО РАН, 2007. – 131 с.

Наукове видання

«РЕГІОН-2013: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ»
МАТЕРІАЛИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
СТУДЕНТІВ, АСПІРАНТІВ ТА МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ
З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ

(18–19 квітня 2013 року, м. Харків)

Збірник наукових праць

Українською, російською та англійською мовами

Відповідальний за випуск канд. геогр. наук Ю.І. Кандиба

Комп'ютерне верстання Н.В. Добровольська

Підписано до друку 02.04.2013 р.
Формат 60х84/16. Папір офсетний. Друк ризографічний.
Умов. друк. арк. 21,4. Обл.-вид. арк. 24,8.
Тираж 120 пр. Ціна договірна.

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні ФОП Петров В.В.
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.
Запис №
61144, Харків-144, вул. Гвардійців Широнінців, 79в, к. 137, тел. (057) 778-60-34.
e-mail:bookfabrik@rambler.ru

